This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

3 2044 059 059 337

Kundratz

Rytíř Vojím Vořikovský z Ku

Slovanské právo v Čechách a na Moravě.

Doba nejstarší:

Od prvních zpráv do konce X. století.

Sepsal

Dr. Hermenegild Jireček.

(S mappou.)

V PRAZE.

Sklad Karla Bellmanna.

1863.

Vydáno s výhradou práva ku překladům.

ÚVOD.

Právo slovanské od několika desítiletí jest předmětem pilného skoumání na rozličných stranách. U nás, v Čechách a na Moravě, našly jednotlivé stránky jeho bedlivého ocenění u mužů ve vědě na slovo vzatých: vábiloť zajisté právníka Strobacha rovněž jako dějepisce Palackého, Šafaříka filologa i Wocela archaeologa. Přítomný spis je pokusem, představiti právo toto, pokud a jak se v Čechách a na Moravě vyvinulo, v jednom obraze, v jednom soustavném celku.

O stanovisku svém nemůžeme než opakovati, co jsme jinde již, v předmluvě k Rozpravám, pověděli: Vidělo se nám obmeziti se na právo domácí a proskoumati je, ovšem-že methodou porovnávací, do podrobna; neboť máme za to, že jen touto cestou možné jest, dodělati se výsledků docela pevných a položiti základy nevyvratné, na kterých teprvé dále možno stavěti.

Co se dotýče slovanského práva v Čechách a na Moravě, hodíť se velmi případně za předmět studia takto obme-

zeného, neboť se vyvíjelo od prvních dob osazení slovanského po mnoho století na půdě určitě vyměřené, v oboru uzavřeném, nepřetržitě, celistvě; také vidíme, že se vyvinulo v útvar, o jehož velkoleposti svědectví dávají jak díla zákonodárství zemského (Dsky, Řády a Zřízení zemská), tak i díla pilnosti soukromé (Kniha na př. starého pána z Rožmberka, Výklad pána z Dubé, Kniha Tovačovská pána z Cimburka, dílo Viktorina ze Všehrd, Nálezové práv zemských, spis Menšíkův o mezích). Vedle práva tohoto samorostlého, starodomácího, našla i rozličná práva jiného rodu a původu místo dosti prostranné, majíce ve právu starodomácím dostojného spojence.

Nejstarší dobu počítáme od prvních zpráv do konce X. století. Tu zajisté konečným upevněním křesťanstva a jednotné moci zemské základ položen nové době vůbec a práva zemského zvláště. Doba nejstarší představuje nám právo naše ještě jako větev onoho práva starožitného, jenž národům kmene indoeuropejského společné bylo, dokud stejného spůsobu život pospolitý vedli.

Spis náš nepřestává na právu samotném, ale valnou částí svou obírá se líčením starobylého života pospolitého. Nebudiž to divno nikomu; důkladné vyobrazení práva dle přesvědčení našeho spočívati musí na dokonalé známosti pospolitých poměrů současných. Již Gaius pravil (de orig. juris): Facturus legum vetustarum interpretationem, necessario prius ab Urbis initiis repetendum existimavi!

Pokud se v náhledech svých shodujeme s názory posud běžnými a pokud se dělíme od nich, soudný čtenář snadno vynajde. Vděčně uznávajíce posavadní vědecké práce o starověku česko-moravském, šli jsme nicméně drahou samostatnou; pokládali jsme za věc v povaze studia založenou, abychom prameny samy v uvážení vzali a je proskoumali; jen tato dráha vede k pokroku.

O pramenech šířeji jednati, byloby nadbytečné, poněvadž jsme se drželi zásady, ve spisu samém na náležitých místech doložiti se všeho, což nám koli k objasnění a k utvrzení sloužilo a před rukama bylo.

Právo slovanské v Čechách a na Moravě, jehož vývin po století se počítá, v rozsahu svém tak jest prostranné a rozložité, žeby vylíčení jeho soustavné a historické řadu několika svazků vyplnilo. Zdaří-li se nám pokračovati, čehož sobě ovšem přejeme a k čemuž i hojně příprav po ruce máme, budiž přítomný spis pokládán za počátek obšírného dějepisu práva v zemích svrchuřečených; avšak byťbychom i hned k dalšímu pokračování nedospěli, bude spis nynější vždy celek v sobě uzavřený o první době slovanského práva česko-moravského, spolu pak i příspěvek k dějepisu práva v říši naší rakouské.

Na závěrku nemůžeme než vděčné uznání vysloviti všem, kteří pečovavše o správné vydání našich pramenů dějepisných vůbec a právnických zvláště, badání dějepisnému proklestili cestu, po níž potomci bezpečně mohou kráčeti, pravdu hledajíce.

Rovněž děkujeme bratru našemu Josefovi za mnohostrannou pomoc, kterou nás radou i skutkem při mnoholeté práci naší podporoval, též i příteli našemu prof. Gindely'mu, jenž dohled při tisku spisu dosti nesnadném laskavě byl na se vzal.

Spisovatel.

SLOVANSKÉ PRÁVO

v Čechách a na Moravě.

Obor a hranice země české.

§. 1. Za těch časů, kterými se bezpečný dějepis český ve středním věku vůbec začíná, srovnával se obor země české zúplna s hořejším pořícím řeky Labe. Tehdá totiž obsahovaly Čechy území dnešního království spolu s končinou Wunsiedelskou nyní bavorskou a s končinou Vitorazskou nyní dolnorakouskou, k pořící labskému náležejícími, avšak bez tak zvaného nizozemí t. j. bez končiny teď Rumburské a Friedlandské, jenž k pořící hornolabskému nenáležejí a za horami pomezními byly. I byla země česká přirozený celek zeměpisný.

Případně a vhodně líčí Kosmas zemi českou jakožto krajinu široce rozloženou, na všech stranách horami obstoupenou, kteréžto se podivuhodným způsobem jako nějaké pásmo kolem celé země táhnou, tak že se zdá jakoby jedno nepřetržité pohoří všecku zemi obcházelo i hradilo; žádná prý řeka cizí do ní nevchází, než všecky vody, malé i veliké, kolik se jich koli z rozličných vrchů tu prýští, do jednoho většího proudu, jenž Labe slove, splývají, a jím do moře severního odcházejí.

Dnešní Wunsiedelsko bylo v 8. i 9. stol. osazeno Slovany a náleželo ještě v první čtvrti 9. věku k Čechám. O slovanském osazení podnes ještě svědčí četná jména míst rázu českého, kteráž i za Smrčiny do krajiny mohanské sahají, jako Mugelberg, Regnitz, Staebnitz, Mugelbach, Plössbühel, Oschowitz, Redtwitz, Lamitz, Wunsiedel, pak za Smrčinami Zedlitz, Oelschnitz, Oseck, Posek-Wald, Trehgast, Lettmeusel, Plöss a j. — Že pak až ke Smrčinám sahala tehdá země česká, o tom nás poučují dvě na oko nepatrné, ale v sobě velmi důležité zprávy, totiž že okolo r. 800 Slované z Čech zajížděli bezmála až k panenskému klášteru Milici, založenému nedávno od Emhildy příbuzné Karlovy (ab incursu paganorum Sclavorum, qui e regione Boemiae saepius irruptionem facere et homines abducere solebant, tak že

se panny odstěhovaly až do Fuldy. Erb. Reg. 14) a že osada, jenž slove teď Königshofen nedaleko Milice, v kopcích proti Čechám ležela (Kunigeshoven, quod est in montanis contra Boemiam, kterážto vědomost čerpána jest ex libellis vetustissimis monasterii Fuldensis. Erb. 200). Tomu nasvědčuje i capitulare cís. Karla z r. 805, ježto se tu jakožto hrad pomezní proti Čechám uvozuje Hallstadt, osada stejně vzdálená od hranic českých jako druhé pomezní hrady Forchheim, Bremberg a Řezno, s Hallstadtem spolu jmenované. — Neméně pozoruhodné jest, že v polovici 9. věku známý krajištník krajiště srbského Tacholf slove hrabě český (comes de Boemia, de Boemenia), o němž se ví, že jeden statek jeho (provinciola Sârowe dicta) na samém pomezí českém ležel (sita juxta Boemiam). K tomuto hraběti měli Čechové, jakž o tom výslovně píše Let. Fuld. z r. 849, obzvláštní důvěru před jinými vůdci franskými, poněvadž prý znal zákony a řády Slovanův (cui prae caeteris credebant quasi scienti leges et consuetudines Slavicae gentis), což patrně ukazuje na blízké sousedění Tacholfa s Čechy. Zdá se ostatně, že již za Tacholfa tohoto (znám od r. 849 do r. 873) stalo se odtržení Wunsiedelska i Chebska od panství českého a že kraje tyto hned tehdá obdržely křesťanství, snad právě r. 845 z Řezna, jsouce jako část říše franské přičísleny zprvu ke krajišti českému, později k markrabství pánů z Vohburka, kdežto v příčině církve slušely k biskupství Řezenskému, až se ve 13. století Chebsko vrátilo zase k Čechám.

Krajina Vitorazská, na hořejším toku Lúžnice, v 9. věku výslovně slove krajina česká (in Boemannos missi civitatem Wiztrachi ducis occupavere. Ann. Fuld. ad 857). Již Balbín dobře praví, že civitas Wiztrachi není než Vitoraz; však se v krajině té podnes pamatují názvy míst původu českého: Lúžnica (Lainsitz), Skřemelice (Schrems), Zhoř (Segors), ano ještě i některé osady mají obyvatele Čechy (všeho 3600 duší v 9 vesnicích, dle J. Jirečka). Jméno Wiztrachi ducis docela se srovnává s formou Weitraher Weg ve Stiftungsbuchu kláštera Světelského, i s psaním Weitrach a Witra ve 13. a 14. století, z čehož pošlo nynější Weitra. Název Vitoraz jakožto název hradu dobře tvořen jest z osobního jména Vitorad, t. j. Vitoraz-grad, jako z Cetorad Cetoraz, ze Zderad Zderaz. Wiztrachi civitas = Vitoraz-grad. — Krajina Vitorazská hned v 9. věku chvílemi poslouchala panství franského a křesťanství přijala dříve než Čechy (již r. 857 přiznávala se knížecí rodina Vitorazská bez pochyby ku křesťanstvu), pročež také odprvu slušela spolu s Moravou a dnešními Rakousy k biskupství Pasovskému. Nicméně ještě r. 1176 a 1179 bylo rozhraní mezi Čechy

a Rakousy v kraji tomto na váhách, ano jeden z Chuenringů, jimž ve 13. věku Viteraz náležel, měl příjmení župan (dominus Heinricus senior Chunring de Weitra dictus Supan. Zwettler Stift.)

Tak zvané nizozemí české nebolížto hořejší podkrají Nisy patřilo v 10. věku Slovanům nišanským, nikoli Čechům. V zakladací listině biskupství Míšenského výrazně se praví, že hranice té diecesí jdou od pramenův Labe na západ po rozhraní mezi Nišany a Čechy (in occidentalem partem, ubi divisio confinium duarum regionum est: Behem et Nisenem. Erb. R. 64), s čímž se docela shoduje udání hranic biskupství Pražského z r. 973, jenž mělo na severu plemena Děčanů, Ljutomiřiců a Lémuzů až k pomeznímu lesu (Dacane, Ljutomirici, Lemuzi usque ad mediam silvam, qua Bohemia limitatur). Ačkoliv není zcela jisté, pochází-li Míšenská listina z r. 968, z kteréhož je datována (Grosfeld de arch. Magdeb. orig. 1855 a Chron. Gotwic), nicméně věcné udání její netřeba v pochybenství míti.

Kosmova slova o poloze Čech jsou tato: Locus late diffusus, cinctus undique montibus per gyrum, qui mirum in modum extenditur totius terrae per circuitum, ut in aspectu oculorum quasi unus et continuus mons totam illam terram circumeat et muniat. Mira res et unde perpendere potes, quam in alto aere pendeat haec regio, cum nulla peregrina hanc influat aqua, sed quotquot amnes, parvi et immanes, ex diversis montibus orti, a majori aqua, quae dicitur Labe, recepti usque aquilonale fluunt in mare.

Pomezní les český.

§. 2. Pásmo hor, jenž ve vyměření svrchupodaném zemi českou obstupovalo, pokryto bylo až do 13. věku velikými lesy, na obě strany, jak do Čech tak i do zemí sousedních. Obyvatelstvo nazývalo tento široký pás lesu, kterýž ovšem nebyl ani nepřetržitý ani všude stejně rozlehlý, jednoduchým názvem hvozd, lat. silva, někdy s dodatkem silva liminaris, silva finalis. Že pak se hranice zemské srovnávaly se hranicemi labského pořící a hory pomezní pokryty byly širým hvozdem, říkalo se, že země sahá až na rozhraní vod, anebo také poněvadž čára mezní šla po hřebenu hor a jako prostředkem hvozdu, až do prostřed hvozdu, usque ad mediam silvam, qua Bohemia limitatur. Technický název tohoto pojmu byl, jako u všech jiných Slovanů, předěl t. j. předělení vod, pomístně také vrchomezí.

Pomeznímu lesu českému slušel název hvozd. Hvozd vůbec znamená velký les. Částka Šumavy slove podnes Wald- hvozd, což jest tautologie; r. 1087 postavili Čechové hrad v lesích před Míšní a nazvali jej Hvozdec (Guozdec) t. j. hrad lesní. Slovo hvozd známo bylo velmi dobře Dalemilovi, neboť praví o Břetislavovi k r. 1041: „Na ciésaře jede; když do Domažlic v hvozd vjede, vzvědě, že již ciésař v lese, se všemi svými vzdviže sě, i káza hned všem v les jíti a chodóm les zarúbiti.“ V hlaholském překladu Písma znějí slova: „In eremi vastitate“ „na pustém hvozdě,“ tak že hvozd nejblíže se shoduje se slovem latinským eremus. — Correlatum slova hvozd neboli les jest za starodávna hora; hora Slovákům a Srbům podnes značí les (ščo sú kude posěkli Sasi gorě; odsad napřed Sasin da neseče; tkmo da stoji pusta, da roste gora. ZCStef. o Sasěch). Tím se vysvětluje německé Böhmer-Wald co název horský, Mail-Berg neboli Mourim-Berg, silva, cui nomen est Muore; Man-Hart (hart staroněm. les).

Naznačení hranic zemských v Čechách i na Moravě dálo se formulí vůbec obyčejnou: Usque ad mediam silvam t. j. na rozhraní vod ve hvozdě pomezním. Nejzřetelněji čte se formule tato v list. Olom. 1256 (Boč. III. 239), kde se jedná o hranicích mezi biskupstvím Olomúckým a klášterem Litomyšlským: Super metis silvae concordavimus in hunc modum, vid. quod eadem silva usque ad cacumina montium, qui sunt versus Bohemiam, a quibus aqua decurrit in Moraviam, nobis debeant pertinere. V zakladací listině biskupství Pražského vyznačují se hranice zemské i diecesanské usque ad mediam silvam, qua Bohemia limitatur; ad mediam silvam, cui nomen est Muore, et ejusdem montis eadem parochia tendit, qua Bavaria limitatur. Podobně vyličují se u Kosmy i hranice panství Slavníkova: Plagam ad australem contra Theutonicos orientales has urbes habuit terminales: Chýnov, Dúdlebi, Netolici usque ad mediam silvam; dále contra Moraviae regnum castrum sub silva situm nomine Liutomysl usque ad rivulum Zuitawa, qui est in media silva, s kterýmžto posledním naznačením shoduje se i spůsob udání v listině biskupství Pražského: Termini ejus occidentem versus hii sunt: Tugost, qui tendit ad medium fluminis Chub, což není než jiný obrat formule usque ad mediam silvam.

V starých zemích slovanských, kdež hory jsou, zachoval se název takového rozhraní vodního, jenž bylo namnoze i rozhraním zemí, totiž název předěl. Posavad slovou tak vrchy některé nebo i pohoří na rozhraní vod (predial, pridil, také jednoduše díl) v Alpách i

v Karpatech. I v Čechách, a to v Šumavě, máme tento název podnes: Slove totiž hřbet horský mezi Bavory a Čechy od Jezerní stěny až k Debrníku u Eisensteina Bredl, Bredel. — Usque ad mediam silvam překládati lze v češtině podle toho: „až do předělu", anebo tuším i „až na vrchomezí", jakž podnes sluje hora na rozhraní mezi Čechy a Kladskem (něm. hohemense).

Na hvozd český a na vážnou důležitost jeho první ukázal prof. Tomek v rozpravě své: Něco o pomezí země české (Č. Č. M. 1855). My tuto klademe podrobné vypsání hvozdu tohoto v celosti i v jednotlivých částech jeho, ze pramenů vůbec přístupných sebrané a v jedno svedené.

Části hvozdu českého byly: Nortwald, silva nortica, nemus Boemiae, silva Bohemica, saltus Boemorum (i. e. Böhmerwald, český les), Les bavorský (Dalemil), silva, quae dirimit Bavariam atque Boemiam (Cosmas). Takto slul hvozd pomezní na západním i také na jižném pomezí českém, počínajíc od Smrčin neboli od pramenův Mohanu i Ohry v ohromném oblouku až ke pramenům řeky Dyje na rozhraní česko-moravsko-rakouském. Podrobné vědomosti o Nortwaldu jsou: R. 1194 slove tak krajina blíže Kronachu u Smrčin, kdež klášteru Prieflinskému dáno 80 jiter de nemore secus Cronach, quod vulgariter dicitur Nortwald. Nad pramenem Řezny řeky jal se na začátku 11. století poustevník Vintíř (Günther) vzdělávati heremum Nortwald. R. 1010 dáno v krajině mezi Ilsou a Rotulou kus lesa, quae vocatur Nortwald, panenskému klášteru Pasovskému. Nad řekami nyní hornorakouskými Agistou i Nardinou darována klášteru sv. Jimrama v Řezně končina usque in Nortwald. Nad prameny řeky Kremže rozdělil r. 1096 vév. Leopold lesa kus, divisionem fecit silvae Nortwald. Konečně na řece Světlé daroval Hadmar Chuenring končinu jednu klášteru Světelskému: terram in nortica silva, ze Zwetel in dem Nortwald. Na les tento vztahují se slova listiny biskupství Pražského a Kosmy, že až do prostředka jeho, s české strany hledíc, sahaly župy Tuhošť, Netolice, Dúdleby a Chýnov. O část lesu tohoto v krajině Vitorazské ležící veliké spory byly r. 1176 mezi Čechy a Rakousy: Dux Soběslaus quaestionem movet de terris supra magnam et finalem silvam cultis, quam mediam et interjacentem silvam Boemi dicunt esse totaliter suam, Austriacii e contra affirmantibus, quod ad eos pertineat ex parte sua, sicut ad nos ex nostra (Gerlach.), až to skoncováno výměrem Chebským z r. 1179.

Pomezí mezi Čechy a Moravou, souhlasící s rozhraním vod labských a moravských, pokryto bylo daleko široko různými lesy, roz-

sahlými mlakami (blaty, bahny) a velikými lukami pohorskými. Ze jména uvozují se tu lesy: Nad počátky řeky Jihlavy les Borek, silva late protendens juxta terminos Moraviae 1174. Že krajina mezi dnešním Habrem, Jihlavou a Humpolcem ještě ve 12. věku byla takměř jeden les, známo z vypravování Kosmova k r. 1101; z těchto lesů zásobovaly se ve 13. věku doly a hutě Jihlavské i Brodské. Nad prameny Doubravice, Kamenice, Svratky a Bobravy nacházejí se podnes pozůstatky starých lesů připomínaných r. 1144 a 1167. Podobně byla i krajina počínajíc od políček (dnešního města Poličky) až ke pramenům Orlice a Moravy velikými pokryta lesy; terminus contra Moraviae regnum usque ad rivulum Svitavam, qui est in media silva (Cosm.); silva lata a rivo Slúpnice usque ad fluvium Trebová et dehinc quousque fines Bohemiae protenduntur 1167.

Rovněž lesnaté bylo dnešní pohoří Kladské. Pomezní les u Náchoda jmenuje Kosmas jednoduše „silvam", 1068, Martinus Gallus vypravuje k r. 1108, že bitva zde svedena v hlubině lesů (in medio silvarum proelio commisso). Tak zvané Stěny (montes Stěny 1213) mezi Polickem a Broumovskem byly ještě r. 1217 obklíčeny bohopustým lesem (locus solitarius et desertus, vasta horrens solitudine). S těmito lesy souvisel Krešov-bor u Kamenné Hory (blíž Lancutu slezského), jenž r. 1249 dán eremitům. — O lesích a nepřístupných končinách hor Krkonoší svědectví dává M. Gallus r. 1110, vypravujíc o přeobtížném pochodu Polanů do Čech přes hory tyto: Boleslaus tribus diebus et noctibus iter faciens; postquam tandem tanto discrimine Bohemiam est ingressus ecc. — Pozorovati sluší, že lesy Kladské spolu s Krkonošemi sluly národům severovýchodním, jako Rusům a nepochybně i Polanům „český les". Svědectví o tom podávají Letopisy ruské k. r. 1095, vypravujíce toto: Posla mia Svjatoslav v Ljachy; chodiv za Glogovy do českago lesa, chodiv v zemljich 4 měsiaci. V těchto lesích zahynul kníže Svatopluk ruský, utíkaje z Rus po zabití Borisa i Gleba: I proběža Ljadskuju zemlju gonim Božim gněvom, priběža v pustinju mežu Ljachy i Čjachy (mezju Čjachy i Ljachy), izpoverže zlě život svoj. Jest-že mogila jego v pustyni i do sego dne; izchodit-že ot neja smrad zol.

S Krkonošemi souvisely západním směrem hory dělící Čechy a Nisany (ubi divisio confinium duarum regionum est, Behem et Nisenem. List. Míšenská z 10. věku). Ještě v Ruk. Král. jmenují se hory tyto lesní, dřevné (ot Zhořelských dřevných hor). O neschůdnosti toho pomezí svědčí zpráva Ditmarova o pochodu cís. Jindřicha II. z Čech k Budišínu r. 1004: Cum Bojemorum duce novo Milzienos, qui tum sibi

fuere proximi, terminos per ineffabilem itineris difficultatem adiens, Budissinam urbem obsedit.

Krušné hory, u Labe počínající a ke Smrčinám se táhnoucí, všelijak byly pokryty lesem, s té i s oné strany, do Čech i do dnešních Sas, ač površí samo mělo spíše bláta a močály, než lesní porostliny. Za obyčej bylo, jmenovati místo rozhraní jednoduše hvozd, jako r. 975: Ultra Albeam per silvam usque ad caput orientalis Milde (list. Míš.); Sedličane, Lučane, Diaciane usque ad mediam silvam, qua Bohemia limitatur (list. Praž.); via qua itur per Zribiam, et est exitus de silva in istam terram per eastrum Chlmec; sub ipso introitu silvae juxta: oppidum Chlmec; ubi nemora sunt pervia (Cosm.); ne quis silvam liminarem (u Oseka) praesumat succidere (List. 1203). Divného jména les připomíná se na stezce Kralupské u Ditmara: Silva, quae Miriquědui dicitur 1004. Pásmo hor Krušných spojovalo se velikým lesem nad prameny Elstry ležícím se Smrčinami: 1165 silva ultra provinciam Sedlec. V Ann. Moissiac. slovou Krušné hory r. 805 Fergunna et tunc perrexerunt Fergunna t. j. z Glomáčů neboli Dalemínců v krajině míšenské do Čech k řece Ohři, tedy nejspíše přes Chlumec. Fergunna dle Šafaříka znamená mons, regio montana.

Hvozd český, jenž hradil zemi na straně západní a severozápadní, slove v kronikách 8. a 9. století „saltus hyrcanus". Roku 805 vkročilo jedno oddělení vojsk Karlových přes Smrčiny do Čech, kdežto druhé vtrhnouti mělo přes Krušné hory; i píše se o tom v tato slova: Partem exercitus Carolus per orientalem partem Franciae ire praecepit, ut hircano saltu transjecto Slavos invaderet; aliam vero partem per Saxoniam dirigens, ut ex altera parte transito ab aquilone jam dicto saltu in Slavos prorumperet (Ann. fuld.). V translací sv. Dionysia slove les český naproti Řeznu Hircania: Urbs Ratisbona in confinio Hircaniae, prospiciens Bohemiae terminos.

Majíce na zřeteli povahu hranic českých lesem pokrytých, též i jméno Hyrkanie a lesu hyrkanského ve středověku, v němž se kryje název starší Hercynia silva: snáze vyrozumíme zprávám M. Velleja Paterculi ok. r. 6 a Tacita ok. r. 98 po Kristu, jenž oba znali tuto podobu země nyní české a také případně ji vylíčili. Vellejus vypravuje, že Marobud přivedl Markomany ze starších sídel do nových a sice do sídel lesem hercynským obklopených (gens Marcomannorum, quae Maroboduo duce excita sedibus suis atque in interiora refugiens incinctos Hercynia silva campos incolebat. Hist. Rom. II. 108.) Postavení Marobudovo bylo takové, že měl — od jihu hledíc k severu — Germanii na levo a před sebou, Pannonii na pravo, v zádech pak Noriky a že

od hranic jeho země až na vrch Alp Italii obmezujících nebylo výše 50 mil (200.000 kročejův). Mohútnost tohoto postavení, kteréž zjevně ukazuje na zemi nyní českou, osvědčila se záhy a byla tím větší, že Marobud všech sousedních národův buď valkou neb smluvou sobě připojil a že i Římané, kupci i zběhové, k němu se uchylovali, tak že měl vojska 70.000 pěších a 4000 jízdných. Ještě více zjeví se poloha země Marobudovy, vyslechneme-li Velleja dále oznamujícího, že T. Caesar uložil udeřiti na něho a na zemi jeho se dvou stran, totiž od Cattů s jedné a od Karnuntu na Dunaji s druhé; může-liž býti pochyby, že se tu míní země nyní česká? Vellejus sám dodává nadto, že země tato slula Boiohoemum. — Zpráva jeho v hlavních zárysech zní takto: Nihil erat jam in Germania, quod vinci posset, praeter gentem Marcomannorum, quae Maroboduo duce excita sedibus suis atque in interiora refugiens incinctos Hercynia sylva campos incolebat. — Occupatis igitur, quos praediximus locis, finitimos omnes aut bello domuit aut conditionibus juris sui fecit. Gentibus hominibusque a nobis desciscentibus erat apud eum perfugium, exercitumque, quem septuaginta millium peditum, quatuor equitum fecerat, adsiduis adversus finitimos bellis exercendo majori, quam quod habebat, operi praeparabat, atque etiam eo timendus, quod cum Germaniam ad laevam et in fronte, Pannoniam ad dextram, a tergo sedium suarum haberet Noricos, tamquam in omnes semper venturus, ab omnibus timebatur. Nec securam incrementi sui patiebatur esse Italiam, quippe cum a summis Alpium jugis, quae finem Italiae terminant, initium ejus finium haud multo plus ducentis millibus passuum abesset. Hunc virum et hanc regionem proximo anno diversis e partibus T. caesar adgredi statuit. Sentio Saturnino mandatum ut per Cattos, excisis continentibus Hercyniae silvis, legiones Boiohoemum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est), ipse Carnunto, qui locus Norici regni proximus ex hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orsus est. Praeparaverat jam hiberna caesar ad Danubium admotoque exercitu non plus quam quinque dierum iter (aberat) a primis hostium; Saturninum admoveri placuerat, (ac) paene aequali divisae intervallo ab hoste intra paucos dies in praedicto loco (legiones se) cum Caesare puncturae erant, cum universa Pannonia et adulta viribus Delmatia arma corripuit.

Tacitus neméně určitě líčí zemi Marobudovu, an dí, že byl Marobud v ní ztracenišťěmi a úkryty hercynskými bráněn (fugacem Marobodum, proeliorum expertem, Hercyniae latebris defensum. Ann. II. 45.), což nejinak než o hvozdu zemi českou obklíčujícím slyšeti se může.

I vychází z toho na jevo, že země česká, jaká byla za časů římských na počátku křesťanského letopočtu, zůstala ještě až do 13. století, lesem pomezním otočená, nepřístupná, jako tábor nějaký horami lesnatými kol do kola obráněná a bráněná; toliko stezek nebeližto přechodů přes toto pomezí každým stoletím přibývalo, jakž níže bude ukázáno.

Přechody přes pomezí české.

§. 2. Pomezní hory české, velikými lesy porostlé, byly samy sebou přirozená hradba země proti nájezdům cizím. Uznáváno to již za časů římských, ještě Armin hanlivě vytýkal Marobudovi, že se skrývá v hercynských ztraceništích (fugacem Marobodum appellans, proeliorum expertem, Hercynia latebris defensum). Také slovanští Čechové dobře znali důležitou vlastnost tuto, a pečlivě starali se o zachování hvozdu. Ještě ve 13. století, udělováno-li komu kusu lesa na pomezí, spojováno s darováním výminku, že majetník bera všechen jiný užitek lesní, sám les ani mýtiti, ani pole z něho dělati, ani osad v něm zakládati nesmí, ježto by to vše bylo na škodu země (ad terrae nocumentum). Teprvé během 13. věku ochabla přísnost tohoto pravidla; již se nakytují příklady, že hvozd schválně dáván ke zkolonisování. Avšak nejcitedlnější škodu utrpěl les zaražením dolů a bání na pomezí, potřebujících množství dřev do šachet, štol a hutí. Jediné les český, pozůstatek obrovského lesa hercynského čili Nortwaldu, šetřen ještě i později co přirozená hradba proti západu.

Svědectví o šetření hvozdu: 1221 dán dvorec Záhoř klášteru Světelskému, ita tamen quod ipsam silvam non exstirpent ad terrae nocumentum. 1203 dána část lesa klášteru Oseckému, ne quis conprovincialium liminarem silvam praedio Osek contiguam ad aliquos usus praesumat succidere, quia ipsis tantum in usus posteritatis suae habendam concessimus. 1167 dán klášteru Litomyšlskému les u řeky Svratky, s tím vymíněním, ne unquam aliquibus hominibus villas in ipsa silva ponere aut quippiam operis ad usus proprios elaborare consentiant, excepto hoc solo, si fratres aliquid utilitatis voluerint et potuerint in ipsa silva operari. Avšak již r. 1213 schvalováno vaděláváni hvozdu na př. u Police v Krkonoších: Diaconus quidam cum aliquantis fratribus sibi adherentibus ipsum locum pro posse virium suarum, ipsam silvam exstirpando inhabitabilem fecit.

Spojení se zeměmi sousedními udržováno stezkami (neboli cestami soumarskými), jenž sluly latině semitae, viae, německy Steige, Saumwege. Stezky tyto v ničem nebyly podobny dnešním silnicím neb voznicím, ale táhnouce se lesem dlouhopustým, přes vrchy a doly, přes řeky a močály, nebyly než právě stezky, po nichž toliko soumař koně s nákladem podle sebe hnáti, ne pak s vozem jezditi mohl. Místem byly pokladeny tesanými břevny (mostnicemi) a na močálech rozhovými hatěmi (virgae), kdežto přes řeky byly mosty na podezdění kamenném (pontes cf. starosl. pąti, pútě). Náramná délka stezek takových, lesem starým a hustým, jakož neméně těsnost jejich, nepříteli válečně do země vtrhujícímu velice byly obtížné, ano druhdy převelmi nebezpečné, ježto v úžinách lesních nebylo vojskům možné volně se pohybovati.

Stezkami výslovně slovou: Cesta Domažlická, Pasovská, Linecká, Vitorazská, Haberská, Náchodská, Chlumecká i Osecká.

Vypočtení stezek (i těch, ježto teprvé po r. 1000 způsobeny jsou):

Cesta Chebská, prastará, po které hned r. 800 Čechové nájezdy činili na krajiny pomohanské (východní Franky) a kudy vojska franská hned r. 805 a r. 849 do Čech vkračovala. Směr stezky této byl od Mohanu přes Smrčiny k Ohři, odtud podle Ohry ke Chbu, ode Chbu přes pozdější a nynější Kynžwart ke bráně zemské Tepelské. K této stezce připojila se cesta z pořící Náby přes Waldsassen ke Chbu (1061: via, quae procedit de Egire, in pago Nordgowe et in marchia Naburg, Nab-burg).

Mezi stezkou Chebskou a Domažlickou povstaly v 12. století přechod Tachovský, ježto zde r. 1126 a 1131 postaven hrad pomézní Tachov, a přechod Přimdský, kdež zbudován zároveň s Tachovem hrad Přimda a ustavena stráže pohraničná, po níž památka žije v názvu osady Stráže (Neustadtl). R. 1124 šel biskup Otto cestou Přimdskou, bera se z Leuchtenberka do kláštera Kladrubského (transito nemore Boemico. Vit. Ott.).

Stezka Domažlická. Roku 1040 připomínají se „angustae semitarum fauces“ stezky této a že vojskům nebylo lze rozložiti se v těch úžinách (densitate saltus irretitis copia non erat feriendi vel manus conserendi). Cís. Jindřich III. našel cesty přes les k Domažlicům zaroubené (obstruerunt Boemi vias per silvam); Břetislav totiž kázal chodům „les zarúbiti“ t. j. přes cestu kmenův nakáceti, aby nepřítel nemoha postupovati postižen byl od šípařův po lese rozestavených. Co se týče směru, kudy šla stezka tato, soudíme ze jmen osadních i z pamětí pozůstalých, že se táhla od Řezna okolo hradu Chúbi (Chambu)

po řece Chúbě ke Brodu (Furth), odtud přes Osí (Eschelkamb) k Neumarktu), dále přes Brodek (Viertel), kdež na bojišti z r. 1040 stojí kostelík sv. Václava, ke hradu Domažlickému. Jméno osady Stráže (Hochwart) chová podnes památku starých Chodův, k obraně stezky zdejší povolaných. Již r. 805 bralo se bavorské oddělení vojsk franských stezkou touto do Čech; o tažení cís. Jindřicha III. r. 1040 vypravují Kosmas i dějepisci němečtí.

Cesta Vintířova neboli Březnická. Tímto názvem naznačujeme přechod, kterým se z údolí Černé Řezny vstupovalo přes les do údolí Otavy, přechod, jenž prorubán úsilím poustevníka Vintíře v první polovici 11. věku. Zmínili jsme se hned svrchu o kolonisování Nortwaldu ve stranách těchto skrze Wintíře; byl muž tento z knížecího rodu durinského, příbuzný králi Štěpánovi svatému a snad i Jitce Břetislavově, jenž r. 1006 roucho knížecí směnil s rouchem mnichů řehole sv. Benedikta a jako klášterník Dolno-altaichský r. 1008 v Nortwaldu co poustevník se usadil a krajinu vzdělával. Výsledek prací jeho byl znamenitý: R. 1019 píše se, že založil „daleko od příbytků lidských v Nertwaldu“ kaplu sv. Jana Křtitele, kterou Berengar, biskup Pasovský, téhož roku posvětil. Druhou kaplu založil v osadě Rimichinaha (Rinchnach). Již r. 1042 měl stezku do Čech natolik proklestěnou, že vojsko Jindřicha císaře r. 1040 v lesích Domažlických poražené po této cestě do země vtrhnulo a tentokrát až ke Praze se dostalo. Sám Vintíř po 40leté práci poustevnické zemřel na oné — české — straně hvozdu, in ulteriori heremo, quae vocatur Preznich t. j. Březnice, odkudž tělo jeho k rozkazu knížete Břetislava I. r. 1045 odvezeno do kláštera Břevnovského. Již r. 1045 bylo na stezce Vintířově ustaveno clo knížecí i darováno klášteru Břevnovskému: Theloneum in Breznich, v župě Prachenské, kteréž později slove clo Hartmanické. Podnes nalezá se u Hartmanic osada St. Günther neboli Gutwasser spolu s místem „Pouště“ (Einöde), což patrně upomíná na činného poustevníka Vintíře.

Stezka Pasovská, také Prachatická, později také Zlatá stezka (aurea semita, Goldsteig) řečená, prastará i jedna z nejpřednějších cest českých, jejížto důležitost do pozdních ještě věku bez přestání trvala. O stezce této vypravuje se, že, jak daleko lesem šla, což několik mil zdělí obnášelo, tesanými břevny (mostnicemi) byla vyložena a tak úzká, že soumaří nanejvýše dva koně podle sebe po ní honiti, ne pak s vozem jezditi mohli. V listině o mýtě českém v Pasově z 13. věku mluví se toliko o „koních soumarských neboli nákladních“ (equi honusti, qui dicuntur saumer), s kterýmiž do Pasova

přicházeli kupci čeští. V téže listině zmínka se činí o mostě na stezce té, jejíž kanovníci Vyšehradští, požívajíce velké části důchodů celních z dráhy této, z mýta českého v Pasově dostávali díl na spravování „mostu v lese“ (ad renovandum pontem in silva). Stezka Pasovská táhla se od Pasova podle říčky Ilsy, překračovala u dnešních Marchhaeuser hřbet šumavský, kde podnes trvá název Steig na rozhraní, zahýbala se ke Korytu (Böhmisch-Röhren, též České Trouby), kde soumaří napájeli koně, přeskakovala Vltavici, kde nepochybně řečený most stál, šla k Volarům i dále k pomeznímu hradu a celnímu stanovisku Prachaticům.

Stezka stará Linecká (antiqua via versus Boemiam directa 1212, via antiqua, quae sovmwech dicitur), neméně důležitá i starobylá, jejížto směr byl od Dunaje u Linee přímo na sever k Čechám, úžlabím Wildgraben řečeným kolem hrádku Wildberku, přes les k Vyššímu Brodu, kteréžto jméno chová památku, že se tudy přecházelo přes Vltavu, odtud k dnešnímu Rožmberku, kde byl nepochybně Nižší Brod přes Vltavu, a po Vltavě ke Krumlovu i dále ke hradu jednak župnímu Netolicům, jednak k osadě Budivojovicům. O starověkosti stezky této svědčí listina kupecká z r. 906, kde se praví o kupcích slovanských, že přicházeli z Čech a z Rugův na tržiště Linecké, a že měli vykázaná sobě stanoviska v Reodarích a v Rotelarích t. j. v obyvatelích podkrají řeky Reody (Riedu) a Rotily (Rottel), tedy po obojí straně stezky Linecké. Tudy se brал r. 1106 cís. Jindřich IV., prchaje před odbojným synem svým do Čech (imperator deserit Ratisbonam et transiens per australem plagam via, qua itur ad Netolicz, intrat Boemiam. Cosm.).

Stezka Vitorazská, též i česká slovoucí (via, quae vocabatur Beheimsteich; der Weg der ter Pehaimersteich ist genannt. Zwettler Stift. Buch 45), která z dnešních dolejších Rakous přes Polany ke starému hradu Vitorazi se táhla, odkudž u nynějších Nových Hradů vnikala do Čech a končila se branou zemskou u Záhoře. U této brány na samém kraji hraničného hvozdu obdrželi kláštерníci Světelští r. 1186 dvorec Záhoř (praedium intra portam provinciae nostrae, praedium quoddam, quod vulgariter Sahar appellatur 1221), s tím vymíněním, že pomezního lesu nemají mýtiti na újmu země. Při této stezce zřetedlně pozorovati lze přeměnu staré lesní stezky na cestu vozovou, anoť se v starých pamětech kláštera Světelského praví, že, co druhdy slulo Behemsteich, nyní (ve 13. věku) slove Pehemweg, (via, quae aliquando Peheimsteich, sed modo Pehemweg nominatur).

Stezka neznámého jména, ale hned v 9. století připomínaná,

kterou v těch místech, kde se nyní stékají hranice české, moravské a rakouské, hledati dlužno, totiž směrem od Jemnice přes Slavonice moravské ke Starému Městu, Nové Bystřici a ke Stráži (Platz) v Čechách. U této stezky přihodilo se, jakž v uvážení místných okolností jinak ani býti nemůže, co se v Let. Fuld. k r. 871 vypravuje: Toho roku ostříhali pomezí říšské proti Čechům, k výpadu se chystajícím, biskup Arno a hrabě Rudolt; Čechové na jednom místě přesilnou ustrojili hradbu, na samém vchodu přístup těsný zanechavše, patrně prý s tím úmyslem, aby krajištníci němečtí, kdyby snad do hradby vešli, v úžině té ani sem ani tam se uhnouti nemohouce nepříteli padli v ruce (Adversarii i. e. Boemi quendam locum vallo firmissimo circumdederunt, iter angustum in ipso aditu facientes, ad insidias sc. eorum, qui terminos observant, utsi forte aliquis ex illis illuc veniret, in ipso angusto itinere nusquam declinare valens, occideretur). Že zde míněna hradba na stezce, o tom sotva pochybnosti bude. I stalo se, že krajištníci němečtí, vyšedše z hradu Rakous (Raabs na Dyji) — že to jiný býti nemohl, ukážeme níže — v zálohu se položili onomu průvodu svatebnímu, jenž po stezce Jihlavské jeda vezl dceru knížete českého Svatoplukovi za manželku; i zaskočili svatebníkům, v 644 koních jedoucím, cestu, ti pak nevidouce jiného zbytí, k řečené hradbě a stezce se uhnuli a prchali; že pak krajištníci v patách za nimi se hnali, všecko, což vezli, zbraň i koně, před úzkým vchodem zanechali a stěží osobami svými se uchránili. O stezce této svědčí osada Stráž (Platz) jakožto pozůstatek po stráži pomezní.

Stezka Jihlavsko-haberská (via, quae vocatur ad Haber, 1233; angusta via et nimis arcta semita, qua itur trans silvam ad Gabr; via difficilis. Cosm. 1101). Stezka tato šla od hradu Čáslavi přes Habr k nynějšímu Brodu, kde byl přechod přes Sazavu, dále pak nepřetržitě lesem ke hradu Jihlavě a odtud ke Znojmu. O cle Haberském mluví se ještě r. 1207.

Přechod Liběčský. Ze župy Čáslavské neboli z pořící řeky Dúbravice přecházelo se do župy Brněnské neboli do podkrají Bobravy okolo osady české Liběče přes dnešní Žďár, i byla stezka tato strážcům pomezním k ostříhání poručena (Ljubjac in silva, quae interjacet inter Czaslavensem et Brinensem provinciam, in cujus parte habitant homines, qui vulgo stráž appellantur, querum erat officium quandam viam custodire, ne cui per eam sine speciali mandato principis pateret transitus terram Bohemiae ingrediendo vel exeundo. Erb. 1144).

Stezka Trstenická. Tím jménem značíme cestu, která šla z hradu Litomyšle okolo starého Hrutova přes les ke Svitavě a odtud

dále jednak k Brnu, jednak přes Úsobrno k Olomouci. Byla tu i brána zemská i tržiště a clo pomezní (Kosm. 1055, 1108, list. 1088, 1130, 1167). Podnes spatřuje se nad Javorníkem (Mohren) vchod do stezky, hlubokým, táhlým a těsným údolím k řece Trstenici lesem se táhnoucí.

Stezka Kladská neboli polská. Krajina Kladská činila podobné předzemí Čech jako Vitorazsko a Chebsko. Brána zemská stála na rozhraní Čech a Kladska, kdežto na rozhraní Kladska a Polska (Slezska) toliko stráže hraničná s hradem Brdem (Warta) se nacházela. Stezka polská šla z nitra Čech od Jaroměře k Dobeníně a Náchodu, odtud pak po řece ke hradu Kladsku a dále po Nise ke hradu pomeznímu Brdu (Warta). Této cestě polské přičítati dlužno velikou důležitost, poněvadž tudy nepochybně vcházeli Slované příchozí do země české. I v potomních časích často se v dějinách povýtečně připomíná.

Přes hory Krkonošské nevedla žádná stezka pravidelná, neboť víme, že ještě r. 1110 Polané jen s převelikými obtížemi přes ně přešli. Později r. 1143 připomíná se na vnitrné straně české stráže pomezní, jejížto stanovisko posud s určitostí ukázati se nemůže; nejpodobněji v okolí Paky hledati se má.

Cesta Záhoštská. Tím jménem míníme stezku, která z Čech vedla přes hory do starých Nišan, pozdějšího Záhoště, dnešního Žitavska, o jejímžto směru však výslovné zprávy nemáme. Nicméně svědčí jméno „Stražiště“ osady, též i pozdějšího Wartemberka o běhu staré této dráhy, po které s náramnými obtížemi r. 1004 cís. Jindřich II. s vojskem od Prahy k Budišínu táhnul (Heinricus cum Bojemorum duce novo Jaromíro Milzienos, qui tum sibi fuere proximi, terminos per ineffabilem itineris difficultatem adiens, Budissinam urbem obsedit Dietm.)

Ku přechodům přes pomezí české služně přičísti se musí důležitá dráha vodní: Řeka Labe. Již r. 805 vypravil Karel loďstvo válečné po Labi vzhůru, kteréž přirazilo až do kraje Glomáčů v okolí dnešní Míšně. Hojnější jsou arci zprávy o kupeckém obchodu na Labi řekou dolů i nahoru se stanovisky celními v Děčíně, v Ústí a v Litoměřicích.

Stezka Chlumecká, dle pomezního hradu Chlumce, jinak také stezka srbská, dle Srbů v dnešním Sasku pojmenovaná a od prastarodávna veledůležitá. Kosmas uvozuje cestu Chlumeckou r. 1040 řka, že tudy jest východ do Srbska (via, qua itur per Zribiam et est exitus de silva in istam terram per castrum Hlumec) a r. 1107, kde vypravuje, kterak Jindřich V. s vojskem přicházeje zastavil se „sub

ipso introitu silvae juxta oppidum Hlimecz.“ R. 1057 připomíná se dráha Chlumecká v obchodech (in viis duabus, una per silvam Hulmez, altera per aquam t. j. po Labi, Usthi. List. litom.). Stará listina břevnovská (Erb. 78) jmenuje mezi cly českými také clo na Chlumci (theloneum na Chlumci).

Mezi stezkou Chlumeckou a stezkou Kopistskou vznikla na počátku 13. věku stezka Osecká, u nového kláštera, semita claustro proxima.

Stezka Kopistská neboli Mostecká. O této stezce nemáme sice zpráv starších nad r. 1203, kdež Otakar I. klášteru Oseckému promíjí mýto, kdykoliv by klášterníci sami neb lidé jejich za hranice šli; o stráži řeč jest teprvé r. 1373 (strata trans nemus per wartham sive per mutam); ale podstatně domnívati se můžeme, že již r. 1041 po této stezce nebo tudy přes hory vniknul Ekhard se Sasy do župy Bělinské a ji zpustošiv u Mostu Hněvina se postavil; také se podobá, že hned r. 937 vrazilo tudy vojsko Otty I. do Čech pod velením Hermana, an otižádostivý Ekhard udeřil přes močál na hrad Čechův, tušim Most, kdež močály ještě i později byly. Hrad Mostecký v 13. století slove Landeswarth.

Stezka Kralupská. Skrovné sice ale dostatečné svědectví o cestě této máme v listině Břevnovské, ježto se v Kralupech uvozuje clo pomezní stejným významem jako v Domažlicích a na Chlumci. Pozoruhodno, že i tu zůstala do dnešního dne osada Stráž (Tschoschel) a místo řečené Brána (Prahu), ač lze-li toto jméno vykládati na bránu zemskou. Po této stezce vrazil cís. Jindřich II. r. 1004, veden Jaromírem, ze Sas proti Polanům do Čech, načež osadil hrad Žatec, jehož obyvatelé, hradčané, vybivše posádku polskou, s ním se spojili, a táhnul dále přes Dřevič ku Praze.

Stezka Sedlecká, která z nitra Čech u mostu Radovanova překračovala řeku Ohři, minula hrad Sedlec a přes Chodov do hvozdu vnikala. Osadní jméno Chodov svědčí, že tu byla stráže pomezní.

Kde by se celní stezka Holetylská, r. 1088 spomenutá, hledati měla, nemá-li snad některá ze stezek uvedených tím názvem vyrozumívati se, na ten čas určiti nelze.

Známost stezek je velmi důležitá pro správné rozumění historie válečné i pro historii obchodu. Ještě r. 1321 mluví se o cle, totiž o stráži a lesu strážném, v což se proti Jindřichovi z Borku král Jan uvázal (Arch. Pal. II. 334), a r. 1465, kdež je řeč o cle na pomezí z dobytka „kterýž se vede ven z královstvie na lesy české“ (Ib. III. 354). — Čehož obyvatelé země české požívali z daru přírody, toho

Římané museli umělým spůsobem nahrazovati velikými zdmi a příkopy (limes). Kdežto obyvatelé čeští hájení byli horami a lesy, stavěli Rusové v rovinách svých ohromné ploty proti nepřátelům (Pečeněhům), tak zvané šelomjany, ve kterých byly bránky se strážemi (Senior Rutorum, píše sv. Bruno, duos dies cum exercitu duxit me ipse usque ad regni sui terminum ultimum, quem propter vagum hostem firmissima et longissima sepe undique circumclausit. Me praeeunte cum sociis, illo sequente cum majoribus suis egredimur portam. Mikl. Sl. Bibl. II. 308).

Povrch země české.

§. 4. Země česká, horami mezními a hvozdem hraničným v přirozený celek utvořená, poskytovala v nitru svém obraz kraje, kde se vrchoviny v příhodném rozdělení střídaly s rovinami a pláněmi. Vrchoviny byly zvláště označeny tím, že, kde se které nacházely, pokryty byly lesem, což teprvé v 13. století mizelo, ano po vymýtění lesů zakládány dědiny. Příležitých míst k prvotnímu osadění hojně poskytovaly úrodné roviny po řekách s nivami ornými, tučnými pastvinami a bujnými lukami; také v skutku nejstarší osady vesměs po řekách leží, i hrady i vesnice. Země česká měla soustavu říčnou v hranicích svých uzavřenou; hlavní tok t. j. Vltava, jejížto koryto, prodloužené až ke hranicím, zemi od jihu k severu na dvě skoro stejné polovice dělí, přijímal s obojí strany všecky menší řeky a potoky, ač myslíme-li si Labe samo až k Mělníku přítokem Vltavy. Všechen útvar země, pořádek vrchů, soustava řek směřovala odprvu ke přirozenému středisku, jenž leží v končině Pražské; v tom směru založeny jsou i všecky stezky přes široké pomezí; prodlužme linie stezek, i shledáme, že v okolí Pražském navzájem se přestřihují.

Nechybil Kosmas, an vyřknul domnění ne-li starou pověst, že první končina, kde Slované do země příchozí sídla svá zarazili, bylo okolí Řípu (circa montem Řip, ut reor, inter duos fluvios sc. Ogram et Vltavam, primas posuit sedes). Osady po řekách a v rovinách mají vůbec názvy starobylejší t. j. rodové, patronymické, kdežto osady v krajinách kopcovitých povýtečně jmenovány jsou jmény rázu novějšího, podle polohy, podle zakladatele; znamení, že osazení vrchů stalo se později. Však bude ukázáno, že i mýtění lesů bylo robotou zemskou, a že tato robota, přéseka řečená,

trvala až do 13. věku; další to znamení, jak lesnatá byla i v nitru svém země česká.

Řeky. Přijmeme-li Vltavu a prodloužení proudu od dnešního Mělníka až ku pomezí nyní saskému za hlavní proud zemský (a k tomu nám právo dává hydrografie země české), tedy měla přítoky ve staré době t. j. před rokem 1000 ze jména známé tyto: Na levém břehu Otavu (Na Otavě krivě zlatonosně RZel.); Mži (se Mže strebronosné, RZel., u Kosmy Mže od Tachova až ke Zbraslavi: Regio silvana, sita infra terminos fluminis Mzie; Tachov in finibus Mesko; — hrad Mže, Mysa, později ve 12. století Stříbro, Argentaria; ve 13. století hrad Misemburg, Nížburk; Tethin castrum juxta fluvium Mzie; tumulus Kazi super ripam fluminis Mzie); pohočným přítokem Mže byla Radbuza (Na Radbuzě chladně RZel.), Ąglava, jenž zachovala rhynesmus v němčině, Angel, Ouhlava. — Dále brala Vltava s té strany Brusnici v dnešních příkopech jeleních pod hradem Pražským (valle profunda rivulus Brusnica); Ohři (Agara 805, Ogra, Ogre, Egara, Egire, Egra, Eger), po níž nazváno latině i po německu staré místo názvu slovanského Cheb; Bělinu, po níž nazvána župa i hrad Bělina (fluvius non adeo magnus nomine Belina. Cosm.). — Přítoky s pravého boku jmenují se: Lúžnica, tekoucí pod starým hradem Vitorazí a zachovavší rhyn. Lążenica (Lunzenize, Lunsitze, Lainsitz); Sázava (ot Sázavy ladny. RZel.); Labe, staroslavná Albis, o jejíchžto počátcích v horách Krkonoších neboli v horách vandalských první vědomost pronesl Dio Cassius (l. 222 po Kr.): Ἐκ τῶν Ουανδαλικῶν ὀρῶν; Albis v let. franských; idě-že Orlicu Labe pije (RZel.). Samostatné přítoky labské jsou Orlica (cf. Orla, Orlava, dimin. Orlica), Ljubica (ot Ljubice bělé. RZel.), původně jméno řeky, pak hradu; proměnou času ztratilo se říčné jméno toto v názvu Cidlina, o kterém již Cosmas věděl. — Samo jméno Vltava zní v let. franských 874 Fuldaha, v RZel. Vletava. Diminutivum Vltavica.

Roviny do r. 1200 spomínané: Krajina Žatecká, podle luk při Ohři Lucko slovoucí: Lucko překrásný kraj na pohled, končina přeúrodná i výnosná, mající dostatek luk, odkudž také knížectví Vlastislavovo prozváno Lucko a lid Lúčané. (Pulcherrima visu et utillima usu ac uberrima satis nec non abundantissima pratis, unde et nomen ipsa regio traxit, quia lúka latine pratum dicitur. Cosm.) Částkou roviny té byla Převlaka, dlouhý pruh od Kralup až k Žatci, mezi Ohrou a parallelně tekoucím Saubachem (latissimus campus nomine Prevlaka 1165.) — Krajina řípská t. j. okolí Řípu na stoku Vltavy, Labe i Ohry, kterou dle mínění Kosmova Čechové nejprvé osadili. Rovina tato připomíná

se hned v Let. Fuld. r. 805, že se na ní soustředila vojska franská tehdá do Čech vrazivší (venientes undique in planitiem Behemi, castra metati sunt haud procul a se illi innumerabiles exercitus distantes); že to bylo při Ohři a Labi, dosvědčují ann. Moissiac. (et venerunt ad fluvium, qui vocatur Agara illi tres hostes insimul, et inde venerunt ad Camburg et vastaverunt regionem illam in circuitu Albiae). V této krajině strhnul se také boj s Franky, v Ruk. Král. (Záboj) opěvaný. Čechové z lesů nyní řakovnických zaměřili „k modru vrchu“, „vrch ten po všech po krajinách“; dorazivše tam bočnými cestami po pěti dnech, spatřili hlavní vojsko franské před sebou. Strhla se bitva. Po bitvě ženou Čechové prchajících nepřátel „přes burúcú řeku“ (Ohři) „tamo k šedým horám“, nocú pod lunú, dnem pod sluncem, i opěty temnú nocú i po noci šedým jutrem, až již nedaleko hory (t. j. Krušné) a již hlúček vrahóv. Čechové se vrátí krajinú, vyhubit vše Kralevo, až na šerém onom vrchu, „kde bozi ny vícestviem dařili“, způsobeno „množstvie obětí bohóm“. — Pole Tursko, bojiště, kde se Vlastislav setkal s Neklanovým vůdcem Čestmírem (in campo, qui dicitur Tursko, in planis campis. Cosm.) Tursko bylo protknuto hlavní drahou od Prahy na sever (magna via, quae vadit ad Pragam 1132), jenž asi u Únětic překračovala potok Stativnici. Také Ruk. Kral. (Čestmír) podává obraz tohoto pole. Pražané táhli proti Vlaslavu, jenž byl meč i oheň pustil již i v krajiny Neklaniny, a sice z Prahy „před sluncem záhé, i přes veš den, i po slunci, tamo k pachrbu.“ Nazejtří braly se voje jitrem záhy údolím a lesy ke hradu Kruvojovu na skále, jehož po krutém odporu i dobyli. Potom poslán Vojmír v dúbravu na dráhu k skále, kam se šlo z úvalu, aby tam zapálil oběť. Pod poledním sluncem dospělo tam i vojsko, kde již „na rovni očekáváše je vojivný Vlaslav.“ „Ot lesa k lesu stáše jeho síla.“ Čestmír vida, že je Vlaslavu na počet slabší, a že je Vlaslavu viděti jej s hory, užil lsti a kázal svému lidu obejíti několikráte vrch, ku kterému byli přitrhli. I hrnú se vojska kolkol hory, i hrnú se vojska devětikrát, tako vrahom vzmnožichu svá čísla. Rozstúpichu sě po niźniem chvrastí, by se lsknula braň jich v zrace vrahom, i by leskem naplnema hora. Rázem vyřítí se Čestmír se zástupem ze stínův lesních, Vojmír také vnočí chrabrú rukú a zastúpí úval na vzchod na pol, v bok proti Vlaslavu. Bitva trvá, řičí les řváním z úvala, i vyskočí Vlaslav proti Ctmíru. Vlaslav padne; uleků se u Vlaslava jsúcí, i upěchu vzhóru na stráň odsud, skryto před Ctmirovým videm. — Blíž Ústí nad Labem připomíná se r. 1057 rovina Březník (campus Březník). — V hořejším podkrají řeky Mže jmenuje se končina lesnatá

Mežsko (regio, quae et silvana dicitur, infra terminos fluminis Mzie; Tachov in finibus Mezsko. Cosm.).

Močály připomínají se u Ohry v sousedství dnešního Brodu Radovanova (Rodisfurt: A vado Radovani usque ad pontem paludum, quod mostiščie dicitur 1226); u Sadsky: Tribestovic prope Sadska cum agris, pratis et paludibus 993, curtis Sadska, quae est in medio pratorum. (Cosm.). Místní název Mlaka (mezi Třeboní a Strání), znamenajíc močály a blata, ukazuje na bařinatou povahu krajiny Třeboňské. — Horské louky připomínají se na rozhraní Čech a Moravy, zejména prata, quae vocantur na políčkách 1167, po nichž město Políčka (plur.).

Vrchy v nitru Čech za starodávna jmenované jsou: Brda, po nichž Podbrdí, kraj podbrdský (Ot brd vltorěčných RZel.); Osek u dnešní Zbraslavi (Cosm.); vrch Velíz v lesích Ztbečenských (Cosm.); Vidovle. Ládvé. — Středohoří vůbec naznačuje Cosmas: Ultra montes, ubi fluvius Bělina. — Medvěz a Pripek u Vlastislavi (duo montes in confinio duarum provinciarum Bělina et Lutomirici. Cosm.), — Říp. V Krušných horách: Mons, qui dicitur Strany u Velichova 1226. Vrchy Chanovské a Jezeř u Mostu (ultra montes Chanavi usque ad rivulum Zabudou et montes Izar versus Hlum 1043). Výšehora, na samém rozhraní, nepochybně u Chlumce (quem imperatorem Henricum IV. 1105 dux Borivoj ipsemet per terram suam eduxit, donec in summitate montis, qui boemice dicitur Vyssechore, militi suo Wihberto educendem commisit). Vrch Chvojen nad Libúchcem. — Pohoří mezi Polickem a Broumovskem slove Stěny, s vrchem Knínem a Horou Kamennou 1249. — Na stoku Labe a Orlice Chlmec (kdež stojí Hradec). — Na pomezí k Moravě uvozuje se toliko mons Rozsochatec 1253 (u Větrného Jeníkova). — Blíž Malína připomíná se hora Vysoká; též i Blaník staré jméno jest, neboť r. 1092 až 1100 řeč jest o Blanici řece a ta po Blaníku tak slove (partem fluminis de Blanycye. Reg. 188).

Jeskyně, které výslovně se spomínají, jsou: Zákolnica u kláštera Sázavského (flumen Sazawa, supterfluens a Milobuz usque ad speluncam, quae vulgo Zacolnica dicitur. Cosm.), pak bludiště skalné podnes obdivované u Teplic a Adersbachu: Spelunca Rozsochatec (1213). Konečně můžeme k jeskyním přičísti také i Chýši (u Žlutic, nyní město), po níž pánové z Chýše ještě ve 13. století psávali se latině de Spelunca (1226). Známa jest posléze i jeskyně sv. Jana Krstitele (spelunca cum capella Sti. Joannis Bapt. 1037), po Ivanu poustevníku, dnešní Sv. Jan pod Skalou.

Teplé prameny v dnešních Varech Karlových známy byly

nejméně již ve 12. století, neboť řeka, jenž skrze Vary teče a Teplá slove, jistě od teplých pramenů těchto jméno své obdržela. Řeka Teplá uvozuje se sice poprvé r. 1232, ale osada Teplá, která zase po ní obdržela název, byla hned r. 1197, kdež klášter Tepelský založen; prameny Varské známy tedy byly hned ve 12. století. — Podobně i Teplice slynuly hned ve 12. věku, ješto osada po teplých vodách tak slovoucí již r. 1156 se připomíná, jakožto sídlo panenského kláštera toho roku tam založeného.

Staré brody a mosty jmenují se tyto kromě dřevěného pražského: Kamen most v župě Sedlecké, postavený od Radovana župana Sedleckého, a po něm jakož i brod přes Ohru nazvaný. Radovan hned v RZel. slove od Kamena-mosta; i není pochyby, že to týž most, o němž ještě listina z r. 1226 (Reg. 705) zmínku činí, rozeznávajíc brod Radovanův (vadum Radowani) a mostiště v močálech (pons paludum); Brod Radovanův podnes slove něm. Rodisfurt. — Druhý slovútný most, podobně po zakladateli svém pojmenovaný, jest starobylý Most Gněvin (Hněvin-Most), pons Gnevin u Cosmy k r. 1041, dnešní Most, Brüx. Zakladatelem byl Gněva, jinak neznámý (cf. Gneva nobilis Moraviae 1214). — Jiný most důležitý byl ve hvozdě na stezce Pasovské, přes Vltavici u Volar (pons in silva. Reg. 1347). — Pravidelně přecházelo se přes řeky brodem nebo převozem; brod slove vadum, převoz portus, naulum. Známé brody a převozy jsou: Přese Mži u dnešního Berouna (na brodě v Tetinště 1089); přes Ohru u starobylých Loun (portus Lunih ib.); přes Otavu (portus na Otave ib.); přes Vltavu vyšší brod, na stezce staré Linecké; přes Sazavu brod (pozdější město) na stezce Jihlavské; na Labi brod níže Kuksu (osada posavadní); brod přes potok žemberský (nyní město Brod český); přívoz přes Vltavu u Hoholic, dnešních Ouholic (portus Gogolicih 1086), pak u Děvína (naulum sub monte Devin 1211).

Staré dráhy. Z hradů Vyšehradu a Prahy vycházely dráhy k branám a stezkám zemským na pomezí paprskovitě; zmiňují se tyto hlavní směry: Na sever veliká dráha, která překročivši potok Stativnici táhla se polem turským (magna via, quae vadit ad Pragam 1132, Vojmír skokem v dúbravu na dráhu k skále. RKral.). — Na severozápadní stranu šla cesta okolo Břevnova (via, per quam venitur ad civitatem Pragam 993). — Na poledni stranu šla dráha ke dnešní Zbraslavi (juxta viam, qua itur in partes provinciae Bechin per montem, qui dicitur Osek. Cosm.)

Dějepis zachoval několikero příkladů cest, místy zcela určitými konaných, jako: R. 1124 bral se biskup Otto přes hvozd od Vohen-

drezen (Vohenstrauss) ke klášteru Kladrubskému (ad Cladrunnense coenobium), z Kladrub do Prahy (ad civitatem Pragam), z Prahy přes Sadsku (abbatiam Setzkeam) k Labi (ad Albeam), dále na hrad Miletín (castrum ducis Mileciam), odtud na hrad Brdo v Kladsku, dále pak do Němčí ve Slezsku a do Hnězdna v Polanech. (Vita Ottonis. Pertz Mon. XIV). — R. 1004 vkročil Jindřich s vojskem a s Jaromírem knížetem přes Krušné Hory (les Miriquidui) po stezce Kralupské do Čech, přirazil ke hradu Žatci, táhnul odtud přes hrad Dřevič ke Praze; z Prahy hnul se po usadění Jaromíra na hrad Budišín, kam se přes hory záhošťské s velikými nesnázemi prodral (Ditm. et Adalbold). — R. 1106 uchýlil se Jindřich IV. po stezce Linecké do Čech, přišel na hrad Netolice (via, qua itur ad Netolic), prošel Čechy celé od jihu na sever, kdež u Výšehory přes hvozd, tuším, u Chlumce vstoupil do Sas k Wihbertovi. (Cosm.)

Obor a hranice Moravy.

§. 5. Země Slovanův moravských skládala se předně: Z hořejšího a prostředního poříčí řeky Moravy, zadruhé z části nejhořejšího poříčí řeky Odry, a to z té, která k západu hledí, tedy z krajiny řeky Opavy (ze starých žup Holasovic a Hradce), s vyloučením Těšínska, jenž náleželo ke krajům polským. Hory Jeseníky prostupovaly Moravu šikmým směrem od severozápadu k jihovýchodu, od pohoří Kladského k Beskydům karpatským, dělíce zemi na dvé nerovných částí: Severní za Jeseníky v podkrají Odry-Opavy, polední v podkrají Moravy. Jižné pomezí nešlo prvotně dle řeky Dyje, ale dle pohoří za Dyjí, ježto slulo silva Muore (Mourimberg, Mailberk). V těchto mezích byla Morava jádrem říše staro- neboli velkomoravské ve věku 9., ku kterému se ovšem přidružovaly jiné krajiny sousední.

Základní listina biskupství Pražského od r. 973 přikazuje biskupovi Pražskému Morava těmito slovy: Deinde in ea parte, quae meridiem respicit, addita regione Moraviae usque ad fluvium, cui nomen est Wag et ad mediam silvam, cui nomen est Muore et ejusdem montis eadem parochia tendit, qua Bavaria limitatur; jihovýchodním pomezím byla tedy řeka Váh nyní slovenská a jižným proti Bavorum, t. j. proti tehdejšímu kraji ti východnímu (rakouskému) nebolizto diecesí Pasovské les Muore. Že pak název tento: silva Muore (a toť jest dle Erbena pravé čtení, nikoliv Mudre, pročež ani na Modru, ani na Matru

pomýšleti nelze) jeden a týž jest s názvem Movriberg z r. 1055, Mouriberch z r. 1081 (Mon. G. XIV. 236), Maverberg knihy Světelské a Movremberch z r. 1235 t. j. dnešním Mailberkem, o tom tím méně lze pochybovati, ještoť Mouriberg ještě r. 1055 výslovně se uvozuje co les: Inter Movriberg silvam et fluvium, qui dicitur Bulka (Pulkava). Náhled tento, již od Dobnera pronešený, zdá se nám jediné pravý; však naznačení hranic proti biskupství Pasovskému (Bavorům) samo stačí k dokonalému toho dokázání. Hranice zdejší ještě v 11. a v 12. století váhaly se mezi Mailberkem a Dyjí, ač postupování k Dyji vždy jest pozorovati. R. 1055 dán statek císařský na obojím břehu Pulkavy říčky ležící na pomezí českém t. j. moravském (in marchia Boemia), kdežto rok na to 1056 dán kostelu Pasovskému statek Baumgarten (v krajině nyní rakouské) před hradem Břeclaví s tím doložením, že k němu slušeti má vše, quae contra Boemos quoquomodo haberi et conquiri poterit. (Erb. Reg. 123.) Kosmas konečně (1120) líčí pomezí toto řka: Moravu od Rakous nedělí ani hvozd ani hory ani která jiná překaza, než toliko řeka Dyje rovinami tekoucí. Zvláštního povšímnutí zasluhuje konečně, že každý hrad, kterých na Dyji mnoho stálo (starorakouský Raabs, moravský Bétov, Vranov, Znojem, Hrádek, Strachotín, Podivín, Břeclav-Lauentenburg), před sebou má na druhém břehu řeky jisté úkrají jako předhradí, což při konečném ustanovení hranic veliký mělo účinek.

Proti Uhrám šla hranice diecesánská r. 973 po Váhu, i není nepodobné, že se tehdá pomezí zemské s ní shodovalo; brzo však se měnilo. R. 1091 příslušela krajina nyní moravská, Bánov, k území uherskému, ještoť jí r. 1091 král uherský vykázal Břetislavovi synu Vratislavovu, z Moravy se vystěhovavšímu, za sídlo (quem pannonicus rex Vladislaus benigne suscepit et concessit militibus ejus inhabitare locum, qui dicitur Banov, juxta castrum nomine Trenčín, locum in mediis silvis atque in montibus situm. Cosm.). Sám Kosmas jmenuje řeku Olšavu pomezním tokem mezi Moravou a Uhry (Olšava rivulus, qui tam Pannoniae quam Moraviae dirimit regnum). Konečně meze přirozená t. j. hřbet malých Karpat zůstala také hranicí politickou, kterouž jest podnes.

Kraj těšínský nenáležel k Moravě; zdá se, že zůstal dlouho pokryt horskými lesy. Za to ale slušely k ní obě župy za pohořím jesenickým: Hradec a Holasovice, sáhajíce až ke Pštině řece, tehdejšímu mezníku proti Slezanům. V těch místech shodovalo se rozhraní mezi diecesemi později Olomúckou i Vratislavskou s hranicemi politickými a podnes skoro i národními. Meze tato v rovině po řece jdoucí

byla rovněž tak slabá jako jižná při Dyji, kdežto proti Čechám i proti Uhrám stály hory a lesy.

Zeměpisná povaha země moravské, že totiž v nitru svém prostoupena byla širokým pásmem jesenického pohoří, což spojení a obchod mezi oběma částmi nemálo ztěžovalo, zajisté mnoho k tomu přispěla, že část severní později od jižné oddělena a ve zvláštní těleso státní učiněna jest; zatím přidělení církevní přese všecky proměny politické podnes nedotknuté pozůstává, jako bylo před věky.

Přechody přes pomezí moravské.

§. 6. Přechody přes pomezí moravské byly dílem stezky přes pomezní lesy, jako v Čechách, dílem přechody přes pohraničné řeky, jakých se při Čechách nikde nenacházelo.

Přechody tyto byly: Přes Dyji řeku u všech hradů pomezních, na levém břehu jejím stojících, ježto byly Bětov, Vranov, Znojem, Hrádek, Strachotín, Podivín a Břeclav. Není pochyby, že u všech hradů tuto jmenovaných byly také mosty přes řeku pro spojení s Rakousy, a při nich stanoviska celní; mluvíť listina Boleslavská z r. 1052 o mostech na Dyji vůbec a o clech zde ustanovených (in flumine, quod dicitur Dyga, de omnibus pontibus decimum tributum); listina od r. 1086 zejmena o mostu na Hrádku (de ponte na Hrádku); o cle Podivínském řeč jest 1178; o cle Břeclavském r. 1078. Dráha z Rakous ke Břeclavi směřující výslovně se jmenuje 1056 strata ad Louentenburch (Lundenburg) ducens.

Přes hory do Uher: Stezka Skalická neboli cesta vyzvědačů „via exploratorum de Boemia, quae vulgo simarut (simar-ut, rovná cesta) dicitur.“ O vyzvědačích uherských řeč jest u Kosmy, kdež se praví, že kníže Svatopluk r. 1108 vyzvědačům od krále uherského do Moravy vyslaným, ale při tom dopadeným, kázal uřezati nosy i zbaviti je zraku. Krajina Skalická byla ještě r. 1217 pustá, močálovitá a lesnatá; slovansky slula Skalica, uhersky Szakolca. Směr stezky zevrubněji není znám.

Stezka Brodská neboli uherská. Tato cesta byla od starodávna hlavním spojovadlem Uher a Moravy; tudy vcházeli jak vojska tak i obchodníci z Uher na Moravu a z Moravy do Uher, jakž o tom několiko příkladů svědčí. R. 1099 sešli se kníže Břetislav tu na poli Lucko řečeném s uherským králem Kolomanem, utvrdíce svazek obapolného přátelství a míru. R. 1108 byl tudy kníže Svatopluk na po-

chodu do Uher, ale výprava sama vykonána teprv rok potom, kdež kníže ve třech dnech se ocitl před hradem Nitrou. Sedm let později, 1116, sešel se tu na Lucku kníže Vladislav s mladým králem Štěpánem uherským, aby obnovili staré mezi sebou přátelství; avšak místo míru ztrhnul se tu z neuvadání krutý boj mezi vojsky, knížata svá provázejícími; Uhří prchajíce mnozí ve Váhu utonuli. Že byla ta cesta těsnou stezkou lesní, o tom souditi lze z nehody, jenž r. 1108 potkala knížete Svatopluka: jeda tudy, vypíchnul si oko o vyvstávající suk. Směrem svým táhla se od Brodu přes Bánov, kdež byla na blízku brána uherská (borona), k Váhu pod Trenčínem. Jiné stezky do Uher nejsou toho času známy.

Přes pohoří jesenické: Stezka polská neboli Hradecká „via, quae ducit ad Poloniam, juxta civitatem Gradech.“ 1078. Hrad toho jména jest posavadní Hradec nad Moravicí před Opavou v sousedstvu osady Bránky ležící. O cle Hradeckém několikráte řeč jest v listinách. Tato cesta šla od Hranice přes Hradec k řece Opavě v tom místě, kdež později vzniklo město a celní stanovisko Opava; proto se dí r. 1215 via publica versus Opaviam o cestě, která vycházela z končiny trhové tehdá vesnice Hranice.

Cesta Opavská, jenž z Olomúce přímo směřovala k Opavě; zdáť se alespoň, žeť stezka Tovéřská (semita in Toviren), pak cesta Jívovská (via, quae dicitur Jivovská cesta, 1205 a 1215) byly části stezky této, která se r. 1247 jmenuje „via, quae ducit per Opaviam,“ jížto prý neměla škoditi nová dráha Krnovsko-Freudenthalská.

Cesta Krnovská. Dráha tato šla z polského tehdá Slezska jako obě svrchujmenované, přes Krnov a Freudenthal k Olomúci, jakž o tom svědčí listina z r. 1247, kde se mluví o clu „quod solvitur a negotiantibus, transeuntibus e Polonia versus Olomúc per Kernow et Freudenthal.“

Povrch země moravské.

§. 7. V krátkosti, ale dosti rázně naznačil Kosmas povrch Moravy, an dí, žeť východní polovice (úděl za jeho času Olomúcký) byla lesnatá a říčná, vhodná k lovům a bohatá na ryby, kdežto západní polovice (úděl Brněnský) byla rovinatější, polnatá i úrodná. Jako Čechy protknuty jsou tokem Vltavy s Labem spojené od jihu na půlnoc, podobně Morava proniknuta jest tokem řeky stejnojmenné, ale směrem opačným, od severu na jih. Však ale jako

vltavský proud v Čechách, tak i řečisko Moravy sbírá všecky vody tekoucí na Moravě v jedno, kromě Odry.

Plaga orientalis, quae fuit aptior venatibus et abundantior piscibus; regio vero occidentalis, quae est planior et campestris atque fertilior frugibus (Cosmas).

Řeky. Hlavní proud vodní jest Morava; jméno to také na jiných stranách slovanských se naskytující, souvisí se slovem moře, moře (mor-ava), znamenajíc vodu vůbec (cf. celtické moor, muir = moře), i jest appellativum pojmu řeka, rovněž jako litevské Úpė (Úpa, Úpica, Op-ava) a sansk. dhûni (Dunaj) = řeka, Sala = voda. Řeka Morava dala zemi jméno, též i obyvatelům. V ústech německých učiněno z něho Maraha, Marh, March, a odtud Marahani, Marharii, Mähren. Řečiště Moravy rozbíhalo se na některých místech v četné stružky, jmenovitě u hradu Olomúce i u Velehradu; onde rozeznávali Moravici (flumen, quod fluit sub curiam et villam Hajčín) a proud hlavní (flumen magnum, quod Morava dicitur). Také pod Hodonínem sluje Morava r. 1217 Velikou (flumen Morava et per eandem Veliká usque ad portum-převoz-Tozy).

Čelnější přítoky řeky Moravy z 11. a 12. století známé jsou: Lodenica v újezdu Laštanském 1078, Žezník a Bystřice u Olomúce 1215, Bečev 1215, Hana (villa Ivanovice super Honam fluvium 1183). Hlavním přítokem jest ale staroslavná Dyje, jmenovaná hned u Ptolemaea (*παρὰ τὸν ποταμὸν οἱ Τε-ραχατρίαι*), která pojmouc všecky vody tekoucí západní částí Moravy, brzo je odevzdává řece toho jména. Ve středověku psali ji v Rakousích Tye, v Čechách 1052 flumen, qui dicitur Dyja, u Kosmy Dya, Dyia, nyní něm. Thaja, slov. Dyje (cf. osada Dyjakovice, Thajax). Jedna zátoka řeky této u starého Podivína slula Svratka, čímž se dle Wolného vysvětlují slova Kosmova, že hrad Podivín stál v prostřed řeky Svratky (castrum situm in media aqua Zwratka nomine 1067, Podwin castrum, quod est in Moravia situm, infra fluvium Zuratka 1121, kteréžto svědectví jest tím ráznější, poněvadž Kosmas sám na Podivíně býval). Řeka vlastně tak řečená Svratka neboli dnešní Švarcava, jsouc přítokem Dyje, prýští se na pomezí českomoravském u dnešního městyse Svratky a teče okolo Tišňovic, Brna a Rajhradu, u Strachotína pak vpadá do Dyje.

Druhý hlavní a samostatný proud staré Moravy byla Odra, aqua, quae dicitur Odera 965, staroslavný Viadrus. Prameny Odry stály v ohromných druhdy lesích, jež teprvé na počátku 13. století řeholníci Hradištští vzdělávati se jali. Potůčky, z kterých se tu Odra skládá, slovou: Potok Střelná, u něhož osada téhož jména (něm. Waltersdorf);

Bunov, qui fluit in Strelnam; Smilov, při němž vesnice stejnojmenná (něm. Schmeil); Stará Voda, při níž vykvetla osada (něm. Altwasser); Budějová, při které město nyní Budišov (něm. Bautsch); konečně Čermná, s osadou téhož jména. — Hlavním přítokem Odry na půdě staromoravské byla Opava, po níž dnešní hlavní město rak. Slezska sdědilo jméno své; pak Pština, potok pomezní proti starým Slezanům.

Roviny. O rovinách podle řeky Dyje rozložených zmiňuje se Kosmas, an dí, že Dyje teče plánėmi rovnými, tak že pomezí jest tu bezbranné (terminos non silva, non montes, non aliqua obstacula dirimunt, sed rivulus nomine Dya, fluens per plana loca vix provincias disterminat.). — Známé je též pole Lucko, při řece Olšavě u Brodu uherského, kde se začasté scházívali knížata česká i uherská s četnými vojsky (1099 in campo, qui dicitur Lucko, 1116 ventum erat ad Olzavam rivulum, et jam ungara gens innumerabilis velut arena maris aut pluviae stillae, in campo Lucko totam superficiem terrae cooperuerant sicut locustae. Cosm.).

Kam sahaly hory, tam šly také lesy. Pásmo hor, jímž bylo nitro Moravy prostoupeno, hory totiž Jeseníky, pokryty byly na obojím boku starými lesy, kteréž jednotlivé poznáváme ze zpráv věku 13tého; na poledním svahu známe lesní újezd náležející ke vsi Střelci, darovaný měšťanům Uničovským; lesní újezd nad potokem Liboňským (silva Ljubosca); daný klášteru Hradištskému; lesní újezd nad prameny Odry, řečený Střelná, téhož kláštera; újezd u Hranic a u Štípek; les Špičský nad Bečvou 1215 atd.

Vrchů jednotlivých velmi mnoho se připomíná v listinách 13. století, jmenovitě mons Ruden na Moravici (Raudenberg nynější 1215); vrch Rozsutice tamže; záhadné položení měl vrch psaný Scac, na němž r. 1221 uzavřena první smlouva mezi korunou českou a stolcem papežským (in monte Scac. Erb. Reg. 646); pokládáme pahorky u Čejče blíže biskupského dvora Podivína za vrch tento, jelikož forma Scac shoduje se s pozdějším Schaicz, Schaycz, t. j. Čjac, Čéč, Čejč.

Přechody přes řeky, mosty a brody, kterými se označuje směr starých drah, jakož i výslovné zmínky o drahách jsou tyto: Z Čech u brány Trstenické vycházela cesta, která vedla do Svitavy a odtud jednak ke clu při hradě Úsobrně (theloneum ad Usobren 1140, později u Jevíče 1145) a v dálším prodloužení přes Konici k Olomúci (via publica, quae de Gewiczko dirigitur versus Konitz 1215), jednak přes Letovice (pons in Letovice 1145) ke hradu Brnu. — Z Brna šla dráha k Jihlavě hradu přes Rosice, kde byl brod přes řeku Obravu

(Rosoczici tributum de via 1086), známý ještě i v 16. století (1582); pak ke Znojmu kolem hradu Pravlova (tributum de ponte na Prauelowe 1086) a přes osadu Suchohrdly (ve Znojmě 1226 vicus Hungarorum, qui protenditur usque ad portam orientalem, quae ducit ad Zuchoherdl); potom k Olomúci okolo hradu Pustiměři přes Ivaň (na Yvani tributum de ponte 1086). — Z hradu Olomúce šla v nitru cesta přes Brodek ke hradu Přerovu (tributum de ponte), a odtud jednak ke Hranici, jednak podle Moravy řeky přes Napajedla k Velehradu a ke Brodu uherskému, i také ke Strážnici, kde byl most přes Moravu (Strážince tributum de ponte 1086). — Přechody přes Dyji do Rakous svrchu jsou vyčteny. — Na severním pomezí výslovně se jmenuje most hatový někde v močálech při řece Pštině u Hrobník, slovoucí po spůsobiteli svém Bezstřekovi Bezstřekova hať (ad pontem virgis factum, qui dicitur Bezstrecoua hať et abhinc semita in Kozí dol 1183).

Nitránsko.

§. 8. Za malými Karpatami až k Dunaji neboli ku pomezí pannonskému s jedné, k vysokým Tatrám neboli ku pomezí Vislanů s druhé a k řece Ipole neboli ku pomezí tehdá bulharskému prostíralo se v 9. století panství nitránské, kteréž za Mojmíra I. držel kníže Přibina co knížectví tuším samostatné, za Rostislava pak Svatopluk co knížectví udělné náležející k říši moravské. Až do příchodu Uhrův bylo Nitránsko, jenž posud v mluvě obecné Slovensko slove, nerozdílnou částkou říše právě řečené.

Nitránskem proto nazýváme krajinu tuto, poněvadž v 9. století za Mojmírovců hlavním hradem jejím slove hrad Nitra (Nitrava, locus, qui vocatur Nitrava ultra Danubium. Anon. de conv. Bag. 872) na řece téhož jména, hrad podnes slovútný.

Pánem Nitránska byl za Mojmíra I. kníže Přibina, ještě pohan, kterýž pokřestěn od biskupa salcburského Adalvína († 836) dal ke cti tuším sv. Emerama na hradě Nitře postaviti kostel, jejž posvětil Adalvín. Založení toto na jméno patrona bavorského Emerama podnes trvá, i jest chrám Nitránský první známá svatyně křesťanská ve staré Moravě. Okolo r. 830 opustil Přibina, již křesťan, zemi svou a uchýlil se nejprvé k Bulharům, potom k Charvatům, až se smluvil s Franky, načež obdržel krajinu u jezera Plesa (t. j. jezera blatenského) v držení manské.

Po odchodu Přibiny zůstalo panství jeho částkou říše moravské,

kterouž panovníci moravští za úděl ponechávali mladším knížatům rodu svého. R. 869 připomíná se v letopisích fuldenských „regnum Zuentibaldi nepotis Rastizi," r. 870 jmenuje se Zuentibald „una cum regno, quod tenebat," což obé podle pramenův nic jinak než o Nitránsku (Slovensku) slyšeti nelze.

Že pak Nitránsko a Morava kladeny byly v 9. století, jmenovitě za Svatopluka a synův jeho, za jeden stát, tak že obyvatelé jednostejně sluli Moravané a země Morava, viděti ze slov zeměpisce bavorského, (v 9. stol.), jenž praví: Iste sunt regiones, quae terminant in finibus nostris: Beheimare, Marharii a hned po nich Vulgarii. Podobným během slula zase v 11. a 12. století Morava jako část říše české jednostejně Bohemia.

Nitránsko neboli Slovensko teprvé v 10. stol. odtrženo jest od říše moravské, ješto je obdrželi Uhrové, v týž čas co zase Morava podrobena Čechům. „Magna Moravia sive Sphendoploci regio," dí car Konstantin Porfyrogenita, quae omnino a Turcis t. j. od Uhrů vastata est et ab ipsis jam obtinetur.

Tento kraj slovenský byl na severní straně obmezen horami, kteréž hned v 10. stol. slovou Tatry, starobylými to hranicemi od přírody danými mezi Polany a Uhry. Po Tatrách šlo pomezí biskupství Pražského (Bug et Styr cum provincia, quae Krakova est, inde Ungarorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Tatry. 973). Také v Kosmovi řeč jest o horách těchto; praví totiž, že Boleslav II. český rozšířil hranice své říše až k horám, jenž jsou za Krakovem a slovou Tatry (usque ad montes, qui sunt ultra Krakov, nomine Tritri). — Vnitř země slovenské známe slovútný vrch Sobor v samém sousedství hradu Nitry, o kterém pověst vypravuje, že tam Svatopluk s poustevníky žil ve hrubém nedostupném lese (locus in latere montis Zobor situs, ubi magna et inaccessibilis hominibus silva. Cosm. Svatopluk in Ungaria, ubi est modo coenobium Zuburiense, dacz den Zubern, eremita efficitur et mortuus ibidem jacet sepultus, Auctuar. Mellic. dle Kosmy).

Řeky na Slovensku kromě Dunaje v dávnověkosti známé jsou: Hron (Granua), spomenutý ve spisu císaře římského Marka Aurelia zde s Kvády bojovavšího (*Τὰ ἐν Κουάδοις πρὸς τῷ Γρανούᾳ*). Nitrava, řeka, po níž nazván hrad Nitra; o Nitravě řeč jest v Anon. de Conv. Bag. (Pribinae quondam Adalramus archiepiscopus ultra Danubium in sua proprietate loco vocato Nitrava consecravit ecclesiam). Koncovka -ava ukazuje, žeť hrad původně slul tak jako řeka, Nitrava, (f. Or-ava, Mor-ava, Vlt-ava a j.). Váh, jméno řeky rovněž proslulé;

poprvé zmíněné v zakládací listině bisk. Pražského (addita regione Moravia usque ad fluvium, cui nomen est Vag.).

Země sousední.

§. 9. Obraz našich zemí byl by v ohledu historickém neúplný, kdyby scházelo vypodobnění krajin s nimi sousedících. Bez připomenutí takového historik tím méně může se obejíti, poněvadž země sousední stále ve vzájemnosti trvají, hned po přátelsku, hned po nepřátelsku, jednou jako panující, podruhé jako opanované. Samo sebou se rozumí, že především sluší na zřeteli míti mocné panství franské, jehožto sousedství veliký mělo účinek na Moravu i na Čechy.

Říše franská měla proti zemím, které s ní na východě sousedily, počínajíc od dolního Polabí až k moři jaderskému řadu tak zvaných krajišť neboli mark. Takové krajiště proti českým stranám bylo krajiště srbské a krajiště české, proti straně českomoravské pak krajiště rakouské a krajiště východní, ku kterémuž se připojovala jako předzemí franské stará Pannonie okolo jezera neziderského a blatenského až k Dunaji a ke Drávě.

Krajiště srbské a české. Zdá se nám, že záhadná otázka o těchto markách, jmenovitě o české, snadného rozřešení dojde, popatříme-li na povahu západního pomezí českého; nebylo totiž potřebí opatrovati než právě přechody, kteréž v starém Nortwaldu byly z Čech do Frank; jinde pro rozlehlý neschůdný hvozd byla taková opatera zbytečná. Však i Čechové se své strany neostříhali než právě přechody (stezky). Podle zpráv z r. 805 vznešeno opatrování pomezí markraběti srbskému Madalgaudovi, a sice s hlavními stanovisky v městě Erfurtu na severní a v městě Hallstadtu na jižné straně durinského lesa. K těmto hlídkám hledí stezka Chebská, po kteréž Čechové výpady činili na tu stranu k Milici. Toho času bylo tedy opatrování pomezí srbského (podle řeky Sály) spojeno se hlídkou stezky Chebské. V týž čas jmenují se ale ještě i města Forchheim, Bremberg a Regensburg pomezními stanovisky proti Čechám, kdež hlídka svěřena byla hraběti Audulfovi. K těmto městům směřuje pak stezka Domažlická, hlavní vedle stezky Pasovské přechod do Frank. Zde tedy, před stezkou Domažlickou, v podkraji řeky Chúbi, hledati se musí krajiště vlastně české. Ve válce r. 849 byl Audulfův třetí nástupce, hrabě Ernest táhna proti Čechům směrem stezky Chebské po Nábě, spojen s mar-

krabětem srbským Tacholfem. Slove dux partium illarum, tedy markrabětem českým v krajině Chubi i Náby. Z pokrají Náby, Mohanu i Sály podmaněna jest ještě v 9. století končina nyní Wunsiedelská i Chebská, tak že Cheb, po řece Ohři prozvaný Eger, stal se místem německým. Končina Chúbi, Náby i hořejší Ohry (neboližto Chebsko) stala se v 9. věku základem tak zvaného markrabství Nordgauského. — Známí krajištníci pomezí srbského jsou kromě Madalgauda r. 805: Tacholf 849—873, Ratolf 874—880, Poppo 880—892, Konrát 892 a hned potom až do r. 908 Burchard. Známí krajištníci českého pomezí jmenují se Audulf 805—819, Ernest 829—861; vůbec o krajištnících před stezkou Domažlickou mluví se r. 869: Behemi terminos Baioariorum crebris incursionibus infestant; contra quos Hludowicus rex tutores partium illarum interim misit. — Markrabství Nordgauské dostalo se v 10. věku Vohburkovcům, kteří se psali: Palatinové Vohburští, markrabata Chebští, Neumarktští a Chúbští.

Není ostatně pochybnosti, že i stezka Pasovská i Linecká s bavorské strany byly ostříhány; vědomoť, že r. 805 hrabě Wernher, maje hlavní sídlo své v Lorchu co strážce mezní, vedl spolu s Audulfem již spomenutým Bavory válečně do Čech; než o zvláštním krajišti nic není zaznamenáno.

Krajiště rakouské. Název Rakousy, kterým se označuje arciknížectví rakouské (Rakousy, Rakusici, Rakušené, Rakušané), požaduje bedlivého ohledání; skrývát se v něm zajisté jméno Rakatův Ptolemeových, sousedů Baimův z 2. století po Kr. (*οἱ Βαῖμοι, μέχρι τοῦ Δανουβίου. Καὶ συνεχεῖς αὐτοῖς παρὰ τὸν ποταμὸν οἱ Τε-Ῥακατρίαι, καὶ οἱ πρὸς τοῖς καμποις Ῥακάται*). Ptolemeus rozeznává, jak vidno, dvojí Rakaty: *Τε-Ῥακατρίαι παρὰ τὸν ποταμόν*, jichžto sídla klade Šafařík na hořejší Dyji (středoněm. Tye, novoněm. Thaja), a *Ῥακάται πρὸς τοῖς καμποις* t. j. Rakaté v polích (*πρὸς τοῖς καμποις*) na řece Kampě (Polané). Nepouštějíce se do otázky, zdaliž Cae-rakates Tacitovi (Hist. IV. 70), sousedé Vangionů, Triboků a Nemetů (po kterémžto plemenu Slované čeští vůbec nazývají Germány), souvisejí s Te-rakatry a s Rakaty, sousedy Baimův, přestáváme na tom, že s těmito dvojími Rakousy na Dyji a na Kampě shodují se podnes jména dvou osad, jedné na Dyji, druhé na Kampě, které původně slovou Rakousy, a sice Raabs hrad a městys na stoku Dyje moravské i rakouské, kterýž ve středověku píše se: U Kosmy a jeho prodloužitelův castrum Rakouz, regio Rakudsis marchionis, v rakouských listinách Rakecz, Ragcze, Rogâc, Ragoz, Rakcz, z čehož konečně Raabs (Meiller Reg.). Hrad tento i krajina jeho veliký má význam v dějepisu rakouském ještě i

ve 12. století, jakž níže ukážeme. Druhá osada toho jména jest Raabs u Polan nad řekou Kampou. V 1. polovice 13. věku psána jest osada tato Ragze, Racze, Rachze, i oznamuje se, že klášter Světelský tam měl jeden lán (in Racze unum mansum, in Rachze hovba 1, 1208) a že r. 1247 opat Světelský dal plebanům Polanským za dvorec Hephenswende in villa, quae Ragze dicitur, důchod jedné hřivny stříbra na všecky časy. Hned vedle této osady stojí podnes vesnice původně řečená Polany, nyní Pölla, což zjevně ukazuje na to, že obyvatelé této krajiny sluli druhdy Polané, a sice Polané-Rakaté, (*οἱ πρὸς τοῖς καμποις Ῥακαται*). Že pak název *Ῥακατῳαι* a *Ῥακαται* v skutku obsahuje v sobě dnešní jméno Rakousy, toliko u Slovanů českomoravských známé, tomu netřeba širokého výkladu. (Pro rozdíl říkají nyní starému hradu Rakousům na Dyji Schloss-Raabs, vesnici pak Rakousům na Kampě Klein-Raabs in der Ortsgemeinde Alt-Pölla. S osadou Retzem Rakousy míchati se nesmějí; připomínáť se r. 1147 vedle Kunráta Raabského také hrabě Kunrat Retzký).

Krajina hradu Rakousů (Raabsu) na Dyji byla v 9. stol. učiněna krajištěm frankobavorským proti Čechům i Moravě zároveň. Hlavně a nevyvratně vysvitá to z letopisů fuldenských, jenž r. 871 oznamují, kterak oba krajištníci, biskup Arno a hrabě Ruodolt, útok učinili na svatebný průvod, vezoucí knížecí dceru českou na Moravu za muž Svatoplukovi, toho času Frankům nepřátelskému.

Rex mense octobrio in Boiariam profectus contra Behemos irruptionem in regnum suum molientes, tuteres partium illarum misit, Arnum videlicet episcopum et Ruodoltum comitem aliosque cum eis. Adversarii (i. e. Behemi) autem quendam locum vallo firmissimo circumdederunt, iter angustum in ipso aditu facientes, ad insidias sc. illorum, qui terminos observabant, ut si forte aliquis ex illis illuc veniret, in ipso angusto itinere nusquam declinare valens occideretur. Interea Sclavi Marahenses (i. e. Svatopluk) nuptias faciunt, ducentes cujusdam ducis filiam de Behemis. Quod quum supra dicti viri i. e. Arn et alii qui cum eo erant, comperissent, illico armati adversarios sequebantur. Illi autem fugientes, ad vallum memoratum ignari venerunt, ibique propter loci angustiam, equis et armis derelictis, vix nudi evaserunt; nostrates vero supervenientes, 644 equos cum frenis et sellis atque ejusdem numeri scuta, quae fugientes dimiserant, invenerunt. — Dějiště toheto skutku nemáže být než končina Moravy mezi stezkou Jihlavskou, kudy svatebníci z Čech na Moravu se brali, a onou stezkou českou, kterou Čechové silnou byli opatřili hradbou proti franským krajištníkům, tedy asi mezi punkty Třebičí, Znojmem a Raabsem.

Svatebníci byli patrně již na půdě moravské, když jim krajištníci zaskočili cestu; i prchali ke druhé stezce české, proti krajištníkům ohrazděné, aby se uchránili před nimi. Že pak vchod byl velmi úzký, zanechali koně i zbroj před vchodem a vskočili do hradby; bylo-ť svatebníků podle počtu koní výše 600. I nemohla hradba ta býti na jiné stezce, než která z Dyje řeky vedla do Čech, k osadě Stráži, přes dnešní Staré Město, kde se nyní sbíhají hranice české, moravské i rakouské. Proti této stezce pak vhodně stojí hrad Raabs na Dyji; zde tedy měli řečení krajištníci stanoviště své.

Náhled tuto vyslovený nabývá dalšího ztvrzení starší ještě zprávou let. fuld., kdež se vypravuje, že týž hrabě Ruodolt již r. 857 válečně udeřil na českou krajinu Vitorazskou, kterou od krajiny rakouské dělil Nortwald. I musel Ruodolt sídleti v krajině té rakouské (raabské.) Otgarius episcopus et Hruodoltus comes palatii et Ernustus cum hominibus suis in Boemannos missi civitatem Wiztrachi ducis ab annis multis rebellem occupaverunt. — Starobylá důležitost krajiny rakouské neboli raabské jeví se i v tom, že ještě v 12. století bylo hrabství raabské jedno z největších a nejdůležitějších panství Babenberků, a sice allodialní, a že tam ještě ve 12. století sídlel rod hrabat rakouských, zejména r. 1100 Gotfrid, 1146—1179 markhrabě Kunrat (z Regau, z Ratgoz), 1204 Žofia dcera jeho (dom. Sophia nobilissima comitissa de Rakz, filia comitis Conradi), rod Babenberkům příbuzný, jehož historie však posud není dosti vyjasněna (Meiller). R. 1218 koupen hrad Raabs (Ragoz) od vévody Leopolda VII.; ještě pak i Rudolf IV. psal se Graf zu Pailstein, ze Ragcz, zu Nawenburg uf dem In, Markgraf ze Drosendorf.

V té věci konečně nemálo jest pozoruhodné, že Čechové a Moravané jmenují nynější arcikníže ství nikoli jako jiní národové podle krajiště východního (marca orientalis, osterrichi), než podle krajiště na Dyji a Kampě, Rakousy, kdež sídleli stařf Rakatové vedle stejně starých Baimův.

Krajiště východní. Končina uzavřena mezi pohořím Manhartem, pohořím Mailberkem (Mourimberkem), řekou Moravou a Dunajem sdílela za časů avarských osud končiny sousední na druhém břehu Dunaje. Slovou obě dohromady jednako Hunnia, Hunnorum terra 791, Avaria, Avaratia, provincia Avarorum. Roku 796 měli Avarové jeden hrynk svůj na řece Kampě, druhý na Cumeoberku, tedy jeden na té, druhý na oné straně Dunaje. Proto také táhlo vojsko Karlovo proti nim jedním proudem po severním, druhým po jižném břehu Dunaje, loďstvo pak v prostředku po Dunaji. Po zapuzení Avarů za Dunaj

k Tise objevují se názvy Slavinia, partes Avarorum et Slavorum, partes Bojoariae et Sclavinae, Sclavi, qui ab orientali parte Bojoariae sunt. Určitá stopa krajiště východního ukazuje se r. 805, když Karel vykázal Lorch za sídlo krajištníkovi Audulfovi proti Avarům; brzo pak připomíná se již Avaricus limes, Pannonicus limes, konečně i Oriens t. j. krajiště východní, (z čehož Osterrichi v 10. století). — Krajiště toto zahrnovalo také svrchu řečenou krajinu na levém břehu Dunaje až po Maulberk t. j. dnešní kraj podmanhartský, až ku pomezí Moravanů. Ve válkách s Moravou získalo krajiště toto takové důležitosti, že r. 884 slove již výrazně krajiště moravské (qui terminum regni Bojoariorum in oriente a rege concessum contra Maravanos tenuerunt. Ann. Fuld.). Krajištníky byli tu proti Moravě: Bratří Wilhelm a Engelschalk, kteří hned r. 870—871 za času franského osazení byli správci a veliteli na Moravě; r. 884 praví se o nich, že mnoho v obraně vlasti bojovali proti Moravanům (multaque pro patria tuenda conflictando sudasse feruntur). Po těch měli velikou moc synové jejich, až markrabě Aribo vyniknul nad ně nade všecky, tak že r. 898 slove „in orientalibus partibus comes terminalis" a „si forsan de Maravorum regno aliquis causa justitiae supervenerit, judicio ejusdem comitis potenter finiatur. (Erb. Reg. 53).

Pannonsko, jenž po založení hradu Blatna slulo také Blatensko, zahrnovalo krajinu ohraničenou Dunajem, Dravou a vrchy nyní štýrskými, i dělilo se na hořejší neboli přední Pannonsko neboli okolí jezera neziderského až k Rábě řece, a na dolejší neboli zadní Pannonsko neboli okolí jezera blatenského. Z trojí příčiny uznáváme za potřebné, šířeji tuto pojednati o Pannonii, předně že v ní Přibina Nitránský založil knížectví blatenské, zadruhé že v dějinách církevních důležité místo má co biskupství Methodiovo, za třetí že na závěrku 9. stol. byla částkou říše moravské, odňata Frankům.

Následkem vítězství, kteréhož Frankové pomocí Zvonimíra Slovana dosáhli r. 796 na Avarech, stala se Pannonie částkou państví franského. I ustrojena tu na konci 8. století vláda franská a spořádáno zřízení církevní. Pipin totiž vracuje se z výpravy avarské, ustanovil, že ona část Pannonska, ježto leží kolem Plesa (t. j. jezera blatenského) mezi řekami Rabou, Dunajem a Dravou náležeti má pod moc biskupům Salcburským, kdežto hořejší Pannonie zůstavena biskupům Pasovským; kteréžto zřízení schválil cís. Karel r. 803. Toho času sídlelí a rozmáhali se tu Slované, tak že krajinu okolo Plesa nazýváno i Slovanskem (Slavinia). Světským správcem učiněn hrabě Gerold, příbuzný Karlův, spolu první markrabí krajiště východního. Slované tamní měli svá

knížata. Lid sám byl ještě pohanský, až od kněží Salcburských přijal pokřestění. Cís. Karlovi velmi záleželo na kraji i na lidu tomto, jakž to vysvítá z důtklivého napomínání biskupa Salcburského Arna r. 798, by se do Slovan těch odebral, a z ustanovení zvláštních biskupů krajinských. S Avary Slované tito velmi se nesnadili; Avarové stýskali sobě, že jich Slované v sídlech jejich svírají 805, což vedlo i k rozepřím, až tyto skončovány jsou r. 811 válečným vkročením Franků. Knížata slovanští slovou z těch časů: Ingo, Přibislav (Privislauga), Zemitěh (Cemicas), Stojmír nebo Žitimír (Stoimar, Zicimar), konečně Etgar. Mnoho trpěli Slované tito r. 819 a 820 válkou charvatského Ljudevíta, a r. 827 a 828 nájezdem Bulharů po Dráve, jenž knížata domácí zapudivše v ty kraje, ač ne nadlouho, se uvázali. — Co do původu, byli Slované pannonští (jakož ukázáno od nás ve Světozoru Slov. Nov. 1859) vlastně tak řečení Slovéné, kteří na dolním Dunaji a v Sedmihradech sídlivše po přemožení Avarů na konci 8. stol. před Bulhary do Pannonie se uchylovali, kdež ochotně přijati na víru křesťanskou se dali. Vážným toho důkazem je shoda názvů místních v Sedmihradech a v Pannonsku: Starý název bakońského lesa, Šumlja (Bakoň-Šumlja) opakuje se netoliko v názvu pevnosti Šumly na Balkánu, ale i v místních jmenech sedmihradských Alfalu-Somlyo, Csomafalvi-Somlyo; jména nyní zuherštělá v okolí blatenském, jenž se shodují s názvy sedmihradskými, jsou: Berzence (Breznica) = Briznik, Dabroncz = Dobrocz u Broose (Dobrúč); Döbrönte-hegy = Debren a Debrek; Ternava řeka = Ternava, Ternavica, Tapolcza t. j. Toplica = Toplica u Broose a Bystrice; Kövesd u Pětikostelů znělo původně nepochybně Govozdi, jako podnes osada u Broose (Gura-Govesdi), což nic jiného není než rozvedené gvozd = hvozd = les. Tsitun, osada u Bezpremi, nyní Csetén, opakuje se v thesálském Zeitun, jenž tak jako Cetyně na Černé Hoře a Ceteň v Čechách znamená místo lesem jehličnatým porostlé. Jako v Sedmihradech, tak i v okolí jezera blatenského mnoho míst slovou Čechy: Csehi mnohé na jižném břehu blatenského jezera a Somlyo-Cseh, Panczel-Cseh, Szilagy-Cseh v Sedmihradech. Výraznou formu staroslovanskou mají názvy míst v okolí blatenském: Varasd-hegy, Sarosd, Szepesd, Kölesd, Bükosd, Nádasd (star. Nédežde, naděje), Varaždin; Szombath t. j. Subota, Szent t. j. svatý, svět, u Maďarů; Kesztel t. j. Kostel cf. Veda, Vedica t. j. Voda, Vodica, Hezil, Chezul t. j. Kocel. — Jiný kmen, dávněji zde usedlý, soused nynějších Slovinců, byli Dúdlebi v podkrají řeky Kněžny neboli Kněžahy (in Dudleipin) mezi Murou a Dravou, v kopcích slovinských, odkudž Buzinica i Kněžaha, ona do Drávy, tato do Mury,

stékají (cf. osady Businica, nyní Pössnitz, a Racz-Kaniža t. j. srbská, slovanská Kněžaha). — Přibina kníže druhdy Nitránský, přišed se synem svým Kocelem do Pannonska, obdržel krajinu při řece Sale a při jezeru Plesu v léno od Franků, aby ji osadil a vzdělal, což se mu i podařilo s prospěchem věru nevídaným. On i syn, i družina jeho (Unzata, Chotimír, Ljutomír, Skrben, Vlkan, Vitimír, Trebíc, Přísnoslav, Svémír, Krešimír, Gojmír) byli ponejvíce rodu slovenského; i rozšířili oba panství své na dávnější zdejší Slovany i Dúdleby v celém kraji jezera Plesa. Přišed, postavil Přibina okolo r. 840 v blatech řeky Sály, kde tato vchází do Plesa, na starém tuším hradišti římském hrad nový, po slovansku Blatno, po latinsku Urbs Paludarum r. 896, po německu Moosburg r. 861 jmenovaný. Po tomto hradu Blatnu prozváno jezero Pleso, jenž r. 48 po Kr. píše se Peiso, r. 871 pak lacus Pelissa, Pilissa-See, jezerem blatenským (Plattensee, balaton-tava), po něm slula i tato krajina Pannonska Blatensko, a Kocel knížetem blatenským. — Působením kněžstva Salzburského postaveno velmi mnoho kostelů, jimž obyčejně jméno dáno po knězi staviteli: Lindolveschirichun, Isangrimeschirichun, Beatuschirichun, Paldmundeschirichun, Ottakareschirichun; též i jiných osad s názvy německými hned v 9. stol. mnoho se tu připomíná: Sz. Groth, což není než sv. Hruodebertus (Ruperti), patron Salzburský, jemuž kostel zasvěcen r. 853—854 ad Salabiugin, t. j. Sala-beug. Ortaha, s kostelem sv. Michala, svěcený r. 865, snad nynější Ortabaza; Wörth (Weride t. j. ostrov) s kostelem sv. Pavla, na řece Labnici; kostel sv. Markety, svěcený r. 865 ad Spizzun, nepochybně dnešní Margarethen na stoku obojí Sabnice; Gelse, tuším dnešní Golse v Saladsku; Usitín dle Muchara Gross-Sonntag; Quartinaha s kostelem sv. Jana Ev., na břehu jezera blatenského atd. R. 862 brali se tuším bratří Solunští přes Pannonsko na Moravu, aspoň tomu svědčí řada kaplí sv. Klimenta od země nyní charvatské až ke hradu Nitře; jistě ale šli tudy z Moravy do Říma, neboť se na té cestě okolo r. 868 zdrželi u Kocela, jenž jich přelaskavě vítal a hostil, i s národem svým, což bylo prvním zárodkem pozdějšího obnovení staré diecesí Syrmiensko-pannonské. — R. 883—885 opanoval Svatopluk moravský veškerou Pannonii až po Drávu. Též i nástupci Svatoplukovi ji mocně drželi, ačkoliv hrad Blatno r. 896 ještě jakžtak bráněn od Franků (Imperator Pannoniam cum Urbe Paludarum tuendam Brazlaveni duci suo in id tempus commendavit. Ann. Fuld.); než z téhož pramene vychází samo na jevo, že r. 901 pokládáno i u Franků Pannonsko za jižnou částku Moravy a to až do starých Korutan (dnešního Štýrska), neboť se píše, že toho roku vrazili tam Uhří pustošíce

(interdum vero Ungari australem partem regni illorum i. e. Maravorum, Carantanum, devastando invaserunt). A císař Konst. Porfyrogenita výrazně praví, že za Srémem, jenž vzdáleno jest od Bělehradu dva dni cesty, leží veliká Morava, říše druhdy Svatoplukova, kterou za jeho času (945—959) opanovanou měli Uhrové (Turci). Et rursus ad cursum fluminis extat Sermium, quod Belegrada abest duorum dierum itinere; inde magna Moravia, quam Turcae devastarunt, cujusque princeps olim fuit Sphendopleous. — Turcae terram ad sedes collocandas quaerentes, magnam Moraviam (*τὴν μεγάλην Μοραβίαν*) ingressi incolas ejus expulerunt, ibique sedes suas posuerunt, tenentque etiam in hodiernum usque diem. — Et habitant quidem trans Danubium flumen Turcae in terra Moravia, atque etiam ulterius inter Danubium et Savam fluvios. — Turcis hae gentes conterminae sunt: Ad occidentem Francia, ad septentrionem Pacinacitae, ad meridiem magna Moravia (*ἡ μεγάλη Μοραβία*) sive Sphendoploci regio (*ἡ χώρα τοῦ Σφενδόπλοκου*) quae omnino a Turcis vastata est et ab ipsis jam obtinetur. Již ale později takto píše Konstantin o sousedích Uhrů: Confines autem Turcis sunt orientem versus Bulgari, septentrionem versus Pacinacitae; ad occidentem Franci, ad meridiem Chrovati, z čehož vysvítá, že Panonsko bylo v držení Moravanů, až Uhrové panství moravské tu zrušili.

Na východní straně, podle Slovenska Nitránského, stali se okolo r. 820—830 Bulhaři sousedy říše moravské, jelto po přemožení zbytkův avarských zasedli východní polovici dnešních Uher až k Dunaji a k Tise. Svědectví o sousedství jich s Moravany jsou: Okolo r. 837 uchýlil se k Bulharům Pribina, z Nitranska svého prchaje před Radbodem markrabím franským (Qui Pribina commissus Radbodo, aliquod cum illo fuit tempus; interim exorta est inter illos aliqua dissensio, quam Privina timens fugam iniit in regionem Vulgariam cum suis; et non multo post de Vulgariis Ratimari ducis adiit regionem. Anon. de conv.) R. 882 vtrhli Bulhaři na popud Franků do zemí Svatoplukových t. j. do Nitranska (cum Bulgaris, qui priori anno suum regnum vastavere. Ann. Fuld.). R. 892 přimlouval se Arnulf u Bulharů, aby nedali ze své země vozit sůl do Moravy (ne coemptio salis inde Maravanis daretur). A Zeměpisec bavorský (866—890) takto řadí sousedy: Beheimare, in qua sunt civitates XV, Marharii, habent civitates XI, Vulgarii, regio est immensa et populus multus, habens civitates V, eo quod multitudo magna ex eis sit et non sit eis opus civitates habere. — Po Bulharech stali se Uhří sousedé Moravy. První stopa Uhrův ukázala se r. 862 (Hunni christianitatis nomen aggressi sunt. Ann. Mell.); nejvíce však vznikli, když jich král Arnulf r. 892

pozval za společníky sve ve válce proti Svatoplukovi (Arnolfus rex contra Marahenses pergebat et Agarenos, ubi reclusi erant, dimisit. Mon. St. Gall. Ibi, in Morava, per quatuor hebdomadas cum tanta multitudine, Ungaris etiam ibidem ad se cum expeditione venientibus, omnem incendio devastandam versabatur. Ann. Fuld. Ad Zventibaldum debellandum cum Arnulfus non sufficeret, gentem Hungarorum Deo inimicam regno immisit, eorumque auxilio Z. devicit. Sigib. Gemblac.)

Na severovýchodu a severu sousedili s Moravou a s Čechy národové slovanští v tomto pořádku: Vislané, obyvatelé krajiny po řece Visle, tedy dnešního Těšínska i Krakovska. Svědectví o Vislanech dává Živ. Sv. Meth., kdež je řeč o knížeti vislanském ještě pohanu (knjaz silen velmi, sedja v Vislěch); král Alfred 871—901 (oestlich vom Maererland ist das Visleland), pak i Zeměpisec bavorský, an dí, že sídlejí vedle sebe Vuislane, Sleenzane, Lunzici atd. — Slezané, kteří hned za Holasovicemi (Opavany) na levém břehu Odry sídleli, nesouce starobylý název Silingův. V biskupské listině Pražské slovou Slasane. — V okolí hradu Opolí seděli vedle nich Opoljané. — Trebované, mezi Slezany a Boberany. — Boberané, v podolí řeky Bobravy. — Dědoši neboli Dědošané, při ústí Bobravy do Odry. — Milčané, jichžto krajina ještě r. 1131 slove Milevsko, v podolí řeky Nisy v těch místech, kdež starý hrad Drenov, později Zhořelec (in partibus Milesko juxta flumen Niza, castrum, quod appellavit Soběslaus Ishorelik, quod ante et Drenov vocabatur. Cosm. Cont.) a hrad Budišín. Milčané sluli dílem také Nišané (Nišené), po řece Nise, kdež sídla měli, i sousedili bezprostředně s Čechy, od nichž je dělily hory Zhořelické; na východní straně hraničili s Dědošany, na severní s Lužičany, na západní s Glomáči neboli Dalemínci při Labi u Míšně. — Glomáči neboli Dalemínci v okolí dnešních Drážďan, s hradem Míšní. — Srbové, na západ od Glomáčů až k řece Sále, kde se stýkali se Slovany durinskými.

Jméno.

§. 10. Země česká má dvojí název: Neslovanům slove Bohemia, Boehmen, domácím Slovanům Čechy. Onen název je dle paměti písemných starší, sahající do prvního století po Kristu; tento novější, poprvé připomínaný v 9. a 10. věku. Země moravská naproti tomu jednostejně slove Morava, Moravia, Maehren, jménem poprvé připomínaným v 9. věku.

Jména zemí rozličně se tvoří: Pocházejíť buď od národů, kteří v nich žijou, n. př. Gallie od Gallů, Pannonie od Pannonů, Dacie od Daků a j.; nebo od míst, na př. od řek: Mesopotamie, Štýrsko, Nitránsko, Bosna; od hor: Transsilvanie, Vorarlberk; od hradů: Braniborsko, Tiroly a j. Některá země má název dvojí, trojí: Stará Dacie slove na př. domácím nyní Romanům Transsilvania, Němcům a Slovanům Siebenbürgen, Sedmihradsko, Maďarům Erdely. Dvojí název národní vzniká obyčejně tím, že domácí národ nazývá se svým vlastním jménem, kdežto jiným národovcům běžnější je buď jméno národu, který v té zemi dříve sídlel, anebo že národ v ní usedlý cizozemcům zvláštním slove jménem, rozdílným od domácího. Italiani slovou Slovanům a Němcům Vlachové, die Wälschen; Němci toliko u Slovanů a u těch, kteří se Slovany bydlejí, starým názvem Nemetův se jmenují.

Starší jméno země české jest Bohemia. Jedni je odvozují od „Boiohoemum“ u Velleja Paterculа (Boiohoemum, id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est. Hist. Rom. II. 109); cf. „*Βουίαιμον*“ u Strabona (*Βουίαιμον, τό τοῦ Μαροβούδου βασίλειον* Geog. VII. 1), „Boihaemum“ u Tacita (manet adhuc Boihaemi nomen. Germ. 28). Jiní nacházejí základ toho jména v národu jmenovaném *οἱ Βαῖμοι* u Ptolemaea (*μέγα ἔθνος, οἱ Βαῖμοι.* Pt. Geogr. II. 11). U letopisců franských slove země česká od konce 8. věku skoro napořád, i s národem toho času slovanským v ní obývajícím, Beehaimi 791 Behemi, Beheimi 805, Boemani Sclavi 849, Behîn 873, Boemannia 900. (Alias copias per Beehaimos reverti praecepit 791, natio Sclavorum, quos Behemos vocitant, Sclavi, qui vocantur Beheimi, planities Behemi 805, Beheimi 817, Boemani Sclavi, Boemanni 849, Behîn 873, Behemae, Beheimare u spisovatelů 9. věku, Boemannia 900, silva boemica, Baemani 906, Beheim 950, Behem regio 965, Boemani 984, Boemia 991 ecc.) Nám se zdá, že není třeba hledat rozdílu mezi těmito slovy; shodujíť se patrně v základě svém: Boiohoem-um, Bouiam-on, Boihaem-um, Baim-oi, Behem-i, Boeheim-i, Bohem-ia, Boem-ia, Böhm-en. Ptolemaeus nazývaje obyvatele Čech *Βαῖμοι*, užil zajisté jen toho názvu, kterýž před ním jeví se u Tacita, u Strabona i u Velleja.

Jméno Čechy původně jest název plemena (Čechové); prvotně slušelo toliko jednomu z plemen českých, během 9. a 10. století rozšířilo se na všecken národ, na všecka plemena v zemi, i též na zemi samu. Zda-li se název letopisů Tilianských: In terram Sclavorum, qui vocantur Cinu (805), čísti má Cihu, nesnadno uhodnouti. Čtení v Chron. Moiss. ad 805: in Beuvidines vyda-

vatel Mon. hist. Germ. výslovně opravuje v Cichu-Vindones (Cichu-Vindones veram lectionem esse conjeci). Buď tomu jak buď, v památkách slovanských zní „Čechy“: Jen že pride s pĺky s Čechovými (RZel.), въ Чехахъ, чесскыи (leg. sv. Václava), Česi národ, Čechy země (Nestor). Také není pochyby, že i u Kosmy název Bohemus, Bohemia po slovansku čísti sluší Čech, Čechy, neboť prvotně užívá ho toliko k naznačení Čechů vlastně tak řečených, o čemž níže šířeji.

Morava jest původně název řeky a podobně jako Bosna přenešeno na zemi. Ještě podnes říká se nikoli *v* Moravě, nýbrž *na* Moravě, jako na řece Moravě. Říční jméno Morava opakuje se v Srbsku; zakončení jasně ukazuje na řeku. Cf. Or-ava, Or-avica; Vlt-ava, Vlt-avica; Orl-ava, Orl-ica, Ot-ava, Dúbr-avica, Pal-ava, a j. v. Koncovka -ava shoduje se s německou koncovkou jmen říčních -aha; cf. Vlt-ava=Fuld-aha, Kneža=Knesaha; protož má řeka Morava ve spisech staroněmeckých formu Mar-aha (Marahenses, Marh-arii), z čehož vzniklo dnešní jméno Marh, March. Kdyby bylo jisté, že Marus u Tacita jmenovaný (Ann. II. 63) rozuměti se má nevyhnutelně o řece Moravě, postoupilo by stáří slova Morava, March, bezmála o celé tisíciletí; avšak o názvu tom u Tacita posud rozhodnuto není. Barbari Danubium ultra inter flumina Marum et Cusum locantur, tak dí Tacitus; učení praví jedni že tu rozuměti se má Morava a Gusen, jiní že Morava a Váh, jiní dokonce že Maroš a Körös; někteří zase že Naarn a Gusen v hořejších Rakousích, ne-li Gusen a Marbach tamže. Mezi těmi řekami osaděny jsou družiny Marboda i Katvalda, když tito z Čech do Říman se uchýlivše jeden v Ravenně, druhý ve Forum Julii obydlí našel. Že pak družiny ty inter flumina Marum et Cusum uhostěné podřízeny jsou zároveň Vanniovi králi Quadskému, podobno že se rozuměti má Gusen a Morava. Jméno Marcomanů na pohled blízké jménu řeky Marus, Marh, Morava cizí jest, neboť Markomané již sluli tak, když Marbod ze západních končin německých do země české, do Bojohemu, je přivedl. (Nihil jam erat in Germania, quod vinci posset, praeter gentem Marcomannorum, quae Maroboduo duce excita sedibus suis atque in interiora refugiens, incinctos Hercynia silva campos incolebat. Bojohaemum, id regioni quam incolebat Maroboduus, nomen est. Vell. Pat. Hist. II.). Ve starých památkách slovanských slove Morava vždy tímto čistě slovanským názvem, národ pak Moravljané; řecky Morabos, *μεγάλη Μοραβία* a t. d.

Osadění Slovanův.

§. 11. Nechtějíce zanášeti se otázkou, kteří byli první obyvatelé země české a moravské, ani kdy Slované do obou těchto vlastí přišli, přestáváme k naší potřebě a k našemu účelu na tom, že Slované bezpečně již ve druhé polovici 5. století (450—500) zde seděli a s žádným národem smíšeni nejsouce sami zde sídleli.

Jisté jest, že v Čechách seděli vesměs Slované, avšak ne pouze Slované čeští vlastně tak řečení, než i četná jiná plemena, jako Sedličané, Lúčané, Děčané, Pšované, Charvati, Netolici, Dúdlebi, na Moravě Holasovici. Badatel slovanský nalezá jeden a týž název plemen na nejrozmanitějších stranách zemí druhdy nebo posud slovanských: Děčany v Čechách, v starém Srbsku, v Thesalii; Dúdleby v Rusích, v Čechách, v Korutanech; Charvaty na Visle, ve Štýrsku, v Čechách, v Posavině; Stodorany v Prusku na Havole, v Rakousku na rozhraní rakousko-štýrském v podolí řeky Enže; Srby v Haliči, na Sále sasko-durinské, na Dunaji; Polany na Dněpru, na Visle a v starých Rakousích při řece Kampě; Slovany v Uhrách, v byzantické říši, v Korutanech, na jezeru Ilmenském. Čím se vysvětluje úkaz tento? Zajisté jen tím, že kmen původně jeden rozdělil se na více dílů, kteří se rozešli na různé strany, nových sobě sídel hledajíce, a že takovéto větve starého kmenu od té doby, co našly nové stálé sídlo, plemenem novým, o sobě samostatným se staly. Kromě sídla prvotního, žádnou jinou valnou změnu nepodnikli; zůstalo jim staré jméno kmenu, zůstal jim týž názor náboženský, týž řád společenský; nezměnili se ani v řeči, ani v povaze; byl to slovem týž kmen, ale vlast jiná. Teprv od té doby, co získali vlasti nové, začali být samostatně činní.

Příčiny k takovému stěhování mohly být rozličné: Přelidnění, neúroda, mezisobí (medju-sobié t. j. nepřátelství mezi kmenovníky), tlak jiných stěhovanců, války a pod. — Tak se stalo, že i do Čech přišli ne pouze Čechové, ale četná jiná plemena, ve spůsobu právě vypsaném, všickni sice Slované, ale z kmenů rozličných. Však Dalimil ještě — a to patrně na základě prastarého podání — vypravuje o příchodu Čechů: „V srbském jazyce jest země, jéžto Charvati jest imě; v téj zemi bieše lech, jemuž jmě dějechu Čech; ten mužobojstva sě dočini, pro něž svú zemiu provini. I vybra sě se všemi z zemie, jiéiž bieše Charvaty imě, i bra sě lesem do lesa, dědky své (penates) na plecí

nesa.“ — Dle RZel. přišlo plémě Čechův (pluky Čechovy t. j. pluky Čechův) spolu s plemenem neboli rodem starým Tetvy Popelova do země české (roda stara Tetvy Popelova, jen-že pride s pliky s Čechovými v sie-že širné vlasti přes tří řěky). Živý příklad o stěhování plemen máme z doby historické, totiž z r. 1039, kdež se Hedčané polští (Gdec castrum, castellani et villani) z okolí Hnězdna při tažení Břetislavovu na Hnězdno, přestěhovali do Čech; osazeni byvše na Litavě při lese Črnínu podrželi i jméno i právo i správce své. Jiný příklad ze 17. věku jest stěhování Srbů ze Starého Srbska do Banátu rakouského pod vůdcem patriarchou Černojevićem Pecským; bylo jich 60000 na počet.

Slované přicházejíce do nových vlastí, zachovali při tom řád a spůsob plemena. Plémě jedno zaujalo nová sídla vedle druhého a založilo dle toho, jak bylo lidnaté, hrad jeden nebo více hradů jakožto společné střediště náboženské i národní, též i ke vzájemné obraně a ke schůzkám pospolitým vůbec. Kolem hradu rozsadili se jednotliví rodové, ze kterých se plémě skládalo, po osadách neb dědinách. Hrad nazván pravidelně tím jménem, kterýmž slulo plemeno t. j. hrad zvláštního jména neměl; plemeno slulo. Tak i dědiny sluly po rodu v nich usedlém, i neměly jména rozdílného. V Čechách a na Moravě známe hrady zvané tak jako plemena, jich držitelé: Dúdleby, Netolici, Děčany, Holasovici; podobně i dědiny: Prejaslavici, Živohybici, Jesutborici, Nezamyslici, Vojnici, Bojmany, Mnětici, Domažilici, Priběnici a j. v.

Pravidlo bylo, že jedno plémě mělo i jeden hrad; bylo-li však lidnaté, velké, mocné, mělo hradů i více; ty pak již nesluly po plemenu, ale buď po zakladateli nebo podle polohy; toť pozorujeme u velikého plemena Čechů, kteří měli hrady Krakov, Tetín, Ljubošín, Kazín, Děvín, Chvrasten (později Vyšehrad), Pragu, Budeč; u Charvatů na Polabí, jenž měli hrady Ljubici, Čáslav, Ljutomyšl, Vratislav, Chrudim, Úřetov, Havraň, Chlumec (Dobroslavův); u Moravanů, kteří měli Olomúc, Přerov, Brno, Znojem, Děvín, Úsobrno a j.

Ve starých Čechách až do konce 12. století nebylo než hradů a dědin; města v nynějším spůsobu vznikla teprvé ve 13. věku. Tak bylo netoliko v Čechách a na Moravě, alebrž ve všech zemích slovanských; tak jest na mnoze i podnes ve Slovanech tureckých a ruských. Proto také názvy kronistů, kterých užívají v latině: Urbs, civitas, oppidum, castrum, jednostejně o hradech, nikoli o městech, rozuměti se musejí. Kronisté slovanští,

jenž po slovansku psali, neznají názvu jiného než grad, gorod, t. j. hrad.

Doklady na to, že rozličnými názvy latinskými právě uvedenými, rozuměti se mají na př., u Kosmy hrady, jsou následující: O jednom i tomže hradě užívá Kosmas řečených názvů promiscue; Boleslav slove u něho urbs, oppidum i civitas; víme pak z leg. slov. o Sv. Václavu, že Boleslav ve slovančině slul hrad (jecha ko Boleslavlju-gradu, iz Boleslavlja-grada); Levý Hradec, jenž slovanské jméno sám v sobě nese, slove u Kosmy jednou oppidum, podruhé castrum; Vyšehrad nazývá se u něho po sobě urbs, civitas, oppidum (1109), v jazyku slovanském není pak pochyby, že se říkalo hrad, tím méně, že i do latiny překládali jméno Vyšegrad doslovně „altior civitatibus.“ (1070.) Prostora mezi Vyšehradem a Prahou slula drahdy Mezigradie (Mezihradí); suburbia slula podhradí; Kladsko jmenuje Kosmas na jednom i témž místě 1113 castrum i civitas; též 1109 Hradec oppidum, castrum i urbs, 1115 civitas. — Mluvě o hradech vůbec praví jednou 1037: his urbes et populum ad regendum committas, podruhé 1055: quos vidit meliores et nobiliores ex omnibus civitatibus, 1104: hi fere universas Bohemiae civitates circumeuntes etc. — V legendách staroslovanských řeč jest o hradech moravských (i poruči jemu vsě cerkvi i strižniky v vsěch graděch). Obecná robota zemská v pramenech latinských řečená castrorum aedificatio slove u jiných Slovanů grado-zidanje (hradozdění). Konečně i místa, která pozůstala po starých hradech, podnes slovou Hradiště, Předhradí, na př. předhradí před někdejším hradcem Oldříšem, jenž slove u Kosmy oppidum Oldris 1110.

Okolo hradů byly vesnice, dědiny, sídla; proto také letopisci mluvíce o sedliskách Čechů i Moravanů, též i Slovanů vůbec pravidelně říkají: Hrady a dědiny. Na př. Nestor: V graděch i seléch. Regino ad 890: Regnum Marahensium ingressus cuncta, quae extra urbes reperit, solotenus demolitus est; Ann. Fuld. ad 871: Bohemi in civitates defecerunt; Cosmas o Břetislavově výpravě do Polan: Villas vastavit, in munitiones irrupit, urbes igne succendit. Cumque pervenissent ad castrum Gdec, castellani et simul qui illuc confugerant villani ecc. Odtud rozuměti se může, co Cosmas měl na mysli, an Jaromírovi klade do úst: His urbes et populum ad regendum committas.

Města v nynějším smyslu vznikla v Čechách a na Moravě teprvé počátkem 13. věku, ponejvíce osadníky z Němec přivolanými. Avšak užito k založení těchto měst namnoze starých hradů slovanských (Chrudim, Čáslav, Hradec a j.), nebo také podhradí (Praha, Olomúc, Brno),

dědin trhových (Budivojovice, Chotěšov a j.) nebo i míst posud neosedlých (Freudenthal, Bzenec a j.).

Slované nová sídla hledajíce, přihlíželi především ke krajinám plodným, živným, kde by jmenovitě rolnictvo provozovati a stáda svá pásti mohli. Směr pouti jejich byl po řekách a od řeky k řece; lesnatým horám se vybýbali a raději za obranu neli za sídla jich sobě oblibovali. Hrady zakládali nejraději při řekách na vysokých březích; i jest pozorovati, že se plemena namnoze osazovali pospolu v podkrají té neb oné řeky, totiž ve krajině, která k některé řece přirozeně sluší, což mělo velikou důležitost v rozdělení země na župy a později na kraje.

Hradové, tato střediska plemen, leží v zemi české, moravské i vůbec ve Slovanech vesměs skoro při řekách, nikdy v pustých horách. Příklady: Vyšehrad, Děvín, Praha, Levý Hradec, Pšov-Melník, Litoměřice, Děčany, Tetín, Plzeň, Velehrad, Olomúc, Přerov, Holasovice, Brno, Znojem, Hodonín a j. Některé hrady mají dokonce i jméno své po řece, při níž stály: Bělina, Mže (Stříbro), Ljubica, Nitra, Jihlava, Rokytná a j. — Osady rodův t. j. osady s názvy rodovými nejeví se jinde než v rovinách; v Čechách a na Moravě nejstarší osady (a takové rodové jsou právě nejstarší), vesměs leží v krajinách poříčných, nikdež v hornatých neb lesnatých, což trvalo do 11. i do 12. stol., kde teprv i krajiny lesnatější osazováno a zalidňováno. Z té příčiny nenajdeš také v krajích hornatých a lesnatých osad názvu rodového neb patronymického, ovšem ale hojně názvů topických (po poloze místní) a osobních (po zakladateli). Že hory pomezní (hvozd) osadóny teprvé v 13. století, o tom historie svědčí výslovně; příklady: Police a Brůmov, Trutnovsko, Jeseníky. — Neméně jest pozoruhodné, že mnohé řeky název svůj obdržely nikoli od pramenišť, ale od ústí; řeka Teplá na př. jen u samého ústí toto jméno obdržeti mohla, neboť teplá jest teprvé od zřídel nyní Karlovarských; i šli tedy osadníci od ústí ke pramenům, nikoli od pramenů k ústí. Také i ten úkaz při tom jest pamětihodný, že o pramenech řeky se říkalo „až na vrch" řeky té neb oné (usque ad caput na př. Albeae); odkudž Vrch-Labí. — Výslovné svědectví o Slovanech, že si obírali poříčí za sídla, poskytuje Kosmas, an dí o položení žup lučských: Jedna rozložena jest v podkrají potoka Gutny, druhá po obojím břehu řeky Úsky, třetí se rozkládá v okresu bystřiny Brznice, čtvrtá konečně leží v mezích řeky Mže, pátá a prostřední posléze t. j. Lucko, při Ohři, kdež nyní Žatec. — Konečně i v RZel. kladou se sídla lechů vesměs k řekám (Svatoslav ot Ljubice bielé, Samorod se Mžie strebronosné a j.).

Roztřídění plemen slovanských.

a) V Čechách.

§. 12. Obyvatelstvo země české v době slovanské nezáleželo z jednoho jediného národu, ale z několikera plemen, všech sice slovanských, ale vešpolek dosti rozdílných, netoliko co do četnosti a moci, ale i co do původu, mravu i nářečí. Čechové zejména, po nichž během historickým prozváno všechno obyvatelstvo i všecka země, byli tolike jedno plémě z těch, kterým se za sídlo dostalo krajiny této, zavřené starým lesem hercynským. Vědomost o různosti plemen slovanských v zemi české čerpáme ze zpráv kronisty Kosmy a ze zakladací listiny biskupství Pražského, jakož i neméně z historických zpěvů českých.

Především potřebí jest utvrditi výrok o různosti plemen v zemi české; my jej stavíme na svědectvích těchto: Zakladací listina biskupství Pražského jmenuje řadu plemen, jenž sedíce nejblíže při pomezí, tedy na hranicích nové diecesí, slovou názvy plemennými, zakončenými na -ané, -ici, -ati, a sice od západu k východu: Sedličané, Lučané, Dačané, Ljutomirici, Lemuzi, Plované a dvojí Charvati (Pragensis episcopatus termini occidentem versus hii sunt: Tugose, quae tendit ad medium fluminis Chub; Zedlicane, Lucsane, Daciane, Lutomirici, Lemuzi usque ad mediam silvam qua Bohemia limitatur; deinde ad aquilonem hii sunt termini: Pscuane, Crouati et altera Chrouati.). — Kosmas výrazně liší Čechy, jež nazývá Bohemos, od Lúčanů a obou zase od Ljutomiřiců a Bělinů, an dí: Bellum consertum est inter Bohemos et Lúčanos, qui nunc a modernis ab urbe Sate vocitantur Satcenses. A dále: Vlastislaus dux Lucensis condidit urbem, quam appellavit nomine suo, in confinio duarum provinciarum, Belina et Lutomirici, et posuit in ea viros iniquos ob insidias utriusque populi, quia hi adjuvabant partes Bohemorum. Také všudy mluvě, rozpráví Kosmas o plemenech a různých rodech v Čechách: Fuit Krok vir perfectus, ad quem tam de propriis tributus, quam ex totius provinciae plebibus omnes ad dirimenda convolabant judicia. Has colent et adorabunt omnes tribus terrae Bohemiae et nationes reliquae. Nejstarší památka písemnictví českého, Rukopis Zelenohorský, zná také rozdíly plemen, ještto dí, že s plemenem Čechův (s pluky s Čechovými) přišel do těch vlastí rod starý Tetvy Popelova, jenž se usadil na Radbuze a na Otavě řece; také i jména lechů s přidáním řek neb míst, kde sídleli, na různost

plemen ukazuje; vímeť na př., že Svatoslav ot Ljubice bielé jest předek Slavnikovců, tudíž plemene Charvatův, jak níżeji bude ukázáno.

Plemena slovanská v Čechách usedlá jsou, pokud je známe, tato:

Čechové, osedlí asi ve prostředku země této, počítajíc od stoku Labe, Vltavy a Ohry směrem jihozápadním ke straně Plzenské. Kosmas ve staré době kroniky své povýtečným jménem Čechů nazývá pouze obyvatelé krajiny právě vytknuté, nikoliv celé země; toť jsou jeho „Bohemi," jeho „Bohemia." Vypravuje, že mocný kníže lucký, Vlatislav, častěji podnikal válku proti „Čechům" (contra Bohemos frequenter susceperat bellum), chtěje sobě podmanit všecku „zemi českou" (omnem Boheniam ad obtinendum), z čehož konečný a rozhodný boj následoval mezi ním a Neklanem českým neboli Pražským, až „Čechové," podporováni jsouce od plemena Ljutomiriců a Běliny (quia hi adjuvabant partes Bohemorum), pobili ho na poli turském a opanovali naobrat zemi luckou (Bohemi intrantes terram illam Lucko). — Ještě ráznějí představují se tyto „Čechy" v užším smyslu, an Kosmas vypisujíc hranice panství Slavníkova praví, že na západní straně sousedilo s „Čechy" (ad occidentalem plagam contra Bohemiam ecc.). I není pochybnosti, že všecko to, co Kosmas vypravuje o nejstarších příbězích českých, výhradně sluší rozuměti o Češích a Čechách v užším tomto smyslu, jako vypravování o příchodu Čecha (pater Boemus), o osadění krajiny řípské, o Krokovi a hradu jeho Krakově v lesích Ztbečenských, o dcerách jeho, o Děvinu, o starém Chvrastenu (potomním Vyšehradu), o Praze, o spojení mezi Libuší a Přemyslem, z plemena Běliny na stolec český povolaným; s čím se dokonale shoduje, co nám jednak Ruk. Zelenohorský, jednak Ruk. Kralodvorský oznamují. Ruk. Zel. velmi určitě vyslovuje rozdíl plemen vůbec, a mezi Čechy vlastně tak řečenými i ostatními zvláště; praví zajisté, že „s pluky s Čechovými" přišel „rod starý Tetvy Popelova," tedy že přišli dvě plemena tato, totiž Čechové a Popelovici, současně do země nyní české. V Ruk. Král. slovou Čechové v užším smyslu také Pražané, po hradu Praze za Libuše na půdě Čechův založeném (Čestm.).

Hranice Čech těchto starobylých možno vytknouti asi takto: K severozápadu a k severu měly vedle sebe rozsáhlé území Lučanů (Lucko), vedle Lucka plemeno Bělinu, vedle Běliny plemeno Ljutomiriců. K severovýchodu plemeno Pšovanů (s hradem pozdějším Mělníkem). K východu zemi Charvatův neboli panství Libické, kteréž v 10. věku zahrnovalo i Zlicko neboli Kouřimsko;

na pomezí byl tu potůček neznámého nyní jména Žurina. K jihu a k jihozápadu pohoří brdské a třemšínské, k západu plémě „roda stara Tetvy Popelova“ t. j. krajinu se hradem Plzní.

Nejstarší paměti nazývají praotce neboli starostu Čechův (t. j. plemene Čechův) Čecha; ještě u Dalemila píše se: „V srbském jazyku jest země, jieżto Chrvaty jest imě; v tej zemi bieše lech, jemuž imě bieše Čech, ten mužobojstva sie dočini, pro něž svú zemiu provini.“ Slova Kosmova o příchodu Čechů, nezávodně ze starého podání vzatá, ukazují, že což se u něho nazývá „Bohemus“, „Bohemia“, má se vykládati „Čech“, „Čechy“. Kosmas mluví o stařešině, kterýž dědky t. j. bůžky na plecích nesa, položiv je na zemi, v krajinu se uvázal, spolu se svými druhy (quos in humeris secum apportarat, humi sisti penates gaudebat; tunc senior, quem alii quasi dominum comitabantur, inter caetera suos sequaces sic affatur: O socii, non semel mecum graves labores per devia nemorum perpessi, sistite gradum, vestris penatibus litate libamen gratum). Jako každý v tom plemenu, tak slul i starosta jejich Čech; Čechové byli všickni i jedenkaždý; po nich, po plemenu, nazvána i krajina, Čechy. Kosmas ještě dlouho značil jménem Bohemi a Bohemia pouze krajinu Čechův, v užším smyslu, ač se za jeho času tím jménem již všecka země nazývala, tak jako i nyní. Slova RZel.: „Stara roda Tetvy Popelova, jen-že pride s pľky s Čechovými“ netřeba nutně vykládati tak, že tu má být rozuměn Čech jakožto osoba; „s pľky s Čechovými“ dopouští zajisté i výkladu: „S pľky Čechův“, „s Čechy“, „s plemenem Čechův“ (cf. věščbám vítězovým); ač také výkladu těch slov o osobě nic nevadí, tím méně, že hned před tím řeč jest o „rodu Tetvy Popelova“, a že rod a pluk samo v sobě jedno jest. Buď pak tak neb onak: Čechové slula všecka družina i jedenkaždý v rodu, kterýž za vůdce měl řečeného Čecha.

Nejstarší náčelník plemene Čechův, po němž nepřetržitá řada knížat následuje, slove Krok. Ze slov Kosmových vysvítá, že pověst, z které čerpal, nepokládala Kroka právě za potomka onoho Čecha, alebrž vůbec za jednoho z předních mezi Čechy. Dalemil na základě zpráv Kosmových praví: „A když minu mnohý rok, vsta muž jemuž děchu Krok; ten zemiu všicku súdieše a múdrosti ji učieše“. Že pak byl Krok ze plemene Čechův, o tom svědčí hrad Krakov po něm nazvaný a v území Čechův položený; o tom svědčí též i přenešení panství českého po něm na dcery, jichžto sídla podobně byla v území Čechův. — Tré bylo dcer Krokových: Kazie, Teta, Ljubuša (Ljuboša). Že tak sluly, víme i ze jmen hradových: Kazin, Tetin, Ljubošin t. j. Kazinhrad, Tetin-hrad, Ljubošin-hrad. Libuše pojavši Přemysla Stadice

z plemene Běliny za muže, přenesla panství české na rod Přemyslův, i stala se pramátí panovnického rodu Přemyslovců. K potomkům Libuše i Přemysla počísti sluší řadu knížat Pražsko-českých, jmenovaných u Kosmy, ježto jsou: Nezamysl, Mnata, Vojen, Vněslav, Křesomysl, Neklan, Hostivit, Bořivoj atd. Ovšemť nelze říci, pokud byli jeden druhému synové nebo bratří; takéť nemnoho na tom záleží, ježto starobylý dědický řád Slovanů nepožadoval nutně, by po otci následoval syn nebo bratr; vímeť o Mojmírovcích, že po Mojmírovi následoval z bratra syn Rostislav, po Rostislavovi z bratra syn Svatopluk, po Svatoplukovi syn starší atd. Jisté jest, že to byli knížata pouze Pražsko-čeští, ne ještě celé země nyní české, a že jména jejich jsou správná, podle korektivu jmen místních: Nezamyslici, Mnětici, Vojnici atd. Neklana zná i Ruk. Král. Let. Fuld. znají též i Bořivoje (Goriwei 872) a syny jeho Spytihněva i Vratislava (Spitighewo, Witisla 895). Jestliže se tedy paměť Kosmova v těchto jménech shoduje s prameny zahraničnými, není proč pochybovati, že i ostatní jména jeho mají základu, byť i jiných dokladů domácích na to nebylo. Po Bořivoji následuje zcela jistá řada rodopisná rodu Přemyslova.

Krok

Kazie, Teta, Ljuhuša)(Přemysl.

Nezamysl.

Mnata.

Vojen.

Vněslav.

Křesomysl.

Neklan.

Hostivit.

Bořivoj † 894.)(Ljudmila sv. † 927.

Spytihněv I. † ok. 912. Vratislav I. † c. 926.)(Drahomíra.

Václav sv. † 935. Boleslav I. † 967. Spytihněv. Přibislava. Jiných 3 dcer.

Dobrava † 977. Boleslav II. † 999. Strachkvas, Mlada (Marie),

)(Měčislav polský.)(Emma Burgundská. (Christian). abatyše svatojirská.

Václav († mlád). Boleslav III. † 1037. Jarmír † 1038. Oldřich † 1037.

V příčině Bořivoje vidí se záhodné učiniti toto připomenutí: Kosmas praví: Anno D. I. 894 Borzivoy baptisatus est primus dux sanctae fidei catholicus; eodem anno Zuatopluk rex Moraviae — delituit. Mnozí historikové mají za to, že Bořivoj teprvé r. 894 pokřtěn

byl; toť dokonce není místné. Vždyť sám Kosmas málo předtím praví: Hostiuit autem genuit Borziwoy, qui primus dux baptisatus est a venerabili Metudio episcopo in Moravia sub temporibus Arnolfi imperatoris et Zwatopluk, ejusdem Moraviae regis. Methudius pak byl již r. 885 zemřel; nemohl tedy Bořivoje teprvé r. 894 křtíti. První zpráva Kosmova zřejmě jest mylná, i vztahuje se ne na křest, alebrž na zemření Bořivojovo, neboť víme, že hned rok potom (895) panovali v zemi synové jeho Spytihněv a Vratislav. Má tedy zpráva Kosmova zníti v tato slova: Anno D. I. 894 Bořivoj mortuus est, primus dux sanctae fidei catholicae. Eodem anno Svatopluk rex Moraviae — delituit. O křestu vypravuje Kosmas sám, že se stal za Methodia a za času Svatopluka, tedy ne teprv, když tento r. 894 zemřel. (V době Arnulfově zmýlil se Kosmas). Dále i toto považiti slušť: Ljudmila, choť Bořivojova, zemřela u vysokém stáří r. 927. Synové její Spytihněv i Vratislav byli r. 895, kdež do Řezna šli v čele všech knížat českých, patrně již v dospělejším věku, zrození tedy nejméně r. 876 a 878, ne-li ještě o některý rok dříve. Ludmila byla tedy nevyhnutelně r. 876 neb dříve již sama dospělá, nejméně 18—20-letá; není tedy příčiny pochybovati, že se okolo r. 870—874 za Bořivoje vdala. Od r. 870 do r. 927 prošlo 57 roků; byla-li r. 870 již 18—20-letá, tedy čítala r. 927 výše 70 let, což se dokonce shoduje s dějepisnými dáty. Též i Bořivoj musel být r. 894 jakožto otec synů r. 895 již dospělých, nejméně 40 let, ne-li více, stár, tak že r. 870—874 dobře za dobu ženitby jeho s Ludmilou položiti se může. Pokřestění jsou oba za Methodia moravského, ten pak arcibiskupem moravským r. 874 se stal. Všecko se tedy spojuje k tomu svědectví, že Bořivoj a Ludmila křtěni jsou ne roku 894, ale r. 874. Podle toho výkladu narozen jest Bořivoj asi r. 850; Spytihněv, syn jeho starší, asi r. 875, Vratislav, syn mladší, asi r. 877. Václav sv., syn Vratislavův, narodil se asi r. 908, postřižen v 3. neb 4. roce, tedy asi 912, knížetem se stal asi r. 926—928, zemřel 935, tedy 27-letý. Boleslav, syn mladší Vratislavův, bratr Václavův, narozen asi r. 910—914, čítal při zavraždění Václavově asi 25, při své smrti asi 57 roků. — Dcera Boleslavova, zrozená asi l. 930, vdaná za Měčislava polského r. 965, jenž zemřela r. 977, slula Dobrava (nikoli Doubravka nebo Dombrowa; neboť Ditmar výslovně praví: Dobrava enim slavonice dicebatur, quod latine sermone „bona“ interpretatur).

Místa v české krajině pamětihodná jsou: Krakov, hrad v končině lesů Ztbečensko-Křivoklátských, nazvaný tak po Krokovi; již za časů Kosmových bylo hradiště Krakovské porostlé lesem (Croco, ex

cujus vocabulo castrum, jam arboribus obsitum in silva, quae adjacet pago Ztbečno, situm esse dinoscitur). Podobného cos píše se o starém hradě Chvrastenu v Dřevanech ruských (nyní Iskorosten, Iskorošć: Wal ogrómny nad Uszą, na którym starożytne dęby bujają a w około wznoszą się mogiły porosłe także takiemi dębami). — Kazin, hrad sice teprvé u Dalemila připomínaný, ale bezpečně již i Kosmovi známý, na hoře Oseku, u Zbraslavi (castrum, quod est situm in monte Osek juxta flumen Mzie. Kazie sedieše na Kažině. Dal.), kdež po smrti Kazi obyvatelé nanesli mohylu velikou (ejus usque hodie cernitur tumulus ab incolis terrae ob memoriam suae dominae nimis alte congestus, super ripam fluminis Mzie, juxta viam, qua itur in partes provinciae Bechin per montem, qui dicitur Osiek. Cosm.). — Tetin, hrad kdež posud osada téhož jména s hradištěm se nalezá, castrum natura loci firmissimum, praeruptae rupis in culmine, juxta fl. Mzie. — Ljubošin, urbs potentissima juxta silvam, quae tendit ad pagum Ztbečno, kdež podnes osada Libušín o starém hradu svědčí. — Chvrasten, hrad nazvaný takto po chvrastí t. j. duboví, pozdější Vyšehrad, (urbs in rupe inter arbusta, quam moderni nuncupant Wissegrad, tunc ab arbustis traxerat nomen Hurasten. Cosm.). Název Vyšehrad vzešel za Libuše, ne-li hned za Kroka, i znamená v překladu tolik co řecké *Ἀκρόπολις*; sám Kosmas tlumočí jméno Vyšehrad v latině „altior civitatum." — Děvín, oppidum natura loci firmum, na vršku proti Vyšehradu přes řeku, nad Zlíchovem, jehožto název známý tak jako Vyšehrad i po jiných zemích Slovany obydlených zavdal příčinu k bajkám o dívčí vojně v Čechách. — Praha, hrad postavený na hřbetě vrchu; locus in silva, quem Vltava terminat undis; hunc ex parte aquilonali valde munit valle profunda rivulus Brusnica, at australi ex latere latus mons nimis petrosus, qui a petris dicitur Petřín, supereminet loca; loci autem mons curvatur in modum delphini tendens usque in praedictum amnem. Cosm.); k slavnému gradu Pražě (Leg. Sv. Vácsl.). Jméno Praha marně se odvozuje od prahu (limen) nebo prahů (stromschnellen); značíť místo lesní, ohněm vypálené, vypražené, odkudž i prah-lina = vyprahlé pole. Dnešní hrad Pražský. Samo jméno opakuje se na Visle u Varšavy. — Levý Hradec, za Neklana, parvum oppidum, na levém břehu Vltavy, s památkou prvotin křesťanských v Čechách, kaplí sv. Klimenta, ubi coepit christianitas. — Budeč, hrádek v legendě Svatovácslavské jmenovaný, kdež vychován Václav svatý.

Lúčané, plémě mohútné, povahy hrdé, kterou se ještě za časů Kosmových nápadně lišili od Čechů (superbissima gens, qui-

bus et hodie a malo innatum est superbire); lid přitom ducha srdnatého, slavných skutků válečných žádostivý. — Území Lúčanů prostíralo se za dob Vlastislavových od Běliny župy podle hor Krušných a po Ohři až k vrchovišti řeky Mže v horách šumavských. Vlastní sídlo jejich a počátek panství byla krajina dnešního Žatecka, řečená Lúka neboli Lucko, krásná prý nad míru a plodná neobyčejně: Regio quae dicitur Lúka, pulcherrima visu et utillima usu, ac uberrima satis nec non abundantissima pratis, unde et nomen ipsa regio traxit, quia „lúka" latine pratum dicitur. Et quoniam haec regio primum longe antequam Žatec urbs condita foret, est inhabitata hominibus, recte ejus incolae a regione Lúčané nuncupantur (Cosm.). Kosmas zachoval velmi podrobné vypsání celého panství luckého, ovšem za dob mohútného knížete Vlastislava; záleželo z pěti okresů, vesměs nasnačených podlé polohy při řekách: Jeden prostíral se v podkrají řeky Gutny, druhý v mezích řeky Mže, třetí po bystřině Brznici neb Březnici, čtvrtý podle řeky Úzky, pátý konečně po Ohři samé (prima regio est sita circa rivum nomine Gutna; secunda ex utraque parte est fluvii Vzka; tertia extenditur per circuitum torrentis Briznica; quarta quae et silvana dicitur, sita est infra terminos fluminis Mzie; quinta quae in medio est, dicitur Lúca ecc.). Vlastislav, mohútný ale spolu hrdý kníže lucký, jenž psy a dravé ptáky vodíval do bitev, zápasil o přednost v zemi české s knížetem Pražským Neklanem, až v bitvě na poli turském svedené s životem i panství ztratil, ješto se Lucka zmocnili Pražané. Hradů v zemi Vlastislavově bylo mnoho, avšak zmizely všeckny, jak Pražané opanovali zemi, i se jmény svými. Jméno Lúčanů nicméně dochovalo se až do konce 10. stol. (Liusena, Lucsane v zakl. listině biskupství Pražského). — O rodu Vlastislavovu nevíme nic jiného nežli že pozůstal po něm máloletý syn neznámého jména, jenž smrt našel na řece Ohři zlomyslným návodem vychovatele svého, Srba durinského. Velmi pravdě podobné jest ostatně, co Dalemil praví, že z rodu Vlastislavova pocházel Leva, jenž pobouřil lid lucký proti Čechům za Hostivíta; též nepochybíme, budeme-li onoho subregula, jenž za času Boleslava I. se Sasy se spolčil proti panství českému, pokládati za potomka z rodu onoho mocného knížete.

Hrady v končinách luckých po přemožení Vlastava od Čechův založené známe tyto: Dragúš, na pobřeží Ohře v sousedství pozdějšího kláštera Postoloprtského (Neklan dux novam urbem in plano loco construxit nomine Dragúš, super ripam fluminis Ogre, juxta pagum

Postoloprt. Cosm.). Slavný hrad Žatec postaven jest asi ve 2. polovici 10. století, podle všeliké podobnosti na starším hradišti hradu, který slul nepochybně Lúčany. Poprvé jmenuje se hrad Žatec r. 1004 ve válce mezi Jaromírem a Boleslavem polským. Který hrad to byl, o němž se dí u Witichinda, že po vítězství Boleslava I. nad oním subregulem srovnán jest s zemí a pusté městiště stojí (urbem subreguli primo impetu cepit et usque in hodiernum diem solitudinem fecit), nelze určiti, ač není-li to Dragúš sám, jenž po 10. stol. vícekrát se nepřipomíná, ani co místo osady nějaké (936).

V pozdějších stoletích, 11. a 12., byla župa Žatecká nejpřednější v zemi, a šlechta župy této vyznamenávala se v bojích výtečnými skutky válečnými (r. 1004 v povstání proti Polanům, r. 1116 v bitvě s Uhry na poli Lucku na Moravě, r. 1157 ve výpravě Milanské).

Plémě Bělina, nazvané takto podle řeky, v jejímžto úkrají sedělo; slove tak i hrad župní, Bělina, dnešní město Bílina. Nazýváme plémě toto Bělina, poněvadž je nacházíme značené tak u Kosmy (in confinio duarum provinciarum Belina et Ljutomirici, ob insidias utriusque populi, quia hi adjuvabant partes Bohemorum). Možné, ano podobné, že vlastní název byl jiný, kmenový; zdali právě Lémuzi, jak se někteří domýšlejí, nevíme, spíše snad Stadici, podle velikého druhdy kmene Stadiců na východě a podle osady, z které vyšel Přemysl, bezpečně ne prostý rolník, ale jeden z předních osob župy Bělinské. Plémě Bělina sousedilo na západ s Lúčany; na sever byly hory pomezní, na východ Lutomírici a Děčané, na jih Čechové. Zemi české dalo praotce rodu slavného Přemyslovského. Ve válce mezi Vlaslavem luckým a Čechy přidrželo se spolu s Litoměřicemi Čechův, tak že Vlaslav nucen byl, mocnými prostředky držeti je obě na uzdě.

Znamenité osady tu byly: Stadici, dědina, odkud Přemysl, na břehu řeky Běliny (fluvius non adeo magnus nomine Belina, cujus super ripam dignoscitur esse villa nomine Ztadici. Cosm.). Ježto praotec královského rodu, jenž vládnul zemí českou, pocházel z dědiny té, není divu, že ji obraznost národu vystrojila hojnými básnickými obrazy. Sami Přemyslovci bohužel méně ctili původiště předka svého než národ; Dalimil píše o Přemyslovi Otakarovi I., jenž králem stal se: Jakž sie na kralovstvo světi, je sie svým rodem styděti; káza z Stadic rozehnati svój rod, tu ves Němcóm dáti. Neomluvitelné pobloužení toto napravil ostatně vzněšeného ducha král a císař Karel IV., jakž o tom svědčí listina z r. 1359 (Dobner Ann. II.); dědicům Stadickým vrátil postavení svobodné a ony tři lány, ježto byly Pře-

myslovy, králům českým vymínil: Reliquos vero tres terrae laneos ibidem in Stadic, qui fuerunt dicti Premysl, quaeque propriis excoluit manibus, pro nobis et successoribus nostris Boemiae regibus duximus reservandos. — Decernimus et decreto regio sancimus — ustanovuje Karel dále o keři Přemyslovu — ut praefati heredes, dědici, ac eorum liberi et heredes virgam illam floridam coryli per ipsum Premysl de stimulo suo in agro Stadic propagati, continuo foveant, custodiant atque nutriant in memoriam tantae et talis rei, quae inibi dignoscitur taliter evenisse, et ut omnes et singulas nuces, quas praedictae virgae coryli produxerint, nobis et successoribus nostris Bohemiae regibus teneantur singulis annis fideliter praesentare. (Privilej tento utvrzen jest napotom od krále Sigmunda 1436, Jiřího 1460, Vladislava 1478, Ludvíka, Ferdinanda I., Maximiliana i Rudolfa, též i od Ferdinanda II.) — Obraz končiny Stadické na počátku 18. století podává nám kronista Beckovský, jenž sám osobně navštívil ji. I píše takto: Od Ústí, když jsem po řece Bílině k poledni straně l. 1712 dne 22. máje jel a všechno pozorně zhlížel, spatřil jsem mezi dosti vysokými vrchy, na nichž dobré a zdravé víno roste, vesnici Řehlovice řečenou, a v ní nový kostel farní. Nedaleko té vesnice stojí prostranný dvůr nazvaný Hlíňany; ten pak dvůr stojí na místě vlhkém. Viděl jsem i mými kroky měřil jsem nedaleko téhož dvora Přemyslovo pole neorané, na kterém stojí domek zděný, mající 7 rohův neb úhlův ve své okrouhlosti, nedávno vystavený. Má 5 oken a jedny toliko dvéře. Délka Přemyslova pole obsahuje 200 mých kročejův, širokost pak jeho někde je větší, někde menší. Leží úhorem, a byť se zoralo a osilo, osení však buď od přívalův neb od jiné příhody své porušení brává. Nedaleko od téhož pole při Přemyslově skále, do které jeho volové dva vpadli a z které hnojná neb k ní podobná voda teče (ta skála, když se na ni někdo v jistém místě stoje dívá, osobu mužskou vypodobňuje), stojí ves Stadice, která má 8 sedlákův robotních, 2 polousedláky a 2 chalupníky; má také tři svobodné dvory, dva při sobě a třetí od nich trochu vzdáleněji stojící, z nichž jeden do Falkenova, druhý do Chomútova a třetí do města Ústí nad Labem měšťanům přináleží. Bývaly někdy těch tří sedlákův, kteří Přemysla do Prahy doprovázeli. Při řece Bílině spatřuje se Přemyslovo starodávné i také dosti husté listí, z ostnu neb z rolné otky Přemyslovy vyrostlé. Ohraženo jest řezanými latěmi neb sloupky nad člověka vyššími. Ohrada ta v své délce 22 a ve své šířce 20 kročejův má. Ačkoliv listí při samé ohradě stojí a ji také převyšuje, předce žádný proutek ani větvička ven z ní nevisí, nýbrž všechny do ní se skloňují. Rostou na tom listí veliké

ořechy lískové, podobné ořechům královským, z nichž žádný ani červivý ani prázdný nebývá. Částka těch ořechův do Prahy panu královskému fiškálu každoročně se posílává od držitele téhož gruntu. S druhé strany řeky Běliny z jednoho vrchu teče hojný, čistý a studený pramen, kterýž se nazývá Přemyslova studánka. — Kosmas praví o roli Přemyslově: In territorio villae Stadic est novale unum, in longitudine et in latitudine XII passuum, quod mirum in modum, cum sit inter tot agros in medio positum, ad nullum tamen pertinet agrum. — Na rozhraní mezi plemenem Bělinou a Ljutomíricemi stál hrad Vlastislav, postavený od Vlastislava luckého a po něm pojmenovaný, pro skrocení obojího plemene. Hrad ten hledati se má dle Kosmy mezi dvěma vrchy Medvězem a Přípekem (inter duo montes Medvez et Pripec), podle zprávy Hájkovy „za Třebenicí, kdež stojí na tom místě ves jménem Vlastislav blízko hradu, kterýž slove Skalka."

Ljutomírici, plémě velmi lidnaté a bohaté, při Labi, se hradem téhož jména, sousedící na západě s Bělinou, na severu s Děčany, na jihu s Čechy a s Pšovany, na východě s Lémuzy a Charvaty. Ve válce mezi Vlastislavem a Čechy přáli Čechům. V. 11. a 12. věku byla župa Litoměřická po Žatecké nejpřednější v zemi. (V listině bisk. Praž. slove plémě Liutomerici).

Děčané, severně od Litoměřic, při Labi a Ploučnici, se hradem téhož jména, dnešním Děčínem (Daciane, Dacané, Dasena, Ib.).

Lémuzi, dle našeho domnění při horách na východní straně Děčanů, v krajině asi Zákupské; jméno toliko v listině bisk. Praž. se připomíná.

Pšované, plémě osedlé při stoku Labe a Vltavy, se hradem Pšovany neb Pšovem, dnešním Mělníkem. Jmenuje se v Kosmovi i v zakladací listině bisk. Pražského. Z rodu knížat pšovských pocházela Ludmila, choť Bořivoje českého (filia Slauiboris comitis de castello Psow. Cosm.).

Slavibor

Ljudmila † 927.)(Bořivoj.

Charvati, plémě dvojí, velmi četné, jedno sousedící s druhým, rozsaděné po všem Polabí, od Lémuzů, Ljutomíriců a Pšovanů počínajíc až k horám a k Moravě. Jméno dvojího plemene tohoto vyskytuje se v listině biskupství Pražského: Psouane, Crouati et altera Chrouati, Zlasane, Trebouane, Boborane ecc. Též co se dí v živ. sv. Václava, že Drahomíra po zavraždění Václava

prchla k Charvatům, na Charvaty české, polabské, slyšeti se musí. Nemýlíme-li se, tedy přední větev Charvatů sídlela v podkrají řeky Jizery až k Labi, v dnešním Boleslavště. V 10. stol. byl zde údělným knížetem Boleslav, bratr Václava svatého, jenž na břehu labském kázal postaviti hrad, po jménu jeho nazvaný Boleslav (Boleslavl-grad), dnešní Starý Boleslav. V témž století vládnul druhými Charvaty rod Slavníkovců, mající hlavní sídlo své na hradě Ljubici (při vtoku Cidliny do Labe).

Slavníkovci, zvaní takto po Slavníkovi otci sv. Vojtěcha, případněji by Svatoslavici slouti mohli; nejstarší praotec rodu toho, nám známý, jest zajisté Svatoslav, jmenovaný v Ruk. Zel. Vědomoť, že se v knížecích rodech středověkých jména jednotlivých osob opakují. Jeden syn Slavníkův slove Spytimír (10. stol.); Letopisy Fuldenské oznamují, že jeden z vůdců českých v bitvě s Franky na Vltavě r. 872 slul Spytimír (Spoitamor 9. stol.). Druhý z vůdců slove tamže Svatoslav (Sventisla), a Ruk. Zel. totéž jméno mezi kmety českými uváděje přímo je spojuje s končinou hradu Libického, potomního sídla Slavníkova a rodu jeho (po Svatoslav ot Liubice bielé). Jest tedy před námi: Svatoslav ot Ljubice bielé (Ruk. Zel.), Svatoslav a Spytimír (Let. Fuld.), Spytimír syn Slavníkův na hradě Libici. — Nejvíce proslul ovšem Slavník, netoliko jakožto otec sv. Vojtěcha, ale i co kníže. Rodopis Svatoslavicův neboli Slavníkovcův jest asi takýto:

Svatoslav (z časů Libušiných).

— — —

Svatoslav a Spytimír (Sventisla, Spoitamor) r. 872.

— — — —

Slavníkův otec.)(kněžna německá. Radslav Zlický?

Slavník † 981.)(Střezislava † 987.

Soběbor † 1004. Spytimír † 996. Pobraslav † 996. Poděj † 996. Časlav † 996. Vojtěch † 997. Radim (Gaudentius).

Jiný rod v Charvatech českých byli Dobroslavici v dnešním Hradecku. Pozorujeme totiž při někdejším slavném rodě Hronovicův, kteří ponejvíce ve Hradecku sídleli, že u nich oblíbené bylo (v 11. a 12. stol.) jméno Ljutobor a Ratibor, tedy jména dvě, kterými se i v Ruk. Zel. nazývají dva kmeti, a sice „Ratibor ot gor Krkonoší, Ljutobor s Dobroslavska chlmca," což patrně na souvislost příbuzenskou ukazuje. Pomníme-li dále, že jeden z těchto kmetů sídlel na Chlumci, jenž slove Chlumec Dobroslavský t. j. Chlumec Dobroslavův (nynější Hradec), přisvědčíme, že Dobro-

slav mohl být předkem obou kmetů řečených, kterýchžto souvislost s pozdějšími Hronovici ve jménu i v sídle dosti jest případná.

Rozumíme-li dobře zprávám Kosmovým o panství Slavníkovu, tedy ne všecko území, z kterého se panství toto za Slavníka skládalo, bylo zároveň území plemen charvatských, nýbrž zahrnovalo v sobě i jiná plemena, jakkoliv jinak k panství Slavníka Libického připojená. Hranice panství toho byly dle Kosmy: Hujus tam insignis ducis metropolis fuit Lubic; habuit autem sui principatus hos terminos: Ad occidentalem plagam (contra Bohemiam) rivulum Surina et castrum quod est situm in monte Ossieka juxta flumen Mzie. Similiter plagam ad australem (contra Theutonicos orientales) has urbes habuit terminales: Chynov, Dudlebi, Netolici usque ad mediam silvam. Item solis ad ortum (contra Moraviae regnum) castrum sub silva situm, nomine Ljutomyšl usque ad rivulum Zuitawa, qui est in media silva. Item ad aquilonalem plagam (contra Poloniam) castellum Kladsko, situm juxta flumen nomine Nizzam. Podle tohoto vypočtení slušelo i Zlicko neboli Kúřimsko, kteréž jak víme za panování Václava sv. v držení měl Radslav (z rodu jak se zdá Libického), ke panství Slavníkovců. Také zahrnovalo panství toto i staré území kmetů v Ruk. Zel. jmenovaných „Strězibora ot Sázavy ladné“ a „Jarožíra ot Brd vltoreěných.“

Místa památná jsou v Charvatech: Hrad Ljubica, postavený u řeky prvotně Ljubica (nyní Cidlina) zvané, ješto slova v Ruk. Zel. „ot Ljubice bielé, idě-že sú dúbraviny uné“ na řeku se vztahují V 10. stol. sídlel na Ljubici, jako ve hlavním hradě, Slavník. Na něm sídleli též i synové Slavníkovi, v nedílnosti žijící, až je r. 996 zastihla pohroma hrozná, ješto hrad od Boleslava III. a Vršovců násilně vzat a přítomní synové Slavníkovi i s rodinami svými krutě povražděni, s životem i panství ztratili. Hrad vydrancován a spálen. V 11. stol. sídleli na Libici, již toliko dědině, Vršovici, až i jich samých r. 1108 potřela tu vražebná ruka z dopuštění Svatopluka Přemyslovce. Paměť hradu Libického žije podnes v osadním názvu Libice. — Hrad Dobroslavský Chlmec, ač může-li se věsť Ruk. Zel. rozuměti o hradu; pozdější v 11. a 12. stol. hrad, nyní město Hradec Kralové. — Hrádek Žitoměř, ve Zlicku, jejž podle Dalimila osadil Václav sv. a opět vybojovati chtěl Radslav Zlický, ale marně. Poloha Žitoměři není posud vyskoumána.

O končinách země české mezi Sazavou, Vltavou a pomezím moravským nemnoho vědomo, leda že v 10. stol. slušely k panství Libickému. Spomíná se tu hrad Chýnov (urbs terminalis Chynov).

V krajině Vitorazské sídleli v 9. věku Slované, sousedé Rakousův s jedné a Dúdlebů při Vltavě s druhé strany; počítáni jsou i u Franků ke Slovanům českým (857 Ann. Fuld.). Také i rod knížecí znám jest z Ann. franských, jenž oznamují, že tu sídlel dux Wiztrach (civitas Wiztrachi ducis) t. j. Vitorad, jehožto synové nevražíce na sebe vespolek, jeden Slovanův, druhý Frankův se přidržel. Jméno jednoho z nich známe; slul Slavitěch (Sclauitagus). Rod tedy byl tento:

Vitorad

Slavitěch . . . . . 857.

Dúdlebi, plémě osedlé v dnešním Budějovsku, kdež i hrad toho jména (Dúdleby) stál na ostrohu při vtoku Malše do Vltavy. V 10. stol. poslouchali Dúdlebi tito knížat Libických. Vedle Dúdlebů k západní straně sídleli Netolici.

Netolici, plémě, kteréž bydlelo v okolí hradu a posavadního města Netolic. I tito poslouchali v 10. věku pánův Libických. Jméno jejich píše se: Notholici, Notolici, Netholici.

Plémě, kteréž sedělo při řekách Otavě a Radbuze až ke Mži, v dnešním Prachensku a Plzensku, nemá jména známého v letopisích, avšak plemenem samostatným bylo, i můžeme dobře nazývati je Popelovice, ježto se praví v Ruk. Zel., že bratří Štáhlav na Radbuze a Chrudoš na Otavě byli potomci Tetvy Popelova, „jen-že pride s plky s Čechovými v sie-že žirné vlasti.“ Možno postaviti tento rodokmen:

Popel

Tetva (Popelóv).

Klen

Chrudoš (na Otavě), Štáhlav (na Radbuze).

Na řece Mži v okolí dnešního Stříbra, sídlelo plémě, o němž víme, že bylo základem pozdější župy Mežska se hradem Mží (neboli Stříbrem). Za dob Vlastislavových bylo Mežsko částkou knížectví luckého. Ruk. Zel. zná kmeta zemského: Samoroda se Mže střébronosné, jehož sídlo bez všeliké pochyby bylo Mežsko.

Plémě Sedličanů zaujímalo krajinu podle Ohře v končině

dnešních Varů, kde podnes osada Sedlce udržuje pamět hradu Sedličanů. Plémě toto známe z listiny biskupství Pražského, pak z r. 1130, 1165, 1196, 1213. Nejstarší vědomost podává pak Ruk. Zel., kdež Radovan ot Kamena-mosta není než kníže Sedličanů. Památka Radovana tohoto i mostu po něm zvaného zachovala se v listině Doksanské od r. 1226, kde se mluví „o brodu Radovanovu" a „o mostišti v močálech" (a vado Radovani usque ad pontem paludum quod mostiště dicitur), pak také v názvu posavadní osady Radansfurt, Rodisfurt. Že pak most byl na ten čas podivuhodný, na to ukazuje název ještě ve 13. stol. „mostiště"; že byl ale i kamenný, ne hatový, o tom svědčí název most, ještě mosty z proutí výrazně sluly „hatě" (pons virgis factus qui dicitur hat 1183). Sedličané byli v 10. a též i v 9. věku nejzázší plémě země české proti Frankům na západě, neboť v Chebsku byli sice ještě Slované čeští, avšak od první polovice 9. věku podřízení Frankům.

b) Na Moravě.

§. 13. Různost plemen na Moravě byla buď menší nežli v Čechách anebo o ní toliko pro nedostatek zpráv méně víme. Dříve nežli v Čechách vyvinula se moc knížecí na Moravě, tak že národ vždy soustředěn jmenuje se již jen jeden. Že ale i na Moravě různá plemena byla, tak jako v Čechách, tohoť živým důkazem jsou podnes různé dialekty tam panující. Také i výslovná zpráva o Holasicích neboli Holasovicích, obyvatelích severní části Moravy za horami Jesenickými, též i temná vědomost o Loventicích či Lovaticích na Dyji vedle vlastních Moravanů čili bydlitelů pomoravských, o různosti plemen svědčí.

Slova zeměpisce bavorského: Opolini civitates XX. Golensici civitates V. vztahujeme na Opoljany při Odře (s Šafaříkem, Star. 38, 6), a na Holasovice nebo Holešice moravské při Opavě, kdežto Šafařík Holasoviců moravských ještě neznaje, v Lužicku hledá je v okolí hradu Golzin (44, 9.). Župa tato mnohokráte se uvozuje: Provincia Golazici, pr. Golassicensis, Holasiz, Golesisco, districtus Holaszicensis; posud stojí hradiště toho jména na Opavě řece (něm. Kreutzendorf). Opoljané byli za Odrou, Golasovici před Odrou, sousedili tedy přes řeku. — Na jihu Moravy, u vtoku Dyje do Moravy, bylo tuším plémě Lovatici neboli Loventici zvané (Louenten), se hradem, jemuž sousední Němci rakouští ještě v 11. věku (1056) říkali Lauenten-burg,

ačkoliv hrad za Břetislava I. přezván Bracislav, Břecslav; dnešní městys Břecslav, něm. Lundenburg, cf. Ljutilenburg v polabských Slovanech t. j. Ljutikenburg = hrad Ljuticův (Hilferd. Balt. 65), nyní Lütjenborg. Jiných vědomostí o rodu tom není; z Lovatici pošlo jednotlivé jméno Lovata, ze slova pak Lovata jednak Lovětín, jednak Lovětice. — Střediště Moravy, po řece téhož jména, zaujímali Moravané vlastně tak řečení, jichžto název přešel na všechno obyvatelstvo země té v 9. věku v znamenitou říši učiněné.

Rod panovníků moravských 9. věku může po prvním známém předkovi dobře slouti rod Mojmírovců. Po celý ten věk následoval jeden Mojmírovec po druhém, tak že i r. 870, kdež Rostislav i Svatopluk byli ve vazbě u Franků a lid nevěděl, jsou-li živi, jsou-li mrtvi, povolán příbuzný z rodu Mojmírovců, ač kněz, ke vládě od lidu. Rodokmen Mojmírovců takto lze na místo postaviti:

. . . . . .

Mojmír I. 830—846. . . . . .

Rostislav 846—870. . . . .

Svatopluk I. 867—894.)(Uu . . . uizna z Čech 871.

Slavomír kněz 870—871.

Mojmír II. 890—901. Svatopluk 899. (Svatoboh?)

Mojmír I. poprvé připomínán asi k r. 830 v Anon. de Conv. Bag.: Moimar dux Marauorum. — Rostislav, nepos Moimari, poprvé jmenován v Let. Fuld. 846. Slove Frankům Rastiz, Restitius (Vinidus), v památkách staroslovanských Rastislav; Slovanům domácím jistě Rostislav. — Svatopluk, nepos Rastizi; slove tak po dvakráte v Let. Fuld. 869 a 870. V týž čas mluví o něm list pap. Adriana 869. U Franků psán Zuentibald, u Latiníků Sfendopulch, u Řeků Σφενδόπλοχος, v staroslov. pam. Sviatopolk, domácím jistě Svatopluk, kteréžto jméno v pozdějších stoletích v knížecím rodě českém i ruském často se opakuje. Slavomír slove v Let. Fuld. r. 870 Sclagamarus, kněz, z rodu knížat panujících, nepochybně Svatoplukův bratranec; povolán ke vládě r. 870, 871. Roku 871 pojal Svatopluk dceru knížete českého za choť, jenž ve Verbrüderungsbuchu Salcburském slove: Uu . . . . uizna.

Synové Svatoplukovi byli: Mojmír II., daný hned r. 890 za rukojmě do Frank, nastolen po otci r. 894. Svatopluk, jehož Let. Fuld. ještě r. 899 nazývají pacholíkem (puer, filius antiqui ducis Zwentobolchi). Obá slovou bratří národu moravského (duo fratres gentis

Marahensium). Třetího syna, jehož jméno toliko dle domnění Svatoboh zní, připomíná cís. Konstantin Porf.

Přibinovce, zprvu Nitránské, potom Blatensko-pannonské, neznáme než dva, otce a syna, Přibinu a Kocela, onoho dle Anon. de Conv. Bag. 830—860, jenž v boji tuším zabit od Moravanů, tohoto r. 861—882, přítele Konstantina i Methodia a původce obnovení biskupstva pannonského. Přibina jméno opakuje se v osadním názvu Přiběnici, Kacel podobně v osadním Kecelovici. U Franků píše se Priuina, Briuina; Hezilo, Chezzul.

V 9. stol. nebylo na Moravě osad jiného způsobu než právě tak jako v Čechách a jinde v Slovanech: hradů a dědin. Hradové moravští v Let. Fuld. slovou různě: 864 civitates, 869 moenia, 870 civitates et castella, 871 civitates, 871 urbes, 899 civitas, 890 u Reginona urbes, u Zeměpisce bav. civitates. Legendy staroslovanské znají hrady (vsě cerkvi i strižnici v vsěch graděch; strižnici množiti sě v vsěch graděch.). O osadách kromě hradů mluví Let. Fuld. 898, ano Bavoři času zimního na Moravu udeřili, loca illorum desertantes praedamque colligentes, přičemž se jako jindy, o hradech zmínka nečiní. A r. 890: Cuncta quae extra urbes reperit, solotenus demolitus est. Hradové ze jména jmenovaní jsou:

Děvín, civitas quae lingua gentis illius Dovina i. e. puella dicitur (Ann. Fuld. ad 864), hrad přepevný, jemuž Frankové zkusivše několikráte pevnost jeho, nedosti mohli se vynadiviti. Nemýlíme-li se, tedy hrad tento postaven nebo znova i umělejí opevněn jest od Rostislava, a to na pomezí proti Frankům. Není tuším proč pochybovati, že hrad r. 855, a pak i r. 869 a 871 beze jména ale jinak dosti určitě naznačený, jest týž a ne jiný, než civitas quae Douina dicitur z r. 864. Sestavme dáta z Annalistů: 855 Hludovicus in Sclavos Marahenses contra Rastizen ducem eorum sibi rebellantem, parum prospere ducto exercitu, sine victoria rediit, malens adversarium, firmissimo ut fertur valle munitum, in id tempus dimittere quam militum suorum periculose pugnando damna sustinere. (Zřejmo z této zprávy, že Frankové našli na Moravě hrad, prvé nebývalý, neobyčejně ohrazený, z čehož souditi dlužno, že jej Rostislav toho času, ok. r. 855, vnově postavil.) 864 Hludouicus rex mense augusto ultra Danubium cum manu valida profectus, Rastizen in quadam civitate quae lingua gentis illius Dovina i. e. puella dicitur, obsedit. 869 illam ineffabilem Rastizi munitionem et omnibus antiquissimis dissimilem, a 871 urbs antiqua Rastizi, kdež se byl Slavomír zavřel proti Frankům a Svatopluk strašnou porážku Frankům způsobil. — O poloze Děvína tohoto různé jest mí-

nění: Jedni mají za to, že ležel v sousedství Velehradu, jiní jsou přesvědčeni, žeť to Děvín posavadní nad stokem Moravy a Dunaje. Ono mínění nemá podstaty, poněvadž pramen, na němž se zakládá, Hildegard Hradišťský, víry nezasluhuje. Tomuto příčí se již pomyšlení, žeby Děvín v poloze dnešního Děvína u Prešpurka byl sloužil k obraně země moravské proti nepříteli od jihu do ní vrážejícímu; ale i porovnání zpráv letopisných vede k tomu, že Děvín dnešní nemohl být městištěm Děvína Rostislavova: Ve zpravách letopisců franských nikde není řečeno, žeby hrad tento byl stál na Dunaji a Moravě řece; naopak, že Frankové na Děvín táhnouce za Dunaj cestu konali (864 Hludowicus rex mense Augusto ultra Danubium cum manu valida profectus, Rastizen in civitate — Dovina — obsedit); že loďstvo na Dunaji nechavše do Moravy se brávali (872 cum Carlmannus caedes et incendia in Marahensibus exercuisset, Zuentibald misso clam exercitu copioso, Baioarios qui ad tuendas naves in littore Histri fluminis relicti fuerant, occupavit); že přirazivše před Děvín všecky hrady moravské krom Děvína popálili (869 qui dum cum exercitu sibi commisso in illam ineffabilem Rastizi munitionem et omnibus antiquissimis dissimilem venisset, omnia moenia regionis illius cremavit incendio); že konečně vojsko franské r. 871, jsouc vedeno od Svatopluka proti Slavomírovi, ležení před Děvínem sobě postavilo, až od Svatopluka se Slavomírem náhle spojeného poraženo jest dokonce; nikde tu ani stopy o řekách tak značných, jako jsou Morava i Dunaj u dnešního Děvína blíž Prešpurka. Nám se zdá, že hrad Děvín sluší hledati v těch místech, kde se stýká Svratka s Dyjí a Dyje s Moravou, kudy i v pozdějším věku vojska z Rakous na Moravu táhnoucí do země moravské vtrhovala, kde tedy strategický přístup do Moravy. Snad pozdější Maidburg památku toho jména v sobě chová, tak jako Magdeburk německý památku starého Děvína polabského.

Nitra, hrad na řece téhož jména, vlastně Nitrava (tak jako Jiglava, Ljubica, Bělina, řeka i hrad), jmenuje se v Anon. de Conv. Bag.: Locus vocatus Nitrava, kde r. 830 sídlel Přibina ještě pohan, kde kostel založený ke cti nepochybně sv. Emerama světil arc. Salc. Adalvín, kde konečně za Svatopluka r. 880 založeno biskupství arcibiskupovi moravskému podřízené.

Velehrad, hlavní hrad Moravy, po významu (veli-grad, magna civitas) tolik co jinde po Slovanech Vyšehrad (altior civitatum). Již Kosmas měl vědomost, že Velehrad byl dvorem Svatopluka moravského a sídlem arcibiskupa Methodia; není to sice u něho slovy praveno, ale mlčky obsaženo, jak tuto ukážeme:

První výslovnou zprávu o starém Velehradu podává Dalemil (ok. 1314): Bořivoj prosi Krsta ot Svatopluka moravského a ot Methodieje arcibiskupa Velehradského; ten arcibiskup Rusín bieše, mšu svatú slovansky slúžieše; u Velehradě krsti Čecha prvého. Hlavní pramen, z kterého vůbec Dalemil čerpal, byla kronika Kosmova. Kosmas jednaje o křestu Bořivojovu, praví krátce, žeť vykonán od biskupa moravského Methudia (Bořivoj, qui primus dux baptisatus est a venerabili Methudio, episcopo in Moravia, sub temporibus Arnulfi imperatoris et Svatopluk ejusdem Moraviae regis); jinde ale dí, že neníi o tom slov šířiti, jelikož o věci vůbec známé; něco prý se čte v Privileji církve moravské, něco v Epilogu země moravské a české, něco i v životopisu sv. Václava. Qualiter autem dux Bořivoj adeptus sit sacramentum baptismi, aut quomodo per ejus successores his in partibus de die in diem sancta processerit religio catholicae fidei, vel qui dux, quas aut quot primitus ecclesias credulus erexit ad laudem Dei: maluimus praetermittere, quam fastidium legentibus ingerere, quia jam ab aliis scripta legimus, quaedam in privilegio Moraviensis ecclesiae, quaedam in Epilogo ejusdem terrae atque Bohemiae, quaedam in vita vel passione sanctissimi nostri patroni et martyris Wenceslai (nam et escae execrantur, quae saepius sumuntur). Legendu sv. Václava znal Dalemil, známe i my, a to z překladu ve 14. věku učiněného (viz Výbor I. 314). Epilogus terrae Moraviae atque Bohemiae též byl znám Dalemilovi, jest též znám i nám; nenít to než Život sv. Cyrilla, sv. Methodia a sv. Ludmily v překladu ze 14. stol. (Výbor I. 309—313). A co praví Legenda svatováclavská o Velehradu? „Potom když bratr Sv. Cyrilla jménem Methodius, po jeho skončení místo něho moravským biskupem byl učiněn, tehdá české slovutné kníže jménem Bořivoj a jeho bohabojná kněžna, sv. Ludmila, v tom městě ježto Velehrad slove, tu ježto moravského arcibiskupství stolec a sláva bieše, v kostele Sv. Víta od blaženého arcibiskupa Methodia, oba svatý křest jsta přijala.“ A epilogus neboli Život sv. Cyrilla: „Když jeden čas český vévoda Bořivoj do Moravy k dvoru k královu Svatoplukovu jel, arcibiskup Metudius jeho se tmidcat sluhami, ješto s ním byli přijeli, pokrstil.“ —. Věděl tedy i Kosmas, že křest Bořivojův stal se na Velehradě, na dvoře Svatoplukově, kdež byl stolec arcibiskupství moravského.

O poloze starého Velehradu positivných vědomostí nemáme, ale nutně souditi musíme, že hrad ten ležel při řece Moravě, tu kde nyní město Hradiště. Předně víme, že hradové slovanští vesměs stáli při řekách. Za druhé pozorovati sluší, že se jméno Velehrad zachovalo v názvu dědiny Velehradu, která se připomíná hned r. 1130 podál Mo-

ravy, asi 1 hodinu cesty od ní vzdálené, a že po zahynutí hradů jména jejich zachovaly dědiny na blízce neb na hradišti samém založené (cf. Libice, Dúdleby, Vratislav, Úsobrno, Pustiměř, Libušin a j.). Za třetí, sám název hradiště není libovolný, i znamená městiště starého hradu. K tomu přistupuje výslovné připomenutí o valu starého hradu v listině z r. 1202 (villulam Kostelece, cujus termini sunt usque ad vallum antiquae civitatis).

Nynější osada Velehrad, zmíněná poprvé r. 1130 (Veligrad villa tota), kdež r. 1202 založen klášter cisterský, pokládána jest již tehdá za dědičku starého Velehradu, ano se dí v listině od r. 1228, že ke statkům kláštera Velehradského náleží Welehrad „civitas primo, modo burgus" t. j. hrad někdy, nyní městys (osada trhová). Za Přemysla Otakara uznáno od znalců, že k založení pevného města proti Uhrům hodí se nejlépe městiště nynějšího Hradiště: In quorum (i. e. monasterii Veligradensis) hereditate contra terminos Ungarorum munitionem unam seu oppidum pro necessitate ac conservatione terrae nostrae praeparari et aedificari jussimus. Insula in qua sita est capella Sti. Georgii, prae caeteris in illo districtu ad construendam munitionem omnium judicio aptior videbatur. 1257 (Boč. Dipl. III. 258). I přesídleno tam obyvatele klášterského městyse Velehradu a královské trhové dědiny Kunovic, a Přemysl sám nazval město toto nové r. 1258 Novým Velehradem (datum et actum apud Novam Velgrad). Není pochybnosti, že Přemysl II. měl přitom na mysli ne starý hrad Svatoplukův, ale městys klášterský Velehrad, a že nové město proti Uhrům nazval proto Novým Velehradem, poněvadž obyvatelstvo do něho přenešené pocházelo z klášterského Velehradu, půda sama pak náležela klášteru Velehradskému (tak jako Nový Plzeň proti starému Plznihradu, Nový Bydžov proti Starému Bydžovu). Ale název Nový Velehrad neujal se v lidu, lid nové město proti Uhrům nazýval Hradiště, což výmluvným jest důkazem o hradišti starého Velehradu Svatoplukova, tím více, ano za Přemysla vůbec panoval spůsob, nová města nazývati jménem německým, ne slovanským. Starý hrad Velehrad zahynul buď r. 899: Baioarii terminos Marauorum iterato intrantes, Zuentibaldum puerum, filium antiqui ducis Zwentobolchi, suumque populum de ergastulo civitatis, in quo inclusi morabantur, eripuerunt, ipsamque civitatem igni succenderunt, atque in finem patriae suae pro misericordia secum abduxerunt (Ann. Fuld), anebo v 10. věku při návalech Uhrů, Polanů a Čechů. V 11. věku zaujal Spytihněv-hrad místo jeho.

Rodové a jich osady.

§. 14. Plémě bylo soubor rodů drobných. Rodové tito živouce v sedliskách vesnických (dědinách, vsích), měli společný statek, společnou hlavu, zvláště pak společné jméno. Osada co osada neměla jména; sebe samých nazývali obyvatelé, a jméno jejich zůstalo i osadě; Utěšinovici na př. jest prvé název rodu, potom teprv název osady (Utěšinovice). Tím se vysvětluje úkaz ten, že mají mnohé osady jména souborná (kollektivní), rodová, patronymická, nikoli topická neboli pomístná a osobní.

Za nejstarší jména rodová v Čechách a na Moravě pokládáme ta, která se po všech Slovanech objevují, což ukazuje, že nepovstala teprvé na půdě českomoravské, ale že již přinešena jsou v plemenu samém, s rody příchozími. Taková jsou: Vojnici, Utěšinovici, Mladenovici, Myslenici, Dražkovici, Nezabudici, Domaborici, Při-běnici, U-běnici, Něhošovici, Ninonici, Bratronici, Sestroňovici, Sendražici, Přemyšlané, Ljuto-borici, Grdi-borici, Prosto-borici, Voji-slavici, Bori-slavici, Rati-borici, Jesut-borici, Tucho-mírici, Radonici, Brankovici a j. v. Toť patrně jsou názvy prvotně ne osad, ale obyvatelů; však i význam některých snadno jest srozumitelný: Boriti značí zápasiti, borba zápas dvou osob; rat znamená boj, válku; nezabudici jest tolik co nezapomínající, myslenici a přemyšlané tolik co rozvahující a pod. Jeden každý člen rodu takového slul osobně jménem rodovým: Vojen, Mladen, Ljuto-bor, Borislav, Vlasti-bor, Tucho-mír, Sendrah, Přemysl, Něhoš, Nezabud, Ninonja, Radonja a j.

Mezi nejstarší jména náležejí také názvy osad, kteréž jsou neb upomínají na jména jiných kmenů neb dokonce cizích národů. Některá v Čechách dle našeho domnění jsou takového-to původu, jako Nemetice (Nemetes) u Volyně; Osy (Osi) v Klatovsku; Nerestce dolní a horní a Narysy v sousedství Zvíkova (Narisci a Naristi); Bojmané, Bojmici (Boemani); Rakousy (Rakatae); Lémuzy u Prahy, Dúdleby v Hradecku, Dúdlebci u Plzně, Charvatce u Litoměřic, Milžané v Žatecku, Čechy v Olomúcku, Opoljané v Bydžovsku, Srby u Prahy a u Klatova, Prusy u Víškova, Holešovice (i. e. Holasovice) v Čechách u Prahy a v Chrudimsku, Moravané v Chrudimsku, Slověnice na Lúžnici, Sendraže a Sendražice (cf. Sidraga župa) v Hradecku, Netolice u Lochovic.

Tou měrou jak přibývalo členů rodových t. j. jak přibývalo

lidnatosti a ukazovala se potřeba osad nových, vznikala i sedliska nová, jichžto osadníci pro rozdíl od starých rodů potřebovali také názvů vlastních. A tu povstaly ony četné názvy charakterisující či povahopisné, které z rozmanitých příčin vzaty jsouce, na mnoho kategorií se roztřiďují, a sice:

a) Dle duchovní povahy, dle mravů a spůsobů, tytýž i nemravů a nespůsobů obyvatelův: Vše-hrdy, Pře-pychy, Se-liby, Selibici, Se-mily, Stýskaly, Strádaly Kvílici, Žestoky a Divoky, Libosváry, Vraho-žily, Ljutinčici, Nemilany, Vše-soky, Samo-soly, Doma-žilici, Sobě-chleby, Sobě-druhy, Sobě-drahy, Kvasici, Bèl-bohy, Nebovidy, Pohvizdy, Nehvizdy.

b) Dle tělesného vzezření: Kosmo-nosy, Bělo-úsy, Hnědo-úsy Tlsto-úsy, Levo-úsy, Podě-brady a Podě-úsy, Púcho-brady, Křivoúsy, Krch-leby, Holo-hlavy, Holo-úsy, Chvíště-nosy, Blaho-ústy, Křivo-ústy, Běl-oky, Podě-čely, Zibo-hlavy (zibati jihosl. kolébati) Vše-chromy, Vel-běhy, Krato-nohy a j.

c) Dle zaneprazdnění, při čemž napřed buď připomenuto, že obyvatelé některých osad vesměs všickni jedním řemeslem se zaneprazdňovali nebo jedno dílo konali, pročež také společné jméno dle řemesla neb díla obdrželi: Bečváry, Štítary, Kováry a Kováře; Pole-rady (raditi = dělati), Rataje (o-rataje), Země-těhy (těžiti = dělati); Vodě-rady (i. e. aquarii, stavitelé vodní); Pece-rady, Cetorady (ceta = ozdůbka); Črto-ryji (črt = modla); Žrno-seky (žrnovy = kameny mlýnské); Mydlo-vary, Seno-žaty, Seno-hraby, Kravaře, Volary, Svinary a Svinaře (porcarii), Mlynáře a Mlynary, Tuno-chody, Kolo-děje (t. j. koláři, kolodziej = kolář), Kovalovici, Strelci, Klado-ruby a Pně-tluky, Suko-rady, Jamníky, Rudníky, Břeho-ryje, Dehtary a Smolotely, Šepetely (sepetys litevsky kartáč), Bobrovníky, Kobylníky, Koně-prusy.

d) Podle povahy sídla: Borované, Lúčané, Lúžané, Slatiňané (slatina = močalovitá půda), Rokytěné (rokytí = salicetum), Dubané, Hvožďané (hvozd = les), Chrašťané (chrast = dub), Chlumčané, Řečané, Malo-vary (var = dům), Budynici a Budňané (buda cf. litevské budininkai); Pusto-věty (obyvatelé osamělých chatrčí, větà = lit. bydliště); Vel-vety, Vel-vary, Ostrované, Mohylníci, Bukované, Chudo-lazy (lazy = stráně), Chudo-plesy (plesy = nově zorané pole cf. lit. plész).

e) Podle některé případnosti: Tato-bity (kteří zbili zloděje = tata), Hrdlo-řezy, Řeži-hlavy, Pobi-strýce, Zaje-kury, Měcho-lupy, Kozo-lupy, Koto-peky, Peče-kozly.

f) Četné jsou konečně přezdívky: Hlupo-hlavy, Polo-hlavy, Koro-hlody, Dřevo-hryzy, Mrcho-jedy, Koto-jedy, Vše-taty, Žabo-vřesky, Žabo-kliky (klicati = křičeti), Tří-břichy, Črto-úsy, Sucho-mely, Sucho-masly, Kali-vody, Drbo-hlavy, Žabo-nosy, Dolo-plazy, Mrkvo-jedy, Trpo-měchy, Mízho-lezy (mízha = míza stromová), Vel-truby, Vel-trusy.

I z těchto názvů souborných vyplynula jména osob jednotlivá, která namnoze podnes co vlastní jména trvají: Vše-hrd, Sobě-druh, Rąbo-ús (Rambousek), Černo-ús (Černohous), Všechrom, Ceto-rad, Kravar, Medo-nos, Drbo-hlav, Dřevo-hryz, Brzo-rad, Sucho-mel, Tuno-chod.

Hledáme-li obdob k názvům hromadným tuto vypsaným, najdeme, že i v jiných zemích slovanských se naskýtají, nejvíce v Polanech a v Rusínech, což na stejnou povahu národu ukazuje. Vizme několiko příkladů: Hory-hlady, Kolo-myje, Kolo-hury, Myslenice, Nebeščany, Neznanovice, Biało-boky, Biało-głowy, Četyrboky, Czuper-nosy, Čisto-horby, Čisto-pady, Vojkovice, Řešotary, Žabo-kruky, Kolo-dzieje, Kolodo-ruby (Klado-ruby), Kovale (Kováře), Jamníky, Kobylany, Brtníky, Skotníky a j., vesměs osady v Haliči.

Během X. století, kdež národ následkem těsnějšího spojení politického vespolek víceji se zbližoval a směšoval, začal život patriarchálný tuchnouti a mizeti; obyvatelé posavadních dědin rodových rozcházeli se různě, hledajíce samostatné obživy; jmenovitě hnuto jest řádem starým, když knížata jali se vzdělávati a osazovati své statky rozsáhlé, povolávajíce na ně lid z posavadních osad rodových. Vstupovali lidé jednotliví do služby knížecí, zakládány nové dvory, nové osady, avšak ne již rodové, jako prvé. Proto také nedáváno více osadám jmen hromadných, alebrž topických t. j. od polohy místa, anebo osobních, od zakladatele vzatých, jako na př. villa na Vraném, curia Radotín, agricultura in Pořečjé, Chocebuz, circuitus Ořech, villa Sazava, villa Sedlce, Bříství, Vikáň, villa Třebaň, Blažin, Zaječjé, villa Zlýčina, monasterium in villa Břevnov, monast. Ostrov a t. d.

Možno říci, že starý řád rodový, kdež dědiny nebyly než sídla jednotlivých rodův, trval až do konce X. století, tak že osady s názvy hromadnými, patronymickými, pocházejí z doby ne pozdější než z před. roku 1000, osady pak s názvy topickými a osobními z doby ne starší než z konce X. věku a z po-roku 1000. Podle toho představoval by počet osad v Čechách a na Moravě,

ježto mají názvy hromadné, počet starých dědin rodových čili počet starých rodů v zemích těchto; tím by také bylo na jevu, kterého stupně dokročila starověká kolonisací zemí těch do konce X. věku.

Zřízení rodův.

§. 15. Zřízení rodův t. j. spůsob a forma společenstva, ve které Slované čeští žili, byl řád tak zvaný patriarchálný, řád onen prvotný, ve kterém vůbec národové z počátku trvají. Co nám oznamují knihy Starého Zákona o prvotném živobytu Israelitů, co nám hlásají starověké zpěvy Vedy o životu Ariův, očitě spatřuje se podnes u národů asiatských na př. u Arménů. I mezi Slovany jsou kmeny, jenž přese všecky proměny a osudy zachovaly dosti zřejmě starou patriarchálnou formu svého společenstva; jest to zejména lid charvatský a srbský. Řád rodový starých Čechův podoben byl řádu tomuto jihoslovanskému.

Zádruha jihoslovanská — tak slove tato pospolitost rodu — jest spolek osob, jenž jsouce svazkem příbuzenstva spojeny, společný statek mají a pod starostou voleným žijíce do spolku pracují a společně chlebí. Jsou zádruhy, že i cizí nepříbuzní do svazku rodového bývají přijímáni. Od zádruhy liší se u Srbů tak zvaná inokosnost, kdež rodina t. j. otec a matka s dětmi, s vyloučením jiných příbuzných, spolu žijí, naše obyčejná nyní rodina. Rod v zádruze žijící má společné jméno i společné jmění. O vnitrných i zevnitrných poměrech zádruhy t. j. o postavení, právu a povinnosti členův jednoho ke druhému a k jiným nedružným promluveno bude při jiné příležitosti níže; zde uvedeme k vůli snadnějšímu znázornění několikero příkladův: V dalmatské dědině Rěčani řečené našel Vuk spolek rodový, jenž toho času čítal 62 duší, mezi nimi 13tero manželů a 2 vdovy; rod ten měl ve jmění svém 1400 kusů koz i ovec, 50 kusů dobytka hovězího a 14 kusů koní; náležely mu rozlehlé pastviny po kopcích, pročež jednotliví rozptýleně žili při stádech, scházejíce se vespolek toliko při slavnostech nebo zvláštních příležitostech, na př. o Vánocích, o jmenovinách, o svatbách. V domě rodovém, kdež i mlýn, přebýval starosta, jenž zastupoval rod tento, zavíraje smlouvy, odváděje daň, vítaje hostí a j. — V plemenu řečeném Vasojevići Prěkokomski vedle Černé Hory bylo (dle Srbského Dnevnika r. 1858) v sedliskách vesnických asi 1400 zádruh po 40—50 dušich, mezi nimiž namnoze i osmero

manželů; rod žije v zádruze, pokud údův nevzroste nad počet; je-li rod již tuze četný, tedy díl jeden se oddělí a zaujme nová sídla; takž má na př. rod Polimlje čtvero osad, které všecky Polimlje slovou. — Ve Slavonsku dle Čaploviče zůstává rod, někdy až 50, ano i 100 duší četný, pod hospodářem k tomu voleným v jednom a témž dvoře pohromadě, nedílný o společném chlebě. — V knížectví srbském a na Černé Hoře čítají zádruhy obyčejně 20—30 duší. Ve Vojenské Hranici, kde zádruha lat. communio slove, řád tento rodový zvláštními zákony jest chráněn. — I u Slováků, jmenovitě u tamních rodin menších zemanských, dle svědectví Intibusova podnes řád tento se zachovává. Ano i Maďarové se Srby sousedící přijali mrav tento, ježto dle svědectví Buda-Pešti-Hirlapu v baraňanské stolici zádruhy se nacházejí netoliko u Srbů katolíků i řeckých, ale i u čírých Maďarů. „V uherských našich osadách, píše řečený list, málo jest rodin, ježtoby samy o sobě hospodařily; obyčejně chlebí 4—5 mužů s tolikými manželkami a dětmi pospolu a pod vrchní spravou buď nejstaršího otce nebo nejstaršího bratra, jehožto žena jest spolu vladkyní ženskou".

Že pak i ve Slovanech českomoravských podobného řádu rodového, podobných zádruh stávalo, o tom máme svědectví a důkazy následující:

Jednota a společnost rodu u starých Čechů jeví se především ve společenství statku neboli zboží nemovitého. Prvotný název nemovitého statku jest d ě d i n a. Dědina značí statek po dědech na nápotomné potomstvo přecházející; jinými slovy: Dědina značí statek rodový. Charvátům slove dědina baština, Polákům i Slovákům otčizna, otčina; kořen u všech jest jeden a tentýž: děd, bátja, otec, tedy předek potomstva rodového, pokrevenstvím příbuzného. Toto společenství nemovitého jmění, dědin, stalo se základem dědického práva českého ve středověku; rod zůstával podle pravidla v nedílnosti, a slul v tomto ohledu spolek. Dědina byla živitelkou rodu; dědina nenáležela pouze těm členům rodu, kteří právě žili, ale rodu vůbec, to jest i členům budoucím; dědina proto beze všeho závětu a pořizování přecházela z pokolení na pokolení; dědina byla trvajícím základem živnosti, tím, co Jihoslované jmenují podnes stežer (Stammgut); rodina nebyla pak než měnícím-se požívatelem tohoto stežeru. Toliko požitek, výnos, tak říkaje ovoce dědiny přecházelo v absolutní majetnost členů rodových; ze dvou slov víme, v čem záležel užitek dědin: V obilí a v dobytku; z b o ž í zajisté znamenalo tak jako Slovákům podnes znamená, obilí; s t a t e k znamenalo tak jako Polákům po-

dnes, dobytek; obilí se stalo zbožím, dobytek statkem členův rodiny. Jak byla celitost dědiny co stežeru chráněna, jeví se i z toho spůsobu právního, že dcery, ježto se vdávaly, vybývány byly i u Čechů toliko věnem t. j. věcmi movitými. — Že pak rod pravidelně v jedné osadě pospolu býval a bydlel, proto i osada vesnická u Moravanů, Slováků a Čechů podnes slove dědina.

Poněvadž každý rod měl dědinu, z jejíchžto požitků zahrazovány jsou potřeby všech členů živoucích, nebylo chudých v národě; chud a beze statku byl pouze ten, koho rod pro zločinné jednání ze spolku svého vyvrhnul; původně zajisté značilo slovo chudý tolik co zlý, jakož posud u Slovinců značí zlého; že pak takový chudý (zlý) vyvržen ze společenstva pozbyl i statků, přešlo slovo chudý ve smysl statku nemajícího.

O jednotě rodu na dědině svědčí dále uzavřenost, která se spatřuje u středověkých obcí v Čechách; z rodu stala se, když vyhynul cit příbuzenstva a minula rodová pospolitost, obec; ale obec zachovala přes to přece ráz takový, jakoby byla rodem; kdo chtěl v obec býti přijmut, musel se do ní vkoupiti; tale est jus in Třessowic ab antiquo, dí se v urbáři Strahovském, že kdo kupoval role k osadě té počítané, z každé kopy dávati byl povinen dva groše k obci.

Společná ruka (věra i poruka, fidejussio generalis) nijak se nedá vyložiti, leč že rod (v druhé řadě osada) povinen byl odpovídati za zlé činy jednotlivých členů svých, ač nevydal-li jich na soud a pokutu, též i zespolka nahrazovati škody a skládati pokuty za zločince. Odpovědnost taková předpokládá jednak moc, kterou směl náčelník provozovati nad členy rodu svého, jednak i onu srostlost a souvislost rodu, že raději společně nahrazoval škodu a snášel pokutu než aby vydal zločinného člena svého na soud. Odpovědnost takovou znají zákonové středověcí v Čechách při osadách, odpovědnost takovou znají také zákony v Slovanech tureckých podnes.

Podobně i ze sborových názvů starých osad českých, kteréž jak povědíno, byly prvotně názvy rodů, poznati se může, že osada i rod byly nerozdílné, že v osadě právě nesídlel než rod, kterýž měl jméno svoje, zanechávaje ho osadě. Členové rodu slouli dohromady čeleď; slovem čeleď označuje se podnes služebný lid v domě (čeleď, čeládka). Rod takový pracoval o své dědině zespolka, jedni pomáhali druhým; tato společná pomoc a podpora přečkala i starý poměr rodový, ježto i podnes bývá na vesnicích česko-

moravských za obyčej, že jedni pomáhají druhým na př. při klizení úrody polní, což u Valachů moravských slove pobaba, u Srbů molba (moba), u Čechů láska; dále při nehodách živelných poskytováním drev, obilí, dobytka a j.

Z toho bohdá jasně vysvítá, že i u starých Slovanů českomoravských stávalo podobného řádu rodového, jaký se podnes spatřuje v zádruhách u Slovanů jižných; všemu tomu svědčí ostatně i výslovné svědectví vážené z Ruk. Zel., kdež řád tento rodový nevystihlou rázovitostí a trefností jest vylíčen: „Však ot svej čelědi vojevodi; mužie pašú, ženy ruby strojá; i umrě-li glava čelědina, děti vše tu zbožiem vjedno vladú, vladyku si z roda vyberúce, ky plzně-dlě v sněmy slavny chodí.“ — „Po zákonu věkožiznych bogóv budeta im (dědinám) obá v jedno vlásti, či sě rozdělita rovnú měrú,“ tak dí kněžna a sněm rozhoduje: „Směríta sě tako o dědiny: Budeta im obá vjedno vlásti.“

Rozmanité jsou u Slovanů názvy, kterými značeno plémě, pak území plemen a náčelníky jak plemen tak rodů. Názvy tyto i vespolek se mísejí, tak že ve mluvě jednoho a téhož názvu i o plemenu i o rodu, o náčelníkovi plemena i o náčelníkovi rodu se užívá. Nicméně potřebují důtklivého rozebrání a vysvětlení, jež tuto seč jsme, podáváme.

Župa. Slovo župa co značí? Jižní Slované podnes toho slova užívají; dle svědectví Vuka Stefanoviće znamená župa Dalmatincům lid v domě pospolu přebývající, soubor domácích i čeledi; říká se na př. Taj čověk ima mnogo župe u kući (ten člověk má mnoho župy — čeledi — v domě). — Druhý, ale již odvozený význam župy jest krajina, území, ve které župa či lid přebývá; v tom se župa rovná županiím cís. Konst. Porfyrogenity, jenž praví, že vlast Charvatů „divisa est in zupanias (εἰς Ζουπανίας).“ Ve Slavonsku podnes značí župa, županija okres farský, u Lužičanův osadu, obec, u Slovinců úřad; podnes slove okres Nikšići na hranicích Černé Hory župa Nikšička nebo župa Gračanica. Známo vůbec, že i v Uhrách komitáty původně slovou župy, županije, Gespannschaften, comes že slove župan, ispan, Gespana, comes palatinus, nádvorný župan, nándor-ispan. — Jiný ještě význam slova župy, a to nepochybně praprvotní, praví Hilferdink s Miklosićem, že jest dům, budova, ješto scr. gup znamená kryti, tegere, gôpa ve složení s dhâtu buddhistickou budovu, γοπη řecky jeskyni, specus. Jestliže pak župa znamená budovu, tedy by, continens pro contento, dobře mohla značiti také i lid v ní obývající, čeleď, župu, což jak praveno, podnes u Dalmatinců tak se rozumí. Gopa,

řecky *γοπη*, specus, t. j. budova ve skále vyhloubená, jeskyně, dobře se také hodí k vysvětlení toho, že Polané svým solným dolům říkají župy solné; synomymum bude ostatně i slovo chýše, které Slovákům znamená příbytek, Čechům chatrč, kdežto ve 13. století ještě název osady Chýše v Čechách překládali slovem „Spelunca“: Bohuslaus de Spelunca, Fridericus de Spelunca 1226 t. j. páni z Chýše. Župu konečně porovnávati se staroněmeckým sippja, sippe, got. sibja nemístné jest, z příčin filologických, ač obě slova podle významu jsou příbuzná. — Officium suppe Cadanensis 1212, aliquod officium suppe (na Moravě 1311, 1323).

Vojska (fem. coll.) znamená Srbům podnes tolik co župa t. j. lid domácí; Bokéza se ptáš, mnoho-li má čeledi: Koliko imaš vojske u kući? Žena srbská podnes říká muži svému vojno. Proto také název voje-voda značí původně náčelníka rodu, ne vůdce válečného. Pozorovati sluší, že i v Ruk. Kral. slovo vojska nejeví se než ve formě fem. coll.: Vojsky búřie přes vlasti a j. Zjevný jest tedy první význam slova vojska. Že pak dle starobylého zřízení slovanského do pole táhli všickni branní t. j. všickni k boji schopní mužové, jimž vůdcem byl náčelník rodu neb plemena, proto v druhém, odvozeném smyslu značí slovo vojen, vojno — muže branného, voj a vojska (vojsko) sbor mužů neb čeledi branné, voje-voda vůdce čeledi branné.

Čeleď (fem. coll.). Jako župa i vojska, podobně i čeleď znamená a to podnes lid domácí, nejen u Srbů, ale i u Čechů i u Polanů. Dalemil píše: Ten Čech jmějéše ot bratrov mnoho čelědi t. j. veliký sbor lidu příbuzného; a jinde: Děpoltova čeleď (t. j. Děpoltův rod) do Polan jide. Podobně i Ruk. Zel.: Však ot svéj čelědi vojevodi; i umrě-li glava čelědina ecc. Připomenouti sluší, že tak jako slovo vojska v druhém smyslu značilo a značí lid válečný, podobně i slovo čeleď ve středověku značívalo branný lid, jejž pánové brávali nebo posílali na vojnu.

Pluk. Slovo toto prastaré a i Římanům i Němcům obvyklé (vulgus, volk), zní staroslov. plъk, rusky połk, česky pluk, srbsky puk, i značí podnes u Jihoslovanů lid vůbec, prostý národ (puk), tak jako vulgus i volk. Čechům bylo slovo to v tomže smyslu prvotném známé, neboť se dí v RZel.: „Jen-že pride s plky s Čechovými“ t. j. s plemenem, s lidem českým, s Čechy, a Dalemil: „Zatrati Svatopluk vel Vršovcov pluk“ t. j. všecken rod Vršovců. V druhém odvozeném smyslu znamená „pluk“, „pluky“ Čechům i Rusům i Polanům lid vojenský, tak jako vojska i čeleď.

Plémě, plemeno. Význam tohoto slova je týž co latinského

prosapia, generatio, stirps, gens, německy geschlecht. Známo jest podnes Slovanům českým i jižným, Charvatům povýtečně znamená šlechtu: plemić, šlechtic, plemeniti, šlechtický i šlechetný. Se slovem plémě srovnává se věcně i slovo šlechta, kteréž není odvozené od něm. geschlecht, ale příbuzné jemu; kořen snad je lech, lach. Jako Charvati „plemeniti“ a „plemić“, tak říkají Čechové „šlechtický“, „šlechetný“, „šlechtic“. Alexandreida „Čstní otčíci, všie šlechty předci, dědici! — vece Darius — každý vás svú šlechtu vzvěda, vzpomeň si na svého děda, z kakéhos pošel poroda; není tak tvrda příhoda, by té nemohl podržeti, chceš-li svú šlechtu pomněti.“

Rod značí progenies t. j. potomstvo v užším i ve širším smyslu; rodinu i rozrostlé potomstvo v četné rodiny. V širším smyslu ponejvíce rozuměno buď slovu tomu ve zpravách starých: „Vladyku si z roda vyberúce.“ Král Václav I. dal rozehnati „rod svoj“ t. j. obyvatelstvo Stadické (Dal.) „Rodom živušcim o sobo.“ (Nest.) Odtud rodic (dnešní rodič). „Vlastislavovi rodici“. (Dal.)

Ot, cf. uj, stryj, slovo kořenné, jehož předkové naši skutečně užívali, jak o tom RZel. svědčí: „Však ot svej čelědi vojevodi.“ Starý polský dějepisec Chwalczewski (př. r. 1549) píše: „Wojsko wietsze tatarskie, którego był oc (ocz) Baty, pierwszy cars tatarski“. Oc je tu jotovaný tvar slova ot (otí č. oť). Jinde píše Chwalczewski ociec, ojciec. Rusům znám jest kořen ot v přídavném oten a oteň (na stol otenь i dědenъ. Let. Ypat). U Čechů ot jako tvar kořenový vězí ve slovích otec, oten, dále v místním jménu, původně rodovém, Otici, v osobním Otaslav i Otěslav cf. Děd-ici, Dědumil, Dědoslav, Želidědici, Bezdědici. Vedle ot vyskytuje se i tvar Ota (1193), odkudž Otin, Otovice, právě tak jako i děda (1145), odkudž Dědovici. Německé Otto nic jiného není než got. atta, scr. attâ. — Synonymum slova ot jest batja.

Batja. Slovo toto, známé Čechům, Rusům i Jihoslovanům, prastarého jest původu. Viz RKral.: „Otčík zaide k otcem i nereče nikomu: Baťo, ty mluvi k dietkám oteckými slovy.“ A Dalemil: „Batio, batio, měj na svém dosti“ (Václav k Radslavovi), „Jáz to batio dobře vědě“ (Václav k člověku panoši), „Bátio, jáz tobě rád služiu“ (Boleslav Václavovi). Dimin. ruské „batjuška“. Jihoslovanům baština tolik jest co dědina či otčina (otčizna).

Starosta, jihoslov. starěšina; slovo toto rovná se slovu děd, kmet, i značí hlavu, náčelníka rodu. „Že jich starostě Čech diechu, proňž téj zemi Čechy vzdiechu,“ tak překládá Dalemil slova Kosmova: „Quia tu o pater! diceris Bohemus, dicatur et terra Bohemia.“ Jinde

dí Dalemil: „Vršovici najmocnější biechu, a Kochana za starostu jmiechu“.

Hospoda a hospodář. Hospoda za starodávna, hospodář podnes znamená hlavu rodiny neb plemene: Chcem muž za hospodu jmieti, píše Dalemil. Gospodar značí u Srbů i u Čechů podnes hlavu rodiny; u Rumunů dokonce hodnost panovníka (hospodar); též i Rusové dávají název Gosudar toliko císaři. Ještě v 15. století sluli dle Knihy Tovačovské kmetové zemští na Moravě „hospodáři“, jenž na soudu panském sedali.

Vojevoda. Slovo voj, vojska, značí původně rod, čeleď; jihoslovanská žena podnes říká muži svému vojno; i jest rozum slova vojevoda na jevu; znamená totiž prvotně hlavu rodu, náčelníka rodu. Tím se vyjasňuje význam slov v RZel.: Však ot svéj čelědi vojevodi. V tom rozumu jsou i slova RKral.: Kruvoj škaredý otehnáše stáda, i sdieše hoře v dědinách ohněm i mečem; vše če plzno bieše, potře jeho zloba kruta, i zaje vojevodu nám! Vojvoda české země, což o Václavu sv. se zpívá, neznačí než knížete, hlavu národa. V odvoděném smyslu vyznamenává voje-voda vůdce válečného, proto právě že u starých Slovanů všecka branná čeleď (t. j. vojska, vojíni, pluky) táhli do pole, kdež hlava rodu byl zároveň vůdcem v poli. U Srbů má slovo vojevoda význam prvotný: Stařešiny kněžin neboli plemen slovou podnes na Černé Hoře i v Srbsku vojvode. I při svatbách jest vojvoda. V Polsku bylo vojevodství důstojenstvím zemským, tolik co županat. I Uhrům a Rumunům značí slovo toto důstojnost knížecí: Vajda, wajwoda, waiwodatus. Slovem vojevoda tlumočí MVerb. latinské dux, s čímž i slovně nadíle se shoduje (ducere = voditi). Slované baltičtí vojvodům saským platili daň vojevodnici (wogewotinza). Císař rakouský v titulu svém co pán Srbů má název: Velký Vojvoda (Gross-Wojwod).

Vládyka. Prvotní význam tohoto slova jest hlava rodu, též i hlava plemene a národu. KZel. dí: Děti vše tu zbožiem v jedno vladu, vladyku si z roda vyberúce, ky plzně-dle v sněmy slavny chodí, chodí s kmetmi, s lechy, vladykami.“ Staroslovanská legenda o Václavu sv. nazývá tohoto knížete vladykou: „Ustrojeniem dobrago i pravednago vladyky Viačeslava.“ V pozdějším věku přijalo slovo vladyka u Čechů význam šlechtice nižšího řádu; „kněz Oldřich, sedm vladyk za ním; vladyka Zbyhoň.“ Ve veřejném životě i ve statním právu českém byly totiž dva stupně šlechty: Páni a vládyky, barones et milites; nobiles ordinis primi et secundi. V staré době říkalo se lěší a vládyky. — U Slovanů, kteří mají v církvi jazyk slovanský, pře-

šlo slovo vládyka tak jako slovo kněz u Slovanů latinského jazyka církevního, na osoby duchovní, a sice na biskupy. Cives Przemyslienses plerumque a vladyca Przemysliiensi in bonis impediri, praví se v list. od r. 1557; u Srbů vůbec biskupové vladyky slovou. Tím se stalo, že dokud byli biskupové Petrovíći náčelníky národu černohorského, i co panovníci jmenováni jsou vladyky, což minulo, jakmile následoval panovník nebiskup (knjaz). Ostatně značí dle svědectví Vukova slovo vladyka u Dúbrovčanů podnes také paní šlechtickou neb odrostlou dceru, slečnu; vladyčica malou dcerku. — Starý význam slova vládyka co hlavy rodu ozývá se i ve slově vlast (cf. Gebiet), vláda, vládař; vládař pak podnes přisluší hlavám velikých panských rodů v Čechách: Vládař rodu druhdy Rožmberského, vládař domu Hradeckého, a. j. Podnes také je vládyka stupněm šlechtictví v Čechách a na Moravě.

Župan. Jako ze slova zemlja, zemia utvořeno jest zemljan, zeman, podobně i ze slova župa utvořeno župan. Nejstarší stopa názvu toho objevuje se v list. Kremsmünsterské z r. 717: Hos omnes Sclavos, quos sub illos actores sunt, qui vocantur Taliup et Svaruna, quos infra terminum manet quae conjuravit ille jopan, qui vocatur Physso et conduxit per gyrum ece. Řeč patrně o Slovanech (rakouských) jest; jména jsou slovanská: Duljeb, Svarún a Bys. Bys patrně byl správce lidu. — Řekům 9. století sluli starostové ζουπάνοι, comites. Forma slova županija (u Porfyr. a v Uhrách) utvořena jest teprvé ze slova župan, značíc okres župana. V staré listině charvatské (za Mutimíra?) uvozují se županové Budimír, Želebor a j. ze jména: Budimir jupanus palatii, ecc. U Slovanů baltických psáno jest: In generali conventu et concilio consensu omnium fere baronum et suppanorum suorum universali decreto. U Čechů: Suppani Bohemiae et Moraviae, suppani prov. Znoymensis, supparii 1203, Gallus suppanus 1241 (jindy nobilis), Svatobor nobilis supanus 1245; Časlav supparius 1228. Vážným svědkem jest i název Župan, kterým ještě ve 13. věku sluli Chuenrinkové, pánové staré župy českorakouské, Vitorazské: Dominus Heinricus senior Chunring de Weitra, dictus Supan 1299. (Zwettler Stift.)

Lech. Nejstarší zmínka o lechu nalezá se v RZel.: „Chodi s kmetmi, s lěchy, vladykami" „Vstachu kmetie, lěsi i vladyky." Druhá písemná památka česká, kde slovo toto se nachází, Dalemil jest: „V tej zemi bieše lech, jemuž imě dějechu Čech." Ale i v letopisích franských uvádí se při Češích slovo lech ve smyslu náčelného vůdce: Qui omnem illorum patriam depopulatus, ducem eorum nomine lechonem occidit. 805. I Rumuni nazývají stařešinu, též i Arnautové vůdce svého jménem lech, onino leahu, tito liach. Slovo toto kořenem jest

v pojmenování: šlechta. U Čechův ve staré době znamenalo tolik co pozdější název pán. Formule: „Lěsi i vládyky“ zněla v 13. věku a tak pořad: „Páni a vládyky.“

Kněz. Pojmenování náčelníka u všech Slovanův nejoblíbenější a nejrozšířenější jest kněz (starosl. kъnęz', staročesky kněz, lužicky kńez, jihosl. knez, rusky knjaz, novočesky kníže, polsky książe). Slovo toto souvisí se staroněm. kuning, kunic (König), s litev. kunig-aikstis, kníže, podle původu jazykového i podle významu věcného. V Čechách zachovala se forma „kněz“ ve smyslu knížete až do 15. století (kněžstvo české = knížectví české Dal., kněz Viktorin atd); avšak již předtím přecházela na osoby duchovní (kněz biskup, kněže biskupe), až konečně zůstala forma „kněz“ výhradně osobám duchovním a k obměně „kníže“ přilnul význam náčelníka světského (tak i u Polanů, książe = kníže a xiądz = kněz, duchovní; a Litvanů kunigaiksztis = kníže, kúnings = farář). — Kněz značil a mnohým Slovanům podnes značí netoliko nejvyššího v národu, ale vůbec každého náčelníka; u Srbův na př. má podnes trojí význam: Kníže zemský (na př. knez Lazar), náčelník kraje (knez od kneževine, tolik co vojvoda), starosta v dědině (knez selský, knez seoski). Nyní pro rozdíl říkají knížeti zemskému v Srbsku a na Černé Hoře knjaz. U Srbův lužických kdo má značnější statek, slove kńez.

Rolnictví.

§. 16. Jako Slované vůbec, tak i Slované českomoravští byli od věků a jsou podnes hlavně a především rolníci. V osadách vesnických živouce, vzdělávali dědiny své; požitek rolní byl jejich zbožím, dobytek hospodářský jejich statkem. Uvidíme, že i právo slovanské jest právo národu prvotně rolnického. I sám jazyk o jiném nesvědčí než že původní a hlavní živnost Slovanů bylo hospodářství polní.

Pole dokud nezoráno, slove niva (scr. niv = být širokým); vzděláním t. j. vetknutím brázd neboli dráh (srbsky: draga od scr. drâgh = být dlouhým) promění se niva v roli, vlastně o-roli (o-rati, arare). Nástroj, kterým se půda (póda = Boden) rozorá, sluje rádlo, vlastně o-radlo (nástroj oraci), i jest hlavním kusem pluhu (plug, od plúž-iti, plouhati, ploužiti t. j. po půdě vléci), starodávného nářadí slovanského. Výrazy, kterými podnes označujeme pojem práce nebo díla, původně značily povýtečně práci

rolní: Páchati, těžiti, dělati, raditi, robotiti. Sloveso „páchati“ původně Čechům znamenalo a jižným Rusům podnes znamená „orati“ (rusky pašu = aro, orám; RZ: mužié pašú, cf. pachtiti se = unavovati se prací); nyní Čechům značí dělati neb činiti v oboru mravním: páchati zlé, zpáchal zločin. Sloveso „těžiti“ znamená původně a Dalmatincům podnes „roli vzdělávati“; proto sluje Dalmatincům težak = rolník, těhař (u Štítného); teg, zápřež, též i jho, jarmo, jugum; odtud pochází název staročeských osad „země=těhy“ (tolik co „pole-rady“ nebo rolníci). Z téhož kořene vzniklo i přídavné: Teh-ký, těžký t. j. pracný, nesnadný. Ve středověku přijalo sloveso „těžiti“ u Čechů význam práce řemeslnické: vydělávati; podnes říkají vytěžiti (vytížiti), vydělati, prací získati. Staroslovansky slove práce tjag, pracovati tjažati, ale tjažar ještě především znamená rolníka. Slovesa „dělati,“ s kterým se srovnává staročeské a Srbům podnes obvyklé sloveso „raditi,“ užívají ještě i nyní o práci rolní: „dělá pole“; od slovesa „raditi“ pochodí název starých osad českých Pole-rady. „Robota“, jenž pochodí od slovesa „robiti“ = dělati (něm. Arbeit), ještě v 15. století znamenalo u Čechů také výtěžek hospodárství rolního, úrodu. Robiť = robié značí Slovákům i Polákům posaváde dělat, činit. Zboží, kteréhožto slova prvotný význam jest dar Boží = obilí, přijalo význam jmění, bohatství; však tě zboží i bohatství společný mají kořen jazykový.

Pozoruhodná jest náchylnost Slovanů k nazývání končin; není téměř vrchu, není vody ani tekoucí ani zavřené, není lesu, aby neměly vlastních jmen svých; každé skoro pole, každá louka, každá pastvina známa jest lidu zvláštním názvem svým; kam kdy Slované přišli a se usadili, všude zůstavili jména pomístná, topická, jenž podnes trvají, byť i národ zcela jiný tam nyní sídlel; viděti to v zemích Slovanů druhdy polabských, viděti to na Podunají, viděti to v Peloponesu. Názvy samy jsou namnoze tak ryzí a starobylé, že i historikům i filologům dobře slouží, ano i k obohacení názvosloví geografického případně se hodí.

Rozmanité jsou znaky, kterými Slované od starodávna znamenají meze. Znaky tyto původně vesměs byly předměty hmotné, makavé, názorné, z kterých teprvé později abstrahováno výraz ponětí vůbec. Z četných znaků těchto nad jiné vyniká hranica (granica) jakožto základ všeho měření a znamenání mezí. Znamenáť pak slovo toto původně mezník, srubený ze dřeva do hran, v kterémžto smyslu podnes značí stoh vyrovnaného dřeva (hranice

dříví); byla-li takováto hranice uvnitř vypchána zemí, slula latinsky „acervus trabibus circumdatus, rov dřevěným sroubením obložený“. Měřicky pravidelná figura takové hranice sloužila k tomu, aby se podlé ní vyhledala náležitá čára ke hranici druhé, mezi něž nasázeno v té čáře mezníkův ostatních t. j. na rozhraní. Význam „hranice“ přešel během času na mezní čáru samu, hmotnému znaku říkáno za to „hraničník.“ Konečně vztaženo slovo „hranice“ i na pomezí t. j. na krajinu dle čáry hraničné se táhnoucí, o čemž příklad rakouská Hranice vojenská. Slovo hranica, granica, přešlo i do němčiny: Die Graniz, die Gränze.

Neméně pozoruhodný jest znak řečený meze (původně meza, medja, meja), jenž prvotně byl věc hmotná tak jako hranice, totiž vidlice na rozhraní do země zasaděná (signa quae meze dicuntur 1249, porca quae est inter duos sulcos terrae eminens. MV.). Slovo toto přešlo do uherčiny, jako granica do němčiny; slove v ní megya. Meze podnes u Čechů slove proužek půdy nezorané mezi polemi sousedů (meze = collimito, limes, rain MV.) Že pak ale vůbec značí čáru mezní (meze = fines, termini, limites MV.), přijato jest později pro význam hmotného znaku slovo mezník (mezníky jsou ta znamení, která se mezi hraničníky sázejí a od jednoho hraničníka na druhý ukazují. Menšík).

Jiné znaky mezní poznáváme z listin 12. a 13. věku: Kopky, lat. cumulus, acervi, t. j. země nasypaná v pahrbek; byly-li kopky nanešeny z kamena, sluly kopky kamenné (quam circumeundo positis acervis qui kopci vel hranicie dicuntur limitavimus 1214, abinde in cumulos kamenny kopky dva 1241, cumuli lapidei). Kopy neboli rovy, dolce vyhrabané, vykopané a jinou prstí naplněné, lat. sepulcra, tumuli (sepulcrum Orošov kop, kop = tumulus seu sepulcrum; rov = příkop MV.). — Stromy aneb skalky s líhami t. j. znaky do nich vrytými, vřezanými neb vroubenými, majícími podobu šípů, kol, křížů a j. Slovo líha (pův. ljaha) shoduje se i co do znění i co do významu s germanským laha t. j. arborum incisio (Grimm), odkudž gelahiet = ochoz, újezd, ambitus, marca, mähring, hranicemi ohraničený. — Dále sázeny jsou i kameny do země, tak zvané sádky.

Čteme ve starých listinách i o mezníkách, jenž sluly úročiště (limites antiqui sive uročišče 1215); jedno toto slovo podává daleký pohled na staré právo mezní, u Slovanů českých tak vážné a zajímavé. Poznáváme ze slova toho, že měření mezí a sázení neb kladení mezníků spojeno bylo za časů dávných s jistými

nám sice již neznámými slavnostmi, neboť jako znamenalo u nás druhdy a u Rusů podnes jistý druh mezníků, tak chová úročiště jednak i význam slavnosti (uroczysty = slavný, u Poláků) jednak i význam úmluvy (ú-rok) v sobě. Ú-rok zajisté pochodí od říci, rokovati, i znamená ú-mluvu, u-rčení o něčem, rok čas smluvou ustanovený, ob-rok dávku v jisté určené lhůtě povinnou (totéž i úrok = usura), ú-ročiště konečně místo, kde se úmluva slavná stala, a to úmluva v tomto případu o meze.

Kromě dělaných mezníků byly též i mezníky přirozené, jako vrchy, potoky, cesty a j. Příklady nacházejí se hojně v listinách 11. a 12. věku; na př. usque ad caput Albeae, až na vrch Labe (odkudž Vrchlabí); na vrch Javorníka, usque ad originem fluvii, qui vulgo dicitur na virch Javorníka 1215. Bývají za meze — tak píše ještě i Menšík — vrchy, vrchův začátek, hřebeny vrchův a hrbky, hrby, náspy, nánosy, hromady, stráně, břehy, zábřestci, mezery, rokle, strouhy, příkopy, cesty, stezky, lesy, chrastiny, háje, řeky, potoky. U velkolepé míře zjevují se hranice přirozené jako hranice zemské při zemi české.

Pozemnost, kterou v jistých hranicích držel rod, slula dědina, také otčina (na př.: Ves s dědinami, s lukami i se vší náležitostí. Dědiny aby pilně vořiče osévaly. K záduší tomu přináleží dvě kopě záhonův dědiny vorné. Dědiny změřuje a mezníky klade a j.). Dědiny měřeno na poplužní (ad aratrum) v prostor a na hony (actus) v dél.

Hospodárství rolní bylo původně trojpolní nebo na tří obory, na tří zvůry: Jeden díl rolí vykázán byl na ozim, druhý na jař, třetí zůstal ladem (lado, rusky neobdělané pole; lada = veteres incultos agros dicebant MV.) nebo úhorem (u-hořeti, poněvadž trstenisko, strnisko, po žních popálili a tak popelem mrvili). Důležitá jest právnická stránka tohoto mravu hospodárského, neboť na něm zakládalo se promlčení práva k dědině a vydržení let. Jestliže tetiž dědina po ten čas, kterého potřebí jest k provedení hospodárstva toho, zůstala zanedbána od majetníka, nemohl majetník nedbalý držiteli druhému, který se v ní uvázal a ji vzdělal, opírati se již právem dědickým. Toť jest rozum právního výrazu „léta dědinná," „vydrženi tří léta."

Vedle dědin t. j. orných polí byly obce neboli občiny t. j. pozemky ke společné pastvě dobytka ustanovené, pastviny, pastviska, compascuus ager (M. V.). Obec v tomto smyslu shoduje se s ponětím římským, neboť slovo „compascuus ager" vysvětluje se

podrobněji „relictus ad pascendum communiter vicinis“ (Fest. de verb. sign.); „ager compascuus qui a divisoribus agrorum relictus est ad pascendum communiter vicinis“ (Isid. Hisp.). V tomto starém rozumu společného pastviska trvá slovo obec po dnešní den v Čechách. Jestliže slovo obec pochodí, jak Jungmann dí, z řeckého ὠβή = tribus, pars populi apud Lacedaemonios, dále pak ze slovesa ὠβάζω t. j. dispesco populum in partes, jestliže u Římanů ager compascuus ustanovován při rozdělování rolí mezi národ, a sice tak že vymezen z dělení a zůstaven ze spolka všem sousedům na pastvu dobytka: mohlo by se za to míti, že i u Čechů obec povstala společným snešením, byvši vymezena k pastvě dobytka všeho obyvatelstva jedné dědiny. Proto také Rn. Rožm. ustanovuje, jestliže více sousedův jest, že k obci „súsěd též právo má a móže obrániti rozoránie“; ba i kdo koupil dědiny i obec, že neměl práva obce rušiti, byla-li to vóle, „neb kúpil se vší volí.“ V staroslovančině známená ostatně obecník, obeštník účastníka, participem, patrně kdo měl účastenství v užívání.

Hornictví.

§. 17. Čechy a Morava jsou země starověkým dobýváním drahých kovů a rud nad jiné proslulé. Ač květ hornictva českomoravského připadá do 13. století a věků po něm následujících, sahají počátkové jeho do časů mnohem starších. Hory ve 13. století zaraženy jsou namnoze tam, kde již předtím zjevny byly stopy kovů a rud. Již z 10. věku máme hojné zprávy o bohatství stříbra a zlata v Čechách, tak že dle Nestora k r. 969 provozován obchod se stříbrem českým až do Bulhar na dolejším Dunaji, že za oběť posláno stříbro i zlato od Boleslava I. a choti jeho Emmy do Augsburku, že i poplatek země české do Němec vyměřen a dáván byl ve zlatě a stříbře, kromě volů. (Roku 1107 podařilo se cís. Jindřichovi IV. sebrati po Čechách 7000 hřiven stříbra).

Dobyvatelé zlata a stříbra sluli jílovci. Nemíníme se při slově tom povolávati na nespolehlivou listinu kláštera Ostrovského, která vykládá latinské aurifossores českým jílovci, qui aurum de terra jilovant seu decutiunt, a fecibus terrae separant et lavant extractum; větším a vážnějším svědectvím o jílování a jílovcích jsou nám jména osad toho znění, Jílovice, o kterých víme, že tam stříbro neb zlato jílováno. Znatelům hornictva jest povědomo, že horníci u velké uctě měli sv. Jakuba Většího a že jemu ke cti za-

kládali chrámy, kde se sami usadili. Takové kostely nalezáme pak právě ve dvou osadách českých, ježto slovou Jílovice, a to v Jílovicích nad Zlatým potokem (Dědinou u Vysokého Újezda a někdejšího kláštera Svatopolského v Hradecku), pak v Jílovicích u Borovan v Budějovsku. Z tohoť nutně souditi musíme, že jílovci jsou ti, kteří se dobýváním zlata a stříbra zanášeli. Však i název proslulého hornického města Jílového památku jílovnictví podnes v sobě chová. Má-li se slovo jílovati obmeziti toliko na dobývání zlata a stříbra z písku neb jílu v řekách, nebo má-li se vztáhnouti také na dobývání ze země? Zdá se nám, že obé stojí a právo má, ač dobyvatelé stříbra z dolů za starodávna sluli jamníci (jamníky), o čemž podnes svědectví dává jméno slavného druhdy města horního Jamnice na Moravě.

Výslovné svědectví starých zpěvů českých o Otavě zlatonosné a o Mži strebronosné s pravdou dějepisnou dokonale se shoduje; víme, že Otava od Sušice až po Písek zlato nesla a že v hořejším pořící jejím otevřeny jsou bohaté doly na stříbro; víme tolikéž i o Mži, že při samém župním hradě Mži vznikla hned v polovici 12. století slovútná osada hornická, řečená po česku Stříbro, po latinsku Argentaria. Ale i Vltava měla v skutku „zlatopěskú glínu", a to u vtoku Lúžnice a ústí řeky Sazavy.

Dobývání rudy železné pamatuje se na Moravě od prvního století po Kristu, neboť to, co Tacitus praví o Gotinech, že za Markomanny a Quady osedlí jsouce dobývají železo (Cotini et ferrum effodiunt) a že sídla jejich jsou na lesích a na horách (pauca campestrium, ceterum saltus et vertices montium insederunt) v pohoří hercynském, porovnáno s výrokem Ptolemeovým o „*σιδηρωρυχεῖα*" mezi lesem hercynským a lesem lunským (manhartem), zjevně ukazuje na roudnaté pohoří, jenž dělí Moravu nyní od Slezska a Čechy od Moravy, kdež podnes přemnohá ložiska rudy železné se nacházejí a vykořisťují. Nemýlíme-li se, i slovo řecké *σίδηρος* (železo) shoduje se s naším žďárem; i víme, že název Žďáry všude skoro ukazuje na rudu jmenovitě železnou, a že i pohoří od Žďáru k Týnci n. L. slove ještě ve 15. věku Montes ferrei (žďárské, železné hory). Dobyvatelé rud sluli v 12. století rudníci (ministeriales, qui vulgariter dicuntur rudnici); památno, že se právě jmenují ve dvou osadách, kde jsou nyní doly uhelné: V Knovizi u Slaného (rudníci Byc, Krisan, Ceca) a v Uhošťanech podál Žatce (in provincia Satec Ugoscás ministerialis, qui dicitur rudnik, nomine Chvalata 1088.)

Řemesla.

§. 18. Ve Slovanech českých provozováno kromě rolnictva a společeného s ním hospodárstva dobytčího také řemesla rozličná. Zvláštního pozoru zasluhují osady řemeslnické, kteréž podnes u mnohých Slovanů se nacházejí a i ve starých Čechách bezpečně se nacházely. Obyvatelstvo jedné osady zanáší se totiž zhotovováním některého tovaru; v jedné dělají na př. koše a zboží košatinárské, jinde nářadí hospodárské, jinde jsou všickni vesměs zruční stavitelé vodní, opět jinde kováři, štítaři a j. Zhotovený tovar roznášejí a prodávají z té osady jiní, chodíce po trzích a po osadách v zemi, ke společnému užitku obchod vedouce. I nachází se tu netoliko přiměřené rozdělení prací, ale i svobodný obchod bez nadpráví a obmezování, vše v povaze spolku.

O venkovanech gubernie Simbirské ještě r. 1860 psáno v Pamjatné Knižce Gub. Simb., že se nezanášejí toliko rolnictvím; jsouť prý celé vesnice, kde osadníci dělají tovar rozličný, klobouky z vlny, húně, obuv v jedné, dřevěné nádoby v druhé, ve třetí pochvy koňské, což vše pocestní obchodníci kupují a po trzích rozprodávají. O vesnických řemeslech na Slovensku píše B. Němcová (Uherské město. Mus. 1858), že domácí průmyslníci slovenští přiváželi na trhy všecko dílo kolarské, stolarské, bednárské, skříně, lžíce, vřetena, vařečky i hmoždíře dřevěné, ze Zvolenska a z Gemerska, z dědin pohorských mezi lesy, kde se to vše dělá a po trzích daleko do země rozváží. Kolářů je mnoho v Novohradské a Gemerské, kteří kované i nekované vozy zhotovují a rozložené na trh přiváželi. Hrnčířů je mnoho v Novohradské, v Malém Hontě, ve Zvolenské, kteří na dolní zemi jezdí dílem po trzích, dílem po děd'inách, zboží výměnou za obilí prodávajíce.

Že řemesel takto zřízených bylo i v Čechách i na Moravě, na to máme zřetedlné svědectví ve jménech místních, jenž od řemesel původ mající znějí souborně neboli hromadně, veliké přitom stáří rázem filologickým projevujíce. Některé jsme hned svrchu vyčetli, jiné níže ji ukážeme. Však i podnes zřízení takové není neznámé v osadách podkrkonošských, na rozhraní moravsko-českém, ve krajinách valašských na Moravě. I ráznych svědectví listinných jest o tom dosti; čteme zajisté v listině Vyšehradské z r. 1088 (Erb. Reg. 175) o osadě Voděradech: Woderadeh terra cum ministerialibus aquariis t. j. s služebnými voděrady (raditi = dělati), staviteli vodními. Dehníky uvozují se

tamže co osada bečvářů: Degnicih cum tornariis t. j. s bečváry, kteří dehtem vysmolují bečvy. V listině Olomúcké řeč jest o hrnčířích Sadlovických: Sadlovicih tota (villa), ubi sunt figuli.

Z názvů místních, jenž jsouce souborné či hromadné, jeví starobylost svou i rázem filologickým, poznáváme tyto druhy řemesel v Čechách a na Moravě:

Kováře, kováry; koloděje t. j. koláři (kolodžej u Srbů lužických, kołodziej u Polanů podnes tolik co kolář), mečíře, štítary, brníky (hotovitelé brnění), košúry, košíře (košatináři), řešetáry, vodě-rady (aquarii, stavitelé vodní), pece-rady (stavitelé pecí), meze-rady (hotovitelé mezníků, znamení mezních), těho-děly a těho-rady (hotovitelé jarem na zápřeže, teh, teg = jugum); mydlo-vary; muko-děly, mlynáře a mlynary (vesměs vedle sebe u Kryr v Žatecku), lnáře, hrnčíře, cetorady (hotovitelé cet, okras: ceta = obraz, též peníz, nummus MV.), črtoryje (rytce run neboli črt, též i model), žrno-seky (kteří obdělávali žernovy, kameny mlýnské); skláře, skláry (hotovitelé skla; slovo sklo, vlastně stklo, cf. staklo, rovná se litevskému stiklis a pochodí od stéci, jakobys řekl, co se steklo); jílovce (kteří dobývali zlato neb stříbro z řek zlato- a stříbronosných); jamníky a rudníky (kteří dobývali rudu z jam neb z dolů.

Místní jména, která se končí na -ary, znamenají vůbec řečeno řemeslníky, ač u mnohých nelze již domysliti se významu věcného; zakončení toto shoduje se s koncovkou německou -er, druhdy -ar, v názvech řemeslnických: Beck-er, Bekk-ar, cf. české pek-ary; Fleisch-er, Flasch-ar a j. Cos podobného jest i u Indů: Met-ar t. j. zametač ulic. Názvy takové v Čechách jsou na př. Smid-ary, Běch-ary, Buzd-ary (Buzd-áře), Strh-ary, jichžto významu těžko se domysliti. Po našem zdání i koncovka -tely a -íky na řemeslo neb dílo ručné ukazuje: Smolo-tely t. j. deh-tary; šepe-tely t. j. kartáčníky (szepetys = lit. kartáč); Vyše-tely a vedle toho Vyšň-ary; Neumě-tely; Neosvě-tely; Černíky, Skramníky.

Obchod.

§. 19. Zprávy o obchodu země české i moravské se sousedy, jsou poměrně velmi staré. Obě tyto země byly od přírody nuceny ohlížeti se po zemích sousedních, jmenovitě takových, kde dobýváno soli, ješto ani Čechy ani Morava soli neměly. Již při vyčtení stezek pomezních ukázalo se, že hlavní stezky a cesty

byly, které sloužily obchodu solnímu, stezka Pasovská a Linecká do Bavor, cesta po Labi do Srb a do Sas, cesta do Vislan a do země nyní uherské; též i Dunaj řeka byla důležita k dovážení soli ze soliváren nyní hornorakouských. Ale obchod českomoravský neobmezoval se toliko na země sousední; vztahoval se i do zemí vzdálenějších, jako na př. do Bulhar na dolejším Dunaji a do dnešních Rus.

Cizozemští kupci sluli Čechům a Slovanům vůbec **hosté** (gosti), latině hospites mercatores, něm. gaeste; název hosté věcně i slovně příbuzen jest slovu římskému hostis v prvotním významu jeho. Hostis původně znamenalo tolik co cizí host, a teprvé prodlením času a z příčin zevnitrných přijalo na se význam nepřítele. Výrok dvanáctera desk římských: Adversus hostem aeterna auctoritas, vykládá Cicero těmito slovy: Hostis apud majores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus; indicant XII tabulae; a Gajus: Quos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adjectionem indicantes cum quibus bellum esset. Festus (de verb. sign.): Hostis apud antiquos peregrinus dicebatur, et qui nunc hostis, perduellis. M. Terentius Varro (de lingua lat.): Hostis verbo ante dicebant peregrinum, qui suis legibus uteretur; nunc dicunt eum quem tum dicebant perduellem.

Kupci jinozemci sluli v Čechách hosté; kdežto jinde sluli kupci negotiatores (805) nebo mercatores (906), jmenují je listiny domácí hospites (1101), hospites mercatores (curia hospitum), vel alicui hospiti (Jus Conr. §. 5), což předpokládá český název hosté. „Ten slove host, kdož jest člověk z panství některého knížete, kteréž nenie poddáno knížeti našemu," píše ještě Brikcí. U Rusův podnes připomíná „gostinnoj dvor" t. j. kupecký dvůr, na starý význam hosta co kupce. Letopisy ruské velmi často jmenují hostí 1184: Iduščim knjazjam ruskym protiv Polovcev, usrětoša gost idušč protivu sebe iz Polovec, i povědaša gosti im, jako Polovci stojať na Chordě. 1174: Ves Kijev, igumeny i popy, i černcě, i černicě, latiny, i gostě. 1203: Čto gosti inozemcja vsakago jazyka; zatvoriša-sja v cerkvach, i vdaša im život (v Kijevě). — U Polanů svědčí název „gościniec", t. j. dráha kupecká, že i oni cizích kupců nazývali hostí. (Cf. Regio Polonorum ab itineribus peregrinorum est remota, et nisi transeuntibus in Russiam pro mercimonio paucis nota.) Srbové též říkali hosté (i vsjaki gost i trgovec i latinin da dochodi k prvym stražam s vsem, čto ima i nosi. Zak. cara Stef. 163). Hájek kostelu ve dvoře Týnském, jenž

latině slul curia hospitum, dává jméno kupeckého kostela (k r. 1407). Poplatek kupců cizích slove „gostinné“ (1057 list. Lit.)

Z listin víme, že kupci, kteří do Čech chodili a do Moravy, byli Frankové (Němci), Rusové (Rugové), Byzantinci (Graeci 1057) a jmenovitě Židé (Judaei). O kupcích franských víme dílem ze zpráv u Fredegara v 7. století, za Sáma; potom i z kap. Karlova r. 805: Negotiatores, qui partibus Sclavorum et Avarorum pergunt. O Rusích zprávu dává listina celní z r. 906: Sclavi, qui de Rugis mercandi causa exeunt. Že se Rugy těmito rozuměti mají Rusové t. j. Slované ruští, vidno z Cont. Regin. 959: Legati Helenae reginae Rugorum t. j. Olgy, 962 Adalbertus Rugis ordinatus episcopus, 966 Adalbertum Rugii ordinatum episcopum. Kromě toho známo jest, že ještě i v pozdějším středověku Rusové čilý obchod provozovali s Řeznem, Emží a Vídní, slovouce Ruzarii. O Řecích byzantinských mluví starožitná listina Litoměřická: Quicunque autem nobilis sive ignobilis, Graecus aut Judaeus ecc. A již i list. celní z r. 906 zmínku činí o Židech a jiných kupcích, z domácí neb z kterékoli jiné vlasti (Judaei et ceteri mercatores, undecunque venerint de ista patria vel de aliis patriis). — O Židech známo, co jsme právě připomenuli; z životopisu sv. Vojtěcha vidno, že provozovali obchod v lidech porobných (otrocích): Non potuit causas animo tres ferre nefandas: tertia quod plures in Christo quoque fideles promptus Judaeus semper vendebat avarus, hos pius ut redimat praesul, non sufficiebat. (Cosm.)

Prostředníkem obchodu mezi Čechy a Moravou s jedné a jinými zeměmi s druhé strany, byly stezky a dráhy vodní. Při samém pomezí sloužily za hlavní tržiska hrady pomezní a prostory u bran zemských; kupci totiž nechodili, jak se zdá, po celé zemi, nýbrž sešli se na pomezí u bran zemských a u hradů pomezních, kdež tovar rozkládán a koupě zavírány. Podobně i kupci čeští měli za hranicemi u sousedů vytknutá místa k trhům (Sclavi, qui de Rugis vel de Baemannis mercandi causa exeunt, ubicumque juxta ripam Danubii vel ubicunque in Rotolariis vel in Reodariis loca mercandi optinuerint, praví list. celní z r. 906 o tržištích na břehu dunajském proti Linci. Tržisko kupců českých ve staroslavném Pasově bylo na předměstí Ilzstadt řečeném, na levém břehu Dunaje proti Pasovu; hlavním tržiskem Moravanů na Dunaji byl tuším Mautern (Mutarun), kam dojížděly vozy a dunajské lodice se solí pro Moravany.

O tržištích, že byly u bran zemských a u hradů pomezních, svědectví dávají listiny sice pozdější, ale na zprávách starých založené. U brány Trstenické (Porta terrae, quae dicitur na Trstenici t. j. blíže Lito-

myšle) bylo veliké tržisko Hrutov, pole Hrutovské, okres Hrutovský řečené: Na Trstenici de decem lapidibus salis duo lapides, decimus panis, piscis secundus 1088, sal ungaricum de porta terrae, quae dicitur na Trstenici. Forum in Grutou feria IV. in perpetuum; ultra portam custodiae in agris Grutou (1167 a Cosm.) Pomezními tržisky na Labi bylo Ústí a Litoměřice (list. 1057). Velmi časně, ještě tuším v 10. století, započali knížatu vybírati clo ze zboží na pomezí, při čemž i to pozoruhodno, že také mezi Čechy a Moravou byla stanoviska celní na př. na Trstenici s české, a v Úsobrně s moravské strany.

Zboží nebo tovar, ve kterémž obchody šly v době staré, známe toto: Zbraně a koně (arma et brunias 805); sůl z dolů marmarošských (ne coemtio salis inde Maravanis daretur 892) a ze soliváren nyní hornorakouských (906); koně, a sice hřebce i kobyly (cavalli masculini, equae 906); otroky, ženské i mužské (ancillae, servi 906); děti otroky (sv. Václav pohanské a porobné děti kupuje Bohu je dědil. Leg.); koně a stříbro (Reče Svjatoslav: Neljubo mi jest v Kijevě byti; chočju žiti v Perejaslavci na Dunai, jako to jest sereda v zemlji mojej, jako tu vsia blaga schodjat-sja: Ot Grek zlato, pavoloky, vina, ovoščeve raznoličnyja, iz Čech-že i z Ugor srebro i komoni, iz Rusi-že skora i vosk, med i čeljaď 969. Nestor); vosk (cera).

Tak jako Svatoslava Kijevského lákal bohatý a trhem čilý hrad Přeslavec (Perejaslavec) na dolejším Dunaji, podobně vábila i Boleslava polského (Chrabrého) příjemnost Prahy, hned tehdá proslavené obchody a lidnatostí (Tandem Bulizlavus Meseconis filius jocunditatem Pragae et amoenitatem Boemiae promissae praeponit amititiae et ut nepote suo, Boleslavo III. qualibet ratione ejecto, tantae terrae principatu potiri possit, fraudum suarum intima scrutatur. Adalb.)

Již za časů Marobudových byly Čechy hledaným tržištěm kupců, a to i římských; praví zajisté Tacitus, že po Marbodově porážce nalezeni jsou v zemi jeho kupci římští: Veteres illic Sueborum praedae et nostris e provinciis lixae ac negotiatores reperti, quos jus commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremum oblivio patriae suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulerat (Ann. II. 62). Podobně i Vellejus Hist. Rom. II 109.

Míry a váhy. Nejdávnější povahu mír ukazuje nám samo názvosloví. Míra délek měla za základ rozličné údy těla lidského, jako prst, palec, dlaň, pěst, píď, noha (stopa, střevíc), loket, sáh, látro. Míry polní založeny jsou na obsahu práce polní nebo na výsevě zrna: Hon, poplužní, korec. Jiné zase řídily se měřidlem samým, tak že měřidlo i míra hned původně jsou

jedno: Prut, provazec, kopa, lahvice, sud, kámen a t. d. V soustavu uvedeny jsou míry tyto, jenž u rozličných národů podle rozličné jakosti základu různě se vyvinuly, teprvé obchodem, ještě se brzo ukázala nutná potřeba jednostejného základu. Také znamenati sluší, že obsah měr, i když jednoty byly ustaveny, z rozličných pohnutek měněno, tak že na př. loket značil v různých dodách délku větší, menší; kopa, hřivna že obsahovaly nižších jednotek více méně.

Základem mír délkových, kromě mír polních, jsou a byly prvotně údy lidského těla: Prst, palec, dlaň atd. Na základě tomto postaveny jsou míry tyto i od učených, tak že staré názvosloví podnes trvá v ústech lidu. Tuto buď položeno, co o starobylých těchto měrách u Slovanů českých známo jest:

Prst (digitus); tato míra připomíná se při desátku biskupů Pražských na počátku XI. století, ještě se praví, že měřice sypaného desátku má být o pěti dlaních a o dvou prstech (duorum digitorum). Širokost prstu vyměřena jest tak, aby čtyry zrna ječná vedle sebe položena byla, a ta jich širokost aby slula prst. Na prsty jak známo i podnes se měří, ač to není míra obecná, jmenovitě při měření širokosti a výšky. — Palec podobně jako prst značí míru, ale teprv nyní značí 12 čárek.

Dlaň (palma), též připomenutá v XI. století; čtyry prsty vedle sebe položené, ta širokost jmenována jest dlaň.

Pěst obyčejná byla při měření na provazce, ještě se po každém provazci, když se měřilo, přidalo tak zvané „nadělbůh“ t. j. vzdělí na dvě pěstě. Nyní ještě míra kouská.

Píď slulo deset prstů vedle sebe položených.

Loket, původně délka od ohbu ručního až ke konci prostředního prstu, vyměřen jest na tří pídě.

Sáh tolik bylo, co člověk prostřední postavy vysáhnouti může, ruce rozestřev. Tří lokte zdělí jest jistá míra jeho, dí zákon Přemysla II.

Látro jest míra odtud vzatá, co člověk od země nad sebe rukou vysáhnouti může. Obsah látra ustanoven na čtyry lokte zdělí.

Míry polní neboli dědinné. Pole měřeno v dél na hony, v prostor na poplužní, jitra, korce. Základem měření na dél bylo, kolik jedno zpřežení, jedním trhem hnáno, pluhem zorati stačilo; odtud jméno hon. V tom se hon český zcela shoduje s římským actus, ač míra byla rozdílná: Actus, in quo boves agerentur cum aratro uno impetu justo (Plin. Hist. nat.) V honu kolečko plužné u Čechů 60krát mělo se obrátiti. Hon český dle ustanovení za Přemysla II. držel

v sobě 210 loktů českých nebo 630 pídí, dle Práv městských 125 krojejů nebo 625 noh (střevíců), kdežto actus římský měl dle Plinia 120 stop (actus erat CXX pedum). Hon za Přemysla II. srovnával se s jitrem, ješto zrovna tolik co jitro obsahoval. U Římanů jugerum bylo jednou tak velké jako hon (duplicatusque actus in longitudinem jugerum faciebat). Základem měření prostor bylo dílo jednoho pluhu, kolik totiž jedno zpřežení jedním pluhem stačilo vzdělati, což slulo poplužíí, aratrum, aratura. Aratrum Slavicum dle Helmbolda byla částka země, která se dvěma voly neb koňmi vzdělávala. Slova aratura, aratrum co míry v Čechách obecně bylo užíváno: Terra ad aratrum, ubicunque dominica exercentur aratra a j. Také podle výsevu zrna měřili prostor polní: Jestliže se vyselo korec zrna, říkalo se korec pole, jestli měřice, podobně.

Luka měřili stáří na pruty, lesy a později též i rybníky na provazce. Prut prvotně byl zdělí dvou láter, totižto osmi loket (ten místy k obecnému vyměřování luk od sedláků na tenkém a subtylném bidelci se vyměřuje, a tím bidelcem se pak měří). Jinak značil prut pole za Přemysla II. tolik co pět jiter = 1050 loket. — Provazec zemský ustanoven za Přemysla II. na 42 loket vzdělí a k tomu po každém provazci aby přidáno bylo „nadělbůh“ t. j. vzdělí navíce dvě pěstě. Později vyrčeno, že má provazec držeti v sobě 52 loket. (A ti provazcové z dobrých šnůr se dělají; však musí se tak opatřiti, aby vlhkosti k sobě nepřijímaly a tudy jich nenbývalo.)

Míra kusů při věcech, ježto na kusy se počítají, byla především kopa. Kopa původně znamená tolik co nyní kůpa, acervus, poněvadž snopy obilní skládáno na kůpy neboli kopy, jakž podnes na Moravě se děje, tak že každá kopa měla v sobě jistý počet snopů. Na konci X. století držela jedna kopa obilí 50 snopů, ješto ustaveno bylo za prvního biskupa Pražského, aby z poplužíí dávalo se desátku dvě kopy obilí neboli 100 snopů (dicimus autem acervum quinquaginta manipulos habentem. Cosm.). V starém pak překladu bible praví se: Vnášejí kopy (acervos) pšeničné do stodoly. — Snop jest tolik co manipulus, δράγμα, i ve staroslovančině. — Kopa nabyla velikého rozšíření, že i peníze v Čechách počítáno na kopy, kde kopa grošů původně znamenala 60 kusů penízů a věcně srovnávala se s hřivnou, anoť ze hřivny stříbra děláno 60 penízů.

Míry sutého obilí takové byly u Čechů: Hrst, význam sám sebou jasný; čéška (původně patella, miska) slulo, coby mohl pšenice na dvě hrsti spolu složené, to jest na přehrštlí nabrati; řepice, to aby slulo, když se naměří dvě čéšky; čtvrtně, nepochybně čtvrtá

část měřice, tedy nasypání zvýší $4\frac{1}{2}$ prstu; měřice, t. j. nasypání pět dlaní a dva prsty zvýší (modius quinque palmarum et duorum digitorum); korec.

Tekutiny měřeno na pinty, na láhvice (= 3 pinty), na soudky (= 2 láhvice = 6 pinet), vědra (= 4 soudky = 40 pinet), na sudy. Medová nádoba bylo lukno (lukno mellis), kteréžto slovo odvozuje se od lyko, což vede k tomu, že nádobu lukno řečenou zhotovovali z lýka, lýčí. (Lukno v Uhrách podnes znamená míru obilnou.) Sůl sypkou měřeno na krosny neboli prostice; byla pak krosna spůsob koše z proutí neb slámy, prokládaného sloupky dřevěnými, trussa salis, quae slavonice dicitur krosna. Sůl krušná neboli tuhá prodávána jest v kamenech, lapides salis, jako podnes; není nepodobné, že takový kámen držel právě 20 liber. Ovoce měřili na okovy (okov zagradnego 1088).

Starobylá váha věcí těžkých byla: Váha a kámen. Říkalo se půl váhy, celá váha, půl kamene vážného, celý kámen. V 13. století nalezáme ustanovení, že co by mohl v hrst nabrati pepře, to aby sloulo lot; 16 lotů aby sloulo půl váhy, 32 lotů celá váha (libra, cf. pondus, pud), 10 váh to aby sloulo půl kamene vážného; kámen celý aby měl v sobě 20 liber, šest kamenů aby jmenován byl centnéř. Měřeno ostatně i náklady, jako náklad koně soumara (quantum unus fortis saumarius portare potuit, sagma, z X. věku), náklad lodi malé, prostřední, veliké; náklad vozu nízkého, hrubého.

Důležitá jest váha zlata a stříbra; tuť odedávna váženo na základu jednotky, která slula hřivna. Co jest hřivna původně? Ozdoba na krku, patrně ze zlata neb ze stříbra; hřivna = torques, ornamentum colli (cf. hřiva=juba). Tak vykládá hřivnu MV. I není nepodobné, že jméno to přeneseno na váhu, kterou se vážilo zlata, stříbro, slovoucí po latinsko-německu marca. (Hřivna ať váží 16 lotů váhy kramarské).

Míry času. Základ měření časového byly proměny těles nebeských: Při slunci den a noc, při měsíci obraty jeho ve čtyrech čtvrtích. V nejstarodávnějším zpěvu RKral., Záboji a Slavoji, měří se den a noc naprosto podle slunečného času: I kehdy bieše pět sluncí t. j. pět dní; I minu den prvý, i minu den vterý, i kdaž za třetiem luna v noci bieše; I minu den, i minu den vterý, i po třetiem dni, kehdy se zatemniše noc; Nocú pod lunú za nimi luto, dnem pod sluncem za nimi luto; i opěty temnú nocú, i po noci šedým jutrem. A v Čestmíru: I tažechu před sluncem záhé, i tažechu přes ves den, i po slunci. Chtieše Vojmír obět vzdáti bohóm v sěmže kroce slunce. Prodli v službě bohom: kehdy slunce dokroči poledne; Neže se poznaje,

že slunce pokročí na tvrdosti nebes, a neže slunce postúpí vterým krokem; I jdieše vojsko všemi kroky slunce až pod polednie slunce. — Slovo měsíc, podle původu a významu svého rozebrané, není jiného nic než particip slovesa měřiti (měsíc od mesu, měřím, messen; meslo = vyměřený kus pole, kůže atd. Rozpravy I. 55), tedy měsiąc, měsenc, měsící, měřící (conf. metiri a mensis). Podle čtyr čtvrtí luny ve 30 dnech se měnící měřeno tedy čas na díly. — Slovo rok, kterým nyní znamenáme zpořádaný počet dvanáctera měsíců jakožto dobu v sobě ukončenou, shoduje se s jinoslovanským hod (god, godina), i znamená dobu mezi lidmi umluvenou, určenou, od slovesa říci, rok-ovati, hod-iti, s-hod-nouti se; tedy ne právě rok v nynějším smyslu toliko, ale všecken čas smluvený; hlavně ale dobu 12 měsíců. Rok nyní přestupný nazývali Čechové ještě za Komenského hrudný (což jest polský název našeho prosince): Ve třech letech, dí o tom Komenský, přibývá měsíc přibytný, hruden, t. j. třináctého měsíce nastání. Ustanovení roku právě na 12 měsíců pošlo patrně z ohledu na počasí roční, ve kterých se dokonávalo vždy dílo přírody; jest pozoruhodné, že Čechové létem (lítem) nazývají při stromích lesních přirůstající za rok kruh kmenový a slovem leto-rosl (ratolest) přirůstek na stromích lesních přes leto pozorovaný. Slované rozeznávali čtvero částí ročních, začínajíce počítati jak se zdá vesnou (vasanta = scr. jaro), a končíce zimou (hemanta = scr. zima). Indové rozeznávali šestero částí ročních, Germanové toliko tré: Hiems et ver et aestas intellectum ac vocabula habent; autumni perinde nomen ac bona ignorantur, ač možno-li se spolehnouti na svědectví Tacitovo. Slované znali vesnu neboli jaro, leto, jeseň, zimu. Roční dobu pojmenovali povýtečně létem, tak jako Germánové jahr, což není než jar-o, ver.

Vojenství.

§. 20. Obrana země české nacházela největší podporu ve hvozdu pomezním. Lesem porostlé hory, jenž kol do kola obstupují zemi, byly přirozenou hradbou proti nepřátelům do země vtrhujícím. Dobře rozuměli Slované čeští této vzácné vlastnosti hvozdu a proto pilně přihlíželi k tomu, aby zachován byl netknutý a celý. Obranným vlastnostem hvozdu nesměly být na ujmu stezky k vůli obchodu přes něj porubané; v skutku také se nachází, že v čas potřeby přeclody tyto byly okamžitě zahrazeny, majíce schvální stráže ke stálému hlídání a opatrování svému.

Již z vypsání stezek pomezních vyrozuměli jsme, že v ničem nebyly podobny dnešním silnicím, ale že táhnouce se lesem dlouhopustým, přes vrchy a údolí, přes řeky a močály, nebyly než právě chodbami, po nichž soumaři toliko koně s nákladem podle sebe honiti, ne pak s vozem jezditi mohli. Náramná délka stezek takových lesem starým a hustým, jakož neméně i těsnost jejich nesnadno dopouštěly nepříteli, aby s vojskem a nákladem rychle překročil hvozd. Též mu nebylo možné v úžinách stezkových, kde takměř muž za mužem kráčeti a kůň za koněm bráti se musel, rozvinouti sil svých podle potřeby. — Přistoupilo-li k takovéto těsnotě ještě i umělé zahrazování stezek, byl pochod nepříteli rovně těžký jako naopak odpor domácím obrancům lehký a snadný.

Z pramenův porozumíváme, že hrazení stezek dálo se buď **zárubami** či **zásekami** (praestructio silvae) t. j. zatarasením stezky pokácenými přes cestu kmeny, anebo **okopy** či hradbami z navržené země (vallum).

Příklady: Roku 849, když Ludvík Němec hraběte Ernesta, strážce pomezí říšského proti Čechám, poslal s mocným vojskem do Čech, měli Slované čeští hradbu na dráze (vallum in via publica). Z okopu tohoto odolávali nepříteli silně na ně dotírajícímu, tak že boj krutý byl, a na obojí straně mnoho lidu šípy zraněno i zbito (exercitus vallum hostium i. e. Boemorum vi magna irrupit). Boj zůstal nerozhodnutý. Čeští vypravili posly k hraběti Tacholfovi, strážci pomezí srbského ve vojště franském jsoucímu, muži zběhlému v jazyku i znajícímu mravy a zákony slovanské, k němuž z té příčiny větší měli důvěru, aby jednáno bylo o pokoj. Tacholf návrhy Čechův ostatním vůdcům oznámil, tito však domýšlejíce se, že Tacholf nad ně míní se vynášeti, o své ujmě udeřili znova na Čechy, právě když ti ještě o mír jednali a žádného útoku se nenadáli. Veliký hněv zmocnil se Čechův. Jakžkoliv nepřichystaní, postavili se na odpor, i podařilo se jim netoliko odolati, ale nepřítele tak přemoci a zkrušiti, že rukojmě dáti musel a toliko po dráze veřejné do vlasti své t. j. do Frank odejíti směl (ut via tantum publica in patriam reverti potuissent). Z vypsání tohoto případu, kteréž se nás dochovalo v Annalech Fuldenských, vidno, že Čechové hradbu svou měli na dráze, a sice jak se domníváme, ze Frank do Chebska anebo ještě podobněji z Chebska dále do Čech vedoucí.

Roku 871, když strážcové pomezí proti Čechám v Rakousích, biskup Arno a hrabě Rudolt přitáhli s vojskem ke hranicím českým, aby zabránili výpady z Čech do říše prý chystané, Čechové jisté místo přesilnou obehnali hradbou, na samém vchodu uzounký přístup udělavše,

patrně prý s tím úmyslem, aby krajištníci němečtí, kdyby snad dovnitř vešli, v úžině toho vchodu padli v zajetí anebo smrti za oběť, nemohouce ani sem ani tam se uhnouti a nepřítele zniknouti (Adversarii i. e. Boemi quendam locum vallo firmissimo circumdederunt, iter angustum in ipso aditu facientes, ad insidias scil. illorum qui terminos observabant, ut si forte aliquis ex illis illuc veniret, in ipso angusto itinere nusquam declinare valens occideretur. Ann. Fuld.). Že se tento veliký okop nacházel na stezce, vysvítá z toho, co se tu dále přihodilo. Vracela se toho času svatba z Čech na Moravu, vezoucí dceru knížete českého, nevěstu Svatoplukovu. I nadskočili krajištníci němečtí svatebníkům, kteří jeli v 644 koních. Tito nevidouce jiné spásy, dali se na útěk a prchali ku pomezí českému, až přijeli k řečené hradbě; tu však naleznuvše vchod příliš těsný, nepřítele pak v patách majíce za sebou, všecko, zbraň i koně, zanechali a stěží sami osobami svými ve hradbě se uchránili.

R. 1004, když Jindřich II. s Jaromírem českým od Merseburku vraziti chtěl do Čech, kázal Boleslav polský zahraditi stezku (Kralupskou) v lese řečeném Miriquidui a osaditi ji střelci šípaří (Boleslaus adventum Henrici impedire satagens, in silva quae Miriquidui dicitur, montem quemdam cum sagittariis, prorsus intercluso aditu, firmat. Ditmar.) Avšak Jaromír ukázal vojsku cestu pobočnou, méně schůdnou, kudy se dostalo do Čech a bralo ke hradu Žatci.

R. 1040 stala se bitva mezi vojskem cís. Jindřicha III. a Břetislavem českým v lesích Domažlických, na stezce Domažlické. Císař táhna do Čech a svěřiv přední voj z válečného panstva složený hraběti Wernharovi, neočekával, žeby Čechové jakých příprav proti němu činili, pročež Wernhar z údolí Choubi chutě vešel do hvozdu. Přípravy Čechův byly jednoduché: Břetislav přijeda na Domažlice „kázal zarábiti“, jakž dí Dalimil, poručil totiž Chodům zaroubiti les zásekami. Prostředek ten učiněn v posledním téměř okamžení, neboť císař byl již v lese, an Břetislav do Domažlic přirazil. „I se všemi svými zdviže sě i káza hned všem v les vjíti a chodóm les zarúbiti.“ Že pak mnozí z Čechův ozývali se proti odporu císaři chystanému, řkouce: Silným kudy chcem ujíti? odpověděl kníže zkrátka: „Jáz jsem kázal zarúbiti; neb se braňte, neb se dajte zbíti!“ Císař zvěděv, že Čechové zaroubili cesty v lese (quod obstruerent Bohemi vias per silvam. Cosm.) rozhněval se velmi, a s hory, na které stál v lese, ukážíc do údolí, kde prý bázlivý zástup Čechů vězí jako myš polní ve skrýši své, velel všemu vojsku vtrhnouti do hlubiny lesa a postupovati ku předu. I táhne vojsko, rytířstvo napřed, sesedavší s koní. Sstupují s vrchu

do údolí; po nikom ani známky; na všech stranách němý les a neproniklá houšť. V těžké zbroji své, pěšímu pochodu nezvyklí, postupují rytířové stezkou úzkou a těsnou na druhé návrší, až tu s nenadání záseka česká před nimi. Ottone marchione cum Bavariis explorandi causa per saltuosa et invia irrumpente, quidam ex latere regis emissi sperantes se fortiter facturos, obstructionem quandam in saltu expugnaturi inconsulte processerunt, ubi praetensis insidiis a sagittariis circumventi Verinerius comes ecc. cruenta caede procubuerunt XI. sept. (Ann. Saxo). Werinharus insidiarum ante se ignarus saltum incaute iniit; inter angustas semitarum fauces devenere in locum sibi nimis infaustum, hostium autem fraudi satis accomodum (Ann. Sang.). „Vrh s lidem do lesa, kterýž hradí všecku zemi, nalezl cesty dřívím zasekané". (Háj.) Tu před zárubou zasypáni jsou šípy českými odevšad na ně prškími; oni pak sami dílem chůzí umdlení, více ale houštinou lesní sevření, nemohli ani odpírati, ani zápasiti muž s mužem (densitate saltus irretitis copia non erat feriendi vel manus conserendi, Sang.). Ještě i druhého dne Bavoři, jenž záseku tuto byli obešli, s druhé strany od těchže šípařů jsou potřeni (posteriori die quidam e legione Ottonis quae praetergressa erat eandem obstructionem, ex alia parte aggressi et ab iisdem praedictis sagittariis obruti: Gebhardus comes, Wiframus, Thietmarus cum pluribus Bawaricis militibus miserabiliter peremti sunt. Ann. Saxo.). Hradbu lesní nazývá Herm. Contr. „firmissimam quandam machinam", an píše o té bitvě dvoudenní: Henricus rex ad praestructionem seu munitionem silvae citra et ultra expugnandam, partem expeditam exercitus per devia saltus in provinciam misit: sed cum XI. Kal. Sept. isthac, crastina vero die illac milites silvosa difficilia et obstructa loca ingressi, casso labore jam fatigabundi firmissimam quandam machinam oppugnatum aggredi frustra tentarent, irruentibus undique Bohemanis caesi, capti, fugatique. Čechové „bojiště očistichu a kaplicu postavichu" (nepochybně onu ve Brodku ke cti Sv. Václava).

Naproti tomu podařilo se téhož času Sasům do Čech vypraveným protáhnouti se přes hvozd, a to po stezce Chlumecké, avšak jen tím, že Prkoš župan Bělinský, porušen prý penězi saskými, postavil branné síly své tak, že ovšem hájil místa, kdeby hvozd byl nepříteli přístupný, za to ale hlavní stezku nechal beze stráže a bez obrany, tak že Sasi pohodlně vkročili do země a Bělsko zplenili (quod corruptus Prkoš Saxonum pecunia non stetisset ex adverso munitionis in custodia, sed ubi sunt nemora hostibus pervia, ibi posuisset praesidia. Cosm.)

Další ještě příklady jsou z r. 1100, kdež Poláci ve třech dnech

prosekali se přes Krkonoše; z r. 1111, kdež Oldřich prchaje od Malína do Moravy, po stezce Haberské veliké ztráty utrpěl; z r. 1126, kdež Lothar chtěl po stezce Chlumecké vraziti do Čech a j. Pomezním lesu a zásekám neboli zárubám přičísti se musí také ještě odvrácení vpádu tatarského r. 1241.

Stálými hradbami stezek, rozdílnými od zárub a okopů dle potřeby zdělávaných, byly tak zvané brány zemské neboli brány strážné, kteréž ovšem známe sice teprvé z dob po r. 1000, jmenované custodiae porta, custodiae claustra, porta terrae, porta provinciae, munitio in custodia, in ipsa regionis janua, avšak pochodící patrně z dob mnohem starších, jakožt ze případu r. 871 svrchu vypsaného na jevu. Ohradám takovým říkalo se v skutku a ne pouze v podobenství brána, bránka, ješto se název tento podnes zachoval co jméno místní na dvou místech, kudy stezky šly a brány byly: Tak slove průchodiště u Náchoda bránka, tak slove vesnice níže Hradce slezského podnes Bránka. Z výrazu o bráně Náchodské užitého „custodiae claustra" lze souditi, že průchod ten bylo možné i zatarasiti a jako zavříti, aby se stal neprůchodným a nepřístupným. O bráně Tepelské praví se, že lidé při ní osedlí povinni byli ji hraditi i ostříhati (portam terrae et munire et custodire).

Opatrování přechodův přes les pomezní svěřeno bylo strážím t. j. obyvatelům přiležících končin, kteří požívajíce rozličných výhod brány zemské hradili, stezky střehli a je hájili. Strážníci při lese bavorském žijící nazývali se Chodové, názvem nepochybně dávným; jinde jednodušeji Stráže. Zřízení stráží těchto známe sice teprvé z 12. a 13. století zevrubněji, avšak nelze pochybovati, že již i předtím, zároveň se stezkami, u přechodův byli, aby je chránili. Chodové dle Hájka slovou prý od toho, aby po lesích chodili a od nepřátel opatrovali, jestližeby chtěli do Čech vtrhnouti nepřátelsky, aby záseky dělali. Zbraň jejich hlavně byla sekyra (tu jsou Chodové s svými sekyrami ukázali svou statečnost t. j. r. 1040). O Chodech poskytuje Dalimil zprávu velmi případnou. Když totiž Břetislav r. 1040 proti císaři jeda, na Domažlice přirazil a vzvěděl, že voj císařův již v lese, kázal hned lidu svému v les vjíti a chodóm les zarúbiti; zemanům pak o vítězství pochybujícím ohlásil: „Jáz jsem kázal zarúbiti; neb se braňte neb se dajte zbíti! Nechcu beze cti otjíti; ktož poběhne, chodóm jej zabiti."

Jiné pozdější zprávy o strážích hned tuto položíme: List. ad a. 1144: Circuitus de Lubjac, in silva quae interjacet inter Czaslauensem et Brinensem provinciam, in cujus parte habitabant homines qui vulgo stráž appellantur, quorum erat officium quandam viam custodire, ne cui per eam sine speciali mandato principis pateret transitus, terram Bohemiae ingrediendo vel exeundo, ita ut hoc obsequio dediti a nullo principe pro castrorum aedificatione vel imminenti expeditione inquietarentur. List. ad a. 1203: Nullus homines de Teplá et in toto circuitu circa silvam commorantes, quibus portam terrae et munire et custodire sufficiat, pro castrorum expeditione inquietare audeat.

Víme o následujících místech, kde sídlely stráže pomezní, nebol Chodové v Čechách: Chody, Chodov zadní a Chodová Planá (památka po strážcích brány Tepelské); Stráž městys pod Přimdou, Chodové v okolí Domažlickém, kdež i osada Stráž (Hochwartl), Chodov (Meigelshof), Trhanov (Chodenschloss); Strážov (Drosau) v podkrají Úhlavy; Stráž, samota u Volišovic blíže stezky Wintířovy; Stráž městys (Platz) na přechodu z Čech do Rakous; stráž (custodia) na řece Dúbravici r. 1144; Varta v Kladsku nad Nisou (hrad Brdo); stráž z r. 1143 v okolí Dvoru Králové; Strážiště a stráž připomenutá r. 1224 na cestách do Záhošti (Žitavska) vedoucích; dále Stráž osada (Tschoschel) a Warta při stezce Kralupské; konečně Chodov dvojí (Chodau) na stezce Sedlecké. — Na Moravě Strážnice při stezce Skalicko-uherské.

Stráže pomezní, kteréž nalezáme v Čechách na branách zemských a na stezkách, byly závod také v jiných zemích slovanských obyčejný. Srbům slulo pomezí takto ostříhané krajiště (vlastele, koi krajišča drže. Zak. C. Duš.), Charvatům krajina (voj. pomezí) a strážcové krajištníci, Rusům ukrajina a pod. Též i země uherská měla stráže takové, po slovansku Stráže, po uhersku Örek (v latinských listinách Ewrii), řečené: Villae speculatorum, patria Hungarorum lingua Eur (Ör) dictorum, hodiedum in Scepusio duae, Stráža et Strážka nuncupatae, dantur; harum vero e privilegio Belae officium fuisse discimus, non mercibus aut ita dictis contrabandis, verum hostibus aliisque suspectis ac periculosis hominibus diu noctuque invigilare debuisse. I brány zemské známy jsou v Uhrách (porta Hungariae, borona, brána, u Trenčína, porta Rusiae v Karpatech).

Mylné jest ostatně mínění, že Chodové Domažličtí pochodí od Polan ze župy Hedecké (v Poznaňsku) za Břetislava r. 1039 do Čech přivedených. Polané tito obdrželi sídla svá ne na Šumavě, alebrž na lese Černíně v okolí dnešních Lochovic a Zdic, jak dobře ještě Hájek věděl. „Quos, castellanos de castello Gdec, postquam perduxit Breti-

slaus in Bohemiam, dat eis partem silvae quae vocatur Cernin, non modicam, qui usque hodie nuncupantur Gedčané. (Cosm.) Dal jim kníže v Čechách k straně západní jdúc od Prahy jeden les, kterýž slove Črnín, i ustanovil nad nimi správce, i stavěli sobě místo, jemuž dali jmeno Lochovice. (Hájek.) Nadto ves Černín s osada Zdici (což jest jméno rodiny Kosmy kronisty původně hedčanské, z Polan přivedené) na řece Litavě, kdež i Lochovice podnes se nacházejí.

Vnitř země měla každá župa k obraně své jeden, některá podle četnosti lidu také i více hradů. Z výslovných zpráv kronistů i z položení hradišť vidno, že Slované českomoravští, tak jako i jiní všickni, nejraději volili místa již od přírody pevná, buďto ostrohy t. j. končetiny pohoří v ostrou hranu vybíhající, s boky příkře stráňovitými, srázными a porostlými, anebo močály. Při ostrohách překopali hřbet pohoří překopem (vallum, překop, perekop, příkop), podle příkopu, jednoho neb dvojího, nasypali hrázi (násep, násyp, agger) a na náspu postavili obyčejně na podstavku zděném stěnu ze dřeva (moenia, srub, s-rúbiti) s věžemi (propugnacula); přes příkop položen most dřevěný (pons), po kterém se ke bráně a branou vraty zavíranou anebo spouštěcím hřebenem (brána) opatřenou chodilo do hradu.

Takové hrady ostrožné jsou: Praha (locus in silva antiqua, quem valde munit valle profunda rivulus Brusnica; loci autem mons curvatur in modum delfini, tendens usque ad amnem Vltavam. Cosm.); Vyšehrad (urbs in rupe inter arbusta aedificata, quae ex arbustis traxerat nomen Chvrasten. Id.); Děvín naproti Vyšehradu (oppidum in quadam rupe constructum, natura loci firmum. Id.); Tetín (castrum natura loci firmissimum, praeruptae rupis in culmine juxta fluvium Mže. Id.); Chrudim, Vratislav a j. Jinak volili k založení hradu vrchy povysedlé na stoku dvou řek, jako Hradec (Kralové), Brno, Olomúc, Žatec, Litoměřice a j. Jiná hradiska mají hradby kruhové, jsouce otočena příkopy a náspy do kruhu neb do oválu dvojími, jako je na př. hradiště Hrutovské u Litomyšle, hradiště Libické. Také i v močálech a na ostrovích s velkým uměním zřizovány jsou hrady, kdež krajina sama byla rovná, bez vrchů; Drahúš stál v rovině: urbs in plano loco constructa super ripam fluvii Ogre (Com.); Podivín moravský na ostrově: castrum situm in media aqua Zwratka (Ib.); hrad neznámého jména v Bílinště neb v Lucku u močálu (paludem quae erat inter urbem hostium et castra regis 937 Witich).

Nejslavnější dílo hradebního umění slovanského byl hrad Děvín, postavený na pomezí moravském od Rostislava mezi r. 846 a 855.

Válečníci franští, sami znamenití v díle válečném, s podivením spatřili r. 855 hrad Rostislavův na pomezí, tak že ani nepokusivše se o něj, ven ze země vyšli, útok na jinou dobu odložíce (Hludowicus sine victoria rediit, malens adversarium, firmissimo ut fertur vallo munitum, ad tempus dimittere, quam militum suorum periculose pugnando damna sustinere. Ann. Fuld. 855.) Letopisci franští nemají dosti slov, aby se hradu tomu vynadivili; nazývajíť jej „hradem přerozdílným ode všech posavadních sebe starších pevností", „hradem nevymluvitelně pevným". (869 illam ineffabilem Rastizi munitionem et omnibus antiquissimis dissimilem, 871 urbs antiqua Rastizi, kde se toho leta stala hrozná porážka Frankům od Svatopluka a Moravanův).

Podobný hrad byl i Štětín u Slovanů pomorských: Civitas Stetinensis quae stagno et aquis undique cincta omni hosti inaccesibilis putabatur. (Sefr.) Stitinum, veterrimum Pomeraniae oppidum, eminentis valli sublimitate conspicuum, insuper natura arteque aequaliter munitum, ut inexpugnabilis poene existimari potuit. Hinc mos proverbii sumptus, eos qui se tutos inaniter jactant, „Stetini praesidio non defendi!" (Saxo.)

Jiný spůsob hradeb, a to dle spůsobu romanského, se zdmi kamennými a směrem kruhovým, objevuje se v Čechách v 1. čtvrti X. století; Boleslav I. totiž, jsa ještě knížetem údělným v dnešním Boleslavsku, dal hrad svůj Boleslav (nyní Stará B.) stavěti „opere romano" aedificant murum urbis nimis altum per gyrum. (Cosm.) Druhý příklad v Čechách jest obezdění hradu Pražského za Břetislava I. týmž spůsobem (dum Bracislaus reaedificaret moenia totius urbis Pragae per gyrum. Id.).

Stavění hradu, hradozdění (gradozidanije), bylo od prastarodávna obecnou robotou župní a zemskou (munus publicum: aedificatio castrorum), ku které všecko obyvatelstvo bez rozdílu bylo zavázáno a povinno. Známá jest ostatně zručnost lidu slovanského ve zdění a v roubení staveb i v pracech opevňovacích; Štěpán Bathory vysvědčuje o Rusích, že v hradění všecky národy předčí (in obsidionibus, circumvallationibusque faciendis omnes quotquot sunt nationes antecellebat). Podnes v našich sborech vojenských jsou vojáci českoslovanští co stavitelé a opevňovatelé četně zastoupeni a na slovo bráni.

Služba vojenská u Slovanů českých nebyla ani výsadou jedněch, ani břemenem druhých, ale povinností všech. Válečná síla skládala se z mužů branných; do boje šel, kdo byl vůbec schopen. Tré názvů dává o tom svědectví, byt i zpráv jiných nebylo: Vojska, čeleď, pluk. Názvy tyto, jak svrchu uká-

záno, znamenají původně lid domácí, lid rodový, a teprvé v druhé linii lid válečný. Závod všeobecné povinnosti branné panuje ostatně podnes jak v Srbsku tak i na Černé Hoře; v potřebě všecko mužstvo ke zbrani a k válce schopné vytrhne do pole, od jinochů poněkud odrostlejších až do starců ještě v síle se cítících. Povinnost tato slula ve středověku českém „expeditio“.

Lid volán ke zbrani, když toho shledána potřeba, a pouštěn zase s pole, když potřeba minula. Jako u jiných národů, tak i u Slovanů českých dálo se vyzvání k válce znamením válečným, jež nošeno po zemi od hradu do hradu, od župy do župy. Gladium mittit, píše Cosmas o Vlastislavovi, per omnes fines totius provinciae hac conditione principalis sententiae, ut quicunque corporis statum praecellens gladii mensuram segnius jusso egredederetur ad pugnam, puniatur gladio. Podobně poslal i Břetislav I. znamení k válce po zemi, ač ne tak čestné jako meč, totižto provaz: Inito consilio cum suis Polonos invadere statuit statimque terribilem dictat sententiam totius Bohemiae per provinciam, mittens in signum suae jussionis torquem de subure tortum, ut quicunque exierit in castra segnius dato signaculo, sciret procul dubio, tali torque se suspendendum in patibulo. (Cosm.) Vstáti k vojně jest výraz staročeský o zdvižení-se do boje. Pozoru hodné jest co do obrany a hotovosti zemské, že hradové počínajíc od pomezí až ke středisku v Praze mají polohu velmi příhodnou, aby se na př. ohněm neb dýmem dávalo znamení z jednoho na druhý; z brány zemské na Trstenici viděti jest ke hradu Litomyšli, odtud ke hradu Vratislavi, od Vratislavi ke Chrudimi a na horu nyní Kunětickou (v celku 8 mil zdělí), která daleko do Čech hledí, jak ke Praze na tu stranu, tak i ke Hradci a k Jaroměři atd.

Náčelníci župy byli zároveň vůdci vojenskými ve válce; lid sám shromažďoval se po župách. Odtud přešlo slovo vojevoda t. j. starosta rodu, ve význam vůdce válečného. Ještě r. 1134 byly toliko župy některé účastny vpádu do Slez, a sice župa Hradecká, Chrudimská, Čáslavská, Boleslavská a Kladská (sed de Bohemis praeter Gradicenses, Chrudimenses ecc. plures non fuerunt. Cosm. Cont.) Však i později, v 15. století, sbíral se lid po krajích v hotovost zemskou i na vojnu, pod hejtmany krajskými.

Co se týče ozbrojení, měl každý vojín svou zbraň i svého koně. Jak se zdá, byl lid skoro vůbec opatřen koňmi, a že podle potřeby bojovali buď na koních anebo opěšalí. Zbraň útočná byl především mlat buď z kamena neb železný; meč

a oštěp (tamo mečem i mlatem i oščepem učista paží. RKral.). Za střelbu užíváno šípů (akad sípěchu střěly RK., Tacholfus in sinistro genu sagitta percussus est a Boemannis 849, ibi omnigenis telis eminus obruti — a Boemis — moriebantur multi 1040). Zbroj obranná byl štít (ščít cf. scutum) z koží dělaný (smečě sě meč po koženě ščítě; přetě tří kožě v ščítě RK. Řecké σκῦτος značí kůži a přešlo u Římanů na štít co zbraň. Nostrates 644 equos cum fraenis et sellis atque ejusdem numeri scuta quae Sclavi Marahenses fugientes dimiserant, invenerunt. Ann. Fuld. 871.); pak helm (galea); o helmu řeč jest v RKral. (i sně se ščítem mlat i nepronikavý helm). — O spůsobu a podobě znamení válečných ve staré době nic jistého pověděti nelze; ale není pochyby, že za pohanské doby nosili v bitvách podoby model nebo znaky příšerné na žerdi vztýčené, dílem za znamení vojům, dílem také na postrach nepřátelům. Z křesťanské doby zachovala se paměť o kopí sv. Václava, na němž zavěšen praporec sv. Vojtěcha, pod kterýmžto znamením voje české chutě chodívaly do boje.

Spůsob bojování líčiti, bylo by dějiny válečné, kterýmiž starověká historie česko-moravská oplývá, vůbec líčiti; jest to předmět rovněž obsáhlý jako zajímavý a zvláštního vypsání hodný.

Pohanství.

§. 21. Náboženství pohanských Čechův a Slovanův vůbec zakládalo se na ctění a zbožňování přírody. Obloha i podnebesí, prameny a řeky, skály a hlubiny, hory a lesy, oheň i tělesa nebeská byly samé příbytky a působiště vyšších mocí a bytostí. Všecky proměny, ježto se koli ve přírodě dály, byly jen účinky jejich. Ony vládly i člověkem, jemuž se podle přízně neb nepřízně jejich všecko buď dařilo buď kazilo.

Vyšší tyto bytosti dvojího byly řádu: Jedny povahou dobré, jiné povahou zlé. Onyno sluly bozi, tyto běsi. Vyšší moc měli bozi; běsové jen tehdá vůli svou hlavně na lidech provozovati mohli, když bohové buď v hněvu nebo v nedbě toho dopustili. V životě přírodním nabývali běsové pravidelně jednou do roka vrchu nad bohy; proměnu časů ročních totiž vysvětlovali si staří Slované tím, že jaro a léto přičítali moci bohů, podzim a zimu běsům. Též i slunce a měsíce zatmění pokládáno za skutek běsův.

Běsům zvláště přičítali všecky zhoubné případy tělesné, jmenovitě náhlé ochabení a ochromení těla, pak zlé vášně, bujnost přílišnou ve mravním a obzvláště v pohlavním ohledu, vztek a šílenost, vůbec tedy veliký stav, kde vášeň anebo choroba překáží smyslův volně užívati. I účinky jedu sčítáno na běsy. Podobně i jiné nehody.

Bohům naopak přičítáno blaho pozemské. Bozi byli dárcové všeho dobrého, jak duchovního tak tělesného, soukromého i veřejného. Z jich vnuknutí pocházely dobré zákony a řády národní, jenž také v jich ochraně byly. Na jich přízni záleželo zdraví a nemoc, vítězství a přemožení. Bozi byli působitelé a pěstounové života v němé přírodě, u lidí i u zvířat. Nadšení pěvců, hojitelná moc lékův původ svůj měly v účincích bohů. Panství jejich vztahovalo se nejen na svět vezdejší, ale i na život posmrtný. Proto sluli jednak spásy (ochránci), jednak věkoživní (věční).

Nejvyšší bůh, jenž vládl nebesy, jsa původem světla, tepla i bouře, jakož i panovníkem nad boby nižšími, slul dle všeliké podobnosti Svaroh neb Svaraz; synové jeho — Svarožici — byli Slunce a Oheň. K bohům nižším náleželi jmenovitě Veles, Vesna, Siva (Živa) atd. K běsům Mořana, Třas, Vodníci a j.

Počátek model u Slovanů byly podobizny předkův. Věřili totiž, že svazek rodinný ani smrtí nebývá přetržen. Proto záhy počali dělat obrazy otcův, a úcta, kterou jim vzdávali, nenáhle se vyrovnávala téměř poctě bohův. Obrazy (sošky) otcův přinášeli ze starých vlastí do nových, zasvěcujíce jimi novou zemi za dědinu, za otčinu. Tímto během vyvinul se kultus bůžků domácích, dědků a šetků.

Mimo bohy, běsy a dědy znali Slované čeští rozličné tvory nižšího způsobu, kteří povahou svou nejvíce lidem se blížili, jim sloužili i škodili, je těšili i škádlili, jako poludnice, dasi, skřeti a j. Velikou moc přikládali také věštcům a věštícím, do jichžto řady náleželi jmenovitě vědi a jedibaby, mající sídlo své v povětří; povahou vůbec byli nepřízniví, tak že se blížili k běsům.

O duši lidské mysleli, že má sídlo v prsou. Vyjdouc z těla, poletovala prý po stromech, až se pak odebrala buď do navi nebo zesnula v noc černou. Nav byla příbytkem dobrých, noc černá příbytkem zlých po smrti. Druhdy však duše dlouho po světě blouditi musela, nežli pokoje došla.

Byli i tací lidé, že z těla jejich duše vycházela v noci a dílem v podobě zvířecí se toulala, dílem ve stromech do dne me-

škala, dílem také jako steblo neb pápěr do domů se vkrádala a lidi spící dusila a mořila. Lidé, kteří měli povahu posledně jmenovanou, nazýváni jsou m ó r y a m o r ú s i. I po smrti nedávali prý pokoje; duše jejich prý opouštěla hrob a provozovala rej svůj, přičemž i tělo zůstávalo v jisté míře krevnato a živo. V l k o d l a c i zejména slouli ti, jichžto duše při takovém potulování brala na se podobu vlčí. Později s mórami a morúsy v jedno splynuly.

O s u d u (fatum) Slované neznali. Nevyhnutelného napřed určení neuznávali: všecko záviselo na vůli bohův. Proto bohům, svým spásám, chtíce od nich užiti zdaru, slibovati oběti, a byvše šťastni v díle svém, přinášeti je neobmeškávali.

U Čechův nenalezáme žádných zpráv, žeby byli mívali chrámův; bohoslužbu svou konali hlavně v hájích a v lesích, kdež se nacházely obrazy bohův. O b ě t i také rádi konali na vrších skal a hor. Ale i kromě hájů posvátných bylo volno, ba dlužno obětovati bohům za milost, kdykoliv se komu stala. Úctu bohům jevili zevně poklonami, bitím se v čelo, hlásáním zpěvů bohulibých. Za oběť dáváno pokrmy, jimiž se ptactvo posvátné, krahujci, živili, oruží pobitých nepřátel, jež zavěšovali na stromy, a páleno zvířata některá. Přepěkně líčen jest obřad obětní v RKral.: Na vrše skály plápolala oběť, a v sloupech dýmu vála k nebesům; úvalem kol oběti braly se voje, po jednom jdouce a oruží nesouce. Každý, jda kolem, slávu hlásal bohům a údarem na zbraň přizvukoval.

B o h o s l u ž b u konali jak otci v rodu, tak starostové v národu. Kněží zvláště k tomu určených Čechové neznali. Knězem byl ot, vojevoda, panovník co takový.

Mrtvé sprvu spalovali, ano i ženy opouštěly život vezdejší, aby se spolu s manžely zemřelými na téže hranici daly „sžéci“. Nad hrobem pálena i zvířata, a popel skládán do nádob, popelnic. Později obecně se rozšířilo pochovávání mrtvol do země. Nad hroby provozovány tryzny. Mrtvým na hrob krmě kladeny.

Hlavní s l a v n o s t i výročné byly: Slavnost zimního slunovratu, kdež nejhojnější oběti se dály, zvláště zemi a vodě; slavnost konce zimy, slavená utápěním Mořany a velebením Vesny; slavnost jara (letnice), kteráž konána nočními hrami nade hroby po rozcestích; posléze slavnost slunovratu letního, kdež obětováno ohni (večer před sv. Janem Křtitelem).

Z přehledu tohoto, na bezprostředním skoumání pramenů založeného, patrně vidno, že pohanstvo české nedošlo nikterak onoho rozvití, jako v Rusích za knížat z rodu Varjažského až po Olgu a Vladimíra, neřku-li takového, jakéž spatřujeme u Slovanů polabských. Právě tato jednoduchost a prostota kultu pohanského velmi byla příznivá blahodějnému obratu náboženskému, přijmutí křesťanstva. Bez hlučného odporu, bez meče a válek, tiše, písmem a naukou vstoupila víra Kristova do zemí našich.

Pokřesťanění.

§. 22. Prvé nežli Čechy, stala se Morava víry křesťanské účastnou; avšak kterého času křesťanství přijala a odkud, s určitostí bezchybnou říci nelze. První psané zprávy dějepisné (z počátku 9. století) znají Moravu již co zemi křesťanskou. Jestliže však na jedné straně duchovníci bavorsko-franští praví, že Moravané, jakož prý od králů franských byli podrobeni, tak i víru přijali z Bavor a z pohanů učiněni jsou křesťané skrze věrozvěsty bavorské: tak zase na druhé straně zachovaly se u Moravanů stopy, že otci jejich přijali křest přímo od missionářů stolce římského (od sv. Petra) a že mezi ně přicházeli věrozvěsti ze Vlach, z Řek i z Němec, kterým však lid nesnadno rozuměl, tak že se kníže moravský Rostislav r. 860—862 uchýlil s prosbou o učitele křesťanské do Cařihradu, odkudž na Moravu posláni jsou bratří Konstantin a Methodius. Tím nebuď popíráno, že Morava počítána jest alespoň od počátku 9. století k biskupství Pasovskému, že biskupové Pasovští konali tam právomocnost svou, čehož sledy posavade tam se zachovaly, ano že kněží němečtí i po příchodu Konstantina a Methodia na Moravě správu duchovní měli, až r. 874 od Svatopluka vesměs vypuzeni a arcibiskupství pannonsko-moravské na místě postaveno jest.

Knížectví nitránské teprvé mezi r. 830 a 840 na křesťanství se dalo; kníže Přibina zajisté, byv od Mojmíra moravského zbaven panství, uchýlil se ke Frankům, kteří ho ku přijetí víry přiměvše ve dvorci arcibiskupa Salcburského, v Treisamě, pokřestiti dali, načež mu k dobytí ztraceného panství na Nitře pomohli. Spolu s Přibinou přijal nepochybně i syn jeho Kocel s jinými velmoži slovenskými víru a křest. Ještě před r. 836 světil arcibiskup Salcburský chrám na Nitře od Přibiny postavený.

Zpytujeme-li otázku, odkud Slované moravští první světlo víry křesťanské obdrželi, shledáme, že u nich samých bylo podání ústné o přijetí víry z rukou missionářů stolce římského; žádajíce r. 874 skrze posly své v Římě, aby papež zřídil archibiskupství moravské a dal Moravanům biskupa pannonského Methodia za archibiskupa, oznamovali, že otcí jejich prvé křest přijali od sv. Petra t. j. skrze věrozvěsty vypravené od stolce římského. „A k apostoliku poslaša: Jako i prvěje otci naši ot Svjatago Petra krešćenie prijali, to daž nam Methodia archiepiskopa i učitelja.“ (Žitie Sv. Meth. Šaf. Pam.). Také tehdá, když Rostislav poslal prosbu do Carihradu o učitele slovanské, oznamoval, že Moravané sice již svrhli pohanstvo a přijali křest, že pak mnozí k nim učitelové přišli ze Vlach, z Řek i z Němec, kteří nejednostejně vyučují lid; proto že prosí o učitele slovanské (Jako Božieju milostiu zdravi jesmy, i súť vo nь vъšli učiteli mnozi christiane, iz Vlaach i iz Grek i iz Nemec, učašče ny različ. Ibid.). I nebude tuším pochybné, že na Moravě scházeli se missionáři netoliko němečtí, ale i jiní, jako se to stalo r. 867 v Bulharech, kam přišli Řekové, Vlachové i Bavoři, chtíce jich získati pro víru (rex Hludowicus Bulgarorum petitionibus annuens Ermenrichum episcopum cum presbyteris et diaconibus ad propagandam fidem catholicam praefatae genti destinavit; sed cum illuc pervenissent, episcopi a pontifice romano missi totam illam terram praedicando et baptizando jam tunc repleverunt. Ann. Fuld.). — Tím však nebuď popíráno, že hlavní účastenstvo v rozšiřování křesťanstva na Moravě měli duchovníci bavorští a že Morava skutečně počítána k diecesi Pasovské, jako se zpráva o tom zachovala v listu arcib. Salcburského z r. 900: In terram Sclavorum qui Maravi dicuntur, quae regibus nostris et populo nostro, nobis quoque cum habitatoribus suis subacta fuerat tam in cultu religionis quam in tributo substantiae secularis, quia exinde primum inbuti et ex paganis christiani sunt facti. Et idirco Pataviensis episcopus civitatis, in cujus dioecesi sunt illius tempore populi ab exordio christianitatis eorum ecc. (Erb. Reg. 54.)

Chrám od Přibiny na hradě Nitře postavený světil sice archibiskup Adalram (cui quondam Adalrammus arch. ultra Danubium in sua — Pribinae — proprietate loco vocato Nitrava consecravit ecclesiam. Anon. de conv.); to však stalo se patrně z osobního přátelství archibiskupa ke Přibinovi ve dvorci jeho pokřestěnému, aniž archibiskupové Salcburští jakého práva sobě z toho odvozovali na Nitru. Vždť r. 900 sám archibiskup Salcburský Ditmar řekl že Wichink, o němž víme, že byl r. 880 na žádost Svatopluka postaven za suffragana Methodiova na Nitře, poslán za biskupa k národu prý nově pokřesťanělému (in quandam

neophytam gentem!); výrok to zajisté divný, považíme-li, že ještě r. 873, kdež v Salcburku samém psali pojednání de conv. Bag. et Carant., věděli dobře o pokřestění Přibiny a o zasvěcení prvního chrámu křesťanského na Nitře skrze arc. Adalrama!

Tím, co jsme pověděli o počátcích křesťanstva na Nitře, poráží se ostatně vše, co se praví a bájí o existenci biskupství Nitránského hned r. 826 a o osobě domnělého prvního biskupa Alevína, což jak známo, opírá se o podvrženou bullu pap. Eugenia II. k suffraganům prý Urolfa arcibiskupa Laureackého z r. 824—827. Jak-že mohl býti biskup na Nitře r. 826, když tam r. 830 panoval pohanský ještě Přibina? Jak tam mohlo býti sídlo biskupa r. 826, když první chrám křesťanský, na Nitře postavený, teprvé 10 let později byl svěcen? — Řečená bulla jest vůbec pramen velmi kalný; co se tam praví o obrácení Moravanů za Urolfa a o založení biskupství na Moravě a mezi Aváry ve Favianě, v Speculi-Juliu, v Nitře a ve Vetváru, jest vše smyšlené a liché čeho se o domnělém arcibiskupství Laureackém za Urolfa na počátku 9. století dočítáme, až do směšnosti zachází; dle Notitia de antiquissimo statu eccl. Laureacensis zahrnovalo prý západní Moesii (!!), krajiny kde jsou řeky Naba, Ohra a Odra!! Patřila prý k starému, ještě římskému Laureacum města Tyrana, Nitraba, Seclama, Vetrava, Curinia, Wisseyda a Herbipolis (t. j. Würzburk)!! — Ovšem snad že biskup Urolf Pasovský, jenž se domáhal důstojnosti arcibiskupské proti biskupům Salcburským na základě starého Laureacum, měl dosti velkou zásluhu o pokřesťanění Moravy.

Co se týče země české, není pochyby, že Slované čeští sousedíce s jedné strany s Franky, s druhé s Moravany, ovšem znali, co křesťanstvo jest; nicméně o pokřesťanění, a to ještě jen částečném, řeč jest teprvé r. 845, kdež o novém roce pokřtěno 14 knížat českých. Zpráva, kterou o tom podávají Let. Fuld., zní v tato slova: Hludowicus quatuordecim ex ducibus Boemorum cum hominibus suis christianam religionem desiderantes suscepit, et in octavis Theophaniae baptisari jussit. Ze slov těchto vychází na jevo: Že obyvatelé země české, ač byli již nejméně od konce 8. století v dotknutí s Franky a Bavory, zůstávali v pohanstvu až do r. 845; z toho plyne, že Slované čeští od Karla Velkého, jenž r. 805 a 806 všemi silami se pokusil o podrobení sobě Čechův a tudíž i o pokřesťanění jejich (Záboj), ani přemoženi ani pokřesťaněni nebyli, ano že pohanstvo v těžkých oněch bojích zůstalo vítězem. Dále plyne z té zprávy, že ne všickni knížata neboli lechové Slovanů českých, ale toliko několik (čtrnácte) přijalo

křest v Řezně, že to tedy bylo pokřesťanění nikoliv všeobecné, ale jen částečné. Konečně zřejmo, že přijetí křestu stalo se od těch knížat dobrovolně, bez přinucení franského, a že se vztahovalo i na družinu jejich (duces cum hominibus suis christianam religionem desiderantes). Avšak jaký byl další následek tohoto vážného děje? Máme-li na mysli zprávy těchže Letopisův o příbězích hned potom následovavších, poznáme, že křest Řezenský žádných valných následků v zemi české neměl. Kteří knížata nebo lechové, které župy jeví se být po roce 845 křesťanskými? Předně Tacholf, comes de Boemia, dux Sorabici limitis 849, o němž Let. Fuld. praví, že znal zákony a řády slovanské, pročež že Slované čeští v boji r. 849 zvláštní měli k němu důvěru. Tacholf pocházel patrně z hořejší krajiny řeky Ohry (z dnešního Wunsiedelska), která byvši r. 800 ještě v moci Slovanů českých, okolo prostředka 9. století patřila pod moc Frankův i se sousedním Chebskem; což vše slušelo také k diecesi Řezenské až do pozdních století. Křesťané tuším byli také knížata Vitorazští; svědčí o tom zprávy Let. Fuld. z r. 857; i župa Vitorazská byla toho času v jistém poddanství k říši franské a slušela pod církevní moc biskupů Pasovských jako sousední Rakousy. Máme tedy za to, že mezi lechy, jenž r. 845 křest přijali v Řezně, byli právě knížata tuto jmenovaní: ostatních naprosto neznáme, a sotva se kdy podaří, jména jejich vystopovati. Ludvík Němec vraceje se r. 846 z Moravy, odvážil se s vojskem svým přes jižné Čechy, ale s velikými obtížemi a se znamenitou ztrátou; toť světle svědčí o odporu druhých knížat neboli lechů v zemi proti Ludvíkovi, proti křesťanstvu a proti knížatům, kteří se dali pokřtíti. Rok po roce následovaly pak boje mezi Franky a Čechy, kde dílem Slované čeští dílem Frankové válku začínali, r. 848, 849, 855, aniž přestaly až r. 895 po smrti Svatopluka moravského, kde se Čechové dobrovolně připojili k Němcům. Ve výpravách na Čechy účastnili se skoro napořád i biskupové i opatové němečtí, patrné znamení, že Slované čeští převahou nebyli ještě křesťané; r. 849 bojovali proti nim opatové franští; r. 855 biskupové bavorští; r. 857 biskup Eichstaedtský; 871 biskup Würzburský; r. 872 arcibiskup Mohučský a j. Přirozený následek křestu Řezenského bylby ten, žeby byli přišli duchovníci bavorští a franští, aby v novokřtěné zemi založili řád církevný; tak se to dálo všude jinde, tak zejména i na Moravě a v Blatensku; ale nic takového neznamenáme v Čechách. Kdežto na Moravě svědčí

kostely založené ke cti sv. Petra, sv. Mauricia, sv. Urbana, sv. Emmerama o činnosti duchovníků bavorských, nenalezá se v Čechách založení podobného jména, leč z doby dokazatelně jiné, pozdější. I názvosloví církevní jest v Čechách prvotně nikoliv německé jako u Slovinců, ale slovanské. Co se konečně týká přidělení Čech k diecesi Řezenské, toť jest skutek, kterýž teprvé počátkům 10. století přináleží, nikoliv roku 845. Však nevyvratně stojí převážný děj v dějinách křesťanství českého, že kníže Bořivoj přijal křest na Velehradě moravském z rukou arcibiskupa tamního Methodia, a že tím se stal rozhodný, konečný obrat z pohanstva na křesťanstvo. Spravedlivě může se tedy říci, že křest Řezenský, děj sám sebou nepopíratelný a nepopíraný, neměl valných následkův v pokřesťanění Slovanů českých, kteréž rozhodně a určitě stalo se teprvé r. 874.

Roku 800 byli Slované čeští pohané; píše se v listině Fuldenské z toho času (Erb. 14), že pohanští Slované podnikali výpady z Čech do Frank (ab incursu paganorum Sclavorum, qui e regione Bohemiae saepius irruptionem facere et homines abducere solebant). Možná, že takovéto výpady pohnuly cís. Karla, aby se pokusil o podrobení země české i zároveň o uvedení křesťanstva do ní; r. 805 vypravil ohromné vojsko do Čech, kteréž dle svědectví zpěvu Záboj a Slavoj v RK., tušim do této doby náležejícího, mělo sobě uloženo aby se spolu postaralo o vykořenění pohanstva: „I přiide cuzí usilno v dědinu, i cuzími slovy zapovída, i tak sě zdie v cuzéj vlasti ot jutra po večer, tako bě se zdieti dietkám i ženám; i jedinu družu nam imieti po púti všéj z Vesny po Moranu. I vyhánie z hájev vše krahuje; i kací bozi v cuzéj vlasti, takým sě klaněti zdě, i jim oběcati obět. I nesměchu se bíti v čelo před bohy, ni v súmrky jim dávati jésti. Kamo otčík dáváše krmě bohóm, kamo k něm hlásat chodievaše, posěkachu vše drva i rozhrušichu vše bohy.“ — Ještě r. 840 slovou Slované čeští pohané (Ludovico paganorum exterarumque gentium t. j. Čechů, adminicula expetente. Prudent. Trec.).

Teprvé r. 845 „in octavis Theophaniae“ udělen v Řezně 14 lechům českým na jich požádání křest svatý. Že to nebyli všickni lechové neboli knížata Slovanů českých, vysvítá ze zprávy Fuldenské samotné, kde stojí psáno, že čtrnácte lechův z Čech (quatuordecim ex ducibus Boemanorum), tedy nikoliv všickni lechové (omnes duces Boemanniorum) za křest požádali. Mluvíce o všech knížatech českých, užívají Let. Fuld. slov těchto: Omnes duces Boemanniorum, quorum primores erant Spitignewo, Witisla, ad regem venientes ecc. 895; con-

tigit ut gentis Behemitarum duces ad imperatorem devenerunt, offerentes ei munera regia et sua suorumque fidelium suffragia 897. — Považíme-li dále, že rodové županští ve Slovanech českých mívali pravidelně velký počet členův, poněvadž zůstávali a žili v nedílnosti, že ale všem členům slušel název lech, župan, dux: přisvědčíme, že těch 14 lechův mohlo být z dosti málo rodův, ze tří se čtyr; vždyť víme na př., že Slavník měl synův šest, že rod Vršovicův již na závěrku 10. století byl mnohočetný, že i r. 857 rod Vitoradův složen byl ze tří členův (Ann. Fuld.).

Již Šafařík pronesl domněnku, že lechové, kteří r. 845 v Řezně pokřtíti se dali, byli asi ze západních Čech, z krajiny Chebské, Wunsidelské. Domněnka tato utvrzuje se tím, že hrabě Tacholf, jenž v samých zprávách franských slove hrabětem českým (comes de Boemia) a byl osedlý v krajině dnešního Wunsiedelska, tehdá již k panství franskému přiraženého, choval se ve skutcích svých co neofyta. Píše o něm starý pamětník Fuldenský: Notum sit, qualiter domnus Tacgolfus, comes de Boemia, audiens famam venerabilissimi loci Fuldensis conventus, et quia reges et principes facerent sibi memoriam in monasterio S. Salvatoris, et ad intercessorem sanc. Christi martyrem Bonifacium venit et ipse cum summa cordis ac martyris devotione adorare in domo domini, ut inveniret gratiam in conspectu tremendi judicii. (Erb. 30.) Vstupuje jako konvrš neboli bratr světský do sboru klášterského, vymínil sobě pohřeb v klášteře Fuldenském a daroval klášteru panství své Žárov (provinciolam sitam juxta Boemiam, Sârowe nuncupatam). Týž hrabě Tacholf, maje velikou vážnost a důvěru u dvora panovníků franských, byl v poddanství franském a sloužil též i proti Čechům. Že pak Čechové k němu i ve válce zvláštní měli důvěru, vzbuzena tím závist k Tacholfovi u druhých vůdců franských (r. 849), dosti zřejmé to svědectví, že ze Slovana českého stal se hrabě poddaným franským a spolu křesťanem z pohana; což se dobře státi mohlo r. 845 v Řezně.

Podobno, že tak jako Tacholf, i knížata Vitorazští byli v počtu těch 14 lechů, jenž r. 845 křest, ale zároveň i poddanství franské přijali; čteme zajisté v Let. Fuld. k r. 857, že syn knížete Vitorada vytahoval se po kolik let z poddanství tohoto (ab annis multis rebellem), až konečně prchnul a Frankové bratra jeho, jim oddanějšího, na místo jeho za knížete dosadili. Ale ani vypuzený kníže neuchýlil se k Čechům, přirozeným spojencům svým, nýbrž k Rostislavovi moravskému, tak jako ani mladší bratr vyhnanství své netrávil u Čechů, ale u Čestibora srbského; celý rod Vitorazský byl tedy v nenávisti u Čechů — ne-li proto, že přijali r. 845 křest v Řezně a tím i poddanství franské?

Přijetí křesťanstva ze Frank bylo toho času takměř identické s přijetím panství franského. Tak se dálo Moravanům, tak Avarům, tak Přibinovi. Podobného něco znamenati i při křestu Řezenském. Sotva že bylo 14 lechů tam pokřtěno, již konal Ludvík Němec r. 846 cestu z Moravy do Bavor přes jižné Čechy, a sice s vojskem, kterým byl pokrytil Moravany. Ale přitom stalo se, čehož se nepochybně nenadál: Lid domácí tak dotíral na vojsko jeho, že přišel do Bavor „cum magna difficultate et grandi damno exercitus sui.“ (Ann. Fuld.) Jestliže se důvěřoval v podporu novokřtěnců, zklamal se velmi, neboť shledal, že odpor proti křesťanstvu v zemi české nebyl menší než odpor proti cizímu panství a že nově pokřtění lechové nedošli valného uznání v zemi, nýbrž naopak že krok jejich vybudil záští proti nim i proti ochráncům jejich. Co do křestu Řezenského, pamětihodné jest, že i v Čechách i v Němcích záhy přišel v zapomenutí; ani kronista země české, Cosmas, kanovník kostela Pražského a sám přítel duchovenstva latinsko-německého, ničehož neví o ději tom, kteréhož by se byl jistě neopomenul dotknouti, kdyby byl jaké paměti o něm našel; ani Let. Fuldenské, aniž jiní letopisci němečtí o křestu Řezenském nebo o následcích jeho v Čechách zmínky nečiní; ba ani biskup Řezenský Wolfgang, maje duchovní moc v Čechách, nepovolával se při postupování Čech za diecesí samostatnou na křest Řezenský.

Zřízení církevní.

§. 23. Morava první církevní zřízení obdržela, jakž praveno, od duchovenstva bavorsko-franského; země byla částkou diecesí Pasovské. „Biskup Pasovského města, k jehožto diecesí toho času přislušeli Moravané od počátku pokřestění svého, kdykoliv chtěl a měl, bez překážky na Moravu přicházel a tam se svými kněžími a jinými, kteří tam byli, sbor církevní držíval, bez odporu vše což potřebného konaje. Moravané poddáni byli Bavorům netoliko co do náboženstva, ale i co do dávek světských, poněvadž od nich z pohanův učiněni jsou křesťané.“ Tak píše r. 900 arcibiskup Ditmar Salcburský. Toto všecko ztvrzuje se tím, což se dí v Životopisu sv. Konstantina a Methodia, že když r. 863 přišli na Moravu, nalezli zde řád církevní zavedený a hierarchii spořádanou: Archijereje (arciknězí), kněží i jáhny, s nimiž ostré mívali půtky. Tento řád trval i když bratří Solunští v zemi meškali a učili, až do r. 874, kde Svatopluk vypudiv církevníky ně-

mecké ze země žádal papeže o zřízení samostatného arcibiskupství moravského. Než jakkoliv byla služba církevní od kněží Pasovských v zemi zřízena, křesťanstvo samo neprospívalo v lidu. Ještě r. 852 přiznáno na synodě v Mohuči, že křesťanství Moravanův nehrubě pokročilo (rudis adhuc christianitas gentis Marahensium), a Konstantin vyčítá duchovníkům latinským na Moravě učícím, že „nebrání lidu konati žertvy dle pohanského mravu a že nepřekážejí manželstvům nepořádným, ba že i věci divné učí o lidech velehlavých, jenž pod zemí prý žijí a kterak prý všeliký plaz vtělený jest ďábel.“

Roku 860—62 učinil kníže Rostislav ono na věky památné poselství ke dvoru byzantinskému, aby vypraveni byli církevní učitelové slovanští k lidu jeho na Moravu; k čemu když dvůr byzantinský ochotně svolil, šli bratří Konstantin filosof a Methodius, rodilí Soluňané a znalci jazyka slovanského, na Moravu, kamž na jaře r. 863 přišedše s velikým nadšením uvítáni jsou a dílo učitelské ihned konati se jali.

Vypravení poselství moravského do Cařihradu dálo se takto: Rostislav, kníže moravský, maje pokoj s Franky, kterým byl poplatný, radu učinil s knížaty svými a poslal k císaři Michalovi řka: „Lid náš pohanstva se odřekl a v zákoně křesťanském žije: avšak učitele nemáme takového, kterýž by nám v našem jazyku pravou víru křesťanskou hlásal, aby také jiné země vidouce to podle vás učinili. I pošli nám, pane, biskupa i učitele takového; neboť od vás na vše strany zákon dobrý vychází.“ Dle druhé legendy znělo poselství v tento smysl, ovšem stejný: „Jakož z Boží milosti zdrávi (t. j. věřící) jsme, i jsou k nám přišli učitelé mnozí křesťanští, ze Vlach i z Řek a z Němec, učíce nás rozličně: a my Slované jsme lid prostý, i nemáme kdoby nás právě i jistě učil a rozum hlásal. Pročež, pane, pošli muže, kterýž by nám vyjevil všecku pravdu.“ — I svolal cár poradu, pozval Konstantina filosofa, proslulého jazykoznalce, bohoslovce a věrozvěsta, a ohlásil mu poselství toto řka: „Vím, že to věc těžká, filosofe, ale potřebí jest, abys ty tam šel; nebo věc tuto, kromě tebe, nikdo nemůž zpořídíti. Dám tobě pro ně dary mnohé, pojmi bratra svého igumena Methodia a jdi; jsteť obá Soluňané, a Soluňané všickni čistě slovansky mluví.“ Odpověděl filosof: „Ač i obtížen jsem a nemocen na těle, s radostí půjdu tam, mají-li písmo pro jazyk svůj.“ Vece cár k němu: „Děd můj i otec můj i jiní mnozí hledali jsou toho, a nenašli: kterak já to mohu vypátrati?!“ Odpověděl filosof: „Aj, kdož může

na vodu slova psáti?“ Vece jemu na to cár i s Bardou ujem svým: „Jestliže budeš chtíti, možná že Bůh toho popřeje tobě; dávát všem, kdož ho prosí, a otvírá tlukoucím.“

I šel filosof; neboť nesměl neposlechnouti Boha a cára, po slovech apoštola Petra: Boha se bojte, císaře v uctivosti mějte! Nejprvé odebral se na modlení s jinými, jenž byli téhož ducha. Brzo pak dal a vyjevil mu Hospodin, jenž neoslyší modlitby služebníků svých, kterak by psal knihy slovanské. I hned složil písmeny a jal se psáti řeč evangelickou: Na počátku bylo Slovo a Slovo bylo u Boha a Bůh byl Slovo (isprva bě Slovo a Slovo bě u Boga a Bog bě Slovo).“

Vzradoval se cár Michal a chvalořečil Bohu s raddami svými. I poslal filosofa s dary mnohými, napsav toto psaní Rostislavovi: „Bůh, jenž velí každému, aby v bezpečné rozumění přišel a na větší se skutek mužil, vida víru tvou i podnětí tvé, učinil nyní v naše léta, že nalezeno jest písmo k řeči vaší, čehož posud nebylo, abyste i vy připočtěni byli k velikým národům, jenž slaví Boha svým jazykem. I vypravili jsme toho, jemuž to Bůh zjevil, muže čestného a blahověrného i zběhlého v písmě filosofa. I přijmi jím dar větší a čestnější nad zlato a stříbro i kamení drahé i nad nejskvostnější zboží. I podporuj ho snážně a utvrď srdce všech, aby získali Boha; pobuď všech, aby nelenili, než ujali se cesty pravé; však i ty, přivedeš-li je svým přičiněním v Boží rozum, přijmeš mzdu svou za to i v tomto i na onom světě za všecky duše, ježto uvěří v Krista Boha našeho od nynějška až do skonání světa; a památku svou zůstavíš budoucím pokolením, podobně jako veliký císař Konstantin.“

I přišel filosof spolu s bratrem svým Methodiem (na jaře r. 863) na Moravu. S velikou poctivostí přijal ho Rostislav. Moravané slyšíce, že bratří Solunští nesou ostatky sv. Klimenta, nástupce sv. Petra na stolci římském, a kromě toho i evangelium na jazyk slovanský od Konstantina převedené, vzveselili se radostí velikou. I vyjdouce příchozím ze hlavního hradu (Velehradu) naproti, s nevyslovnou radostí vítali svých učitelů. Rostislav káza filosofovi dát učenníky, aby jich vyučil. V brzkém čase vyučil jich Konstantin všem službám církevným a písmu slovanskému. Methodius s pokorou povinnou sloužil bratru svému a učil spolu s ním. Od těch dob, a to na půdě moravské, počal být jazyk slovanský jazykem církevným.

Poslání žádostí o učitele církevní nebylo ve středním věku neobyčejné; r. 867 poslal Ludvík Bulharům na jich žádost biskupa Ermenricha s kněžími a jáhny „ad propagandam fidem catholicam“ (Ann. Fuld.). Bulhaři zároveň i v Římě hledali kněží učitelův: „Michael Bulgarorum rex Formosum episcopum Portuensem sibi dari archiepiscopum expetierat et pro instructione gentis presbyteros postulaverat.“ (Jaffé.) A r. 959 píše Cont. Reg. že Helena, regina Rugorum (Olga), schválním poselstvím žádala u krále německého „episcopum et presbyteros eidem genti.“

Ustanovení roku kteréhož Konstantin filosof a Methodius na Moravu přišli, nemá do se žádných těžkostí; byl to r. 863. Máme trojí dátum zcela určité, podstatné a neúporné, z kteréhož se rok příchodu bezpečně a jistě dá vyvediti. První dátum jest příchod obou bratří z Moravy do Říma. Všecky zprávy historické v tom se shodují, že papež, jenž Konstantina a Methodia na Moravě apostolovavší povolal do Říma, byl Mikuláš I., že však přišedše do Říma, našli na stolci sv. Petra již papeže Adriana II. Mikuláš I. zemřel dne 13. nov. 867 a nástupce jeho Adrian vstoupil na stolec sv. Petra dne 14. dec. 867. Bratří tedy vyšedše z Moravy za Mikuláše a přišedše do Říma za Adriana, konali cestu římskou v druhé polovici roku 867. — Druhé dátum jest trvání cesty samé z Moravy do Říma. Bratří ubírali se, jak bezpečně víme, z Moravy do Říma přes knížectví Kocelovo (blatenské či pannonské při jezeru Plesu) a přes Benátky. Na obou místech zdrželi se za některý čas, neboť dle legendy pannonské obcovali s Kocelem na hradě Blatně (Moosburku) a Konstantin měl v Benátkách hádání o řeči slovansko-církevní s církevníky vlaskými. Příchod do Říma podobal se pochodu vítězoslavnému, neboť papež sám vyšel bratřím uctivým ostatky sv. Klimenta papeže a mučenníka, s měšťany římskými naproti. — Třetí dátum jest udání, jak dlouho bratří až do své cesty římské učili na Moravě: Podle Translací a leg. moravské 4 ½ roku, podle Žití sv. Konstantina 40 měsíců (t. j. 3 roky a 4 měsíce), dle životopisu sv. Methodia plně tři léta. Počteme-li tedy čas dle nejdelšího udání Translací (4 ½ roku) a odrazíme-li (což mnoho) ½ roku na cestu římskou, shledáme, že počátek působení na Moravě a tedy i příchod připadá do prvních měsíců r. 863. Obojí udání legend slovanských svědčí době ještě trochu pozdější. Působení na Moravě trvalo tedy: Roku 863 částečně, r. 864, 865, 866, a zase jen částečně r. 867. Žádnou měrou nemůže se příchod klásti do roku jiného než do roku 863. V tom se shodují ostatně i Šafařík, Hollý, Palacký, Wattenbach, Ginzel, Hergenröther, Šťalo, Tomek.

Dokud bratří Soluňští na Moravě meškali, kážíce a učíce, trval

jak na Moravě tak i v Čechách mír a pokoj, kromě potýčky mezi Ludvíkem a Rostislavem r. 864, kterou Rostislav brzo ukončil smlouvou. Roku 865, 866 i 867 zůstávali Moravané i Čechové v míru mezi sebou i s jinými sousedy. Toho času připravovalo se bližší spojení mezi Čechy a Moravou, neboť sotva že Svatopluk r. 870 panství se ujal na Moravě, pojal dceru jednoho lecha českého za manželku (871) a Čechové společně s Moravany Frankům odpírali (872). Byl-li Konstantin za svého apoštolování moravského také v Čechách, o tom nemáme bezpečné jistoty; že ale působení jeho nezůstalo obmezeno pouze na Moravu, důvodně se může přijmouti; všaktě již Rostislav oznamoval ve svém poselství do Cařihradu: „Učitelja neimamy takovago, iže ny by v svoi jezyk istinnuju věru christianskoju skazal, da se byše i iny strany zrešče podobili nám.“ Tolik je jisto, že Svatoplukova nevěsta z Čech, jenž r. 871 za muž jest nešena, buďto již byla křesťanka anebo že právě před sňatkem křest svatý přijala. Kníže Bořivoj sám teprvé r. 874 na Velehradě pokřtěn jest, jakž níže jest bude ukázáno.

Asi v druhé čtvrti r. 867, po více jak trojletém pobytu v říši moravské, odebrali se oba bratří do Říma. Příčina cesty této z pamětí písemných není sice dost jasně na jevu. Jedni praví, že jich papež Mikuláš povolal, aby se zodpovídali z užívání jazyka slovanského v církvi; jiní, že šli k vůli tomu, aby dosáhli papežského schválení k užívání takovému; jiní, že tam chtěli odevzdati pozůstatky těla sv. Klimenta mučenníka, biskupa druhdy římského. Znamenatí sluší, že výprava Konstantinova na Moravu byla odprvu toliko dočasná; nemínilť navždy zůstati v říši Rostislavově, než toliko do vyplnění svého tam povolání. Zdá se, že Konstantin hned z počátku zamýšlel zavítati do Říma, aby dle obyčeje tehdejšího odevzdal pozůstatky sv. Klimenta na Chersonesu nalezené městu Římu, jemuž náležely. Dále není pochybno, že i záležitost slovanského jazyka byla příčinou cesty do Říma, aby opodstatněna a proti odpůrcům uhájena byla; všaktě uvedení slovanské řeči do církve byl děj tak neobyčejný a veliký, že musel vzbuditi a vzbudil pozornost jak na Moravě tak i za hranicemi; Konstantin ideu svou již na Moravě proti kněžím německým, v Benátkách proti kněžím vlaským, konečně i v Římě zastávati musel. Víme také, že učenníky, kterých byl na Moravě připravil, ssebou vedl do Říma, aby tam posvěcení na kněžstvo přijali. I nastávající schisma v Cařihradě pohnulo snad bratří, aby šli a osvědčili pravověrnost svou v Římě, neboť víme, že Konstantin, prvé přítel, stal se prudkým odpůrcem Photia Cařihradského.

Vykonav tedy Konstantin povolání své na Moravě, ubíral se z blažené země této do Říma, aniž za práci svou jiných náhrad přijal, kromě že na knížeti Rostislavovi svobodu plenníkům válečným vyprosil. Ponoukal mu kníže zlato, stříbro a jiné věci: nepřijal nic takového, hlásav evangelium Páně bez náhrady, bez odměny.

Do Říma přišli bratří, zastavivše se na té cestě v knížectví Blatenském u Kocela na hradě Blatně, na samém konci r. 867, neboť na stolci papežském nenašli již Mikuláše I., dne 13. nov. zemřelého, ale Adriana II., na trůn papežský dne 14. dec. dosednuvšího. S úctou byvše přijati v Římě, zůstali po celý rok 868 v městě tomto. Hlavní záležitost, kterou se tam zanášeli, bylo opodstatnění a utvrzení jazyka slovanského v církvi. Dílo toto v Cařihradě započaté, na Moravě ve skutek uvedené, dovršeno jest v Římě: Idea Konstantinova došla schválení u stolce papežského. Papež Adrian přijal knihy slovanské z rukou Konstantinových a na znamení schválení položil je na oltář v kostele Panny Marie ad Praesepe i pěl nad nimi svatou liturgii. Též i Methodia igumena vysvětil na kněžství (svjati-že na popovstvo blažennago Methodia. Leg. Pann.) Potom rozkázal dvěma biskupům Formosovi a Gauderikovi, aby světili učenníky slovanské z Moravy; i svěceni jsou tři za kněží a dva za anagnosty, nepochybně Gorazd, Kliment, Naum, Angelar a Sáva. I pěli v kostele sv. apoštola Petra slovanským jazykem a druhého dne v kostele sv. Petronilly, pak v kostele sv. Ondřeje, potom v kostele velikého učitele národův, apoštola Pavla. A Konstantin filosof vida, že dílo jeho došlo požehnaného zdaru, nepřestával chválu vzdávati Bohu s učenníky svými. **Jazyk slovanský schválen tedy v církvi od stolce papežského roku 868.**

Druhá otázka, kterou stolec papežský v uvážení vzal, bylo zřízení biskupstva v končinách slovanských, neodvislého od episkopatu a panovnictva franského. **I obnoveno jest biskupství pannonské** (episkopstvo v Pannonii), **bezprostředně podřízené stolci papežskému.** Kníže Kocel pannonský sám za to žádal, byv k tomu nepochybně z Říma vyzván; neboť panství Kocelovo slušelo v ten čas pod arcibiskupství Salcburské. I vypraven jest Methodius do Pannonska po smrti bratra svého, r. 869.

Oba bratří, Konstantin i Methodius, dosáhli v Římě hodnosti biskupské. Multis gratiarum actionibus Philosopho pro tanto beneficio t. j. pro přinešení pozůstatků sv. Klimenta, redditis, consecraverunt ipsum et Methodium in episcopos. (Transl.) Methodius ab

antecessore nostro Adriano scilicet papa ordinatus, vester archiepiscopus, praví se r. 879 o Methodově svěcení v listu pap. Jana VIII. (Erb. 41.) Podobá se, že ne-li oba, jistě aspoň Konstantin měl již zůstati co biskup v Římě, anebo že byv ustanoven za biskupa do zemí slovanských, vzdal se povolání takového, chtěje zůstati v Římě (Cyrillus autem revera philosophus, quem magnus archihiereus in sancta sanctorum sibi adlegerat, praesciens finem suum, monachorum habitum induit. Vita S. Clem.) Za biskupa pannonského ustanoven tedy Methodius (ipsum autem Methodium etsi multum refugientem, episcopum Moravi-Pannoniae consecrat Papa, impium judicans, carere nomine eum, qui re dignus sit inventus. Vita S. Clem.)

Konstantin ochuravěl. I předvídaje, že nebude již nadlouze života jeho, oděl se v roucho řeholnické a s povolením papežovým přijal jméno Cyrillus, chtěje býti zbaven všeho což světského a sloužiti již jediné Bohu. „Od té chvíle nejsem již více ani císařovi sluha ani komu jinému na zemi, než toliko Hospodinu. Nebylo mne a stvořen jsem, byl jsem a budu na věky.“ Choroba jeho trvala čtyřidceti dnů. Když pak cítil, žeť blízko jest hodina, vroucně se modlil. K bratru svému Methodiovi pravil: „Hle, bratře, jako v jednom zápřeží jsme byli, jednu brázdu táhnouce, a já na léže padám, dni své dokonav; a ty rád máš Horu velmi. Však pro Horu neopouštěj učení svého; mnohému ještě spasitelným můžeš býti.“ Co tou horou mínil Cyrill, nesnadno jest říci: Buďto měl na mysli klášter Olymp, kdež byli oba bratří za mládí chováni, kterýžto klášter Slovanům slul nepochybně Hora, jako sousední hory podnes slovou Zagora; nebo mínil Skálu sv. Petra, církev. Jistě ale chtěl bratra pobídnouti, aby setrval v díle apoštolském a pokračoval v povolání svém co věrozvěst národův, jmenovitě slovanských.

I zemřel Konstantin-Cyrill, muž veliký, slavný učitel národův, dne 14. februaru 869, maje věku svého 42 léta. I rozkázal papež všem Řekům, kteří byli v Římě, aby sejdouce se se svícemi, zpívali nad ním a učinili jemu pohřeb jako sluší papežům. Methodius sice prosil řka: „Slibem nás zavázala máti, který z nás prvé sejde, aby ho druhý přinesl do kláštera bratrského (Olympu) a tu i pochoval.“ I dal papež vložiti mrtvolu do rakve a zaraziti rakev hřeby železnými; takto přichystána zůstala ještě po sedm dní v Římě. Ale předstoupili biskupové římští před papeže, řkouce: „Jakož jest Konstantin-Cyrill mnoho zemí zchodil, a Bůh ho sem při-

vedl a zde duši jeho přijal: slušno, aby zde byl i pochován co muž slavný". Vece papež: „Za svatost jeho a za lásku jeho k Římu že přišel sem, pochovám ho v hrobě svém vlastním v kostele sv. apoštola Petra." Řekl pak Methodius: „Ještoto jste oslyšeli mne a nedali tělo jeho mně, pochovejte ho v kostele sv. Klimenta, s kterýmž jest přišel sem." I poručil papež, aby se tak stalo. A takž pochován jest v kostele sv. Klimenta, v hrobě na pravé straně oltáře, kdež Římané dali vymalovati obraz jeho, modlíce se u hrobu den a noc a chválíce Boha, že tak oslavil muže tohoto.

Po smrti Konstantina-Cyrilla vypravil se biskup Methodius nejprvé do Pannonska s listem papeže Adriana k Rostislavu moravskému a Kocelovi: Jako o vas duchovnaja slyšachom. V listu tomto, o němž patrně i Epilogus terrae Boemiae atque Moraviae neboli Život sv. Cyrilla a Methodia věděl, jejž také Nestor znal (se-že slyšav papež rimskyj pohuli těch iže ropčut na knigy slovenskija ecc.), zřejmě se povolává stolec římský na staré právo své k těm krajům slovanským, an dí: „Oni-že uvědivše, apostolskago stola dostojašča vašja strany, kromě kanona nestvoriste ničsože, no k nam priidoste, i sv. Klimenta mošči nesušče." I napotom hájili papežové a biskup Methodius právo římské k těm stranám proti císaři a biskupům německým důvody historickými. Ale i oprávněnost jazyka slovanského při službách Božích a jiných církevných uznána jest slavně listem Adrianovým: „My-že umyslichom izpytavše poslati Methodia, svjašče i s učeniky, syna-že našego, na strany vašja, muža-že s'veršena razumom i pravověrna, da vy naučit, jakože jeste prosili, skazaja knigy v jazyk vaš, po vsemu cerkovnomu činu ispoln', i s svjatoju m'šeju, rekše s služboju, i krešče-niem. — Sej-že jedin chranite obyčaj, da na mši prvoje čtut apostol i evangelie rimsky, tače sloven'sky."

Neví se bezpečně, přišel-li Methodius s listem papežským ihned i na Moravu, kdež r. 869 ohromné převraty nastaly a teprvé r. 873 za Svatopluka ukončení došly. Jisté jest, že meškal u Kocela, kde mu nastal tuhý spor s duchovenstvem Salcburským. Odpor Salcburčanů směřoval jednak proti uvedení slovanského jazyka do služeb církevných, jednak proti zřízení biskupství pannonského. Archipresbyter Richbald, jenž tam církev spravoval, musel konečně ustoupiti Methodiovi od Kocela i od lidu, jakož i nemálo od papeže podporovanému, což se stalo buď konec r. 870 nebo na začátku 871: Rihbaldus multum tempore ibi commoratus est, exercens suum potestative officium sicut illi licuit archiepi-

scopus suus, usque dum quidam Graecus, Methodius nomine, noviter inventis sclavinis literis, linguam latinam doctrinamque romanam atque literas auctorales latinas philosophice superducens, vilescere fecit cuncto populo exparte missas et evangelia ecclesiasticumque officium illorum, qui hoc latine celebraverunt. Quod ille ferre non valens, sedem repetivit Juvavensem (Anon. de Conv.) Odpor biskupův německých tak byl prudký, že konečně Methodia, nic nedbajíce na listy papežovy, na synodě někde v Bavořích držané do vězení odsoudili. Když o tom zpráva došla do Říma, kde r. 872 po Adrianovi následoval Jan VIII., hrozil papež biskupům německým, jenž Methodia byli soudili, dokudžby ho ve vazbě drželi, kletbou; načež biskup pannonský svobody své opět dosáhnul (asi 873—874).

Brzo potom vypudil Svatopluk duchovníky německé z říše své a žádal papeže, aby Methodius dán byl Moravě za arcibiskupa (priključi-že sja togda, Moravljane očjušče nemečeskyja popy, iže živjachu v nich neprijašče im, no kov kujušče na nja, izgnaša vsja, a k apostoliku poslaša: Jako i pervěje otci naši ot Svjatago Petra kreščenije priali, to dažď nam Methodia archiepiskopa i učitelja. Leg. Pan.) Bez prodlení vypravil papež biskupa pannonského na Moravu, kdež přijat jest s úctou od Svatopluka i lidu moravského. I svěřeny jsou mu všecky kostely a všickni střižníci na hradech na všech. „Ot togo-že dne velmi načat rosti Božie učenie, i strižnici množiti sja v vsěch graděch, i poganii věrovati v istinnyi Bog, svoich bljudi otmětajušče-sja. Tolmi pače i Moravska oblast prostraniti načat vsja strany, i vragy svoja poběžati i s nepogrěšeniem, jako i sami povědajut prisno.“ (Leg. Pan.)

Slova tato vztahují se, ač nemýlíme-li se, především na pokřestění knížete českého Bořivoje a za ním Slovanů českých, kteréž se stalo r. 874. Bořivoj pokřestěn jest od arcibiskupa Methodia na hlavním hradě Svatopluka moravského, totiž na Velehradě, jakž tuto ukážeme.

Kosmas praví: Qualiter autem gratia Dei dux Borivoj adeptus sit sacramentum baptismi, aut quo modo per ejus successores his in partibus de die in diem sancta processerit religio catholicae fidei, vel qui dux, quas aut quot primitus ecclesias credulus erexit ad laudem Dei: maluimus praetermittere quam fastidium legentibus ingerere, quia iam ab aliis scriptum legimus: Quaedam in Privilegio Moravïensis ecclesiae, quaedam in Epilogo ejusdem terrae atque Bohemiae, quaedam in Vita vel Passione sanctissimi nostri patroni et martyris Wenceslai. Kosmas

uvádí tedy tré pramenův, odkud se čtenář o počátcích křesťanstva v Čechách hned za jeho časů (konec 11. století) poučiti mohl: „Privilegium kostela moravského“; o tom nyní žádných vědomostí nemáme, ač nemá-li se tím rozuměti „Privilegium“ bullou pap. Jana VIII. r. 880 církvi moravské udělené (Erb. Reg. 43). Zadruhé, „Epilogus terrae Moraviae atque Bohemiae“, zatřetí: „Vita vel Passio S. Wenceslai.“ Těchto dvou pramenův známe, ne sice ve starém latinském originálu, ale v překladu českém ze XIV. století. Epilogus Moraviae atque Bohemiae zajisté nic jiného není nežli „Život sv. Cyrilla, sv. Metudia a sv. Ludmily“ (Výbor český str. 308—313), kdežto „Vita s. Wenceslai“ jest „Život sv. Václava“ (tamže str. 314—322). Těchto dvou pramenů posledně řečených znal a užil Dalemil (na počátku XIV. století). Všecko, co píše, shoduje se i s prameny těmito i s krátkým udáním Kosmovým.

Kosmas dí: Qualiter autem dux Bořivoj adeptus sit sacramentum baptismi atd. (viz svrchu); na jiném pak uplímo: Borivoj, qui primus dux baptisatus est a venerabili Metudio episcopo in Moravia, sub temporibus Arnolfi imperatoris et Swatopik ejusdem Moraviae regis. Dalemil píše: Borivoj prosi krsta ot Svatopluka moravského a od Methoděje arcibiskupa Velehradského; ten arcibiskup Rusín bieše, mšu svatu slovansky slúžieše; u Velehradě krsti Čecha prvého, Bořivoje kněze českého. A v Životě sv. Václava čteme: „Potom když bratr sv. Cyrilla, jménem Methodius, po jeho skončení místo něho moravským biskupem byl učiněn: tehdá české slovutné kníže, jménem Bořivoj, a jeho bohabojná kněžna, sv. Ludmila, v tom městě jehož Velehrad slove, tu jehož moravského arcibiskupství stolec a sláva bieše, v kostele sv. Víta od blaženého arcibiskupa Methodia, oba svatý křest jsta přijala.“ A v Epilogu: A když bylo nazejtřie, vida svatý otec Metudius toho knieżete (Bořivoje) ustavičnú žádost, jeho se třmidcat slúhami, jehož s nim byli přijeli, pokřstil . .“

Kosmas na první skutky křesťanské v Čechách toliko naráží: Qui dux, quas aut quot primitus ecclesias credulus erexit ecc. (viz svrchu). Dalemil praví: „Když Bořivoj svój stav změni, svět potupiv v svatost se promění, almužny velké činieše a domy Božie stavieše: Prvý chram v Hradci postavi a sv. Klimentu oslavi; druhý Světěj Mařie v Praze, ot velikých vrat inhed na dráze.“ Epilogus zjevně oznamuje: „Bořivoj do Čech se vrátiv, kostel ve jmě sv. Klimenta nad tím hradem ješto Gradišť (Levý Hradec) slove, učiniti kázal. Ve jmě Svaté Královny kostel u Pražském městě učinil. Kníže Spytihněv také jako i otec, kostely, kněží i vieru křesťanskú slavně povýšil. Vratislav ve jmě sv. Jiřie duchovním pannám na Pražském hradě kláštor učinil.“

Z oněch tří pramenů, kterýchžto obsah Kosmas znaje toliko na-

pověděl, Dalemil pak šířeji podal, vychází najevo, že Bořivoj v skutku pokřtěn jest na Velehradě od arcibiskupa Methodia. Marné a nijaké jsou proti tomu námitky některých učenců na př. Dümmlera, kterýž se neostýchal černiti Kosmu, jakoby byl lhal, úmyslně prý zakrývaje svou nevědomost. „Cum auctores hoc loco a Cosma laudati praeter Gumpoldum (Vita S. Wenc.) nobis plane ignoti sint neque ullum alliud eorum vestigium appareat, suspicor, Cosmam ignorantiam suam hac excusatione contegere voluisse et baptisma Borivoi eam ob rem fusius non enarasse, quia nullam ejus habuit notitiam accuratiorem“ — tento výrok věru sám se odsuzuje! Co se ostatně týče známého vypravování o pokoření Bořivojovu na dvoře Svatoplukově prvé nežli přijal křest: toť jak znatelé dějin křesťanstva dobře vědí, není než legendární vyozdobení, s kterýmž se i jinde skoro do slova potkáváme. Anonymus de conv. Bag. píše o knížeti Ingovi slovanském v Pannonsku: Servos credentes secum vocavit ad mensam et qui eorum dominabantur infideles, foris quasi canes sedere fecit, ponendo ante illos panem et carnem et fusca vasa cum vino ut sic sumerent victus; servis autem staupis deauratis propinare jussit. Tunc interrogantes primi de foris dixerunt: Cur facis nobis sic? At ille: Non estis digni, non ablutis corporibus cum sacro fonte renatis communicare, sed foris domum ut canes sumere victus. Hoc facto fide sancta instructi certatim cucurrerunt baptizari. Et sic deinceps religio christiana succrescit.

Pokřestěním Bořivoje na Velehradě rozhodlo se vítězství křesťanstva nad pohanstvem v zemi české: Od té chvíle byla země tato křesťanská. S křesťanstvem přišlo do Čech zároveň i užívání jazyka slovanského v církvi.

Původ křesťanstva českého z Moravy vysvědčuje se kromě křestu Bořivojova ještě i následujícími úkazy: Že bratří Soluňští s sebou nesli ostatky sv. Klimenta, stalo se zakládání kaplí a kostelíků na jméno tohoto svatého v zemích našich obyčejem. Máme jisté stopy, že kudy se bratří s těmi ostatky brali, všude po nich kaple Klimentské zůstaly, jako: V osadě Kelemen (t. j. Kliment) v okresu Koprivnickém, ve farství Suchodolském v Charvatsku. V Heiligenbrunnu (Szent-kút) v okresu Német-Ujvárském v diecesi Kamenecké (ecclesia ad S. Clementem). V osadě Bük v sousedství Csepregu, v diecesi Raabské, kde byla římská Scarabantia Juliae. V Močonku blíže staré Nitry, na Slovensku. U Osvětiman nedaleko Velehradu, v Lipůvce na dráze z Brna do Čech. Kaple a kostelíky takového založení rozmnožily se rázem po celé zemi české; nejprvé na dráze od hranic moravských ke Praze: Na hradě Litomyšli, na hradě Hradci (nyní Králové), v Dobře-

nicích (mezi Hradcem a Chlumcem), v starém dvoreí knížat českých Sadsco, na Levém Hradci (in Levo Gradech ubi christianitas incepta est), na Vyšehradě, kdež hlavní chrám r. 1070 založený obdržel titul: Ecclesia s. apostolorum Petri et Pauli sanctique Clementis martyris atque pontificis, na Opyši hradu Pražského (S. Clemens de Opis). Z prostředka země české šířilo se zakládání kostelů ke cti sv. Klimenta na vše strany: Jsou a byly v Boleslavi nad Labem, v Bubnech u Prahy, v Odolenè-Vodě u Prahy, v Chlumčanech blíže Čitolib, v Chržíně u Budyně, v starých zašlých Murách u Doksan nad Ohří, na Hradišti nedaleko Poříčí sázavského, v Mirovicích a konečně na Práchni. Zalíbení toto v kostelích Klimentských nemohlo pocházeti než z první doby křesťanstva. Bavorští duchovní zakládali v zemích na křesťanstvo obrácených nejraději kostely sv. Petra, sv. Ruperta, Emerama, Urbana, Osvalda, Mauricia, Štěpána; kde působili bratří Solunští, rozšířilo se zakládání chrámů ke cti sv. Klimenta.

Druhé neméně vážné svědectví o příchodu křesťanstva z Moravy do Čech t. j. skrze bratří Solunské, jest názvosloví církevní, veskrze slovanské. Jako by názvy z němčiny přeložené anebo německým napodobené, důkazem byly o působení missionářů německých mezi praotci našimi: podobně názvy slovanské, nalezají-li se u nás a shodují-li se s názvosloví v nejstarších knihách slovansko-církevných, svědčí o působení missionářů slovanských. A v skutku shledává se, že názvy všech skoro podstatných pojětí křesťanských u nás dokonale se shodují s těmi, které čteme v nejdávnějších knihách církevno-slovanských. Vizme příklad očitý: Slovinci, kteří přijali víru od duchovníků německých, zachovali podnes i názvosloví německému napodobené. Svátky svatodušní slovou u nich binkosti (Pfingsten); Nanebevstoupení Páně: Nebohod Kristusov (Christi Himmelfahrt); Hod boží Velkonoční: Velika nedelja, Grosssontag; Zelený čtvrtek a bílá sobota: Veliki četertik a velika sobota (Chardonnerstag, charsamstag); Těla vzkříšení: Vstajenje mesa (Auferstehung des Fleisches); Božská osoba: peršona božja (göttliche Person); Milost Boží: Gnada božja (Gnade Gottes); Boží tělo, S. résno telo (Frohnleichnam) a j. Na Moravě názvů církevných německo-latinských není, ačkoli víme, že tam prvotně působili duchovníci němečtí, tak jako u Slovinců; toť nepochybně tím, že první duchovní nemnoho dbali na slovanštinu, pak také, že mnoholeté užívání církevního jazyka slovanského starší německé názvosloví zcela vyhladilo. Jisté jest, že některé názvy náboženské všem Slovanům jsou společné, některé jen v staroslovanštině, charvatštině, československém a ve východní církvi se srovnávají, některé jen u Slovinců a nikde jinde nepřicházejí. Nej-

větší ale podobnost nalezá se mezi názvy v nejdávnějších spisech hlaholsky psaných, pak v charvatštině a československé podnes užívanými (Hospodin, křest, stvořitel, spasitel, milost, vzkříšení, rozřešení a j.)

Církev česká podnes chová památku, že pokřesťanění stalo se z Moravy. Modlitba církve české (proprium Bohemiae) zní: Bože, jenž jsi nás skrze blahoslavené biskupy a vyznavače své Cyrilla a Methoda k jednotě křesťanské víry přivésti ráčil atd. I některý obřad církve české ukazuje na původ ten, na př. svěcení vody svatotříkrálovské (Jordán), což v diecesí na př. Vídeňské a jinde v Rakousích není známo.

Nepopíratelným důkazem jest dále i trvání církevní liturgie slovanské v Čechách po zahynutí říše moravské, ve století 10. i 11. Marné jsou námitky, že slovanského jazyka neužíváno v Čechách před sv. Prokopem, jak Dobrovský, Kopitar a Dümmler pravili; nezmařitelnéť jsou stopy a svědectví, kteráž o tom ze století 10. máme. Legenda sv. Václava (r. 1827 v Rusích na veřejnost vyšlá) zvěstuje upřímo, kterak Václav sv., jenž okolo r. 908 se narodil, jako pacholík dle spůsobu církve postřižen a dán jest na učení-se knihám slovanským jako prý kněz (i vda i baba svoja Ljudmila naučiti knigam slovenskym po slědu popovu, i navyče rozum dobrě), načežt eprv poslán od otce na Budeč, by vyučen byl i latině (otsadi-že Vorotislav v Buduč i nača otrok učiti sia knigem latynskym i nauči sia dobře.) Máme za to, že co dále praveno o knihách řeckých čili slovenských (grečeskija knigi ili slovenskija), rozuměti se má jednako o knihách slovanských proti knihám latinským (nača-že uměti knigi latynskija jakože dobryi episkop ili pop.).— Za Václava nacházíme ještě i kněze patrně slovanské v Čechách. Biskup onen, jenž povolán byl k postřižinám sv. Václava na hrad Pražský, nebyl z Němec.

V druhé polovici 10. století odebrala se kněžna Mlada, dcera Boleslava I., mladší sestra Dobravy, do Říma jednak aby seznala řeholi sv. Benedikta a zřídila podle ní klášter panenský u kostela sv. Jiří v Praze, čehož i dosáhla, jednak aby hleděla vymoci založení stolice biskupské pro zemi českou v Praze. Papež Jan XIII. k tomu rád přivolil, avšak v listu ke knížeti Boleslavovi II. psaném výslovně se ohradil proti užívání jazyka církevno-slovanského (verum tamen non secundum ritus aut sectam Bulgariae gentis vel Ruziae aut slavonicae linguae, sed magis sequens instituta et decreta apostolica, unum potiorem totius ecclesiae ad placetum eligas in hoc opus clericum, latinis adprime literis eruditum), což se i stalo. Toto vše předpokládá jsoucnost liturgie slovanské v Čechách ještě v 10. století za Boleslava I.

R. 973 založeno jest samostatné biskupství Pražské. Předcházelo vyjednávání s biskupem Řezenským sv. Wolfgangem a též se stolcem Římským. Stalo se během posud nevyzpytovaným, že když povstala otázka o zřízení biskupství v Praze, pravilo se, že Čechy patří k diecesi Řezenské, že tedy třeba dorozuměti a vyrovnati se prvé s biskupem Řezenským. Byloby zajisté žádoucné, abychom znali právní titul biskupů Řezenských k zemi české. Na křest 14 lechů v Řezně nepovolával se toho času ani biskup Řezenský sám, naopak spisovatel biskupovi Wolfgangovi souvěký praví, že „haec gens t. j. Čechové, noviter per christianam imbuta fidem sacrilega idola, licet tepide, abjecit," ačkoliv Čechové již od století byli křesťané, ano i mučenníky se vykázati mohli, Václavem a Ludmilou. Také ani Kosmas ničehož neví ni o křestu Čechů v Řezně ni o tom, žeby Čechy byly patřily k diecesi Řezenské; Kosmas ví toliko, že Václav pozval biskupa Řezenského Tutona k svěcení chrámu na hradě Pražském, ke cti sv. Víta; co se týče zřízení biskupství Pražského, o tom oznamuje, že jednáno bezprostředně se stolcem Římským skrze Mladu, dceru Boleslava I. Myšlénka, že Čechy následkem křestu 14 lechů náležely k Řeznu, povstala teprvé u spisovatelů 16. věku, i nemá žádné váhy do sebe. Jisté jest, že stolec římský dal povolení k založení biskupství Pražského, jisté jest ale i to, že bylo potřeba vyrovnati se s biskupem Řezenským, kterýž toho časů, aspoň jak děj ukazuje, pokládal sebe za biskupa také českého, ač nevědomo, na jakém základě. Vyrovnání stalo se bez velkých obtíží. K diecesi Pražské přičíleny ostatně i kraje mimočeské: Morava, Polané, Slezsko a Uhry až po Váh; listina zakladací zachovala se v potvrzení cís. Jindřicha IV. z r. 1086 (Erb. Reg. 167).

Vývin obce zemské.

§. 24. Země česká byla celek a jednota **zeměpisná**. Již Kosmas znaje tuto vlastnost, vyličil ji případně na začátku kroniky své; ještě podnes představují Čechy obraz celku přirozeného, jednoty přirozené, ač ne již tak dokonalý jako před 11. stoletím, ještě tehdá patřila k nim i nejhořejší část krajiny Oharské a Lužnické, ne však dnešní končina Rumburská a Friedlandská. V mezích přirozených zavírały tehdá Čechy hořejší krajinu řeky Labe úplně a dokonale.

Čechy byly také jednota národní. Všickni zajisté obyvatelé země české v mezích právě vytknutých jednostejně byly Slované, rozdělení sice na několiko plemen, ale co do kmenu jednorodí a nerozdílní. Není tu stopy národu kterého cizího, leda že krajina chebská, sama v sobě také slovanská, v 9. věku přišla pod panství franské, tak že se tam šířiti začalo obyvatelstvo německé.

Avšak země česká byla i jednotou politickou. Zeměpisná povaha země má vůbec veliký účinek na uspůsobení politických poměrů jejich; očitě to vyniká při Čechách. Možno říci, žeby obyvatelstvo země české, byť i různorodé bylo podle kmenu, byť i náleželo ke dvěma, ke třem kmenům národním, přes to přece chýlilo se ke společnému středišti a hledalo spolek a jednotu. Tím více musela růsti jednota obyvatelů země této, ještoť je vázala navzájem jedna mluva, jeden názor společenský, jeden mrav, jeden spůsob života. Než i jiné příčiny vedly obyvatelstvo neodolatelně ke sjednocení v jeden spolek, v jeden celek politický, v obec zemskou, jakž tuto buď ukázáno.

Nemíníme se povolávati na děje mohutného Sama; zdát se nám, že veliký svazek mezi národy, jejž Samo zpořídil, sluší řadit ne tak ke státům neboli říším ve smyslu obcí, ale spíše k útvorům, jakýmž byla předtím na př. moc Marobudova. Přestáváme na vědomostech, kteréž nám v té věci podávají paměti v národu samém zachované.

Zlomky Zelenohorské tak jako i Kosmas dobře vědí, že obyvatelstvo v Čechách bylo venkoncem a jednostejně slovanské; v tom se s nimi dokonale shodují i zprávy letopisců franských, kteří neznají jiného národu v Čechách kromě Slovanů. Titéž pramenové vědí také, že bylo Slovanů českých několikero plemen, s vlastními sice rody knížecími, kteří kdys tehdys vespolek na se i nevražili a mezi sebou půtky měli, avšak jednotu svou vždy osvědčovali na př. proti nepřátelům zahraničným a v jiných vážnějších dějích, až se konečně všecka plemena podřídila knížecímu rodu Čechův, v prostředku osazených. Knížecí rod Čechův nejdříve a nejvíce vyniknul a všem ostatním v popředí se postavil. Dle pamětí Kosmových pokládal lid knížete jejich, Kroka, za předního soudce všech plemen (fuit Crocco vir in suis generationibus ad unquem perfectus, rerum secularium opulentia praeditus, judiciorum in deliberatione discretus, ad quem tam de propriis tribubus, quam ex totius provinciae plebibus omnes ad dirimenda convolabant judicia). Dle RZel. souděna jest rozepře mezi

dvěma bratry knížecího rodu Popelovicû od knížat všech skoro plemen při dvoře Libušinu; byli na soudu knížata z plemen Charvatû (Svatoslav, Lutobor, Ratibor), z plemene Sedličanû (Radovan), z plemen na Sázavě, při Brdách a na Mži osedlých. — Kněžna Čechův, Libuše, pojala za manžela slovútného muže z mohutného plemene Běliny, Přemysla, čímž navždy upevněno přátelství mezi Čechy a Bělinou, jakž o tom svědčí příběh ve válce mezi Lúčany a Pražany, kde Bělina i Lutomírici přáli a pomáhali Čechům (quia hi, uterque populus provinciarum Belina et Lutomirici, adjuvabant partes Bohemorum. Cosm.) Sama válka, kterou Vlaslav kníže lucký vedl s Neklanem knížetem českým, ukazuje postup myšlénky politického sjednocení celé země v jeden spolek, v jednu obec. Vlaslav totiž sám chtěl se zmocniti panství nad plemenem Čechův a usaditi se ve středisku země, tak žeby byl, kdyby se mu bylo dílo toto povedlo, konal to, co konali knížata česká, žeby byl opanoval všecku zemi tak jako ji opanovali tito (dux Wlastislav, vir bellicosus et in bellicis armis animosus ac consiliis supra modum dolosus, contra Bohemos frequenter susceperat bellum et semper Marte secundo atque diis auspicibus praevaluerat; ex nimia quam semper obtinuit in proeliis prosperitate, exaltatum est cor ejus et elevatum, ut mente feroci exardesceret omnem Bohemiam ad obtinendum. Cosm.) Avšak štěstí přálo knížatům českým. Opanovali naobrat po pádu Vlaslavovu knížectví jeho lucké, čímž nabyli moci a síly tuším rozhodné v celé zemi. — Více ještě přispívalo ke spojení všeho obyvatelstva v jednu moc politickou nebezpečenství, kteréž hrozívalo zemi české od nepřátel cizích. Jmenovitě vzrostlo nebezpečenství toto za mohutného Karla Velkého v té míře, že samostatnost všech plemen uvedena tím v pochybnost a nejistotu. A právě v těchto dobách není ani u letopiscû franských žádné, ni sebe menší stopy, žeby Slované čeští byli nesjednocení, ba zprávy, kteréž toho času, na konci 8. a na počátku 9. století letopisci tito podávají, jináče ani neznějí nežli že Slované čeští byli sjednocení, že Čechy byly jednota i celek soustavný, že nebylo různosti mezi nimi. Líbilo se některým učeným za novějších těchto let vykládati učení, že v Čechách nebylo jednoty politické, ale že země tato rozptýlena byla na mnoho knížátek a knížectví. Nuže, kde se jeví taková nejednota? Či může-li se předpokládati nejednota u Slovanû českých, když r. 791 pustili jedno oddělení vojsk Karlových, Sasy a Frisy, přes celou zemi, od hor Krušných k Vltavě (per Beehaimos)? Pravda-li, že

za Pipína syna Karlova počátek vzal poplatek český k říši franské, jakž tu možno předpokládati nejednotu politickou v zemi české? Či byli Čechové nejednotní, když r. 805 a hned rok potom poslal Karel ohromné vojsko čtverým proudem najednou proti nim, kteréž také v nezčíslném počtu soustředilo se v okolí Řípu? Nebylo-li všecko obyvatelstvo, slabé sice, ale svorné v odporu proti Frankům? Píšou-li letopisci franští toho času i jen slovem o nějakém rozvětvení Čechů na různé knížectví a o nesvornosti mezi nimi? Pravíť oni zajisté: Natio Sclavorum, studio satis aspera belli, quos Behemos vocitant, in se levitate procaci irritans Francos, Caroli commoverat iram (Poeta Saxo), a jinde k témuž r. 805: Sclavi invia et saltus penetrantes, se mimime ad pugnam praeparaverunt; vastataque autem et incensa per 40 dies eadem regione, ducem eorum nomine lechonem occidit (Einh. Ann.). R. 817, 821 slovou Čechové bez rozdílu Behaimi jako celek, a to když posly posílali ke dvoru králů franských. Ještě r. 840 vykoupil sobě Ludvík toho jména Němec, cestu ze Srb do Bavor přes Čechy za veliké dary (per terram Sclavorum reditum in Baioariam auro sibi redemit.)

Nejednota, která od těch časů mezi knížaty Slovanů českých naproti Frankům a tudíž i mezi nimi nastala, měla příčinu a počátek svůj právě v tom, že Frankové dle spůsobu své politiky vábili jednotlivá knížata k sobě, aby tím rozviklali jednotu zemskou a tím zemi oslabíce ji k sobě připoutali. Roku 845, tedy po více jak 50-letém z dějin známém obcování Slovanů českých s Franky, dobrotivém i nepřátelském, roku 845 pravíme, projevila se nesvornost knížat českých mezi sebou ponejprvé, když se jich několiko na dvoře franském v Řezně dalo pokřestiti. Letopisec výslovně praví, že to bylo toliko 14 z lechů českých (14 ex ducibus Boemorum), patrně tedy jen část, nikoli všickni. R. 849 jmenuje se Tacholf „comes de Boemia“ v krajině chebské co područník Frankův, téhož času asi slovou knížata Vitorazští (in Boemannis) podrobenci Franků; r. 856 píše se, že Ludvík Němec, bera se z Glomáčů, tedy z krajiny teď Dražďanské, přes Čechy (nepochybně touž cestou, kterou sobě r. 840 zlatem vykoupil), několik knížat jejich sobě naklonil a v poddanost přivedl (per Boemannos transiens nonnullos ex eorum ducibus in deditionem accepit).

Avšak ani tyto odpady, ani toto různění nemělo účinku valného na stav země; neutrpěla tím starověká jednota Čech. Odpadlo sice Chebsko i župa Vitorazská, ale jádro zůstalo přese

všecky bouře nepohnuté, nerozborné. Či jaký že to na př. účinek křestu Řezenského, když hned rok potom válka vypukla mezi Franky a Čechy, která skoro ani neustala; když kníže tak velikomocný jako Bořivoj, teprvé 30 let později na víru se obrátil, a to ne v Řezně, alebrž na Velehradě! V bojích r. 849, 871, 872 představuje se nám země česká jako jeden tábor, s hradbami pomezními u Chebu (vallum hostium i. e. Boemorum 849) a před Rakousy (vallum firmissimum 871); v bitvě s Franky na Vltavě r. 872 spatřujeme v čele vojsk českých knížata Charvatův (Svatoslava a Spytimíra), Čechův (Bořivoje) a jiné ještě vůdce Vítislava, Jaromíra, Mojslava; toto všecko zdaliž to nepředpokládá jedno řízení válečné?

Nemalý byl účinek nového děje, křestanstva, kteréž byvši od několika let připravované, konečným pokřestěním Bořivoje Pražského roku 874 vrch vzalo nad pohanstvem, a to navždy. Právě toho času vymanila se také Morava z poddanství franského, světského i duchovního, což velmi přispívalo k tomu, že se Čechy spojily s Moravou, až se r. 890 Svatopluk zmocnil i panství nad Čechy, kteréž do té doby měly knížete ze svého národu, jak dí Regino (ducatum Behemensium, qui hactenus principem suae cognationis ac gentis super se habuerant.) Nátisky, jakých Čechové, jmenovitě v posledních létech vlády Svatoplukovy a v prvních létech vlády nástupců jeho (890—900), snášeti měli od Moravanů, staly se knížatům českým pohnutkou, že se od Moravy odtrhli a s Franky spojili. A i tu zjevně se ukazuje jednota země politická, při všem tom, že vícero knížat plemenných stávalo v zemi; píšeť se r. 895, že všickni knížata česká, v čele majíce Spytihněva a Vratislava, syny Bořivojovy, k Arnulfovi přišli do Řezna a s ním se spojili (mediante mense Julio habitum est urbe Radisbona generale conventum; ibi de Sclavania omnes duces Boemannorum, quorum primores erant Spitignewo, Witisla, ad regem venientes et honorifice ab eo recepti per manus ut mos est, regiae potestati reconciliatos se subdiderunt. Ann. Fuld.)

Ještě v X. století byl v zemi vedle knížete Pražského také Slavník, kníže charvatský na Libici, mocný a velikou samostatnost maje; avšak netrpěla tím jednota zemská; Boleslavové I. i II. vládli nemýleně v zemi, a synové Slavníkovi sloužili jim ve věcech zemských. O nějakém odporu Slavníka proti Boleslavovcům žádné řeči není; naopak víme, že syn Slavníkův, Vojtěch, s velikým nadšením povolán jest za biskupa Pražského od knížete

i ode všeho lidu (quem dux Boleslaus et ejus optimates juvenem adducunt in medium atque inquiunt: Nolis, velis, noster episcopus eris; tua nobilitis, tui mores et actus optime concordant cum honore pontificatus. Te dignum omnis clerus, te universus idoneum episcopatu acclamat populus. Cosm.); také víme, že i jiný syn Slavníkův, Soběbor, prvorozený, r. 995 spolu s kněžicem Boleslavem, táhl na službu válečnou k cís. Otovi III. proti Slovanům polabským ještě pohanům, kdež se zpřátelil s kněžicem Měčislavem polským; occuritque regi in auxilium Misaco Bolislai (Chrábrého) filius cum magno exercitu, nec non Boemii cum filio alterius Bolizlai venerant. (Saxo). Soběbor, major e fratribus Sti Adalberti, servitio imperatoris in adjutorium profectus paganorum expugnationes adivit, ubi cum Boleslavo Poloniorum duce amicitiam junxit (Biog.) — Násilným zahynutím r. 996 zmizel konečně i rod knížat Libicko-charvatských, a knížata Pražsko-čeští samijediní zůstali pánové v zemi.

Život dvorský a národní.

§. 25. Kníže panující byl zároveň **starostou** knížecího rodu, jehožto členové poslouchali ho netoliko co knížete zemského, ale i co hlavy a vládaře rodu svého. Umrě Vorotislav knjaz, i postaviša knjazja Vjačeslava na stolě děďni, i ottolě Boleslav nača pod nim choditi (Leg. sv. Vácsl.).

Knížecí rod žil podobně v **nedílnosti** jako jiní rodové v zemi. Příklad máme u Slavníkovců, kteří po smrti otce Slavníka všickni skoro chlebili pospolu na hradě Libici. Mladších bratrů nebo jiných dospělejších členův rodiny vybývali knížata úděly nebo díly t. j. příjmy knížecími v některé nebo v několika župách, kdež pak kníže údělný také sídlo míval a tím i velikou moc politickou v údělu svém provozoval. Jmenovitě Boleslav, mladší bratr Václava sv., v držení údělné obdržel krajinu pojizerskou, kdež při Labi postavil ještě co údělný kníže hrad Boleslav po jménu svém tak nazvaný. Jakkoliv z Kosmy vidno, že Boleslav jsa knížetem údělným, velikou moc provozoval, přece stál pod vrchní vladou Václava, knížete zemského, bratra svého staršího, jak svrchu řečeno.

Knížata čeští rádi vyhledávali **svazky příbuzenské** s jinými knížecími rody jak domácími tak i sousedními, jmenovitě tím, že za manželky brali sobě dcery z jiných plemen a dcery

neb sestry své že vdávali do plemen jiných. Bývalo, že takové svazky rodinné též i důležité svazky politické způsobovaly, jakž toho nejeden příklad máme z 9. i z 10. věku. Již i Libuše pojala za muže Přemysla z župy Bělinské, čímž župu tuto přiklonila na všecky časy k Čechům Pražským. Svatopluk moravský vzal sobě dceru knížete českého Ve . . . . viznu (Veleviznu?), což bylo znamením a počátkem těsného spolku mezi Moravany a Čechy, počínajíc od r. 871. Bořivoj měl za choť dceru knížete Pšovanského, Ludmilu. Sestry Václava sv. provdány byly vesměs za knížata domácí a snad i zahraničná: Imjaše-že sestry 4 i vdasta ja v rosna knjaženja i ustroiste ja. Jedna z nich, Přibislava, byla jak se zdá provdána za knížete některého z rodu Slavníkovců, neboť pověst jest, že na Jizeře sídlela. Také i z jiných knížectví zahraničných bráno i zase dáváno dcery knížecí: Vratislav pojal Drahomíru ze Stodoran kmene Lutického (Wratislav accepit uxorem nomine Dragomir, de durissima gente luticensi, ex provincia nomine Stodor. Cosm.), Boleslav I. pak vdal dceru Dobravu za Měčislava polského. Následek byl, jak v Luticích tak v Polanech, dlouholetý věrný svazek přátelský mezi Lutici a Polany s jedné a Čechy s druhé strany.

Sňatky byly slavné, nevěsta za muž jest nešena neb vezena; o svatbě Svatoplukově víme, že přijelo pro nevěstu svatební poselství u znamenitém počtu a že ji na Moravu doprovázel průvod v počtu 644 koní, vystrojený zbraní a zbrojí.

Dětem dáváno jména v rodu obvyklá, čistě slovanská, nikoli pak dvojí, jako u knížat ruských, kdež děti kromě domácího jména slovanského obdržely ještě i křesťanské. Druhého jména dostávalo se kněžicům a kněžnám v Čechách, když vstupovali do stavu církevního; tak nazván Vojtěch po učiteli a vychovateli svém arcibiskupovi Děvínském Adalbertus; dcera Boleslava I., Mlada, první abatyše svatojirská, přijala jméno Maria; Jaromír syn Břetislava I., vysvěcen za biskupa, vzal na se jméno Gebhart.

Křestná jména řídila se po obvyklém v rodě obyčeji; později také po nějaké příhodě nebo po některé osobě v rodině obzvláště ctěné; takž nazval Boleslav I. syna svého druhorozeného Strachkvasem (terribile convivium), pomnic na smrt bratra Václava. Tak i choť Boleslava II. Emma, majíc zvláštní úctu k památce biskupa Udalricha Augsburského, dala syna svého čtvrtého pojmenovati Udalrikem (Oldřichem).

Děti bývaly na vychování v prvním věku svém u děda

i báby, podobně jako v Rusích. Ludmila v svém poručství vnúčka svého Václava jměješe. (Leg.) Po vykonaných postřižinách dala jej Ludmila na učení slovanské (i vda i baba jego Ludmila naučiti knigam slovanským po slědu popovu. Leg). Pak ho otec Vratislav dal na Budeč, když vyučen v písmu a v knihách latinských (Otsadi že Vorotislav v Buduč, i nača otrok učiti sja knigam latynskim).

Po třetím neb čtvrtém roce slaveny jsou postřižiny mladého knížete, což se dálo s velikým obřadem slavně, a sice v kostele, u přítomnosti biskupa i všeho kněžstva. Postřižiny záležely v tom, že po slavné liturgii jiná knížata postřihli vlasy malému kněžici, postavenému na stupni před oltářem a požehnanému od biskupa. O Václavu sv. víme toto: I vozraste otrok, jako by ujati jemu volos. I prizva Vorotislav knjaz episkopa jetera, s vsěm klirosom, i pěvšim liturgiu v cerkvi sv. Marija (na hradě pražském, ot velikých vrat na dráze), i vzem otroka postavi na stepeni pred oltarem, i blagoslovi i, se rek: „Gospod Iisus Christos, blagoslovi otroča se blagosloveniem, imže blagoslovil jesi vsia pravedniki svoja.“ I postrigoša knjazi ini.

Učení a vychování v letech chlapeckých dálo se docela po mravu církevním. Václav sv. dán na učení slovanské kněži slovanskému, potom na učení latinské, i měl vychování věrně křesťanské, jak ze života jeho vidno, aniž by tím byl ztratil mohútnost povahy své, ješto byl i tělem silen i duchem velikomyslný, i ve smrti. Boleslav I. dal syna Strachkvasa na učení do kláštera sv. Emmerama v Řezně, kde chován zcela po kláštersku, i nazván Christianus (puer docibilis, missus est Ratisponam, sub regulares alas abbati S. Emerami M. Ibi ecclesiasticis et regularibus sanctionibus est imbutus: ibi monachico habitu indutus; ibi usque ad virile robur est enutritus. Cosm.) Podobně i Vojtěcha poslal otec Slavník do Magdeburka na učení k arcibiskupovi, jak se zdá příbuznému, Adalbertovi. Sestra Boleslava II., Mlada, vyučena jest písmu svatému, po řeholnicku (virgo deo devota, sacris litteris erudita. Cosm.); později vykonala poselství ke stolci papežskému o založení biskupství Pražského a kláštera sv. Benedikta. Že i starší sestra její Dobrava, vdaná za Měčislava polského, měla dokonalé vychování církevní, na to ukazuje mocnost působení jejího v Polanech.

Nastolení knížat konáno s velikou slavou a s mnohými obřady. Kníže usazován jest na stol „oten“ i „děden“, zprvu

na Vyšehradě, později na Praze. Stol tento byl z kamene a stál prostřed hradu, nepochybně v prostranství mezi palácem a kostelem sv. Víta. Ještě kan. Vincentius (psal 1140—1171) viděl stol tento, ještě píše, že kníže Vladislav zůstavil Děpolta „v Praze, pro tuenda civitate et principali throno, quodam saxo, quod est nunc in medio civitatis, pro quo non solum nunc, sed etiam ab antiquo multa millia militum bello corruerunt." Kosmas naznačuje nastolení knížat, an dí: Crezomysl locatur sedis in arce; Neclan ducatus potitur solio; Hostivit trono successit. O Václavu dí legenda: V to-že vremja umrě Vorotislav knjaz, i postaviša knjasja Vjačeslava na stolě dědni. Umeršu-že otcju prija Vjačeslav stol otcu'. Slavnost nastolení konala se jak Ditmar píše o druhém nastolení Jaromírovu r. 1004 takto: Jaromír přišed před bránu hradu Pražského, ztvrdil práva zemská a dal milost obecnou lidu; ihned vpuštěn do hradu, a s velikou radostí usaděn opět na přestole knížecím; složil přitom sprostičké, ve kterémž byl oděn, šatstvo a přioděn jest oděvem nádherným. Přinášeli mu zde dary, ponejvíce kořist Pelanům právě odňatou i vedli ho u velikém průvodu na Vyšehrad (Jarimirus adveniens populis jura veniamque commissi poscentibus ante portam dedit, illicoque intromissus pristinis honoribus magna jucunditate inthronizatur ac tunc depositis vilibus vestimentis pretiosioribus ornatur; huic ibi tunc presentatur quidquid unusquisque militum hosti fugitivo vel occiso spoliorum abstulit. Muneribus idem delectatus plurimis ad Wissegradi introducitur, ibique in dominum exclamatur). Kosmas pak takto líčí obřad nastolení Břetislava I. 1037: Jaromír po smrti Oldřichově a po vykonaných obřadech pohřebných uvedl Břetislava na stol, přičemž z pavlačí palácu metáno mezi lid peníze (10.000 penízů), jakž při volení knížat vždy za obyčej, aby se ke knížeti na stolci netiskli. Když pak Břetislav usaděn na stolci, ustal hluk a Jaromír drže knížete nového za ruku takto veco k lidu: Hle, kníže váš! A lid třikrát po sobě volal: Krleš! krleš! krleš! t. j. kyrielejson. (Ducit Jaromir Bretislaum ad sedem principalem et sicut semper in electione ducis faciunt, per superioris aulae cancellos decem millia nummorum aut plus per populum spargunt, ut ducem in solio non comprimant. Mox duce locato in solio et facto silentio, tenens dextram sui fratruelis Jaromir, dixit ad populum: Ecce dux vester! et illi ter succlamant: Krless, quod est Kyrieleyson.)

Knížata velmi sobě libovali v zakládání a stavění hradů, kterýmž dáváno jméno ponejvíce po knížecím zakladateli. Takové

hrady jsou: Krakov (Krok), Kazin (Kazie), Tetin (Teta), Ljubošin (Libuše). Libuše jest zakladatelkyně hradu Prahy, Vlastislav lucký hradu Vlastislavi, Boleslav I. hradu Boleslavi (starého), Boleslav II. hradu Boleslavi (mladého, nového); Oldřich hradce Oldřiše, Břetislav I. hradu Břetislavi (Břecslavi) a Spytihněvi (po synovi zvaného) na Moravě, Jaromír biskup hradce Jaroměři a j. Též i staré hrady v území Charvatův Hrutov, Ljutomyšl, Vratislav, Chrudim, Čáslav, Chlmec Dobroslavský, ukazují na jména zakladatelův.

Na hradech, ježto byly jmění zeměpanské, stavěli knížata dvorce sobě a za dob křesťanských církve či chrámy ke cti Boží. S obzvláštním vděkem připomínají kronisté, ponejvíce stavu duchovního, kolik který kníže kostelův postavil. Bořivoj I. vystavěl chrám ke cti sv. Klimenta v sídle svém Levém Hradci (první v území Čechův Pražských), jiný ke cti Panny Marie na Praze vedle vrat hradských, kdež konány postřižiny sv. Václava. Též se jemu připisuje založení kostela sv. Klimenta na Vyšehradě. Kníže Vratislav I. založil druhý kostel na Praze, ke cti sv. Jiří, Václav postavil třetí ke cti sv. Víta; Boleslav I. na hradu Boleslavi kostel ke cti sv. Kosmy a Damiana; Boleslavovi II. přičítá Kosmas založení 20 chrámů. Vůbec vszěli první chrámové na hradech knížecích, i není hradu, aby nebyl měl kostela. — Paláce neboli dvory knížecí na hradech známé jsou: Dvůr na Vyšehradě (séde na okence rozložito v Liubušině otně zlatě sědlě, sědlě otně, světě Vyšegradě; v Liubušině dvoře utr' Vyšegradě. RZel.); palác neboli dvůr na hradě Pražském (aula 1089, Pragense palatium) na prostranství, kdež i kostel sv. Víta; dvůr na hradě Boleslavi (na dvoře Boleslavlě. Leg.); dvůr na hradě Tetině, kdež bydlela Ludmila; dvůr na hradě Vratislavi (proč si směl živ v moj dvor vniti. Dal. ad 1108); dvůr ve Velehradě. (Leg.) Oblíbená sídla svá nazývali knížata slovanští rájemi, rajskými dvory, rajdrady; rajský dvůr na hradě Pražském, ozdobený malbami, jmenovitě obrazem bitvy Turské, připomíná se u Dalemila (na rajském dvoře to psáno); ruský kníže Jiří Dolgoruký v 12. stol. nazval dvůr svůj rájem (razgrabiša dvor jego, jegože zvaše sam rajem); jméno raj-hrad (na Moravě) již v 11. stol. se připomíná. Že pak polohu výbornou znali knížata obírati sobě k založení hradů a dvorů svých, tohoť svědkem jest na př. poloha Jaroměři, Sadsky a j.

Knížata vládli znamenitě velkým jměním. V jich držení byly předně hrady župní i zemské i po celou potomní dobu župní neboli hradskou až do polovice 13. století. V jich držení bylo,

co ke hradům náleželo: Dvory hospodárské, velmi dobře zařízené a opatřené, spravované hospodáři neb vládaři hradskými; dvoty tyto a dědiny neboli pole orné dávány ještě před skončením 10. století klášterům a kostelům v nemalé toho času ceně; sloužili knížatům dílem lidé, pozbyvší osobní svobody i s rodinami svými buď pro zločiny nebo zajetím ve válce, dílem nájemníci, kteří svobodu svou zachovávajíce, beze všeho zkrácení pečlivými byli rolníky. V držení knížat byl jak les pomezní, tak i veliké lesy vnitř země, nikomu jinému nenáležející, na př. lesy Ztbečensko-křivoklátské a Černínsko-velízské, kdež sídleli knížecí lovčí s družinou loveckou. Též i osobního rodového jmění hojnost velikou měli knížata, z kteréhož jestli co komu dávali a darovali, nebyli přitom vázáni přivolením sněmu jako při statcích zeměpanských.

Není pochybnosti, že knížata čeští tak jako to byl obyčej knížat okolních z té i z dávnější doby, měli též i poklad rodový. Již o Marobudovi píše Tacitus, že Katwald zmocniv se hradu Marobudova v Bojohému, našel tam poklady a kořisti po mnohá léta snášené a ukládané: Veteres illic Sueborum praedae. Podobně i o Vanniovi, následovníkovi Marbodovu, praví Tacitus: Vis innumera Lugii aliaeque gentes adventabant, fama ditis regni, quod Vannius triginta per annos praedationibus et vectigalibus auxerat. Z letopisců franských známo, že i avárská knížata ve hrinku svém mezi Dunajem a Tisou chovali poklad, kterého se r. 896 zmocnil Pipin, syn Karlův, Erich a Zvonimír Slovan (Erichus dux Forojuliensis missis hominibus suis cum Vonomyro Sclavo in Pannonias, hringum gentis Avarorum longis retro temporibus quietum, civili bello fatigatis inter se principibus, spoliavit; thesaurum priscorum regum multa saeculorum prolixitate collectum d. Carolo regi ad Aquis palatium missit. Ann. Laur.) O pokladu knížat moravských řeč jest r. 870, že se ho zmocnil Karlman v čas největší osiřalosti země moravské, když Rostislav odveden v žalář a Svatopluk u Franků dlel (Carlmannus regnum Rastizi nullo resistente ingressus, cunctas civitates et castella in deditionem accepit et ordinato regno atque per suos disposito, ditatusque gaza regia revertitur. Ann. Fuld.) Též i o pokladu knížat polských víme, ještě jej r. 1039 Břetislav český vydobyl v Krakově a odnesl do Prahy na pověstné výpravě Hnězdenské (Krakov eorum metropolim ingressus a culmine subvertit, et spolia ejus obtinuit; insuper et veteres thesauros ab antiquis ducibus in aerario absconditos evolvit, sc. aurum et argentum infinitum nimis. Cosm.)

Komora českých knížat za časů Kosmových byla na Vyšehradě, z čehož se domýšleti lze, že tam chován poklad knížecí.

Víme, že komora tato sloužila k ukládání vzácností všeho druhu. Chováno tam ještě i za časů Kosmových líčené střevíce Přemyslovy (cothurnos ex omni parte subere consutos), nápodobně tuším i knížecí ornáty k nastolení potřebné: Vestis principalis, jehož kusy byly, jak se zdá, thalitarium, chlamys, mutatoria; snad i kopí sv. Václava (hasta Sti. Wenceslai) i helmici jeho, dokudž nebyly odevzdány kostelu sv. Víta. V komoře knížecí ukládáno zlato a stříbro z hor, z daní, z poplatků cizozemských, jakž o tom svědčí příklady ještě r. 1067 (centum marcas argenti annuatim de camera ducis accipiat. Cosm.) a r. 1100 (tributum quod eo tempore fuit allatum de Polonia, et quicquid in sua invenit camera, Břecislaus II. fecit dari per monasteria. Ib.) Není pochyby, že i části kořistí válečných chovány jsou v komoře knížecí, na př. kořist polská r. 1039 na více jak 100 vozích do Prahy přivážená a j.

Při dvoře byla d r u ž i n a, ne sice toho rázu jako družina knížat ruských, která nebyla jen ke službám, nýbrž zastupovala takměř raddu zemskou, kdežto družina knížat českých byla právě toliko čeleď knížecí, ke službám osobním a dvorským chovaná. Taková družina neboli čeleď byli onino „homines“ lechů r. 845 v Řezně pokřtěných, taková byli r. 874 „sluhové“ knížete Bořivoje s ním spolu pokřtění (s jeho třmidcat sluhami, ježto s ním byli přijeli). Takovou družinu měl Václav, pobývaje u bratra v Boleslavi na pouti své po hradech: I nača veseliti sja s drugi svoimi na dvoře Boleslavlě. Ti knížete varovali před bratrem, řkouce jemu: Choščet tja ubiti Boleslav, ale Václav nedal jim víry. — S družinou shodovalo se co do významu staroněm. druhtina, druhtin, trustis regia, ač podoba co do slova zdá se býti klamná tak jako župa a sippe. Taková družina provázela knížete pravidelně na cestách jeho, posíláno jednotlivce v důležitých a důvěrných poselstvích, stále pak byla při dvoře kolem osoby knížete. Bráno do ní netoliko osoby ze šlechty, ale i z prostého lidu, na př. lovčí. Z družin těchto vyrostly napotom úřady dvorské rozličného povolání. Obraz družiny ruské máme ve slovích Nestorových o Vladimíru: Bě bo Volodimer lubja družiny i s nimi dumaja o stroi zemleněm, i o ratěch, i ustavě zemleněm, i bě živ s knjazi okolnimi mirom. Z dob Svatopluka moravského známe Zemižizna důvěrníka r. 880 s Methodiem arcibiskupem do

Říma poslaného, z dob Václavových Podivena sluhu, z dob Boleslava II. Voka (984 Vagio miles Boleslai ducis Bojemorum, qui Henricum cum exercitu comitabatur. Ditm.), z časů Jaromírových Hovoru, jenž za ochranu v lesích Velízských před Vršovici učiněn šlechticem i s potomky svými, spolu též i lovčím knížecím na dvorci Ztbečenském. Latině slula družina comitatus (967), homines, milites, servi.

Knížata pravidelně navštěvovali každého roku některé hrady t. j. některou část země, jmenovitě v čas hodů kostelních, o poutích. Václav r. 935, navštěvujíc hrady, přišel i na Boleslavhrad, kde ho čekala smrt mučenická (Biachu-že svjaščenie cerkvam v vsěch graděch, Vjačeslav-že jazdjaše po gradom, jecha ko Boleslavlju-gradu). Za obyčej bylo přitom dávati hody (convivia) a provozovati rozličné hry a zábavy. Takové hody dávány při dvoře Svatopluka moravského, když tam přítomen byl Bořivoj český nepochybně s jinými knížaty Svatoplukovi oddanými. Takové byly na Boleslavi r. 935, při návštěvě Václavově, jakž výslovně píše Dalemil: I pozva Boleslav jeho Václava na hody. Dle legendy chtěl Václav časněji odejeti do Prahy, ale Boleslav prosil ho, aby pomeškal ještě: „Vjačeslav chotě jechati domov k Praze; Boleslav ne da jemu, molja sja plačevnym smyslom, molja i glagolja: Kako choščeši otjechati: pivo cělo iměju.“ Proto i synu Boleslavovu vzděno Strachkvas (quod nomen sonat „terribile convivium.“ Cosm.). Dávání hodů při dvoře knížecím, jmenovitě v čas velikých svátků, trvalo i v následujících stoletích až i do Přemysla II. a Václava II. R. 1092 hostil Břetislav šlechtu po tři dni v Praze: Omnibus satrapis atque comitibus magnificum per tres dies exhibuit convivium; takž i r. 1099 na hradě Žatci: Convivium in nativitate domini, praesentibus comitibus Bohemiae a j. a j. Při takových hodech, poutech i slavnostech scházel se i lid župní na hrady u velikém počtu. Týž mrav zachováván i u jiných Slovanů.

Na hodech provozováno hry na koních, sedání, od starodávna v Čechách známé. Václav na hradě Boleslavově, pomeškav tam na prosbu bratrovu, „vseď na koň, nača igrati i veseliti sę s drugi svoimi na dvoře Boleslavlě.“ Hru takovou nazývá Kosmas saltus militares, an píše o Vršovicích, ješto na koních skákali přes Jaromíra svázaného, „et saltant saltu ludentes militari, saltantes in equis trans corpus sui heri.“ Při dvoře knížat ruských provozovali Uhří r. 1150 hry takové: Ugri ... na farěch i sko-

kach igrachuť na Jaroslavlě dvoře. Sama hra slula tam pojezdstvo (1161), jako Čechům sedání. Hry takové i v Němcích jsou konány, jako se o Jindřichu Ptáčníkovi píše: In exercitiis quoque ludi tanta eminentia superabat omnes, ut terrorem caeteris ostentaret (Witich. I). Sedání dálo se na koních, i bylo jako v prostředku mezi starověkým právním závodem souboje (vlastně tak řečeného sedání) při soudech i v bitvách a pozdějšími turnaji (torneamenta, klání).

Veliké lesy, kterými země oplývala, poskytovaly hojnou příležitost k zábavám loveckým, ve kterých středověcí knížata zalíbení mívali nemalé, provozujíce lovy pravidelně. Při lesích byly dvorce knížecí, schválně k potřebám lovu postavené, jako Ztbečno (dignitas venatoria quae pertinet ad curtem Stbečnam. 999 Cosm.) O Svatoplukovi moravském máme výslovnou zprávu v Let. Fuld., že při lovech užíval sokolů: Cum falconibus ludum exercens (869). Příběh Jaromíra a Vršovců v lesích Velízských ukazuje na oblibu knížat v lovích, která nikdy neutuchla.

Knížata umírajíce dávali nástupcům svým i národu naučení a napomenutí, jmenovitě kterak by se měli zachovati u vládě i v činech svých. Spojeno bylo s tím obyčejně i pojmenování následníka z rodu knížecího, dokud nevzešel zákon o stařešinstvě. Znamenitý příklad takového jednání zachoval císařský dějepisec Konstantin Porfyrogenita (de Adm. Imp.) o Svatoplukovi moravském, an píše: Kníže moravský Svatopluk byl silný a národům okolním hrozný; syny měl tři; před smrtí rozděliv krajinu svou na tři částky, každému ze synů jeden díl odevzdal, nejstaršího za velkého knížete jim představil, ostatní pak dva vládě jeho podřídil. Aby se ale mezi sebou jeden od druhého neodtrhovali, napomenul jich tímto příkladem: Dal sobě tři pruty přinesti, které spolu svázav, podal je prvorozenému, aby je zlámal; což když tento učiniti nemohl, dal druhému do ruky a potom i třetímu. I rozvázav ty pruty a rozděliv po jednom mezi třemi, kázal, aby je obzvláštně lámali, což oni snadno vykonali. Když se to stalo, vzav z té příležitosti příklad, takto jich napomínaje mluvil: Zůstanete-li v lásce a svornosti spojeni, nikdy vás nepřátelé vaši nepřemohou, aniž do zajetí odvedou; jestliže ale skrze různice, cti a panování žádost knížectví na tři částky rozdělíte, prvního bratra poslouchati nechtějíce, jeden ode druhého pronásledování, i od sousedních národů dokonce setřeni budete."

Není sice nepodobné, že výstraha Svatoplukova synům daná

v tato slova přioděna jest teprvé po skončení říše moravské, ježto synové opak toho činili, co jim otec přikazoval, a tím i říši v záhubu uvedli (záhuba Moravy patrně spůsobila veliký dojem u národů sousedních); není nepodobné, že onen příklad o prutech vůbec býval dáván jako napomenutí k jednotě a svornosti (však i Džinggis-chán, poroučeje Kublaje za budoucího panovníka, synům i vnukům týž příklad svazkem střel dal umíraje, ve 13. století): nicméně o správnosti vypravování Konstantinova pochybovati nesmíme, ježto i Letopisy Fuldenské podobnou, ač poněkud zmotanou vědomost podávají, řkouce: Zuentibaldus dux Marauorum, hortando suos ne pacis amatores, sed potius inimici domesticis (?) persisterent, diem ultimum clausit. K čemuž dodává Regino: Cujus regnum filii ejus pauco tempore infeliciter tenuerunt, Ungaris omnia usque ad solum depopulantibus, a Cosmas: Cujus regnum filii ejus parvo tempore, sed minus feliciter, tenuerunt, partim Ungaris illud diripientibus, partim Teutonicis orientalibus, partim Poloniensibus solotenus hostiliter depopulantibus.

Také Boleslav II. napomínal, dle Kosmy, syna Boleslava III., následníka svého, málo před svou smrtí, dávaje mu naučení u přítomnosti matky kněhyně i panstva zemského, kterakby se choval u vládě. Tak i Břetislav I. umíraje, na hradě Chrudimi.

Knížata umrlá pochováváno s obřady církevnými v kostelích. Smutek jevil se v nářku a v pláči lidu, jmenovitě při knížatech znamenitějších. Příklad naříkání za mrtvé zachoval Kosmas, an vypravuje o Jaromírovi, že nad mrtvolou bratra Oldřicha, jenž ho byl dal oslepit, hořce naříkal, u přítomnosti všeho lidu. Mrtvoly ukládány jsou ponejvíce v kostelích, kteréž knížata založivše v obzvláštním měli uctění. Pozoruhodná jest úcta k mrtvým, která se jevila v tom, že mrtvoly přinášeny do vlasti, jestliže smrt zastihla knížete neb osobu vzácnou v cizině. Něžnost mravu tohoto případně se zračí v životu bratří Konstantina i Methodia, jichž máti byla Slovanka. Zemřel Konstantin v Římě, i prosil Methodius papeže o tělo bratrovo: Máti zavázala nás slibem, který z nás prvé zemře, abychom druhý přinesli tělo jeho v bratrský klášter a tu je pohřbili. Ale papež a Římané majíce v úctě veliké Konstantina filosofa nedali, aby muž tak slavný jinde odpočíval než v Římě. Tímto jemným mravem vysvětluje se i to, že Konstantin pozůstatky sv. Klimenta na Chersonesu nalezené do Říma nesl, ježto Kliment, byv papežem, Římu náležel; odkudž také soudíme, že Konstantin odprvu měl úmysl do Říma jíti. V témž záměru

stalo se i přenešení Václava sv. z Boleslavi na Prahu do kostela sv. Víta, přenešení sv. Ludmily z Tetina do kostela sv. Jiří, zejména pak přenešení sv. Vojtěcha ze Hnězdna do Čech, ač spojeno bylo se záhubným zemi polské tažením. I mrtvola Jitky, choti Břetislavovy, v Uhrách u vyhnanství zemřelé, přinešena za syna Vratislava 1058 do Prahy, kdež pohrobena v kostele sv. Víta, Václava a Vojtěcha.

Památku knížat a jiných zasloužilých osob ctil národ jmenovitě za pohanských časů, mohylami t. j. pahorky na paměť těch osob rukama lidu z prsti nasypanými. Mohyla taková nivala jméno osoby, jakž víme z Kosmy o mohyle Kazině a o mohyle Ctmírově. Mohyla Kazina nacházela se na břehu Mže, kde vchází Mže do Vltavy, a bylo ji ještě za Kosmových časů († 1125) viděti: Ejus usque hodie cernitur tumulus, ab incolis terrae ob memoriam suae dominae nimis alte congestus, super ripam fluminis Mži, juxta viam qua itur in partes provinciae Bechyň. Mohyla Ctmírova neboli Čestmírova nacházela se u dědiny Chýnova blíž Turska (mausoleum, rov); ještě za Kosmy říkali jí „militis acerrimi bustum Tyri“ (pohřebiště silného vojevody Ctmíra).— Také i v pořekadlech žila památka osob, kteréž zásluhu měly o národ; pořekadla taková zachovala se po kolikero století mezi lidem, jakož toho zřejmý příklad máme u Kosmy a u Dalemila, za jichžto časů ještě říkal lid o věci ztracené: „Toho žeby ani Kazié nenašla“ (incolae hujus terrae quando aliquid est perditum, tale proverbium de eo ferunt: „Illud nec ipsa potest recuperare Kazie“ Cosm.), a o člověku chvastavém: „Nečiň se Ctmírem!“ (pro své dobré činy Ctmír mil byl Čechóm; ještě jeho vzpomínají, „Nečiň se Ctmírem,“ říkají. Dal.).

Básnická mysl národa, ustavičně činná a nikdy, ni v dobách sebe těžších nehynoucí, jeví se předně v tom, že osobám v dějinách jeho nad obyčejnou míru lidské činnosti vynikajícím přibásní vlastnosti báječné, že si o nich tvoří názor vyšší, básnickomythický, a že obraz takto utvořený po dlouhé věky udrží se v paměti a v ústech lidu. Zřejmý příklad v té věci poskytuje řeč o Svatoplukovi moravském; sotva že se mohutný tento muž rozžehnal se světem, již o něm básněno rozličně. Kosmas vypravuje, co se v lidu ještě za jeho časův, tedy v 11. a 12. století, mluvilo (sicut vulgo dicitur): Že prý totiž z prostřed vojska svého zmizel, aniž se kdy více objevil. Pohnut prý litostí ze svých skutků proti Arnulfovi, vsednul prý ve tmách půlnočních na kůň

a přejeda leženim vojsk svých prchnul na poušť lesní, která jest okolo vrchu Soboru blíže hradu slovenského Nitry, kde prý druhdy tré poustevníků jeho pomocí a podporou ve hlubinách lesních postavili kostelík. Kamž přijeda koně zabil a meč do země zahrabal, tak že vkročiv mezi poustevníky přijat jest nepoznán za soudruha a v roucho poustevnické oděn. Nedal prý se znáti až teprvé když cítil, že se blíží poslední hodina jeho. A sotva prý, kdo jest, poustevníkům zjevil, hned zesnul. — Pověst tato vznikla patrně brzo po smrti Svatoplukově; již Annal. Saxo (z XI. stol.) povídá: Non desunt scripta quaedam, quae de ipso testantur quod rebellionis suae poenitentia ductus spreto seculo, patriam reliquerit ac divinis obsequiis se subjiciens, in coetu religiosorum vitae reliquum egerit. — Rovněž i Dalemil podává tyto řeči o Svatoplukovi, ale nadto rozmnožené novou bají, že co mnich sedání měl při dvoře císařově o ženu i o zemi svou. S pověstí o zmízení Svatoplukova souvisí tušim i pořekadlo: Svatopluka hledati. Jisté jest ostatně, že i o jiných panovnících podobné vypravování v lidu šlo, až i o Přemyslu Otakarovi II. v bitvě padlém: Quod infra exercitus delituit et amplius non comparuit (Cosm. Cont.). — Podobně i příběh povolání Přemyslova na knížecí stolec český vyozdobila mysl básnická lidu pěknými a rovněž důmyslnými bájemi. Báje tyto záhy se objevily a již navždy utkvěly v potomstvu, ano v prodlení věku i ještě více se rozvinuly. Kosmas je za doby své v lidu již shledal; byly by se udržely v paměti národa, i kdyby jich byl dějepisec tento v díle svém nezaznamenal, tak jako se udržely báječné pověsti jiné na př. o dívčí válce.

Znamenati sluší, že se básnivost lidu uchytí druhdy i pouze malého děje, ano i jména, a že na tom základě rozpřede pověst; zřejmý toho příklad máme na jménu Přemyslovu. Že slovesně značí přemýšlejícího, přičetlo potomstvo knížeti tomu vynalezení a vymyšlení práv, kterými se země řídila; z výkladu jména Prahy rozpředla se pověst o spůsobu založení hradu tohoto, a to již za Kosmy, ne-li dříve; pověstná báje o dívčí válce není než staré, dávno předtím u Skythů známé a toliko šířeji rozpředené vypravování o ženách bojovných, opřené o jméno hradu Děvína (proti Vyšehradu), kteréž sice na prvý pohled odvoditi se může od děva (puella), ale spíše odvoditi se má od děva (dea, bohyně). Kronika Hájkova může se nazvat sepsáním takovýchto bájí, jež za časů tohoto spisovatele v 16. století mezi lidem se vypravovaly.

Zcela jiný spůsob paměti nebolížto tradice jsou zpěvy, z p ě v y

tak nazvané historické, dějepravné. Veliké a znamenité události, jenž hnuly veškerým národem a účinek rozhodný po sobě zanechaly v životě veřejném, docházely ohlasu ve zpěvích. Za starověku pozorovati u všech národů paměť oděnou ve formě zpěvu; osoby vyšším duchem nadané a událostí nadšené skládaly zpěvy takové, jiní pak je po nich opakovali a věrně v paměti ukládali. Co Tacitus dí o Němcích, že zpěvem slavili Armina a že zpěvy jsou u nich druh letopisů (canitur que Arminius adhuc barbaras apud gentes; carmina unum apud illos memoriae et annalium genus): totéž může se i o Slovanech říci, kteří na díle podnes takové zpěvy skládají a přednášejí (dumy ukrajinské u Malorusů, pěsme junačke u Jihoslovanů). Takového spůsobu jsou zpěvy dějepravné, kterým se v Ruk. Kralodvorském obdivujeme; složené hned anebo brzo po skutku, jejž opěvají, a to od pěvců namnoze i ve skutku tom účastných, přešly písně tyto ústnou tradicí na potomstvo, až se našel, kdo jich zvěčnil písmem. Že se zpěvy tyto v ústném podání do tak pozdních dob zachovaly a to bez proměn velikých, toť se hlavně vysvětluje ustálenou formou básnickou a zpěveckou, ve kteréž hned prvotně byly skládány; živé příklady vidíme na pěsmách srbských, že jakžkoliv stary a jen v ústném podání chovány, přece změn v obsahu hrubě neukazují.

Pokolení pěvců u Slovanů českých i jiných nemizelo; u Čechů sahají zprávy o nich až do 13. století; na popraší stojí Lumír (jméno zkrácené z názvu Ljubomir), ký slovy i pěniem bieše pohýbal Vyšehrad i vše vlasti; druhý slovutný pěvec byl hrdinský Záboj, o němž Slavoj v nadšení praví: Aj ty Záboju! ty pěješ srdce k srdcu, pěsňú z středa hoře; jako Lumír, tako ty mně i všu bratř; pěvce dobra milujú bozi; pěj, tobě ot nich dáno v srdce proti vrahóm! Z dob Kosmových znám jest pěvec Dobřata, při dvoře knížete Vladislava I., a dle listiny z r. 1176 žil za časů knížete Soběslava pěvec Kojata, kteříž měli statky tuším od knížat sobě propůjčené. Jinde po Slovanech známi jsou četní pěvci, a to i mezi osobami rodu knížecího; povýtečně děje se pak zmínka o slovutném pěvci Mitúsovi v Rusích r. 1241: Slovutnago pěvca Mitusu, drevle za gordosť nevozchotěšča slúžiti knjazju Danilu (Let. Volyň.) — Nástroj hudební bylo varyto (varyto zvučno. RKral.), cf. barbitum; pak húsle (starosl. gąsli).

Zdaliž Čechové měli písmo? Písmo jako soustavu známek k vyjadřování hlásek a slov Slované pohanští bezpečně ne-

znali: toť jest dar teprvé křesťanstvem přinešený; nicméně stěží lze popírati, že jisté znaky měli, kterými myšlénky viditelně vyjadřovaly, tak zvané měty, črty nebo řezy, potřebované při znamenání mezí, při nápisech na modlách; starobylé jméno Črtoryji t. j. kteří uměli rýti črty či znaky písmenné, svědčí o známosti takového prostého písma, tak jako název Ceto-rady ukazuje na znalce v ražení peněz (ceta = nummus MV.). Přitom buď připomenuto, že druhý význam slova cety t. j. ozdoba na tělo, pak slovo hřivna, znamenajíc původně ozdůbku na hrdlo, konečně posavadní zvyk Slovanů, že na hrdle aneb ve vlasech nosívají zlaté a stříbrné peníze, zvláště ženské, svědectví vydává, kterak forma, ve které se peníze rasí, prvotně se jeví v ozdobách dělaných ze zlata a stříbra, obzvláště na krk a na hrdlo.

Tak jako písmo, bylo i v y u č o v á n í š k o l s k é závodem od křesťanstva přinešeným. Také zprvu a po dlouhé věky mělo vyučování ráz výhradně církevní, duchovní. První stopy učení zjevují se za Konstantina-Cyrilla na Moravě, kterýž patrně učil také písmu nově nalezenému a od něho složenému, neboť první otázka, kterou učinil, ano mu zvěstováno povolání na Moravu, byla, zdaliž Moravané písmo mají, ještoť nelze slova na vodě psáti. S jakou ochotností, ano dychtivostí chopili se Slované písma Konstantinova, viděti ze příkladu knížete Kocela, kterýž sám se jemu dal vyučiti a učenníků třidceti kázal v něm učiti, ačkoliv sám obklopen duchovníky německými písmo latinské bezpečně již znal. Písmo Konstantinovo byla, jak Šafařík ukazuje, h l a h o l i c e, která s jazykem církevno-slovanským přinešena jest také do Čech, kdež vyučování školské na počátku 10. stol. bylo nastaveno na hradci Budči u Prahy. Vyučen kníže Václav písmu i knihám slovanským, užil na Budči též návodu k naučení-se písmu a knihám latinským; knihy slovanské předcházely. Není nepodobné, a Šafařík mocnými důvody toho dotvrdil, že zlomky hlaholské r. 1855 v Praze nalezené, jsou pozůstatky slovanského učení v Čechách.

L i d n a t o s t jednotlivých zemí neb národů ve starověku vyspytovati, jest úloha velice nesnadná, poněvadž není dát, aby se podlé nich počet lidu vystopovati a určiti mohl. Tuť domysl toliko místo má. Co se v té věci Čech týče a Moravy, ukázali jsme hned svrchu, že první osady v těchto zemích ty byly, které mají název rodový anebo vůbec souborný. Přiznáme-li platnost této zásady, již můžeme říci, kolik osad takového jména v zemi, tolik že bylo

i rodů. Osad takových možno přibližitelně napočísti 4000 v Čechách. Jiný pramen k poznání lidnatosti jsou zprávy o válkách, ještě se nepřátelé na počet někdy měří. Vellejus cení vojsko Marbodovo na 70.000 pěších a 4000 jízdných, přičemž ale nepovědomo, byl-li to válečný lid výhradně jen v Čechách a ne-li též v zemích Marboda vůbec poslouchajících. Při vpádu vojsk Karlových r. 805, kteráž byla nad míru četná (cum Saxonibus et innumerabilibus Sclavis, castrametati sunt haud procul a se illi innumerabiles exercitus), Slované čeští počtem patrně odolati nemohli a proto krajinu opustivše do lesův se zatáhli, na nepřítele poručnu vypadajíce (Sclavi invia et saltus penetrantes se minime ad pugnam praeparaverunt), tak že nepřítel po 40 dnech z bezlidné a všeho poživení prosté země odejíti musel (dum nec jam pabula equis aut cibaria exercitus superessent). — V boji mezi Vlastislavem Luckým a Neklanem Pražským pozoruje se převaha Vlastislavova co do počtu vojska (ot lesa k lesu stáže jeho síla, síla stáže pětkrát větší Pražan), tak že Čestmír lsti užil a obcházením okolo hory nepřátelům vzmnožil svá čísla. — O Svatoplukovi moravském vypravují Let. Fuld., že při vpádu do Pannonska r. 883 měl veliké vojsko ze všech končin slovanských sebrané (diu collectis ex omni parte Sclavorum copiis); při druhém pak vpádu r. 884 tolik vojska bylo, že na jednom místě viděli je pochodem jíti od východu slunce až do západu (tanta enim multitudine pollebat, ut in uno loco ab ortu usque ad vesperum lucis exercitus ejus praeterire cernitur, cum tanta enim multitudine in regno Arnolfi per 12 dies exspoliando versabatur). — V bitvě na Lechu proti Maďarům stálo odřadí Čechů 1000 mužů silné (in octava legione erant Bohemi electi milites mille, armis potius instructi quam fortuna. Witich. 955). R. 967 poslal Boleslav český Měčislavovi polskému dva pluky jezdců na pomoc (accepit equitum duas acies. Witich.). — Lidnatost patrně nebyla velká, jednak že lid toliko v rovinách přebýval a země bylo velmi mnoho pro lesy neobývané, jednak že v obraňování země proti cizincům více pomáhala příroda než moc národa. Ostatně vyšší byl počet mužštin, jakž unášení žen ze sousedních zemí tomu nasvědčuje.

Dokud přísnost pravidel církevních nepřemohla surovou svévůli ve věcech manželských, což ovšem dlouho se nedařilo, nacházíme, že **unášení žen** nic nebylo neobyčejného u Slovanů českých. Výslovnou zprávu o takovém počínání podávají Let.

Fuld. k r. 869, vypravujíce, že Čechové do Bavor nepřátelsky vrazili, dědiny některé spálili a ženy odtud do zajetí odvedli, (mulieres inde duxere captivas.) Podobně činili nepochybně hned ok. r. 800, že zajížděj́ce až na blízko k panenskému klášteru Milici lidi odtamtud odváděli (irruptionem facere et homines abducere solebant), což panny klášterní přimělo k přesídlení-se do Bischofsheimu. Též i známý únos Jitky ze kláštera německého v 11. stol. svědčí o dlouhém trvání tohoto nemravu. — Vedle toho nacházíme zase zprávy, že se Čechyně dostaly do jiných zemí, až i do Rus; píše Nestor, že mezi ženami knížete Vladimíra byly vedle Řekyně a Bulharkyně také dvě Čechyně; s jednou zplodil Vyšeslava, s druhou Svatoslava a Stanislava; Vyšeslav posaděn v Novohradě a Svatoslav v Drevanech; onen záhy zemřel, Svatoslava svedl bratr Svatopluk, z Řekyně zrozený, i s Glebem a Borisem, syny Bulharkyně, k vůli jedinovládě se světa (1015); o Stanislavovi nic se nevypravuje.

Na závěrku buď i to připomenuto, že hned v 10. stol. jsou zprávy o rolnických kolonistech Češích, a to v krajině nyní dolnorakouské, kdež jsou byli osaděni na řece Brznici (Persnicha, sicut Willihelmus in proprium possidebat, quod tempore praesenti Boemani insidendo arabant 983—991 Erb. 74); řeka ta slove nyní Perschling, i není nepodobné, že osada Böheimkirchen na té řece blíž Sv. Hyppolita ležící podnes hlásá památku osadníků českých v Rakousích z 10. století.

O právu vůbec.

§. 26. „Onoho pak času jaké mravy lidé měli, jak byli počestní, sprostní a rozšafní, jak vespolek sobě věrní a jeden ke druhému milosrdní, též jak střídmí byli, střízliví a zdrženliví: o tom kdyby kdo nyní plnými rty chtěl vypravovat lidem nynějším, opak toho všeho činícím — zajisté žeby u veliké vešel pohrzení! Pročež to raději pomineme a jen toho málo, což o prvním věku pravdivého víme, zpomenouti chceme. I byl věk ten blažený nad míru, na málu dosti maje, aniž pustou jsa nadutý pýchou. Darův Cerery a Baccha jedva znáno, neboť takých ani nebylo: Pozdní obědy odbývali žaludy neb zvěřinou, a čisté studánky zdravého podávaly napití. Jako záře slunečná, jako mok vody, tak byly též i luhy a háje, ba i sama manželstva všem společná. Láska

byla volná. Chutnal spánek v pažitě pod hustým stromovím. Vlny nebo plátna užívání ani šatu neznali; v zimě kože zvěřinské neb ovčí za oděv mívali. Aniž známo slova „moje“, nýbrž co měli, jako řeholní bratří společné měli, ústy, srdcem i skutkem „naše“ tomu říkajíce. Bytů stálých neměli, aniž zavírali dveří potřebnému; nebylo zlodějů, nebylo loupežníků, ani chudobných mezi nimi. Většího a těžšího zločinu nad zlodějství a loupež u nich nebylo. Zbraní národů cizích nezhlédli nikdy, sami toliko šípy, a těch toliko na zvěř měli. Což dím! Zvrátilo se bohužel blažené v opačné; co společného, stalo se soukromým; chudoby tehdá milé štítějí se nyní, uskakujíce před ní jako před kolem zbláceným, neboť touha po jmění hůře nežli Aetny žár v srdci všech plane. Křivdu tehdá nikdo učiniti ani nedovedl, a stala-li se jaká, snášeli ji; neboť neměli ani soudce ani knížete, jemužby túžby své žalovali. Později kdo byl v rodu svém věhlasnější a mocnější, k tomu bez půhončího a bez pečeti dobrovolně přicházeli, a o věcech pochybných i o křivdách svobodně a volně rokovali.“

Takovýto obraz vykreslil Kosmas na počátku své kroniky!

Jest to úkaz i u historiků jiných národův se opakující, že sobě libují v kreslení domnělého zlatého věku, v kterémž jakoby národové zprvu byli žili, z něho pak ve stav pozdější, méně utěšený, přešli. I představovali sobě věk ten potud a proto zvláště blažený, že nebylo zákonů v něm a řádů. Slyšme Tacita, přísného historika římského, kterak i on stav a poměry doby pozdější vyvozuje z jakéhosi věku blaženého, někdy prý stávavšího, kdež lidé byli bezúhonní, čistí a nad pomyšlení šťastní: „Nejstarší otcové pokolení lidského nemajíce ještě žádné žádosti zlé, bez výčitky, bez zločinu a proto také i bez trestů a bez pravidel život svůj trávili. Aniž bylo potřebí odměn, ještoť věcí počestných z vlastního vnuknutí a z vlastního popudu vyhledávali; že pak ničehož proti mravu nepožadováno, nic také pohrůžkami nezapovídáno. Avšak jakmile začala mísetí slušnost a na místo mírnosti a ostýchání vkračovala dychtivost a moc, tehdá i panování vzniklo a zůstalo navždy u mnohých národů.“ (Ann. III. 26.)

Podobně slyšeti se dává Ovidius, jenž vyličujíc zlatý věk, za přední známku věku toho klade, že lidstvo bez zákonů a bez práv v úplné blaženosti žilo!

Věk vštípen nejdříve zlatý, kde bez ostrahy každé
Lid cítíval samedék bez zákona právo a víru.
Trest vzdálen byl a strach; hrozných slov ještě nečetli

Na mědi závislé, ani zástup ještě prosebný
Tváře se soudců nebál; bez soudcův bývali jistí.
(Metamorph. I. 89—93, Sušil.)

Nuže, takovýto obraz živobytu lidského že smyšlený jest a básnický, nikoliv pravdivý neb podobný, zdaž toho doličovati třeba? Aniž smíme názor ten pokládati za nějakou, byť i sebe zatmělejší paměť po stavu prvních rodičů, kteří naopak potud žili šťastně a blaženě, dokud zachovávali zákon od Boha daný, ztratíce ráj, jakmile neposlušnými se stali. Obrazy svrchu podané nejsou než antithesí života prostého k životu přísnému, ve kterémž i Tacitus i Kosmas žili. Položen naproti stavu plnému zákonů a řádů i soudů stav prázdný všeho zákonu, řádu a soudu. Podobnou abstrakcí postavili též i badatelé práva někteří, představujíce sobě stav tak zvaný přirozený, ze kterého pořádky právní a státní teprvé po vědecku vyvozovali. Ve skutečnosti nikdy tak nebylo: Lidstvo jest odprvu společnost, a společnost již sama sebou předpokládá pravidla i řád, byť i sebe sprostnější a jednodušší. Jednoduché a prosté bylo sice právo, ve kterém prvověké lidstvo žilo: bez práv a pravidel nežili národové nikdy. Co Tacitus praví (Ann. III. 26), že lidstvo mělo zákony zprvu jednoduché, leges primo rudibus hominum animis simplices erant, pravdivější jest bez přirovnání nežli obraz jeho o prvobytném životu lidském. Rozdíl to zajisté: Zákony prosté a zákony žádné!

Leges primo rudibus hominum animis simplices erant. Těmi slovy případně jest vyrčeno, že pravidla právní vynikají z poměrů pospolitých, a že čím jednodušší jsou poměry tyto, tím prostější jsou i pravidla, kterými se lidé spravují. Jak se ale poměry mění a množí, mění se i množí též i pravidla. Pomněmež, jaký rozdíl mezi prvobytným spůsobem obchodu, kde dáváno tovar za tovar, a obchodem nynějším, jenž užívá poukázek a směnek! Práva testamentarního starověcí národové neznali, a jakou platnost má nyní! Druhdy dálo se uvázání ve statky nemovité symboly a znameními, nyní deskami a knihami. Kolik času prošlo, než zločiny proti osobám zpáchané pokládáno spolu za provinění proti společnosti, a pod.!

Ale nejen jednoduchá a prostá jsou právní pravidla starověká, než i navzájem a vespolek sobě podobná, byť i národové, u kterých se nacházejí, rozdílní byli věkem i vzdálení druh od druha místem. Porovnávací studium starožitných práv vedlo již

k tomu poznání, že mnozí národové, jinak dosti rozdílní, měli pravidla a závody právní vespolek velmi podobné. Také i to se spatřuje, že čím starší pravidla taková, tím navzájem jsou i podobnější. A což nejdivnějšího, že tato podoba právě v tom oboru nejpřípadněji se jeví, kdeby se skoumatel nejspíše nadál rozdílu, totiž ve právu formálném. Nedivno-li věru, že slovanské „vdání“, jenž v Čechách minulo asi za cís. Karla IV., na Litvě ale potrvalo až do věku 16., že vdání nachází se v prastarých právech Hellenů i Římanů, onde zpomínané v Iliadě a v právu attickém, zde jmenované v Dvanácteru desk a šířeji vyložené u Gaia? Nedivno-li, že starobylý hellenský a římský spůsob hledati věc odcizenou po domě (furtum lance et linteo conceptum) srovnává se se spůsobem germanským a slovanským v míře takové, že zprávy o tom z rozdílných věků pochodící a jedna i druhá samostatné, skoro do podrobna se shodují? Čím se vysvětluje podivný úkaz tento? Ne-li tím, že národové tito žili jednou v takové formě společenstva, kteráž přirozena jest prvověkému živobytu lidskému vůbec, ze stejných poměrů že se vyvinula stejná pravidla, a že rozdíl nastal teprvé, když národové vykročivše z poměrů starých, jednoduchých, různými jdouce cestami a jeden od druhého v dějinách se vzdalujíce, založili život svůj zvláštní, více méně rozdílný: ten pak národ, který déle potrval v onom druhdy stejném řádu životném, že též i staré jednoduché právo déleji u sebe zachoval?

Na podobnost starých právních zvyků germanských s obyčeji hellenskými, římskými, ano i orientalskými a celtickými ukázal již J. Grimm (Deutsche Rechtsalt.), dokládaje, že tato shoda pochází beze vší pochybnosti z dávnověkosti národů těchto vespolek sobě příbuzných. V řadu těchto národů náležejí pak i Slované, po původu, po řeči, po náboženství, po mravu: proto také i právo slovanské srovnává se ve mnohých částech s právy národů tu jmenovaných. Slované prvobytný řád společenský ovšem déle podrželi nežli ještě Germanové, i nebude divno, že se u nich též i právní závody starodávné déle zachovaly než u Hellenů, Římanů a Germanů. Najdeme-li tedy u Slovanů pravidla a řády v dobách dosti nových, kteréž podobu mají pravidel a řádů hellenských, římských a germanských, nebudeme z toho ještě moci souditi, že jich Slované půjčením teprv od národů těchto přejali, než že byly právě i Slovanům odprvu vlastní tak jako Hellenům, Římanům a Germanům, jen že jich déle podrželi nežli tito. Proto

se také právo slovanské případně hodí k osvětlení některých již zatemnělých obyčejů právních, o kterých zprávy nalezáme u oněch národů, jak níže bude ukázáno. I jest právo slovanské samostatná část onoho práva starověkého, kteréhož požívali všickni tito příbuzní kmenové v prostější starší době svého života. Dobře pravil dr. Legis: „Jestliže se myšlénka universálného dějepisu práva, ku kterémuž Gans spisem svým o právu dědickém první základ položil, kdy stane skutkem: tož i Slované poskytnou stavivo k velikolepé budově této.“ (Lit. Gesch. d. böhm. Staats- u. Privatrechtes 1847).

Práva jednotlivých národů slovanských pokládati lze za právo jedno společné slovanské. Neboť jestliže právo Slovanům platné, shoduje se v částech s právy Hellenů, Římanů a Germanů, bez důvodů hledali bychme rozdílu u nich samých, kdežto jednotlivé větve jejich bez odporu jsou vespolek sobě bližší a příbuznější, než Hellenům, Římanům a Germanům. Avšak i skutkem jeví se jednota práva slovanského. Vizme názvosloví, které ve starých památkách a i podnes ve mluvě lidu slovanského jest jednaké, jednokořenné: Pravda, křivda; právo, křivo; zákon; súd; pře; dědina, dědic; občina; zboží, statek, blaho; věno; trh; dluh; plen; lúpež; zlodějství; svod; sok; líce; vdání; odboj; vražda; hlava; pokuta a j. a j. Jiné hmotné důkazy o jednotě práva slovanského podává tato kniha naše. Protož dobře pravil Maciejowski, že „ve skoumání práva slovanského právnické památky jednoho kmene slouží jako klíč k porozumění práva kmenův ostatních“ a Palacký: „Že skoumatel na př. český zvláště obrátí zřetel svůj ku pobratřeným národům slovanským.“ Ovšemť že tato jednota a podoba nezůstala po dnešní den stejná; jeviť se hlavně v té době, dokud jednotlivé části národa toho žily ještě v stejném řádu společenském, mizí pak, jak se jednotlivé části, každá zvláště, ustavily v obec státní samostatnou a jaly se kráčeti cestou vlastního historického vývinu, ač i tu není všecka podoba práva setřena a zrušena.

U Slovanů českých dle Kosmy, Dalimila a pana Ondřeje z Dubé práva teprvé za Přemysla vznikla a počátek od Přemysla mají. Přemysl dle slov Kosmových „surový národ zákony zkrotil a v poddanstvo jej porobil; také práva všecka, kterých země česká užívá a jimi se spravuje, on spolu s Libuší předepsal.“ „Zemřel pak Přemysl, vyplniv dni své, když byl ustavil zákon i právo.“ A Dalimil dí: „Přemysl bieše múdréj mysli, s Ljubušú

právo vymyali.“ Ondřej z Dubé pak: „Právo zemské české jest dávno nalezeno, ještě od pohanstvie, a najviece od Přemysla oráče, a ot těch pánóv, kteříž sú té chvíle byli.“ — Původ podání tohoto jest zjevný: Pošlo dílem z filologického výkladu jména Přemysl, dílem z klassické u Kosmy upomínky na Numu a Egerii. Vždyť sám klade Libuši v ústa slova tato: „Sobě přiveďte knížete, mně muže. Sloveť muž ten Přemysl, jenž na vaše šíje a na vaše hlavy práva vynalezne mnohá, neboť slovo to značí tolik co praemeditans nebo superexcogitans (pře-myslný, pře-myslivý).“ An pak dále dí o Přemyslovi, že spolu s Libuší vymyslil zákony, zřejmě na mysli měl Numu a sibyllu Kumejskou; líčit zajisté Libuši co věštkyni a prorokyni Sibylle podobnou: Ipsa enim Libussa fuit pythonissa ut Cumaea Sibylla. Totéž vysvítá i ze slov o úmrtí Přemyslovu: „Že pak všem souzeno jest, jíti kam již předešel i Numa i Ancus, tož i Přemysl vyplniv dni své, když byl ustavil zákon a právo, unešen jest, jehož lidé ctili co boha, k Cereřinu setí.“ Tím však nebuď popíráno, že i hlubší význam ono podání má do sebe: Přemyslem začal v Čechách pevný řád zemský uvedením a utvrzením rodu knížecího, jenž osudy země české napotom po tolikero věků řídil a spravoval. — Avšak netřeba, aniž také slušno, počátek práva a zákonů v Čechách povoditi od Přemysla v té míře, jakoby Čechové předtím bez práv a řádů byli bývali žili.

Znali Slované a měli zákon a právo. O Polanech Kyjevských dí Nestor: I mjachu obyčaja svóa i zákon otec svoich i prědanija, kŭždo svoi mrav. (X.) S tím skoro do slova shoduje se zpráva Annalisty Fuldenského, řkoucího o Slovanech českých k r. 849: Cui Tacholfo prae caeteris credebant, quasi scienti leges et consuetudines Sclavicae gentis. (Pertz Mon. XIII.) Slovo zákon ve slovanském znění zachoval cís. Konstantin Porf. v X. věku: *Κατὰ τὰ ζάκανα, καὶ ζάκονον* (Adm. imp. 8. 38), a již Prokopius, spisovatel řecký z VI. století, praví o Slovanech, že měli zákon svůj (*κατὰ τὸν νόμον*. B. Goth. III. 14.) I není odporu v tom, co se čte v Ruk. Zel.: „U nas pravda po zákonu svatu, ju-že prinesechu otci naši v se-že širné vlasti.“

O zákonech vůbec.

§. 27. Co jest právo, co zákon, co soud? Pravili jsme, že není a nebylo mezi lidmi stavu prázdného pravidel, kdeby každý moc svou mohl provozovati, nehledě na druhého. Takový stav byl by vlastně a právě bellum omnium contra omnes, a zničil by rozumnou bytnost člověčenstva. Právo má základ svůj v poměru osob vespolek; účel jeho jest zachování řádu mezi lidstvem, pro dosažení povolání vyššího, náboženstvím vykázaného.

Prvotní název práva u Slovanů jest p r a v d a, opak práva slove u nich k ř i v d a. Právo jest, co se srovnává s pravdou; křivo, co odporuje pravdě. Nestor praví o Rusích: „Izgnaša Varjagy za moře, i nedaša im dani, i počaša sami sebě vladěti, i ne bě v nich pravdy, i vsta rod na rod, i byša v nich usobica.“ Nejstarší napsané právo ruské slove „Pravda russka.“ Podobně i Srbům značí pravda tolik co právo: „Da im jest opravdanie želězo,“ dí se v Zák. C. Stef. 127, 128. „Da ište pravdom po zákonu.“ Slovinci ještě v 16. věku nazývali svá práva „stara pravda“. Tolikéž i u Čechů pravda znamenala právo; ještě pak i podnes říkají o zemřelém: Jest již na pravdě Boží. Není tedy odporu v tom, co čteme v Ruk. Zel.: „U nás pravda po zákonu svatu“, „na popravu ustaviti pravdu“. — Pozoru hodné jest, že u všech národů evropejských ponětí toho, co jest pravda, hmotně spolu značí cos přímého, směr rovný; křivda pak směr nerovný, z rovnosti vysmeklý. Pravda, pravo = aequum, rectum, diritto, droit; recht, right; křivda, křivo = iniquum, torto, tort.

Názor národu o právu vyjadřuje se v z á k o n ě. Zákon jest právní pravidlo projevené, kterým národ poměry své pořádá. Názor i pravidlo mohou u rozličných národů býti rozličné, podle toho, jak hledí na poměry své. Jedněm na př. může zdáti se správné, aby se děti o statek dělily, jiným aby nedělíce se zůstávaly a chlebily pospolu v nedílnosti; jedněm může viděti se náležité aby syn nejstarší obdržel statek, ostatní toliko výbavu, jiným zase, aby se dělili synové rovnými díly; jedněm, aby toliko synové brali podíly, dcery toliko výbavu; jiným, aby i dcery stejně měly s bratry a p. Jednomu národu zdá se, že jest náležité, aby urážka a křivda odemstívala se urážkou a křivdou stejnou, jinému zase, aby se dávala náhrada slušná a p.

Slovo zákon u všech Slovanův jest obyčejné, a to jak uká-

záno, již za pradávných časů. Kořen jest kon-ati, což znamená něco činiti, aby věc rozřešení nebo rozhodnutí došla. V rozepřích o právo povýtečně značí rozsudkem spor rozřešiti, konec té při učiniti, kteryžto význam dlouho se udržel, až do 17. skoro století. Zákon tedy znamená závěrečné konečné rozhodnutí neboli snešení, rozsudek, nález. Poněvadž pak nález v jedné rozepři učiněný zůstává pravidlem právním v případech podobných, přešel význam zákona co nálezu na ponětí pravidla právního.

Křivda ve mravné společnosti musí býti napravena; nesmíť panovati neprávo; co zkřiveno, musí býti napraveno; odtud slovo poprava t. j. popravení křivdy, obnovení předešlého stavu právního. Protož dobře řečeno jest v RZel.: „na popravu ustaviti pravdu“.

Výrok povolaných, že v případu tom neb onom učiněna jest křivda a že se má státi náprava a jaká, jinými slovy, vyrčení toho co se v případu křivdy shoduje se zákonem, slove n á l e z; nález jest uznání zákona stávajícího v případě tom i tom. Státi se může a stane se, že povolaní uznají za potřebné, aby zákon v té při sám byl obměněn; i nastane nálezem takto vydaným zákon nový, měřítko a pravidlo v případech budoucích. „Ustavite nový nález, ký by směril rozvaděna bratry.“

Nález děje se s o u d e m. Slovo soud, súd, sąd, neméně jest starobylé, jako pravda a zákon. I dobře jest praveno v Ruk. Zel.: „Suďte sami po zákonu pravdu“, „Nebudu vám súditi svády“, „Na popravu ustaviti pravdu“ „i súditi ima po zákonu“. Formule nálezů pozdějších bývala vždy: „Páni a vládyky nalezli za právo, a pán . . . nález vynesl.“

Nález i zákon mohl by druhdy být i nespravedlivý, proti spravedlnosti, tedy proti mravnosti; ale pak by již nevlastně slul zákon; zákon vždy se má shodovati s právem. Aby zákony nebyly proti právu a pravdě t. j. aby nebyly nespravedlivé, k tomu jim s t r á ž c e a opatrovník dán jest k n í ž e (panovník), jenž, jak víme, původně slove kněz, kněz t. j. spravedlnost konající. Kněz či kníže není ani tak sám soudcem, jako vykladatelem pravého zákona, chranitelem práva, což se spolu shoduje s náboženským postavením jeho v národě. Slovanům, a zvláště Čechům, byl podle podání kníže zemský skutečně strážcem zákona, soudcem; všecká svědectví Kosmova představují knížete co znatele a chranitele zákona. „Krok byl muž nad jiné dokonalý, bohatý a mocný, v nálezích věhlasný, k němuž na soudy scházeli se neto-

liko z vlastních jeho rodů, ale ze všech plemen země české.“ — „Libuše byla v radách opatrná, v řečích odhodlaná, v mravech zachovalá, v rozřešování soudů v národě po nikom zadnější; že pak mnohé věci bezpečné předpověděla národu, učinili ji z obecného snešení po smrti otcově soudkyní svou (hanc sibi praefecit in judicem).“ — Dle Ruk. Zel. činí kněžna soudcům proposicí, oni pak buď přisvědčují anebo činí nález nový: Se, bratroma rozřešite pravdu, ja-že vadita sě o dědiny, o dědiny otné mezu sobú. „Po zákonu věkoiziných bogov budeta im oba v jedno vlásti, či sě rozdělíta rovnú měrú.“ — „Rozřěšite moje výpovědi, budetě-li u vás po rozumu. Nebudetě-l' u vás po rozumu, ustavite ima nový nález, ký by směril rozvaděna bratry.“ — Soudcové, poradivše se vespolek, přisvědčují první alternativě: „Budeta im oba v jedno vlásti“, neboť s duchem lidu a s posavadním zákonem lépe se shodovalo zachování nedílnosti dědin neboli statku nežli rozdělení, kteréž teprvé za pozdějších věků platnějšího nabylo místa vedle nedílnosti. Názor právní ze zákonů německých pochodící, žeby „prvencu dědinu dáti bylo pravda“, příčil se tehdá naprosto názoru slovanskému. Kněžna tedy byla ve vádě této spravedlivá vykladatelka a tlumočnice zákonů domácích, jež v nálezu sněmovním nového došli uznání a utvrzení.

Jest vůbec povědomo, kterak zákony u starých národů dávány bývaly pod zvláštní ochranu bohů, ano že hledáno i původ zákonů v božství samém. Právo i zákony byly vždy v těsném spojení s náboženstvím, již proto, že právo svou povahou souvisí s mravností, tedy i s náboženstvím. Též i to sluší pozorovati, že moc, kterou má společnost proti jednotlivým aby po právu se chovali, a jestliže činí křivdu aby napravení učinili nebo pokutu podnikli, opírati se musí, ač má-li být vůbec uznávána, o moc vyšší, o moc nadpřirozenou, která vládne člověkem i lidstvem. Bez uznání moci vyšší nelze uznávati moci podřízené. Konečně i na tom nemálo záleží, že jedná-li se o vyzpytování pravdy, moc lidská nestačí, aby ji zcela bezpečně vynesla na jevo; v té věci nedostatečnost lidská opírati se musí o bytnost vyšší, o Boha. Toto nejvíce v závodu soudů božích se zračí: Nepřiznal-li se obviněný k tomu z čeho byl viněn, a nebylo-li důkazů jiných na něho, nezbývalo než zanechati objevení pravdy výroku božstva, což se dálo očistami. Byl-li kdo viněn a cítil-li se nevinným, nezbývalo mu než povolati se k božstvu, žeť nevinen, což se dálo přísahou. Aby smlouvy zachovaly svou moc

závaznou, bylo potřebí, opatřiti je zvláštními obřady a postaviti je pod ochranu božstva; odtud vysvětluje se formálnost při určování hranic, zasvěcování mezníků; na tom zakládá se velebnost řádu při soudu samém, postupujícím v obřadech a formálnostech na mnoze velmi jemných a důvtipných. Co slavně smluveno, bylo svaté (sanctum, sancitum).

I u Slovanů českých pokládáno zákon za zjevení „věkoživných bohův", za „svatý" (po zakonu věkožiznych bogóv, u nás pravda po zákonu svatu. Ruk. Zel.). Slované Wagerští klaněli se dokonce i bohu spravedlnosti, jenž slul Prove (Právo).

Obřadnost při soudu samém představuje se nám názorně v líčení Rukopisu Zelenohorského:

Kda sě sněchu leši i vládyky
v Vyšegradě . . . . . .
prokní stúpi rozenia-dlě svégo;
stúpi kněžna v bělestvúci rizě,
stúpi na stól oten v slavně sněmě;
. . . . . dvě věglasně děvě
vyučeně věščbam vítězovým:
u jednej sú desky pravdodatné,
u vtorej meč krivdy karajúcí,
protiv ima plamen pravdozvěsten,
i pod ima svatocudná voda.

Jako u Ariův, Římanů a Germánů, tak i u Slovanů opakuje se pozoruhodný úkaz, že totiž ženám připisováno velikou moc v básnictvu i v právnictvu, též i při obřadech obětních, slovem že za chranitele tajemství a vyššího vědění považováno děvy i ženy. U Ariův měly ženy velmi čestné postavení v životě pospolitém; zjevují se u nich zpěvkyně i kněžny-panovnice (Weber Ind. Skizzen 16). Numovi římskému vnuknula sibylla Egeria zákony. U Germánů pokládáno ženy a děvy za bytnosti vznešenější povahy: Inesse feminis (puellis) quin etiam sanctum aliquid aut providum putant, nec aut consilia earum aspernantur aut responsa neglegunt (Tac. Germ. 8). Vidimus sub divo Vespasiano Veledam, diu apud plerosque numinis loco habitam; sed et olim Albrunam et complures alias venerati sunt, non adulatione neque tamquam facerent deas (Ib.). Podobně svědčí Caesar i Strabo. Však i ve staré Eddě praví se o ženách, že řežou runy a čtou je, tedy že zasvěceny jsou v tajemství písma, před muži. Podobné

postavení měly též děvy i paní u Slovanů. Netoliko o mužných a bojovných děvách píšou letopisy, ale i o vznešených máteřích a ženách, o kněžnách i panovnicích. Rukopis. Zelenohorský výslovně se zmiňuje o „děvách súdných“, o děvách věhlasných, „vyučených věščbam vítězovým“ t. j. zpěvům, kterými se zachovávala vědomost práva. Kosmas pak svědkem jest, že až do jeho časů zachovával lid zpomínku na dcery Krokovy, jmenovitě na Kazi, říkaje na př. o věcech zcela ztracených, „žeby jich ani Kazi nenašla“ (illud nec ipsa potest recuperare Kazi).

Forma, ve které nejstarší zákony národů jsou známy, jest forma nálesů zakazujících nebo přikazujících, při čemž zachováváno stručnosti až podivuhodné. Nepoukazujeme ani na Desatero: Nezabiješ! Nepokradeš! Nepromluvíš křivého svědectví! atd., což vůbec známo; zákony římské v Dvanácteru desk též jsou takové: Rem ubi pagunt, orato! Sol occasus suprema tempestas esto! Adversus hostem aeterna auctoritas! Si nox furtum sit, si eum occisit, jure caesus esto! Mulier faciem ne carpito! atd. Výpovědací formy zákonů staroněmeckých netřeba připomínati. Ale i staré zákony slovanské tuto formu mají. O dědinách v Ruk. Zelenohorském: „budeta im oba vjedno vlásti.“ V Pravdě ruské: Ašče poznajet kto (svoje), to ne rci jemu: „Moje,“ no rci jemu: „Poidi na svod, gdě jesi vzal.“ — Sveditě sja! — Ašče ubijut tatja na svojem dvoře ljubo u kléti ili u chlěvu: to toi ubit (jure caesus esto!). Nálezy zemské v Čechách obecné: Mocí žádný jeden na druhého nesahaj (z r. 1400—1404) atd.

Pozoruhodné jest i individualisování, které v starých zákonech slovanských nalezáme; zákon totiž zavíraje v sobě případnost soudní, do podrobna ji rozebírá a pravidlo vyvozuje, což namnoze tak se děje, že až i řeči a slova stran sporných v tom se propovídají. Příklady jsou: V Zák. cara Stef. 102: Kto ščo najde u carevě zemlji, da nevzmet, ta rečet: „Vratiti ću!“ V zák. Vinodolském 71: Ako razbojnika svèrhu moje škodi naidu v noći, t. j. mně škodu čineć, ter njega nemogu jeti, volja da ga neznam da bim vidil, od česa se tužit, a njega ubiju: u nijednoj riči nimam se osuditi, ni suprotiv mne nigdo-re nemozi poiti volja priti. — V stat. Lit. XIII. 20: Tot kto zabil zloděja, vzemši storonu i okoličnych súsědov, majet to obvesti i poslati storonu do toho pana čij' jest člověk, a opovedati jemu, iž „člověka tvojeho zabito pri zlodějstvě.“ — V Právu Pskovském 42: A kotoroj čelověk u člověka znajet svoje što izgibše, a tomu molvit to slovo: „Kupil jesmi na torgu, a

togož naznaju, u kogo jesmi kupil“: ino jemu pravda dat ecc. 53: Kto vozmet pristava obiskivati tatby, a tolko tě pristave rekut to slovo: „Prijechali jesmi na dvor tatby obiskivati, i tot člověk nam nedal obiskivati, i v choromy nas nepustili i z dvora sognali,“ a tot člověk kogo bylo obiskivati a molvit to slovo: „U mene gospodo, těi pristavi nebyvali“: ino knjazju prositi pristavov: „Jestli u vas isprava kakova na tom, pred kim vas tot člověk z dvora sognal?“, ino pristavom na se postavit ljudi, a ti ljudi stav na sudě rekut, kak pravo, pred Bogom: „Pred nami tot člověk těch pristavov s dvora sognal a obiskivati im nedal“: ino tym pristavom pravda dati. — Takových příkladů mnoho se nachází i v Knize Rožmberské i v Řádu práva zemského. V Knize Rožmberské 45: Když poženú komorníci a dějú jim: „Paní nenie doma“, a komornici dějú: „A kde jest?“ — „U dceře přebývá“ nebo „Na hodech jest“ neb „U přiétele bydlí“ —: s právem póhon prošel, protože sě na své zboží vrátí z cuzího chleba a póhon zvié, kdy státi.

Tradice zákonů. Rozličnými spůsoby zachovávala se v národech paměť a vědomost zákonů, někde schválně k tomu zřízenými orgány, jinde zaznamenáním v písmě, jinde častým opakováním před obcí. Takž Israelitům přednášíváno zákon Mojžíšův: Potom četl Josue všecka slova zákona, požehnání i zlořečení, i všecko, což psáno bylo v knize zákona. Nic z toho nevypustil, ale všecko opětoval před množstvím israelským, ženami i dětmi i příchozími (Jos. VIII. 34, 35). Nejstarší knihy o právu a mravu, praví se o Indech, náležejí k písemnictvu vedhskému, slovouce smartasutra t. j. knihy založené na paměti a co předmětem paměti jest. Nejstarším pramenem práva u Indů bylo tedy to, co se udržovalo v paměti, v tradicí, podobně výrokům práva německého. Právo toto nebylo sepsáno písmem, dokud nenastalo nebezpečenství, žeby vzácné spomínky a podání se ztratily a zmizely. Sepsání toto stalo se sice pod vplyvem brahmanů, nicméně je v něm bohatý pramen velmi starožitných názorů (Weber Ind. Skizzen 16). — Řekové měli schvální strážce zákonů, *νομοφύλακες*, legum custodes, což Cicero chválí řka: Legum custodiam nullam habemus; publicis litteris consignatam memoriam publicam nullam habemus: Graeci hoc diligentius, apud quos *νομοφύλακες* creantur (De leg. 3. 20). — Užívání desk k zapisování zákonů známe u národu israelského. Též i Římané měli desky; již o Tulliovi píše se, že zákony dával psané na deskách: Tullius leges de contractibus et

delictis ad curias tulit, erant autem numero omnino quinquaginta. Tarquinius leges a Tullio contractibus latas super omnes sustulit, et ne tabulas quidem, in quibus erant scriptae reliquit, sed has quoque ex foro summoveri jussas delevit. (Dion. ap. Bruns Fontes 5). Známé Leges XII. (prvotně X.) tabularum pochodí z r. 452—450 př. Kr.; kterýchžto dvanáctero desk připevněno bylo na řečništi in foro, jak svědčí Ovid řka: Poena metusque aberant, nec verba minacia fixo aere legebantur (Met. I. 92). Pravidelné ukládání a chování zákonů zavedeno teprvé za časů Ciceronových lege Licinia Junia r. 63 př. Kr.: Licinia vero et Junia illud cavebat ne clam aerario legem ferri liceret, quoniam leges in aerario condebantur (Rudorff. I. 18). Chtěl pak i Pompejus i Caesar zákony v knihy dáti sepsati, což se ale pro odpor nepovedlo: Leges redigere in libris primus consul Pompejus instituere voluit, sed non perseveravit, obtrectatorum metu. Deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est (Isid. Hisp. Lib. orig.). — U Germánů byla oblíbena forma vázaná, aby se zákony tím snáze v paměti držely; tradice pak měla takové platnosti, že bylo zákonníkům (lagman) uloženo, zákony v jisté časy před obcí shromážděnou ústně přednášeti. Legislatores regni Sueciae, píše pap. Innocens III. r. 1206, annis singulis tenentur, coram populo legem consuetudinis publicare. A o lagmanovi Aszurovi vypravuje se, že ještě nedlouho před svou smrtí celý zákon Westgotů za den přednesl „han taldi westgötae lagh al a enom dagh". (Wilda 33). Forma vázaná tak jako i forma přísloví dobře hodila se k tomu, aby se zákon v ústech lidu udržel; zákony švédské i norské za dob starých jeví patrné stopy rhytmu i alliterací. (Wilda 35.)

U Slovanů jsou stopy, že znali a měli dsky, d e s k y, deštky t. j. tabule dřevěné, na nichž jako u Římanů zaznamenána byla ve formě stručných propovědí ustanovení zákonní. Již v RZel. připomínají se „desky pravdodatné". Rusové ve 12. věku nazývali zápisy dьšťky, Čechové pak, jak vůbec povědomo, dsky (zkráceně z širšího desky). R. 1208 vypravuje se, že když v Novohradě v bouři zabit Dmitr posadník, nalezeno u něho zápisy dluhů, kterýmiž mu jiní byli povinni; ty pak zápisy jmenují se dьšťky (a čto na dьščkach, to knjazju ostaviša, i daša deščky Dmitrovy Svjatoslavu, i biaša na nich bez čísla t. j. dluhův zapsáno). U Čechů znamenité platnosti a velikého jména dočkal se závod desk (krajských i zemských), a to jakž výrazně víme, hned od polovice 13. století. Deska původně značí tabuli dřevěnou, i sho-

duje se věcně i slovesně s lat. discus, s něm. disk (tisch). Z toho, že Čechové a Rusové zápisy právní označovali názvem desk, kdež patrně na desky dřevěné již nepsáno, nutně souditi se musí, že paměť o starším užívání desk k zapisování byla u nich ještě velmi živá. A což nadto! Také i název kniha původně a prvotně nic jiného není než deska; nepocházíť zajisté od slova kněz, aniž souvisí s ním slovesně; vlastněji se odvozuje od kně-je, knije, a kněje znamená tolik co peň, dřevo, deska; cf. osadní název Knížeklady. Desky a knihy pak ve smyslu zápisův jsou synonyma. — Že Slované již za pohanských dob znali jistý druh písma (runy?), o tom svědectví dávají mnich Chrabr: Črtami i rězami čьtěchą i gataachą, pogani sąšte, a Ditmar Merseburský: Interius dii stant manu facti, singulis nominibus insculptis.

Schránka zákonů nad desky věrnější a trvalejší byly u Slovanů věšťby vítězovy, t. j. paměti znalců a vědomců o zákonech v řeči vázané. S názvem „věšťby vítězovy" shledáváme se v RZel.; jest pak výklad jeho tento. Slovo vítěz (cf. lat. vates) slovesně se shoduje s germanským vithing; u Anglosasů znamená vita vědomce, věhlasného, rádce, svědka (fidelis testis); s tím se snášejí die wissenden (scientes, scientifici) t. j. soudcové westfalští, a die witzigen soudu Kolínského (witzig-gedinge) ve středověku (Grimm RA. 779). Nepochybně že i slov. věce (radda) s kořenem slova vítěz ve smyslu právě postaveném souhlasí. Vítěz tedy není než znalec zákonů (adj. vítězový t. j. vítězský). Odtud se jednak vysvětluje rčení „vítězská sibylla" t. j. vědoucí, prorokovati mohoucí; jednak ale také slovo vítěz ve smyslu hrdiny, reka; neboť i anglosaské vita znamená v druhé řadě procer, optimas, major natu, melior natu. — „Věšťba", pochodíc od věštiti, mluviti, přednášeti, znamená předmět toho, co vítězové snášeli v paměti, což dle toho že věštec značí také zpěvce, básníka, formu mělo řeči slavné, vázané. Doslovně shodují se „věščby vítězovy" s latinskými „vati-cinia." „Dvě věglasně děvě vyučeně věščbam vítězovým" vykládáme tedy v rozum ten, že vědomost zpěvů právních zachovávala se u děv soudních; však i Germánové přičítali děvám bytnost povahy vznešenější, jak jsme před chvílí pravili.

Zlomky Rukopisu Zelenohorského pokládáme za pozůstatky takovýchto pamětí soudních v řeči vázané a umělé. Pravíme zlomky; neboť obě části, kteréž nám Rukopis dochoval, jsou necelé; prvnímu kusu (Sněmy) schází začátek, druhému (Libušin soud) závěrek; nicméně z obojího zlomku tolik vyrozuměti se

může, že vážné rozsudky, nálezy neboližto zákony jsou předmětem zpěvu. Zlomek první (Sněmy: Však ot svéj čelědi vojevodi) nemůže nikterak, ani zevnitrně, tím méně věcně pokládati se za závěrek druhého, jakž tomu chtěli někteří, ježto rozsudek týká se věci zcela jiné nežli nález ve Zlomku druhém. Zlomek druhý (Libušin soud) jest až na málo slov tuším celý; schází toliko dodati: . . . „žirné vlasti přěs tri řěky"; alespoň dle obsahu ničeho se tu dále nepostrádá, nepohřešuje; proto také náhled některých, že by měl následovati zpěv o sňatku Libuši s Přemyslem, za nedověcný pokládati dlužno. Zlomky RZel. nejsou zpěvy historické, dějepravné, jako zpěvy RKral.; jsouť to paměti historickoprávnické, zvláštní úkaz v dějepisu práva. Stručně řečeno jsou nálezy v RZel. tyto dva:

I. Však ot svej čelědi vojevodi,
mužie pašú, ženy ruby strojá;
i umrě-li glava čelědina,
děti vše tu zbožiem vjedno vladú,
vládyku si z roda vyberúce,
ky plzně-dle v sněmy slavny chodi,
chodi s kmetmi, s lěchy, vládykami.

II. Oba (rodna) bratry, oba Klenovica
roda stara Tetvy Popelova
směríta sě tako o dědiny:
Budeta im oba vjedno vlásti.

Osudy Rukopisu Zelenohorského, příběh nalezení jeho na zámku někdy Sternberskem na Zelené Hoře u Nepomuk, námitky proti Rukopisu tomu činěné a vyvrácení jich — kdoby o tom širšího hledal poučení, viz dílo Palackého a Šafaříka: Die aeltesten Denkmäler der böhm. Sprache (Prag 1840), Soud Libušin a Rukopis Královdvorský (Světozor 1858), Svědectví o nalezení Libušina soudu, sestavil V. V. Tomek (v Praze 1859), naše „Die Echtheit der Königinhofer Handschrift (Prag 1862).

Konečně i ve přísloví ch uložena jest mnohá vědomost o právu a zákonu; podnes obíhají n. př. pořekadla na očisty ukazující, ač nikdo více toho původu vědom není. Taková jsou: Suď to Pánbůh. Dobrého nepálí. Při kom Bůh, ten bije. Zkoupati někoho. Zkoupati sebe. Spáliti se. — Hustá přísaha, řídká pravda. Kdos koupil, znej svého jistce. Dobrá vůle právo ruší. Kdo cizí chvatí, i

svoje tratí. S cizího koně jest prostřed moře ssiésti. Bez původa není soudu. Noc má své právo. Neopravuj sobě sám: máš právo. Našli jsme, dělme se. Každá věc za svým pánem křičí a j. a j.

Právo rodové.

§. 28. Slovanský rod byl, jak svrchu vyloženo, jednota neboližto spolek rodin a osob živoucích v řádu čeledním, pod správou hospodáře či vládyky, obyčejně v jedné společné osadě usedlých. Řád tento podnes trvá v jižných Slovanech, takováto pak jednota slove u nich zádruha neboli zajedin. Jednota rodu zjevuje se především co jednota právní; rod totiž měl společný statek, společné jmění; statek takový slul dědina. Zádruha není pouze sbor a společnost osob pokrevenstvím napospol zpřízněných, alebrž spolek osob vůbec v jednotu takovou přislušejících a přibraných.

Zádruha i zajedin (subst.) jsou synonyma: Zajedno býti, znamená pospolu, v hromadě, ve spolku chlebiti. Bratenci koi sú zajedno u jednoj kušči (domě) ecc. ZCStef. 56. I kto sě obrěte u jedinoj kušči, ili bratenci, ili otьc ot synov ecc. Ib. 59. I umrě-li glava čelědina, děti vše tu zbožiem vjedno vladú. RZel.

Kořen slova dědina jest děd t. j. praotec rodu vůbec. Dědina v původu i významu svém shoduje se s jihoslovanským baština a s ruskopolským otčina, otčizna; ot i batja, obé tolik znamená co děd. Věcně vykládá se dědina: Statek nemovitý, především role t. j. půdy orné. Role zajisté Slovanům, lidu povýtečně rolnickému, sloužily za základ živnosti, kdežto luka, lesy, pastviny k dědině co příslušenství přistupovaly. Dědina značila a podnes také značí půdu, na níž osada stojí, dědina = ves.

Dědina byla předmětem vlastnictva. Co rodu jakožto jednotě a spolku právnímu, stále trvajícímu a toliko ve členech podle času se měnícímu, na nemovitostech příslušelo a patřilo, jinými slovy, co bylo rodu vlastního, slulo dědictví. Vlastník z té příčiny slul starým Čechům, jako Polanům podnes: dědic (dziedic). Staří Čechové nazývajíce patrony české „dědice české země", nemínili tím, žeby byli pouze ochránci, obhajovatelé země, ale nadto výše vlastníky, pány jejími. Až do 15. století rozuměno slovem dědictví to, čemu nyní říkáme vlastnictví; chtěl-li kdo říci: Vlastnictví odkazem nebo závětem získané, doložiti musel ještě tehdá dědictví erbovní.

Ještě za časů Hajkových byla dědina tolik co role: Dědiny aby pilně voříce osívali; Dědiny rozmnožovali, dříví z kořen vyvracujíce; Ves s dědinami, s lukami i se vší náležitostí; Ti, jenž dědiny voří a chleba sobě i jiným dobývají; Aby dědin orných nadělajíce obilím je osívali. — Dědina Moravanům a Slovákům podnes slove osada, jako starým Čechům: Dým se valé po dědinách; Kto sežžie dědiny; Po dědinách stenání žalostivo. (RKrál). — Také slove dědina tolik, co dědictví neboližto majetnictví vůbec: Ti k dědině Vlastislav mají; Dajž Postoloprty k dědině; Ot Sazavy až do Moravy své dědiny měl Slavník (Dal.). Každá hora měřena na dědictví neb na dědinu (Práva horn.). V tomto smyslu rozuměti se má, co se dí v RZel: Vadita sě rodná bratry, rodná bratry o dědiny otné; Prvencu dědinu dáti pravda; Tako směrita sě o dědiny. — Dědictví ve smyslu vlastnictva: Móž othádáno býti ku pravému dědictví, aby ktož právem obdržel a zástavu má, již dědicem byl (z Dubé 52). Ta panování mají tráti do léta poldruhého, aby třikrát bráno bylo, a potom má pak othádání (jenž jest vrch a zámek všeho práva) přijíti, ješto starým právem vděděnie slove. (Ib. 52). Přidědění: Dadi přisúzenému šindel v ruce: Toť jest znamení tobě, že tato dědina jest tvá a dědictvie tvé (K. Tov. 71). Prodal jsem a prodávám ku pravému dědictví, in dominium (List. 1409). Slova KRožm: „Nelzě sě o dědinu súditi před menšiém úřadem" obměňuje Všehrd takto: „Dědictvie v komorním súdu se nesúdié" (ale v zemském). Dědictví bylo a znamenalo vlastnictví; že pak za Všehrda bylo rozdílné, založené na rozličných titulech právních, rozlišováno dědictví zástavné, dědictví věnné, dědictví manské a dědictví dědické, pro rozdíl od dědictví erbovního. A umře-li otec, a erbovní děti těm dědinám zase by chtěli etc. (Pr. Z.).

Statek rodový t. j. dědina, poněvadž byl statek rodu v nedílnosti a v jednotě pospolu chlebícího, náležel netoliko přítomným členům rodu (obecným), ale i budoucím (potomním, potomkům). Na přítomné přešel od předešlých bez odkazu, bez pořizování, bez závětu, během přirozeným (nullum testamentum); neb takového odkazování nebylo ani třeba ani také za obyčej. I umře-li glava čelědina, děti vše tu zbožiem vjedno vladú, vládyku si z roda vyberúce. (RZel.) Dědina byla stále trvající; rod se měnil, totiž členové rodu do životů svých jí užívali. Slovem, dědiny řídily se pravidly, ješto o společenstvu platnost mají. Dědina byla právě společná, rodová, nikoliv jednotlivcova neb osobní.

Pokolení právě živoucí užívalo dědiny, a to v ten spůsob, že požitkové z dědiny přičiněním neb přibytím získaní, přecházeli

v majetnost členů. Členům slušelo kromě práva dědického (vlastnického) také i právo majetnické; mělit dědinu ve svém jmění. Odtud vysvětluje se značení slova j m ě n í (imanje, imušestvo, držawa, dzieržawa), kteréž u Slovanů nyní také vlastnictví znamená.

Požitky byly dvojí: Zboží t. j. obilí (slovem zboží Slováci podnes značí obilí); pak statek t. j. dobytek (jakž dobytek Slovákům slove i nyní; podobně i blago t. j. majetek, znamená Srbům podnes také dobytek). Ve zboží t. j. obilí a ve statku t. j. v dobytku záleželo bohatství starých Slovanů.

Správcem dědiny byl vládyka (ot, hospodář, stařešina), buďto přirozenou autoritou k tomu povolaný, že ho všecken rod za správce přiznával, anebo od rodu k tomu vyvolený. Se stařešinstvem souvisela i bohoslužba domácí, což tím větší vážnosti vládykovi dodávalo, že spolu byl i zástupcem rodu naproti rodům jiným, hlavou veškeré čeledi. „Však ot svéj čelědi vojevodi; i umrěli glava čeledina, děti vše tu zbožiem vjedno vladú, vládyku si z roda vyberúce, ky plzně-dle v sněmy slavny chodi". (RZel.)

Požitkové, společnou prací z dědiny vyzískaní, zůstávali dílem ve společné zásobě a záloze, dílem se členové rodu o ně dělili, dílem dáváno je trhem v obchod. Co jednotliví členové rodu svou osobní prací, svým zvláštním přičiněním sobě vydělali neb vytěžili, jako i co žena věnem přinesla muži svému, zůstalo osobním jměním jednotlivců, jako se to podnes v zádruze jihoslovanské děje, kde takovéto osobní jmění slove osobina, osobština (staroslovansky sobstvo). Znamenati sluší, že to vždy jsou věci toliko movité, nikoli dědiny neboli pozemky, na př. šatstvo, dobytek, nábytek, svrchky.

Každý člen čeledi neb rodu měl právo žádati opatření z požitků dědiny, i nebylo žádných nemajetných, chudých v národě. Každý byl členem rodu některého, kdež nacházel opatření v dobách zlých i dobrých. Chudý byl, koho rod pro zlé skutky ze středu svého vyloučil, jinými slovy, kdo byl zlý; odkudž zlý-syn (zlosyn), zlá-dci (zločinná osoba ženská v čeledi). Takový ztratil opatření své v rodu a stal se nuzným. Proto přešlo slovo chudý (původně zlý) na nuzného, potřebného, na těle zešlého. Postavení takovýchto chudých (cf. ruské iz-goj, germ. friedlos, římské exsors), od rodu zanechaných, lišených (tudíž lichých = zlých) podobné bylo osudu, jenž potkával odsouzených, pozbývajících osobní svobody. Takových ujímala se na př. v Rusích církev jakožto chudých, žebrákův.

Dcery, které se vdávaly z čeledi do čeledi, obdržely věno toliko t. j. dar a výpravu, záležející ne v jiném než ve věcech movitých, v nábytku, nikdy v dědinách, čehož ani nebylo třeba, ježto nevěsta do jiné čeledi dědinami opatřené vcházela. Z té příčiny věnovati tolik slove co darovati, dáti. Podobně i mužský, jenž prostředkem ženitby vstupoval do zádruhy neb čeledi druhé, což slove přiženění, od rodu svého nedostal než výpravu; stalť se členem druhého rodu v té míře, že i jméno své se jménem nového rodu směnil, jako se to v Čechách ač při změněných okolnostech podnes přihází.

V zádruze jihoslovanské zachovává se pravidlo přísně, že z hlavního základu dědinného, jenž slove stežer, nic nesmí býti zcizeno, ovšem ale že smí stežer být přijednáním a přikoupením rozmnožován a zveličován. Toliko ve Voj. Hranici jest výměr stežeru určen t. j. kolik za vydání zákona ode dne 7. máje 1850 v knihách pozemních co stežer bylo vtěleno; co zádruha nad to dědin má, slove statek vedlejší (Ueberland).

Byl-li rod příliš četný, aby se z dědiny své mohl obživovati, odštěpila se částka pod novým vládykou neboli stařešinou a vyhledavši sobě na blízku nebo vzdáleněji nové sídlo (sedlo, selo, vesnici), založila čeleď dědinu novou, což při množství vzdělavatelné půdy snadno bylo možné. Odchozí obdrželi od staré čeledi, jak se podobá, všecku k založení nové dědiny potřebnou výpravu a výbavu v dobytku i v nářadí.

Pravidlo bylo, že rod jakožto jednota společně a vjedno vlásti má dědinou, t. j. že má statek zůstávati v nedílnosti, ve spolku. Zákon ten vysloven ráznými slovy v Ruk. Zelenohorském: „Děti vše tu zbožiem vjedno vladú.“ — „Budeta im (dědinám) oba vjedno vlásti.“ Staré národní právo drželo se zásady nedílnosti a společného jmění.

Avšak ani dělení nepříčilo se právu tomuto; bylo zajisté dopuštěno, ale v tom pořádu, že kteří se dělili, dělili se na díly rovné (či sě rozdělíta rovnú měrú).

Staroslovanská zádruha neboli jednota dědická osvědčila znamenitě platnost a tvořitelnost svou v Čechách, když ve 13. století i napotom jali se panovníci uvazovati ve statky tak zvané odumřelé. Aby se tomuto postupu nadešlo, jali se příbuzní i nepříbuzní vstupovati ve spolky dobrovolné, spojujíce se v hromadu i v nedílnost statky svými, tak že odúmrtí nikdy nebo jen ztěží přihoditi se mohlo. Též i rodiny přirozené tím spíše zůstávaly v jednotě a v nedílnosti, aby se odúmr-

tem nadešlo, tak že nedílnost byla pravidlem a dělení výminkou. Že pak ale ani dělení nebylo zakázáno nebo vyloučeno, pokládati se může za další, velmi platný důkaz o tvořitelnosti staroslovanského závodu zádruh neboli jednot rodových i dědických.

Konečně i ženštiny dědičkami se staly, když mužských dědiců více nebylo, a to s těmi se všemi právy jako mužští, udržíce takto statek dědičný, převádějíce jej na děti své, zachovavše rod svůj.

V těsném spojení s dědinami staroslovanskými jest obec, občina, občizna. Obec je spolek osadníků neboli sousedův vzhledem na užívání věci některé, v nejstarší době pastvin, kteréž odtud samy také slovou obce, občiny (compascuus ager ad pascendum communiter vicinis). Obecník ve staroslov. má přímo význam účastníka (oběštník, particeps.) Dědina a obec rovnají se nordickému byr (fundus) a allmänning (compascuum, odkud Allmende, Allmeinde, Alme, cf. Eigenthum und Allmen. Grimm). Obce nebylo dovoleno rušiti, ani kdyžby kdo byl s dědinami obec koupil; každý sousedsměl zabrániti rozorání, neboť to byla vóle (vůle) a on koupil se vší volí.

Znatelé starořímského života (jako na př. Mommsen) mají za to, že u Římanů zpočátku též za obyčej byl život ve spolku rodovém, jako na př. u Jihoslovanů. Domněnka tato nabývá utvrzení i ve výkladu starořímských názvů právních na jmění se vztahujících, jejž tuto podáváme:

Heredium značilo původně praedium parvulum (Festus de verb. signif.). In XII. tab. nusquam nominatur villa, semper in significatione ea hortus, in horti vero heredium (Plin. Hist. nat.). Bina jugera quae heredem sequerentur, heredium appellarunt (Varro de re rust.). Bylo tedy heredium vlastně tolik co naše dědina. — Heres značilo pána, vlastníka: Heres apud antiquos pro domino ponebatur (Fest.) Cf. německé Herr. Byl tedy heres tolik co Slovanům původně dědic. — Hereditas, res hereditariae značily prvotně vlastnictví, naše dědictví. Významu dědictva posloupného, erbovního, dostalo se slovům heres a hereditas teprvé později, tak jako u Čechů slovům dědictví a dědic.

Jako Slovanům byl výnos z rolí t. j. zboží (obilí) a výnos hospodárstva statek (dobytek) předmětem jmění: podobně u Římanů byli jměním otroci (famuli, familia, původně děti = otroci) a dobytek (pecus). Odtud familia pecuniaque, peculium, pecunia. Omne patri-

monium apud majores peculium dicebatur, a pecoribus, in quibus eorum constabat universa substantia (Serv. in Virg.). Pecunia ipsa a pecore; etiam nunc in tabulis censoriis pascua dicitur omnia, ex quibus populus reditum habet, quia diu hoc solum vectigal fuit (Plin. Hist. Nat.). Abgregare, aggregare, segregare: a grege. Quorum verborum frequens usus non mirum si ex pecoribus pendet, quum apud antiquos opes et patrimonia ex his praecipue constiterint, ut adhuc etiam pecunias et peculia dicimus (Fest.).

Také spolek, nedílnost, hromadu znali Římané, nazývajíce ji consortium, communio: Omnes qui a Pythagora recepti erant, quod quisque familiae pecuniaeque habebat, in medium dabat, et coibatur societas inseparabilis, tanquam illud fuerit antiquum consortium, quod re atque verbo romano appellabatur „ercto non cito“ (Gellius). Naše „sstupky a spolky“.

I rozdíl neboli dělení nacházíme u Římanů: Consortium byl spolek, sors pak jednak patrimonium, jednak i díl, podíl. Sors et patrimonium significat, unde consortes dicimus (Fest). Sors, díl dědictva, consortes hromadníci, sortiri děliti, exsors bez podílu. Že pak sors také znamená i los, dělení dědictva patrně losem se dálo.

Zvláštní výraz dílnosti a nedílnosti bylo „ercto non cito,“ „erctum citumque,“ což slovozpytci takto vykládají: Ut est in jure „ercto non cito“ i. e. patrimonio vel hereditate non divisa; nam citus divisus significat. (Serv. in Virg.) Erctum citumque sit inter consortes, ut in libris legum romanarum legitur. Erctum a coerceńdo, citum a ciendo. (Fest.) České sstupky a spolky skoro literně s tímto výrazem starořímským se shodují.

Obec vykládá se u starých Římanů compascuus ager, tedy doslovně tak jako u Slovanů občina, občizna. Compascuus ager: relictus ad pascendum communiter vicinis. (Fest. de verb. sign.) Compascuus ager: qui a divisoribus agrorum relictus est ad pascendum communiter vicinis. (Isid. Hispal.)

U Germanů zádruh neboli spolků rodových a dědických nebylo takových jako u Slovanů. Rodina germanská obmezovala se na členy pokrevenstvím vespolek příbuzné, především na děti jednoho otce. Jmění ovšem bez závětu přecházelo na děti (heredes successoresque sui cuique liberi, nullum testamentum); teprvé když vlastních dětí nebylo, šlo dědictví na jiné pokrevné (si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Tac. Germ. 20.) Jestě podrobnější svědectví o posloupnosti podává Tacitus (Germ. 32), mluvě o Tencteřích, blízkých to sousedích Nemetův na Rýně, u kterých statek

obdržel syn nejstarší, koně pak syn nejbojovnější (inter familiam et penates et jura successionum equi traduntur; excipit filius non ut caetera maximus natu, set prout ferox bello et melior). Této zprávě neodporuje, ano shoduje se s ní dokonale, co povědíno v RZel. o následnictví mezi Němci, že „prvencu dědinu dáti pravda.“ Což domácímu slovanskému názoru a mravu v Čechách upřímo bylo na příkoř, neboť zde panovala zádruha, spolek rodový a dědický.

Vzácný příspěvek ku poznání dědického práva slovanského poskytuje pojednání J. E. Wocela „O staročeském dědickém právu.“ (V Praze 1861).

Nebude neužitečno položiti zde některá ustanovení zákona o zádruhách ve Voj. Hranici platného, pokud se jimi ústav života zádružného osvětluje. (Zákon Voj. Hranice od 7. máje 1850).

Zádruha jsou vesměs osoby při domu popsané, kromě osob služebných; nechť jsou vespolek pokrevně příbuzné anebo do zádruhy přijaté.

Aby zachován byl řád, pokoj, zbožnost a mravnost v zádruze, buď pravidelně nejstarší, k tomu schopný muž hospodářem (stařešinou), jemuž náleží spravování statku. Jeho žena nebo která se jiná k tomu hodí, buď hospodyní. Hospodáře volí zádruha.

Čeho sobě zádruha společnou prací vydělá, jest společné její jmění, z něhož se zapravují výdaje a vyživují všickni zadružníci. Zadružníci mohou od hospodáře účty žádati. Při koupěch, při prodajích, při nájmech, při zástavách neb jiném ztížení statku, jakož vůbec při každé důležité záležitosti, která se týká celé zádruhy nebo jmění jejího, musí hospodář míti svolení většiny; hlasuje každý člen, jakmile mu je 18 let. O námitkách jednotlivých členů rozhoduje výbor obecní.

Členové zádruhy mohou prazdně své užiti ke svému výdělku. S povolením hospodáře mohou k tomu konci i mimo dům pracovati. Co si člen takto vydělá, jest jeho, i položí toliko částku do společné pokladny. Kdoby šel na cizí práci bez přivolení hospodářova, musí všechen výdělek odvésti do pokladny.

Cokoliv sobě členové movitého právně získají, jest osobním jměním jejich (osobštinou).

Nemovité (pozemkové) jmění zádruhy dělí se na stěžer (základní jmění) a na jmění svobodné. Stěžer jest co v knihách pozemných jako stěžer jest zapsáno. Stěžer tento spolu s domem a se staveními hospodárskými činí usedlost (dědinu). Stěžer pravidelně jest nezcizitelný; avšak i dělení jest v jistých případech dopuštěno. Jměním svobodným co nepatří ke stěžeru, může zádruha dle vůle naložiti.

Pokud zádruha složena jest z mužštin několika, mají takoví vši-

ckni stejné právo k nemovitému jmění (k dědině) zádruhy, bez rozdílu, jsou-li potomci prvotního majetníka, nebo do zádruhy přiženění, nebo jinak za skutečné členy zádruhy přijatí. Jestliže vystoupí který ze zádruhy anebo vůbec odpadne, tedy právo jeho mizí přejdouc na ostatní mužštiny v rodu, dokud vůbec kteří jsou. Pakli již není mužského žádného, tedy přejde právo na ženštiny, kterýmž jest na vůli dáno hospodářství dále vésti anebo mužských přiženěním do zádruhy přijmouti.

Vymře-li zádruha docela, a není-li závětu, mají platnost obecná pravidla práva dědického. Teliko poslední člen zádruhy smí o nemovitém jmění pořízení učiniti.

Rozdíl o dědiny jest dovolený pod jistými výminkami, o kterých jedná § 39—43.

S přivolením obapolné zádruhy může hraničář ze své zádruhy do jiné se přenésti; takový však nemá žádného práva již k nemovitému jmění (k dědině) své posavadní zádruhy.

Kdo za svým povoláním nemůže chlebit ve své zádruze, nemá také podílu v běžných požitcích jejích; ale vyhraženo jest mu právo vrátiti se do ní, kdež pak nanovo jest roven ostatním členům.

Společná ruka.

§. 29. Společná ruka v právu staroslovanském byla povinnost rodu, osady neb okoliny, pokutu nésti za zlé činy v hájemství jich spáchané. Předpokládalo se, že rod, osada neb okolina zločince buďto nevydaly nebo nevypátraly. Počátek takovéto společné ruky hledati třeba v pradávném zřízení rodův, jenž členům svým, dobrým i zlým, vůčí jiných rodů poskytoval ohradu a útulek, tak že rod byl každému hradbou. Za zločiny, od jednotlivého člena spáchané, přejímal rod odpovědnost a pokutu raději než aby ho vydal v ruce protivníkovy. Nejvýrazněji jevilo se toto společné zastupování při vraždě neb zabití, kdež rod vražedlníkův podniknul výplatu za hlavu zabitého, aby se smířil s rodem padlého a nadešel vzájemnému konání pomsty rodové. Náhrada neboli výplata platívala se za starodávna v dobytku, později v penězích.

Čím více se vyvíjela obec státní, tím více rostla také trestní moc knížecí ve případech zločinů. Avšak neméně dlouho trvala i uzavřenost rodů a osad, tak že těžko bylo zmocniti se osoby zlo-

čincovy, aby dán byl na soud a připraven ke trestu, ač nevydala-li ho rodina neb osada dobrovolně. I nastupovala povinnost společné ruky v těch případech, kdež rod neb osada buďto nechtěla vydat zločince, anebo když se stopa zločinu v hájemství jejím ztratila, tak že bylo platné domnění o spoluvině rodu neb osady t. j. všech hospodářů vůbec.

V dalším pak vývinu neboli spíše již úpadku závodu tohoto uvalováno pokutu na rod, osadu neb okolinu, jestliže se zločin vůbec v hájemství jejich přihodil. Také ukládáno pokutu za rozmanité zločiny neb skutky trestné, čehož původně nebylo aniž býti mohlo. Výnosnost pokut pro důchody knížecí, též i hrabivost úředníkův učinily závod společné ruky nesnesitedlným břemenem osad i krajin, a to tím více, když souvislost rodů a uzavřitost jejich byla již pominula a zůstali toliko hospodářové s rodinami svými různo druh vedle druhého živoucí, beze všeho vzájemného svazku a závazku.

Latině slula pokuta ze společné ruky pochodící venditio, venditio generalis; název slovanský byl u Bulharů a Charvatů vražba, u Srbů při zabití krvnina, vůbec globa; u Rusů slula pokuta starogermanským názvem vira, virnoje (weri-geld); u Čechů měla různé názvy, jmenovitě v 12. a 13. věku: Hlava, svod, nárok, nedoperné, ranník, viselec, hrdost, kde se název zločinu shoduje s názvem pokuty naň uvalené (jus quod solvitur pro eo quod dicitur svod, a pod.).

Společná ruka měla trojí základ: Nejstarší v jednotě rodů, pak v úmluvě, konečně v zákonu.

Společná ruka ze svazku rodového jeví se očitě ještě v Zak. C. Stef., kdež se praví 48: Kto sút otdělni ot onogo v svoich domoch koi jest zgrěšil, ti da neplatit ničto, razvě on koi jest zgrěšil, togov i dom da platit, což předpokládá, že prvé všechen rod platil, i ti, kteří nežili již ani ve spolku a v jednotě. Že i v Čechách tento spůsob ruky společné byl, o tom netřeba pochybovati, ještě právě všecko ručení pošlo z odpovídání rodu za zločin některého člena svého, jmenovitě za vraždu a zabití. Pak máme důvod na to i v pozdějších ustanoveních o společné ruce, ze kterých vychází, že veškerá osada t. j. všickni hospodářové napospol potahováni byli k pokutě, což nejinak státi se mohlo nežli že osada (dědina) původně byla jeden rod. Jaké právo měl rod ke členu, jenž zločin zpáchav příčinou jich pokutování se stal, o tom vědomostí určitých nemáme; avšak z výkladu slova

„chudý“ nahoře podaného, na jevu jest, že rod takového zlo-syna neb zlou-dci z prostředka svého vyhostil, ochranu rodovou nadále mu odepřel, a tak i nepokojníka i další odpovědnosti své za něho se zbavil.

Smluvou vcházelo se ve společnou ruku, že se lidé v osadě neb v krajině sřekli, pečlivě bdít o pořádek a zamezovat zločiny, v případech zlých činů pak pokutu nésti ze spolka. Toť patrně směřovalo jen k tomu, aby, stalo-li se zabití bezúmyslné, zábojce bezúmyslný (nikoli vražedlník) nenesl všecko břímě pokuty sám. V takových smluvách vymiňovalo se tedy placení společné toliko ve případu bezúmyslného činu trestného. Dle Pravdy Ruské zavázáni byli společníci, viru neb virné platiti spolu se zábojcem; kdo nevkročil ve smlouvu takovou, platil viru sám, jestliže naň placení došlo pro zabití. Avšak vražedlník vždy sám musel viru platiti.

Pr. Ruská: „Kto nevložit-sja v dikuju viru, tomu ljudě nepomagajuť, no sam platiť. — Kotoraja-li verv načneť platiti dikuju viru, koliko lět zaplatit tu viru, zaneže bez golovnika im platiti. Ože budeť ubil ili v svadě ili v piru javleno, to tako jemu platiti po vervnyně, iže sja prikladyvajuť viroju. — Budet-li stal na razboji bez vsjakoja svady, to za razbojnika ljudie neplatjať, no vydaduť i samago jego i s ženoju i s dětmi na potok i na razgrablenie“. — V Srbsku stává se podnes, že hledají-li po osadách zločince, sousedé se jeden zaručuje za druhého, za koho se pak nikdo nezaručí, ten uvázne v podezření (Kletva slove závod tento). — Tím se také objasňuje Decretum Andreae II. 6: Populi conjurati in unum fures nominare possunt. Si quempiam tota villa furem esse proclamaverit, probent judicio. Unde si mundus apparuerit, villa persolvat solum unam pensam presbytero. Si autem reus judicio convincetur, omni substantia sua privetur et vendicetur regi, unde detur quarta pars villanis. — Si vero aliquem personaliter furem esse proclamaverint villani, accipiant unam pensam. Si autem una pars accusaverit furem, alia vero defenderit, non accipiatur eorum defensio, et probato fure judicio si culpabilis inventus fuerit, non habeant partem in quarta parte vindicationis.

Zákon ukládal rodu, osadě neb okolině společnou rukou platiti pokuty pro zločiny v jich hájemství spáchané ve případech velmi četných, ba zdá se, že výnosnost takovýchto pokut až příliš sváděla k ukládání jich na lid, tak že se společné ručení ze zákona stalo nesnesitelným břemenem obyvatelstva. V tomto zvrhlém způsobu trvá společné ručení okolin ještě podnes v Turecku.

Pr. Ruská: Ašče kto ubijet knjaža muža v rązboji, a golovnika neizišćuť: to virnuju platiti, vo čej vervi golova ležiť. — Jus Conr. 27: Si vestigia rei furtivae secus aliquam villam deperierint, eadem villa occasione ejusdem furti nullatenus puniatur. — List. 1220: Nec graventur homines in villis monasterii Brevnoviensis, quando aliquis occisus vel strangulatus, quod hlava nuncupatur, infra campos alicujus villae projectus ab iniquis hominibus reperitur, per quod pauperes calumniose puniuntur. — Concord. 1221: Si quis in bonis episcopatus ecclesiae Pragensis homicidium praesumpserit perpetrare, et homicida evaserit, consanguinei interfecti reum jure terrae perquirant, ita tamen, quod homines ecclesiae et episcopatus conserventur indempnes. — List. duchovenská 1222: §. 14. Et quandocunque fur capitur in aliqua villa, sola domus in qua furtum invenitur, publicetur, vicinae vero domus in pace permaneant; poenam tamen, sc. 300 denarios, cum aliis persolvant. §. 15. Hanc autem poenam alleviare volumus, qua, quando quis interficiebatur in aliqua villa et interfector non capiebatur, quilibet rusticus in 200 denariis condempnari solebat; nunc nos mitius agentes cum eis volumus, ut tota villa in 200 denariis condempnetur — List. 1252: Homines sive voluntarie a se ipsis sive per violentiam ab aliis vulneratos, a noxa et necessitate se judicibus praesentandi reddimus absolutos, et pecuniam ipsis consuetudinarie judicibus pro hujusmodi vulneratione solvendam relaxamus. — Zak. Vinodol. 29: Ako bi ki ubil od slug, od obiteli kuće gosp. kneza, ten bi ušal i nemogal se jeti: da knez vazme vražbu t. j. zagovor vèrnézi, kakov i kolik bude hotil sverh plemene zlotvorca, koliko za polovinu (zar pleme nij' deržano nere od pol a zločinac drugi pol). Da ako se jame ta zlotvorac, iz njega ima ta isti knez učiniti, kogodi maćceni bude hotil, a njega pleme nisće se neobsujuje. — Stat. Wislický: De fure utrum debeat insequi per vicinos villanos aut non? Nagoth deposuit querelam contra suos vicinos, quod cum equus tempore nocturno fuisset sibi subtractus, idem N. cum instantia requisivit et petiit suos vicinos villanos, ut per vestigia eundem furem sequi velint, sibique esse auxilio, quo a fure suum equum habere posset. Villani vero furem insequi recusarunt, et ita N. furem cum equo amisit. Nos itaque in tali casu declaramus: Villanos ad solvendum equum praedicto N. condemnandos. Cf. Jus Conr. §. 25: Ad clamorem communem qui nastojte! vulgariter nominatur, nullus currere teneatur, nisi de propria voluntate hoc facere voluerit. — Zak. Cara Stef. 87.: Ašče kto užežet kuću ili gumno ili slamu ili sèno po pizme komu, da zžegut jego ogněm. Ašče-li se nenaide, da ga dasť to-zi selo. Ašče-li nedasť,

da plati to-zi selo; ščo by požegy platil. 80. Ašče-li kto užežet izvьn sela gumno ili sěno, da plati okolina, ili da dasť vžegšago. 87. Gradskaja zemlja ščo jest okolo, ščo se nagie i chusi ili ukrade: da plati vse to-zi okolina. 194. I gusar koi chodi iz tuge zemle, paki čto uzme u carevoj zemlji, kojim je putem došó taj gusar i odišao plěnivši, tъ država i sela da plate vse kude bude prošla gusar. V Sedmihradech ustanoveno v Approbatae constitutiones regni Transsilvaniae r. 1653 takto: Za ukradený dobytek povinna byla osada, kde krádež spáchána, náhradu dáti, kromě jestliže stopa vedla do jiné osady anebo jestliže zloděje vydali. Stalo-li se, že pocestným v chotáru dědiny neb města noclehujícím odcizen byl dobytek, tehdy se šlo u přítomnosti starost po sledu neb stopě; jestliže stopa nevybíhala z chotáru dědinského, platila škodu osada. Prosta byla toliko tehdá, jestliže přísahala, že nikdo z té osady krádeže té nespáchal, nebo jestliže zloděje vydala anebo nemohl-li poškoděný přísahou ztvrditi, že stopa pochází od jeho dobytka. Ukázala-li se stopa do druhé vsi, toť byla ves tato touž měrou povinna platit náhradu. — V Turecku platí se dle svědka Vuka krvnina netoliko když člověk zabije člověka, než i když člověk umře na cestě zimou, když padne se stromu nebo s koně a zlomí vaz nebo umře jakoukoli příčinou, jen když ho najdou na cestě nebo na poli mrtvého. Takového nesmějí pochovati, dokud nepřijdou Turci, da ga čine džeb, aby učinili soud. Krvninu platí netoliko ten, kdo zabil, ale i všecka dědina, někdy i více dědin sousedních dohromady, kde mrtvolu našli. Jestliže kdo zabit ve městě, tedy i Turci platí krvninu. Soud turecký málo pátrá po krvníkovi; sbírá krvninu, a krvník nechať se s rodem zabitého vyrovná sám jak může, aby ho nestihali.

Smlouvy.

§. 30. Jednochudé bylo právo dědické; též tak i právo smluvní. Prostý stav společenstva, ve kterém národové ve starověku žili, nedopustil takového vývinu právu smluvnímu, jakéhož se mu jinde na př. u Římanů, a za pozdějších časův vůbec dostalo, ano pořád ještě dostává. Tím větší platnost měla ve právu tom, kde se pro nedostatek písma všecko zakládalo na řečech ústných a slibech osobních, obřadnost a užívání znaků (symbolů). Každá smlouva požadovala zevnitrného znamení, že se stala a že má míti platnost. Odtud se vysvětluje význam slova uročistý, jenž pochodíc od kořene říci, rokovati, vztahuje se na smlouvu (u-roko-

vati, u-mluviti, s-mluviti, do-hovořiti = dogovor), spolu pak znamená něco slavného, obřadného (uroczysty = pol. slavný).

Rok (koř. říci, rokovati) a hod (koř. gadati, hádati) původně znamenají dobu neboli lhůtu umluvenou; cf. annus t. j. určená doba n. př. rozepřím (an-nuere); in ordinem dicebantur causae propter multitudinem vel tumultum festinantium, quum erat annus litium. „Exspectandus erit qui lites inchoët annus" (Juvenal). Ob-rok (cf. annona) a ú-rok znamenají, co na roky nebo termíny jisté dávati smluveno.

Smlouva neboli shoda, také dohovor, je srovnalost oboustranných slibů neboli přípovědí (s-ljubiti, pri-po-vědati); smlouva předpokládá oboustranné svolení (cf. spondere — respondere). Smlouva jest svatá (cf. sanctum, sancitum, s-v-entъ, swięty); pevné a svaté, což smluveno; ještě nyní říká se mezi lidmi: Svatě mu to slíbil; ten protokoll byl nám svatý; bylo to mezi námi svaté. Na smlouvě zakládal se závazek (za-vázati cf. obligatio, ob-ligare). Slib činěn ústy a ztvrzován rukou dáním (Kruvoj Neklanu oběce věru i podáše věrnu ruku. RKr. Duces Boemanniorum ad regem venientes per manus prout mos est, regiae potestati reconciliatos se subdiderunt. Tak i u Římanů: Dextera vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa testis fidei atque salutis adhibetur; ut apud Tullium „fidem publicam jussu senatus dedi" i. e. dexteram (Isid. Hisp.)

Různé druhy smluv, o kterých za starověku zmínka se děje, jsou:

Koupě. Netřeba dokládati, že dokud peníze nevešly v obyčej co prostředek směnný, všechen obchod šel o zboží, tak že tovar dáváno za tovar, věc za věc. O kup smlouváno se pravidelně veřejně na trhu, in foro, před lidmi, svědky, nikoli pokoutně. Mluveno, hovořeno o výminkách až smluveno, dohoděno, dohovořeno. Slovo s to! byla formule smluvní a uhodění do rukou utvrzení koupě (u-hod-iti o něco cf. ictum firmum, *χολαφίζειν*, kaupatjan, kaufschlagen). Při koupi dáváno závdavek t. j. připíjeno sobě s obojí strany (za-v-dati = připíti), na znamení kupu opravdově zavřeného (cf. něm. leitkauf, litkup). Prostředníci smluv kupních slovou podnes dohodci, kteří dohodí t. j. koupi potud připraví, že již jen třeba formálně v ní vjíti. Koupě zprvu hlavně v obchodu se dály, tedy o věci movité. V Čestmíru řeč jest o koupi směnné: Jalovku kúpi od pastuchy, dada za niu kóň i s uzdú. Cena (cěna), pretium, odvozuje se dle Miklosiće od cě, scr. viči, numerare, considerare.

Půjčka, slovo zkrácené a ztažené z obšírnějšího po-žíčka, kteréž zase pochodí ze slovenského po-žičiti, půjčiti, a z polského, życzić = přáti. Půjčiti tedy znamená přáti něčeho, popřáti k užití. Půjčka nebyla právě na penězích, než vůbec na věcech potřebných; závazek z půjčky slul dluh, dlg, dolg; slovo starodávné, kteréž se pamatuje z Ulfilových časů, anoť se u něho slovo debitor vykládá dulgi-skula a creditor dulgi-haitja, kde dulg (patrně dolg, dluh) dle výroku Grimmova nelze pokládati než za slovanské, nikoliv za germanské. Kdo půjčil věc, slove věřitel (creditor). Náhrada za užití věci půjčené v jisté určité době slove ú-rok (u-rčiti, u-mluviti). S tím posovnati sluší slovo lichva, jenž původně patrně značilo jen půjčku, ješto lich scr., leihvan got., lîhan staroněm., leihen novoněm. neznamená než půjčiti, mutuare. Že pak při půjčkách nastalo utiskování dlužníků velikými úroky (usurae, slc. úžera), přešlo u Čechů slovo lichva ve smysl přílišného vydírání úroků. Podle práv starověkých směl věřitel dlužníka v placení váhavého po právu sobě přiosobiti a i prodati.

Nájem, nájem na službu, připomíná se v 9. stol. v tom rozumu, že Čechové za mzdu sloužili sousedům srbským ve vojně proti Frankům (mercede conducti). Kořen slova ná-jem jest jmouti, sumere, apprehendere; mzda slovo prastaré a všem Slovanům obvyklé nelze na ten čas osvětliti. Miklosich je odvozuje od scr. mьd metiri, mzda, jako vyměřený plat.

Základ, vadimonium, značí věc v zástavu danou, in natura položenou. Příbuzné jest slovo vdání t. j. základ soudní (sacramentum). Základ ve spůsobu rukojemství za obyčej byl při smlouvách mezinárodních, kdež ruko-jmě (obses) osobně vešel v ruce a v moc věřitele, na dotvrzení, že smlouva bude vpravdě dodržena i zachována.

Plnomocenství naskytuje se v jednání mezinárodním, jmenovitě v časích Svatoplukových, kdež mohútný kníže moravský jednání měl s rozličnými národy. Příklad: Kněz Jan Benátský ve Forchheimu, župan Zemižizn v Římě a j.

Velikou váhu a důležitost měly smlouvy o meze; svědčí o tom značná vyvinutost práva mezního u Slovanů českých; svědč o tom památka zachovaná v názvu hraničníka „uročiště“, ješto se tu při sázení hraničníka patrně smlouvy slavně konaly a zavíraly.

Mimosoudné dobývání práva.

§. 21. Pokrok vzdělanosti lidské v tom se zračí mezi jiným, že svévolné a svémocné hledání a konání práva postupem času mizí, ustupujíc pořádnému řízení pravnímu. Ne tak za věků dávných, za dětinstva národů; tehdá ještě pomsta osobní, síla i moc veliké měly pole. Kdežto věk náš nezná beztrestného zabití člověka kromě případu vlastní nutné obrany, zůstávalo ještě v prvním tisíciletí našeho počtu několikeré zabití podle práva bez trestu, a sice: Zabití cizoložníka, zabití zloděje a zabití vraha.

Zabití cizoložníka. Staré právo athénské dopouštělo manželi, cizoložníka u manželky dopadeného svou mocí zabiti (lex fuit apud Athenienses, ut adulterum cum adultera deprehensum marito liceret occidere). U Římanů volno bylo zabit cizoložníka i usmrtit ženu cizoložnou, a to buď otci nebo manželi. Avšak již lex Julia de adulteriis obmezuje moc tuto zvláště tím, že manžel zabití cizoložníka bez průtahu musí oznámiti soudu a ženu od sebe propustiti (haec lex t. j. svrchu řečený athénský zákon, abolita est lege Julia, quae jussit adulterii cognitionem ad judices referri.) O zabití skrze otce dí se: Cum in filia adulterum deprehenderit, in continenti filiam occidat, což se tak vykládá, že nejinak než v samém skutku obou smí zabiti; debet enim prope uno ictu et uno impetu utrumque occidere, aequali ira adversus utrumque sumta. (L. 23. §. 4. D. Ad leg. Jul. de adult.). Později, za cís. Marka Antonína a Commoda, trestáno sice zabití cizoložníka, avšak mírněji než zabití vůbec: Si maritus uxorem in adulterio deprehensam impetu tractus doloris interfecerit, non utique legis Corneliae de sicariis poenam excipiet. (L. 38. §. 8. D. h. t.). Císař Justinian dopouštěl zabiti cizoložníka, jestliže ho manžel prvé byl třikrát písemně varoval: Si forte quis suspicetur, aliquem uxoris suae castitati illudere velle, illique tres scriptas denuntiationes miserit, quae testimonia virorum fide dignorum habeant, et post tres illas scriptas testationes inveniat eum cum uxore sua vel in propria domo, vel uxoris suae, vel adulteri, vel in popinis vel in suburbiis commercium habentem, ut liceat marito manibus suis eum perimere, nec ullum periculum ea de causa metuat. (Nov. 117 c. 15.) Patrno, že vlastní moc víc a více obmezováno.

Podobně bylo i v starém právu germanském: Zákony islandské dovolují manželi zabit cizoložníka své ženy, otci pak, bratrovi a synovi vůbec toho, kdoby zprznil dceru, sestru neb matku. Norské zá-

kony obmezují zvůli tuto na dopadení ve skutku (Wilda Strafr. 813, 823). Zákony jiných plemen germanských dopouštějí toliko manželi zabít cizoložníka i ženu cizoložnou, avšak třeba svědectvím dvou osob a ukázaním zkrvavělého lože ukázati, že cizoložci zabiti jsou v skutku samém, ne jinak (Ib. 824.) Později žádají zákony již rozličné okolnosti, aby zabití cizoložníka zůstalo nekárané, na př. že byl cizoložník již podruhé ve skutku dopaden anebo že se bránil svázání (Ib. 825). Ještě i právo Jihlavské z XIII. věku dí: Et si aliquis aliquem juxta uxorem suam deprehenderit, et si ambos interfecerit, vocatis judice et juratis, ambo ita mortui palo trucidentur (Tomaschek 315).

Že tak bylo i v Čechách, víme ze případu r. 994, kdež Vršovici ženu cizoložnici, choť jednoho z rodu jejich, na hradě Pražském zabiti dali. Mulier cujusdam nobilis cum clerico adulterasse publice arguitur, quam cum more barbarico parentes dedecorati conjugis decapitare quaererent, fugit illa ad episcopum. Rapitur infelix frustra pressis altaribus et sub manu conjugis capitalem jussa est subire sententiam. Quod cum ille velut vir justus facere nollet, sub gladio vilis vernulae truncata poenas male usi corporis capite exsolvit. (Živ. Sv. Vojt.)

Zabití zloděje. Krádež pokládali Slované za vrch zločinů, zvouce ji zlodějstvím (tolik co maleficium, Missethat) a kradoucího zlodějem. Přísnost na zloděje byla ostatně odedávna velká, u Římanů, Germanů i u Slovanů jednostejně.

Krádež polní Římané za větší zločin pokládali a trestali než samo zabití člověka: Frugem aratro quaesitam furtim noctu pavisse ac secuisse puberi XII tabulis capital erat, suspensumque Cereri necari jubebant; gravius quam in homicidio convictum (Plin. Hist. Nat.). Zloděj noční byl-li zabit, právem zůstal zabit, aniž o něm dalšího pomluvení bylo: Si nox furtum factum sit, si im occisit, jure caesus esto (Leg. XII. tab.). Jinak bylo poněkud, jestliže zloděj dopaden ve dne. Zdá se, že dle nejstaršího práva i tu bylo dovoleno zloděje zabiti, avšak později obmezena moc tato v ten spůsob, že zabití zloděje za dne zůstalo beztrestné, bránil-li se mocí a zbraní, by nebyl jat: Furem interdiu deprehensum non aliter occidere lex XII. tab. permisit, quam si telo se defendat. L. 56 §. 2. D. de furtis (47.2).

U Germanů bylo za právo, že zabití zloděje ve skutku (při líci) dopadeného netrestáno, ač byla-li mrtvola ukázána svědkům na důkaz, že zloděj zabit an kradl, ne jinak. Nebylo tu rozdílu, dopaden-li ve dne či v noci. Wenn Jemand einen Laien beim Diebstal erschlägt, so liege er ohne Wergeld (Wilda 889). Wenn ein Mann einen andern

in seiner Wohnung antrifft, der ein Bündel von seinen Sachen und Kleidern trägt: dann mag er ihn tödten, wenn er will. Wenn ein Mann jemanden auf seinem Felde oder in seinem Stalle findet, der seinem Vieh Bande angelegt hat, um es fortzuführen: dann mag er ihn tödten, wenn er will (Ib.); avšak v obojím případu budiž mrtvola ukázána svědkům a oznámení učiněno soudu: Sed tamen ea genera homicidiorum debito signo vicinis suis et his qui adsistunt, insignet. — V pozdějším zákonodárstvu obmezena jest již zvůle tato na některé jen krádeže a některé výminky, jako dobýval-li se zloděj podkopáním do domu; dopaden-li v noci s věcí ukradenou; odpíral-li, aby nebyl svázán anebo bránil-li se dokonce zbraní; prchal-li anebo postižen-li utíkaje (Ib. 890).

S právem římským a germanským shodovalo se právo slovanské. V Čechách zajisté hledělo zákonodárstvo 12. století moc tuto nezřízenou krotiti, ustanovujíc, že kdo zloděje v domě postiženého vydá soudu t. j. kdo ho sám mocí svou nezabije, obdržeti má všechno jmění zloděje toho, kdežto kdyžby zabit byl zloděj, jmění připadne knížeti zemskému (Jus Conr. §. 3. Si fuerit fur apud aliquem nobilem vel apud aliquem cujus est villa et dederit eum curiae, omnia bona sua sint et collum ejus detur in potestatem principis. §. 4. Insuper si fur capitur in aliquo loco et suspenditur, omnia sua principis sint praeter fruges quae adhuc in agro remanserunt. §. 16. Quando aliquis nobilis vir capitur in furto et suspenditur, et non habet prolem, haereditas ipsius regi cedat). U Rusů Pravda ruská vypovídá, shodujíc se takměř do slova s výrokem XII desk: Aže ubijuť ogniščanina u kléti ili u konja ili u govada, to ubiti vo psa město (bude-li zabit při krádeži v komoře, při koni neb hovadu, zabit zůstaň co pes). Avšak dokládá se již, kdyby zloděje podrželi jatého do úsvitu, že nemá být více zabit, ale na soud postaven, a jestliže by lidé viděli, že zloděj již svázaný usmrcen, tedy že se za to má na soudu odpovídati jako za bezprávné zabití (Aščе-li ubijuť tatja na svojem dvorě ljubo u kléti ili u chlěvu, to toi ubit; ašče-li do světa deržať, to vesti jego na knjaž dvor; a ože-li ubijuť a ljudi budut viděli svjazan, to platiti v nem. §. 38). — U Jihoslovanů Zákon Vinodolský odůvodňuje právo zabití, an dí: Dopadnu-li lupiče v noci, an mně škodu činí, já pak nemohu se jeho živého zmocniti anebo neznám-li ho, abych věděl, na kom se hojit, a zabiju-li ho: nemám proto být souděn, aniž smí kdo proto na mně se mstiti nebo na mne žalovati. A zákon černohorský ještě r. 1798 stanovil jednoduše: Ako lupež pogine ali se rani idući u kradju, da za něga pogovora nije, budući svi dogoverno rekosmo,

da ga sva zemlja bije jednako, §. 13, kteréžto ustanovení opakuje se i ve vydání Zákonníka r. 1855 čl. 84.

Zabití vraha. Stala-li se vražda, nebránilo staré právo příbuzným, aby se na vrahu mstili vlastní svou mocí. Pomsta krevní (nevlastně tak řečená krvavá) u všech starých národů mívala průchod a ještě podnes u národa vlaského i srbského poříznu se přihází. Že pak obojímu rodu stejně byla záhubná, ano pomsta plodila pomstu, nezřídka až do vyhubení rodů, stávaly se již za nejdávnějších věků smlouvy, aby msta minula a mír mezi rody byl obnoven. Vinník obyčejně podrobil se pokoře a učinil z hlavy zabitého výplatu.

Výplata taková byla již starým Hellenům za obyčej, jakž víme z IX. zpěvu Iliady, kdež Ajax oslovuje Achilla:

Nesklonné té mysli! Mnohý však za bratrobijstvo
neb třeba za prolitou krev dítěte výplatu přijme,
a složiv odkupné mužebojce pozůstane v obci;
výplaty pak příjemce duchem svým velkomyslným
upokojí se. Ty pak s nebe dostal's srdce kamenné,
hněv koje neskrocený!

Právo germanské znalo i pomstu rodovou i výplatu, werigeld, s čímž i co do věci i do slova shoduje se staroruské virnoje, víra. Nec implacabiles durant; luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero recipitque satisfactionem universa domus. (Tacit. Germ. XXI).

Pravda Ruská ustanovuje hned v první postávce o mstě rodové: Zabije-li muž muže, to mstít bratru bratra, otci syna, synovi otce nebo bratrancovi nebo sestřenčovi; avšak slušno bráti výplatu, kdyžby zůstalo bez takové pomsty. Synové Jaroslavovi „otložíša ubijenije za golovu, no kunami (t. j. penězi) sja vykupati." §. 1. 2.

U Slovanů slulo zabití hlava (golova). U Čechů na samém počátku dějepisu jejich mluví se o mužebojstvu, kteréžto dle Dalemila příčinu dalo k vyjití Čecha z plemene svého v Charvatech (Čech mužebojstva se dočini, pro něž svú zemiu provini; i vybra sě se všemi z země, jejž bieše Charvati imě), pro zniknutí msty rodové. Podobně i vzájemné stíhání Vršovců a Přemyslovců na mstě rodové se zakládalo. Staré právo české podporovalo výplatu. Smlouva smiřující slula „o hlavu smluvení", „odklad hlavy", výplata sama „peníze příhlavní, dobytek příhlavní". Starobylý mrav byla i „pokora", kteréž se vinník podroboval, dávaje život svůj tak v moc protivníkovu, jako měl sám v moci život zabitého. Obřad pokory nachází se vypsán v pozdější době (v 15. věku) v knize Tovačovské: Vinník má ku po-

koře jíti bos, bez pásu, a na hrob (zabitého) křížem lehnúti, a přítel nejbližší má meč mezi jeho plecima koncem doluov držeti a třikrát se jeho otázati: „Již-li jsem tak mocen hrdla tvého, jakož ty byl bratra mého (nebo přítele)?“ A když dí po třikráte: „Již; ale prosím, živ mne!“ Tehdy dí: „Živím tě pro Pána Boha!“ a má jemu odpustiti. Kromě peněz měl pokořený také službami pomocen býti těm, kterým zabil příbuzného, až do své smrti, aby tak říkaje svou osobou nahrazoval padlého. — V přídavcích k Dalemilovi „Rudolt a Věnek“ slove pokora „milost“: „Rudoltovici sě Věnkovicům na milost dachu“. (Jus Conr. „gratia.“)

Zákoník černohorský z r. 1855 dopouští zabit vraha, aniž volno vyplatiti se z hlavy, aby prý padl jeden za druhého a ostatní nevinní aby netrpěli za vinníka. §. 27, 30.

V Čechách ostatně církev záhy přihlížela k tomu, aby surovost mravu toho mírnila: Dle Dekretů Břetislavovských měl jako žalobník při zabití vystupovati arciprýšt a oznamovati vražedlníka soudům župním k soudění a k potrestání.

Mimosoudný řád při škodách na jmění.

§. 22. Při škodách na jmění žádalo staré právo Slovanů nápravu a náhradu co nejúplnější; křivda musela být narovnána, napravena, ne-li navrácením věci samé, tedy dáním úplné za ni náhrady. Proti škodám bylo jmění opatřeno mnohými jistotami; krádež pokládáno za nejvyšší zločin, za zlodějstvo (maleficium, facinus) i káráno ji přísně (Nullum scelus apud eos furto gravius et latrocinio! Cosm.). Vždy byl zřetel obrácen k náhradě a nápravě za škodu, nechť se byla stala i bezúmyslně, a nebyl-li vyhledán páchatel, nastupovala povinnost společné ruky.

Vzetí své věci. Ztratil-li majetník věc svou náhodou anebo byla-li mu ukradena, a učinil-li provolání o ztrátě své trhem t. j. vylíčil-li před lidem na tržišti shromážděným vlastnosti té věci, aby každému byla znatedlná, a našel-li ji potom v držení u někoho, tehdy měl právo vzít ji sobě beze všeho soudu i bez náhrady jakožto svou, nic na to nehledě, kterak jí byl nabyl držitel. Vyhlášení trhem mělo patrně ten následek právní, že každý jiný držitel té věci pokládán byl za držitele nenaležitého.

Pravda Ruska: I. §. 11. Aščе poimeť kto čuž koň, ljubo oružie, ljubo port (šat), a poznajet v svojem miru: to vzeti jemu svoje.

II. §. 28. Аče kto koň pogubiť ili oružje ili port, a zapovĕsť na torgu, a poslĕ poznajeť v svojem gorodĕ: svoje jemu licem vzjati. Jus Conr. 22. Si quis equum proprium currum aliquem trahentem recognoverit, non plus quam LX denarios pro curru et rebus in eo existentibus judici persolvat. §. 23. Si quis equum apud aliquem invenerit honeratum, non equum vendicet sibi judex, nisi solummodo LX denariis sit contentus.

Svod. Stalo-li se, že majetník postihnul věc, která se mu ztratila, v držení u někoho, provolání trhem prvé neučiniv: tehdy již nesměl vzíti ji sobě jednoduše, ale byl povinen, chtěl-li ji věc opět získati, vyzvat držitele na svod. Pravda Ruská praví: I. 13. Ašče poznajet kto svoje, nejemleť jego, to nerci jemu: „Moje!“ nъ rci jemu tako: „Pojdi na svod, gdě jesi vzjal“. Svod pak jest postup onen, kdež držitel věci, kterou majetník svou býti praví, ukážíc postaví toho, od koho jí koupil, ten to svede zase na jiného a tak pořád až se přijde na toho, kdo se nemůže vykázati, od koho a kterak jí nabyl, a tudíž právem za držitele nepoctivého (zloděje neb nálezce) pokládán bude. Majetník slove přitom póvod nebo iščec (který povodí neb iská t. j. hledá), držitel, jenž svádí, svodník, ten pak, na koho se svádí, zprávce (t. j. ručitel), onen pak, kdo se žádným držitelem nejblíže předchozím, aniž vůbec spravedlivým nabytím té věci vykázati nemůže, konečný, na němž svádění zůstalo. Názorně vyobrazen jest svod v právích Kutnohorských: „Pakli ten řekl, že kůň u jiného kúpil a to chce svésti k onomu, tak s jednoho na druhého svod půjde, dokudž jistý prodavač nebude nalezen.“ Postaví-li držitel svodníka, tož musí konečný věc vydati, cenu navrátiti a i pokutu platiti, neboť neměl žádného práva ke věci a osobil si ji co svou.

Slovanský svod shoduje se s germanským anefang, intertiatio, o čemž vypsání široké nalezá se u Siegla (Geschichte des deutschen Gerichtsverfahrens), u Grimma (Rechtsalt.), u Waltera (Rechtsg.) Zde položíme svědectví o svodu ze práv slovanských:

Pravda Ruská I. §. 13. Ašče poznajet kto svoje, to ne rci jemu: „Moje!“, nъ rci jemu ako: „Poidi na svod, gdě jesi vzal.“ — II. 29. Aže kto poznajet svoje, čto budeť pogubil, ili ukradeno u nego čto ili koň, ili port, ili skotina, to ne rci i: „Se moje!“ no: „Poidi na svod, kdě jesi vzal“ Svedite sja: Kto budeť vinovat, na togo tatba (krádež) snidet. II. 31. Ože budeť vo odnom gorodě, isteju do konca toga svoda. Budeť-li svod po zemljam, do iti jemu do tretja svoda, a čto budeť lice, tomu kunami (penězi) za lice, a s licem iti do konca.

Isťeju ždáti proka. A gdě snideť na konečnago, to tomu platiti prodažu. II. 35. I z svojego goroda v čužju zemlju svoda nět, nъ takže vyvesti posluchy (svědky) ljubo mytnika, pred kym kupivše; to isťeju lice vzjati, a proka jemu želěti, što s nim pogiblo, a onomu svojich kun (peněz) želěti.

Jus Conr. §. 10. Quando ducitur quod dicitur svod, ultra tres non ducatur, sed in tertio remaneat; et si convictus fuerit, CC in cameram regis reddat denarios et illi qui dicitur póvod, satisfaciat. Priv. Teut. Prag. Si furtum equi apud Theutonicum fuerit recognitum, ille qui equum cognoscit, praesens jurabit, se amisisse equum furtive; postea Theutonicus jurabit, stans in circulo facto cum gladio in terra, se non furatum esse equum vel rem illam, sed emisse, et se non cognoscere illum venditorem vel domum ejus.

Zak. Cara Stef. §. 143. Ako-li kto ščo uchvati udavleno ili ukradeno licem ili silom uzeto bude: svaki o tom da daa svod. §. 193. I svod konskij i innych dobyťk ili koi-godě, pravda: Čto se gusi ili ukrade, tomu da daa svodnika, da plati vsakǫ samo sedmo. Ako-li reče: „Kupich u tugjoj zemlji," da oprave duševnici ot globe (pokuty); ako-li ga neoprave duševnici, da plati s globom. §. 85. Ako-li kto kupi gdě ljubo ili u zemlji carevoj, ili u inoj zemlja, v inu da daať svod. Ako-li neda svoda, da plati po zakonu.

Sled neboli stopa. Ukradena-li věc z domu neb ze dvora, a zdvíhnul-li okradený, znamenaje škodu, pokřik: Nastojte! Pomagajte! tehdy byli sousedé povinni přidružiti se k němu a jíti s ním po stopě neboli po sledu. Vedla-li stopa ke vsi neb ke dvoru, a obyvatelé té vsi neb toho dvora byvše k tomu vyzváni, stopu tu od sedliště svého neodvedli, byli povinni věc ztracenou společně nahraditi.

Svědectví o takovém hnání po stopě nachází se v právu českém, a to v Práv. Kunr. §. 27. Si vestigia rei furtivae secus aliquam villam deperierint ecc. V jiných právích čteme tato ustanovení: Pravda Ruska. Nebudeť-li tatja, po slědu ženut; aže k selu li k tovaru (dvoru), a neotsočať od sebe slěda, ni jeduť na slěd ili otbijuť-sja: tъ těm platiti taťbu i prodažu. Stat. Lit. XIII. 2. Jestli otbili ot lica abo od svežoho sledu a on to perevedet tymiž storonnými ludmi (t. j. svědky): tohdy takový majet škodu platiti na čom prisahnet i vinu zlodějskuju. V právech uherských nalezá se podobné zřízení o sledu: Ladislai R. decr. I. c. 5. Si quis vestigia sequitur furtivae rei, nuntium praemittat in villam, in quam diriguntur vestigia, ne excutiendo bestias suas, perturbent villani vestigia sequendo; quod si contuma-

citer fecerint, perditas res persolvant. Si autem priusquam nuntius venerit, villani excusserint bestias suas, tunc investigatores perscrutentur singulas domus, ut ipsis placuerit (de investigatione furtivae rei). Ještě i v Approbatae constitutiones regni Transsilv. z r. 1653 ustanovuje se o sledu toto: App. p. III. tit. 33: Za ukradení dobytka musí dědina, kde se krádež stala, učiniti náhradu, kromě jestliže stopa do jiné vsi vede anebo jestliže zloděj bude postaven. App. p. V. Ed. 37: Jestliže pocestným v chotáru některé vsi neb některého města přenocujícím ukraden bude který dobytek, budiž hnáno po sledu, u přítomnosti starosty místního; nevede-li stopa za chotár, plať osada; vede-li stopa do jiné osady, povinna jest tato náhradu dáti; kromě jestliže by přisáhnuli osadníci, že žádný z nich krádež nezpáchal, nebo jestliže zloděje vydají nebo jestliže by poškozený nemohl na to přisáhnouti, že stopa pochází od jeho dobytka.

Prohledávání domu. Bylo-li podstatné domění, že se věc ukradená nalezá v tom neb onom domě, nebo udal-li kdo stopu tam vedoucí, tehdy majetník nebo sok udávající šel spolu s několika zachovalými sousedy prohledat dům, i pátral po věci, napřed podle známek a vlastností znatedlně vylíčené. Způsob tento byl i Hellénům i Římanům i Germanům známý a formalnosti přitom zachovávané do podrobna se shodují. Hlavní výminka byla, aby se nic nestalo coby majetníkovi domu mohlo dáti příčinu k výmluvě, že věc u něho nalezená teprvé skrze hledajícího do domu byla vnešena; proto hledající vstupoval co nejjednodušeji přioděn, se zdviženýma rukama. Nalezena-li věc, rozeznáváno ještě, zdaliž se nedostala do domu bez působení a bez viny domácích, zdaliž nebyla do dvorce z venku hodéna nebo oknem do jizby vmetnuta; podle toho svědectví vydáno. O způsobu tomto v zemi české dovídáme se z Priv. Němců Pražských, kde se již poněkud ruší a mění: Si falsa moneta vel ferra inventa fuerint in cista Theutonici, reus est ille cujus est cista. Si vero in curia vel in domo invenientur, inculpabilis est, cujus est domus vel curia, propter iniquos et malignos homines, qui talia solent projicere in domos vel in curias.

Statut Litevský obsahuje podrobné vypsání tohoto způsobu: Rozd. XIII §. 26: Jestli kto majet tresti čij dom, budući svědom abo też čerez sokov dovedavši sja lica, aby bylo v domu čijem, v komore abo v pohrebe najdeno: tohdy ne sám istěc komu škoda, ale storonnoho člowěka — osmotrevši aby ničoho v neho nebylo — majet poslano byti, aby lice osmotrel; jestli najdet albo na sered izdy albo pod oknom: tohdy majet objaviti a podle toho soznanja majet skazano byti. —

Pakli by kto nedal tresti a iskati rečej kradenych abo ot lica otbil, a onyj by na to storonnymi ludmi pereveł, s kotorymi tresti prišol domu jeho: tohdy na čom škodnyj na svojich škodach prisahneť, toť majeť platiti a boj opraviti. — Koliby lico v čijej choromině za zamkom bylo naideno, a v tej choromině okno budeť, kotorym by oncje lico mohlo byti ukineno, a toje lico nebudeť prichoroneno: to ne jest zlodějstvo. A koli v čijem dvoře, za plotom abo v humně naideno bylo, takovoje lico nemajet byti súzono za zlodějstvo. — U Římanů slula krádež takovýmto prohledáváním objevená furtum conceptum: Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus praesentibus furtiva res quaesita et inventa est. — Vedle toho Oblatum furtum dicitur, cum res furtiva tibi ab aliquo oblata sit, eaque aput te concepta sit; utique si ea mente data tibi fuerit, ut aput te potius quam aput eum qui dederit, conciperetur. — Konečně sem patří další přídavek: Est etiam prohibiti furti actio adversus eum qui furtum quaerere testibus praesentibus volentem prohibuerit. §. 4. I. IV. 1. — Concepti et oblati poena ex Lege XII tab. tripli est: quae similiter a Praetore servatur. Prohibiti actio quadrupli ex edicto Praetoris introducta; Lex autem eo nomine nullam poenam constituit; hoc solum praecepit, ut qui quaerere velit, nudus quaerat, linteo cinctus, lancem tenens; qui si quid invenerit, jubet id Lex furtum manifestum esse. — Quid sit autem linteum, quaesitum est; sed verius (est) consuti genus esse, quo necessariae partes tegerentur. Quod lancem sive ideo haberi jubeat, ut manibus occupantis nihil subjiciatur, sive ideo ut quod invenerit, ibi imponat: neutrum eorum procedit ecc.

Mrav tento u Římanů vyhynul; již Gajus se mu posmívá, an dí: Lex tota ridicula est, nam qui vestitum quaerere prohibet, is et nudum quaerere prohibiturus est; eo magis quod ita quaesita res inventa majori poenae subjiciatur. A v Institucích oznamuje se: Hae actiones i. e. concepti et oblati et furti prohibiti nec non furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt; cum enim requisitio rei furtivae hodie secundum veterem observationem non fit: merito ex consequentia etiam praefatae actiones ab usu communi recesserunt. §. 4. I. IV. 1. — Cf. L. 1. §. 2. D. de fugit. (11, 4): Factum ut fugitivos inquirere volentibus litterae ad magistratus dentur; mulcta etiam 100 sol. in magistratus statuta, si litteris acceptis inquirentes non adjuvent; sed et in eum qui quaeri apud se prohibuit, eadem poena statuta est.

S o k. Staré právo slovanské znalo, tak jako germanské, závod u Černohorců podnes obecný, vyhledat věc ztracenou neb ukradenou pomocí a prostřednictvem soka. Okradený oznámí veřejně, že dá tomu, kdo mu věc ukradenou vystopuje a zjedná, odměnu v penězích, která slove u Srbů soćbina. Nenajde-li se na takové ohlášení žádný sok t. j. ten, kdoby stopu k té věci ukázal, obnoví se častokráte ohlášení a soćbina se zvýší. Sok se často najde a oznámí okradenému, kdo věc ukradl a u koho se nachází; nebo také vypraví jiného člověka — sokodržica řečeného — ke zloději a nechá mu říci, že jest prozrazen, aby věc vrátil a s okradeným se porovnal. Což když zloděj učiní, vezme i sok skrze sokodržicu ohlášenou soćbinu. Soćbinu v takovém případu musí obyčejně zloděj složit jako pokutu. Nemá-li se zloděj k dobrovolnému smluvení s okradeným, vystoupí konečně sok ze svého úkrytu a vysvědčí zlodějovi před soudem, kterak věc odcizil, s kým byl, kam ji odnesl a t. d., tak že se zloděj přiznati musí. Bude-li narčený uznán za vinného, musí věc vrátit, soćbinu zaplatit a kromě toho pokutu nésti.

Obyčejně zapovídají zákony, aby soćbina nebyla nad cenu věci ukradené, a sok, bude-li svědčení jeho křivé, aby za pokutu sám složil summu, ve kteréž soćbina byla položena. O soku a o sočení zmiňují se Práva Kunr. §. 7: Nullus sok aliquem accuset, nisi certo sub testimonio vicinorum constet de damno.

Zákon Vinodolský §. 45.: Oće nijedna cena, ka se odtaji dá za naiti niku rič, hudobu ili ča drugo, volja za govedo veliko, za naiti je: nemozi veći dati soldini 40, a ki veće dá, imij škodu. §. 60. Ako bi niki pokazal nikoga dvoru a nemogal ukazati ga: ostani dvoru onú penú, kú bi ostal on ki bi osočen bil, i osočeni budi prest. — U Černohorců: Soćbina se po pravici nemože veća ni davati ni obećavati, no što je ukradena ili izgubljena stvar vrědna. Medaković 14. (Vuk Rěčnik ad voc. Sok.) — Stat. Lit. XIV §. 2. Kłoby komu v domu abo v pasiece, abo v lesie na drevě, z úla abo z koreníka pčoly vydarł, abo z úlem vzal a došlo by go kopą abo jaką o s o k a: tedy ma zaplatit 3 ruble groší.

Není pochybnosti, že germanská delatura, meldfeoh, merces indicii jiného nic není než to, co slovanská soćbina t. j. odměna, kterou obdrží ten, kdo zloděje neb věc ukradenou vynajde neb udá. Velikost odměny takové bývala rozličná; také mívala delatura i u jiných zločinů průchod, kromě zlodějství. Obšírněji o tom jednáno u Grimma (Rechtsalt. 655) a u Wildy (Strafr. 900).

Z římského práva patří sem poněkud, což se dí ve Dvanácteru: Et de furto Lex pacisci permittit. — In caeteris igitur omnibus ad edictum praetoris pertinentibus, quae non ad publicam laesionem sed ad rem familiarem respiciunt, pacisci licet. Nam et de furto pacisci Lex permittit. Fr. 7 §. 14 D. de pactis (2. 14). Quaedam actiones per pactum ipso jure tolluntur, ut injuriarum, item furti. Fr. 17. §. 1. Ostatně bylo i oznamování ztráty a slibování odměny, kdoby ji projevil, za obyčej. Intrat stabulum praeco cum servo publico — proclamavit: Puer in balneo paullo ante aberravit, annorum circa XVI, crispus, mollis, formosus, nomine Giton: si quis eum reddere aut commonstrare voluerit, accipiet nummos mille. Non longe a praecone Ascyltos stabat, atque in lance argentea indicium et fidem praeferebat (Rudorff Röm. Rechtsg. II. 352).

Vdání.

§. 33. V starém právu řeckém, římském i germanském průchod mívala sázka soudní, totožná se slovanským vdáním. Vdání dle práva slovanského bylo soupeřův na soud se vsazení, že oba ke věci, o kterou se vadí, právo mají; oba složí jisté summy peněz jako v základ, kterýž napotom, když se rozsudek od soudců stane, připadne dílem soudcům, dílem vyhrávajícímu protivníkovi. V řeckém právu slul základ tento παραπαταβολῆ, a již v Iliadě o něm řeč jest; v římském zjevuje se hned v Leges XII. tab. a slove sacramentum; v germanském méně jest závod tento vyvinut: slove Wette. U Čechů zachovalo se vdání až do časův cís. Karla IV., na Litvě až do století XVI-tého.

Nejjasnější pohled na závod tento poskytuje právo české, a sice ve sporech o dědiny. Když se oba súpeře budeta držeti dědiny, řka: „To jest dědina má; ač jsem co nebo což jsem učinil, to jsem učinil na svej dědině, že to dědina má takáto“: tedy když se oba vdáta, tehda se právem oba dědiny držíta (kn. Rožm.).

Póvod pravou nohou na dědině stoje, o kterou jest pře, řekne: Nuntii, audite, quod iste citatus mihi damnum intulit per conculcationem bladi (vel succisionem arborum ecc.) et ego damni habeo pro tali pecunia . . .

Pohnaný levou nohou na dědině stoje: Audite bedalli, haec haereditas est mea (doloží právní titul svůj). Audite bedalli, quod hunc actorem do (trado, assigno, vdavaju) in trecentis denariis (totiž k soudu).

Póvod: Audite bedalli, ego citavi eum et do eundem in trecentis denariis.

Pohnaný: Et ego ipsum adversarium trado in sexcentis denariis.

Póvod: Et ego eum tradǒ etiam in sexcentis denariis.

Pohnaný: Et ego eum trado in noningentis denariis.

Póvod: Et ego eum trado similiter in noningentis denariis.

Pohnaný: Et ego eum trado in ohřeb!

Póvod: Et ego eum trado etiam in ohřeb! (Maj. Car.)

Dle Knihy Rožm. bylo vdání prvé: Tři sta haléřóv; druhé šest set haléřóv; třetí davat set haléřóv: vdánie v ohřeb to je, což na nem (na soupeři) a pod nim, málo neb vele. Nejvyšší vdání bylo v ohřeb t. j. o summy vdané i o to, co ten na němž vdávání zůstalo, měl na sobě i pod sebou; protož raděno, aby kdo vdával, neseděl na koni a oděv aby vzal co nejsprostnější; ograbiti znamená totiž všecko odníti. Za časů Karla IV. rozuměno ohřebem summu vdaných peněz, cenu věci sporné v to počítajíc (in aequivalenti summa pecuniae traditionibus supradictis et aestimationis totius haereditatis. Maj. Car.) Jak bylo vdávání vykonáno, šlo vedení práva před soudem dále, a to obyčejnými prostředky důkaznými, svědky atd. Který soupeř byl na soudu přemožen, neměl již práva k věci sporné a prohrál spolu vdanou summu peněz; dle Maj. Car. připadla polovice soudcům, druhá soupeři (medietate dictae pecuniae beneficiariis assignata, et reliqua medietate cum hereditate permanente penes partem victricem).

Římské sacramentum vypisuje Mommsen těmito slovy: Oznámil-li kdo u krále, že se mu škoda stala na jmění, přišlo na to, byla-li věc již zřetelná anebo bylo-li potřebí dříve ji teprv objasniti. Objasnění věci a vlastní povahy její dálo se prostředkem sázky neboližto základu; obě strany položily totiž tak řečené sacramentum, jenž při věcech větší ceny jak desíti kusův dobytka, obnášelo pět kusů dobytka, při menších toliko pět ovec. Napotom učiněno jest rozhodnutí a nález, který ze soupeřů lepším právem se vsadil, načež to, co strana protivná položila, přiřknuto kněžím ku prospěchu veřejných obětí náboženských (odkudž patrně slovo sacramentum).

Gaius (z 2. stol. po Kr.) zachoval tuto paměť římského sacramentum: Actiones quas in usu veteres habuerunt, Legis actiones appellabantur. Lege autem agebatur modis quinque: Sacramento, per judicis postulationem ecc. Sacramenti actio generalis erat: De quibus enim rebus ut aliter ageretur, lege cautum non erat, de his sacramento agebatur. Eaque actio periculosa erat; nam qui victus erat,

summam sacramenti praestabat poenae nomine, eaque in publicum cedebat praedesque eo nomine praetori dabantur.

Poena autem sacramenti aut quingenaria erat aut quinquagenaria: De rebus mille aeris plurisve quingentis assibus, de minoris quinquaginta assibus sacramento contendebantur; nam ita Lege XII tab. cautum erat.

Řád tohoto vdání římského byl při věcech movitých: Si in rem agebatur, mobilia quidem et moventia, quae modo in jus auferri adducique possent, in jure vindicabantur ad hunc modum: Qui vindicabat, festucam tenebat; deinde ipsam rem adprehendebat, velut hominem, et ita dicebat: „Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse ajo. Ecce tibi vindictam imposui!“ et simul homini festucam inponebat. Adversarius eadem similiter dicebat et faciebat. Cum uterque vindicassent, praetor dicebat: Mittite ambo hominem.

Illi mittebant. Qui prior vindicaverat, alterum interrogabat: „Postulo, anne dicas, qua ex causa vindicaveris!“

Ille respondebat: „Jus peregi, sicut vindictam imposui.“

Deinde qui prior vindicaverat, dicebat: „Quando tu injuria vindicavisti, D aeris sacramento te provoco.“

Adversarius quoque dicebat: „Similiter ego te!“.

Po tomto vdání ustanoven oběma soupeřům den ke stání soudnímu, kdež rozepři svou dále vedli až k rozhodnutí.

O prastarém spůsobu soudního vdání u Hellenů svědčí zmínka, která se o něm v Iliadě činí. Ve zpěvu XVIII. líčí totiž zpěvec rytinu na štítě Achillevu, která představovala soud ve sporu dvou mužů o plat za mužebojstvo. Místo celé zní (dle Vlčkova překladu) takto:

. . . . Na radišti stál sbor lidstva. Tamo vřela lítá
Svára, ano dva člověky se pro splat mužebojstva
Rvasta; jeden vysoce přisáhal a důvodil obci,
Že z dluhu již vyvadil se; druhý, by co dostal, upíral,
Chtěsta oba svědomím před soudcem svou při dovésti;
Oběma pak lid různě pomáhal a nad měru křikal.
Hlasatelé mlčení lidu kázali, zahajujíce
Okruh soudu svatý, kde sobě zasedli starosty
Na hlazených mramořích, jimž berly podávali hluční
Hlasatelé, když nalezajíc vyvstávali třídou.
V jich tam ale prostředku zlata dvě hřivně ležesta,
Ježto měl obdržeti, kdoby soud nejprávěji vyřknul.
(*Κεῖτο δ' ἄῤ ἐν μέσσοισι δύω χρυσοῖο τάλαντα,*
Τῷ δόμεν ὅς μετα τοῖσι δίκην ἰθύντατα εἴποι.)

Tyto dvě hřivny zlata položeny jsou prvé než soud zahájen, od soupeřův, jedna od toho, druhá od onoho, i měly tomu připadnouti, kdoby nejspravedlivěji věc vypověděl. „Toť byl onen spůsob attického práva, kdež soupeři prvé než soud se začal, stejné summy položili neb vdali, což slulo *παραχαταβολῆ*, kteráž potom připadla tomu, kdo na soudě zaprávo obdržel.“ (Bippart Hellas u. Rom.)

I jest tedy slovanské vdání totožné se starohellenskou parakatabole, s římským sacramentum a s germanskou Wette, ač o této zpráv podrobných není, kromě jména.

U Čechů vypsáno jest vdání velmi do podrobna v knize Rožm. a v Maj. Car.; u Srbů známe toliko slovo v Zák. cara Stef. XLVIII: O uzdanii 90. Uzdania da nëst nikomu ni v česom. Kto ti se pouzda a za ačo, da platit samo sedmo. Rozkazem tímto vdání vůbec se ruší, jakož podobně i v Priv. Žmuďském z r. 1492 se děje: Też vdavanie ni peresudy ne majut byti mezi nimi. It. Obligatio vadium, alias wzdawczyzna nec etiam judiciales alias, peresudy, de cetero inter ipsos fieri non debent. („O vzdání“ poučlivě psal Šafařík, viz Č. Č. M. 1844.)

Řád soudní.

§. 34. Řád soudní zavíral v sobě trojí hlavní úkon: P ů h o n, p ř i a v e d e n í p r á v a. Tento trojí stupeň možno znamenati v nejdávnějším právu, a sice tím světleji a názorněji, čím jsou starší vědomosti o něm.

P ó h o n. Počátek soudu jest póhon (půhon). Slovo toto původně značí totéž, co actio Římanů, pohnati tolik co agere; actio Římanů, prvé nežli přijala význam žaloby v úzším smyslu, znamenala skutečně půhon, pohnání vinníka před soud. Ne žalobu, jako později, ale skutečné pohnání a přivedení vinníka před soud mí ní Leges XII tab., oznamujíce, že připraviti vinníka před soud, jest věc žalujícího, ne soudců. Nechtěl-li vinník jíti po dobrém, vyzván byl od pohánějícího; bránil-li se, směl ho i mocně přiměti, aby šel, tak že vinník před soud opravdu byl hnán (actus, ductus; in jus ducito). Znamenala tedy actio i u Římanů prvotně póhon.

Z této podoby i z prvotního významu slova póhon slušně soudíme, že i u starých Slovanů vinník skrze žalobníka poháněn a přiváděn byl před soud. Což teprvé později proměněno v ten spůsob, že póhon nevykonával již sám žalobník osobně, ale osoba od soudu vypravená (póhončí, komorník, bidallus), jenž pečetí soudní, že

od soudu jest, vykázati se musel. I spůsoby, kterých póhončí při póhonu zachovával, na obyčeje starobylejší ukazují. Slovem půhon znamenáno do pozdních potom století „vedle práva k soudu připravení“, latině citatio.

S prvotním významem slova póhon (actio) souhlasí také název žalujícího, jenž slove v právu českém pó v o d (původ), tedy kdo koho před soud povodí, actor; též i název žalovaného, jenž slove p o h n a n ý, do slova tolik co actus (citatus).

V ý m l u v y. Jako právo starořímské a germanské, podobně i právo slovanské znalo výmluvy soudní t. j. příčiny zákonní, kterými se nestání k soudu podle práva vymlouvalo. Leges XII. tab. spomínají dvé výmluv takových: Morbus sonticus et status dies cum hoste; (si) quid horum fuit unum judici arbitrove reove, dies diffisus esto. Byla-li nemoc méně těžká anebo obviněný věkem sešlý, musel sice dostaviti se k soudu, ale žalobník povinen byl dáti mu k tomu buď povoz nebo pojezd (si morbus aevitasve vitium escit, qui in jus vocabit, jumentum dato: si nolet, arceram ne sternito). V právu germanském slovou výmluvy takové ehaften (legitima impedimenta) a příčin vypočítává se několikero (causae sonticae u Grimma Rechtsalt. 848 st.). Čechové znali výmluvy právní, ano dí Všehrd: Nestání trojím obyčejem se vymlúvá, potřebú, přihodú, núzí (II. 5.). V knize Tovačovské slovou výmluvy tyto „příčiny proti ustání“ (55—56). A již Práva Kunratova se vyjadřují v §. 33: Pro debito si quis citatus fuerit et in primo termino non astiterit judicio, vendatur; nisi legitimum probare possit impedimentum.

N á r o k. Prvotní význam slova „nárok“, složeného z časoslova „na-říkati“, není než hlasem živým oznamovati zločin před soudem a žádati za napravení křivdy. V tom smyslu shoduje se s nárokem neboli s naříkáním to, co starým Římanům slulo „orare“, „ad-orare“, též i "plorare“. Leges XII. tab.: Rem ubi pagunt, orato t. j. dokud soud jest, naříkej. Si adorat furto quod nec manifestum escit ecc. Naříká-li kdo pro krádež ecc. A Festus přímo vykládá „adorare“: Apud antiquos significabat agere t. j. žalovati. Z tohoto na-říkání před soudem, jenž bývalo provázeno žalostným promlouváním a žádáním trestu i náhrady, pošel nynější význam naříkání t. j. žalostného hlasu vydávání. Proto jest i nárok zcela i dokonale synonymum slova žaloba, neb i žaloba není než stížnost (tjažba) vůbec a zvláště před soudem, k tomu cíli, aby křivda napravena byla.

Ještě nedávno (r. 1857) stalo se v Bosně, že křesťané předstoupivše před komisary turecké ukazovali zkrvavený oděv svých mužů neb otců, zavražděných rukou nepřátelskou, hlasitě naříkajíce a žalujíce, že vinníkové ani u vyšetřování vzati nebyli, ba že jim poškozeným i krvavou vyhrožují pomstou, budou-li žalovati.

Význam slova nárok co žaloby přenešen jest na zločiny, pro které nejvíce nároky činěny: Criminibus capitalibus, sive quae vulgariter nárok dicuntur 1236. Quod dicitur nárok, hoc non debet esse, nisi constet sub certo testimonio sua bona amississe, nisi acciderit in silva vel in aliquo loco secreto vel alicui hospiti. JC. §. 5.

L í č e n í. Ve případech soudních značný byl rozdíl, podle toho jestliže křivditel dopaden byl při konání skutku trestného neboli při l í c i, anebo vedena-li na něho žaloba, aby skutek l í č e n í m na něho byl ukázán a on ze skutku překonán tak jakoby byl v konání skutku neboli při líci samém postižen.

Slovo l í c e nalezá se jednostejně v pravích ruských, polských i srbských; v právu českém nevyskytuje se sice v této formě, že však obsaženo jest v soudním výrazu líčení, pře-líčení, není pochyby, že i Čechům bylo známo. Jest pak líce tolik co corpus, věc hmotná, předmět činu. Pr. Ruská §. 31: Budeť-li svod po zemljam (t. j. kromě hradu), to iti jemu do tretja svoda, a čto budeť lice, tomu kunami za lice, a s licom iti do konca. §. 35 Iz svojego goroda v čužju zemlju svoda něť; mь takže vyvesti posluchy ljubo mytnika, pred kym kupivše: to isťoju lice vzjati, a proka jemu želěti. Zák. Steř. 143: Ako-li kto ičo uchvati udavljeno ili ukradeno licem ili silom uzeto bude, svaki o tom da daa svod. — Siim obrazom da se kažet tat i chusar obličny, i tako-zi v obličenie. Aŝče se ičo-godě licem uchvatit u nich, ili aŝče se uchvati u chuse ili u kragi, ili ich prědadu župě ecc: ti-zi chusarie i tatie da se nepomiluju. 127 — Aŝče kto poišče sudom chusara i tata, a nebudeť obličenija, da im jest opravdanie želězo. — Stat. Lit. XIII. 26. Jestli kto majet tresti dom dovedavši sja lica aby bylo v domu čijem, tohdy majet poslano byti aby lica osmotrel. Jestliby komu sok veł albo za licom slědom prišel v čij dom, tehdy majet tresti dom. Pakliby ot lica otbil, tot majet platiti a boj opraviti. Koliby lico v čijej choromině za zamkem bylo naideno a v tej choromině okno budeť, kotorym by onoje lico mohlo byti ukineno, a toje lico nebudeť prichoroneno, to ne jest zlodějstvo. A koli v čijem dvoře, za plotom abo v humně naideno bylo, takovoje lico nemajet byti suzono za zlodějstvo. — U Čechů ze slova líce povstalo líčení t. j. dovozování stížnosti neb žaloby: Častokráte, praví pán z Dubé, druhá strana v svej

řeči a v svém líčení nevýmluvně přede pány povede, sama se meškajíc, že páni o túž při jej ke ztrátě nalezná 57. — U Germanů slulo líce = Schimmerthat (Schimmertot, blickender Schein, scheinende That). Jestliže slovo líce (cf. něm. Ant-litz) souvisí s dolnoněmeckým laten = splendere a řeckým λευσσω, byla-by příbuznost mezi naším slovem líce a německým schimmer-that i slovesně dosvědčena.

Hlavní péče žalobníkova směřovala k tomu, aby měl líce. Již v těch případech, kde panovalo ještě svémocné konání práva, požadováno, aby kdo zabil druhého v zločinu samém, vykázal se platně, že ho zabil an zločin páchal, ne jinak. Výkaz takový dán ohlášením buďto u sousedů anebo u soudu, že zabitý podstoupen jest, an zločin páchal. V tomto případu spadal tedy i čin trestný i soud i trest v jedno, poškoděný sám byl i soudcem i trestatelem v osobě své, leč musel o právnosti svého postupu proti zločinci před obcí se vysvědčiti. V ostatních případech pak, a když svémocné konání práva pominulo, ve všech případech vůbec, vyhledávalo se od žalobníka neboli původa, aby ukázal líce anebo aby nejméně čin, z kterého pohání a naříká, zjistil sobě dostatečně.

Při vraždě ukázal původ neboli žalovník „krvavé roucho" zabitého (Kn. Rožm. 246, Řád Pr. Z. 1). — Při podávení opovídala žena podávená, ukážíc „krvavú košilku neb zedraný šlojíř nebo jiné šatky", na důkaz, že panna jest a že se násilníkovi svému bránila seč byla, kdežto výkazu takového nepožadováno, stalo-li se násilí v poli, anoť úpu či pokřiku jejího nikdo slyšeti nemohl. (Sama byla na poli: Křičela a žádný tu nebyl, kdoby vysvobodil ji, praví se již v Deuteronomium 22, 27.). Zde sluší zmíniti se o způsobu, kterak zločinem poškodění utvrzovali, že skutek se stal, prvé nežli proň poháněli nebo naříkali. Utvrzení skutku zločinného dálo se kromě případův mimosoudného dobývání práva, o kterých svrchu řeč byla, ponejvíce přivoláním sousedův ke svědectví. Když kdo z násilí nočního koho chtěl pohoniti, měl ten řád zachovati, aby když se mu to násilí dělo, sousedy přiúpěl aneb přivolal a jim to osvědčil; ukázal jim dům vybitý a dvéře neb jiné domovité věci, na kterých se škoda stala. — Když kdo chtěl pohoniti z hlavy bratra svého, měl sousedstvu ukázati mrtvolu zabitého a rány jeho a roucho zkrvavené, v kterémž jest zabit, toto pak uchovati pro soud. — Také žena, které se násilí stalo v poli neb místě osamělém, měla úp či pokřik učiniti a sousedům pohanění své osvědčiti. — Quod dicitur nárok, hoc non debet esse nisi ubi constet sub certo testimonio, sua bona amississe, nisi acciderit in via, in silva vel in aliquo loco secreto vel alicui hospiti (Jus Con. 5). Nullus sok ali-

quem accuset nisi certo sub testimonio vicinorum constet de damno (Ib. 7). Odtud jeví se důležitost společné povinnosti sousedův, aby na pokřik sousedovi, komu se škoda dála, byli pod pokutou nápomocni. Pokřik tento slul Nastojte! Pomagajte! od výkřiku obyčejně v tato slova pronášeného.

Zvláštní váhu přikládá Zákon Vinodolský pokřiku tomuto, an dí na př. v §. 8: Ako nigdo v noći je ukral v osiku niki skot, volja na gumnu žito volja va ulnici v mesti gdi se shranaju pčele, med: takoje plati knezu libr. 50, ako jest onde klic bil „Pomagaj," a va dne soldinih 40. I takoje v noći, ako nij' onde bil vapaj, i škodu duplu, kako j' pisano i klic je verovan. — §. 7. I oše ki bi v gradu hram razbil v noći, volja ako bi ukral v nem ter ako bi gdo klical „Pomagajte": platit ima knezu libar 50. Vapiuć ubo „pomagajte" jesu verovani, ako rekú s rotú, da jesu onoga zlotvorca poznali.

Důvody. Postižen-li žalovaný v konání skutku anebo při líci, byl tím důvod jeho viny dán, bez dalšího líčení a pření. Soud vynesl na základě tom nález viny i trestu. Jinak bylo, jestliže pohnaný neb žalovaný skutek, ze kterého byl pohnán, popíral a bez viny se býti ohlašoval. V takovém případu, jakož i vůbec tehdá kde lidskému rozumu nebylo možné, aby nabyl přesvědčení o vině či nevině žalobníkově, právem-li popírá či lestně-li zapírá: nalezáno od soudců, aby se nařknutý očistil. Rozeznání pře neb viny zůstaveno vyššímu rozsudku bohův, ješto věrné i pevné bylo přesvědčení v lidu, že nevinného bozi neopustí, vinného pak že sami zatratí. Na této víře zakládaly se starověké, z pohanstva pochodící soudy boží neboli očisty (judicium dei), jež u všech národů indoeuropejských, ba tuším u všech kmenů lidského pokolení nalezti lze buď v časích dávno minulých anebo ještě i v době přítomné.

Očisty. Ještě nedávno rozbíráno otázku, zdali soudy boží Slovanům byly původně obvyklé nebo od jiných národů k nim přinešené a půjčené (Dr. Legis-Glückselig r. 1847 pokládal očisty v Čechách za závod z práva germanského pochodící). Zbytečnost otázky takové netřeba široce dokazovati. Soudy boží hluboko tkvěly v náboženském názoru starověkého lidstva; kde rozum lidský jevil se být nedostatečný ke spravedlivému rozřešení sporu, tam měla rozhodnouti sama moc vyšší; vyšší spravedlivosti zůstaven nález o vině či nevině, kde právomoc lidská cítila se nepovolanou. „War eine That dunkel, ein Recht zweifelhaft, so konnten Prüfungen angestellt werden, durch deren untrügenden Ausgang die aufgerufne Gottheit selbst, als höchster Richter, das Wahre und Rechte

verkündete. Sie ruhten auf dem festesten Glauben, dass jedesmal der Schuldlose siegen, der Schuldige unterliegen werde. Heidnischen Ursprungs und aus dem höchsten Alterthum scheinen alle Gottesurtheile; sie hatten so tiefe Wurzel im Glauben des Volkes geschlagen, dass sie das Christenthum und die spätere Gesetzgebung ihm nur allmälich entreissen konnte, anfangs aber und lange Zeit hindurch dulden und sogar durch kirchliche Gebräuche heiligen musste. Ihr Alter bestättigen auch ähnliche Prüfungen, die wir bei andern Heiden und selbst bei wilden Völkern antreffen. (Grimm Rechtsalt. 908—910.).

Očisty neboli soudy Boží nebyly, jakž dobře sluší rozeznati, prostředky průvodními jako na př. výpovědi svědků, listiny a j., nýbrž rozsudky, rozsudky (ordály), ve kterých se spatřovalo působení spravedlnosti nadlidské. Bylyť — ač smíme-li takové porovnání pronesti — porota nadlidská, jenž vyřkla ve výsledku očisty nález: Vinen, nevinen. Spravedlnosti lidské již pak nezbývalo než vyřknouti trest, jenžto měl na zpáchaný skutek následovati, ač nestalo-li se již v konání očisty na př. v souboji, že druh ten či onen života pozbyl, tak že vina i trest v jedno splynuly.

Slovanům známy byly očisty od prastarodávna: Již v Rukopisu Zelenohorském řeč jest o „meči krivdy karajúcím“, o „vodě svatocudné“ a o „ohni pravdozvěstném“, ve kterýchžto slovích poznáváme pozdější známé očisty meče (boje či sedání), vody a ohně. I Pravda Ruská mluví o železu, tak jako i Zák. cara Dušana o železu i vodě, jakž níže dovedeme. Podobně i o Slovanech polabských a polských historická svědectví máme, že soudů božích znali.

Za průvod sloužily soudům božím rozličné, ovšem hmotné, od lidu ustavené prostředky, jmenovitě živlové o h e ň, v o d a, jakož i b o j soupeřův. U rozličných národů vyvinuly se záhy nebo i pozdě rozmanité odrůdy očist, více méně hrozné, některé k mukám podobné, jiné bezmála směšné. Slované mohou se honositi, že měli očisty ve spůsobách jednoduchých, bez potřeby neztěžujících, hlavně ale bez muk hroznych, které spatřujeme u Indů, namnoze i u Germanů.

Voda slove v Ruk. Zel. svatocudná: Nemůže být vlastnějšího, případnějšího názvu, máme-li na mysli, že voda, tento živel posvátný, podle ponětí národů indoeuropejských nepřijmula zločince, jelikož nic nečistého nepřijímá v sebe. U Germanů obviněný na vodu byl metnut; zůstal-li na vrchu, byl pokládán za vinného; tonul-li,

uznán za nevinného a vytažen. „Hierbei scheint ein altheidnischer Volksglaube zu walten, dass das heilige Element, die reine Flut, keinen Missethäter in sich aufnehme, praví Grimm v díle svém deutsche Rechtsalt. 1828. Tomuto náhledu o vodě, že přijímala toliko což čistého, nasvědčuje také vědomost o studánce Upsalské, kterou podává Adam Bremský: Ibi etiam est fons, ubi sacrificia paganorum solent exerceri et homo vivus immergi, qui dum immergitur, ratum erit votum populi; voda člověka pojala a nevyvrhla, poněvadž byl čist. (Ib.) Důležitost vodního živlu jeví se i v tom, že Slované slezští zavírajíce smlouvy, na svědectví upřímné vůle a opravdivého svolení připíjeli sobě vodou (jussus est Stephanus jakožto postupující, prout moris est, haustum aquae ebibere. Ib.). I jest výraz Ruk. Zel. o vodě žeť jest svatocudná, vzhledem na očistu nad míru případný a vhodný.

Tak též i nazvání ohně „oheň pravdozvěsten". Účel očisty byl, aby pravda, kteréž jinak nebylo lze nalezti a utvrditi, na jevo vyšla a přistoupením působení nadpřirozeného vidomou se stala. Oheň a voda byly pokládány odprvu za nejpřednější živly; nevinnému oheň neuškodil, vinníka se dotknul, tak jako voda nevinného přijala, vinníka pak vymítla. O úctě k ohni, kterou i Římané měli, netřeba tuto sířeji pojednávati: jeť známá.

Meč „krivdy karající" dílem proto jest nazván, že bylo za obyčej vinníka mečem stínati, jakž toho u Čechů z r. 994 na hradě Pražském máme vědomost; zdá se však, že na tomto místě Ruk. Zel. spíše znamená třetí prostředek soudů božích, meč totiž k bitvě mezi soupeři, kteráž slove latině duellum, judicium duelli, a konala se meči. (Bitva neboli sedání s kyji, kteréž v pozdějším právu českém nalezáme, mělo původ nedomácí, franský).

Ještě r. 1254 jmenováno v Čechách očisty ohněm, vodou, mečem (a kyjem) prostými slovy: Meče, kyj, voda, železo.

Svědectví o očistách u Slovanů ukazují, že očista vodou dělila se na dvé: Očistu vodou studenou čili metnutím na vodu a očistu vodou varnou. Tolikéž i očista ohněm: Očistu žhavého železa ručného a žhavých radlic. Konečně očista sedání: Sedání za meče a sedání za kyje. Jiných rozdílů neznáno. Svědectví podrobná tuto podáváme:

Sedání neboli souboj (duellum, judicium duelli). Nejstarší památka takového boje zachovala se tuším ve zprávě o Vagrech. Vypravuje se, že byla pře mezi Vagry a Sasy o meze, z čeho přišlo až k dolíčení životem na mezi samé, an Vagrin bojoval

se Sasíkem: Vagrin, řečený Agrim, zabit jest od Sasa, a na městišti boje položen hraničník: Ad vadum Agrimes-vidil, ubi et Barwido fecit duellum contra campionem Sclavorum, interfecitque eum, et lapis in eodem loco positus est in memoriam. Není třeba přijímati, jak Hilferding v díle svém o Slovanech baltických činí, že „eti slova kak-by namekajut na kakoje-to davnišneje predanije o boje Slavjanina s Saksom; no ničego věrnago, razumějet- sja, predpoložit nelzja.“ — Saxo Gram. vypravuje o Starkaterovi skandinavském že přijeda do baltických Slovan „Poloniae partes aggressus, athletam quem nostri Walce, Teutones vero diverso literarum schemate Wilzce nominant, duelli certamine superavit.“ — Dále píše Wippo o Slovanech srbských: Dicebant pagani a Saxonibus pacem primitus confundi; id per duellum si caesar praeciperet, probari. E contra Saxones, ad refellendos paganos similiter singulare certamen (quamvis injuste contenderent) imperatori spondebant. Imperator hanc rem duello dijudicari inter eos permisit. Statim duo pugiles congressi sunt, uterque a suis electus: Postero christianus a pagano vulneratus occidit. — U Čechův udrželo se sedání nejdéle ze všech očist. — Není také pochyby, že souboj, ještě za našich časů oblíbený, původem svým s očistami souvisí; aspoň u Čechů a Moravanů souboj v 16. století jiného již významu a účelu neměl, než aby čest naříknutá očištěna byla. (Viz Kniha Tovač. o pobídkách 115.)

Mnohem větší platnost míval souboj za starodávna v rozepřích mezinárodních, v bitvách. Nebylo neobyčejné, že přední vůdcové, ano i knížata válku vedoucí, podvolili se podniknouti souboj osobami svými, kterým by spor mezinárodní byl vyrovnán. Dálo se to tak, že boj konán na středokratech mezi obojím vojskem a vůčí vojska. Významný příklad takového souboje podal sám šlechetný a rekovný kníže, Václav svatý, an Radslavu Kúřimskému nabídnul souboj. „Václav z Prahy vytieže, Zlický proti němu tieže. Václav vida že sě sníti, po poslu je sě mluviti: Ktož cti a užitka žádá, tomuť sě jest bíti, toť má rada. Proto mně a tobě sluší sě bíti, nedadúc ludu v boj jíti. Kterýž z naiú živ ostane, ten v obojiem kněžstvie stane. Kažmy vojsku s mírem státi, ni mně ni tobě pomáhati. — Vynidesta oba z ludí: slyš kakoť je Bóh v mír skludi.“ — Radslav se podal. Co a jak se to stalo, jest sice legendární, ale sama zpráva o souboji má nepopíratelně ráz historický. Ještě Kazimír Krakovský vzkázal králi Janovi českému, Krakov oblehajícímu, „aby množstvie lidu nebez-

pečenstvie ušlo, by se s ním sám a sám v jizbě zavřel, a kdoby tu druhého přemohl, aby nad ním svój úmysl měl. Ale proto že král Jan tehdy ovšem bieše oslnul, vzkázal jemu, aby sě oslepiti kázal, i tehdy v rovném odění velmi rád chtěl by s ním sedati. (Výb. I. 570.) Bitvy vůbec pokládáno za soud Boží, kde zvítězí ten, kdo právo má: Soběslav r. 1126 vzkázal Lotharovi, že v rozepři právní mezi nimi (o právu knížecím v Čechách) rozhodne Bůh, stane-li se bitva (in proximo est, omnipotentis Dei judicium inter nos in posterum memorabile seculis ostendat prodigium. — Ecce divinum judicium nostrum justitiae manifestum dedit indicium. Cosm. Cont.)

Oheň a voda (judicium ferri et aquae). Si mulier proclamaverit, pari vice non amari, sed inclementer a viro suo affligi et profligari, detur inter eos judicium Dei, et qui inventus fuerit reus, solvat poenas rei. Decr. Bret. §. 4. Qui homicidiis infamantur, si sunt rebelles, in carcerem redigat comes, donec aut poenitentiam dignam agant, aut si negant, ignito ferro sive adjurata aqua utrum culpabiles sint, examinentur. Ib. §. 5. Dati im pravdu želězo vъ vsěch tjažach i v tatbě i v poklepě; ože nebudeť lica, tъ dati jemu želězo iznevolě do polgrivny zolota; aže i mъně, to na vodu, oli to do dvojú grivny. Ruská Pr. §. 17. Isti quidem qui a Miroslao coram duce atque conventu accusati fuerant, ad judicium Dei destinati Pragae per ferrum incesserunt, et sic ab omnipotente Deo damnati veraciter rei reperti sunt; ac proinde quatenus capitalem subeant sententiam, decretum est. Cosm. Cont. ad a. 1130. — Quando aliquis judicium aquae debet subire... J. C. 8. Si quis nobilis vir et non druho super se habuerit nárok, puer pro ipso habeat judicium Ib. 9. Si alicui subtrahuntur jumenta aut famuli, apes furantur, debet subire judicium ferri, sc. vomeres (rozžhavené radlice). Ib. 19. Duellum quod in vulgari dicitur kyj, non habeant nisi ad extraneos. Ib. 37. — Per experimentum ferri candentis, vel aquae frigidae seu ferventis, vel vomeres calcando, List. Břevn. 1220. — Quodsi occurrat eis judicium subire candentis ferri manualis, vomerum vel aquae, seu duelli, et non fuerint adjuti: bona ipsorum ecclesia obtineat, ipsi autem prout possint, apud beneficiarios se expediant. Ab eo autem quod vocatur čistotné, liberos esse concedimus, pro eo, quod per deum sunt adjuti, non per hominem. List. z r. 1235. — I ašče kto poišče husara i tata, a nebudeť obličenia, da im jest opravdanie želězo, ščo je položil car; da to vъzmut u vratěch crkovnych od ognja i da ga postavit na svetoj trapezě. Zak. C. Duš. — Kniha

Rožmberská uvádí jménem očist vodu, železo a sedání za meče i za kyje. Podobně i Řád Práva Zemského vypisuje sedání za meče i za kyje, očistu železa žhavého i vody chladné. — Zrušeny jsou očisty v Čechách za cís. Karla a ctného arcibiskupa Arnošta; „Boha sú pokúšeli," praví Štítný o zrušení očist mluvě, (O věc. křest. 147), po některých žalobách na vodu mecíc, aby voda ukázala, jestli vinen nebo nenie; po některých pak horúcie železo z ohně vynmúc dávali v holé ruce, a druhdy i nevinnému, aby tak ukázal svú nevinu. A pan Ondřej z Dubé: Mnoho obyčejóv pohanských jest držáno jako očista železem horúcím aneb uvrženie na vodu. A ten obyčej stál bez prietrži až do ciesaře Karla a do kněze arcibiskupa Arnošta prvého Pražského; ten jest ciesař s plnú radú arcibiskupa i všech pánov i zeman ten obyčej zrušil, že jedno žaloby mají v sobě tří škody mieti a nic viece, a pohnaný samú přísahú otbyti póvoda. — V Srbsku ještě za paměti Vuka Stefanoviće býval obyčej, „vaditi maziju." Byl-li kdo v podezření, že věc některou ukradl, a vymlouval se že nevzal, tehdy uvařili plný kotel vody a vhodili do vařící vody kus žhavé ocele (mazije) neb žhavý kámen, a ten, na koho mluví že ukradl, vyhrne rukávy a oběma rukama vytáhne železo z vody. Ukradnul-li, opařil si ruce; neukradnul-li, neopařil se ni dost málo. „Neznám ani jednoho, dokládá Vuk, aby vynímaje železo nebyl se opařil; a znám dva muže s opařenýma rukama: Pantu Stametiće z Jadra ze vsi Tršića a Mitru Tufekdžiju z Račeviny ze vsi Mojkovičů." (Slov. srbský: Mazija).

Nález. V rozepřích, kdež neměly očisty místa, stalo se rozhodnutí nálezem kmetův. Kmeti totiž uradivše se vespolek, dali hlasy a to v osudí svaté; hlasy dané potom číslem přehlédány a většina provolána v národ jakožto nález. Hlasování prostředky hmotnými nic není neobyčejného u národů starověkých. Athéňané hlasovali dávajíce kaménky do osudí, při ostrakismu střepiny, na nichž napsáno bylo jméno toho, kdo měl býti vyobcován. U Římanů byly při jistých soudech tabulky voskové za obyčej (sorticulae, tabellae, cerae legitimae), na nichž napsána litera rozsudku (C = Condemno, A = Absolvo, N = Non liquet); soudci kladli každý svou tabulku s obnaženým ráměm do urny hlíněné (sitella, urna). Takové hlasy slovou též suffragia, u Slovanů hřebi (κληρος, sors).

Útočiště neboli asyla naučila teprvé církev znáti; aspoň zpráv jiných není nežli že žena Vrševicova, cizoložnice, útočiště

hledala v kostele r. 994 na hradě Pražském, před oltářem, ale že se tím neuchránila před trestem (rapitur infelix frustra pressis altaribus).

Rozsudek vykonán, buď že soudem božím nalezen kdo vinen nebo že nálezem soudu odsouzen. Trest za zločiny bylo stětí. Kruvoj vojevoda pro nevěru dokrvácel „pod sekerú mestnú“ (RKral.); žena cizoložnice r. 994 stata mečem (sub gladio truncata poenas male usi corporis capite exsolvit). Dlužník vydán věřitelovi v otroctví i prodán jako otrok. Také zločinec obdržel-li milost, získal sice život, ale pozbyl svobody i s rodinou svojí. O vykonávání rozsudku v rozepřech právních žádné vědomosti v době té nemáme, ačkoliv pozdější řád práva vedení starobylé spůsoby v sobě chová.

Základové práva státního.

§. 35. Povaha moci knížecí. Název panovníka u všech Slovanů jednostejně jest kněz. Význam názvu tohoto, o jehožto vysvětlení hned svrchu jsme se pokusili, představuje hlavní základy, na kterých záležela moc panovnická u Slovanů. Kněz jednak jest tolik co strážce zákona, soudce, jednak tolik co obětovník, co zástupce lidu před božstvem. Teprvé víra křesťanská sňala s knížat postavení obětovníků, kterýmiž nejen u Slovanů ale i u Římanů, u Germanů a j. byli pánovníci za dob pohanských; název kněz přešel v té věci na duchovní křesťanské. Všecky prameny staročeské představují nám, v úplné shodě s filologickým významem slova kněz, panovníka hlavně co obětovníka a co soudce neboli strážce zákonů.

O starostě Čechův vypravuje Kosmas, že na pochodu do Čech on nesl dědky (penates) na plecích a že postaviv dědky ty na zemi, tím spůsobem ji opanoval (quos in humeris secum apportarat, humi sisti penates gaudebat); také že i oběť vzdal při tomto uvázání-se v zemi českou (o socii, sistite gradum, vestris penatibus libate libamen gratum, quorum ope hanc tandem venistis ad patriam). Podobně i dcerám Krokovým přičítala pověst známost věcí božských, nadpřirozených, což vše ukazuje na postavení knížat v bohoslužbě pohanské. Toto postavení knížat v plemenu a v národě tím jest podobnější, že i každý starosta rodu, každý vojevoda zároveň a povýtečně byl obětovníkem, zástupcem rodu před bohy. O prvních knížatech o všech

svědčí Kosmas, že národ je měl za strážce zákonův, za soudce v rozepřích, za nalezatele práv. „Kdo byl v plemenu svém muž slovútný a věhlasný, k tomu bez půhončího a bez pečeti, volně přicházeli a o pravích pochybných i o křivdách učiněných svobodně před ním se soudili.“ — „Zvlášť pak vynikal Krok, muž v rodech svých velmi dokonalý, bohatý a mocný, v nálezích věhlasný, k němuž na soudy scházeli se netoliko z vlastních jeho rodů, ale ze všech plemen země české.“ — „Libuše byla v radách opatrná, v řečech odhodlaná, v mravu zachovalá, v rozhodování soudů v národě po nikom zadnější; že pak mnohé věci bezpečně předpověděla národu, učinili ji z obecného snešení soudkyní svou po smrti otcově“ (hanc sibi praefecit in judicem). Jí Libuši a Přemyslovi přičítal Kosmas a po něm jiní zákonů a práv nalezení a srovnání. RZel. představuje nám obraz soudu před kněžnou zemskou, a ještě i o Slavníkovi v 10. stol. vypravuje Kosmas, že se u něho skvěla rozšafnost a láska nelíčená, též i v soudech spravedlivost (judiciorum rectitudo), v činech jeho pak že se zračila známost zákona, chudých podpora, truchlých útěcha, pohostinstvo i vdov a sirotkův obrana. Vždy pak napotom zůstala moc soudní předním i hlavním attributem panovníků a králů českých, což zjevně jevilo se v tom, že na velikém soudu zemském král sedal v majestátu svém přede všemi a nade všemi, v jeho pak nepřítomnosti pravidelně nejvyšší purkrabí zemský (v Čechách) nebo hejtman zemský (na Moravě).

Jako byl ot nebo vládyka hlavou, starostou rodu, tak byl i kníže starostou národa. Byl-tě kníže přirozeným zástupcem národa naproti cizím knížatům, naproti cizím zemím; byl-tě také vojevodou neboli vůdcem národa ve válce. Kromě moci obětnické a soudní spojoval tedy kníže v osobě své i moc jednatelskou a moc vojenskou. Na to dokladův netřeba: všecky zprávy jednohlasně o tom svědčí.

Všecky attributy moci knížecí v jedno sebrané nejpřípadněji vyjadřuje Kosmas, an dí, kterak poslové k Přemyslovi vypravení oslovili nastávajícího knížete: „Omnia nostra et nos ipsi in tua manu sumus; te ducem, te judicem, te rectorem, te protectorem, te solum nobis in dominum eligimus“, tebe za vojevodu, tebe za soudce, tebe za správce, tebe za ochrance, tebe za pána míti chceme.

Řád dědický v rodě knížecím. Panovnické právo knížecího rodu mělo u Slovanů českých ráz práva rodového vůbec. Právo náleželo knížecímu rodu výhradně, s vyloučením jiného rodu i každého, kdo nebyl z rodu knížecího. V pojmu i v bytnosti slovanského rodu založena byla jednovláda, ještě v čele rodu

stál vždy stařešina samojediný a byl hlavou jeho. Proto také není stopy nějaké mnohovlády u Slovanů českých: naopak, všecky zprávy positivně mluví o vládě a panovnictví jednoho z rodu. Co se týče posloupnosti, tedy byl nejstarší řád ten, že ne právě syn prvorozený, ani také nejstarší člen z rodu všel v panování, nýbrž kdo z rodu za panovníka napřed byl obrán, buď že panovník hned za živobytí ustanovil svého následníka, anebo že ho rod společným snešením povolal z prostředka svého za nástupce. Proto také nevždy po otci syn, alebrž druhdy i bratr nebo z bratra syn na knížectví býval povolán. Řád tento trval až do počátku 11. století, do Břetislava I., jenž zavedl dědický řád podle senioratu, aby vždy knížetem byl věkem nejstarší muž z rodu, bez ohledu na bližší neb vzdálenější svazek s předešlým panovníkem.

Příklady, že panovník ustanovoval příštího následovníka svého, máme u Kosmy: Boleslav III., odcházeje do Polan, zanechal syna svého Jaromíra jakož nástupce svého: „Si quid forte mihi, quod absit, aliter et praeter fidem atque spem in Polonia evenerit, hunc meum natum Jaromír vestrae fidei committo et mei in loco ducem vobis relinquo.“ Z leg. o Václavu sv. vyrozuměti se může, že i on pokládán a chován byl co kníže následník a o Svatoplukovi z Let. Fuld. soudíme, že určen byl napřed za nástupce po knížeti Rostislavovi, ježto hned za živobytí Rostislavova vládnul údělem nitranským a lid r. 871 pokládaje ho za ztracena v Němcích, povolal na místo něho Slavomíra kněze, dokud se Svatopluk z vazby franské nevyvětil. Svatopluk nástupce svého určil, ustanoviv prvorozeného syna svého za velkého knížete, kterýž po něm měl na stol vstoupiti: „maximum natu principem magnum faciens, reliquos duos sub ejus potestate constituit“ (Const. Porf.). Jaromír po smrti Oldřichově, nemoha pro slepost sám na stolci následovati, ustanovil a poručil Břetislava za knížete (quoniam mea fata non sinunt ut sim vester dux, hunc Břetislaum assignamus vobis in ducem et collaudamus ut ei obediatis. Cosm.). — Stařešinstvo t. j. následovnictví podle stáří životného, ustanovil Břetislav I. r. 1055 takto: „Inter meos natos sive nepotes semper major natu summum jus et solium obtineat in principatu, omnesque fratres sui sive qui sunt orti berili de tribu, sint sub ejus dominatu.“ — „Justitia erat Bohemorum, ut semper inter principes eorum major natu solio potiretur in principatu.“ (Cosm. 1100.) Potom teprvé, po 200 létech, následoval řád prvorozenstva.

Na Moravě po Mojmírovi I. následoval z bratra syn, Rostislav, po Rostislavovi tolikéž z bratra syn, Svatopluk, po Svatoplukovi nej-

starší syn Mojmír II. V Čechách po Bořivoji I. následoval prvorozený syn Spytihněv, po Spytihněvovi bratr Vratislav, po Vratislavovi syn Václav, po Václavovi bratr Boleslav, po Boleslavovi I. syn starší Boleslav II., po Boleslavovi syn starší Boleslav III., po Boleslavovi III. syn starší Jaromír, po Jaromírovi bratr mladší Oldřich, po Oldřichovi syn starší Břetislav atd.

Jestliže vymřel kmen mužský, zůstalo právo panovnické při členech ženských, právě tak jako při vymření mužštin v zádruze statek přechází na ženské a skrze ně na jich potomstvo. Sňatkem přenášela žena právo rodu svého na rod muže svého, tak že vůbec řečeno posloupnost dědiců panovnických nepřetržitě trvala, věc to nad míru vážná v státním životě národů. Skrze Libuši přešlo knížectví české na Přemysla a na rod jeho, skrze Elišku Přemyslovnu na Jana a na rod Lucemburský, skrze Annu na Ferdinanda I. a na rod Habsburský.

Pán země byl spolu hlavou svého rodu, kterého všickni poslouchali. Kníže pečoval o opatření jednotlivých členů tím, že jim dával některou neb některé župy v díl (za úděl). Úděl v tom záležel, že kníže údělný užíval v udělených župách všeho, co slušelo knížeti zemskému, kromě moci panovnické. Zdá se že již Krok dcerám svým vydal úděly, tu kdež hradové po jménech jejich nazvaní, v západním okolí Pražském. Také máme příklad, že rod knížecí žil pod náčelnictvím otce v nedílnosti; synové Slavníkovi totiž žili vesměs na hradě Libici a nerozdělili se ani když Slavník zemřel, ač měl každý kromě spolka také jmění osobní, jakž to víme o biskupovi Vojtěchovi, jemuž zejména patřily Břístev a Vikáň a beze vší pochyby také i Vrbčany v župě Kouřimské.

Nastolení knížete. Pánem země byl, komuž národ učinil přiznání při jeho na stol vsazení, což se dálo s velikou slávou i okazalostí v přítomnosti všeho sbromáždění lidu. Nastolení bylo nevyhnutelné jakožto věcné uvázání-se v zemi a ujetí vlády. Praetendentové a usurpatorové vždy hleděli k tomu, aby se zmocnili hradu Pražského a stolu knížecího; naobrat zase hájeno hradu všemi silami. „Pro tuenda civitate et principali throno, quodam saxo, quod est in medio civitatis, pro quo non solum nunc sed etiam ab antiquo multa millia militum bello corruerunt.“ (Vinc.) Hájení stolce neb trůnu nebylo tedy nikterak hrasí!

Panovnické právo knížecích rodů u Slovanů českých a moravských tak bylo pojištěné, mocné a tuhé, že ani cizí panovníci, jestliže se jim povedlo opanovat zemi a podrobiti jí vrchnímu pan-

ství svému, neosmělili se vyhostiti rod knížat domácích a usaditi jiný; ponechávalit rod starý; nanejvýše že vzdálili knížecí osoby sobě nelibé, a postavili jinou z rodu sobě líbější. S druhé strany ale ani národ nevztáhl ruky své na rod knížecí, nýbrž uznával a držel se ho i v největších nesnázích. Příklady máme, že panovníci franští složivše r. 846 Mojmíra s vlády, postavili synovce jeho Rostislava, že vypudivše z Vitorazska Slavitěcha, povolali bratra jeho za knížete. Tak i Moravané, zbaveni r. 870 pojednou i Rostislava i Svatopluka, provolali příbuzného jejich Slavomíra ač kněze bezděky za knížete, smrtí dokonce jemu hrozíce, jestliže by se nechtěl ujmouti vlády nad nimi (Sclavi Marahenses ducem suum — Svatopluk — perisse putantes, quendam presbyterum, ejus ducis propinguum, nomine Sclagamarum, sibi in principem constituunt, ei minantes interitum, nisi ducatum super eos susciperet. Ann. Fuld. ad 871).

Vládarství neboli regentství mělo místa, když buď kníže odcházel za důležitými záležitostmi na delší čas ze země, anebo když umřel kníže a následník nebyl ještě dospělý. V tomto druhém případu ujímali se vládarstva příbuzní jakožto přirození poručníci knížete následníka.

Příklad máme při Václavu sv., jenž byl ještě v létech chlapeckých, když zemřel otec Vratislav; i byla máti jeho Drahomíra vládařkou až do jeho let (Umre Vorotislav knjaz, i postaviša knjazja Vjačeslava na stolě dědni; i ottolě Boleslav nača pod nim choditi. Biašeta bo oba mala: mati-že jejú Dorogomír utverdi zemlju i ljudi svoja ustroi, jako vzspitě syny svoja, jako nača Vjačeslav stroiti ljudi svoja. Imjaše-že sestry 4, i vdasta ja v rozna knjaženja i ustroistě ja. Leg. stsl.) Roku 999 Boleslav III. odcházeje do Polan, vocat ad se nobilioris et quos relicturus erat in regno, qui videbantur sibi fideliores: Hunc meum natum Jaromír vestrae fidei committo ecc. (Cosm.) Podobně ustanoveni r. 1108 za vládaře Mutina a Vacek, r. 1147 Děpolt a j. (Dalimil o vládarství Drahomířinu píše toto: Drahomír se v syna uváza, a na kmetiéch práva vztáza: Komu zemiú oprávěti, doňudžby kněz nemohl sobě rady zdieti? Když se kmetié potázachu, jí za právo to dachu, by svého syna chovala, dotud zemiu spravovala, doňudžby let svých nedošel.)

Řád obyvatelský. Zřízení rodové s sebou to nese, že pravidelně panuje obecná svoboda osob: není žádného nevolnictví nebo dokonce otroctví, ale všickni jednostejně jsou v rodě

oprávněni, všickni stejně povinnostmi zavázáni. Dokud trvalo takové zřízení, dotud v Čechách trvala i volnost osob, kterou na př. podnes vidíme při témž ústrojí rodův ve knížectví srbském a na Černé Hoře. Volnost tato, ovšemť rozdílná od svobody individua ve smyslu moderním, stojí naproti otroctvu nebo nevolnictvu, kteréž v tom záleží, že osoba jest v moci druhého jako věc neboli zboží. O postavení jedněch ke druhým říci se může, že Slované čeští nebyli náchylní dávati přednost jeden druhému, ale že se pokládali za vesměs sobě rovné. Rovnost tato měla meze své toliko v rozdílu, kteréž činí věk a stáří, věhlas a osobní vážnost jednotlivce. Starci pravidelně měli autoritu přirozenou, proto také kdo byli natu majores, což ne podle rodu ale podle věku rozuměti sluší, byli přednějšími osobami v národě. Jiný pramen autority bylo postavení starost neboli hospodářů rodových, kteří majíce důvěru všeho rodu svého, zastupovali jej v záležitostech jeho. Úcta k hospodářům, byť i podle věku mladším, byla ne menší než ke starcům věhlasným. Křesťanství, naleznuvši takového ducha v lidu, našlo vlastně půdu učení svému velmi příhodnou, neboť i křesťanstvo nezná rozdílu osob, aby který člověk jako člověk výše měl být před Bohem pokládán nežli druhý. Protož Přemyslovi klade Kosmas do úst: Sciant nostri posteri, unde sint orti et ut semper vivant pavidi et suspecti, nec homines a Deo sibi commissos injuste opprimant per superbiam, quia facti sumus omnes aequales per naturam. A Štítný: Svobodní jsú lidé; jest-li páně dědina, člověk jest Boží.

Nad obecným lidem co do postavení v obci zemské vynikali vládykové a lechové, jakž nás o tom poučuje RZel. a zprávy pozdější. Vládykové byli starostové rodův, lechové byli starostové plemen. (Kmetové nebyli zvláštní třída obyvatelstva, alebrž radové zemští, jak níže bude ukázáno). Vládykové a lechové stali se základem pozdější šlechty, která neměla než dvojího stupně: Vládyky a pány (milites et nobiles, nobiles secundi et primi ordinis, milites et barones).

Lechové (později páni) byli členové oněch starých rodin, jenž panovaly v plemenech svých, jako na př. Slavníkovci, Klenovici (lat. duces, reguli). Jak se politická moc ústředních knížat utvrzovala a zmáhala, tou měrou staré rody lešské pozbývaly samostatného postavení svého, až po úplném vítězství ústředních knížat (Přemyslovců) do druhé řady vstoupily, zůstanouce po knížeti zemském předními rody v obyvatelstvu. Lechové byli a

zůstali mocní pozemskými statky, byli vkořeněni v paměti lidu co staré rody knížat plemenných, tak že ani potom nepřestali být hlavami lidu. Byli šlechtou starodomácí, šlechtou rodovou, panstvem, od kterých se ostře lišila později vznikající šlechta služebná neboli dvorská. Slovo lech udrželo se až do času Dalimilových, jenž dí: V tej zemi bieše lech, jemuž imě bieše Čech. Není pochybné, že slovo to vězí v názvu š-lech-ta, kteréž sice dosti pozdě ve spisech českých se zjevuje. Vládyky byly hlavy rodů jednotlivých neboli čeledí. Výrazně to na jevu jest v RZel., kdež se dí, že umře-li hlava čeledi, děti vše tu zbožím vjedno vladú, „vládyku si z roda vyberúce, ký plzně-dlě v sněmy slavny chodí.“ Po rozvázání svazku rodového a řádu čeledního přešlo jméno vládyka na šlechtu nižšího řádu, tak jako název lech neboli pán na šlechtu řádu vyššího. Synonymum bylo zemané, ačkoliv název vládyky zůstal zákonním a vlastním do pozdních století.

Závislost jedné osoby od osoby druhé v tom způsobu, aby osoba byla nevolná a jako věc neb zboží prodejná a kupná t. j. otroctví, měla u Slovanů původ v následujících příčinách: V zajetí válečném. Zajatí ve válce nepřátelé neboli plenníci pozbývali svobody osobní i pokládáni jsou za otroky čili nevolníky. Bylit tak říkaje kořisť válečná, jenž slušela na knížete, i prodáváno jich za nevolníky na trzích. Takové plenníky nalezl Konstantin na Moravě u Rostislava i v Blatensku u Kocela, i vyprosil jich sobě a dal jim svobodu, podobně jako druhdy u Chazarů (I nevzeť-že ni ot Rastislava ni ot Kocla ni zlata ni srebra ni inoj veščí, tokmo plennik izproše ot oboju 9 set, i odpusti ich). Ještě na konci 10. století prodáváno plenníky na trhu Pražském, kdež klášteru Břevnovskému přisouděn desátý muž plenník (in civitate pragensi decimum hominem captivum). Tak ještě i Břetislav Polany na hradech moravských poschvátané kázal prodati po stu svázané do Uher a do Byzantska, kam vůbec mnoho nevolníků odbýváno (multos comprehensos centenos et centenos ordinatim catenatos vendi jusserat in Ungariam et ultra. Cosm.) V soudním přiřčení dlužníka, když dlužník nebyl s to, aby dluh svůj zaplatil; takový dán jest věřitelovi v osobní majetnost na místě zaplacení. Píše se o Václavovi knížeti, že i duchovní za jeho časův podrobeni byli tomuto surovému i jiným národům obvyklému právu, a že je vykupovával svými penězi (Ašče-li-že kotoryj popin prodan pride k nemu, on iskupaše vsěm). V odsudku soudním za zločin, na nějž byl uložen

trest smrti. V takovém případu zločinec byl na milosti knížecí; i stávalo se skoro pravidelně, že kníže zločincovi prominul trest smrti, ale člověk takový pozbyl svobody i s rodem svým i stal se nevolníkem, s kterým knížata dle vůle své nakládali. Klášteru Břevnovskému daroval Břetislav I. takové dva lidi: Quendam hominem in Zlíčina Keien nomine cum omni posteritate sua propter detestabile delictum suspendio judicatum, addita terra quae posteritati suae sufficeret, servituti ecclesiae Br. mancipavi, et alium virum Luben nomine in Krepenic propter furtivam venationem similiter patibulo judicatum, cum sex mancipiis eidem monasterio dedi. V moci rodičův nad dětmi. Vědomo, že děti slovou mnohým Slovanům podnes otroci; u Čechů přešlo to slovo na nevolníky, z čehož soudíme, že rodičové prodávali děti v nevolnost a porobu, až tomu křesťanství učinilo přítrž.

V 10. století provozován obchod s nevolníky, jak se zdá, velmi čilý, a to od kupců slovanských i od Židů a obchodníků jinoplemenných; listina kupecká z r. 906 píše, kolik který obchodník z otroka ženského neb mužského platiti měl cla: Slovanský kupec z Čech a z Rus jednu tremisu za nevolníka ženského (de una ancilla) a jednu saigu za nevolníka mužského (de servo), Židé pak a jiní kupci zůstaveni jsou při poplatku starodávném (Judei et caeteri mercatores justum theloneum solvant tam de mancipiis quam de aliis rebus, sicut semper in prioribus temporibus regum fuit). I v legendách o sv. Václavu a Vojtěchu čte se, že kupovali otroky, aby jim dali svobodu. Václav kupuje dieti krstieše (Dal.); pohanské a porobné děti kupuje Bohu je dědil. A Vojtěch: Propter captivos et mancipia christianorum, quos mercator Judaeus infelici auro emerat, emptosque tot episcopus redimere non potuit. Mancipia christiana perfidis et Judaeis vendebant.

Z otroctva stávalo se propuštění na svobodu tou měrou, že otrok učiněn členem rodu, že vstoupil v práva rodu, že přijat jest ke společnému ohništi; odtud slove ten, cui post servitium accedit libertas, dle MVerb. ogniščanin (ohništanin).

Zřízení zemské. Všecky prameny, ze kterých vědomost starověku českého a moravského se čerpá, dávají návěstí, že důležité záležitosti zemské bez rozdílu, tak věci válečné jako věci míru, potřeby zemské i rozepře soudní, konány jsou od knížat spolu s raddou zemskou. Jakkoliv stařešinstvo neboli postavení hlavy rodové ve zřízení čeledním velikou moc v sobě zavírá, naproti cizím i naproti čeledi, přece zřízení čelední nejméně podporuje provozování samovolné moci stařešinovy. Cokoliv se týká rodu a

potřeb jeho, vše se rozbírá v rodu volně a svobodně, vše se koná v souhlasu s vůlí oprávněných členů rodových. Podobně bylo i u náčelného starosty všeho národa, u knížete. Kníže nic nekonal bez raddy zemské. Raddové zeměstí slovou u Čechů od prastarodávna kmeti, u Moravanů v 9. věku kněži, latině comites nebo i judices, později také suppani (župani).

Radda zemská rozdílná byla od družin knížecích, kteréž na př. spatřujeme ve starých Rusích. Družina skládala se z osob knížeti milých, kteří vždy byli při dvoře jako čeleď tak říkaje dvorská, kdežto raddové zeměstí (kmeti) byli nejpřednější osoby v zemi a toliko svoláváni k raddě, když toho potřeba kázala. Kmeti zeměstí byli dílem lechové neboli páni, dílem vládyky neboli staršiny rodův. Počet jejich nebyl zprvu určen na číslo; ani také v dobách pozdějších obmezováno se na jisté číslo kromě soudu zemského, neboť píše ještě pán z Dubé: „Co panóv jest třeba k nálezu? Čím viece, tiem lépe; ale podle starého práva dvanáct mimo úřad, aneb nejméně sedm, většie polovice; ale to jest o věci póhonné."

Vědomosti o raddě zemské, kteréž máme, jsou tyto: V rozepři obou bratří Klenoviců povolala kněžna (Libuše) kmety zemské na Vyšehrad, k rozsúzeniu na sněm sboren; přední kmetové jmenují se tu výslovně: Svatoslav, Ljutobor, Ratibor, Radovan, Jarožír, Střezibor, Samorod, „i vše kmeti". V nálezu sněmovním o řádu čeledním nacházíme slova tato: „Vládyku si z roda vyberúce, ký plzně-dlě v sněmy slavny chodi, chodi s kmetmi, s lechy, vládykami." U Kosmy slove sněm takový podvakráte comitia (za Libuši a za Neklana). Dalimil píše o Drahomíře po smrti Vratislavově: Drahomír se v syna (Václava) uváza a na kmetiéch práva vztáza: Komu zemiú opravěti, doňudžby kněz nemohl sobě raddy zdieti? Když sě kmetié potázachu, jí za právo to dachu: by svého syna chovala, dotud zemiu spravovala. — V Edictum knížete Boleslava II. o věcech církevních praví se výslovně, že se zákon ten vydává s přisvědčením všech kmetů neboli předních v zemi: Dux Bolezlaus presentibus omnibus primatibús suis dedit episcopo Adalberto ecc. A Rostislav chtěje učitele slovanské povolati učinil to s přivolením radd svých: „Sovět stvori s knezi svoimi Moravljany". — Svědectví o kmetech co raddách z pozdějších dob máme tato: V starém překladu bible (Přísl. 31, 23) vyloženo jest slovo kmet v propovědi „nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terrae" — šlechtic jest u bráně její muž, když sedí s kmety zemskými. V něm. listině z r. 1396 praví se: „Lantscheppfen die

man nennet kmety". Pán z Dubé: „Panského potazu nemóž žádný pán vynesti než na kohož sudí podá, a ten má býti kmet ot svých předkov. A co jest kmet, to páni vědí." V 14. věku sluli tím názvem popravci čili konšelé krajští: Popravci vezmětaž na své kmetstvo. Proto také dobře bude, vyloží-li se slova listiny z r. 1169 „secundum judicium nobilium seniorum Boemiae" — podle nálezu kmetů zemských v Čechách. — V 15. stol. stalo se úřední vyčtení těch rodů, kteří měli kmetstvo. — Kmetové zemští na Moravě slovou v Knize Tovačovské „páni hospodáři." — Že pak raddové pravidelně byli věkem dospělejší, starci, tedy slovo kmet přešlo — a to v Čechách teprvé v 15. století — na starce.

Rozdělení země. Vyloženo svrchu, kterak se obyvatelstvo země česko-moravské zprvu skládalo z plemen; ukázáno také, že území těchto plemen pravidelně bylo uzavřeno v jistých mezech a hranicích přirozených, jmenovitě že plémě zaujímalo podkrají některé větší řeky. Tato území starých plemen stala se ku konci 10. věku základem okresův politických, tak zvaných žup (comitatus, provincia, districtus). Význam plemen jakožto celků přirozených mízel totiž, čím více se obyvatelstvo vespolek mísilo a čím více se sílila moc vládní ústředních knížat zemských. Koncem 10. stol. zmizela také platnost starých knížat plemenných, a vláda v jednotlivých župách svěřována již osobám úředním od knížat zemských ustanoveným. Avšak i knížata nejraději povolávali na tato místa členy rodů panských v župě usedlých, což dlouho potom trvávalo; také propůjčovali jednotlivé župy členům rodu knížecího za úděl, s čímž spojeno bylo užívání důchodů knížecích z té neb z těch žup plynoucích.

Povinnosti a služby zemské. U všech národů slovanských nalezáme od starých časů až do 13. a 14. století, že na obyvatelstvo vyléhaly povinnosti a služby zemské (munera publica, roboty), ku kterým všickni vesměs bez rozdílu byli povinni. Takové služby byly: Hradozdění, služba vojenská, stráže pomezní, dodávání potrav a povozů knížeti a vojsku. Stavění hradů jakožto služba zemská záleželo v tom, že každá župa povinna byla stavěti a opatrovati hrad župní jakožto středistě župy, jako stanovisko bohoslužebné, jako sídlo županů a což nejdůležitějšího, jako útočiště v době válečné a místo obranné proti nepříteli. Také i jiné hrady kromě župních stavělo obyvatelstvo, jakož víme o Praze, že stavěna jest na rozkaz Libuše (urbem totius Boemiae domnam aedificant Pragam. Cosm.) a o Boleslavi, kteryžto hrad

župané ač s nechutí ohradili zděmi na rozkaz Boleslava knížete údělného (ad ducis voluntatem aedificant civitatem spisso et alto muro, opere romano, Boleslav. Cosm). V immunitách dávaných klášterům a kostelům ve 13. věku, slove služba tato castrorum aedificatio, po srbsku grado-zidanije; avšak od služby té kláštery a kostely nebyly vyjímány jako od jiných, než konati ji musely, což na důležitost její zřejmě ukazuje. Povinnost hradozdění případně se určuje v Zák. C. Stef. o zidanii grada 109: I gdě se grad oborit ili kula, da ga naprave graždane togo grada i župa, ščo jest predělь togo grada. Ostříhání pomezí, ku kteréžto službě zvláště počítáno povinnost hraditi a spravovati stezky přes pozemí a brány zemské. Tato služba slušela na Chody či strážce pomezní, kteří zato jiných prací zemských byli prosti. Služba vojenská (expeditio); u Slovanů panovalo vůbec pravidlo, že ke službě vojenské povinni byli všickni branní mužští t. j. všickni, kteří tělesně byli schopni ke zbraní a k boji. Znamení ku pozdvižení válečnému dáváno od knížete a roznášeno po hradech, kde se lid branný ihned shromáždil a pod spravou županů do pole táhnul. Vstáti k vojně, říkalo se takovému pohnutí. Není nepodobné (stanoviska hradův aspoň ukazují k tomu), že ohněm a dýmem ohlašováno po zemi nebezpečenství od nepřátel nebo potřebu, vstáti k vojně. V poli zůstávala každá župa pohromadě. Žeby lid býval povinen k válčení pouze vnitř hranic zemských, tedy pouze k obraně, o tom ve staré době žádné řeči není; naopak, příkladův dosti, že čeleď vojenská válčila s knížaty i za hranicemi. Dávání povozů a potrav knížeti na vojnu neb po hradech jedoucímu (pojezda a nářez) jsou povinnost pradávná, která se namnoze udržela až do 17. století. Zajímavě vyrčena jest služba tato v ZCStef.: Cara svaki da prati, kude kamo poide: grad svaki do župe a župa do župe a paki župa do grada. 150.

Důchody knížecí. Prameny, odkudž knížata čerpali prostředky ke správě a vládě zemské potřebné, byly hned za staré doby rozličné. V popředí byl výnos statků zeměpanských, pak daně a dary, konečně cla a poplatky jiných národů.

Především znamenati sluší, že co nebylo v držení rodů neb osob jednotlivých, považováno za jmění zeměpanské; takovým jměním byl hvozd pomezní, takovým byly veliké lesy vnitř země, takovým byly po vymízení samostatných rodin lešských hradové župní s tím se vším co k nim příslušelo. O hvozdu zemském pravili jsme hned napřed, že nesměl být mýtěn na újmu země, a že

co z něho komu darováno, darováno od knížat. O hradech že byli knížecí, netřeba důvodů; na hradech byly paláce neboli dvorce knížecí. Ke hradům patřila tak zvaná podhradí neb předhradí, pak dvory hospodárské a dědiny tak zvané kladské. Všecky listiny, kteréž obsahují darování klášterům a kostelům v 11., 12. a 13. stol., svědectví dávají, že jmění zeměpanské při každém hradě župním velmi bylo znamenité.

Dávky, kterýmiž obyvatelstvo bylo povinno, byly **daně** (tributum), dávané a odváděné zprvu ne tak v penězích, jako na spůsob desátku v přírodninách t. j. v obilí nebo v dobytku. Slova daň i u Nestora jest užíváno. Daň odváděno patrně z každého rodu neboli z každého ohniska či dýmu, pročež také slula podymné. Ještě o biskupském desátku v 11. stol praví se, že dáváno „dva penieze ot dýmu každého.“ (Dal.) Snad i z rolí a sice z každého popluží (aratrum) dáváno daň, která u Slovanů labských slula poradlné: aspoň desátek v Čechách zřízen dle popluží. V 11. a 12. věku ukládána jest daň zemská na župy, a to dílem ve stříbře dílem v dobytku.

Dobrovolné dary knížeti dávané byly na př. **poklona**, oblatio quae dicitur poclona, salutatio.

Cla na pomezí při stezkách kdy povstaly, nelze určitě říci; zdá se že výnosný tento pramen důchodův ještě před koncem 10. stol. vzešel; aspoň se dí v listině Břevnovské, že dáno klášteru tamnímu požitek ze cla v Domažilicích, v Kralupech, na Chlumci, na Trstenici, v Litoměřicích a na Ústí každého desátého téhodne (in theloneis fructus decimae septimanae).

Poplatky dávané od jiných národů. Takový roční poplatek dávali Slované na středním Labi seděvší Svatoplukovi moravskému, jakž o tom svědčí Ditmar: Boemii (rozuměj Moravané), regnante Zuetepulco duce, quondam fuere principes nostri; huic a nostris parentibus quotannis solvitur census.

Ražení mincí, jehož stopy dle Hanky sahají do časů Vratislava I., tedy do počátku 10. století, bylo výhradou knížat. Zlato a stříbro váženo na hřivny neb libry (Sclavi venientes ad sepulcrum Sti. Udalrici — v Augsburku — 5 libras argenti pro filio Woleslai ducis obtulerunt. Ger.) Peníze dělány zlaté (aurei, aurei denarii Ib.); též snad i stříbrné. Za Kosmových časů děláno z jedné hřivny 200 penízů (marcam nostrae monetae CC nummus dicimus). Břevnovskému klášteru vykázal Boleslav III. 1500 penízů do roka (denarios) ve třech lhůtách, r. 993. Při nastolení knížete metáno 10.000 penízů i více mezi lid. (Cosm.)

Prvotiny práv církevních.

§. 36. Kterak Slované moravští a čeští během 9tého věku křesťanství přijali, líčeno hned svrchu. Pověděno tam již na díle, kterým spůsobem řád církevní uveden mezi Slovany tyto a jak se život jejich z pohanstva vystupující začal měniti a přetvořovati, přijímaje zcela nové pravidlo života, zcela novou soustavu mravoučení, správy a kázně. Nicméně nebude nazbyt, šířeji promluviti ještě o prvotinách a počátcích práv církevních na půdě té křesťanstvu ne tak dobyté jako získané, kdež křesťanstvo nepřišlo s mečem v ruku, ale s písmem, ne násilně, ale laskavě. Zajímavoť zajisté věděti, která pravidla a práva církevní nejprvé jsou tu v platnost uvedena, jakožto počátek velikolepého života náboženského, jenž právě nyní, za našich let, stojí na prahu druhého tisíciletí svého.

1. Podle starodávného zachování církevního měl přední právo ke správě duchovní v zemi na víru obrácené biskup ten, jenž svým přičiněním pokřestění její spůsobil. I v našich zemích slovanských povoláváno se na důvod tento, a to z různých stran: Od biskupů Pasovských co se týče Moravy, od biskupů Salcburských co se týče Pannonska; ale i Moravané žádajíce v Římě o biskupství vlastní, dokládali se ho, řkouce že z Říma otcové jejich víru přijali; sám stolec římský pak obnoviv staré zašlé biskupství Syrmienské jako biskupství pannonské, na půdě tohoto zachování stál.

Biskupové bavorští, majíce spor se stolcem papežským za příčinou biskupství pannonsko- moravského, pravili co se týče Moravy: Terra Sclavorum qui Maraui dicuntur, regibus nostris et populo nostro, nobis quoque cum habitatoribus suis subacta fuerat, tam in cultu religionis quam in tributo substantiae secularis, quia exinde primum imbuti et ex paganis christiani sunt facti. Et idcirco Pataviensis episcopus civitatis, in cujus dioecesi sunt illius tempore populi ab exordio christianitatis eorum, quando voluit et debuit, illuc nullo obstante intravit (List arc. Dětmara k pap. Janovi IX. z r. 900. Erb. Reg. 54).

Podobně dokazovali arcibiskupové Salcburští ve schválně psané apologii z r. 873: De conversione Bagoariorum et Carantanorum (Pertz Mon. XIII), že jim sluší správa církevní a právo diecesanské v krajině pannonské, kterou že obdrževše od cís. Karla a na

víru ji obrátivše, po 70 let bez překážky spravovali (qui partem Pannoniae circa lacum Pelissa inferioris ultra fluvium qui dicitur Hrapa, et sic usque ad Dravum fluvium et eousque ubi Dravus fluit in Danubium, praenominavit cum doctrina et ecclesiastico officio procurare populum, qui remansit de Hunis et Sclavis in illis partibus, Arnoni Juvaviensium episcopo, a quo tempore orientalis Pannoniae populus a Juvavensibus regi coepit praesulibus usque in praesens tempus. Nullus episcopus alicubi veniens potestatem habuit ecclesiasticam in illo confinio, nisi Salzburgenses rectores.)

Naproti tomu povolával se stolec římský na starší právo, řka, že Pannonsko patří k dávné diecesi Syrmienské, založené od sv. Andronika, jednoho ze 70 a důvěrníka sv. Pavla, prvního biskupa Syrmienského jelikož zakladatele biskupství tohoto. I jest nemálo pozoruhodné, že i Moravané vytáhše se z příslušnosti Pasovské a žádajíce v Římě za Methodia arcibiskupa, téhož důvodu užívali řkouce, že otcové jejich křest přijali od svatého Petra, že tedy neslušejí pod moc biskupů bavorských, ale pod moc stolce římského (Moravljane nemečeskija popy iže živjachu v nich, izgnaša vsja a k apostoliku poslaša: Jako i pervěje otci naši ot svjatago Petra kreščenie prijali, to dažď nam Methodia archiepiscopa i učitelja. Leg. pan. Šaf. X.), což také přiznáno okolo r. 874.

První pokřestění pokládali biskupové bavorští za důvod, že Nitransko neslušelo k Pasovu, ovšem ale Morava, neboť Wiching byl prý ustanoven tam za biskupa mezi národ od Svatopluka přemožený a teprvé za něho na víru obrácený (in quandam neophytam gentem, quam ipse dux domuit bello et ex paganis Christianos esse paravit. List k pap. Janovi r. 900.) Toto udání biskupův Salcburských odporuje ovšem historické pravdě, ježto hned r. 835 svěcen chrám na Nitře Přibinově od arcib. Salcburského, jakž nahoře vyloženo; než o to zde neběží; dosti jest ukázati, že první pokřesťanění pokládáno za důvod práv diecesánských.

Důvod tento mnozí učení podkládají i poměru Čech k biskupství Řezenskému, řkouce, že Čechy křest přijaly z Řezna r. 845 a že z té příčiny náležely k diecesi Řezenské. Jisté jest, že v 10. století země česká počítána jest k diecesi Řezenské; avšak nikde není dokázáno, že by se to bylo stalo následkem a na základě křestu oněch lechů r. 845.

2. Obnovení biskupství Syrmienského v 9. století zavdalo

příčinu k velikému a tuhému sporu mezi biskupy bavorskými a stolcem papežským, zároveň pak i k novým důležitým dvěma kánonům, o promlčení práv církevních, vtěleným a obsaženým v Decretu Gratianovu:

C. 14. c. XVI. qu. 3.: Porro si de annorum numero forte quis causatur, sciat, quia inter christianos et eos, qui unius fidei sunt, numerus certus affixus est. Ceterum, ubi paganorum et incredulorum furor in causa est, quantalibet praetereant tempora, juri non praejudicant ecclesiarum, quia corporalia nescientes arma solum Dominum et propugnatorem suum, quando ei placuerit misereri, patienter exspectat. Verum si annorum prolixitas in talibus impediat, Deus ipse reprehendendus est, qui post quadringentos et triginta annos filios Israël de durissima servitute Pharaonis et fornace ferrea liberavit; sed ipse per se noster redemtor fuit, qui humanum genus post tot annorum millia de inferni claustris eripuit.

C. 17. c. XVI. qu. 3. Nemo de annorum numero resultandi sumat fomentum, quia sancta Romana (cui Deo auctore servimus) ecclesia privilegia, quae in firma Petri stabilitatis petra suscepit, nullis temporibus angustantur, nullis regnorum partitionibus praejudicantur. Sed et venerandae Romanae leges, divinitus per ora piorum principum promulgatae, rerum ejus praescriptionem non nisi per centum annos admittunt.

Stolec papežský, vida zdárné působení bratří Solunských na Moravě a v Pannonii, rázem obrátil zřetel svůj ke krajinám těmto, slušícím pod duchovní správu biskupů bavorských. I uznáno za dobré, obnoviti staré v bouřích 4. a 5. věku zašlé biskupství Syrmienské, jenž přímo hledělo k Římu a ku kterému počítána i Pannonie; na obnovené toto biskupství poslán pak po smrti Konstantina-Cyrilla bratr jeho Methodius. Sídlem biskupovým měl být kromě pochybnosti hrad Kocelův, Blatno, při jezeru Plesu. První zmínka o novém biskupství činí se v listu papeže Adriana ke knížatům pannonsko-moravským. Adrian praví, kterak bratří Solunští zvěděvše že končiny tyto (kdež byli učili) po právu slušejí ke stolci papežskému (apostolskago stola dostojašča vaša strany), kromě zákonů církevních ničehož neučinili (kromě kanona nestoristě ničsože), ale (na povolání) do Říma přišli, odkudž že Methodius co biskup se vrací (umyslichom izpytavše poslati Methodia svjašče i s učenniky, syna-že našego, na strany vaše). Vrátil se Methodius „na stol sv. Andronika apostola ot 70, na episkopstvo v Pannonii“ t. j. na starý stolec Syrmienský a jal se provozovati moc biskupskou, neohlížeje se na duchovníky Salcburské.

Avšak biskupové bavorští ne tak snadno chtěli se vzdáti církevního panství v těch končinách slovanských, v jichžto držení bylo od časův cís. Karla, uznáváni jsouce i od papežů v držení tomto. Spor o to vzešlý, sám sebou zajímavý, skončil se ostatně vítězstvím stolce římského. Jakmile Methodius jal se moc svou provozovati v Pannonii, bránili se Bavorští proti římskému stolci písemně, složiv vše slovutnou apologii „de conv. Bagoariorum et Carantanorum“ okolo r. 873, proti Methodiovi samému mocně, ještě povolavše před soud jali ho i věznili. „A tempore,“ pravili, „quo dato et praecepto di. Caroli imperatoris orientalis Pannoniae populus a Juvavensibus regi coepit praesulibus usque in praesens tempus, sunt anni 75, quod nullus episcopus alicubi veniens potestatem habuit ecclesiasticam in illo confinio nisi Salzburgenses rectores, neque presbyter aliunde veniens plus tribus mensibus ibi suum ausus est colere officium, priusquam suam dimissoriam episcopo praesentavit epistolam. Hoc enim ibi observatum fuit, usque dum nova orta est doctrina Methodi philosophi.“ — Ale Řím měl právě v Methodiovi ráznéhо zástupce práv svých. „Já kdybych věděl,“ odpovídal na námitky biskupův, že na jejich půdě učí, „já kdybych věděl že vaše půda jest, kromě bych chodil, ale svatého Petra jest; vy pak zajisté stoupajíce z lakomství na staré končiny římské proti kánonům a zbraňujíce učení Božího, viste abyste železnou horu kostěným temenem chtějíce proraziti, mozku svého přitom nevylili!“ Papež pak sám, toho času Jan VIII., učinil poselství ku králi německému Ludvíkovi II., a sice po Pavlovi biskupu Ankonitánském, obšírně odůvodňujíc právo stolce římského ke krajinám pannonským a vyvracejíc důvody biskupů bavorských, řka: „Pannoniam dioecesim ab olim apostolicae sedis fuisse privilegiis deputatam“, což pro nájezdy nepřátel a delší neopatření že vešlo v zapomenutí (quia quibusdum hostilium turbationum simultatibus impedientibus, illic ab apostolica sede non est diu directus antistes, hoc apud ignaros venit in dubium); avšak práva církve římské že se nepromlčují jako práva jiného druhu: Nemo autem de annorum numero resultandi sumat fomentum, quia S. Romanae ecclesiae privilegia — nullis temporibus angustantur, nullis regnorum partitionibus praejudicantur; sed et venerandae Romanae leges — rerum ejus praescriptionem non nisi post C annos admittunt (Erb. Reg. 37). — V druhém listu pak dí se: Non solum intra Italiam ac ceteras Hesperiae provincias, verum etiam intra totius Illyrici fines consecrationes, ordinationes et dis-

positiones apostolica sedes patrare antiquitus consuevit. — Porro si de annorum numero quis forte causatur, sciat, quod inter christianos et eos qui unius fidei sunt, numerus certus affixus est; ceterum ubi paganorum et incredulorum furor in causa est, quantalibet praetereant tempora, juri non praejudicat ecclesiarum.

Z těchto dvou listů ku králi Ludvíkovi a legátovi Pavlovi vyňaty jsou oba kánonové svrchupoložení, jak na první pohled zjevno. Oba listové náležejí asi do r. 874, kteréhož roku Methodius propuštěn z tříleté vazby ve Švábích, brzo potom arcibiskupem moravsko-pannonským se stal. (Nejsou tedy řečení kánonové „incerti temporis," jak se dí str. 682 a 684 v Richterovu Corpus Juris canonici, ale z doby zcela určitě známé.)

3. Řád církevní a správa duchovní uvedeny jsou na Moravu v plné soustavě hned na počátku 9. století, a to od biskupů Pasovských. Biskupové tito přicházeli tam čas po čase, slavívali s kněžími svými i s jinými duchovními tam přebývajícími (bylit tam zajisté i kněží ze Vlach i z Řek) schůze synodalní, zařizovali což bylo v církvi potřebného, též i dávky církevní brali, a žádný jim v tom překážky nečinil. Pataviensis episcopus civitatis quando voluit et debuit, illuc nullo obstante intravit, et synodalem cum suis et etiam ibi inventis conventum frequentavit et omnia quae agenda sunt, potenter egit. Tato slova listu r. 900 daného, ztvrzují se tím co psáno v životopisech sv. Cyrilla i Methodia, že totiž bylo na Moravě, když tam bratří tito přišli, arcikněží, kněží i jáhnů (archijerei, jerei i učenniki latinscii), též i kostelů na hradech (vsě cerkvi), a žákovstva při nich (a střižniky v vsěch graděch 874), slovem že tam již stávalo spořádané správy duchovní.

Podobný řád uveden i u Slovanů pannonských, a to od biskupů Salcburských, kteří tam od konce 8. století vštěpovali křesťanstvo, ustanovovali kněží, stavěli kostely, brali desátek, biskupy přitom krajinské (chor-episcopos) místo sebe tam zřizujíce a čas po čase osobně tam chodíce a s knížaty i s duchovními o věci církevní se radíce. (De conv. Bag. et Car.)

Závod chorepiskopův, o kterých toliko v Pannonii, ne však na Moravě zprávu máme, znám byl v Němcích a v Gallii. Práva jejich vyměřují se takto:

Quamvis chorepiscopis et presbyteris plurima cum episcopis ministeriorum communis sit dispensatio, quaedam tamen auctoritate veteris legis, quaedam novellis et ecclesiasticis regulis sibi prohibita noverint, sicut est: Presbyterorum et diaconorum aut virginum consecratio, sicut

constitutio altaris ac benedictio vel unctio. Siquidem nec erigere eis altaria, nec ecclesias vel altaria consecrare licet, nec per impositionem manuum fidelibus baptizatis vel conversis haereticis paracletum Spiritum sanctum tradere, nec chrisma conficere, nec chrismate baptizatorum frontes signare, nec publice quidem in missa quemquam poenitentem reconciliare, nec formatas cuilibet epistolas mittere. C. 4. Dist. LXVIII.

4. V Corpus juris canonici a sice v Decr. Gratiani, nachází se dvé ustanovení: c. 6. Dist. L. a c. 39 Dist. L., vyňatých, jak se sama ohlašují, z přípisů slavného papeže Mikuláše I (858—867) k biskupovi krajinskému Osvaldovi: Osbaldo chorepiscopo Quadrantino. Napřed připomínáme, že se rozuměti a čísti má: Chorepiscopo Quarantano, nikoli Quadrantino, neboť Osvald, jemuž přípisy tyto svědčí, byl krajinským biskupem korutanským, v tom rozumu ve kterémž i předchůdce jeho Dětřich byl biskupem toho jména, totiž že kromě Korutanců vlastně tak řečených přikázáni mu byli též i Slované pannonští: Jussu imperatoris Caroli ordinatus est Deodericus episcopus ab Arnone archiepicopo Juvavensium, quem ipse Arn et Geroldus comes perducentes in Slaviniam dederunt in manus principum, commendantes illi episcopo 1. regionem Carantanorum et 2. confines eorum occidentali parte Dravi fluminis usque dum Dravus fluit in amnem Danubii, ut potestative populum regeret. (De Conv. Bag. et Car.). Excerptum de Carantanis (Pertz Mon. XIII) jmenuje biskupem korutanským po Dětřichovi Ottu, po Ottovi Osvalda: Hosbaldus episcopus fuit Liuprammo et Adelvino archiepiscopis. Již pak Excerptum toto vědělo, že spomenutí dva přípisové pap. Mikuláše, vtělení ve Sborník práv církevních, Osvaldovi korutanskému svědčí, tak že žádné pochybnosti není o totožnosti Osvalda v Decr. Grat. jmenovaného s Osvaldem chorepiscopem korutanským; praviť se v Excerptě: Huic Osvaldo scripsit Nicolaus papa duos canones, qui in Corpore decretorum inveniuntur. Tedy Quarantano, a nikoliv Quadrantino.

Dotazoval se Osvald v Římě, coby bylo za právo ve dvou případech, ježto se v krajině jeho staly: 1. Kněží bráníce se mocí proti násilí pohana, zabili protivníka. 2. Z dvou kněží jeden, bez úmyslu a v rozhoření, udeřil druhého, tak že tento s koně spadna vaz zlomil. Odpovědi papežské zavírají následující ustanovení v sobě:

C. 6. Dist. L.: De his clericis, pro quibus consuluisti, sc. qui se defendendo paganum occiderunt, si postea per poenitentiam emendati possint ad gradum pristinum redire, aut ad altiorem conscendere:

Scito, nos nullam occasionem dare nec ullam tribuere eis licentiam, quemlibet hominem quolibet modo occidendi. Verum si contigerit ut clericus sacerdotalis ordinis saltem paganum occiderit, multum sibi consulit, si ab officio sacerdotali recesserit; satiusque est illi in hac vita Domino sub inferiori habitu irreprehensibiliter famulari, quam alta indebite appetendo damnabiliter in profundum demergi.

C. 39. Dist. L. Studeat sanctitas tua persuadere episcopo tuo, sibi canonicum sociare numerum collegarum i. e. sex ex vicinis provinciis fratres et coepiscopos suos, quibus tecum junctis et decernentibus diligenter investigate et omni nisu scrutari procurate, quatenus invenire valeatis, utrum percussione jam nominati presbyteri, an cervicis fractione idem diaconus ut fertur, exstinctus est. Et siquidem a saepe fato presbytero non ad mortem percussus est, sed ex equo cadens cervice fracta interiit, secundum arbitrium vestrum pro percussione incaute agenti presbytero poenitentiam competentem indicite, et aliquanto tempore a missarum solemniis suspendatur, denuo post haec ad sacerdotale rediturus officium. Quodsi veraciter qualicunque percussione istius presbyteri ille mortuus est diaconus, nulla hunc ratione ministrare sacerdotis more decernimus, quoniam etsi voluntatem occidendi non habuit, furor tamen et indignatio, ex quibus motio illa mortifera prodiit, in omnibus, sed praecipue in Dei ministris multipliciter inhibentur atque ubique damnantur. Verum si presbyter adeo vestro studio obnoxius forte claruerit, praecipimus, ut tale beneficium sibi ecclesiae suae concedatur, quo et ipse et sui sufficienter possint habere suae sustentationis solatium.

5. Ješto biskupství staré Syrmienské náleželo k patriarchatu Římskému, biskupství pannonsko-moravské pak nebylo než obnovené biskupství Syrmienské, z té příčiny slušelo přímo ke stolci římskému, jsouci bezprostředně odvislé od něho. Z toho šlo, že země pannonsko-moravské, jenž se savíraly v mezích biskupství a arcibiskupství pannonsko-moravského, měly bezprostředné obcování s Římem, odkudž biskupové jsou dosazováni, bez ohledu na sousední Bavory a Franky. Biskupům pannonsko-moravským náleželo podle toho zachovávati, což nařízeno na conc. Římském r. 743:

Juxta s. patrum et canonum instituta omnes episcopi, qui hujus apostolicae sedis ordinationi subjacent, qui propinqui sunt, annue circa Idus maji sanctorum principum apostolorum Petri et Pauli liminibus praesententur, omni occasione seposita; qui vero de longinquo, juxta chirographum suum impleant. C. 4. Dist. XCIII.

6. S obnovením církve pannonské v nejužším spojení jest výsada či privilej církevního jazyka slovanského, Slovanům moravsko-pannonským od stolce římského r. 869 zároveň s ustanovením biskupa Methodia udělený. List papeže Adriana knížeti Rostislavovi moravskému a Kocelovi pannonsko-blatenskému dvojí ustanovení v sobě zavírá: Obnovení zašlého biskupství Syrmienského a privilej jazyka slovanského ve službách církevních.

Obsah privileje tento jest:

a) Da vy naučit jakože jeste prosili, skazaja knigy v jazyk vaš, po vsemu cerkovnomu činu ispolň i s svatoju mšeju, rekše s služboju, i krešćeniem (ut vos edoceret quemadmodum rogastis, libros in vestram linguam interpretans, secundum omnia ecclesiae praecepta plene cum sancta missa i. e. cum liturgia et baptismo).

b) Jakože jest filosof Konstantin načal božieju blagodětiju i za sv. Klimenta molitvy: takože ašče in kto vznožet dostojno i pravověrno skazati, svjato i blagosloveno Bogom i nami i vseju katholikieju i apostolskoju cerkoviu budi, da byste udob zapovědi Božija navykli. (Sicut Constantinus philosophus divina gratia et S. Clementis invocatione coepit: si quis potuerit digne et orthodoxe docere, sit sanctum et benedictum a Deo et nobis et omni catholica et apostolica ecclesia, ut facile praecepta divina discatis.)

c) Sej-že jedin chranite obyčaj, da na mši prvoje čtut apostol i evangelie rimsky, tače slovensky, da sa spolnit slovo knižnoje: „Jako vzchvaljať Boga vsi jazyci," i drugoj-ci: „Vsi vzglagoljut jazyky različny veličija Božija, jakože dasť im duch svjatyi otvěšćevati." (Hunc unum servate morem, ut in missa primo legant apostolum et evangelium romane, dein slovenice, ut expleatur verbum scripturae: „Laudate dominum omnes gentes", atque alio loco: „Omnes loquuntur variis linguis magnalia Dei, prout spiritus sanctus dabat loqui illis.")

d) Ašče-že kto ot sbrannych vam učitel i slyšašćich sluchy i ot istiny otvraščajuščich na blądy, načnet drznuv inako razvraščati vy, gadja knigy jazyka vašego: da budeť otlučen, no tokmo v sud dany cerkvi, dondeže sa ispravit. To bo suť volci, a ne ovca, ja-že dostoit ot plod ich znati i chraniti sa ich. (Si quis vero ex doctoribus ad vos venientibus et ex discipulis aures suas a veritate avertentibus ausus fuerit aliter vos in errores seducere, vituperans literas linguae vestrae: sit excommunicatus, sed tantum in judicium detur ecclesiae, donec se correxerit. Isti enim sunt lupi et non oves quos convenit a fructibus cognoscere et cavere ab illis.)

e) Vy-že čada vězlublennaja, poslušajte učenija božija i neotri-

nete kazania cerkovnago, da sa obrjaščete istinnii poklonnici Božii, otcu našemu nebesnomu, s vsěmi svatymi. Amen. (Vos autem filii carissimi, audite praecepta Dei nec repudietis institutionem ecclesiae, ut inveniamini veri cultores Dei, patris nostri coelestis, cum omnibus sanctis. Amen.)

Ustanovení papeže Adriana o užívání jazyka slovanského při službách Božích potvrzena jsou po několika létech, totiž r. 880, znova od papeže Jana VIII. Stalo se sice, že papež Jan, dávaje sluchu denunciacím biskupů bavorských (Methodius noviter inventis Sclavinis literis linguam latinam doctrinamque romanam atque litteras auctorales latinas philosophice superducens vilescere fecit cuncto populo ex parte missas et evangelia ecclesiasticumque officium illorum qui hoc latine celebraverunt. De Conv. Bag.), zapověděl Methodiovi okolo r. 874 sloužení mši svaté v jazyku slovanském (audivimus etiam quod missas cantes in barbara i. e. in sclavina lingua, unde jam litteris nostris per Paulum episcopum Anconitanum tibi directis prohibuimus, ne in ea lingua sacra missarum solemnia celebrares, sed vel in latina vel in graeca lingua, sicut ecclesia Dei toto terrarum orbe diffusa et in omnibus gentibus dilatata cantat; praedicare vero aut sermonem in populo facere tibi licet. Erb. Reg. 42); avšak když r. 880 Methodius před papeže přišed k takové výmince oprávněným se býti osvědčil, potvrdil papež privilej církve moravsko-pannonské jakž následuje, nanovo:

a) Literas sclaviniscas, a Constantino quondam philosopho repertas, quibus Deo laudes debite resonent, jure laudamus, et in eadem lingua Christi domini nostri preconia et opera enarrentur, jubemus; neque enim tribus tantum, sed omnibus linguis Dominum laudare auctoritate sacra monemur, quae praecipit dicens: „Laudate dominum omnes gentes, et collaudate eum omnes populi"; et apostoli repleti Spiritu sancto „locuti sunt omnibus linguis magnalia Dei." Hinc et Paulus coelestis quoque tuba insonat: „Omnis lingua confiteatur, quia Dominus noster Jesus Christus in gloria est Dei patris." De quibus etiam in prima ad Corintios epistola satis et manifeste nos admonet, quatenus „linguis loquentes ecclesiam Dei aedificemus."

b) Nec sanae fidei vel doctrinae aliquid obstat, sive missas in eadem sclavinica lingua canere sive sacrum evangelium vel lectiones divinas novi et veteris testamenti bene translatas et interpretatas legere aut alia horarum officia omnia psallere; quoniam qui fecit tres linguas principales, hebream scil., graecam et latinam, ipse creavit et alias omnes ad laudem et gloriam suam.

c) **Jubemus tamen, ut in omnibus ecclesiis terrae vestrae propter majorem honorificentiam evangelium latine legatur, et postmodum sclavinica lingua translatum in auribus populi, latina verba non intelligentis, adnuncietur, sicut in quibusdam ecclesiis fieri videtur. Et si tibi (Svatoplukovi) et judicibus tuis placet, missas latina lingua magis audire, praecipimus, ut latine missarum tibi solemnia celebrentur.**

7. Podle mnohých snešení církevních, jmenovitě podle snešení sněmu afrikanského z r. 397, nesmělo se dít vylučování krajin některému biskupu již přikázaných bez vůle biskupa onoho: Multis conciliis hoc statutum est a coetu sacerdotali, ut plebes quae in dioecesibus ab episcopis retinentur, quae episcopos nunquam habuerunt, non nisi cum voluntate ejus episcopi, a quo tenentur, proprios accipiant rectores. Kánon tento zachováván i v našich zemích. Ne sice při biskupství pannonském, neboť tu se nejednalo o zřízení biskupství zcela nového, nýbrž o obnovení dávno bývalého, tak že biskupové Salcburští i bez vůle své nuceni byli ustoupiti z kraje pannonského biskupům stolce římského. Nicméně obdržel arcibiskup Salcburský Dietmar r. 877 za svou věrnost ke stolci papežskému z Říma pallium. Ani o přivolení biskupů Pasovských k postoupení Moravy, jenž r. 874 částkou arcibiskupství pannonského se stala, nic se neví, naopak ještě r. 900 stěžováno sobě u stolce papežského, že Morava odňata jest Pasovu, ješto mu prvé náležela; z čehož jde, že se vynětí Moravy z diecesí Pasovské stalo bez svolení a proti vůli biskupův Pasovských. Zdá se pak, že války a rozbroje politické žádného porovnání v té věci nedopustily. — Zato ale dálo se vyloučení Čech z dioecesí Řezenské k vůli samostatnému biskupství Pražskému v plné formě práva. Biskup Řezenský, Wolfgang, r. 973 nejen že přivolil, ale i sám s velikou ochotou zřízení samostatného biskupství českého podporoval: Sed quod Boemia provincia, praví souvěký životopisec Wolfgangův, sub Ratisbonensis ecclesiae parochia exstitit, peragi non potuit, nisi ipsius antistitis praesidio. Unde rex (t. j. Boleslav II.) legatione missa ad episcopum petiit, ut acceptis pro parochia praesidiis in Bohemia sibi liceret episcopatum efficere. Jakož se i s vůlí biskupovou, ne bez odporu bavorského duchovenstva, skutečně stalo. — Podobné vyjednávání konalo se i v XI. století s biskupem Pražským, když bylo zřizováno moravské biskupství se sídlem v Olomouci.

8. Ustanovení biskupů dálo se obyčejně na žádost knížete zemského a s přivolením obce, kněžstva, zeman i všeho národa.

Za Methodia žádal kníže Kocel, aby byl posvěcen na stolec sv. Andronika neboli za biskupa pannonského (i posla i — Methodia — k apostoliku i dva-desjate muž čestnija čjadi, da i mu svjatit na episkopstvo v Panonii na stol sv. Andronika. Ježe i byst. Leg. Pann. VIII). — Za téhož Methodia co arcibiskupa žádali i Moravané v Římě, vypudivše duchovenstvo bavorské: Moravljane k apostoliku poslaša: „Jako i pervěje otci naši ot sv. Petra kreščenie prijali, to dažď nam Methodia archiepiskopa i učitelja.“ Abie-že posla i apostolik, i priim i Sviatopolk knjaz s vsěmi Moravljany, i poruči jemu vsě cerkvi i strižniky v vsěch graděch. (Ib. X). — Umíraje poroučel Methodius Moravanům za nástupce svého Gorazda na požádání jejich. Vprosíša-že i rekoša: „Kogo čuješi otče i učitelju čestniji, v učenničech svojich, da by ot učenia tvojego tebě nastolnik byl?“ Pokaza-že im jedinago ot izvěstnych učenik svoich, naricaemago Gorazdal, glagolja: Sej jest vašeja zemlja svobod muž, naučen-že dobrě i latinskyja knigy, pravověren; to budi Božija volja i vašja ljuby, jakože i moja (Ibid. XVII.) Skutečně byl i Gorazd obrán za nástupce arcibiskupa. — Prvního i druhého biskupa Pražského, Dětmara a Vojtěcha, vyvolilo obecné shromáždění kněžstva, zeman i všeho lidu s knížetem zemským jednohlasně, žádajíce aby byli potvrzeni a vysvěceni. Dietmarum dux per suos legatos advocat, clerum, primates terrae et populum convocat, atque suis precibus et monitis efficit, ut eum sibi in episcopum omnes communi assensu eligant. Postera die ut duci placuit, favorali acclamatione ab omnibus in episcopum Dietmarus elegitur. (Cosm. 49.) Adalbertum dux Boleslaus et ejus optimates juvenem, nimis renitentem, rapiunt et adducunt in medium atque inquiunt: „Nolis, velis, noster episcopus eris. Te dignum omnis clerus, te universus idoneum episcopatu acclamat populus.“ Facta est haec electio Leuigradec in oppido. (Cosm. 51.)

9. Známo jest, že u národů nově na víru obrácených s nemalou obtíží zaváděn jest desátek biskupský. Tak bylo u Němců, tak i u Slovanů. Arnona Salcburského na rozkaz Karlův do Slovan pannonských r. 798 se beroucího, napomíná Alcuin: Perge in opus dei, et cum gaudio revertere ad nos; esto praedicator pietatis, non decimarum exactor. Decimae, ut dicitur, Saxonum subverterunt fidem (Erb. Reg. 12). Poněvadž pak Methodius r. 874 vytýkal biskupům bavorským, že „pro lakomstvo“ (rvenia radi lakomstva) nastupují na staré dědictví sv. Petra (t. j. Pannonii), podobá se, že Slované pannonští dávali již desátek biskupům Salc-

burským, tak jako Moravané biskupům Pasovským, což tito r. 900 sami vysvědčují píšíce, že Morava „nobis cum habitatoribus suis subacta fuerat tam in cultu religionis quam in tributo substantiae saecularis.“ — Arcibiskup Methodius a nástupcové jeho nenaléhali, jak se zdá, na desátek; aspoň zřejmých zpráv o tom není, a zavádění desátku po založení biskupství Pražského jako věci nové nasvědčuje tomu.

Za prvního biskupa Pražského Dětmara stalo se takovéto ustanovení o desátku (973—982):

Primo episcopo Dietmaro constitutum erat: Pro decimatione duos messis acervos dabant episcopo (de qualibet aratura); dicimus enim acervum quinquaginta manipulos habentem (Cosm. 85).

Druhý biskup Vojtěch vymohl r. 992 snešení sněmu českého v ten rozum, že mu kníže povolil vybírání desátku (decimas congregandi licentiam dedit. Edictum Bol. ducis).

Za čtvrtého biskupa Okkarta (1017—1023) ustanoveno, ut pro decimatione unusquisque qui de suo pheodo vel allodio araturam haberet, duos modios quinque palmarum et duorum digitorum, unum tritici, et alterum avenae, episcopo solveret (Cosm. 83).

(Proměněn tedy desátek za Dětmara ve dvou kopách po 50 snopech ustanovený na desátek sypaný t. j. na dvě míry 5 dlaní a 2 prsty zvýší, v zrní).

10. Konstantin přišed na Moravu již pokřesťaněnou shledal, že nepořádná manželstva od kněží bavorských netoliko nebyla stavována, ale i trpěna a dopouštěna, proti pravidlům a zápovědem církve. I byla přední péče jeho, aby nespůsobům a nepořádům těmto odpíral, a to pokudž moha, učením a kázaním. Pravidla, na která se přitom z Písma povolával, zachovala se v Životopisu jeho, i byla tato:

a) **Ženy junosti tvojeje neopusti. Aščе bo ju vъznenaviděv otpustiši, nepokryjet nečьst pochoti tvojeje. (Uxorem adolescentiae tuae noli despicere; cum odio habuerit, dimitte; operiet autem iniquitas vestimentum ejus. Malach. 2. 15, 16).**

b) **I schranite se duchom vašim, da neostavit kъždo vas ženy junosti svojeje. I si ichže nenaviděch, tvoraste jako svědětelstvova meždu toboju i meždu ženoju junosti tvojeje, juže jesi ostavil. I ta obьščnica tvoja, i žena zavěta tvojego. (Custodite ergo spiritum vestrum, et uxorem adolescentiae tuae noli despicere. Quia Dominus testificatus est inter te et uxorem pubertatis tuae, quam tu despexisti; et haec particeps tua, et uxor foederis tui. Malach. 2. 14, 15.)**

c) Slyšaste jako rečeno bysť drevniim: Nesatvoriši prěljubi! Ažе glagolju vam: Jako vsak, iže vьzrit na ženu pochotěti jej, uže prěljubi stvoril jest s něju v srdci svojem (Audistis quia dictum est antiquis: Non moechaberis! Ego autem dico vobis: Quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam moechatus est eam in corde suo. Matth. 5. 27, 28).

d) Glagolju vam: Jako iže pustit ženu svoju razvě slovese ljubodějnago, tvorit ju prěljubi dějati; i iže otpuščennuju ot muža pojemlet, prěljubi dějet. (Dico vobis: Quia omnis qui dimiserit uxorem suam excepta fornicationis causa, facit eam moechari; et qui dimissam duxerit, adulterat. Matth. 5. 32.)

e) I že jest Bog sčetal, člověk da nerazlučajet (Quod Deus conjunxit, homo non separet. Matth. 10. 6).

Též i Methodius jakožto arcibiskup přísně stál o zachování pravidel církevních v příčině manželstva; zaznamenán jest v životopise jeho případ, že zamezoval manželstvo infra parentelam, chtěje manžely nepořádné rozvesti, ano i kletbou hroze neposlušným (Žitie).

Zachován jest i přípis jeden pap. Jana VIII. ke knížeti Kocelovi v příčině manželstev, jenž zní v tato slova:

Cozili comiti de his qui uxores suas dimiserunt vel ad alias illis viventibus migraverunt —: Porro eos qui uxores suas dimiserunt vel illis ad alias viventibus migraverunt nuptias, tam diu cum consentaneis eorum excommunicamus, quousque posterioribus remotis priores poenitendo receperint. Sicut enim nuptiae a Deo, ita divortium a diabolo est teste S. Augustino repertum; quod enim conjunxit Deus, homo non separet. Praecipue cum haec pessima consuetudo ex paganorum more remanserit, quorum in talibus non alius nisi ipse diabolus erat magister et auctor (E cod. capit. Olom. 205. Boček Dipl.).

Uspořádání manželstev podle zákonů církevních bylo i zůstalo ještě dlouho potom přenesanadnou úlohou mužů církevních. Také i Vojtěch sv. jakožto biskup Pražský žaloval „de incesta copula et super illicita discidia inconstantis conjugii“ v Čechách (Cosm. 57); i stalo se r. 992 snešení sněmovní takové:

Dux Boleslaus (II.) praesentibus omnibus primatibus suis dedit episcopo Adalberto S. Pragensis ecclesiae: Secundum statuta canonum separare ea conjugia, quae infra parentelam contra sacram legem conjuncta esse reperirentur. (E cod. Stae. Crucis. Wattenbach Beiträge 1849.)

Prvotiny práva mezinárodního.

§. 37. Země česká i Morava, jenž bezmála do osmého století obklíčeny byly na severu, na východu, na jihu, ano i na západu krajinami skoro výhradně slovanskými, vstoupily během řečeného století, kdež se moc Franků víc a více šířila na východ, jmenovitě směrem po Dunaji a k Labi, v mnohonásobné poměry k říši franské. Poměry tyto byly jakž praveno, nejednostejné, jednou klidné podruhé neklidné; jednou uvaleno poddanství na země ty slovanské, ze kterého se jindy zase vytrhly. Samo poddanství divným během bylo hned dobrovolné, hned vynucené; jednou záleželo pouze v odvádění jistých poplatků, jindy dokonce v přijímání knížat z vůle Frankův. Tytýž vyniknuli Slované tak, že panovníci franští sami o mír s nimi se ucházeli; jindy spojovali se oba národy, Frankové i Slované, k odrážení obapolného nebezpečenství. A takž se poměry měnily napořád.

Nicméně byla forma, kterou Slované a Frankové i v době nejtužšího poměru v jednání obapolném zachovávali, převahou mezinárodní. Ukážeme to hojnými příklady, ze kterých zároveň pravidla obcování takového čerpáme, nic nepřijímajíce, coby dostatečně nemohlo se utvrditi, vše zamítajíce, coby z pramenův samo nešlo a toliko na domněnkách se zakládalo.

Obcování mezinárodní má trojí stránku: Obcování v míru, obcování ve válce; k obojímu pak přistupuje jednatelstvo.

Jednatelstvo záleželo jednak v posílání osob s určitými rozkazy k jednání schválně vypravených (poslů, legatů, řečníků), jednak v bezprostředném smlouvání se knížat neboli panovníků.

Poselstva. Kdykoliv se udála potřeba konati některá jednání mezi knížaty rozličných národů a zemí, posíláni jsou pravidelně legátové, posli, aby jednání taková ve jménu knížat konali a na místo postavili, buďto že šlo o mír anebo o jiné potřeby. Jmenovitého připomenutí zasluhují poselstva Slovanů ke stolci papežskému a od stolce papežského ke Slovanům. Za posly neb řečníky vybírali Slované namneze osoby nedomácí, v řečech a ve spůsobech poslů zběhlé, ale pravidelně osoby přední v zemi, které sice i oněm nedomácím vždy byly přidělovány. Bylo za obyčej, že poslové knížatům, ku kterým šli, přinášeli ve spůsobu daru, což bylo v zemi nejvzácnějšího, a že se podobně vraceli s dary navzájem dávanými. Poslové požívali obzvláštní bezpečnosti svých osob, i jest málo příkladů, žeby byli buď zjímáni neb jinak trýzněni.

Stůjtež zde některá vynikavější poselstva, ku kterýmž přibíráme i zprávu o poselstvu Dagobertovu k Sámovi r. 631 vypraveném.

R. 631 vypravil Dagobert k Sámovi legata Sicharia (8. legatarium), aby žádal nápravu za pobití kupců franských v zemích Sámových a za odnětí jim tovaru kupeckého skrze Slovany. Jak vypravuje kronista franský Fredegar, nesměl Sicharius Sámovi na oči, i nemaje jiného přístupu, aby poselství své vyřídil, přestrojil se za Slovana a tak před Sáma se dostal a poselství své vykonal. Sámo nezamítal sice jednati o ustavení nějakého řádu mezi svými zeměmi a Dagobertem, avšak o náhradě a nápravě za kupce jednati se vzpíral. Sicharius, ukvapiv se v řeči, mluvil, což mu uloženo nebylo (quae injuncta non habuerat), ba činil i pohrůžky, jelito prý Sámo i lid jeho sluší pod Dagoberta. Rozhorlen vece Samo: „I země kterou máme, Dagobertova jest, i my jeho jsme, ač zachová-li Dagobert přátelství s námi (si tamen nobiscum disposuerit amicitias conservare).“ Sichar nato: „Není možné, aby křesťané, sluhové Boží, se psy přátelství měli.“ Vece Sámo: „Jste-li vy sluhové Boží a my psi, tedy poněvadž stále proti Bohu činíte, bude nám dovoleno trhati vás zuby.“ I ostraněn jest Sicharius od očí Samových. Což když Dagobertovi ohlášeno, ihned sbíral vojsko, chtěje mocně na Slovany jíti, jakož i učinil.

R. 824 vypravil král bulharský Omortag, jenž byl osadil dnešní uherské Zadunají a tím s Franky v sousedství se dostal, poselství s listy k cís. Ludvíkovi, poprvé o dobré přátelství (pacis faciendae gratia), podruhé o ustanovení hranic. Císař odpověděl po týchž poslích písemně (per eosdem, qui ad se missi fuerant legatos, regi eorum missis litteris prout videbatur, respondit. Ann. Fuld). Obpovědí císařovou, kteráž patrně byla odkládavá, král bulharský se nespokojil, a poslal téhož legáta r. 826 potřetí (legatum ad imperatorem cum litteris), žádaje určitě aby buď bez prodlení umluva o hranice se stala, anebo aby bez umluvy každý hranice své o své ujmě hájil. Že pak císař pořád ještě z jakýchsi příčin v jednání dáti se nechtěl, a legáta bez odpovědi propustil (imperator legatum a se evocatum sine litteris remeare fecit. Ib.), vrazili Bulhaři na rok válečně do franského Pannonska a krutě zdrancovali kraj ten, nově Slovany osaděný.

R. 862 stalo se poselství Rostislava knížete moravského k císaři byzantinskému Michalovi do Cařihradu, s prosbou o učitele slovanské k vůli utvrzení křesťanské víry na Moravě. Císař, jednav mnoho a vřele o to, vypravil na Moravu bratry Konstantina filosofa a Methodia „s dary mnogy“ i s listem velmi lichotným (písav k Rastislavu epistolju), jehožto obsah svrchu jest položen.

R. 869 poselství knížete Kocela blatensko-pannonského ke stolci papežskému, aby dán byl Methodius za biskupa do Pannonie. List papeže Adriana k Rostislavovi moravskému a Kocelovi blatenskému o obnovení biskupstva Syrmiensko-pannonského pro krajiny slovanské.

873—874. Poselství biskupa Pavla Ankonitánského od stolce papežského k císaři Ludvikovi, aby Methodius biskup pannonský propuštěn byl z vazby a biskupství pannonské aby dalšího protivenství od císaře a biskupů německých nezakoušelo. — Poselství knížete Svatopluka moravského ke stolci papežskému, aby Methodius učiněn byl archiskupem moravským. — Poselství téhož knížete k Ludvíkovi, konané od kněze Jana Benátského (Johannes presbyter de Venetiis), aby mír mezi Franky a Moravou postaven byl na místo, což smluvou Forchheimskou i učiněno. Hlavní posel, kněz Jan, učinil na dotvrzení hodnověrnosti své králi přísahu, že tetiž (dle zpráv franských) Svatopluk králi chce býti věren do života a dávati mu poplatek každého roku, ač bude-li mu od krále pokoj dán (Ludovicus rex cum Carlmanno et Hludovico filiis suis in villa Foraheim locutus est, ibique legates Zuentibaldi pacem petentes et fidelitatem promittentes suscepit. Cujus legationis princeps erat Johannes presbyter de Venetiis, qui etiam ut ei rex omni ambiguitate remota crederet, quicquid verbis dicebat, sacramento firmabat, vid. ut Zuentibald regi fidelis permaneret cunctis diebus vitae suo et censum a rege constitutum per annos singulos solveret, si ei tantummodo quiete et pacifice a rege vivere concederetur). Mír zavřen tou měrou, že ním zaručena jest neodvislost Svatopluka od králů německých, ježto až do r. 871 trvala Morava v poddanství k nim, a to dosti tuhém.

R. 879. Poselství Svatoplukovo ke stolci papežskému, v průvodu archiskupa Methodia. V čele poselstva tohoto byl pán moravský Zemižisn. Jednáno o založení biskupstva na hradě Nitře, o vysvěcení Wichinga za biskupa Nitranského a o spořádání služeb božích s liturgickou řečí slovanskou.

R. 889. Poselství papeže Štěpána V. k Svatoplukovi, aby se přimluvil o pomoc městu Římu i celé Italii u krále německého, a to proti zlým křesťanům a hrozícím pohanům. Což se Svatopluk, ač bez prospěchu, i pokusil.

R. 901. Poselství Moravanů do Řezna, aby zavřen byl mír mezi nimi a Němci k vůli společnému odporu proti Uhrům. Mír zavřen a přísaha naň učiněna od poslův, načež poselství německé na Moravu přišlo, aby knížete Mojmíra II. a přední panstvo ve přísahu vzali.

R. 928 učinil král Jindřich vpád do Čech, poněvadž prý Čechové

poselstvu syna jeho Dankmara násilí byli učinili (quod violassent legatos Thancmari filii sui).

R. 970. Poselství knížete Boleslava II. do Říma, aby postaveno bylo biskupství v Praze. V čele poselstva byla sama sestra knížete, Mlada, sestra Dobravy polské (Cosm.).

R. 983. Poselství Čechův do Verony k císaři, aby Vojtěchovi biskupu Pražskému volenému, udělena byla investitura (Cosm.).

Osobní schůze knížat. Schůze knížat byly ovšem ještě slavnější nežli legací právě líčené, ač dály-li se mezi knížaty samostatnými.

Takových jest několikero z časů Svatoplukových. R. 884 sešli se cís. Karel a Svatopluk v krajině nyní rakouské, mezi Tullinou a Kalmberkem. Svatopluk přítomen byl s pány neboli župany svými a smířen jest po válce pannonské s císařem, i slíbil mu věrné přátelství přísahou; dokudžby živ byl císař, že žádného vpádu nepřátelského neučiní do zemí jeho: Imperator per Baioariam ad Orientem proficiscitur, veniensque prope flumen Tullinam Monte-Comiano colloquium habuit. Ibi inter alia veniens Zuentibaldus dux cum principibus suis, homo sicut mos est, per manus imperatoris efficitur, contestatus illi fidelitatem juramento et usque dum Karolus vixisset, nunquam in regnum suum hostili exercitu esse venturus. (Ann. Fuld.) Jinými slovy: Imperator in terminis Noricorum et Sclavorum cum Zuentibaldo colloquium habuit (Ib.). — R. 890 sešel se Svatopluk na témž místě Omuntesberg řečeném s Arnulfem, i žádal Arnulfa důtklivě, aby navštívil Řím a hájil ho před nepřáteli: Mediante quadragesima rex Pannoniam proficiscens, generalem conventum cum Zwentibaldo duce, loco qui vulgo appellatur Omuntesberch, habuit. Ibi inter alia praefatus dux ab apostolico rogatus regem obnixe interpellabat, ut urbe Roma domum Sti. Petri visitaret et Italicum regnum a malis christianis et imminentibus paganis ereptum, ad suum opus restringendo dignaretur tenere. Sed rex multimodis causis in suo regno excrescentibus praepeditus, quamvis non libens postulata denegavit (Ann. Fuld.). Zde také postoupil Arnulf právo, kteréž měli králové němečtí od časů Karla Velikého k Čechám, Svatoplukovi, tak že Čechy i po právu vymaněny jsou ze závazku k říši franské a podrobeny Moravě: Arnulfus rex concessit Zuentibaldo duci ducatum Behemensium, qui hactenus principem suae cognationis ac gentis super se habuerant, Francorumque regibus fidelitatem promissam inviolato foedere conservaverant. Behemi a fidelitate diutius custodita recesserunt et Zuentibaldo duci ex adjectione alte-

rius regni vires non parvas sibi accessisse sentiens fastu superbiae inflatus est. (Regino).

Důležité jsou spolky a přátelstva mezi knížaty, spůsobované ženitbami. Přátelství taková byla u Slovanů velmi trvanlivá. Svatopluk r. 871 pojal kněžnu českou za manželku, i víme, že od r. 871 trvalo přátelství mezi Čechy a Moravany. Vratislav český měl Drahomíru ze Stodor, Mečislav I. Dobravu z Čech.

V míru zavíráno smlouvy o průchod přes zemi. Jmenovité příklady o průchodu cizích vojsk neb knížat přes zemi českou, jenž za náhradu se dály, máme z VIII. a IX. věku. Hned roku 791 píše se, že ve válce avarské táhlo jedno oddělení vojsk franských přes Čechy, od Rudohoří k Dunaji, a zpátky od Dunaje do severních Němec (per Beehaimos). Nepraví se sice při této příležitosti, žeby Čechové za to byli obdrželi náhradu, ale jest to podobné velmi, ještoto vlastně povinnosti žádné k tomu nebylo, přechod pak takový i průvodu i dávání potrav na cestě předpokládá. Toho času Čechové v míru byli se Franky, aniž také dokázati lze, žeby činně byli se účastnili ve výpravě franské proti Avarům. Přechod přes Čechy nemohl se tedy díti jinak než následkem úmluvy. Však r. 840 Ludvík, syn cís. Ludvíka I., později sám císař toho jména II. (Němec), učiniv pozdvižení proti otci a byv od něho za Durinky zahnán, vykoupil sobě cestu přes Čechy za nemalé dary do Bavor (redemto itinere per Sclavorum terram i. e. ze Srb do Bavor, in propria rediit. Ann. F.) Tušímet, že i tažení Ludvíka tohoto, jakožto již císaře, kteréž učinil r. 856 z Glomáčův neboli Dalemínců přes Čechy, bylo za náhradu dopuštěno, anebo alespoň za dary: Per Boemannos transiens nonnullos ex eorum ducibus in deditionem accepit (An. Fuld.) Ještě i r. 984 dal Boleslav II. průchod a průvod Jindřichovi bavorskému přes Čechy k Merseburku, ještoto mu přidružil vojsko, které by ho na té cestě provázelo až za hranice, přičemž vůdcem byl Vok (Vagio). Podobně r. 1106 dal Bořivoj průvod cís. Jindřichovi ve válce zapletenému, od stran bavorských až do Sas k Wikbertovi (dux imperatoris versus Saxoniam dat conductum per terram suam caesare dignum, deducens eum usque ad generum suum Wigbertum. Cosm.)

S národy, kteří válkami neb nájezdy mohli býti nebezpečni, umlouváno, aby nájezdů nečinili, začež jim i výkup dáván. Tak okolo r. 900 vytýkali Moravané Bavorům, že Uhrům dali peníze, aby své nájezdy obrátili do Italie (Sclavi Bavaros criminabantur cum Ungaris

fidem catholicam violasse, et per canem seu lupum aliasque nefandissimas et ethnicas res sacramenta et pacem egisse, atque ut in Italiam transirent, pecuniam dedisse). Psali biskupové bavorští k papeži, odvracujíce nařknutí toto od sebe, pravíce, že Uhrům, kteří utiskali křesťany pannonské, nedali žádných peněz, ale plátěné oděvy toliko, aby prý krutost jejich pokrotili (quia christianis nostris longe a nobis positis semper imminebant et persecutione ipsos nimia affligebant, donavimus illis nullius pretiosae pecuniae substantiam, et tantum nostra linea vestimenta, quatenus eorum feritatem aliquatenus molliremus). Naproti tomu Moravanům vytýkali biskupové, že Uhrům dávali útulek v zemi své (ipsi multitudinem Ungarorum non modicam ad se sumserunt, et more eorum capita suorum pseudo-christianorum penitus detonderunt et super nos christianos immiserunt atque ipsi supervenerunt).

Ve válce vyvinuly se poměry mezinárodní mnohostranněji nežli v míru; války jmenovitě mezi Slovany a Franky skoro nepřetržitě trvaly v IX. i v X. věku. Příčina bývala rozličná: 1. Zadržení poplatku od národa k placení zavázaného, což za totožné pokládáno s odbojem a vzpourou. Případy tyto byly velmi časté; kdykoliv se na př. Slované nedostavili ke sjezdům říšským t. j. neposlali darův neb poplatkův, bráno to ihned za znamení neposlušenství a za zjevné nepřátelství; pročež pravidelně zdvížena válka k pokrocení národa a přivedení ho ve stav předešlý. Kronisté takové neposlušenství nazývají obyčejně „fidem mentiri," „defectionem moliri," „rebellare." 2. Nepřátelské výpady do krajin franských, příčinou plenu. Takovým výpadům odpírali sice nejprvé strážcové pomezí (markhrabata) schválně k tomu ustanovení, avšak namnoze následovala veliká válka. Tak se stalo tuším, že válka Karlem r. 805 na Čechy hlavně pro výpady a nájezdy hluboko do Frank konané, zdvížena jest i opakována, aby je neškodnými sobě učinil. 3. Osvědčení nepřátelského smýšlení knížat samostatných, jednoho ke druhému. Takž r. 826 žádali Bulhaři, aby císař upravil spolu s nimi hranice obapolného území v Pannonsku, podruhé i potřetí. Císař chtěje se všemu takovému jednání vyhnout, neměl se k tomu, i zdvíhli Bulhaři válku a vpadše do Pannonie zdrancovali velikou končinu po Dravě i Dunaji. R. 883 žádal Svatopluk Arnulfa, aby mu přísahou se osvědčil, že poddaní jeho s Bulhary proti Svatoplukovi neukládali o nepřátelství ani proti říši jeho. Což když Arnulfovi nezdálo se učiniti, jal se Svatopluk moci válečné užívati proti Pannonsku. (Zuentibaldus dux misit

nuntios ad Arnulfum, ait illi: „Inimicos meos sustentas; si eos non dimiseris, nec me pacificatum habebis“. Alteram vero occasionem adversus eum protulit: „Tui homines in vitam meam nec minus in regnum meum, dolose cum Bulgaris conciliaverunt; hoc volo mihi cum juramento, verum non esse, contestari.“ Quorum neutrum unquam se facturum Arnulfus renuntiat. Ann. F.). 4. Pomsta za bezpráví. Nejpřípadnější příklad takovéto pohnútky k válce máme z dějin Svatoplukových r. 871. Svatopluk vydal strýce svého Rostislava do moci Franků, ale Frankové jali i jeho a opanovali Moravu proti právu. Moravané povstali a učinili sobě kněze Slavomíra knížetem. I slíbil Svatopluk Frankům, že Slavomíra pokrotí, a táhnul s vojskem franským na Moravu. Tu spojiv se rázem s Moravany udeřil sám na vojsko franské a je potřel; válčil pak úsilně s národem franským, provozuje pomstu za jich neslušné s ním i s Moravou nakládání. 5. Pominutí míru t. j. úmluvy o mír, kterou zavíráno na čas určitý, na lhůty neb roky, tak že po vypršení lhůty buď nová úmluva následovala anebo bez úmluvy stav bezpříměrný nastal. Z toho plynula ne-li válka, tož možnost a oprávněnost boje. Příklad máme v dějinách Uhrů: Jindřich král německý, jemuž se r. 926 podařilo zajmouti jednoho z nejoblíbenějších vůdcův Uhrů, žádal na Uhřích, aby se zavázali k míru devítiletému, ač má-lí jim vůdce vydati; Uhrové přistoupili na to i ještě mnohou výplatu králi učinili; spolu však také každoročné dary od Němců za dodržování míru brávali, jakž ze zprávy roku 933 u Witichinda obsažené vysvítá: Legati Ungarorum adierunt regem pro solitis muneribus. Že pak Jindřich zdráhal se takové dary toho roku dáti, pokládali Uhří mír za skončený a bez meškání velikou válku zdvíhli, vrazivše přes Moravu a Glomáče do končin Sasův, plenice a drancujíce. Podobně pokládáno r. 892 za to, že mír mezi Svatoplukem a Arnulfem pominul, ježto Svatopluk toho roku nepřišel k Arnulfovi do krajiště východního jdoucímu, kdežto ještě rok předtím, 891, poslové Arnulfovi na Moravě byli a mír obnovili. Z té příčiny zdvíhnul Arnulf skutečně i válku proti Svatoplukovi, majícímu toho času celou skoro Pannonii v moci, přibral k sobě Uhry a jednal spolek s Bulhary; nicméně ještě i následujícího roku boj se Svatoplukem opakovati musel, 893, ač bez prospěchu a s velikým nebezpečenstvím. 6. Ještě jiný původ a počátek mívaly války ve výbojných choutkách toho neb onoho knížete, toho neb onoho národa. Namnoze stávalo se také, že se kníže neb národ zapletl do války, když jednav sobě stranníky neb pří-

vřenec v cizí zemi, pro ně v nepřátelství vešel. Takovouto politiku provozovali ponejvíce panovníci franští hledíce, kterakby v zemích sousedních rozsili nesvornost a oslabovali moc sousedův. Takovouto politikou stalo se, že i Svatopluk, maje knížectví Nitranské z moci Rostislavovy sobě svěřené, spojil se s Franky (Zuentibald nepos Rastisi propriis utilitatibus consulens, se Carlmanno una cum regno quod tenebat, tradidit. Ann. Fuld.) a neváhal se, strýce Rostislava vydati v moc Frankův. Zatím Frankové, osadivše Moravu pojednou ostřelou, vynašli i na Svatoplukovi příčinu viny (Zuentibald apud Carlmannum infidelitatis crimine insimulatus in custodiam missus est. Ib.), patrně aby i jeho z panství moravského odstranili, což se jim však nepovedlo, an Moravané učinili Slavomíra knížetem, a Svatopluk z vazby propuštěn s Moravany se spojil a Franky pohubil, jsa napotom přenebezpečný sok jejich až do skonání svého. R. 898 nařízeno krajišníkům ve východním krajišti, aby hleděli rozsíti nesvornost mezi bratry, syny Svatoplukovými, a potom podporovati toho, který by se k Frankům uchýlil (istius dissensionis et disruptae pacis inter fratres Arbo comes instructor delatorque atque proditor esse convincitur, et ob hanc causam praefectura sua ad tempus caruit, quam non multo post accepit. Ann. Fuld.); povstala válka na Moravě mezi bratry, i nemeškali Frankové vtrhnouti válečně do ní, aby pomohli mladšímu bratrovi Svatoplukovi proti staršímu Mojmírovi, 899; Mojmír nicméně nadvládnul a Svatopluk s družinou přinucen byl hledat útočiště v Bavořích. — Cosi podobného přihodilo se i roku 936 v Čechách; jeden župan neboli kníže český v končinách poohránských odtrhoval se od Čech a hledal přátelství Němců i našel podpory. I vstal proti němu Boleslav I., aby ho pokrotil. Župan poslal do Sas o pomoc. Pomoc sice přišla, válka mezi Sasy a Čechy se zžala, ale konec byl, že pomoc německá byla zničena a župan přemožen, hrad jeho pak ze základu vyvrácen (Witich.). Nejvýdatnější žeň měla takováta politika na konci 10. a na počátku 11. století, ba i po celé 11. a 12. století v Čechách, kdež knížata domácí na obrat hledali pomoci německé, hned ten hned onen, druh proti druhému.

Počátek války. Národ, jemuž válkou hrozeno, staral se mnohdykráte, aby válce nadešel a nastávající nebezpečenství odvrátil; tu posíláno jednatele a nabízeno rukojmě. Tak r. 849 Čechové pro pace et securitate sua obsides se daturos et impetrata facturos, per legatos promittunt. R. 893 Zuentibald pacem poposcit et dato

filio obside, hanc sero promeruit. — Ohlašování války neboli vypovídání nedálo se formálně; aspoň žádné paměti o jednání takém nemáme; ovšemť že přípravy k válce již v sobě zavíraly vyhlášení jí. Přípravy takové byly: 1. Obmezení obchodu se zemí, na kterou válku zdvíženo, ano i dokonce úplná zápověď všeho obchodu s ní. Obmezení vztahovalo se hlavně na tovar válečný (zbroj, koně) a na věci k výživě nejpotřebnější (na př. sůl). Roku 805 obmezil Karel obchod ze Frank do Čech tím, že nedopustil kupcům franským jíti dále než na pomezní hrady německé; zcela zakázal prodávati koně a zbroj (capit. VII. De negotiatoribus qui partibus Sclavorum et Avarorum pergunt, quousque procedere cum suis negotiis debeant i. e. ad Halazstat, praevideat Madalgaudus, ad Forchheim et ad Breemberga et ad Regenisburg, praevideat Audulfus et ad Lauriacum Warnarius. Et ut arma et brunias non ducant ad venundandum. Quodsi inventi fuerint portantes, omnis substantia auferatur ab eis, dimidia quidem pars partibus palatii, alia vero medietas inter missum et inventorem dividatur.) R. 892 král Arnulf, maje válku s Moravou, žádal po vyslanství schvalně vypraveném, aby Bulharové, v jichžto zemi se nacházely solní doly (nyní marmarošské a sedmihradské), nedopouštěli sůl dováženi do Moravy (missos etiam suos ad Bulgarios et regem eorum Laodomur ad renovandam pristinam pacem cum muneribus transmisit, et ne coemtio salis inde Moravanis daretur, exposcit, qui a rege honorifice suscepti, cum muneribus reversi sunt. Ann. Fuld.). 2. Hledání spolku u jiných národů, jmenovitě sousedních, buď aby činně pomáhali anebo aspoň nepřátelům žádné podpory neposkytovali. R. 864 Ludvík Němec, chtěje Rostislava pokořit, jednal o spolek s Bulhary (rex pacem cum rege Vulgarorum confirmare et Rasticium aut volendo aut nolendo sibi obedientem facere. List pap. Mikuláše). R. 882 učinili Bulhaři v čas války mezi Moravany a Franky válečný vpád do moravského Slovenska, ve srozumění jsouce se Franky. „Tui homines, vzkázal Svatopluk Arnulfovi, in vitam meam nec minus in regnum meum dolose cum Bulgaris conciliaverunt (qui priori anno suum regnum vastavere. Ann. Fuld.) R. 892 spojil se Arnulf jda válkou na Svatopluka, s nově přišlým národem Uhrů, kteří jemu tak jako před tím Bulhaři, ku pomoci přispěli (Agarenos ubi reclusi erant, dimisit. St. Gall. Ungaris etiam ibidem ad eos cum exercitu venientibus. Fuld.). Téhož roku hledal spolek s Bulhary, aby Moravanům nedodávali soli. R. 895 Čechové, nemohouce po smrti Svatoplukově

snášeti nátisky Moravanů, hledali spolek s panovníky německými, čehož i užili a společně s Franky na Moravu udeřili. Zatím veliké nebezpečenství, kteréž počalo hrozit od Uhrů Moravanům i Frankům, svedlo oba tyto národy netoliko k míru, ale i ke spolku válečnému proti nájezdům Uhrův, r. 901. — R. 955 spojen byl Boleslav I. s cís. Ottou, odolávajíce spolu nájezdům uherským; v bitvě u Augsburka stálo v řadách vojsk německých oddělení Čechů 1000 mužů silné (in octava legione erant Bohemi electi milites mille, armis potius instructi quam fortuna. Witich.); kromě toho bojoval Boleslav o sobě s Uhry, jež i porazil (et aliud bellum cum eis gerebatur a Poemanis, ubi comprehensus est rex illorum nomine Lele extincto exercitu ejus. Hepid.).

Také nebylo neobyčejno, najímati **válečníky za mzdu** z druhých národů; příklad máme o Srbích, že r. 869 bojovali ve válce jejich s Franky najatí Čechové (Hludovicus cum Sorabis manum conserens, primo quidem quibusdam occisis, hostes terga vertere cogit, deinde vero non modica ex eis multitudine prostrata, et Behemis qui a Sorabis mercede conducti fuerant, partim occisis partim turpiter ad sua redeuntibus, ceteros in deditionem accepit). Ježto letopisec Fuldenský praví, že Čechové za mzdu šli Srbům na pomoc, musí se v tomto smyslu vykládati i jiné místo u něho, kdež se vůbec dí, že Srbové a Suselci připojili sobě Čechův r. 869: Sorabi et Siusli junctis sibi Behemis et ceteris circumcirca vicinis, antiquos terminos Thuringiorum transgredientes ecc., a r. 880: Daleminci et Behemi et Sorabi ceterique circum circavicini, pariter conglobati, Thuringios invadere nituntur. R. 967 poslal Boleslav I. zeti svému Mečislavovi polskému, majícímu boj s Wichmanem, dva sbory jezdců na pomoc (accepit M. ab eo equitum duas acies. Witich.).

Vedení války bylo kruté; nepřítel neznal skoro žádných mezí v řádění proti nepříteli. Válka směřovala přímo ke svrchovanému poškodění a pokoření protivníka. V nepřátelské zemi vládnul meč i oheň. Frankové hledívali nejvíce k tomu, aby v kořist brali jmění nepřítelovo, jmenovitě aby se zmocnili pokladů knížecích; tak to učinil r. 796 Pipin, dobuda ve hrinku avarském mezi Dunajem a Tisou pokladu avarského (thesaurum priscorum regum multa saeculorum prolixitate collectum, direptis omnibus Hunnorum opibus; omnes Hunnorum opes ac thesauri sublati et Karolo allati sunt. Ann.), tak to učinili r. 870 váleční franští, opanovavše Moravu a vezmouce poklad knížecí (di-

tatusque gaza regia. Ann. Fuld.). Také slídili po majetku od obyvatelů domácích poschovávaném, zakopaném po polích a po lesích (et abscondita quaeque in silvis vel defossa in agris reperiens cum suis diripuit. Ann. Fuld.). Frankové netoliko že ohněm pálili hrady a dědiny, ale i stromoví ovocné na Moravě podtínali. (Arnulfus cum exercitu regnum Marahensium ingressus, cuncta quae extra urbes reperit, solotenus demolitus est; ad ultimum cum et ceterae fructiferae arbores radicitus excinderentur, Zuentibald pacem poposcit 890. Regin.) — Slované čeští, ještě pohané, činili výpady do zemí franských a unášeli ženy odtamtud; proto zanechaly jeptišky klášter Milický okolo r. 800 a uchýlily se dále k Fuldě (ab incursu paganorum Sclavorum, qui e regione Boemiae saepius irruptionem facere et homines abducere solebant. List. z r. 800. Erb. Reg. 14); r. 869 vrazili přes lesy do Bavor a brali ženy (Sclavi qui vocantur Behemi terminos Baiovariorum crebris incursionibus infestant, et quasdam villas incendio tradentes, mulieres inde duxere captivas. Ann. Fuld.). Moravané Svatoplukovi hubili krajiny franské, zvláště statky vynikavějších protivníků, ohněm a mečem, obyvatelstvo brali v plen, ano mstili se na osobách tím, že jim uřezávali nosy a uši, též i plodidla, jako se to stalo r. 883—884 v Pannonii synům i příbuzným krajištníka východního Engelskalka. (Servi et ancillae cum parvulis suis consumpti sunt, primoribus quibusdam tentis, quibusdam occisis, et quod turpior erat, truncatis manu, lingua, genitalibus, remissi sunt. Ann. Fuld. Apprehenso Werinherio, Wezziloni quoque comiti, qui illorum propinquus erat, dexteram manum cum lingua et monstrum simile! verenda vel genitalia ut nec signaculo desistente, abscinderunt, homines vero illorum quosdam sine dextra laevaque reversi sunt. Ann. Fuld.), což se až na pomstu osobní ponášelo. Zpuštění Pannonska skrze Moravany hroznými barvami se líčí od kněží Salcburských (alios captivos duxerunt, alios occiderunt, alios ferina carcerum fame et siti perdiderunt, innumeros vero exilio deputaverunt et nobiles viros ac honestas mulieres in servitium redegerunt, ecclesias Dei incenderunt et omnia aedificia deleverunt, ita ut in tota Pannonia tantum una non appareat ecclesia. 900).

Přímeří zavíráno k vůli jednání o mír. Příklad máme z r. 849, kdež Čechové byvše na pomezí bojem podstoupeni od Franků, poslali ke krajištníkovi Tacholfovi, k němuž měli zvláštní důvěru, proto že znal práva i řády lidu slovanského, nabízejíce se k míru a slibujíce rukojmě dáti i rozkazy plniti. Mezitím ostatní

vůdcové franští, sočíce na Tacholía a oblíbenost jeho, bez ohledu na připravování míru udeřili na Čechy (citato impetu inconsultis caeteris, bellum hostibus paci studentibus intulerunt), avšak Čechové hrozně rozezlení pro toto zlomení příměří, pobili jich tak že sami rukojmě jim dáti museli a toliko určitou drahou do vlasti své se vrátiti směli. (Ann. Fuld.)

Po válce následoval mír; mírem měla být válka ukončena a poměr obou mocí nově upraven, podle toho kdo byl vítězem, kdo poraženým. Vítěz žádal pravidelně a především rukojmí (obsides): R. 848 Hludovicus Boemannos eruptionem molientes contrivit, legatosque pacis gratia mittere et obsides dare coëgit. R. 849 Frankové od Čechův poražení, unde coacti obsides dabant eis, a quibus suscipere dedignati sunt, ut inlaesi ab hostibus et via tantum publica pergentes in patriam reverti potuissent. R. 856 Hludovicus Dalmatios (Glomače) proelio superat acceptisque obsidibus tributarios fecit. R. 864 Hludovicus Rastizen obsedit, qui cum regis copiis congredi non auderet, atque loca sibi effugendi denegata cerneret, obsides quales et quantos rex praecepit, necessitate coactus dedit. R. 890 Zuentibold pacem poposcit et dato filio obside hanc sero promeruit. R. 946 cum moraretur Otto in campis silvestribus venationem agens, obsides Bolizlavi vidimus, quos populo rex praesentari jussit, satis super eis laetatus. — Byl-li poražený ve svazku poddanstva k vítězi, musel obnoviti slib věrnosti, což se dálo v ten spůsob, že sliboval za sebe do života. R. 864 Rostislav dal Ludvíkovi rukojmě, jakých si tento žádal, et insuper cum universis optimatibus suis fidem se cunctis diebus regi servaturum, juramento firmavit. Podobně dálo se i tehdá, když mezi knížaty smíření se stalo. Svatopluk vítěz vzkázal r. 874 Ludvíkovi Němci, že chce jemu do života být věren, ano i poplatek dávati, jestliže pokoje od něho požije, ut Zuentibaldus regi fidelis permaneret cunctis diebus vitae suae et censum a rege constitutum per annos singulos solveret, si ei tantummodo quiete et pacifice a rege vivere concederetur (Ann. Fuld.). Tot opakoval Svatopluk ještě i r. 884 proti cís. Karlovi, an přišed k němu ve východním krajišti po válce vítězné, cum principibus suis homo sicut mos est, per manus imperatoris efficitur, contestatus illi fidelitatem juramento et usque dum Karolus vixisset, nunquam in regnum suum hostili exercitu esse venturus (Ann. Fuld.). — R. 950 poddal se Boleslav I. cís. Ottovi bez boje, ač ve válce: Urbe egressus maluit tantae majestati subjici, quam ultimam pernitiem pati, subque signis (pod korouhvemi) stans et

regem audiens responsaque reddens veniam tandem promeruit. (Witich.) Ex eo regi fidelis servus et utilis permansit (Ib.), což se i o bratru Boleslavovi starším, Václavu sv., praví: R. 928 Henricus Pragam adiit cum omni exercitu, regemque ejus in ditionem accepit; frater erat Bolislavi, qui quamdiu vixit imperatori fidelis et utilis mansit. (Witich.) V tomto mravu spatřiti lze dosti zřetedlně způsob v soukromém životě středověkém zachovávaný, že totiž při zabití zábojce podrobil se pokoře a zároveň slíbil, že k poškoděnému (příbuznému) zachová pečlivou věrnost až do smrti.

Po bitvách vyměňováno rukojmě za zajaté, jakž toho světlý příklad máme z r. 871, kdež Karlman po strašné porážce své u Děvína všecky rukojmě moravské, kteréž měl, Svatoplukovi na výměnu poslati kázal (Carlmanus omnes obsides qui in suo regno erant, jussit colligi et Zuentibaldo reddi, vixque unum virum inde seminecem recepit. Ann. Fuld.).

Vítězové podrželi namnoze končiny ve válce opanované v moci a v panství svém; tou měrou odtržena od Čech končina hořejší Ohry s Chebem a hořejší Lúžnice s Vitorazí. I všecku Moravu opanovali Frankové r. 870, avšak mocí opět vypuzeni jsou ze země, aniž se jí zmocnili více. Svatopluk r. 884 opanoval Pannonsko, a podržel je po 10 roků v rukou svých, a j. a j.

Zvláštní příklad, jak se mezi národy mír zavíral, máme z r. 901: Moravané trpíce nájezdnými Uhry žádali Bavorův, aby spolu vešli v mír (Ibi inter alia missi Maravorum pacem optantes pervenerunt, quod mox ut petierunt complacuit et juramento firmatum est). S bavorské strany odebrali se pak poslové na Moravu, aby knížete a přední župany zemské na mír ten u přísahu vzali. (Inde ob hoc ipsum Richarius episcopus et Udalrius comes Marahaha missi sunt, qui eodem tenore ut in Baioaria firmatum fuit, ipsum ducem et omnes primates ejus eandem pacem se servaturos, juramento constrinxerunt. Ann. Fuld.).

Zbývá ještě promluviti o poměru Čech a Moravy k říši franské v 9. a 10. století.

Frankové panství své šířili po zemích sousedních, i dařilo se jim to nejvíce mocí válečnou, nejprvé v samých zemích německých. Hlavní péče směřovala k tomu, aby země zbaveny byly domácích vévod, které ještě měly, a tak aby podrobeny jsouce jedné vládě, jedné správě, jedné moci pomahaly tvořiti stát veliký a mocný. Tak se v 8. stol. stalo Frisům, že r. 734 domácí vévoda Poppo Karlu Martellovi podlehnul a země frisská přivtělena úzce

k říši franské; tak se stalo Bavorům, když pokořen vévoda jejich Thassilo, kteréhož Frankové pro odboj na smrt odsoudivše z milosti poslali do kláštera, kdež i skonal; tak se stalo Sasům, kteří po dlouholetém, tvrdošijném a nad míru krvavém odporu proti Frankům přemožení vtěleni jsou v létech 777—804 v říši Karlovu, ztrativše navždy národní svou samostatnost. Podobný osud potkal dále i Avarův na středním Dunaji, kteří r. 791 a 796 na hlavu poraženi a s zemí pannonskou, v které sídleli, podmaněni jsou žezlu franskému.

Jinak bylo u Čechů a Moravanů. Ne že by se Frankové nebyli snažili na ně, aby jim vpravili svůj zákon, svou moc, své panství, avšak co se Frankům podařilo u Bavorů a Sasů, nezvedlo se u Slovanů českomoravských. Slované čeští odbyli sobě r. 805—806 válečnou návštěvu Karlovu, neméně hroznou jako ta, kterou byl vypravil r. 791 a 796 proti Avarům; bez vítězství, bez výsledku odešly voje Karlovy z Čech, nezanechavše tam ani křesťanství ani moc svou politickou. Bližší pádu svému byli Slované moravští; i ti již bezmála sdíleli osud Bavorů a Sasů, když se Frankům r. 869 podařilo zmocniti se osoby Rostislavovy. Rostislav tak jako druhdy bavorský Thassilo, postaven na soud pro odboj a podobně jako Thassilo odsouzen na smrt, leč poslán do kláštera, odkuž více nevyšel. Touž dobou drželi Frankové i Svatopluka, následníka Rostislavova, v moci své, a Moravu osiřalou mělo již vojsko franské osaděnu (870); Karlman pak zřídil vládu v ní, jakoby Svatopluk více vládnouti neměl (Carlmannus vero regnum Rastizi nullo resistente ingressus, cunctas civitates et castella in deditionem accepit et ordinato regno atque per suos disposito, ditatusque gaza regia revertitur. Ann. Fuld.). Ale Slované moravští porozuměvše, že jim hrozí záhuba neodvratná, postavili sobě kněze Slavomíra, z příbuzenstva Svatoplukova, za knížete a jali se vyháněti posádky franské ze hradů (Sclagamarus contra Engilscalcum et Willihelmum duces Carlmanni proelia movere et eos ex obsessis civitatibus expellere nititur). Podniknutí jejich došlo úplného vítězství, když Svatopluk přitáhna před Děvín s vojskem franským, lest dávaje za lest, s nimi se spolčiv vojsko franské zničil. Skutkem r. 871 provedeným zachránili Moravané neodvislost svou, i znikli poddanstva franského.

Politika panovníků franských naproti jiným národům byla vždy obmyslná, směřujíc skoro ustavičně k výbojům a k podmaňování. Příklady na to jsou, kterak r. 824—826 zacházeno s le-

gaty Bulharův, žádajícími o určité vytčení hranic; kterak r. 870 jednáno se Svatoplukem, jenž byl Rostislava v ruce jejich vydal; kterak r. 882 Arnulf proti Svatoplukovi se choval; r. 898, kdež krajištníci franští rozkaz měli, aby spor mezi syny Svatoplukovými, Mojmírem II. a Svatoplukem, rozněcovali, nadržujíce tomu z nich, který by spíše jich podpory hledal. A což praví biskupové, hlasatelé pravd křesťanských, r. 900 o poměru Moravanů k Frankům: Sive velint sive nolint, regno nostro subacti erunt (arcib. Salcburský); Velint nolint, Francorum principibus colla submittent (arcib. Moluccký)!

Není jasnějšího osvětlení poměru mezi Slovany a Němci ve středověku nad zprávy ze tří rozličných století, z rozličných příležitostí a od rozličných zpravodavců: Z časů Sámových v 7., z časů Svatoplukových v 9., a z časů Břetislavových v 11. století. Sicharovi legatovi Dagobertovu dává Sámo tuto odpověď: Et terram quam habemus, Dagoberti est et nos sui sumus, si tamen nobiscum disposuerit amicitias conservare! Fredegar ad a. 630). Ludvíkovi Němci vzkazuje Svatopluk r. 874 u prostřed svých nad Franky vítězství: Ut Zuentibald regi fidelis permaneret cunctis diebus vitae suae et censum a rege constitutum per annos singulos solveret, si ei tantummodo quiete et pacifice a rege vivere concederetur (Ann. Fuld. ad. 874). A Břetislav I. oznamuje cís. Jindřichovi III. r. 1040 po vítězství svém u Domažlic: Semper salvo tenore nostrae legis fuimus et hodie sumus sub imperio Karoli regis; et ejus successoribus nostra gens nunquam extitit rebellis et tibi in omnibus bellis mansit et semper manebit fidelis, si justitiam nobis tantum facere velis! (Cosm. ad a. 1041.).

Aby měli mír a pokoj od sousedů, uvolovali se Slované čeští a moravští ochotně k výročnému poplatku; v tom záleží povaha a podstata poddanstva jejich k Frankům. Tribut zakládal se u řečených Slovanův na uvolení dobrovolném, nikoliv na vynucení, neboť nenalezáme nikdež žádné, sebe menší zmínky podstatné, žeby Frankové násilím byli poplatek vymohli a uložili na dva tyto národy.

I. Čechové dávali poplatek počínajíc prvními lety 9. věku. Vědomo, že Karel r. 805 a 806 po dvakráte vypravil voj převeliký do Čech, kdež sice nepořídil, čeho tuším zamýšlel, nemoha té země podmaniti jako Sasův a Avarův, ale přiměl Čechy k tomu, aby chtějíce odvrátiti dalších pohrom záhubné války od sebe, za-

vázali se držeti mír s Franky a na znamení mírného smýšlení svého, dávati roční tribut. Podle Kosmy trvala ještě v 11. století paměť v Čechách, že placení poplatku pocházelo z časů Karlových, a to z časů Pipinových syna císaře Karla, což sice potud jest mylné, že nikoliv Pipín ale bratr jeho Karel, a to r. 805 a 806 s Čechy měl co činiti; také nelze říci, žeby právě summa 500 hřiven a 120 volů byla tehdá umluvena; než o pravdivosti paměti té netřeba pochybovati.

V té věci docela přistupujeme k rozboru podanému v rozpravě prof. Tomka: O právním poměru Čech k někdejší říši německé (Č. Č. M. 1857). Podle Kosmy vzkázal Břetislav I. cís. Jindřichovi III.: Semper salvo tenore nostrae legis fuimus et hodie sumus sub imperio Karoli regis; et ejus successoribus nostra gens nunquam restitit rebellis, et tibi in omnibus bellis mansit et semper manebit fidelis, si justitiam nobis tantum facere velis. Talem enim nobis legem instituit Pipinus, magni Karoli regis filius, ut annuatim imperatorum successoribus 120 boves electos et 500 marcas solvamus (marcam nostrae monetae 200 nummos dicimus). Hoc testatur nostratum aetas in aetatem; hoc omni anno sine refragratione tibi solvimus et tuis successoribus solvere volumus. At si aliquo praeter solitum legis jugo nos aggravare volueris, mori potius prompti sumus quam insuetum ferre onus. — Za potvrzení této paměti pokládati se mohou slova chvalopisce Karlova, Einharda, řkoucího ve slohu ovšem panegyrickém: Omnes barbaras ac feras nationes, quae inter Rhenum et Vistulam fluvios, Oceanumque et Danubium positae, lingua quidem pene similes, moribus atque habitu valde dissimiles Germaniam incolunt, ita perdomuit, ut eas tributarias efficeret; inter quas praecipui sunt Weletabi, Sorabi, Abotriti, Boemanni, cum iis namque conflixit; caeteras quorum multo major est numerus, in deditionem suscepit.

Slované čeští poplatek tento odváděli tušim každoročně, posílajíce schvální poselstvo ke dvoru franskému. Tak rozumíme aspoň zprávám o legátech Slovanův při dvoře franském r. 815 v Paderbornu: In loco qui Padrabruno, Hludovicus generalem populi sui conventum habebat; ibi ad eum omnes orientalium Sclavorum primores et legati venerunt. (Einh.); r. 821 ve Frankfurtě: In quo conventu omnium orientalium Sclavorum i. e. Abodritarum, Soraborum, Wilczorum, Beheimorum, Marvanorum, Praedecentenorum et in Pannonia residentium Avarorum legati cum muneribus ad se directos audivit. (Ib.)

Jestliže Čechové nepřišli a poplatku nedali, pokládáno to za znamení nepřátelského smýšlení. Tím se vysvětlují slova letopiscû franských, píší-li o Češích: Fidem mentientes, contra Francos rebellare molientes, defectionem molientes. Následek býval pravidelně, že Frankové Čechům hrozili výpravou. Příklady r. 848, 849.

Poplatek český počítán jakožto důchod říšský, jenž při rozdělování říše za Karolingû oblíbeném vážil jako dílec, připadající tomu, komu se dostalo zemí sousedních. Takováto přidělování stala se r. 817, r. 865, a r. 876. Roku 817: Charta divisionis imperii per Ludovicum Pium inter filios. II. Hludowicus volumus ut habeat Bajoariam et Carentanos et Beheimos et Avaros atque Sclavos qui ab orientali parte Baioariae sunt. Roku 865: Ludovicus regnum suum inter filios suos divisit et Karolomanno quidem dedit Noricam i. e. Baioariam et marcas contra Sclavos et Longobardos, Ludovico vero Thuringiam, Austrasiam. Francos et Saxoniam dimisit; Karolo quoque Alemanniam et Carvallam reliquit (Chron. Fontanell.). Roku 876 po smrti Ludvíka II. Němce: Carolmannus sortitus est Bajoariam, Pannoniam et Carnuntum quod corrupte (sic) Carentanum dicitur, nec non regna Sclavorum Behemensium et Marahensium; Ludovicus orientalem Franciam ecc. (Regino).

Závazek Slovanû českých k davání poplatku do Frank, sám sebou velmi prekární (nebť čteme více o válkách mezi Čechy a Franky než o míru), pominul docela, když r. 890 Arnulf, syn Karlmanûv, právo Frankûv, kteréž měli k Čechám, v plné formě právní postoupil knížeti Svatoplukovi moravskému: Arnulfus rex concessit Zuentibaldo Marahensium Sclavorum duci ducatum Behemensium, qui hactenus principem suae cognationis ac gentis super se habuerant, Francorumque regibus fidelitatem promissam inviolato foedere conservaverant. Behemi a fidelitate diutius custodita recesserunt et Zuentibold ex adjectione alterius regni vires non parvas sibi accessisse sentiens, fastu superbiae inflatus est (Regino).

Tímto skutkem pominul všechen posavadní právní i faktický poměr země české ke Frankûm; panovníci franští i toho práva, které jediné k Čechám měli, totiž práva poplatku, právně se odřekli a je na Svatopluka moravského, jenž dávno předtím moc velikou nad Čechy provozoval, přenesli. Rokem 890 končí se první doba poměrû Čech k říši franské.

II. V jiném poněkud postavení byla Morava k říši franské;

o počátcích nevíme leč že země tato skutečně na počátku 9. století byla částkou biskupství Pasovského v ohledu církevním a poddána panovníkům franským v ohledu politickém (terra Sclavorum qui Maravi dicuntur, quae regibus nostris et populo nostro, nobis quoque i. e. archiepiscopo Juvavensi cum habitoribus suis subacta fuerat tam in cultu religionis quam in tributo substantiae secularis. List r. 900). Moravané měli svůj vlastní rod panovnický (Mojmírovce), ale knížata dosazováni jsou z rodu toho podle vůle panovníků franských; tak Rostislav r. 846 (Hludowicus cum exercitu ad Sclavos Marahenses defectionem molientes profectus est, ubi ordinatis et juxta libitum suum compositis rebus ducem eis constituit Rastizen, nepotom Moimari. An. Fuld.); tak i Svatopluk, jenž pomocí Frankův zamýšlel dostati se na stolec moravský, vydav prvé Rostislava v ruce jejich na soud a ssazení. Při této příležitosti mínili Frankové pokročiti dále, zbavili Moravu vlastního panovníka, usadili tam úředníky franské a zemi Mojmírovců učinili provincií franskou jako prvé Sasy, Bavory a jiné. Což se však nepodařilo, ano úsilím Svatopluka, zaměna sebe vidoucího, v opak se obrátilo. (871.) — Moravané povinni byli zachovávati mír s Franky a dávati poplatek roční. Z tohoto poměru snažila se Morava, a to hned za Mojmíra I., silněji za Rostislava, nejmocněji pak za Svatopluka I. vymoci, až se jí to r. 874 smlouvou Forchheimskou povedlo. Ve smlouvě té slibuje Svatopluk Ludvíkovi Němci, že mu chce býti do smrti své věren a že chce dávati poplatek roční jak Ludvík určí; za to však žádá, aby se Ludvík zavázal, že s Moravou zachová mír a popřeje jí pokoje (videlicet ut Zuentibald regi fidelis permaneret cunctis diebus vitae suae et censum a rege constitutum per annos singulos solveret, si ei tantummodo quiete et pacifice a rege vivere concederetur. Ann. Fuld.) Zároveň utvrzeno smluvou touto, že Morava, která toho roku přestala být částkou diecesí Pasovské, zachována býti má při svém vlastním arcibiskupství, toho roku zřízeném, bez námitek a odporů. Ještě větší neodvislosti dočkala se Morava za dalšího panování Svatoplukova, kdež poměr mezi ní a říší přibral na se docela povahu postavení mezinárodního. Roku 890 odřekli se Frankové i toho práva, kteréhož měli k Čechám, Čechy pak se staly částkou mohutné říše moravské, jenž podle toho svobodnější byla než ještě Čechy.

Říše, kterou vládnul Svatopluk za posledních let života svého, skládala se z následujících zemí: Z Moravy vlastně tak řečené,

v mezích, kteréž jsme hned napřed vypsali; z Nitranska, kteréž sahalo až k Bulharům, tedy asi za řeku Hron; z Čech, kteréž se s Moravou přátelily hned po pádu Rostislavovu r. 870, až i právně postoupeny jsou Svatoplukovi r. 890; ze Slovanů na Visle sedících, kterýchžto knížete ještě pohana Svatopluk přemohl a panství svému podrobil (dle zpráv Životopisu sv. Methodia); ze Slovanů na Odře osedlých, o čemž předně svědčí zpráva Let. Fuld., oznamujících, že r. 872 vypraveno jest jedno oddělení vojsk proti Moravě z Durinků a Sasů složené severně, tedy přes Labe, které však nepokročivši brzy se vrátiti muselo; zadruhé vědomost u Ditmara zachovaná, že Slované polabští Svatoplukovi druhdy platili daň (Boemii, rozuměj Moravané, regnante Zuetepulco duce quondam fuere principes nostri; huic a nostris parentibus quotannis solvitur census, et episcopos in sua regione, Marierun dicta, habuit, quod omne is et successores sui, superbia tumidi, perdiderunt); konečně z Pannonie, kterouž Svatopluk r. 882 opanoval a proti Arnulfovi mocně držel, jakž to vidno ze zpráv r. 892, že poslové franští k Bulharům na Tise vypravení museli obcházku učiniti až po řece Kulpě a Savě, pak ze slov cís. Konstantina Porf., že veliká Morava, Morava Svatoplukova, začínala hned za Srémem. O této rozsáhlosti říše Svatoplukovy měl ještě i Kosmas vědomost znamenitě ráznou, neboť dí, že Svatopluk podmanil sobě netoliko Čechy, ale i jiné krajiny, zde až k řece Odře, onde až k řece Hronu (qui sibi non solum Bohemiam, verum etiam alias regiones, hinc usque ad flumen Odram, et inde-versus Ungariam-usque ad fluvium Gron subjugarat.).

III. Smluvou Omuntesberskou r. 890 mezi Arnulfem a Svatoplukem zavřenou vyšly Čechy ze všech svých závazků k říši a učiněny jsou částí moci moravské, která se jimi převelmi zesílila. Avšak Čechové s nelibostí snášeli poddanství své, čehož hlavní příčina byly tuším těžká břemena od Svatopluka, ještě více ale od nástupcův jeho Čechům ukládaná, ač i pocit podřízenosti knížatům českým se protivil. I vystoupili r. 895 po smrti jak Svatoplukově tak i Bořivojově, zřejmě proti Moravanům, hledajíce přátelství u sousedů Němcův, kterýmž se takováto nesvornost ovšem velmi dobře hodila. De Sclavania omnes duces Boemanniorum quos Zuentibaldus a consortio et potestate Baioaricae gentis per vim dudum divellendo detraxerat (quorum primores erant Spitignewo, Witisla), ad regem urbe Radisbona venientes et honorifice ab eo recepti per manus prout mos est regiae potestati reconcili-

atos se subdiderunt (Ann. Fuld.). Toto přijímání poddaných moravských čelelo však proti míru mezi Moravany a Němci stávajícímu; nemeškali také Moravané a ohražovali se proti tomu (897, Caesar curte regia Otinga natalem domini celebravit; advenientibus ibidem ad eum Maravorum missis, qui pro pace constituenda ne exules eorum profugi reciperentur, ab imperatore flagitabant; quos rex ut audivit, absolvit et sine mora abire permisit. Ib.). Zatím nový spolek mezi Čechy a Němci zavřený jevil moc a působení své velmi zřetedlně, tak že i vojsko německé postaveno v pořádku Chúbi a Řezny, ku podpoře Čechův, kdyby na ně udeřili Moravané (Gentis Behemitarum duces ad Imp. qui tunc Radisbona urbe moratus est, revenerunt, offerentes ei munera regia et sua suorumque fidelium suffragia contra eorum inimicos Marahabitas, postulantes, a quibus tum saepe ut ipsi testificati sunt durissime comprimebantur. Quos ergo duces rex imperator gratuito suscipiens, verbaque consolationis eorum pectoribus habundantius inseruit, et laetabundos donoque honoratos patriam in suam abire permisit. Totumque illius anni —897— tempus autumnale finitimis in locis aquilonalibus Danubii, Imbrisque fluminis sese sustentavit, hac etiam intentione, ut si supradictae genti necessitas auxilii sui imminneret, paratus cum suis fidelibus existeret. Ann. Fuld). Ještě i r. 900 vpadli Němci Bavoři spolčení s Čechy na Moravu, pustošíce ji po tří neděle (Baioarii per Boemanniam, ipsis secum assumptis, regnum Maravorum cuncta incendio per tres hebdomadas devastantes, inrumperunt; tandem omni prosperitate domum reversi sunt. Ib.). Rok potom, stejným nebezpečenstvím od Uhrův zahroženi, mír učinili Bavoři a Moravané. — O Češích pak žádné řeči po mnohá léta není; i pád Moravy zahalila historie v hluboké ticho. Uhří ji opanovali (925 Ungarorum crudelitas transgressa terras Marahensium, quas sibi non longe ante impia usurpavit licentia, plerasque provincias regni Henrici ferro et igni longe lateque vastavit. Vita Brun.), a Čechové vynakládali tuším všecku sílu, aby se nových nebezpečných sousedův uhájili. Sami Němci tak byli pokořeni, že král Jindřich I. zavřel r. 926 příměří s nimi na devět let a poplatek jim dával. Zatím stalo se, že Čechové poslancům Dankmara, syna Jindřichova, násilí nějaké učinili (quod violassent legatos Thancmari); i vypověděl jim Jindřich válku za to, za panování Václava r. 928, která se skončila tím, že se Václav uvázal v poplatnost. Poměr Čechů k sousednímu panství německému byl dle toho, což tuto povědíno, od r. 895 až do

r. 928 docela volný; Čechové požívali úplné samostatnosti, tak že tuším ani poplatku žádného nedávali.

IV. Za knížete Václava staly se Čechy panovníkům německým znova poplatné. Válka mezi Jindřichem a Václavem r. 928 vedená skončila se brzkým uzavřením míru, ve kterémž se Čechy zavázaly ke placení poplatku (Henricus has regiones sibi fecit tributarias: Bojemiam, Deleminciam, Obetritos, Wilci, Hevellos et Redarios. Ditm. Rex Bohemias tributarias faciens, reversus est in Saxoniam. Witich. Rex Boemias tributarias faciens reversus est in Saxoniam. Saxo.) Poplatek záležel, jak ze zprávy r. 991 (Erb. 76) vidno, ve zlatě, ve stříbře a v dobytku, tuším že podle starobylé výměry z 9. století. Kromě toho slíbil Václav Jindřichovi až do smrti věrnost, kterouž i zachoval. Následníci Václavovi, Boleslav I. i II., jednak války vedli s panovníky německými, jednak mír s nimi zachovávali a přátelsky se k nim měli. Přátelství pravidelně založeno bylo na osobním slibu knížete, buď že jej dal dobrovolně, buď že z přinucení. Jestliže pak knížata čeští 10. století, Václav, Boleslav I. a Boleslav II., panovníkům německým dobrovolně neb z přinucení slibovali doživotní věrnost (qui Wenceslaus quamdiu vixit, imperatori fidelis et utilis mansit. Boleslaus I. sub signis stans et regem audiens responsaque reddens, veniam tandem promeruit; ex eo regi fidelis servus et utilis permansit. Boleslaus II. auxilium Ottoni ut regi et domino suo cum juramentis affirmans); jestliže panovníkům německým kromě poplatku dávali také pomoc válečnou (Boleslav I. poslal na Lech proti Uhrům 1000 mužů, Boleslav II. veliký počet lidu na Branibor proti Slovanům, tolikéž proti Bodrcům); jestliže přicházívali ke dvoru jejich (Boleslav II. r. 973, 978, 984, 985): tož s druhé strany není žádné, sebe menší stopy, žeby byl kníže český dosazován na stolec z vůle a z přivolení panovníků německých; není stopy, žeby byl který kníže český 10. stol. hledal potvrzení svého u panovníků těch; není stopy, žeby panovníci němečtí byli vykonávali vůbec jakou moc v Čechách; ba zprávy jsou positivní, že Čechové časté a dlouhé války mívali s Němci (za Václava pro urážku prý poslů Dankmarových 928, za Boleslava I. po smrti Václavově 936—950, za Boleslava II. r. 975—977); že knížata čeští navštěvujíce dvůr německý velikými dary podarováni do vlasti se vraceli (973 ditati muneribus magnis reversi sunt ad sua laetantes, 978 Boleslaus honorifice susceptus magnisque muneribus ab imperatore oneratus rediit domum); že Čechové

volně dobývali jiných zemí (Slezska i Krakovska za Boleslava II.); že samostatně války vedli, spolky zavírali (r. 990 s Lutici), pomoc válečnou posílali (967 Mečislavovi polskému proti Wichmanovi), s protivníky císařův a čekanci trůnu se spolčovali, ano i válečnou pomoc od panovníků německých dostávali (r. 990); také všecku moc knížecí v zemi volně vykonávali.

Teprvé Boleslav polský (1002) a po něm Vladivoj polský (1002) opanovavše zemi českou, poddávali se a přijímali potvrzení z rukou panovníkův německých; ti však mocí dobyli země české a nebyli ze starého kmene knížat českých.

Říše česká v 10. století skládala se z následujících částí: Z Čech, ku kterým počítáno také Kladsko; z Moravy až po Mouriberg, jakožto té části říše někdy moravské, kterou Uhrům odňal buď Vratislav nebo Václav (neboť ještě r. 925 vládli jí Uhři); z krajů nyní slezských a polských před Odrou i za Odrou, jakž je vypočítává zakladací listina biskupství Pražského z r. 973; bylyť pak tyto: Slezané, Třebované, Boborané a Dědoši až ku pomezí Milčanův před Odrou, za Odrou Krakov se vším příslušenstvím po řeky Štyr a Buh a po vrchy Tatry. Krakovsko toto osvojil sobě Boleslav II.: Inquantum Boleslaus ampliando dilataverit ferro sui terminos ducatus, apostolica testatur auctoritas in privilegio Pragensis episcopatus. Cosm. Quos ego dilatavi usque ad montes, qui sunt ultra Krakov nomine Tatry. Cosm. Dále svědčí válka o Slezsko mezi Boleslavem II. a Mečislavem polským r. 989—990; konečně i zpráva Kosmova, že Krakov vzat jest Čechům za Boleslava III. od Boleslava Chrábrého: Dux Poloniensis mox urbem Crakov abstulit gladio, omnibus quos ibi invenit, Bohemiis extinctis gladio.)

OBSAH.

		Stránka
§. 1.	Obor a hranice země české	1
§. 2.	Pomezní les český	3
§. 3.	Přechody přes pomezí české	9
§. 4.	Povrch země české	16
§. 5.	Obor a hranice Moravy	21
§. 6.	Přechody přes pomezí moravské	23
§. 7.	Povrch země moravské	24
§. 8.	Nitransko	27
§. 9.	Země sousední	29
§. 10.	Jméno	37
§. 11.	Osadění Slovanův	40
§. 12.	Roztřídění plemen slovanských a) v Čechách	44
§. 13.	„ „ „ b) na Moravě	57
§. 14.	Rodové a jich osady	63
§. 15.	Zřízení rodův	66
§. 16.	Rolnictví	74
§. 17.	Hornictví	78
§. 18.	Řemesla	80
§. 19.	Obchod	81
§. 20.	Vojenství	88
§. 21.	Pohanství	97
§. 22.	Pokřestanění	100
§. 23.	Zřízení církevní	106
§. 24.	Vývin obce zemské	119
§. 25.	Život dvorský a národní	124
§. 26.	O právu vůbec	139
§. 27.	O zákonech vůbec	145
§. 28.	Právo rodové	154

Stránka

§. 29. Společná ruka 161
§. 30. Smlouvy 165
§. 31. Mimosoudné dobývání práva 168
§. 32. Mimosoudný řád při škodách na jmění 172
§. 33. Vdání 178
§. 34. Řád soudní 181
§. 35. Základové práva státního 191
§. 36. Prvotiny práv církevních 203
§. 37. Prvotiny práva mezinárodního 216

Slovanské právo

v Čechách a na Moravě.

Doba druhá:

Od počátku XI. do konce XIII. století.

Sepsal

Dr. Hermenegild Jireček.

(S mappou.)

V PRAZE.

Sklad Karla Bellmanna.

1864.

Vydáno s výhradou práva ku překladům.

Tisk a papír Karla Bellmanna v Praze.

ÚVOD.

Pokračujíce ve vyličování práva slovanského v Čechách a na Moravě, postoupili jsme o jednu dobu dále, i podáváme v přítomném dílu obraz práva toho, kterak se nám představuje od počátku XI. století do konce XIII. věku.

Doba tato podle zřízení župního či ústavy hradské obyčejně slove doba župní neb hradská. Doba ta až do konce XII. století jest výhradně slovanská; během XIII. věku začal se zmáhati živel německý, jmenovitě zakládáním měst, tak že vedle práva starodomácího, zemského, slovanského, vzešlo právo německé, ponejvíce městské.

Počátkem XIV. století přešlo zřízení župní ve zřízení krajské; tím počíná třetí doba práva slovanského; té době věnován bude díl třetí tohoto spisu, jenž dá-li Bůh, během roku 1865 u veřejnost vyjde.

Prameny právní, jenž době druhé náležejí, vyčteny jsou v §. 32. přítomného spisu; texty pramenův těchto podle potřeb právnických zredigované, hodláme veřejnosti podati ve vydání zvláštním.

Že nám při skládání dílu přítomného pomístně bylo možno užiti prací vědeckých již před rukama jsoucích, jako Palackého, Tomka, Erbena, Dobnera, Strobacha, Wocela, Bočka, Tomaschka, Lorence, Pogodina, Grimma a j., vděčně uznáváme, vděčně připomínáme.

Spisovatel.

OBSAH.

Země a obyvatelstvo.

Stránka

§. 1. Hranice země české 1
§. 2. Rozdělení Čech na župy 7
§. 3. Hranice země moravské 11
§. 4. Rozdělení Moravy na župy 13
§. 5. Název zemský 16
§. 6. Země vedlejší 17
a) Doninsko, b) Milevsko či Budišinsko 17
§. 7. Postup kolonisace 20
a) Hrady 20
b) Podhradí 24
c) Hrady pomezní 26
d) Hrádky a týny neb dvorce 27
e) Vesnice, újezdy, ochoze, lhůty a zámky panské 28
f) Kláštery a osady duchovenské, Církvice, Cerekve, Kostelce . . . 30
g) Vsi trhové a městyse (burgi) 34
h) Přistěhovalci polští (Hedčané) 35
i) Osady německé: Města 36
k) Vesnice německé 41
§. 8. Řemesla a živnosti, umění a obchod 42
a) Řemesla a živnosti 43
b) Umění 53
c) Obchod 55
d) Míry a váhy 58
e) Peníze 59
§. 9. Rod knížecí 61
§. 10. Třídy obyvatelstva 62
a) Zemanstvo, šlechta rodová: Leši a vládyky 63
b) Šlechta dvorská neboli služebná 73
c) Dědicové 74

Stránka

d) Kmeti sedláci 75
e) Závadní: 76
Nájemníci. — Dušníci. — Zákupní. — Sluhy 76
f) Nevolníci 80
g) Židé 82
h) Měšťané 83

Právo státní.

§. 11. Řád panovnický 84
§. 12. Důstojenství královské 97
§. 13. Čišnictví říšské 102
§. 14. Volenectví říšské 106
§. 15. Úděly. — Markrabství moravské 108
§. 16. Dvůr knížecí 116
§. 17. Moc panovničí 121
§. 18. Obec zemská 127
§. 19. Sněmy a radda zemská 129
§. 20. Důstojenství zemská 137
§. 21. Pečeť, štít a korouhev zemská 138
§. 22. Důchody zeměpanské 141
§. 23. Vydaje zeměpanské 154
§. 24. Roboty zemské a povinnosti dvorské 157
Hradozdění. — Stráže hradská. — Hotovost válečná. — Stráže na pomezí. — Přeseka. — Dělání cest a mostů. — Pojezda a povoz. — Průvod. — Nocleh. — Nářez. — Osep.
§. 25. Povinnosti k říši římské 163
Výročný poplatek. — Navštěvování dvoru císařského. — Jizda římská.
§. 26. Zřízení církevní 165
Biskupství Pražské. — Biskupství Olomúcké. — Pokusy o zřízení metropolie. — Ustanovování biskupův. — Arcipryštové a arcijáhnové. — Plebánové.
§. 27. Obec župní 172
§. 28. Rozdělení župní 174
§. 29. Úřady župní 181
Županství. — Cúdarství. — Komornictví. — Vládarství. — Lovectví.
§. 30. Obec místní 184
Obce vesní. — Obce městské.
§. 31. Zákonodárství politické 188
§. 32. Zákonodárství právnické 193
Dekreta Břetislava I. z r. 1039. — Listina Tynská. — Výsada Němců Pražských z r. 1173—79. — Statuta Kunrata Oty z r. 1189. —

Stránka

Konkordat z r. 1221. — Některá statuta městská. — Statuta židovská z r. 1268. — Snešení sněmovní asi z r. 1266. — Kniha Rožmberská

§. 33. Zřízení soudní 199

a) Soudy obecné: 199

Soudy slibné. — Soudy župní. — Soud sněmovní.

b) Soudy mimotné 206

Rozsudí. — Soud mezní. — Soud dvorský. — Právo polské. — Právo židovské. — Právo a soud Týnský. — Soud Němců Pražských. — Soud duchovní. — Soudy poddanské. — Soudy hornické. — Soudy městské. — Soudy porotní.

§. 34. Mimořádné dobývání práva (Vzetí své věci, Svod, Sled, Sok.) 214

§. 35. Vdání (v půhonné řeči, bez půhonné řeči) 217

§. 36. Řád soudní 222

a) Řízení přípravné (opověď, ohledání, půhon, osada, póhonné, vřez.) 222

b) Líčení pře a řízení průvodné 227

Svědčení půhonův. — Právo stané 227

Líčení pře 227

Průvody: Vyznání, Svědomí, Znaky, Listiny, Dsky, Očisty (právo voda, právo železo, sedání), Přísaha či kletva, Přísaha s očistníky 228

c) Nalezání práva 236

Potaz. — Nález. — Pomocné, čistotné, přisudné, památné.

d) Vedení práva 240

Vedení práva ve věcech trestných 241

Obecná pokuta 246

Vedení práva ve věcech netrestných 247

Úmluva. — Vzvod. — Panování. — Odhádání (Vděděni).

§. 37. Viny 249

Viny proti knížeti a proti obci 249

a) Viny ještо se knížete dotýčí, b) Odboj, c) Falšování peněz. d) Chování psance.

Viny proti životu a zdraví 250

a) Vražda. Beztrestné zabití, b) Zranění.

Provinění proti cti a vůli osobní 255

a) Obuzstvo, b) Podávení ženy a děvojstva odnětí, c) Únosba.

Provinění proti jmění 256

a) Hrdost a výboj, b) Loupež, c) Plen, d) Oheň, e) Zlata odnětí f) Zlodějstvo či krádež.

Právo soukromé.

Stránka

§. 38. Úvod 261
Rod. — Osobnost. — Pohlaví. — Věk. — Stav. — Cizinci. — Věci. — Dědiny a obce, lesy, vody; ochoze a újezdy. — Zboží. — Statek. — Nevolníci. — Nábytek. — Svrchky. — Vůle. — Kobylé pole. — Příslušenství. — Léta dědinná. — Míry polí. — Mezníky.
§. 39. Dědictví a jmění 266
§. 40. Posloupnost 277
§. 41. Smlouvy 280
a) Spolek 280
b) Věno a obvěnění 281
c) Dání a nadání 282
d) Výsluhy 283
e) Směna 285
f) Koupě a prodej (trh) 287
g) Půjčka a lichva 288
h) Základ a zástava 289
i) Nájetí 290
k) Smlouvy těžarské 292
Smlouvy služebné, osadnické, nájemnické, kolonisační.
l) Smír 293
m) Plnomocenství 294

Právo církevní.

§. 42. Postup práva církevního 295

Právo mezinárodní.

§. 43. Postup práva mezinárodního 308

Právo cizí.

§. 44. Počátky práva hornického 309
§. 45. Počátky práva německého 311
a) městského, b) vesnického.
§. 46. Počátky práva manského 315

Seznam terminologický 316

Země a obyvatelstvo.

§. 1. Hranice země české.

V té době o které nyní píšeme, shodovaly se hranice Čech a Moravy v jedno panství spojených, s mezemi obojího biskupství, Pražského a Olomúckého: Hranice Čech s mezemi biskupství Pražského, hranice Moravy s mezemi biskupství Olomúckého. V podrobnosti zjevují se některé úchylky od pravidla tohoto, ale nepatrné. Také nescházelo sporův o pomezí, což pochopitelno, ješto druhdy hvozd ohromný širokým pásmem na rozhraní se rozkládaje ponenáhlu vzdělán jest a rozhraní tím namnoze sporným se stalo.

Biskupství Pražské obsahovalo Čechy kromě Chebska. Krajina Chebská spolu s Wunsiedelskem odtržena jest od Čech hned v IX. století, i byla po všecka ta století až do Přemysla II. částkou říše německé, město Cheb (Eger) městem říšským (civitas imperii). Za Přemysla II. vrátilo se Chebsko r. 1276 ke koruně české jakožto zástava a zůstalo již při ní. O rozsahu německého Chebska, jenž r. 1135 slove regio Egere a r. 1218 Egrensis provincia, víme tolik že s ním od strany české hraničila župa Sedlecká; pak že v Chebsku ležely osady Diepoltzreut, Frownreut a Chunreut, jmenované r. 1135, též i Grün při vrchu Thilchelberku, dnešním jak soudíme Dillenberku (novalia in Gruoene juxta montem qui Thilchelberc appellatur 1234). Žandov naproti tomu r. 1213 a 1197 výslovně počítán k Čechám (villam Sandowe quae infra metas Boemiae comprehenditur, et terram usque ad silvam sc. finalem); ale i obyvatelé Chebští měli tam své statky, jakž vidno z narovnání mezi panem Kunrátem z Hohenberka a klášterem Tepelským z r. 1242. — Dle spisu V. Prőcklova „Eger und das Egerland“ měla kapitola Řezenská tyto statky v Chebsku a Wunsiedelsku: Cheb, Asch, Wunsiedel, Selb, Kirchen-Lamitz, Hohenberg, Markleuten, Thierstein, Thiersheim, Weissenstadt, Arzberg, Mitterteich, Konradsreut, Waltershof, Tirschenreut, Neuhaus a Bernau; čemuž rozumíme tak, že diecesí Řezenská zahrnovala všecku krajinu, ve které tyto osady se nacházejí (Waltsassen, Ratisponensis dioecesis 1218).

Hvozd bavorský neboli český — stará silva nortica — dělil Čechy a Bavory (silva Nortwald, quae separat duas terras Baioariam et Boemiam 1010). S bavorské strany slovou české hranice: Sclavinicus terminus 1037, marcha Boemania 1110, marcha Boemica 1110, terminus Boemiensium 1125, terminus Boemiae 1207, termini Boemicales 1211 &c. Zajímavá případnost v dějích tohoto pomezí stala se r. 1121; jistý Němec postavil totiž vnitř českých hranic ve hvozdě hrad na skále velmi nepřístupné, kdes u Bělé (mezi Přimdou a Hostouní); nemeškaje sebral kníže Vladislav I. tři zástupy vojska a rychle přitrhna ke hradu válečně ho dobyl (quidam ex Theutonicis infra terminos Bohemorum in silva ad quam itur per villam Bela, in praerupta rupe aedificavit castrum; quod audiens dux Wladislaus, acceptis tribus scaris ex electis militibus, repente ex improviso irruens obtinuit castrum. Cosm.); toliko na přímluvu knížete Alberta znikli osadníci krutého potrestání na hrdle. Jiná památnost hvozdu českobavorského jest upravení stezky mezi Domažlicemi a stezkou Pasovskou, vykonané od slavného poustevníka Vintíře (Günthera); Vintíř jal se vzdělávati Nortwald se strany bavorské r. 1006—1008 v krajině Rinchnach (Rimichinaha), ve 40 letech pak měl cestu do Čech přes les hotovou (jest to stezka Březnická či Hartmanická, nikoli starší Prachatická, jak někteří myslí); zemřelť pak Vintíř, dílo to vykonav, r. 1045 na české straně, u Březnice (in ulteriori heremo quae Preznich vocatur), odkudž tělo jeho na rozkaz Břetislava I. zavezeno do kláštera Břevnovského a tam pochováno.

Krajina Vitorazská náležela odprvu k zemi české, obsahujíc nejhořejší poříčí Lužnice s hradem Vitorazí. Ve XII. stol. povstal prudký spor mezi Čechy a Rakousy o rozhraní v této krajině; Čechové pravili že jim patří všechen prostor pomezního lesa, Rakušané zase tvrdili že patří les až na předěl s rakouské strany jim, tak jako s české strany Čechům (dux Soběslaus II. questionem movet de terris supra magnam et finalem silvam cultis, quam mediam et interjacentem silvam Boemi dicunt esse totaliter suam, Austriacis econtra affirmantibus, quod ad eos pertineat ex parte sua sicut ad nos ex nostra. Gerlach.). Spor ten rozhořel ve válku; Soběslav vraziv přes hranice poplenil velikou částku Rakouska (vastavit incendio Austriam). Konečně učiněno narovnání r. 1179 ve Chbu, kdež hranice vyměřeny jsou mezi oběma zeměmi takto: In superiori parte utriusque terrae, Boemiae sc. et Austriae, terminus est mons, qui dicitur altus; ab illo monte terminus dirigitur usque ad concursum duorum rivulorum, quorum unus vocatur Schremelize, alter Lunsenize; inde porrigitur usque in proximum vadum quod est juxta Segor; ab illo vado recta aestimationis linea terminus idem extenditur usque ad ortum Postice (Gestice) fluminis; ab ortu vero ejusdem fluminis usque in Urgruch. Meiller (Reg. Bab. 234)

vykládá hranice ty řka: Mons altus že jest nynější Höchenberg (mezi Gmündem a Novými Hrady); odtud prý šla meze po potůčku až ke Gmündu nad stokem Lužnice (od jihu) a Skřemelice (Schrems, Romauer-bach od severu jdoucí); odtud ke brodu některému na Lužnici; co by ostatními jmény „Gestice řeka“ a „Urgrube“ (Ugruch) rozuměti se mělo, že se neví; Urgrube však že se hledati má někde u Dyje, poněvadž Enenkel ve svém Fürstenbuchu, vypisujíc hranice, dokládá že šlo pomezí od Obergrube (jak nazývá Urgrube) „darnider vncz in dy Tey.“ — My tolike připomínáme že onim Mons altus může být rozuměn také nynější Höchberg, u Karlstiftu 2544′ vysoký; však se praví že vrch ten stál „in superiori parte utriusque terrae“, kdežto Höhenberk již je více v kraji; pak také pozorovati dlužno pozdější ustanovení z r. 1185, kdež kníže Fridrich český pod právo manské dává Hadmarovi z Chuenringu hvozd mezi Lužnicí (na Vitorazské) a Stropnicí (na české straně): Partem terrae nostrae Austriae adjacentem, Withra videlicet, cum silva a fluvio Lusnitz usque ad alium fluvium qui dicitur Stropnitz, sibi jure beneficii concessimus (Erb. 385). A ještě ve 2. polovici XIII. věku měl jeden z pánův Chuenzingů Vitorazských přijmení Župan (dom. Heinricus senior Chunring de Weitra, dictus Supan. Zwettl. Stift. 421). V držení Vitorazi zůstali Chuenringové až do Rudolfa I., kdež jim statky Vitorazské za příčinou přátelství k Přemyslu Otakarovi II. odňaty a v moc krále římského vzaty jsou (castrum Weitra cum suis pertinentiis in gratiam Romanorum regis assignatum r. 1280). — Krajina nyní Líčovská byla na počátku XIII. stol. hrabstvím (comitia Litschowe, Graueshaft ze Litschowe), v jehož držení byl r. 1229 hrabě Gebhart z Tolensteina. — V církevním ohledu patřilo Vitorazsko ne k biskupství Pražskému, ale k Pasovskému, jakž o tom výslovnou zprávu máme z konce XII. stol., ano r. 1197 biskup Pasovský Wolfker Chuenzingům uděluje patronát fary Vitorazské a Schweiggerské (Meill. Reg. 244).

Na severovýchodě zahrnovaly Čechy v obor svůj krajinu Kladskou, jenž v podobě kotliny rozkládá se na vrchovišti řeky Nisy. Kladsko v X. věku bylo pomezní župou panství Libického proti Polsku (ad aquilonalem plagam contra Poloniam castellum Kladsko, situm juxta fluvium nomine Nizzam. Cosm.). V XI. století dostalo se, jak se podobá, při navracování hradů slezskopolských (Vratislavi a ostatních) r. 1054 v moc knížat polských; shledává se zajisté, že brána zemská nacházela se r. 1067 u dnešního Náchoda (custodiae porta qua itur in Poloniam; in loco qui dicitur Dobenina u Náchoda. Cosm.), tedy na rozhraní Čech a Kladska; pak že r. 1093 kníže polský Vladislav dává synovi svému „civitates quae pertinent ad provinciam Kladsko nomine dictam, filio suo Boleslao“, ale tak že má Boleslav držeti tu krajinu v poslušenství ke stýci svému knížeti

českému Břetislavovi II. (committit filium per manus traditionem et fidei sponsionem suo avunculo duci Brzieczislao, quatenus obsequendo suo avunculo a patre sibi creditam cum pace possideret provinciam. Cosm.). — Avšak již po třech létech dobyl Břetislav II. krajiny Kladské mocí válečnou, která od té doby nepřetržitě zůstávala při koruně české a při biskupství Pražském (Bracislaus cum omni exercitu suo in Polonia super ripam fluminis, nomine Nizam, castro eorum destructo nomine Brido, longe inferius ejusdem fluvii aedificabat firmissimum castrum super altum scopulum, unde nomen traxit Kamencz. Cosm.). Brdo tuto jmenované je dnešní Warta, i byl hrad ten ještě r. 1124 v moci knížat českých, neboť slove v Živ. bisk. Oty „castrum ducis Boemici Burda nomine“, kdežto hrad Němčí náležel knížeti polskému (usque ad Nemeciam urbem ducis Polaniae). Hrad Kamenc hledati se má v sousedství slezské pevnosti Nisy (Neisse), tu kde posud osada téhož jména. — Hradem českým slove Kladsko r. 1097, 1114, 1129, 1134, 1137 a t. p. — Obor starého Kladska shodovoval se s dekanátem Broumovským i Kladským, známým ze XIV. stol.; které fary toho času patřily k oběma těmto dekanátům, toho se dočteš v Děj. Pal. I. 2. Farská místa k diecesí Pražské podnes náležející jsou v Kladště tato: Kladsko, Wambelice (Albendorf), Stará Lomnice, Starý Wilmsdf., Konradswalde, Ebersdf. prope Habelswerdam, Ebersdf. penes Neurode, Eckersdf., Eisersdf., Gabersdf., Neu-Schwedeldf., Grafenort, Grunwalde, Bystřice (Habelswert), Alt-Waltersdf., Hausdf., Heinzendf., Kislingwalde, Königshain, Königswalde, Kunzendf., Landeck, Langenruck, Levín, Ludwigsdf., Prostřední Stěnava (Steine) a Dolní, Mittelwalde, Neu-Gersdf., Neurode, Neu-Waltersdf., Nieder-Hannsdf., Ober-Hannsdf., Ober-Schwedelsdf., Reichenau, Pischkowitz, Rayersdf., Dušníky (Reinerz), Rengersdf., Rosenthal, Roth-Waltersdf., Rückers, Schlegel, Schönfeld, Thanndf., Neundf., Schreckendf., Německá Čermná (Deutsch-Čermenay), Ullersdf., Wolpersdorf, Wilhelmsthal, Wolfelsdf., Radkov (Wünschelburg). — Kladsko odtrženo jest od Čech mírem r. 1742; postup stal se v tato slova: Sa Maj. la reine de Hongrie et de Bohème cede a Sa Maj. le roi de Prusse la ville et château de Glatz et tout le comté de ce nom, avec toute la souveraineté et indépendance du royaume de Bohème.

Na severu přirozenými hranicemi byly Krkonoše, samy sebou velice neschůdné, jakž vidno z přenesnadného přechodu Polan do Čech r. 1110.

Co se týče dalšího pomezí, mezi Krkonošemi a výtokem Labským, šla pomezní čára do r. 1000 po rozhraní vodstva, tak že končina řeky Nisy s nynějším Friedlandskem a Rumburskem ležela již vně hranic českých. Rozhraní toto zemské srovnávalo se s rozhraním obojího biskupství, Pražského a Míšenského. Ale po r. 1000 postoupily hranice

české zde valně na sever, tak že kraj Nišanův, tak zvaných po řece Nise, souhlasný s později jmenovaným Záhoštěm, druhdy vně hranic českých bývší, pojat jest v území české. — K dolíčení tohoto udání širšího výkladu jest zapotřebí. Předně sluší znamenati že Nišané byli kraj docela rozdílný od Milčanů; Nišané seděli na hořejší Nise, tu kde nyní město Žitava; Milčané severněji, tu kde hrad Budišin. Ve XII. stol. změnily oba tyto kraje názvy své: Nišané začali slouti Záhošť, Milčané Milevsko nebo Budišinsko. (Názvem Lužice kraje tyto v onen čas dokonce ještě nebyly nazývány.) — V mezích Nišan neboli Záhoště ležely osady: Gozebudi, Oicice, Grodice, Cinici, Luderuvice (in prov. Nišanen 1071, in prov. Zagost 1144), pak vrch jeden, Syden (quidam mons in Zagozd, qui S. vocatur 1186). Město Žitava poprvé se uvozuje r. 1238 (castellanus de Zitavia). — Jakým během Nišané neboli Záhošť přičísleny jsou k Čechám, není povědomo; domýšleti se můžeme, že se to stalo opanováním a vzděláním se strany české; krajina zajisté lesem porostlá, kromě údolí Nisy, vešla v držení toho, kdo se jí prvé zmocnil. Konečné určení hranic mezi Záhoštěm a Budišinskem svěřeno za Otakara I. několika pánům zemským a dle jich nálezu ztvrzeno r. 1241 od Václava I. Hranice tyto vypisují se do podrobna, a to jdouc od východu k západu takto: A montibus Sněžnice in Biskowe majorem, inde in parvam Biskowe, inde in Suchy-dol; abinde in rokytovy koren; abinde in sepulcrum Orošov-kop; inde in rivum Koren, abinde in Nisam; Nisam sursum usque dum influit Kamenica et usque ad ortum ejus (dnešní Kemnice); abinde in rivum qui Sprewa dicitur et defluit per Gerartisdorf (dnešní Alt-Spreedorf a Gersdorf), et decursum ejus usque ad antiquam stratam contra Javorník; ab ipsa strata (contra Budešin) in Sprewam quae defluit per villam Zalom, et per decursum ejus in rivum Jedle et quendam cumulum ex directo; inde in semitam qua itur de Glušina in vallem et per eandem vallem in Lubotnam. Ab antiquo campo trans Sprewam (tuším že dnešní Sohland), Daniborov-brod; abinde in antiquam semitam qua itur Weletin, et sic per eam usque in Sebnizam (dnešní Sebnice) in locum ubi mansit antiquitus heremita (dnešní Einsiedeln); item ex alio latere a cumulo qui est inter Kossic et Novosedlic in aquam quae dicitur Suchorečje usque Oymin; inde in majorem stratam contra Nuenkyrchen (dnešní Neukirch), usque in Ratolphessiphe et per decursum ejus in Wazounicam (dnešní Wessnitz); abinde in Tisov et in montem Bukova-gora; abinde in summitatem montis, unde oritur rivus Velevica et Slatina, abinde in Sebnizam et per ascensum ejus usque ad locum heremitae praedicti (Einsiedeln). — Ještě určitěji vyniká objem Záhoště českého z dát církevních: R. 1246 praví se, že Sifersdorf (dnešní Seifersdorf v Žitavsku) ležel v mezích diecese pražské (S. monasterium Cisterciensis ordinis monialium, Pra-

gensis dioecesis. Erb. 1154). Dekanat Žitavský pak, náležející k diecesi Pražské, zahrnoval tyto osady: Hennersdorf (Weisskirch), Rumburk, Warnsdorf, Liberec, Rokytnici, Wetzwalde, Chrastavu, Krásnou Lípu a Hrádek na české, Žitavu, Hennersdorf, Seifersdorf, Ruppersdorf, Hennewalde, Herwigsdorf, Friedersdorf, Gross-Schönau, Witchendorf, Ostritz, Grünau, Königshain, Seitendorf, Klein-Schönau, Wetawia, Bertramivilla, Conradivilla, Odrovice, Tirchow, Advocativilla (Vogtsdorf), Henricivilla Scriptoris na straně nyní saské. (Pal. Děj. I. 2.)

Z toho vidno, že obě krajiny nyní české, Rumburk a Friedland, jenž jako nějaké polouostrovy do saské Lužice sahají, nejsou než pozůstatek oněch Nisan neboli Záhoště, přičísleného k Čechám hned v XI. století. (Vypadlo z toho území toliko hořejší podolí řeky Nisy s městem Žitavou.) — Rozdílný byl poměr Milevska neboli Budišinska k Čechám, o čemž málo níže.

Rozhraní mezi Čechy a starým Srbskem v Krušných Horách šlo sice po hřebenu hor těchto, ale i zde držely Čechy některé končiny na svahu severním, na straně nyní saské, opanovavše je jakožto krajiny lesní a osady neb hrady tam založivše. Zejména měli Čechové končinu Kamene Královského, ve XIII. stol. od nich založeného, s osadami, jichžto příslušnost k zemi české ukazuje se v podřízení pod biskupství Pražské, ještě i ve XIV. století, jako: Reinardivilla (Reinhards při Labi), Kamen Královský (Lapis regius, Königstein při Labi), Henricivilla (Hennersdorf), Rosenthal, Markersbach, Olešná (Oelsen), Strupin a Kotlava (Gottleube). — Končina Zavidova (nynější Sayda) kde ještě r. 1209 biskup Pražský uděluje právo patronátní klášteru Oseckému (jus patronatus Zawidoensis parochiae fratribus habendum concessimus. Erb. 519), postoupena s hradem Birkensteinem r. 1251 od krále českého markraběti míšenskému Jindřichovi (oppidum Sadoviae et castrum Birchenstein 1300). — Také lesná končina nad prameny Elstry náležela k Čechám; říkali jí „újezd za župou Sedleckou“ (ultra provinciam Sedlec ambitum quod sclavonice Újezd dicitur 1165, quendam ambitum Újezd boemice appellatum, theutonice nomine Meringen 1181, ultra provinciam Zedliz provinciam Meringen cum villis, silvis et omnibus terminis suis 1196). Darována jest končina ta od knížat českých klášteru Waldsasskému. Meze její vypisují se takto: A fonte rivi qui vulgo dicitur Helstre inferius usque in rivum qui vulgo Iwinbach, et ab hoc rivo usque in fontem vocatum Ivinbuorne, itemque a praedicti rivi fonte Helstre nominati usque ad fontem qui vulgo vocatur remotior Lubosca 1165 (Erb. 315). Ještě i nyní náležejí dvě osady saské v těch končinách, Rait a Stuhl, k diecesi Pražské.

§. 2. Rozdělení Čech na župy.

Země česká v mezích právě vytčených rozkládala se na župy, jichžto jména a obory jsou tyto:

Župa Pražská. Hrad Praha, metropolis Praga.

1130 tributum annuum in civitate Praga, 1228/33/39 provincia Pragensis. Županové: 1167 Budilov 1175/77 Mutina, 1187 Velis a j. Villicus Pr. v XI. a XII. století.

Vyšehradská. Hrad Vyšehrad, urbs quae omnium terrae illius civitatum quasi mater et domina est.

1130 trib. annuum in civitate V.; 1224 castellanus V. exactiones turpes quae pojezda vocantur, in villis monasterii Sti. Georgii exigere non praesumat. Županové: 1109 Fabianus, 1144 Veleslav, 1160 Henricus a t. d.

Tetinská. Hrad Tetin.

1088 V Tetinsce: Na brodě, Obrini, Werigouic, Leteh, Suhomasleh, Suinarih, Na zhoue (?), Plesiuec mons; sub ipso monte Tetin stagnum tónja. 1088 in prov. Tetinensi de venditione atd.

Rokytenská. Hrad Rokyteň nebo Rokytěné, polohy neznámé, ač nemá-li se hledati v místnostech nynějšího města Rokycan. Ještě se říká Rokytsko.

1130 in prov. Rokitnah, 1135 tributarius Rokytnensis, 1239 in prov. Roktenensi Slejvici, Nezabudici, Skryje, Dragalčici.

Dřevíčská. Hrad Dřevíč, později Slaný.

1004 munitissimum castrum nomine D., 1135 de venditione prov. Dreuič decimus denarius. Ve 12. stol. přenešeno sídlo župy na Slaný: Judicium in civitate na Slaném, 1239 in prov. Slanensi Uherci, Tynci et Lubosin villa. Županové: 1175 Petrus praefectus de Dreuuic.

Žatecká. Hrad Žatec.

1088 suburbium Satcense. 1057 in prov. Satcensi Chotesove, Leškah, Lubve; 1088 in prov. Satec Ugoscas, Lomazicih, Trnovas; 1110 annuum tributum in civitate Satci; 1182 villa Pennerith sita in comitatu Satcensi; 1183 quasdam villas quondam ad Sathec pertinentes, jam diu fere desertas, Staré Sedlo, Zblažim, Ingmerovice, Krsy, U zahrádky, Skršice, Na Poleně, Kaišovice a j.; 1186 villa Pšou in prov. Satec; 1253 Žrnovník quod jacet in prov. Shacensi aj. Županové: 1067 Smil praefectus in urbe Zacz; 1096 Božej Vrševic; 1116 Jurik praefectus urbis Zatc; 1147/76 Jarogněv castellanus, 1183 Zdeslav comes Satcensis a j.

Bělinská, Bělsko, Bělinsko. Hrad Bělina.

1232 decimas de Belinzko; 1057 in prov. Belinensi: Na Ústí; 1088

v Bělšče Sihlicih, Kojaticih; 1130 annuum tributum in civ. Beline; 1169 villas duas in prov. Belinensi, dictas Borislav et Hribovici; 1207 Slavko comes Belinensis, in qua provincia habens praedium Osek; 1232 Dečsko et Bělinsko, 1240 de Bělušic, Rašic, Hrobčic, Světec et multi alii de B. prov. Županové 1040 Prkoš qui praefuit Belin in urbe; 1043 Eppo praefectus B.; 1061 Mšíš comes urbis Beline; 1051 ablata est ei urbis praefectura et data Kojatae; 1177 Sezema comes de B. 1187 Boguta castellanus de B. Lovčí 1169 Mojek venator de Belsk.

Děčanská, Děčsko. Hrad Děčany, Děčín.

993 prov. Decinensis; 1232 decimas de Dečsko; 1130 tributum annuum in civitate Dacin. 1232 Děčsko. Županové: 1199 Boguša castellanus de Decin, 1220 Marquardus a j.

Litoměřická. Hrad Litoměřice.

993 in Lutomiricensi prov. villam Heridel, decimas prov. Lutomiricensis, 1232 decimas de Lutomirisko; 1228 de prov. L. Trebenici, Chodovlice, Glupoglavy, Velemín, Podlešin, Roztěšici, Polepy, Scirem, Vransko, Chvalovici, Borek. 1255 Ploškovice, Stankovice a Myslečice in distr. Lutomericensi. Županové: 1101 Mutina Vršovic 1176 Blah comes.

Kamenecká, župa často jmenovaná, položení nezcela známého, tuším že v podolí Ploučnice.

1088 in prov. Kamenecensi de venditione, 1130 annuum tributum in civitate Kamenci, 1130 Kamenci decimum nummum in venditionibus, ut antiquitus est institutum.

Mělnická. Hrad Mělník.

1228 in prov. Melnicensi: In Melník nonum forum, Nebudzel, Újezd, Chorušici, Chorušky, Ninéchov, Na vrútici; 1260 Ledčice, Krabšice, Mnětěš, Vražkov villae, quae ad M. pertinere provinciam videbantur.

Boleslavská dvojí, s hrady Boleslaví starým a Boleslaví mladým.

1052 de urbibus Žatec et Boleslava utraque. 1057 in prov. Boleslaviensi: Chotětov, Brisac (?), Bozen, 1088 v Boleslavšče Ujkovici, Čechovici, Bezno, Jasenice, Badry; 1239 in prov. Boleslavensi: Sezemici, Radovanovici, Kobylí et Sovinici villas.

Železnická. Hrad Železnice na hořejší Cidlině.

1181 Cac comes de Zeleznice.

Libická. Hrad starý Ljubica. Po zajití Libice hrad Havraň.

1130 annuum tributum in civitate Lubici. 1233 in prov. Gavransco Lubici, Kanín, Opolany, Osek, Oldřiš, Odřepsi, Vinarci, Kobylníky, Sadová, Knénici.

Miletinská. Hrad Miletin.

1124 castrum ducis Boemici quod Mileciam dicunt.

Hradecká. Hrad Hradec.

1086 cellam Opatovic sitam in Gradecensi territorio; 1130 annuum tributum in civitate Gradci; 1134 de Bohemis praeter Gradicenses ecc. plures non fuerunt; 1153 a 1253 in prov. Gradicensi Provodov et Nesvačilov. Župané 1195 Pertold; sudí 1229 Přísnobor; 1248 beneficiarii et judices in Časlav et Gredic.

Kladská. Hrad Kladsko.

1238 villam Levinici ad castrum Kladsko spectantem; villas sitas in eadem provincia Malnice, Helvitice, Levinice. Županové: 1169 Groznata castellanus de Cladsko, 1175 Riuinus praefectus de Kladsko, 1177 Vítek castellanus, 1183 Bohuše Barbatus comes a j.

Opočenská. Hrad Opočen.

1130 annuum tributum in civitate Opocne. Oppidum Opoczen.

Litomyšlská. Hrad Litomyšl.

1167 Qui feram ceperit in territorio Grutov, 300 nummos solverit castellano (Lutomyslensi).

Vratislavská. Hrad Vratislav.

1088 villa Janišovici inter duo castra Chrudim et Vratislav. 1207, Theobaldus dux Vratislavensis, 1226 Byčen castellanus, Janec judex Vr.

Chrudimská. Hrad Chrudim.

993 civitas Chrudim, 1130 annuum tributum in civ. Chrudim, 1207 Theobaldus dux Chrudimensis, 1278 beneficiarii et judices in Chr.

Čáslavská. Hrad Čáslav.

1052 urbs Časlav, decimatio quae pertinet ad urbem Časlaue; 1126 circuitus Ljubjac cum silva interjacente Časlavensem et Brinensem provinciam; 1130 annuum tributum in civ. Časlaui, 1137 Běstvina in partibus Časlau; 1207 Theobaldus dux Časlavensis. Županové 1175 Budivoj praefectus de Sceazlav, 1207 Petrus castellanus in Č., Rudolfus judex, Poňata miles castellani, Nužer, miles judicis; Villa mea quae Habr nuncupatur, in theloneo, dí Děpold co údělný kníže Čáslavský.

Úřetovská. Hrad tuším tu kde nyní Hradec u Ledče nad Sázavou.

1186/99 provincia quae vocatur Vritouue; Ledec villa in eadem provincia.

Kúřimská. Hrad Kúřim.

993 decimus denarius de judicio in civitate Churimi; 1130 annuum tributum in civitate Kurimi; 1205 praedium cui nomen Postupicih quod est in prov. Kurim. 993 in Kurimensi provincia villam Tribestovic prope Sadska, aliam Mračenicih. 1228 hereditates Radlice, Kruty, Prestavlky in prov. K. sitae. Županové: 1167 Zdeslav castellanus de Curim, 1177 Ru-

dolfus castellanus de Kurimi. Sudí 1220 Vlastislav judex Churimensis, 1248 beneficiarii et judices in Curim.

Chýnovská. Hrad Chýnov.

1130 annuum tributum in prov. Hinove. Župan 1220 Olricus castellanus de Chynov.

Bechynská. Hrad Bechyně.

Via qua itur in partes provinciae Behin; 1234 villa Chrustic in prov. Bechynensi; 1267 in prov. Behynensi Wesce, Tukleky, Hosty, Dúbravice, Netèchovice, Nuzice, Hodinice, Vranov.

Kamycká. Hrad Kamyk. Ve XIII. věku Vltavsko.

Provincia olim Kamnicensis, kdež Zbraslav ležela. 1186, 1236, 1247 hrad Kamyk. 1294 in distr. Wltauiensi villa forensis Scedeltschen (Sedlčany).

Bozenská. Hrad Bozeň neznámého položení.

1057 in prov. Boizensi Drażovicih, 1088 i prov. Boisez Súticih, Raztyleh; 1150 Kozarovici in prov. Boysez; 1228 in pr. Bozensi. Na gradišči, za gorú, na poli, Podruhlí, Húsinci, Drahinicih, Láčkovicih, Na Steżově, Nerestci, Chuchlici; 1234 villa Horusedli in pr. Boseczensi; Černýhaj circa Kamyk in territorio Bozensi (Dobn.). Župan 1183 Milhost comes beneficium habens in Bouses.

Dúdlebská. Hrad Dúdleby.

1088 messores Dudlebenses. Županové 1175 Kochan praefectus de Dudeleb; 1179 Pillunc de Tudelieb, 1243 Henricus de Tutleibe.

Netolická. Hrad Netolice.

1088 messores Netolicenses; 1233 in prov. Natolicensi nonum forum et theloneum in Prachatic; villae Bavorovici, Karlovici, Malešici, V Cimíravesci, Radčici, Pohorovici, Stronkovici, Lužná. Županové 1167 Nemoj, 1177 Oldřich 1183 Ratibor a j. Lovčí 1183 Milhost comes summus venator silvarum spectantium ad Netolic.

Prácheńská. Hrad Prácheň.

1045 in Prachensi prov. circuitum has villas continentem: Hydčice et ibidem villam ejusdem nominis Hydčice, Hajná, Na újezdci, Domaraz, Kalinici, Nezamyslici, Kanici, Krajnici, Skodra, Živohybici, Dvokotloky, Žichovici; villae Psáry, Kravolužici, Volíšovici, Stankovici, Podmoklí, Březnice; 1228 in prov. Prahinensi Velenov, Kirlsci (?), Řevnětice, Zamlyněné, Vlčkovici, Makařov, Bratronice, Na Pasejově, Ševětinsko, Čejkovice. Županové 1148 Vítek, 1222 Diviš a j.

Plzenská. Hrad Plzeň.

1130 annuum tributum in civ. Plizni, 1233 in prov. Pilznensi: Domažilici, Jivnás, Na Pteninė, Otěšicih, Beňovicih, v Horkách, Novakovicich,

Žizenkovicih, Tynci, Dudlebcih, Obytci, Bnešici. 1239 In Pilsen: Hlupoglavy, Bonětici, Lubevici, Ščepanovici, Rozvadov, Kbelany, Ostrov, Malevici, Vranovici, Kokošín, Poděúsy, Skvířín, Lužná, Tlučná, Zahořany, na Lešně, Zdemyslici, Na Kamenici. 1212 Custodia Pliznensis provinciae, 1224 Wenceslaus dux Plyznensis. — Županové 1160 Držislav, 1172 Sezema, 1177 Suda, 1189 Držislav a j. Sudí 1146 Jimram judex de Plizen, 1190 Jan a j. Komorník 1229 Ratmír camerarius. Vladař: Villicus Pliznensis provinciae.

Mežská. Hrad Mže (Misa).

Provincia quae et silvana dicitur, infra terminos fl. Msie. Villa Tachov in finibus Mežsko. 1252 judicium provinciale in Mysa.

Sedlecká. Hrad Sedlce, později Loket.

1130 tributum annuum in civitate Sedlcih, 1165 prov. Sedlec (ambitus ecclesiae Waldsassensis in silva ultra prov. Sedlec); 1165 Zavise Sedlicensis comes cum suis subditis, 1196 in prov. Zedlitz Chodov cum finibus suis et ultra eam provinciam meringin; 1213 villae quae in Sedlecensi prov. Lichtenstat dicitur; 1226 in Zedlec circuitum qui dicitur Velichev a j.

Neznámého posud položení jest jmenovaný r. 1130 hrad Vratno a župa Vratenská (annuum tributum in civitate Vratne).

Krajina Žitavská (staré Nišany neboli Záhošť), pak krajina Kamene Kralovského. Ty byly i za cís. Karla částěmi země české vlastně tak řečené, jakž vysvítá z Maj. Car. VI a VIII: In Boemia sunt civitates Sittavia, Pirn, et castra Künigstein, Ebrsbach, Mojvin.

§. 3. Hranice země moravské.

Zemské hranice moravské shodovaly se s církevními hranicemi diecese Olomúcké. Do podrobna byly tyto:

Rozhraní mezi Moravou a Rakousy, tedy na jihu, šlo směrem řeky Dyje, ale čára mezní rozličně se ještě kolísala. Rakouskými hrady byly: Rakousy, Hardek, Lava; moravskými Vranov, Bétov, Znojem, Hrádek (Erdberg), Břeclav (Lauentenburg). Ještě r. 1052 slušela osada Blatnice (nyní Fladnitz) k Moravě, ať ji Břetislav I. dává kostelu Boleslavskému. — U Znojma šla hranice mezi Dyjí řekou a Pulkavou potokem (1055 Henricus imp. donat tres mansos regales, duos jacentes inter Movriberg silvam et fluvium qui dicitur Bulka; tertium vero ultra eundem fluvium Bulka, jacentem in marchia Boemia t. j. na hranicích moravských, in comitatu

Adelberonis. Erb. 120). — Krajina nynějšího Mikulova slušela k Moravě; r. 1218 sídlel na Mikulově purkrabí markrabí moravského Štěpán a r. 1244 jmenují se osady Pulgarn, Neudek a Eisgrub (Bulgarn, Nideke et Ysgrube) na hranicích moravských (in terminis Moraviae), vráceny jsouce od kláštera Vyšehradského Žibřidovi Sirotkovi. (Erb. 1107). Kosmas líčí hranice mezi Moravou a Rakousy jakožto velmi slabé (utrarumque provinciarum terminos non silva, non montes, nec aliqua obstacula dirimunt, sed rivulus nomine Dya fluens per plana loca, vix eas disterminat, pročež že sousedé navzájem plení, přes hranice přecházejíce. Ad a. 1074).

Hranicí mezi Moravou a Uhry byly, od krajiny Skalické počínajíc až ke pramenům Ostravice, hory Karpaty, širokým pásmem lesním po rozhraní se táhnoucí. Hned u řeky Moravy přiléhala k Moravě s uherské strany pustá bezlidná končina, jenž slula Skalica (terra nomine Zakolcha, rudis et deserta in confinio versus Boemiam t. j. Moravě. Erb. 584). — Banov, nyní moravský, ležel dle slov Kosmových r. 1091 v území uherském, ješto král uherský Vladislav místo toto, juxta castrum Trenczin, situm in mediis silvis atque in montibus, čeledi Břetislava kněžice českého, výše 2000 lidu s dobytkem, k obývání vykázal. V sousedství Banova, u Brodu nad Olšavou, bylo pole Hlucké, spomínané u Kosmy r. 1099 a 1116, končina jak se zdá neutralná; Kosmas jmenuje řeku Olšavu zde hranicí (Olzawam ad rivulum qui tam Pannoniae quam Moraviae dirimit regnum. 1116).

Dnešní Těšinsko nenáleželo k Moravě, tak jako ani dnes nenáleží k diecesí Olomúcké; mezní čára šla tu po řece Ostravici, jak nás poučuje o tom listina Otakara II.: Metae terrae Moraviae et ducatus Opoliensis fluvium qui Odra dicitur, transeunt versus villam Grussene et abinde in Ostravam fluvium qui usque terminos terrae Ungariae protenditur, discurrentes (Pal. Form. I. 300), a listina Měška Těšinského z r. 1297: Fines ducatus nostri et episcopatus Olomucensis hoc modo distinguuntur, vid. quod ab aqua Odra sub Landek fluente et ubi Ostravia influit in ipsam Odram, incipiendo et ascendendo superius usque ad metas Ungariae (Boč. V. 74.). Město Ostrava, náležející biskupovi Olomúckému, leželo ještě na půdě moravské (invenerunt Olomucensem in civitate episcopali, nomine Ostrawa, quae est sita ultra Opauiensem provinciam in metis Poloniae et Moraviae. Cosm. Cont. ad a. 1279).

Za horami Jeseníky měla Morava dvě župy na pomezí k polskému Slezsku: Holasovicko a Hradecko, jenž spolu náležely k diecesí Olomúcké a sahaly až do končin řeky Pštiny. V župách těchto ležely tyto tam jmenované osady: Oldřišov, Opava 1198, Bogdanov 1218, Leviz 1234, Semislav 1238, újezd Krnov 1240, Grobník na Pštině 1183, Hlubčice, Bohuchvalov, Kozí-dól, říčka Hnilice 1183, osada Wernhartice in terminis Poloniae sita 1222,

Nova ecclesia (Cerekev, Neukirch) sita in terminis Opaviae 1237. S polské strany jmenují se na pomezí proti Moravě: Pražyna a Gostonia nad prameny Pružiny v končině Osoblažské, kde se r. 1233 dálo upravení hranic (Erb. 809); Šonovo a Klykino (duas villas in confinio Moraviae sitas 1245. Erb. 1115); snad též i Kaziměř, Lenkovici a Komornici (Ib.) Hrad Ratiboř stál na půdě polské; taktéž osada Lípa (biskupa Vratislavského), osada Bogúň (knížete Opolského), nedaleko Odry. — V létech 1220—1230 vřel spor mezi biskupem Vratislavským a Olomúckým o hranice diecesánské v Holešicku (inter episc. Vrat. et Olom. episcopum super limitibus suarum dioecesum de Golesisco. Erb. 747). — Vzácnou zprávu o zdejších hranicích moravských poskytuje letopis Volyňský, an k r. 1253 vypravuje o vpádu Polanův a Rusů v jedno spojených do země králův českých, „s kterou byl do těch dob nebojoval ani Svatoslav chrabrý ani Vladimír svatý:“ „Pridoša na rèku Odru k gorodu Kozlyj, i pridoša k rècè Psinè.“ Zde byla hranice. Jedno odělení táhlo mýlkou „v gory lèsnyja,“ druhé k Opavě městu tehdá již hrazenému, kteréhož ubránil Beneš Beneševic; od Opavy táhli Rusi k Násidlí (Nasiljé), od Násidlí na vsi německé u Hlubčice, odtud k Osoblaze, načež se vrátili za Odru, prošedše takto celé Opavsko-Holešicko. — Mírem ode dne 28. julia 1742 postoupena jest částka tohoto starého území moravského králi pruskému v tato slova: Sa Maj. la reine de Hongrie et de Bohème cede par ce présent traité et avec toute la souveraineté et indépendence de la couronne de Bohème à Sa Maj. le roi de Prusse — tant la basse que la haute Silésie avec le district de Katscher, appartenant autrefois à la Moravie, contenant les seigneuries et terres suivantes: Katscher ville et fief, Stoltzmuths, Knispel, Gross-Petrowitz, Ehrenberg, Kratphul, Neusorg, Langenau, Kösling et Paczedluk (t. j. krajinu Keterskou druhdy k Moravě náleževší a obsahující tyto panství a statky: Kelč město a léno, Tlustomosty, Kněžpole atd.).

Nejurčitější vědomost o staré Moravě v těch končinách podává ostatně posavadní stav církevní, neboť patří k diecesí Olomúcké z kraje Prusům postoupeného tré děkanství: Keterské, Hulčínské a Hlubčické (archipresbyteriát Keterský), k diecesí pak Vratislavské z kraje podnes rakouského: Arcipryšství Johannesberg, Weidenau, Freiwaldau a Zuckmantel.

§. 4. Rozdělení Moravy na župy.

V mezích země moravské obsaženy byly následující župy:

Olomúcká. Hrad Olomúc.

1195 prov. Olomucensis, 1052 Olomúc solvat annuatim 1 mercam et 2 boves, 1213 in prov. Olom. villa quae dicitur Prostějov, 1222 in

Kladorub quae est villa in Olom. prov. sita, 1233 Doloplazy villa in districtu Olom. Županové: 1130 Hlen 1174 Časta 1207 Medl a j. Sudí 1130 Chlapěta, 1208 Doben. Komorník 1183 Hrabiša, 1208 Bavor a j. Vládař 1248 Petr. Lovčí 1232 Slavata a Spytata, 1251 terra camerariorum in Topolam ad castellaniam prius Olomucensem spectans.

Úsobrněnská. Hrad Úsobrno.

1087 villa Knězice juxta Usobren, 1215 Svitavia villa forensis in Usobrnensi prov., 1228 villa Skalice sita in Usobrno, 1258 circuitus Sobranic situs in Uzbrunne, 1086 fora colligenda in Vsobruno.

Úsovská. Hrad Úsov.

1107 Mutiš castellanus de Vzove.

Holešická. Hrad Holasovice.

1201 prov. Golasizeh 1213 omnes possessiones in Golesicensi prov., 1218 villa in Holachiz, quae Bogdanoue dicitur, 1229 limites de Golesisco, 1234 villa Leuiz in Holachiz, 1238 circuitus Semislav in Holacensi districtu, 1240 circuitus in distr. Holascensi, Krnov vulgariter nuncupatus.

Hradecká. Hrad Hradec.

1086 civitas Gradec 1182 Modlejovic terra pertinens ad castrum Gradec, 1224 ea bona quae ad nostrum castrum Gradec pertinebant, 1233 terra Drozdovic ad Albertum ratione castri Gradec pertinebat. Župan 1146 Draslav de Gradec.

Přerovská. Hrad Přerov.

1086 Prerov solvat 1 marcam et 2 boves. Civitas Prerov. 1182 Modlejovic terra deserta ad aratrum in prov. Prerovensi, 1215 villa forensis quae Hranice vulgariter appellatur in prov. Prerovensi, 1252 beneficiarii nostri in Prerovensi prov.; Sukovice a Břišť et aliae villae in Prer. prov. sitae. 1293 villa Sukovice, Lubosváry et in Tirnavia in prov. Preroviensi. Župan 1174 Jaroš.

Pustiměrská. Hrad Pustiměř.

1052. Pustimir solvat 1 marcam et 2 boves.

Spytihněvská. Hrad Spytihněv.

1052 Spitignev sovat $^1/_2$ marcam et 1 bovem. 1131 ecclesia Spitignevensis.

Hodoninská. Hrad Hodonin.

1052 Godonin solvat $^1/_2$ marcam et 1 bovem. Župani: 1169 Twrdiso castellanus de G. 1174 Ratibor cast. de G.

Břetislavská. Hrad Břeclav (Lauentenburg 1052).

1052 Bracislav solvat $^1/_2$ marcam et 1 bovem, 1086 de ponte Bracislave civitatis, 1201 Bracislau dux Moraviensis de prov. Breclau. 1215 villa forensis Kijov in Brecislaviensi prov. 1261 Prus et Jursikowicz villae

in Brezliauensi prov. sitae. 1237 provinciae Brezlaviensis ex utraque parte Moravae. Úředníci: 1248 Sudimír camerarius prov. Brecislauensis 1235 Slaua judex.

Podivinská. Hrad Podivin.

Castrum in media aqua Svratka situm. Cosm. Županové: 1174 Twrdiša 1196 Ruprecht 1222 Boruta praefectus de P., 1223 Onso burgravius de P.; 1222 Gotefridus judex.

Strachotinská. Hrad Strachotin.

1052 Strahonín solvat $^1/_2$ marcam et bovem, 1176 terram ad castrum Strachotin pertinentem, circuitui Debretin adjacentem.

Brněnská. Hrad Brno.

1052 Brno solvat 1 marcam et 2 boves. 1086 civitas Moraviae Bruna, 1086 in Brunensi provincia Opatov, 1126 circuitus Ljubjac cum silva interjacente Časlavensem et Brinensem provinciam, 1210 claustrum Zabridovic in comitatu Brunensi, 1228 monasterium Oslavan in Brun. prov. constitutum, 1238 in loco Tusnowic, Brunensis districtus, 1258 villa Sobutowicz sita in Brunensi provincia. Župani 1174 Mojek 1226 Tas, 1235 Ratibor a j. Komorníci 1201 Leva, 1224 Svéslav. Sudí 1213 Leva, 1222 Ratibor a j. Vládař Dětřich 1222; Lovčí Rym 1234.

Pravlovská. Hrad Pravlov.

1056 civitas Moraviae na Praulove. Župan 1213—1225 Prosímír de Pravlau, praefectus in Praueloue.

Rokytenská. Hrad Rokyteň.

1052 Rokicen solvat 1 marcam et 2 boves; decimatio in urbibus Znoim, Rokycen a j.

Znojemská. Hrad Znojem.

1052 in Moravia de urbe Znoim decimationem, venditionem, fora. Znoim solvat unam marcam et duos boves; 1086 civitas Moraviae Znoim cum foro; 1213 prov. Znoemensis, 1092 Kravsko in prov. Znoymensi, 1222 jura prov. Znoymensis, Březovic in prov. Znojmensi. Županové: 1088 Doben castellanus de Znoim 1213 Imram 1226 Vrš a j. Komorníci 1222 Leva, 1228 Vrš a j. Sudí 1202 Henricus, 1222 Dětřich. Vládaři (villici) 1223 a j.

Bétovská. Hrad Bétov.

1052 decimatio de urbibus Rokicen, Znoim et Betov. 1197 castrum Vetov, 1294 in B. dist. Pazcowicz et villa forensis Zlebinx et villa Rzesicz in eodem districta. 1298 decimae vomerales ecc. Boleslav in Znoymensi et Wetouiensi proviciis. 1222 provincia Betoviensis. Župan 1222 Ben castellanus de Betov, 1227 Petrus rector prov. Bétov. 1234 Behabud. Sudí 1227 Bartos judex. Komorník 1234 Wilhelmus.

Jamnická. Hrad Jamnice. 1197.
1197 Svatopluk de prov. Jamniz.
Jihlavská. Hrad Jihlava.
1174 Stanimír praefectus de Jiglava, 1214 Budík praefectus de Igla.

§. 5. Název zemský.

V XI., XII. a XIII. století jinozemci pravidelně nazývali obě země, Čechy i Moravu, jelikož stát toho času jeden, jedním jménem, a to jménem Čechy, Bohemia; kdežto Čechové sami nikdy nevztáhli jména svého na zemi moravskou, vždy a bez výminky Moravu ji a obyvatele její Moravany nazývajíce.

Jinozemci pravidelně obě země nazývali Čechy. Ditmar Merseburský (v XI. stol.) nazývá dokonce národ Svatopluka moravského „Boemi," maje stav věcí za svého času na mysli: Boemi regnante Zuetepulco duce quondam fuere principes nostri; huic a nostris parentibus quotannis solvitur census; et episcopos in sua regione Merierum dicta habuit. V listině cís. Jindřicha III. z r. 1056 čteme o sousedech Moravy v zemi rakouské: Locum Poumgarten cum omni utilitate, quae contra Boemos quoquomodo haberi et conquiri poterit, což na Moravany v okolí Břeclavském se vztahuje (Erb. 123). Roku 1244 dává arcib. Salcburský klášteru Světelskému desátek „decimam quandam sitam circa confinia Boemie in villa Weichartesdorf," kterážto osada, nyní Weikersdorf, leží před Znojmem. Král uherský Ondřej nazývá r. 1217 krajinu nyní uhersko-Skalickou terram sitam in confinio regni nostri versus Boemiam (Erb. 584). Kronista Helmold (z 12. stol.) praví: Boemia in duos disterminatur episcopatus, Pragensem et Olomucensem. Letopis Volynský píše, kterak Rusové spolu s Polany udeříce r. 1253 na krajinu Opavskou k Moravě náležející honosně mluvili: „Ne bě bo nikotoryj knjaz ruskyj vojeval zemlje českoj." — Ale jsou i příklady že cizozemci také někdy rozlišovali obojí zemi, jako: Imperator — Boemia Moraviaque subjecta (Vita Meinweri Ep. ad a. 1017). Episcopus Marouiensis, ep. Moraviensis t. j. Olomúcký v list. papeže Řehoře VII. z r. 1074.

Že Čechové Moravu vždy rozlišovali od Čech po jménu, tohoť netřeba podrobně dotvrzovati: Kosmova kronika plna jest dokladův na to; ale i listiny vydávané z kanceláře knížecí dávají Moravě vždy toto starobylé, samostatné jméno: In Moravia de urbibus Rokicen, Znoim, Bethov 1052, Haec vero beneficia per omnes civitates Moraviae: In Olomuc, Preroue atd. 1086, Versus Moraviam aqua quae Oxlava 1144, dux Otto de-

dit in Moravia tres villas: Pametice ecc. 1167. Alii multi abbates, clerici, monachi, milites tam de Moravia quam de Boemia, qui convenerant in Sazka ad audienda statuta ducis Ottonis 1189. Drbiu v Moravskú zajíti, bych mohl k svéj řeči přijíti: kakoť jest koruna z Moravy vyšla, kak ta země k Čechám přišla (Dalemil z r. 1310.).

§. 6. Země vedlejší.

a) Doninsko. b) Milevsko či Budišínsko.

Hlavní pozornosti vyhledávají krajiny na severu země české t. j. kraje na středním Labi, ježto postaveny jsou ve zvláštní poměr k zemi této. Země starých Srbův mezi Salou a Bobravou slula Čechům po všechen ten čas Srbsko (Srbia). Částky tohoto Srbska dostaly se v moc knížatům českým a zůstávaly po dlouhé věky při koruně české.

Před skončením X. stol. šla hranice mezi Čechy a Srbskem neboli toho času mezi biskupstvím Pražským a Míšenským po Krušných horách (ultra Albeam et per silvam in occidentalem partem usque ad caput Milde et sic deorsum ecc.). Zemi té říkali Čechové Srbsko, podle těchto svědectví: R. 1041 praví Kosmas o stezce Chlumecké: Altera via qua itur per Zribiam et est exitus de silva in illam terram per castrum Hlumec. R. 1087 rex Vratislaus collecto exercitu intrat Zribiam et quoddam castrum nomine Guozdec probe urbem Missen reaedificat. R. 1088 iterum rex Vrat. Zribiam cum suo exercitu intrat, quo praedictum castrum Guozdec in alium firmiorem locum transferret. R. 1096 Boziej (Vršovic) impositus puppi relegatus est in Zribiam et inde perrexit in Poloniam. R. 1123 dux Vladislaus et Otto transeuntes silvam metati sunt castra circa oppidum Guozdec citra fluvium Mldava. R. 1113 Soběslaus tenuit viam volens per Zribiam transire in Poloniam. R. 1121 Vladislaus dux reaedificat oppidum Donin. Listina z r. 1226: Navem per Albiam in Swrbiam educant et reducant. (Erb. 705).

Jednu částku tohoto Srbska — jmenujeme ji Doninsko — sahající po řece Mldavě bezmála až před hrad Míšeň, hlavní město markrabství Míšenského, obdržel král český Vratislav II. od císaře Jindřicha IV. Praví Kosmas k r. 1087: Rex Vratislaus collecto exercitu intrat Zribiam, quam olim imp. Henricus in perpetuum sibi habendam tradiderat. Končina tato sahala až k řece Mldavě, neboť Vratislav postavil hrad Gvozdec (castrum Guozdec prope urbem Missen), Gvozdec pak stál nedaleko Mldavy (transeuntes

silvam metati sunt castra circa oppidum G.; praesul Magontinus et comes Wigbertus circa fluvium Mlydava stabant. Cosm. 1123). R. 1088 byl v té krajině Vratislav II. podruhé, aby hrad Gvozdec postavil na jiném pevnějším místě. V krajině této postaven jest hrad Donin (dnešní Dohna blíže Pirny), poprvé r. 1107 jmenovaný (castellum Donin. Cosm.). Podle zpráv o hradu tomto poznati lze, kdy byl císař a kdy panovníci čeští v držení této části starého Srbska: R. 1113 měl ji císař v moci (erat ea tempestate castrum Donin caesaris sub potestate. Cosm); r. 1121 kníže Vladislav, neboť stojí psáno že jej přestavoval (Vlad. reaedificat oppidum Donin. Cosm. Cont.); r. 1126 uvězil Soběslav český Břetislava na hradě tomto (Cosm. Cont.); r. 1139 byl pánem na něm Soběslav II., neboť vykazuje vdově markraběte Wigberta třetí peníz ze hradu Donina (addidit ei tertium denarium in castro Donin. Cont.); r. 1160 panoval Vladislav II. na Doninĕ; aspoň se jmenuje kastellan Doninský, Jindřich, praefectus urbis Donin, v komonstvě jeho (Erb. 306); na počátku XIII. stol. nacházel se Donin zase v rukou císařových, ale již r. 1212 dává jej císař králi českému poznovu v držení, těmito slovy: Castrum Donin cum suis pertinentiis donamus et confirmamus, si illud a marchione Missenensi absolvere poterimus (Erb. 532). Od té doby zůstával pak v moci králů českých. Podle toho opraviti třeba nedostatečná a na dílo mylná udání o poměru Donina k Čechám v rozpravě Köhlerově: Alteste Geschichte der Burggrafen von Dohna (Lausitz. Mag. 1859).

Milevsko neboli Budišinsko. Krajina starých Milčanův, rozložená mezi Nišany a Lužicí, stala se majetkem českým ve XII. století; slula Milevsko podle kmene Milčanův, ale i Budišinsko, podle hradu hlavního Budišina; dvě listiny zajisté, jedna od r. 1160, druhá od r. 1165, ona od krále českého Vladislava II., tato od císaře Jindřicha, poučují nás, že pagus Budisin jedno jest co pagus Milzana; král český totiž darujíc kostelu Míšenskému vesnici Prezez praví že leží „in pago Budessin", a císař, ztvrzujíc dání toto, že „in pago Milzana" (Erb. 306, 312). Jelikož pak dle zprávy z r. 1144 dědiny kostela Míšenského v Milevsku ležící povinny byly přispívati ke hrazení hradu Budišina, vidomo že Budišin byl hlavní hrad Milevska.

O rozsahu Milevska či Budišinska máme zprávy tyto: Starý hrad Dřenov, po vyhoření přestavěný od Soběslava českého a nazvaný Zhořelec, dnešní Görlitz, nacházel se již na půdě milevské (in partibus Milesko juxta flumen Niza, Yzgorelik, quod antea et Drenov vocabatur. Cosm. Cont. ad a. 1131). Dále kladou se do Budišinska výslovně osady Kuhna, Ostritz, Trebus 1006, čtvero vesnic in burgwardo Schilani in regione Milce 1071, Prezez in pago Budessin neb Milzana 1160. 1167, Zockowa Budissinensia

prov. 1238, vesnice tři Dobranovice, Goblice a Canowice in terra Budesinensi 1245 (dnešní Dobranovice a Koblicy u Biskupic a Konecy u Kamence), 1249 Misslesewitz et Cupsitz in terra Budisinensi. Na severu proti Lužici (contra Lusaciam) bylo na pomezí stanovisko strážní (custodia), tu kde nyní osada Königswarta neboli Rakecy nad Elstrou, na silnici z Budišina k Vojerci (Hogerswörth); s lužické strany zase byla naproti Königswartě stráže, čehož památka podnes žije v názvu osady Stróža, něm. Warta řečené. Na východě hraničilo Budišinsko s Polskem a řeka Bobrava nebo vlastně lesní luhy mezi Nisou a Bobravou bylo hranicí. Na jihu sousedem byli Nišané neboli Záhošť. Na západě markrabství Míšenské.

Na závěrku XI. stol. nacházíme Wigberta hraběte, zetě krále Vratislava II. českého, v držení Budišinska (Cosm. ad 1088); ten zemřel r. 1124. V držení následoval po něm syn jeho Jindřich. Jindřich tento slíbil s přivolením panstva r. 1128, že po jeho smrti má léno jeho jíti na syna knížete českého Soběslava I., téhož roku narozeného (Lutherius rex levavit de fonte baptismatis filium ducis Sobeslai, cui parvulo post confirmationem filius Wigberti in exitu vitae suae promisit totum feodum suum astantibus ibidem primatibus Saxonum. Cosm. Cont.). R. 1139 vyplatil Soběslav některé hrady z rukou vdovy Wigbertovce za 700 hřiven stříbra a ještě jí nadto vykázal třetí peníz ze hradu Donina; zároveň pak osadil hrady řečené lidmi svými (dux S. ab uxore Wigberti aliquot castra DCC marcis argenti redemit; confirmatis militibus qui castra custodierunt, rediit. Cosm. Cont.). Od té doby zůstávalo Budišinsko v moci knížat českých. R. 1160 dává Vladislav dědinu Prezez v Budišinsku kostelu Míšenskému, což r. 1165 ztvrzuje cís. Fridrich co lenní pán (Erb. 306, 212). R. 1175 byl županem na Budišině Vok, r. 1195 Jaroslav, r. 1217 Beneš, r. 1234 Jindřich, r. 1245 Beneš a t. d.

Že Budišinsko, a ne Míšensko, s počátku uděleno Wigbertovi, vyrozuměti se může ze zprávy r. 1123, kdež se praví, že teprvé cís. Jindřich V. maje markrabècí rod Míšenský, z praotce Děda, za vymřelý, markrabství toto udělil Wigbertovi (1123 marchionis Dedii extrema stirpe fato exstirpata, imp. Henricus praedicti Dedii marchionatum putans herede desolatum, dederat Wigberti sub potentiam. Cosm.); z čehož povstal rozstrk, ještě se našel potomek z rodu Dědova, Konrat, jenž podporován jsa od saského vévody Lothara, válečně se zasazoval o Míšeň a ji také podržel. Tím chceme ukázati, že byl rozdíl mezi Míšenskem a Budišinskem, též tak i mezi Doninskem a Nišany a že jest potřeba, nemásti kraje tyto vespolek, alebrž rozlišovati je, neboť nejednostejné bylo jejich postavení.

R. 1212 obdržel král Přemysl Otakar I. za služby své cís. Fridrichovi II. prokázané některé hrady ve dnešním Sasku mezi Mldavou a Salou,

a sice: Floss (Plavno), hrad Schwarzenberk, hrad Reichenbach, hrad Lichtenstein, a dvé usedlostí Mantile a Lve řečené: Notum facimus quod nos regi Bohemiae donamus et confirmamus, ac in perpetuam possessionem tradimus proprietatem nostram Vlozze, cum ministerialibus servis, cujuscunque fuerint conditionis, omnique juris integritate quarumlibet possessionum, prout avus noster Fredericus emit a domina Adleida commitissa de Clewen. Item donamus ei et confirmamus castrum quod dicitur Swarcenberc, cum ministerialibus servis, cujuscumque sint conditionis, omnique juris integritate quarumlibet possessionum, ut dictus avus noster emit a duce Henrico de Medelic. Item donamus ei et confirmamus provinciam quae Milin dicitur cum Richenbach et omnibus pertinentiis suis. Item donamus ei et confirmamus castrum Lichtenstein cum omnibus pertinentiis suis. Eidem etiam regi concedimus in pheodum et confirmamus possessiones Mantile et Lve, cum omnibus pertinentiis suis. Praeterea castrum Donin cum suis pertinentiis donamus et confirmamus. (Erb. 532.)

§. 7. Postup kolonisace.

a) Hrady.

Hlavou v župě, sídlem župních úřadů, střediskem vojenstva župního, sborovištěm lidu župního v čas míru, útočištěm jeho v čas války byl hrad (urbs, castrum, civitas, oppidum, locus). Hrad, jehožto stavění, zpravování, bránění a opatrování náleželo na lid župní, nacházel se pravidelně na ostrohu, kdež příroda sama poskytovala ochranu, s příkopy a stěnami neb sruby na náspech, kterýmiž přirozenou obranu doplňováno a rozmnožováno. V prostoru hradním byl dvůr neboli dvorec knížecí (curia, palatium), chrám a jiná některá budova veřejná; prostor sám nebýval právě velký, jakž to z hradišť podnes stávajících vyrozuměti se může. Před hradem nebo pod hradem, v některé vzdálenosti, bylo předhradí nebo podhradí (suburbium); zde přebývali úředníci župní, zde měla šlechta své domy, zde sídleli řemeslníci s dílnami a kupci s krámy a sklady svými. Na prostoru mezi hradem a podhradím shromažďoval se lid k trhům, k soudům, ke slavnostem a k radovánkám.

Tuto stůjte některé popisy hradů, jakž je nalezáme u letopisce Kosmy. Hrad Lubica: Comites sub quadam festiva die furtim irrumpunt urbem Lubic, in qua fratres Sti. Adalberti et milites urbis universi assistebant

sacris missarum solemniis, festa celebrantes. At illi urbis moenia irrumpentes, masculum et feminam usque ad unum interficientes, quatuor fratribus S. Adalberti cum omni prole ante ipsum altare decollatis urbem comburunt, plateas sanguine perfundunt et cruentis spoliis ac crudeli praeda onerati hilares ad proprios redeunt lares. 996. — Hrad Praha r. 1004: Cliens intrans urbem Pragam et ascendens noctu in media urbe eminentiorem locum qui dicitur Zizi, tuba intonat. Diffugiunt omnes Poloni; fugientesque nonnulli praecipitantur de ponte, quia pons erat interruptus ad insidias hostibus; aliis fugientibus per praeruptam viam quod vulgo dicitur „per caudam urbis" in arta posterula prae angustia exitus ibi innumeris opressis (Cosm.). — Vyšehrad (altior civitatibus; altior urbs. Cont. Cosm.) In metropoli Bohemiae urbe Wissegrad vocata, quae omnium terrae illius civitatum quasi mater et domina est. In rupe inter arbusta aedificant urbem (Cosm.). Transfert se de Praga ad tutiora urbis Wissegrad moenia. (Id.) — Hrad Bělina 1061: Mstis comes urbis Belinae ducem Vratislaum his verbis suppliciter est aggressus: Fratris tui per gratiam in honore S. Petri ap. aedificavi ecclesiam, cujus ad dedicationis solemnitatem dignemini adventare, simul et urbem adventu tuo laetificare. Venerat dux et episcopus, et ecclesia quae est sita in suburbio, mox dedicata ascendit dux in urbem ad prandium, episcopus vero et comes in sua curte quae fuit ante ecclesiam, similiter positis mensis epulis discumbunt. — Hrad Vratislav 1108: Ut autem intraverunt castrum Vratislav, postera luce summo mane convocat dux Svatopluk omnes proceres in coetum. Quibus congregatis in unum, intrans stubam, sedit in medio super truncum fornacis. In eadem stuba capti sunt Vneslav ecc. Unus autem fugit et aufugerat jam extra urbem, fugiens per arbusta ecc. — Hrad Kladsko 1114: Veniens Soběslaus ad castrum Kladsko, tentat precibus et promissionibus multis, quo sibi cives aperirent portas urbis. Quibus non consentientibus, sed viriliter resistentibus juvenis praedictus succendit palatium, quod prope murum erat situm; vento autem incumbente ex adverso, inflammata sunt propugnacula in summitate turris quae forte in antemurali stabat propinqua muris. Unde urbani valde turbati, rogant pacificam dari dextram ecc. Combusta et funditus eversa est civitas tota. 1183: Ecclesia lignea, quam in honore Sti. Wenceslai in foro Kladsko construxit Boguše Barbatus, beneficio castri in Kladsko honoratus.

Jako v IX. a X. století neznáme na Moravě a v Čechách než právě hradův (grady, civitates, urbes, moenia), tak se i v XI. a XII. stol. nevyskytují než hrady co pevná místa v zemi, co hlavy žup. Opanovati hrady bylo a znamenalo tolik co opanovati zemi. Příklady: Pater sibi (Břecislav I.) totam illam terram (Moraviam) tradiderat in potestatem,

fugatis cunctis de civitatibus Poloniis, quia revera post obitum secundi Boleslai sicut urbem Pragam ita totam Moraviam vi obtinuerant Polonii (Cosm.) His urbes et populum ad regendum committas; per hos enim Bohemiae regnum stat et stetit atque stabit, dí Jaromír Břetislavovi I. (Ib.) Praemisit dux Spytignev illius terrae (Moraviae) ad primates litteras, in quibus nominatim vocat CCC viros, quos ipse vidit meliores et nobiliores ex omnibus civitatibus, ut sibi ad urbem Chrudim occurrant (Ib.). Mittens nuntios, Spytignev revocat Vratislaum de Ungaria, et dedit sibi civitates, quas ei ante pater suus dederat in Moravia (Ib.).

Hradové byli sídla šlechty a úřednictva župního; vidíme to ze svědectví Kosmových: R. 1055. Praemisit dux Spytignev illius terrae (i. e. Moraviae) ad primates litteras, in quibus nominatim vocat 300 viros quos ipse vidit meliores et nobiliores ex omnibus civitatibus, eosque jussit comprehendere et catenatos misit ad custodiendum, dividens eos per singulas civitates Bohemiae. R. 1104: Svatoplci indagatores fere universas Bohemiae civitates circumeuntes, alios pecunia corrumpunt, alios muneribus, alios promissionibus obligant, et quos sciebant novarum rerum avidos aut dignitatibus privatos, omnes suis versutiis adsciscunt in partes Svatoplk. R. 1116: Conseritur pugna, in qua filius Ždan nomine Jurzik, praefectus urbis Zatecz, miles acerrimus, cum aliis ejusdem civitatis proceribus acriter pugnando occubuit.

Za útočiště ve válkách sloužily hrady podle následujících svědectví: Svatopluk ex improviso applicuit cum exercitu ad urbem Nitram, et irrupisset in eam, si non vigiles qui semper sunt ibi custodientes, clausissent portam. Depopulato igitur et succenso ejus suburbio, redeuntibus occurrunt eis agmina multorum in curribus et in equis fugientium ad praedictam urbem. (Cosm. 1109). — Cumque pervenisset Brecislaus ad castrum Gdec (v Polanech), castellani et simul qui illuc confugerant villani, non volentes ferre impetum ducis, exeunt ecc. (Cosm. 1039). — Poloni nullum hostem jam venturum existimantes, de castris diversisque munitionibus exierant atque in villis morabantur (Cont. 1134). — Boemi venientes in Betovensem et Znoymensem provincias flammis omnia consumunt; Kúnic intrantes praeter ecclesiam et claustrum alias aedes comburunt; sorores fugerunt ante faciem eorum in Betowe. (Gerl. 1185.)

Hrady byly střediskem hospodářství knížecího, provozovaného na dědinách a lesích zeměpanských (villicationes). V listině Boleslavské praví se o dědinách ke hradům Žatci a obojímu Boleslavi náležejících: De urbibus Zatec et Boleslava utraque de omnibus quaesitis et inquirendis 10. denarium; per rura quoque ad praedictas urbes pertinentia, ubicunque dominica exercentur aratra, decimum manipulum, et omnium animalium tam

majorum quam minorum quae per eadem rura aluntur, decimam. Quae vero sunt harum urbium tam in longitudine quam in latitudine dimensa in hospitum rusticorumque turma, decimam urnam mellis persolvant. A v listině Litoměřické: Damus basilicae Lutomiricensi XIV villas, censualibus hospitibus ordinatas et ornatas, servientibus ac araturis et bubulcis cum omnibus necessariis, silvis vid. et pratis: Cresici ecc. R. 1183 jmenuje se Milhost lovčím nad lesy ke hradu Netolicům náležejícími: summus venator silvarum spectantium in Netholic. (Erb. 376.)

Úřadníkům hospodářským na hradech přikázáni byli všickni řemeslníci služební (ministeriales), v podhradí nebo po kraji na statcích osedlí, jenž pracovali pro zásoby hradní. Nad zásobami šatstva, potrav a věcí vojenských byl vládař (villicus), zásoby prádelní služely k úřadu hradské báby (avia). Svědectví: Kostelu Litoměřickému dává Spytihněv „de omni arte a castris nostris et oppidis ut ad principis decet ministerium, virum cum uxore, filiis et filiabus.“ Kostelu Vyšehradskému dává Soběslav roku 1135: De unoquoque castro a villicis per totam Boemiam pauperibus annuatim 12 paria cottorum, 12 paria pellium, 12 paria tunicarum, caligarum, subtalarium, cirotecarum, 12 cinguli cum cultellis vaginatis et marsupiis. De unoquoque castro ab aviis totius Boemiae 12 paria camisiarum, braccarum, succorum.

Na hradech dávány jsou slavné hody, kdykoliv je navštívili knížata. Čteme u Kosmy, kterak r. 1061 župan Mstiš Bělinský pozval ke slavnému zasvěcení nového kostela tam postaveného knížete Vratislava a vystrojil slavnou hostinu (comes parat quae sunt necessaria ad magna convivia. Venerat dux et episcopus et ecclesia mox dedicta ascendit dux in urbem ad prandium). R. 1099 Břetislav II. in nativitate Domini Boleslaum invitat ad convivium, quod erat in urbe Zatec dispositum, ubi in ipso festo, consentientibus omnibus comitibus Bohemiae factus est Boleslaus ensifer avunculi sui. R. 1109 poručil Svatopluk, aby Vacek comes, quam studiosius posset, Ottoni quem invitaverat ad festum Nat. Dom., in urbe Gradez administraret convivium.

Na hradech shromažďovala se vojenská čeleď župní, tak že lid válečný rozeznáván podle žup: Roku 1134 vrazili Čechové do Slezka polského, ale toliko Hradečtí, Chrudimští, Boleslavští, Čáslavští a Kladští. R. 1237 nařizuje Přemysl markrabí moravský purkrabí Znojemskému, quatinus convocatis in Znoimensi civitate cunctis inbeneficiatis et nobilibus hujus provinciae, ipsis ex marchionis voluntatis autoritate injungat studiose, quod feria IV. post pascha in Znoim comparere haud negligant, armis praecincti et armigeris comitantibus propter temporis istius necessitatem. Dále nařizuje, quatinus burgravii in Vetove, in Vranov, in Jemnic, in Mo-

hilno, in Hrádek et in aliis castris, collectis et additis militibus et castellanis, ex nunc et in futurum vigilantiae curam exhibeant, fidelitatem nobis jusjurando in manus tuas promissuri (Erb. 910).

Hradové župní v Čechách a na Moravě vypočteni jsou svrchu v §. 2. a 4.

b) Podhradí.

Podhradí či předhradí (suburbia) byla sídla řemeslníkův hradských, skladiště obchodu, stanovisko trhův. Podhradí tato výtečnou mají důležitost v oboru kolonisace, poněvadž na nich založena jsou namnoze města během XIII. století. Podáme obraz některých podrobněji známých.

Podhradí Pražské prostíralo se pod hradem Pražským na obojím břehu řeky Vltavy, přes kterou položen byl most, až ke dnešnímu Karlínu, zahrnujíc také Poříčí v obor svůj. Podhradí toto podobalo se předlouhé ulici; na levém břehu, pod samým hradem, tu kde nyní Malá Strana, nemělo větší šířky než kterou známe z dob kdež hradby postaveny jsou kolem něho (viz Tomek Děj. Prahy str. 225); na pravém břehu, tu kde nyní Staré Město, nacházela se již končina dnešního domu Zbraslavského a kostela sv. Ondřeje kromě podhradí (quidam nobilis nomine Wchyna contulit ecclesiae Ostroviensi terram ad aratrum cum curia et hoc in confinio Pragensis suburbii, kdež Ostrovští postavili kostel sv. Ondřeje); vně podhradí byla také končina dnešního Perštejna s kostelíkem sv. Martina, neb slovouc ve XII. stol. újezd Sv. Martina (circuitus qui vocatur S. Martini in suburbio Pragensi) byla majetkem kapitoly Vyšehradské s vlastní právomocností; prázdná byla též krajina okolo Sv. Havla, kde teprvé ve XIII. stol. založeno Nové město (nova civitas circa S. Gallum). Osada Židovská nacházela se v těch dobách tu, kde podnes Židovské město. —

V podhradí Pražském měli soukromí majitelé z panstva a z duchovenstva domy a dvory své, ač půda povýtečně náležela knížatům zemským. Na levém břehu v podhradí tu kde byla ulice Nebovidy řečená, majetníkem domu byl r. 1235 arcijáhen Přibislav (domum Přibislai). Na pravém břehu měla rodina panská Hroznatovská usedlost mezi mostem a kostelíkem sv. Valentina (areas circa S. Valentinum usque ad pedem pontis. 1253); jiná rodina, bratří Dobrohost, Albertus a Drákо (viri nobiles 1253), měli městiště okolo kostela Sv. Valentina, kdež jim náleželo také podací kostelní. Za časův krále Otakara II. měl slovútný pan Jaroš purkrabí Pražský, dvůr u kostela Sv. Linharta spolu s chotí svou Kateřinou, jejížto rodině náleželo podací při témž kostele. — Výtečnější budovy v podhradí byly: Dvůr kupecký, týn, laeta curia, tu kde nyní starý ungelt, a

kostely mnohé (viz Tomkův Děj. Prahy). Částkou podhradí byla ulice německá (vicus Theutonicorum) na dnešním Poříčí okolo sv. Petra.

Podhradí Vyšehradské, v dolině potoka Botiče, skládalo se z hlavní ulice (vicus Wissegradensis) a ze Psár, což podle jména ukazuje na obydlí nižší čeledi dvorské. Ulice šla směrem nynější ulice špitalské, kdež byl kostel sv. Vojtěcha; píše Kosmas dle pověsti že olše na které se Durink oběsil, stála podle cesty (quia juxta viam erat), a Hájek dle Klipty, že tu „kde nyní kostel sv. Vojtěcha pod Vyšehradem."

O podhradí Pražském a Vyšehradském píše Kosmas: Nusquam melius ditaberis quam in suburbio Pr. et vico W.; ibi Judaei auro et argento plenissimi, ibi ex omni gente negotiatores ditissimi, ibi monetarii opulentissimi, ibi forum, in quo praeda abundans superabundat tuis militibus. Prostora prázná mezi obojím podhradím slula Mezihradí.

V podhradí Bělinském měl župan Bělínský Mstiš r. 1061 dvorec svůj (curtis), před nímž vystavěl kostel ke cti sv. Petra (ecclesia quae est sita in suburbio).

V podhradí Stříbrském neboli Mežském měl jistý Vilek mlýn a právo vodní, kteréž za 9 hřiven stříbra prodal r. 1188 Johanitům.

O podhradí Brněnském jsou tyto zprávy: Benediktini na Luze měli dvorec a zahrady v hrnčířích (hortos quosdam secus fundum figulorum una cum curia 1229); dvorec a zahrady tyto pojmuty jsou v obor města nově založeného spolu s dvorci hrnčíře Katy a šípaře Bohuše (curias Cate figuli et Bohus sagitarii ad nos t. j. regem pertinentes). Na řece Svitavě byl mlýn patřící k úřadu stolníka markraběcího, jejž r. 1241 Přemysl dal kaplanu svému na hradě (de Monte Sti. Petri). Také jest řeč o starém trhu (antiquum forum r. 1252), pochodícím nepochybně ještě z dob podhradí.

V Olomúckém podhradí měl klášter Hradištský dvorec a několikero městišť osazených lidmi (curiam vel areas vel homines ecclesiae, qui in eisdem areis resident, quas habet in suburbio Olomucensi vel circa 1250).

Znatelnější jsou stopy podhradí Znojemského. Zde stál kostel sv. Mikuláše před založením města v tak zvaném Újezdci (excepto quodam vico circa ecclesiam S. Nicolai sito, Újezdec nomine dicto 1226). Sám Újezdec tento byl částí Čelechova (fundus quidam Culchov nomine, excepto solo vico Ujezdec 1226), kde se hned r. 1191 uvozují dvě hospody (Ceulchow cum duabus tabernis. Erb. 406). Kromě toho byla tu ulice uherská (vicus Ungarorum), jenž pojata později v obor města nového (vicus qui quondam dicebatur vicus Ungarorum, qui protenditur usque ad portam orientalem quae ducit ad Suchohrdel, in quo quam plures curiae continentur 1226). Jiná ulice starého podhradí byl i vicus Bala řečený, kde se nacházel kostel Sv. Michala. (1226.)

Podhradí Jihlavské sahalo až na levý (český) břeh řeky Jihlavy, neboť kaple sv. Jana Křtitele, jenž se tam r. 1243 jmenuje (capella S. J. B. in Gyglawa) stála na tom břehu, jakž vidno ze sporu ve XIV. stol. o hranice diecesanské mezi biskupem Pražským a Olomúckým (Tomaschek 20.) vedeného. Zde na samé řece bylo nepochybně i stavisko celní, o němž se mluví r. 1234 (Giglawa cum theloneo).

c) Hrady pomezní.

Na stezkách přes pomezí jenž povýtečnou měly důležitost, stály hrady pohraničné (urbes terminales), jenž v míru a v čas pokoje sloužily spolu za tržiště. Takové hrady byly: Chlumec na stezce srbské, Domažlice neboli Tuhošť (Taugst) na stezce bavorsko-řezenské, Brdo (dnešní Warta) na stezce kladsko-polské, některé na Dyji, nejsouce hrady župními: Vranov, Hrádek (Erdburg). Od r. 1106 přihlížel Soběslav s české strany pečlivě k důkladnému opevnění přechodův buď utvrzením hradů posavadních nebo založením hradů nových. Takové se jmenují: Přimda, Zhořelec, Tachov (Bohemi quasdam munitiones reaedificaverant quae sclavice Přimda, Izgorelik, Tachov appellantur 1126. — Dux Soběslaus ad radicem cujusdam villae nomine Tachov in finibus Mesko castrum aedificavit, quod ex nomine adjacentis villae appellavit; aliud quoque aedificavit in partibus Milesko juxta flumen Niza, appellavitque nomine Izhorelic, quod antea et Drenov vocabatur 1131) Kladsko castrum renovatum est atque firmatum a Soběslao 1129. Soběslaus curtem suam adiit quae Chwoyno dicitur, ibique manens castrum renovare coepit quod Hostin-Hradec dicitur 1139.

d) Hrádky a týny neb dvory.

Po venkově měli knížata, zemští i údělní, hradce neb hrádky své, pro pobyt letní a pro zábavy lovecké, buď při velikých lesích nebo při řekách a mezi lukami. Po slovansku sluly osady takové hradce hrádky, týny, dvorce, latině arces, curiae, curtes, villae, německy ve XIII. věku bürglein.

Takové byly: Levý Hradec nedaleko Prahy na Vltavě, slovútný za Neklana a Bořivoje, avšak zašlý hned na počátku XII. století. Ztbečno (curtis, villa), na pokraji velikých lesů Ztbečenských, poprvé připomenuté r. 999 a pak často 1110, 1124. Křivoklát, přestavovaný r. 1110, firmissimum castrum in silva juxta fluvium Mzie; oblíbené sídlo krále Otakara I. a Václava I.; r. 1222 slove Kreuplat, r. 1241 poprvé Burgleins

(odkudž Bürglitz), napotom míchaně Křivoklat i Bürglein; později Hrádek Křivoklát. Lysá (curtis), sídlo Jaromíra až do smrti jeho r. 1037. Sadska (curtis Sadska, sita in medio pratorum), kdež sněm držán r. 1110 a 1189, slavné spolu proboštství Sv. Apolinářiše. Týnec super monticulos (Týnec na horkách, villa spomenutá r. 1110, dnešní Týnec labský). Hrádek Oldřiš (oppidum Oldris), na Labi mezi Kolínem a Libicí, založený od knížete Oldřicha a po něm tak zvaný. Arx Jaroměř, dnešní Jaroměř, postavená od Jaromíra, později biskupa, v první polovici XI. věku. Curtis Chvojno, dvůr (nyní Králové), u velikých lesů knížecích, kdež r. 1139 zemřel kníže Soběslav. Živohošť na Vltavě, jmenovaný r. 1140. Malin oppidum r. 1101. — Jiného rázu sídla, t. j. zámky, začal král Václav I. stavěti v lesích a na skalách: Coepit solitariam vitam amare et castella vel domos ad hoc fabricatas cum paucis solus inhabitare. (Cosm. Cont.) Jména jim dával namnoze německá: Castellum novum 1240, 1245, Lapis regius (Kamen, Königstein 1241), Burgelin, castellum quod B. dicitur 1240—42, castellum Criwoplat 1245, Angerbach 1250, Castellum vetus 1251—53, Týřov 1252.

Počátkem XI. století začalo se valně množiti jmění církve, jak sborů duchovních (kapitol a klášterů), tak i kostelův. Majetníci tito pečlivě se starali o důkladné zvelebení statkův beztoho výnosných, tak že se hospodářství duchovní vzorem stala hospodářům rolním. V čele majetníkův bylo biskupství Pražské; jemu náležely veliké pozemky na všech stranách země české i moravské. Každý statek měl středistě ve dvorci neb týnu, kde pravidelně sídleli archidiakoni, kde se také biskupové často dávali vynajíti. Hlavní statky biskupů pražských, jež známe, byly: Žiřčíněves v Boleslavště (1073 dnešní Zerčice u Dubravic, jak Tomek ukázal), Rúdnice na Labi 1184, Týn Horšův neboli Biskupský v Plzeňště, Rokycany villa (curtis episcopi 1109), Týn nad Vltavou (Tyna, in domo episcopali 1229), Chuchel u Prahy 1131, Sekyř-Kostel na Moravě (curtis episcopi 1073). Na těchto týnech sídleli arcidiakoni: R. 1229 Magister Egidius archidiaconus Tynensis, hned po něm magister Stephanus archidiaconus Horsouensis (Erb. 750), 1216 Clemens arch. Zyrcinensis (Erb. 567), 1167 Bertholdus de Rúdnic, 1176 Pribislaus arch. Rudnicensis (Erb. 319 a 357), 1176 Zdeslaus arch. Rokizanensis (Ib.). — Nemenší rozsáhlost mělo zboží biskupství Olomúckého, znatedlné namnoze podle toho že mnoho vesnic jeho nese název Biskupice; do podrobna vyčteno jest ve znamenité listině bisk. Zdika z r. 1131 (Erb. 214); již tehdá patřily k biskupství Kroměžíř, Blánsko s Rájcem a jiné a jiné dědiny v samém okolí Olomúce. V Čechách měli biskupové Olomúčtí toho času Jesutbořice, Opočeň, Zbislav, Seslavec, Přétoku, Rohozovice, Živanice, Losice a Křekovice.

Podle biskupství stály co do majetnosti kapitoly a sbory kollegiatní; takové byly: Kapitola kostela Pražského (monasterium Sti. Viti, Venceslai et Adalberti 973), kollegiatní kostely ve Starém Boleslavi 1046, na hradě Litoměřicích sv. Štěpána Prvomučenníka 1057, na Vyšehradě Sv. Petra, Pavla a Klimenta 1070, na hradě Mělníku 1120, na dvorci knížecím Sadsce u sv. Apolináři še 1117—1120, kapitola Olomúcká 1130 a j.

e) Vesnice, újezdy, ochoze, lhoty a zámky panské.

Světští majitelové statků, páni jmenovitě a vládyky, zakládajíce nové osady, rádi jim dávali jména svá, anebo brávo názvy od povahy místa, od polohy, od řek, hor, lesův, z čeho povstaly názvy jednak osobní, jednak topické. Kolonisace tato vztahovala se tak ke krajinám úrodným jako ke krajinám lesním, kdežto staré osady rodové výhradně se nacházely v rovinách a při řekách.

Staniměř slove na Moravě v župě Jihlavské osada založená od pana Stanimíra župana Jihlavského (praedium Stanimíri quod Zdico ep. a nobili viro St. emerat 1174, dnešní Stannern, nenáležitě řečené Stonářov); Divišov v Čechách 1218 založený od Diviše z rodu později Sternberského; Benešov 1222, základ Beneševicův; Markvartice v Děčansku, založené od Markvarta z rodu později Waldsteinského; Tasov na Moravě, založen tak jako i Budišov od některého z Tasovicův; Ranožír od Ranožíra, Kroměžíř (nikoli Kroměříž) od Kroměžíra, Meči-žíř od Mečižíra; Jaroměř a Jaroměřice od Jaromíra; Slavnič od Slavníka, Radim od Radima, Velemyšleves, Jičině-ves, Miliče-ves, Nelahoze-ves (vlastně Neuhlaze-ves) od Velemysla, Jičina, Milika, Neuhlaze; Cetoraz, Tuchoraz, Zderaz od Cetorada, Tuchorada, Zderada; Velhartice, Olbramovice, Janovice od Velharta, Olbrama, Jana; Oldřiš a Oldřišov od Oldřicha, Těptín od Těpty, Radihošť od Radihosta, Lutoboř, Ratiboř od Lutobora, Ratibora; Chotěšov — Újezd, Kunrátov-Újezd, Medl'-Újezdec od Chotěcha, Kunrata, Medla; Boršov od Borše, Jimramov od Jimrama (Emerama); Slavkov od Slávka; Hroznětín od Hroznaty; Načerac od Načerata a j. a j.

Jména místní původně řícná: Sebranice, Trstenice, Desná, Lubný (potok), Javorník (potok), Slúpnice, Třebová, Ljubchava, Svítava, Kamenice, Dúbravice, Spalava, Bělá, Rokytnice, Lomnice, Trnava, Jilemnice Medhuje, Ledhuje, Vztekelnice, Hřímeždnice, Střemošná a Střemošnice, Poníkva neb Ponikev (zkrác. Půnkva), Čermná, Vranice, Debrník (Defferník v Šumavě), Bystřice, Cidlina, Moravice, Úpa, Úpice, Orlice, Strobnice, Jihlava; Vrch-Labí, Černý-vír (t. černý pramen), Brod, Slapy (t. j. stromschnellen), Most, Cheb, Ssuté Břehy.

Horské názvy jsou původně: Chlum, Chlumec, Chlumek, Ples, Kamenec, Žďár, Rozsochatec, Hora, Vysoká, Brdo, Bradlo, Bradlec a j.

Lesní: Chvojno, Vostice, Březina, Bučina, Dúbrava, Seč, Proseč, Osek, Přísečnice, Hvozdec a j.

Názvy od položení vzaté: Převlaka, Slatina, Blata, Blatno, Mlaka, Žleb, Roveň, Záblatí, Podhůří, Debrno, Debř, Debřec, Záhoří, Zálesí, Zálabí, Zářičí, Zápotočí, Mezimostí a j.

Zvláštního povšimnutí zasluhují Újezdy, Ochoze a Lhoty, jelikož naznačují velmi důležité momenty v kolonisaci země, pochodící ponejvíce od domácí šlechty. Újezdy a ochoze nejsou prvotně než obor země s dědinami a všelikým příslušenstvím hospodárským jako celek v jeden statek spojený; pravidelně zahrnovaly se v újezdu role orné, luka, lesy i vody; název újezdu a ochoze sám se vysvětluje; pochodí zajisté od ohraničování, že se totiž při sázení mezníků buďto na koních jelo (ú-jezditi) nebo pěšky šlo (o-choze, o-choditi) lat. circuitus, ambitus, něm. mark, mähring, gelachiet. Hlavnímu dvorci nebo hlavní osadě v takovém újezdě říkali „na újezdě", „na újezdci", odkudž místní jméne toho znění, kterých je v Čechách okolo 150.

Nejstarší pamět o újezdech sahá do r. 1045, kdež kníže Břetislav I. dává svůj újezd v Prachenském klášteru Břevnovskému: Circuitum meum in Pr. prov., has villas cum hominibus et terris, silvis et pratis continentem: Hydčice (dvojí), Hajno, curiam Na újezdci, Domarazi, Kalinicih ecc.

Mladšího původu jsou Lhoty (Lhůty); majetníci velikých statků dávali části svých pozemností, nejvíce lesy, jednotlivým podnikatelům ke zkolonisování a k těžení do jistých lhůt bezplatně; osady takto založené obdržely název Lhot, Lhůt, Lhotek ecc. První známá Lhota jest dnešní osada Sv. Jiří u Choceně, z r. 1199. Lhot je nyní ještě výše 300 v Čechách.

Jestliže panstvo v XI. a XII. století zakládalo osady rolnické, jalo se počátkem r. 1241 valem stavěti zámky, ponejvíce na nepřístupných vrších a ostrohách; dávali jim názvy německé, na mnoze fantastické, přijmouce je spolu za názvy své rodové. Pohnútka bezprostředná bylo dílem zalíbení příkladem krále Václava I. povzbuzené, dílem potřeba vpádem tatarským před oči postavená; staré hrady slovanské nebyly s to, aby odolaly návalu Tatar, jakž to vidno bylo v Rusích a Polanech, kde nejslavnějších hradův, Vladiměři, Suzdálu, Kijeva, Krakova, Vratislavi, buď dobyto násilím nebo zanecháno bez obrany. Již před r. 1241 objevuje se zámek Lapis (Kámen), castrum Lapis, Zubří, pozdější Zuberstein, Pernstein, r. 1220 a 1236 zámek Veveří (Eichhorns), ale větší část zámků vznikly teprv po r. 1241: Sternberg český, Zinnenberg, Löwenberg, Maidberk, 1243 Waldenberg, 1250 Riesenberg, Rosenberg, Klingenberg (starý Zviekov), 1250 Lichtenburg, 1251 Rosenthal a j.

f) Kláštery a osady duchovenské, Cirkvice, Cerekve, Kostelce.

Zakládání klášterův počíná se v Čechách koncem X. století a trvalo po všecku dobu panství Přemyslovského. Zprvu byli knížata zemští, později také i jednotlivci a rodové panští v zakládání klášterův pilni. Městiště voleno buď na hradech, více ale kromě hradů, z počátku v krajinách úrodných a živných, později také v lesích a v horách, kdež bylo třeba krajinu teprvé k obývání upraviti. První řehole do Čech a na Moravu uvedená byli Benediktini, po nich následovali Praemonstrati, pak Cistercové, konečně řádové rytířští. Následující vyčtení klášterů podle posloupnosti časové, ukáže spolu postup v uvozování řeholí a v zakládání klášterův vůbec.

Kláštery řehole Benediktinské. 1. Panenský klášter u sv. Jiří na hradě Pražském, založený spolu s biskupstvím za Boleslava II. r. 973. První abatyše Mlada (Maria) sestra Boleslavova. 2. Břevnovský mužský u Prahy, založený r. 993 přičiněním biskupa Vojtěcha, za Boleslava II. První řeholníci přišli z Římského kláštera sv. Alexia a Bonifacia. První opat Radla (Anastasius), příbuzný Vojtěchův, nápotomní biskup Střehomský. 3. Ostrovský, na ostrově Vltavském blíže ústí Sazavina (in Insula); zakladatel Boleslav III. r. 999. Opat první Lanthert. 4. Sázavský, slovanský, zal. za knížete Oldřicha (1012—37) od Prokopa z Chotúně, patrona českého. Řeholníci domácí. 5. Rajhradský, zal. ok. r. 1048 za Břetislava I. Řeholníci z Břevnova. 6. Hradišťský v předhradí Olomúckém zal. od Oty I. Olomúckého r. 1078. První opat Jan. 7. Opatovický blíž Hradce, založení Břevnovského; první zakladatel pan Mikulec, druhý král Vratislav I. ok. r. 1086. První opat Oneš. 8. Litomyšlský, založený za Břetislava II. (1093—1100) na hradě Litomyšli. 9. Kladrubský, zal. r. 1108 od Svatopluka I. 10. Třebíčský, zal. r. 1109 od údělných knížat Brněnských Oldřicha a Leopolda. První opat Kuna. 11. Vilemovský, zal. ok. r. 1120 od Viléma příbuzného kněžny Richsy české. První opat Vilém. 12. Porta apostolorum (Postoloprty), zal. r. 1121 nevědomo od koho. První řeholníci ze Sázavy. 13. Strahovský, na Strahově, zal. r. 1139. 14. Želivský, zal. r. 1139. První opat Reinart z Metzu. 15. Podlažický, zal. r. 1159 od vládyky Vrbaty. 16. Panenský klášter v Teplicích, zal. r. 1156 od králové Judity.

Kláštery Praemonstratův, kteréžto počátek měly proměněním některých prvotně Benediktinům založených, ježto jsou: Strahovský, přeměněný r. 1139; latině „In monte Sion.“ První opat Gezo kanovík někdy Kolínský, z kláštera Steinfeldského. 2. Litomyšlský,

proměněný r. 1145 s názvem „In monte Oliveto.“ První opat Jan ze Strahova. — 3. Želivský, přeměněn r. 1148 a nazván „Silce“. První opat Gotšalk. Odtud založen klášter Jarošský (Geras) v Rakousích. 4. Hradištský u Olomúce, proměněný r. 1151. Proměny ty staly se hlavně působením biskupa Zdika Olomúckého. Samostatného založení klášterové toho řádu jsou: 5. Klášter panenský v Doksanech, 1142/43 za Vladislava II. a choti jeho Kedruty. 6. Klášter panenský v Lúněvicích 1149, zal. od něm. řeholníka Heinricha, s filialkou v Kúnicích na Moravě a Pernegem v Rakousích. 7. Klášter panenský v Kúnicích, zal. r. 1181 od Viléma z Kúnic. 8. Klášter mužský v Milevsku, zal. r. 1184 od pana Jiřího z Milevska. První opat Jarlech ze Želiva. 9. Lucký u Znojma, zal. r. 1190. 10. Tepelský, zal. r. 1197 od pana Hroznaty. Řeholníci povoláni ze Strahova. 11. Zabrdovický na Moravě zal. r. 1209 od pana Levy z Klobuk. 12. Panenský klášter Chotěšovský založený r. 1210—1220 od pana Hroznaty, zakladatele Tepelského. 13. Panenský klášter v Nové Hříši na Moravě, asi r. 1211.

Kláštery Cisterciův. 1. Sedlecký, zal. r. 1142 od pana Miroslava. Řeholníci z kláštera Waldsaského. 2. Plaský zal. r. 1144 od knížete Vladislava. První opat Ivo z kláštera Langheimského. 3. Nepomucký, zal. r. 1153 od Vladislava II. Řeholníci z Eborachu. 4. Hradištský (v Hradišti Mnichovém), původu Plaského, zal. r. 1177 od pana Heimana z Ralska. 5. Osecký, zal. r. 1203. Prvotně povolal pan Milhost řeholních bratří z Waldsass chtěje jim upraviti sídlo v Mašťově, což když se nepovedlo, pozval je pan Slavek na Osek r. 1203. 6. Velehradský na Moravě, zal. r. 1202 od markrabí Vladislava-Jindřicha. První opat Tizelin. 7. Panenský klášter v Dúbravníku na Moravě, zal. r. 1211 od pana Štěpána z Medlova. 8. Panenský klášter v Oslavanech na Moravě; zal. r. 1225 od paní Helvidy ze Znojma. Klášterský název „Vallis S. Mariae.“ 9. Panenský klášter v Tišnově na Moravě, zal. r. 1233 od král. Konstantie. Název: „Porta Coeli.“ 10. Žďárský klášter mužský zal. r. 1251 od pana Bočka z Kunstátu. Název: „Cella S. Mariae.“

Jiní řádové jenž statkův nabyli v zemi českomoravské, byli jmenovitě ve XII. a XIII. století křižovníci všelikých řehol, jako Johanité, vlastně Fratres hospitalarii S. Joannis Hierosolymitani, Fratres domus hospitalis S. Joannis Baptistae, jenž za krále Vladislava II. přičiněním probošta Vyšehradského a kancléře královského Gervasia v Čechách místa našli (1156). Prvním praeceptorem v Čechách byl Martin, Gervasiův synovec. Sídlo v Praze, v podhradí na levém břehu Vltavy konec mosta s kostelem Panny Marie, tu kde jich klášter (Maltský) podnes. První darování Vladislava krále z r. 1156 (Erb. 327), druhé Fridricha knížete (Stříbro,

Kadaň) r. 1183, u Ledče r. 1185, volnost osazování statků podle práva německého r. 1204 na Moravě, udělená od markrabí Vladislava-Jindřicha (fratribus domus hospitalis S. Joannis Bapt. tantam in principatu nostro contulimus libertatem, ut liceat eis in quascunque hereditates suas locare, quos voluerint, ita ut vocati jure Theutonicorum quiete et sine vexatione utantur. Erb. 487). — Božehroboci, fratres sepulchri Dominici, též fratres cruciferi, také fratres cruce signati Dominici sepulcri Hierosolymitani ordinis S. Augustini, Sepulchrarii. V Praze usazeni r. 1190 na Zderaze při kostele sv. Petra. Statků mnoho měli ze štědrého darování pánův Hrabišicův: Hněvin-Most, Vroutek, některé dědiny u Prahy, u Choceně (1227). — Křižovníci neboli rytíři němečtí, Fratres hospitalis Stae. Mariae de domo Theutonica in Jerusalem, fratres hospitalis Stae. Mariae Theutonicorum Hierosolymitani. Nejprvé osadění na Moravě r. 1212, pak v Praze ve čtvrti německé u Sv. Petra (in vico Theutonicorum 1215 až do r. 1233), pak u sv. Benedikta. První potvrzení práv jejich v Čechách pochodí z r. 1222. — Templáři, fratres ordinis militiae Templi Hierosolymitani. Ti přišli do Čech a na Moravu za krále Václava I.; v Praze měli kostel u sv. Vavřince (nyní sv. Anny): Sub ejus regni temporibus plures domus religiosorum fabricatae sunt in civitate Pragensi: Templariorum ad S. Laurentium (Cosm. Cont.); na Moravě první sídlo v Jamolicích: Quos a fratribus militiae Templi de Jamoliz comparare licuit (Erb. 1071). Křižovníci s červenou hvězdou, Hospitalarii vel stellarii ad S. Petrum in vico Theutonicorum, později fratres hospitalis S. Francisci, Pragae (Hospitale S. Francisci quod dom. Agnes ad usus infirmorum et peregrinorum seu aliorum pauperum ad idem confluentium Pragae construxit 1237, po přenesení špitálu k mostu r. 1252: Cruciferi cum rubra stella, stellati cruciferi hospitalis S. Francisci in pede pontis Pragensis.)

Pozorujeme-li, jakého díla měli sborové duchovní ve hmotném vzdělání a kolonisaci země, vidíme především, že knížata a panstvo dávajíce sborům těmto statky své, nedávali jim krajiny pusté, kteréžby teprv vzdělali, ale naopak že dávali jim statky právě nejvýnosnější, položené v krajinách nejúrodnějších a opatřené již lidem služebným i nábytkem hospodářským. Kostelu Litoměřickému dal Spytihněv r. 1057 čtrnácte vesnic s osadníky, se sluhy a orataji, se všelikou potřebou, s lesy, s lukami, vinice dvě s vinaři, 100 kusů dobytka s pastvinami, tolikéž ovec (damus eis XIV villas censualibus hospitibus ordinatas et ornatas, servientibus ac araturis et bubulcis, cum omnibus necessariis, silvis vid. et pratis; vineas duas cum vinitoribus qui sufficerent ad ipsas excolendas; jumenta C cum pascuis, totidem oves, vacas 30, sues 70 ec.). Kostelu Boleslavskému dal Břetislav I. r. 1045 sedm dědin se množstvím lidu služebného

rolníků i řemeslníků; také i desátek se všech dědin knížecích u hradův Boleslavi a Žatče. Klášter Břevnovský obdržel statky ponejvíce v samém sousedství Prahy, v okolí knížecího dvorce Sadsky, u hradu Plzně a Litoměřic, tedy v krajinách nejúrodnějších; kromě toho újezd knížecí složený z 15 vesnic v župě Prachenské, s lidmi a rolemi, s lesy a lukami. Klášteru Hradištskému na Moravě dali zakladatelé r. 1078 čtvero dědin v krajině pomoravské a v Uherskohradišťsku s četným lidem služebným. Místa, kdež klášterové založeni, sama svědčí že hleděno ke krajinám již vzdělaným a bohatým, méně ke končinám pustým a neschůdným: Sedlec, Velehrad, Plasy, Kladruby, Chotěšov, Opatovice, Zabrdovice, Oslavany a j. První příklad klášterského osadění v lesích a v ústupech nevzdělaných poskytuje klášter Sázavský: Procopius secreta solitudinis petiit atque supercilio cujusdam desertae speluncae consedit, brevique tempore coadunatis quibus potuit sumptibus jecit fundamentum in nomine Domini. Basilicam in honore S. Dei genitricis et S. Joannis Bapt. construxit et aggregavit quosdam fratres vita et moribus religiosos. R. 1139 přišel benediktin Reinhart z Metů a jal se vzdělávati lesní krajinu Želivskou: Abbas Reinardus nigri ordinis professor, qui condensam aggressus silvam et de nemore faciens campos, ecclesiam ibi construxerat in honorem Sti. Petri Ap., basilicam quoque in venerationem S. Mariae Virginis.

Okolo prostředka XII. stol. jali se Benediktini Rajhradští vzdělávati lesní krajinu Hranici na Moravě: Heremita quidam Jurik nomine, supplicavit, quatenus ipsum locum qui Hranice vulgo dicitur, vasta horrentem solitudine, robora succidendo et novalia praeparando inhabitaret (Erb. 329). Benediktini Břevnovští podnikli na počátku XIII. stol. kolonisací újezdu Polického: Quidam monachus diaconus, Vitalis nomine, cum aliquantis fratribus sibi adhaerentibus locum Polic vasta horrentem solitudine pro posse virium suarum, ipsam silvam exstirpando, inhabitabilem fecerunt et ibidem capellam ligneam in honore Stae. Dei genitricis construxerunt (Erb. 539). Tak i Praemonstrati Hradištští jali se r. 1203 vzdělávati les u Střelné (mezi Odrou a Moravou. Erb. 468).

Postup hospodárství na statcích duchovenských lze takořka krok za krokem pozorovati, poněvadž statky tyto uzavřeny byly v újezdy se stálými a určitými hranicemi, že nepřecházely jako jiné statky soukromé z ruky do ruky, ale vždy zůstávaly při církvi, konečně a to hlavně že před rukama jsou listiny potvrzovací, urbáře a jiné zprávy o nich z rozličných dob pocházející a velmi pilně sepisované i schovávané. Duchovní velmi rádi dědinám od nich zakládaným dávali jména na povahu duchovenskou ukazující, tak aby statek již názvem svým že církevní jest, se ohlašoval; odkudž názvy: Biskupice, Popovice, Opatov, Opatovice, Proboštov, Děka-

novice, Týn Biskupův, újezd Jerusalem, Klášterec, Mnichovice, Dušníky (proanimati), Sluhy (servi t. j. sluhové církvi daní), Mnichové Hradiště. Zajímavý pohled poskytuje statek kapitoly Vyšehradské, tak zvaný Újezd Svatavin. Kapitola obdržela újezd tento od královny Svatavy, a hranice dle stvrzení od r. 1178 byly: Na východ Sazava řeka, k Želevu řeka Ljubve, na západ stará dráha od Želeva vedoucí. Za Karla IV. jmenují se v újezdu tomto kromě jiných osad také tyto: Kralovice, pojmenování patrně ke cti králové Svatavy učiněné; Děkanovice; Žibřidovice, Martinice, Tomice, Podivice, Blažejovice a dvojí Rapotice, kterážto jména upomínají na kanovníky Žibřida r. 1194, Reinbota 1244, Rapotu 1302 a j.

Mezi osady působením církve založené počítati dlužno také četné Církvice, Cerekve a Cerekvice, jakož i Kostely, Kostelce a Kostelany. Jména prvé řečená pochodí od řeckého *κυριακή* t. j. *οἰκία* = dům Páně a znamenají tolik co kostel, kostelík; jména druhá pochodí od řeckého *καστέλλια* nebo latinského castellum a znamenají vůbec tvrz, obezděné místo, zvláště pak dům Páně, a to proto že za obyčej bývalo kostely zprvu o samotě stavěné zdí a příkopy opevňovati. V Čechách ještě za bisk. Tobiáše opevňovány jsou kostely tímto spůsobem: Ecclesiae incastellatae. Tobias (1278—1296) incastellavit ecclesias parochiales in utroque Tyn, in Rokycano, in Řečic, in Štěpánov, in Křivsoudov, in Vyskydná et in Heralec.

g) Vsi trhové a městyse (burgi).

Jmenovitého spomenutí zasluhují osady v listinách burgi řečené, rozdílné od měst (civitates), kteráž teprvé ve XIII. století a to osadníky z ciziny povolanými zakládány jsou, kdežto burgi hned ve 2. polovici XII. století na základě osad trhových nebo s právem trhovým vzešly.

Takové byly: Stříbro, osada při starém hradě župním Mže řečeném založená a od dolů stříbrných tak nazvaná, lat. Argentaria super Msea; r. 1183 postaven tam kostel Panny Marie (parochia S. Mariae ad Argentariam), jejž kněhyně Alžběta Fridrichova darovala Johanitům (Erb. 376, 382). Probošt Gervasius a Martin jeho synovec měli tam dědiny, kteréž jim byl dal král Vladislav II. (1140—73). Jakožto držitel dědin, vody a mlýnu jmenuje se tam týž čas Vítek (a Witgone terram cum aqua et molendino), pak Kunrat (a Konrado villam cum aqua et molendino Erb. 396). — Kladruby, kdež se hned r. 1186 trhové propomínají (in Cladrub forum). Osada tato vykvétla rychle příčinou bohatého kláštera

tamního a položením na dráze přes Přimdu k Plzni vedoucí; r. 1219 sešel se tam král Přemysl Otakar I. s legatem papežským. Kupci Kladrubští půjčili hned r. 1212 témuž králi na cestu do Řezna 50 hřiven stříbra (a Cladrubensibus mercatoribus). R. 1233 slovou Kladruby městem (in civitate Cladorubensi singulis annis in dedicatione monasterii annuale forum sive nundinae fiant duabus hebdomadis duraturae. Erb. 813.) Měšťanův známe z té doby Hertvíka a rychtáře městského Menharta syna jeho (Erb. 815). — Kadaň, r. 1183 burgus novus nazvaný, kdež kněhyně Alžběta kostel stavěla tak jako ve Stříbře a Johanitům jej poručila (Erb. 376 a 386). — Velehrad, městys u kláštera Velehradského na základě staré dědiny téhož jména založený. R. 1203 uvozují se tito měšťané Velehradští: Wrzman, Altmann, Stimír, Milota, Bohomil, Hon, Milhosc, Martin, Bratron: Hi sunt cives Welegradenses; r. 1220 Welegrad villa forensis; r. 1220 W. burgus. — Tišňov, villa forensis 1240, u kláštera Porta Coeli. — Jiné trhové osady buď starší buď nové jmenují se: R. 1206 Nesekov villa forensis (Nížkov u Polné), r. 1207 Hrabišin a Most, r. 1213 Lichtenstat villa cum omni jure forensi (Hroznětín) a j. Král Václav I. následkem nebezpečenství tatarského kázal takovéto osady trhové neboli městyse ohrazovati: Villas forenses quae juxta vulgare nostrum dicuntur civitates, muniri praecepit lignis vel lapidibus, compellens religiosos et clericos seculares ad earundem civitatum munitiones vel fossata constituenda. (Cosm. Cont.)

h) Přistěhovalci polští (Hedčané).

Přistupujeme ke zprávám o kolonisací kterou v Čechách vykonali přistěhovalci z jiných zemí přivedení nebo povolaní. Takoví osadníci jsou nejprvé Polané z župy Hedecké (Hedčané), kteří po pádu hradu Hnězdna r. 1039 a po vzdání vlastního svého hradu Gdec řečeného žádali vítězného Břetislava I., aby je převedl sebou do Čech. Kníže přivoliv vykázal jim lesy knížecí na řece Litavě, kde Hedčané skutečně založili nové sídlo své, podržíce i jméno i právo i správce své. Cumque pervenissent Boemi ad castrum Gdec, castellani et simul qui illuc confugerant villani, non valentes ferre impetum ducis, exeunt ei obviam auream gestantes virgam (quod erat signum deditionis) et ut eos pacifice cum suis pecoribus et caeteris rerum appendiciis transferat in Bohemiam, suppliciter rogant. Quorum dux petitionibus adquiescens, postquam perduxit eos in Bohemiam, dat eis partem silvae quae vocatur Cirnin non modicam. Nomine ab urbe derivato usque hodie nuncupantur Gedčané (Cosm). Podle toho žili Hedčané v novém sídle svém ještě na závěrku XI. století; kronista Kosmas sám pocha-

zel z rodu Hedčanského, Zdikův; děd jeho byl jeden z těch předních, kteří přivedeni jsou do Čech, kněz jsa (inter quos adductus est meus attavus, consors in clero, presbyter officio). Osada Černín, jméno lesa starého, podnes stojí na Litavě, v sousedství osady Zdic, ve které se tají název Zdikův, z nichž pošel i kronista Kosmas, děkan kostela Pražského, a Jindřich Zdik, syn Kosmův, slavný biskup moravský.

i) Osady německé: Města.

První a nejstarší osada německá nacházela se v podhradí Pražském, na Poříčí, tu kde kostel sv. Petra (vicus Theutonicorum). Němci zde osedlí byli prvotně ponejvíce hosté (kupci). Jak máločetní ještě za Spytihněva II. (1055—61) byli, viděti ze slov Kosmových, an vypravuje že vypuzeni jsou ze země r. 1055: Quotquot inventi sunt de gente theutonica, sive dives, sive pauper, sive peregrinus, omnes simul in tribus diebus jussit eliminari de terra Bohemia. Avšak vyhoštění toto netrvalo dlouho; již za nástupce Spytihněvova, Vratislava krále II. (1061—92), nalézáme je zase v dávné jich osadě u sv. Petra, nadto ustavené v řádnou obec, čehož tuším v předešlé době nebylo. Praví se zajisté v privileji Soběslavovském: Concedo eisdem Theutonicis qui manent in suburbio Pragensi, vivere secundum legem et justitiam Theutonicorum, quam habent a tempore avi mei regis Wratislai. V listině kupeckého dvora Týnského podle dát staré, leč podle sepsání dosti nové, připomíná se hned za Bořivoje II. (ok. r. 1101) zvláštní soudce Němců Pražských, richterius (cives ab hospitibus conveniuntur coram richterio, rozuměj jsou-li Němci, vel camerario, jsou-li Čechové). Soudí tento v privileji Soběslavovu (okolo r. 1178) slove judex Theutonicorum. Toho času, totiž za Soběslava II. (1173—78), byla osada německá znamenitě vzrostlá, neboť se již mluví o několika ulicích německých a o domích a dvorech v osadě jejich, jejímžto středem ještě pořád byl kostel sv. Petra na Poříčí (vicus Theutonicorum.) — Veliké podpory došla osada německá v podhradí Pražském privilejem Soběslavovským vůbec, zvláště pak ustanovením, že kterýkoli host neb cizinec chtěl by vstoupiti do obce německé, užívati má všech výhod Němcům poskytnutých: Quicunque advena vel hospes de quacunque terra veniens cum Theutonicis voluerit manere in civitate, legem et consuetudinem Theutonicorum habeat.

Z osady své na Poříčí začali se Němci ve XIII. věku šířiti po ostatním podhradí (nynějším Starém Městě); jmenovitě zaujali nové město okolo sv. Havla (nova civitas circa S. Gallum), kteréž ovšem pojmuto bylo v obor města Pražského (civitas Pragensis), zdmi ohraděného a tím

zevnitrně v jeden celek utvořeného, za krále Václava I. Na konci XIII. stol. bylo město toto (nynější Staré město) velikou převahou německé, nicméně nacházely se v území jeho pořád ještě i domy a dvorce klášterů, kostelův a jednotlivých pánův českých. R. 1253 řeč jest o rozsahlém městišti, jenž náleževši panu Hroznatovi darováno jest od vdovy a synův jeho špitálu sv. Františka (relicta viri nobilis Hroznatae cum consensu filiorum suorum Wilhelmi et Benessii donavit hospitali et fratribus areas circa S. Valentinum usque ad pedem pontis, tedy místo, kde nyní klášter Křižovníkův s domy hospodárskými se rozkládá); Jarošovi ze Slivna a Poděús, slavnému purkrabí Pražskému, a choti jeho Kateřině náležel dvůr či dům blíž sv. Linharta (curiam dictam Jaroschii prope ecclesiam Sti. Leonardi 1346). Měšťané podle jména Němci jmenují se: R. 1232 Reinart, jemuž král Václav zvláštní dává svobodu (Reynardo magistro, civi Pragensi, et liberis ejus, in perpetuum libertatem ab omni exactione, specialem gratiam extra ordinem suorum concivium, secum facientes. Erb. 391). R. 1234 Siffrid Pukasicz judex (Erb. 391). R. 1245 Bernardus Niger civis Pragensis (Erb. 535). 1249 Petrus civis Pragensis (Ib. 569). R. 1249 rex civitatem cepit, quibusdam civibus eam sibi tradentibus, kdežto hrad byl v moci královice Otakara (Cosm. Cont. 375). R. 1252 cives Pragenses Waltherus Svatkonis et Albero frater monetarii Henrici (Erb. 606). 1253 Frowinus, Ebrlinus monetarius, Henricus dictus Cranchburgarius, cives Pragenses (Erb. 609). 1256 vydán interdikt na město, quodam monacho in civitate Pragensi detento, spoliato et turpiter dehonestato; Interdictum relaxatum est eodem die propter juramentum et satisfactionem promissam civium Pragensium (Cosm. Cont. 388).

Podhradí pod hradem Pražským (nynější Malá Strana) zůstávalo až do Přemysla Otakara II. osadou slovanskou; avšak r. 1257 přeměněno jest v osadu německou, po vypuzení obyvatelův slovanských: Otakarus in principio veris pepulit Bohemos de suburbio et locavit alienigenas (Cosm. Cont. 390). Staré podhradí obdrželo název Nové Město (nova civitas) a ještě r. 1262 stavělo se o něm (areae in suburbio Pragensi quae cum nova civitas plantaretur, per cives ejusdem civitatis indebite fuerant occupatae. Tom. Praha 184).

Město Brno. Jako město Praha založeno jest na základě starého podhradí, podobně i Brno; město Brno slove burgus Brunensis a rozeznává se ještě od hradu Brna, castrum. Poprvé jmenuje se městem r. 1210; avšak obyvatelé městští nebyli toliko Němci, alebrž i Vlachové neboli Fraukové (Romani, Galli) a Slované moravští. Dotvrzuje se to zprávami výslovnými: Ecclesia S. Jacobi, píše se r. 1222, quae est sita in burgo Brunensi, debet habere limites, quos tempore Wladislai (mar-

krabětem od r. 1197 — 1222) consueverat habere, vid. quod omnes Theutonici et Gallici ecclesiae cum decimatione et omni jure ecclesiastico debeant subjacere. Roku pak 1231 dí se: Quia cives circa ecclesiam S. Jacobi maxime erant Romani et linguam Moravorum vel Theutonicorum non intelligebant, ideo facta fuit capella S. Nicolai et consecrata. — R. 1229 mluví se o rozšíření města: Cum in amplianda civitate nostra Brunensi essemus intenti, hortos quosdam secus fundum figulorum cambivimus cum fratribus S. Benedicti ante praefatam civitatem. Téhož roku řeč jest o rychtáři Brněnském (judex Brenensis), r. 1238 o měšťanech (Rudgerus civis cum sua conjuge Hodava, 1239 Wignandus magister monetae et omnes cives Brunenses, 1243 cives de Brenna). Právo Brněnské ustaveno jest za krále Václava I. r. 1243: Wenceslaus stabilitat libertates et jura civium de Bruna.

Město Olomúc, založeno ve starém podhradí Olomúckém. Rozdíl mezi hradem a městem ještě r. 1237 se zachoval; castrum slove hrad a město civitas. Také obtěžovali měšťané mnichy kláštera Hradišťského, kteří ve starém podhradí městiště měli, ukládajíce jim daně městské, cožby se nebylo mohlo státi, kdyby pozemky tyto nebyly bývaly potaženy v hájemství nového města. Jsou stopy, že město založeno ještě za Vladimíra Olomúckého († 1200); listina z r. 1229 praví totiž, že právo městské dáno městu od Vladimíra (jura antiqua civitatis Olomucensis, quae a Vladimiro duce quondam Olomucensi in eadem civitate sunt statuta. Erb. 743). Domnělé toto právo jiné prý bylo než Magdeburské, neboť Magdeburského dostalo se městu teprvé za mark. Vladislava Jindřicha († 1222): Privilegium Vladislai marchionis Moraviae in quo praefatae civitati Olomucensi de consensu Otakari usum juris Theutonicorum, quod Meigdeburgense vulgariter nuncupatur, liberaliter concesserat. (Erb. ib.). Město mělo charakter města královského, neboť Otakar I. r. 1229 mluví o svém rychtáři v Olomúci (judici suo de Olomuc mandat). R. 1237 řeč jest o měšťanech (cives Olomucenses, castrum et civitas in Olmucz), 1243 H. civis Ol. et advocatus de Lutovia, r. 1249 judex, jurati et cives O., 1249 nostra civitas Olomucensis.

Město Znojem, též na základě starého podhradí vzrostlé, opatřeno jest ok. r. 1226 hradbami a příkopy. O rozsáhlosti starého podhradí řeč byla hned svrchu. Ze jmen majetníkův r. 1226 vytčených vychází na jevo, že město Znojemské osaděno rovněž Slovany jako Němci (curiae infra ambitum fossati et in proximo ecclesiae S. Michaëlis adjacentes, quas nominatim exprimere ad cautelam decrevimus: Curia Arnoldi parvi et Radostae grosse, curia quae fuerat Letkonis, curia Wilhalmi pellificis, curia Werneri pellificis, et curia hominum ipsius Adae sacerdotis, curia

Henelai, curia Hostic, c. Olzic, c. Persic, c. Zlaue, c. Bohus, c. Arnoldi, c. Alberti, c. Salmani, c. Rudewin, c. Letkonis viduae, c. Martini, deinde c. Peregrini, curia Zalasch, c. Petri filii Wisusel, Erb. 704). V okolí kostela sv. Mikuláše byly dvory magistri Petri, Heinrici sagittarii, Ulrici sagittarii (Erb. 707). Založení města stalo se za Otakara I. (cum nos vellemus ante Znoym t. j. před hradem, civitatem t. j. město construere, in ipsamque homines convocare 1226 Erb. 707).

Město Freudenthal (civitas), zcela nově založené na dráze moravsko-polské za markr. Vladislava Jindřicha 1213: Locationem civitatis secundum jus Teutonicorum, quod hactenus in terris Bohemiae et Moraviae inconsuetum et inusitatum exstiterat, sed vobis primum per marchionem Moraviae Wladislaum concessum esse dinoscitur, regia autoritate firmamus. R. 1223: Jus Meidburgense et eas consuetudines, quas habent cives nostri de Freudental.

Město Břecslav (civitas Breczislaua), zal. od markr. Vladislava J. na starém hradě. Stávalo ho již r. 1214 při vysazování Bzence: Juxta jus quod a civitate Br. acceperunt. R. 1223 jmenují se cives civitatis Constantiae reginae.

Město Bzenec, na základě staré osady trhové r. 1214 od téhož markraběte: Volens villam forensem Bizince muro forti construere et ita ampliare ut honore et praerogativa caeterarum nostrarum civitatum congauderet, relaxamus ecc. Právo témuž r. 1214 uděleno dle Břecslavského. R. 1223 opakuje se, že má Bzenec město (civitas) užívati práva Břecslavského: Ut omni jure et libertate gaudeant, quae civitati Bracizlaue sunt concessa.

Město Unišov založené na staré dědině téhož jména a Nové město (Nova villa) nazvané. Zakladatel markr. Vlad. Jindřich. První advocatus markraběcí Detřich (advocatus noster de Unisove r. 1213). Avšak teprvé r. 1223 dáno Unišovu právo Magdeburské podle vzoru města Freudenthalu: Jus Magd. et eas consuetudines quas habent cives nostri de Fr., civibus nostris de Unisov quae est nova villa, volumus indulgere.

Město Hlubčice poprvé ač ne ještě dosti zjevně připomíná se co město r. 1224 (civis Opaviensis in H. theloneum non persolvat).

Město Opava (Na Opavě), vzrostlé na základě staré celní osady při řece Opavě na stezce Hradecko-polské; již r. 1222 připomínají se Ekhart de O. cum fratre Hartlieb, patrně Němci, ale teprvé r. 1224 řeč jest o městě a měšťanech: Civis Opaviensis in Hlubčic theloneum non persolvat; statuimus ut a fossato civitatis Oppaviae infra unum miliare tabernae nullae prorsus fiant.

Město Hradec, založené na základě starého podhradí. První zpráva

o městě a o měšťanech Hradeckých pochází z r. 1225, kdež král Přemysl I. chtěje město to zvelebiti (civitatem nostram in Gradec et habitatores suos augere ac ampliare volentes commodo et honore) dává měšťanům dědinu blíž města řečenou Vesce, náležející dvěma bratřím Petrovi a Benedovi (terram praefatae civitatis habitatoribus addidimus. Erb. 700). R. 1241 byl ve Hradci již klášter minoritský (in domo fratrum Minorum in loco qui dicitur Hradec. Erb. 1052).

Město Hodonín, založené na základě slov. hradu od král. Konstantie asi r. 1228: Convocavimus viros honestos Theutonicos et locavimus in civitate nostra tali jure ecc.

Město Königsberg (mezi Loktem a Chbem), založení kláštera Doksanského, kterémuž král Václav I. r. 1232 dal k tomu dovolení: Ecclesiae in Dochzan fundandi et ponendi civitatem in quodam loco qui Cuningberch vocatur, et habendi forum ibidem sollenne, omnimodam concessimus libertatem ecc. (Erb. 786).

Město Litovle, poprvé spomenuté r. 1243. Civitas nostra Lutovia, zpustošené od Tatarů r. 1241, protož nově osazené a to podle práv a svobod kterých požívali měšťané Olomúčtí.

Město Jevíčko na dráze Svitavsko-Olomúcké (via publica quae de Gewiczko dirigitur ad Koniz 1215). Město stálo hned před r. 1241, neboť je toho roku zpustošili Tataři (civitas nostra Gewiczko a Tataris destructa 1249).

Město Litoměřice, vzrostlé ze starého hradu. Připomíná se poprvé r. 1248, kde jest řeč o Litoltovi měšťanu a sudím městském (L. judex de Luthomeritz), pak o Heinrichovi řečeném Král (H. Rex dictus de L.); r. 1253 jmenují se bratří Ludolf vojt Budyňský a Herman od Brány (de Porta) měšťané toho města.

Město hornické Jihlava, založené při starém župním hradě téhož jména; město poprvé se připomíná ne sice ještě co město, ale co osada horníků r. 1227: magister montium in Igla; r. 1234 judex, urburarius ceteriqne jurati montium in Igla. Avšak již r. 1247—49 řeč jest o měšťanech a hornících i o městě (cives et montani, civitas); byla pak Jihlava město královské, neboť král Václav I. dává je synu svému Přemyslovi těmi slovy: Dictos cives montanos nostros sibi paterne donavimus.

Město hornické Jamnice, kdež výdatné zlaté doly těženo hned r. 1227; toho roku jal se župan Bétovský Petr hraditi Jamnici mohútnými zděmi, patrně k ochraně horníkův, a to svým nákladem, začež mu král Přemysl Otakar I. daroval vesnici Bojanovice, Hoštálkovice a dvůr v Únenicích, pak užitek urburní z dolův Jamnických (Cum fidelis noster minister, Petrus, rector provinciae Bétovensis, civitatem in Jamnic coepisset

aedificare muro forti nec haberet sumtus sufficientes ad ipsam perficiendam, in recompensam tantorum sumptuum — confirmat ei usum et urburam aurifodinarum in circuitu civitatis Jamnic, omnemque proventum de montibus ibidem, sive in auro, argento ecc. Erb. 719 a 720).

Zakládání měst a osazování jich obyvateli z Němec povolávanými trvalo po celé skoro XIII. století, nejvíce za panování krále Přemysla Otakara II. Může se říci, že všecka města královská v Čechách a na Moravě počátek svůj vzala ve XIII. století. Pod ochranu znamenitých výsad a výhod vcházeli osadníci do země, kam jich volali panovníci sami; bez takovéto pomoci byla by se města ztěží byla vzmohla; vímeť zajisté že veliké pohromy zasáhly je hned ve XIII. století, vpád tatarský na Moravě a mezivladí Brandeburské v Čechách; onde pomáhal novými donacemi a širšími výsadami král Václav I. a Přemysl II., zde zase král Václav II. Litovelské město od Tatarů zhubené Václav I. nově osazuje oznamuje: Civitatem nostram L. de novo inhabitari decrevimus, statuentes, ut omnes quicunque ad locandam et construendam novam civitatem consederint ibidem, sint ecc. Civitas vero ipsa locabitur secundum jus et libertatem, qua cives nostri in Olomuc hactenus sunt gavisi ecc. A král Václav II. ohlašuje: Cupientes ut civitates nostrae quae post obitum olim patris nostri propter multiplicem turbationem tranquillitatis expertes et fere habitatoribus exinanitae fuerunt, tranquillitatis statu gaudeant et habitatoribus repleantur, civitatem nostram locavimus universis et singulis hominibus in ea degentibus ecc. (Voigt Urk. Formelb. 124).

Na závěrku potřeba vůbec připomenouti, že města nová zakládána byla namnoze na místech hned prvé od Slovanů obydlených; Slované tito novým osadníkům museli ustoupiti, i přeneseni jsou na místa jiná opodál položená, kamž zanésli také jméno své osady staré; odtud povstaly osady řečené Staré, jako: Starý Bydžov, Staré Mýto, Staré Brno atd.

k) Vesnice německé.

Jiného rázu osazování dálo se povoláváním Němcův na statky a vysazováním vesnic podle práva německého. První a nejstarší příklad podává listina Vladislava-Jindřicha, markraběte moravského, z roku 1204, kdež Johanitům právo dává povolávati koho koliv na statky své v Moravě a vysazovati je právem německým (Fratribus domus hospitalis S. Joannis B. tantam in principatu suo contulit libertatem, ut liceat eis in quascunque libertates suas locare quos voluerint, ita ut vocati jure Theutonicorum quiete et sine vexatione utantur). První jména německá při osadách objevují se sice hned okolo r. 1196: Neudorf na

statcích kláštera Waldsasského, újezd Meringin t. j. marca, r. 1207 Sconvelt (Schönfeld), Fridbach, Zlawkowerde (Slavkowörth), Pasengrune na statcích pana Slavka z Oseka zakladatele kláštera Oseckého, avšak nelze ještě ze samotného jména uzavírati, byli-li obyvatelé také Němci; však osada Hroznatova Hroznětín má i druhé jméno německé Lichtenstadt (1213). Nicméně začaly se množiti osady vesnické s obyvateli německými, jakž víme z příkladu kláštera Želivského, jenž r. 1252 na svých statcích u Želiva měl Němce, ut in locis vicinis t. j. u Humpolce, prout Theutonici excolunt terras monasterii in Selew. Zvláště množily se osady německé na statcích klášterských, pak ve krajinách hornických, jako u Jihlavy, u Brodu (německého) a j., konečně ve krajinách podle hranic, kde sousedstvo bylo německé na př. podle Dyje. Rozsáhlejší končiny dány jsou kolonistům německým z ciziny přivolaným, teprvé za Přemysla Otakara II., jakž to zejména víme o Trutnovsku, Kladsku a Loketsku: Terras Cubitensem, Trutnoviensem, Glacensem Teutonicis tradidit, suos postergando (Neplach.) V týž čas rozmnožilo se obyvatelstvo německé na Moravě, kamž je na rozsahlé statky své úsilně povolával biskup Bruno Olomúcký.

§. 8. Řemesla a živnosti, umění a obchod.

a) Řemesla a živnosti.

Hlavní a přední zaneprázdnění Slovanův odprvu bylo rolnictví, v té míře, že i pojem práce vůbec naznačen u nich podle práce rolní. Dělati, páchati, těžiti, raditi, robiti, robotiti jsou vesměs výrazy, jenž původně znamenají práci rolní. Avšak práce hospodárská záhy byla vícestranná, neobmezujíc se toliko na pěstování obilí a na chov dobytka. Také i řemesla vlastně tak řečená, netoliko taková jenž na rolním hospodárství spočívají, ale která i umělost a průmyslného ducha požadují, značně nalezáme zastoupena a rozšířena po zemi české, v dědinách vesnických i v podhradích. Ke průmyslu družil se obchod jmenovitě se zeměmi sousedními, kdež Praha i Brno hlavními byly tržisky.

Hospodárství rolní. O rolnictví netřeba šířiti slov; jakého stupně hned v XI. stol. dosáhlo, ukazuje několikero příkladů velmi výmluvných: R. 1057 daroval Spytihněv kostelu Litoměřickému 14 dědin, censualibus hospitibus ordinatas et ornatas, servientibus ac araturis et bubulcis, cum omnibus necessariis, silvis vid. et pratis. Kostelu Boleslavskému r. 1052 vykázán desátek ze všech rolí ke hradu Žatči a obojímu Boleslavi ná-

ležitých: Per rura ad praedictas urbes pertinentia, ubicunque dominica exercentur aratra, decimum manipulum; et omnium animalium tam majorum quam minorum quae per eadem rura aluntur, decimam; quae vero sunt harum urbium tam in longitudine, quam in latitudine dimensa in hospitum rusticorumque turma, decimam urnam mellis ecc. R. 1078 ustanovuje Ota Olomúcký, co má náležeti ke statkům kláštera Hradištského darovaným: Cum armentis et ovibus et ceteris animalibus eorumque pastoribus et cum vinitoribus et aratoribus et reliquis variis opibus totum habeat S. Stephanus. — Obojí země, Čechy i Morava, slynou odedávna plemenností koní; na těch místech kde povstaly slavné rybníky Pardubické, pásla se veliká stáda koní, a kde nyní slovútný hřebčinec Kladrubský, tam připomíná osada Kobylníky starobylost chovu konského. Kobylníci (custodes equorum, agazones, nutritores equorum) připomínají se na Dúbravnici u Pardubic, u Rpet na Litavě, u Hoholic na Vltavě, u Brňan a Hostomic blíže Litoměřic, v Rašíně, v Únětěicích. Koně chováno dílem pod širým nebem jako na stepách, neb se mluví o svejepicích, koních nezkrocených (equae indomitae); sem náleží též i závod „kobylého pole.“ — O hojném chovu hovězího dobytka svědčí odvádění daní ze žup in natura ve volích, jakož i poplatek k říši odevzdávaný na díle v dobytku. Bubulci, custodes vaccarum, vaccarii, Kravaře, Volary. — Skotovodství připomíná se v Dúdlebsku a v Netolicku; jméno osady Ovčár shoduje se s lat. názvem často užívaným opiliones. Svinary (subulci, porcariii) výslovně se připomínají v Tetinště (Suinarih porcarius qui sclavice dicitur Svinar 1088). V Únětěicích měl kněz Zbihněv r. 1132 v hospodárstvě vzorně zřízeném koně, voly, krávy, dobytek vepřový, husy, slípky, pávy a pávice.

Chmelarství. Tento druh hospodárstva jenž pěstuje plodinu od věkův váženou a cenčnou, měl v XI. a XII. stol. poměrně mnohem více pěstovatelů v Čechách nežli nyní. Provozováno chmelarství v samém srdci Prahy, tuším že na ostrově nyní střeleckém, kde pan Vchyna klášteru Ostrovskému daroval chmeliště (locum insulae cum humulo, quod est in medio fluminis Vltavae). O chmelnicích víme ve Hrutovsku u hradu Litomyšle na Trstenici, kdež podnes osada Chmelík; r. 1092—1100 obdrželi kláštorníci Litomyšltí právo od knížete ke sbírání chmele tamního (omulum per totum Grutou colligendum). Též na Desné u Litomyšle dařil se chmel. Na Polabí rostl u Přelúče, kdež Opatovští měli chmelnice své (Prelusc villam et humulum); v Plzeňště činí se zmínka o chmelu na ostrůvku u Chotěšovic. Knížata měli dávku ze chmele po celé zemi (decima de omulo per totam terram, quae pertinet ad ducem 1088. První, ze jména známý chmelař jest Květa na Desné (omuleta cum cultore eorum Kueta 1108).

Sadarství. Pěstování ovocných zahrad předkům našim nebylo neznámé; nacházejí se staré zprávy i o zahradách i o zahradnících. Zahrady slavné byly u Prahy v Neosvětelích (Nůslích), zahradníci Chrapa, Bohumil 1088, a ve Vršovicích (pomeria, cum omnibus hortis 1088), v Praze, v Uhercích, v Žitěnicích (cum pomeriis), v Kolovratech, v Dobříši, v Ratboři, v Unětičích a na Levém Hradci (locus terrae in ipso castro est cum uno agro et pomerium in horreo; in villa Unětic duo pomeria in monte quod est in orreo et aliud in valle 1132), na Moravě v Topolanech a v Sadovanech (in Sadovan i. e. in pomeriis 1226). Odváděna také dávka ze zahrad, jenž slula zahradné (zagradnego okou 1088). První známí štěpaři (amputatores arborum) jsou Lovata a Štěpata v Uhercích r. 1115 a 1186, druzí v Praze Jan a Bogumil (pomerium in suburbio, ubi aestivo tempore habeant, si spatiari velint, cum duobus servis Jan et Bogumil fratribus Wissegradensis ecclesiae trado 1130), potom Gogol (hortulanus) v Radunici nad Ohří 1145.

Vinarství mělo v XI. a XII. věku rozšíření veliké po Čechách i na Moravě. Vinice z těch dob známé jsou: V Praze na Petříně (in Petrin monte vinea 1146), ve Veleslavíně (ad vineas excolendas 993), v Prosíku (vinea quae est sub Prosék 1115), v Libušíně blíže Slaného, kde měl kostel Boleslavský lis vinný (torcular) s lidmi přikázanými z Libušína, z Obodi a z Podlešimi, kdežto kapitola Vyšehradská měla tam vinařů šest a jednoho bečváře. V Uhercích byl vinohrad téže kapitoly s vinaři dvěma a vinohrad kláštera Kladrubského s vinaři pěti. Také v Letkách nad Vltavou připomíná se vinice r. 1159. V Litoměřicích u hradu měl kostel tamní dva vinaře, v Zásadě na podhradí tří a v Pokratičích tří. V Žitenicích posavádním statku probošta Vyšehradského, měla kapitola Vyšehradská vinice z darování r. 1088 (Sitinicih tota villa cum vineis; dimidiam partem vini Sitinicih fratribus et dimidiam praeposito). Též i v Žichlicích, ve Mlýnci a ve Vinné při Labi jmenují se vinohrady kláštera Kladrubského r. 1186. Neméně květlo vinarství v Bělsku, jako v Mostě, kde ze statků Kojaty Hrabišice měli řeholníci Osečtí desátek vinný, jako i ze Svinčic, z Odolic a z Mirešovic (decimam vini 1209). V Boleslavště byla vinice v Badrech, ve Hradečtě u Osic (vinea duosque vinitores Seba et Raczen), v Koulímště u Bojšic. Obchod vinný provozován Labem dolů i nahoru od hradu Litoměřic, tak že hrad ten pokládati lze za střed obchodu tohoto v Čechách (vinum quod ducitur superius vel inferius. List. Lit). První známí vinaři jsou v Zásadě u Litoměřic Kocel, Stojan a Ščepan, v Pokratičích Daleša, Čeben a Oras, v Žitenicích Bačucha. Na Moravě mluví se r. 1078 o vinařích kněžny Eufemie.

Lesnictví. Hospodářství lesní záhy se vyvinovalo: ještě za čís.

Karlových časů obdivováno se lesům českým, „jichžto hustost a dřievie divná vysokost ve mnohých krajích světa slavně jest oznámena.“ Většina velikých lesů náležela knížatům, jenž měli zvláštní úřady lovčí s hrádky loveckými, jako ve Ztbečně, na Velízi. Lovčí sluli venatores, jež často bráno za svědky v rozepřích mezních. První známý lovčí jest Kařen 1108, pak Hohol, Křižan, Lelek a Václav u Olomúce r. 1215. Jednotlivé lesy měly své strážce kteří sluli hajní (custodes silvae qui dicun tur hajní, forestarii). První známý hajný slove Sulej, a sice v lesích kláštera Opatovského na Desné u Litomyšle. Ke službám loveckým patřili také psáři a holoty (caniductores), kteří na starosti měli chování a krmení psů loveckých. Chasa tato byla velikým břemenem obecného lidu, ještoť se i se psy vkládali ve příbytky a potravy vydírali, též i lidi ke službě lovecké nahánění a jinak trýznili. Odtud nynější povrhlivý smysl slova holota. K čeledi té přičísti sluší také tak řečené vlkovyje (ululatores), kteří hlasem svým napodobovali vytí vlků. Známe dva: Sestrogora a Gljuzu ve Vranovicích.

Brtnictví a včelarství t. j. chování a pěstování včel buďto v brtích či stromech lesních anebo v klátech neb úlech umělé dělaných. Toto zaneprázdnění náleží mezi nejstarší a nejoblíbenější: Včelaři sluli buďto brtníci neb včelníci (apiarii). Medu i vosku dobýváno hojně. Medu potřebováno k dělání nápoje medového, jakž to vysvítá z chování medu ve sklepích knížecích (cellerarius ducis det duas urnas mellis). První známí brtníci jsou r. 1108 Soběhrd a Ahně na statcích kláštera Litomyšlského nad Desnou, první včelník Těšek v Trnovanech r. 1057, pak ve dvoře Nedošinském Sobol (praedium cum apibus et custode earum). Knížecí dvůr měl desátek medový; částky tohoto příjmu byly postupovány klášterům. Tak měl klášter Kladrubský několiko poddaných, kteří dávali po 7, po 9, po 10 hrncích, v Lukově, ve Vranovicích 1115.

Rybářství značné bylo po zemi, na Vltavě od Zbraslavi až ke Praze, v Praze i níže Prahy; v Labi, v Ohři, Sázavě a jinde. Zvláště připomínají se petružníci při potoku Rokytnici, jenž teče pod Prosíkem k Libni (piscator qui vulgariter dicitur petružník 1115 sub Prosek), pak rybáři vyzin (husonum) na Ohře. První známí rybáři jsou 1052 Milej a Milhost ve Starém Boleslavi, Jurata 1057 v Libochovanech. Starodávné jest také rybníkářství neboli umělé chování a hájení ryb ve vodách zavřitých, kteréž se jak známo ve pozdějších stoletích nad obyčej rozmohlo a zdokonalilo v Čechách. Rybník známý v Praze z konce X. stol., sice vesnička, ale jistě od rybníku tak zvaná, kdež i později na rybníčku se říkalo. Na Moravě dva rybníky (duo vivaria piscium) Vidoma a Tekalec

dány r. 1081 řeholníkům Hradišťským; rybník u Léšťan blíže Túškova, u Lén za Plzní, u Litoměřic atd.

Mlynárství. Užívání vod tekutých ke hnání strojů zjevuje se záhy v provozování mlynárstva a spojeného s ním stavění jezů. Listina Břevnovská mluví o mlýnech i o jezích na Vltavě v Práze (de ipso flumine Vltave ad tria obstacula molendinorum sub ipso castro Praga, in litore fluminis Vltave obstaculum ad molendina aedificanda); na Labi u Litoměřic (prima clausura sub Lutemeric 1057), mlýny na Otavě (Sihouice cum flumine Otava cum molendinis 1045). První známý mlynář zejména jest Ctěn v Boleslavi (molendinarius Csten 1052).

Plavectví, se kterým spojeno bylo i stavění lodic, záhy se připomíná jmenovitě na Labi u Litoměřic. Různé velikosti čluny a lodě jmenují se tu, a sice: Velká loď (magna navis tam hospitum quam indigenarum), prostřední (mediocris), malá (parva); konečně lodička nejmenší (minima naviecula 1057). Plťnictví t. j. plavení drev po řece v plťich neb vorech známé jest na Vltavě r. 1130, ješto se na veytoni pod Děvínem dává částka drev kostelu Vyšehradskému (partem lignorum sub Devin); podobně tuším i na Otavě, kde též důchod z veytoně dán Vyšehradským (naulum na Otaue, cf. naulum sub monte Devin 1211).

Dřížectví, tolik tuším co drvoštěpství (cf. dřížha). Dříži (drizeci) jmenují se r. 1088 v podhradí Pražském Slavík, Straněj, Skoroška, Modliboh, Bezděd a Božeta.

Jilovnictví. Dobývání drahých kovů, zlata a stříbra, obmezovalo se z počátku na jílování t. j. na těžení z jílu či písku v řekách zlato- a stříbronosných. Jílování zlata u Jílového saháť patrně do časů pradávných; „zlatopěska glina“ řeky Vltavy, „stříbronosná“ Mže a „zlatonosná“ Otava hned v RZel. se slaví. Za Václava I. byly proslulé jílovny u Jílového, za Jana v Prachenště na Otavě. Pracovníci sluli jílovci (aurifossores), kteréžto jméno pozůstalo při místech Jílovicích ve Hradečtě a u Borovan. Později se vyskytují jílovny na potoku Hlubokém tekoucím do Teplé (1232 Fluvius Tepla cum rivo aureo qui vulgariter Hluboká nuncupatur, commiscetur) a v potocích újezdu Lašťanského na Moravě (1215 de rivulis ubi aurum foditur).

Rudnictví. Rozumíme tím jmenem dobývání kovů spůsobem hornickým. Ruda (metallum) znamenala sice především rudu železnou (metallum ferri), namnoze také kovy vůbec. Rudník, slovo staré, uvozuje se r. 1088 v Knovizi u Prahy a v Úhošťanech u Žatce, kde jsou nyní doly na uhlí kamenné (Knovizi ministeriales qui vulgariter dicuntur rudnici a sice: Byk, Křižan a Čéča; in provincia Satec Ugoscas, terra cum ministeriale qui dicitur rudnik, nomine Chvalata). U Rokycan ukazuje název osady Župy na doly, a to tuším železné, ježto tam jsou podnes (villam

Ssupam juxta Rokezan 1146). Na Moravě v pohoří Jesenickém připomínají se rudy železné 1215, onde v újezdu Lašťanském, tuto v újezdu Domašovském (pro silva secus villas L. et D. et montibus ubi metallum ferri foditur, kdež na blízku mons Ruden a via publica quae rudná cesta); pak u Veveří (ferrifodinae 1236). První místnou zprávu o dolech kde stříbro dobýváno, máme z r. 1183 o Stříbře nade Mží, u samého hradu Mže; kníže Fridrich ztvrzuje Johanitům kostel Panny Marie (parochiam S Mariae) v osadě která slove Argentaria (ad argentariam) t. j. ve Stříbře (ecclesia a ducissa Elisabeth super Msea in honorem S. Mariae fundata). Není pochybnosti že již r. 1183 stávalo stříbrných dolů (argentaria cf. carta laudamentorum et postarum episcopi Tridentini facta in facto arzentarie v jižných Tirolích z r. 1208, resp. 1185) u hradu Mže, nynějšího města Stříbra, kteréžto jméno Stříbro není než překlad slova Argentaria. Okolo r. 1188 daroval týž kníže Bedřich Johanitům z dolů stříbrných u Mže 12 hřiven ročního důchodu (XII marcas argenti solvendas de argentaria super Mzea). — O bohatství země české na stříbro a zlato svědčí Kosmas četnými zprávami. Obchod se stříbrem hned v X. stol. provozován do Bulhar, r. 1091 řeč jest o bohatých Židech Pražských (in suburbio pragensi et vico Visegradensi Judaei auro et argento plenissimi, monetarii opulentissimi). Zlatem a stříbrem oplývala země za Soběslava I. a Vladislava II. (Cont.). Velikého rozmnožení a znamenitého květu dočkalo se hornictví ve XIII. věku, kdež pojednou četné doly otevřeny jsou, jako podle prvních zpráv výslovných v Jihlavě na stříbro 1227, v Jamnici na zlato, aurifodinae in circuitu civitatis Jamnic, 1227 v okolí moravské vesnice Střelče na rozličné rudy 1234 (omne genus metallorum, jmenovitě zlato, aurifodae), u Doblína na stříbro 1234, u Brodu 1234, u Kamene Zubřího čili Pernsteina, juxta castrum Lapidem, na stříbro 1238, u Benešova nyní ve Slezsku na stříbro 1247, u Dúbravníka na stříbro 1243, u Bělé, u Šlapanova a u Přibislavi v Čechách na stříbro 1257 atd.

Žernosectví t. j. dobývání a upravování kamenův mlýnských, žernovů, lapides molares; lomy takové byly u Břevnova 996 (a bivio in quo praeciduntur molares), pak v újezdu Lašťanském na Moravě (montes in quibus molares lapides acquiruntur 1215). Cf. název osady Žerno-seky.

Železnictví t. j. připravování železa z rudy. Klášter Kladrubský měl člověka Zdatu, jenž 50 prutů železa odváděl do roka (qui solvit 50 massas ferri 1186); r. 1115 připomíná se železník téhož kláštera Tetík.

Kovářství. Osada Kováry. První kovář zejména spomenutý jest Čáň v Trnovanech 1057, pak Modlata v podhradí Žateckém, jenž kapitole Vyšehradské čtyřikráte do roka odváděl podkovy (ferramenta); synové jeho Choťata a Vaceta též byli kováři (M. ferrarius cum filiis qui solvunt

ferramenta quater in anno 1088); jiní kováři téže kapitole přikázaní byli v podhradí Pražském (fabri): Macek, Křek, Vavřík, Bogumil.

Kotlářství. Kotlář (caldarius) první jmenuje se Odolen r. 1081 v podhradí Pražském.

Zlatnictví. Zlatník (aurifex) jmenuje se r. 1052 Kojata, poddaný knížecí, přikázaný kostelu Boleslavskému. R. 1130 vyzdobil Soběslav kostel Vyšehradský korunou ze zlata a stříbra zhotovenou 12 hřiven zlata těžkou, pak zlatými a stříbrnými kříži. Za Přemysla Otakara II. měl kostel Pražský nádoby zlaté z drahých kovu umělé dělané; na stolech královských třpytily se mísy se zlata a stříbra, subtili opere fabricatae; cf. osada Zlatníky.

Zbrojařství. Zhotovováním zbraně zanášeli se mečíři; cf. název místa Mečíře; štítaři (scutarii, buccularii); takový štítař Stach odváděl kapitole Boleslavské šest štítů do roka (qui debet sex scuta dare 1057); cf. osadu Štítary; šípaři (sagittarii), kterýchž známe několik v podhradí Brněnském a Znojemském: Bohuš sagitarius 1229, Henricus sagittarius, Ulricus sag. 1226. Brnění vůbec zhotovovali brníci (cf. název osady Brníky). Nástroje válečné byly jmenovitě praky (balistae) a jiné stroje (machinae), kterými se šípy zápalné metaly a zdě hradské bouraly. Znamení válečné bylo trojí: Korouhve, bubny a trouby; pravidelně mluví se o všech těchto znameních (signa), jako na př. v RKral: Udeřichu rány bubny hromné, vyrazichu zvuky truby hlučné; chorúhvy tu zboři na most vražú 1004; k Olomúcu chorúhvy jich vějú; vzevzučały hlasy rohóv lesniech, udeřily zvuky bubnóv březkých 1241. O bubnech a trúbách vojska českého řeč jest r. 1157 na Addě: Vladislaus cum electis militibus et tibicinis et tympanistris praeit; nostri (Teutonici) ex sono tubarum et tympanorum regis adventum cognovere (Radevic); tympanum bellicum percutitur; tympanum, signum Boemorum (Vincent. 1157). O bubnech českých píše i Otto Freisinský († 1158); o trúbách Kosmas 1110 (Quasi tuba vehemens, quae ad bella milites concitat); o chorúhvích týž kronista r. 1109 (expandunt vexillum atque clamant Sanctam Mariam sibi in auxilium), vexilla rosea r. 1142 (Vinc.). Válečná korouhev česká bylo kopí Sv. Václava jakožto žerď, na němžto vlál praporec sv. Vojtěcha (in hasta S. Wenceslai suspensum est vexillum Sti. Adalberti, poprvé v bitvě u Chlumce r. 1126).

Stavitelství. Slované slynuli ode dávno obzvláštní zručnosti ve stavění a v hradění. Stavění hradů bylo u nich robotou zemskou; na výpravách stavělo vojsko samo hrady a hradby, jakž vypravuje Kosmas o Hvozdci u Mísně a o Kamenci podál Kladska; r. 1087 opevňoval Vratislav Hvozdec na nově a rok potom přenesl jej na jiné místo (quoddam castrum Guozdec reaedificat; praedictum castrum G. in alium firmiorem

locum transfert.) Stavitelství bylo vlastně dvojí: Tesarství, jenž se vztahovalo na stavby ze dřeva, a těch bylo nejvíce, pak zednictví, jenž mělo za předmět stavění zdí kamenných. Zdá se však, že lid i tesařil i zedničil. Stavby hradské převahou byly dřevěné, jako sruby (propugnacula), stěny (moenia), mosty (pontes), brány (portae); první zejména známý tesař jest Mal na Boště a Právek carpentarius z Ljubve v Žatecku r. 1057. Budovy kamenné z těch století jsou kromě kostelíků hrad Boleslav starý (aedificant civitatem spisso et alto muro, opere romano, Cosm.); hrad Pražský přestavěný na kámen od Soběslava I., velikého milovníka staveb, r. 1135 (metropolis Boemiae Praga more latinarum civitatum coepit renovari). Zvláštní druh stavitelů byli v o d ě r a d i, lat. aquarii, kteří dělali jezy, hráze, mosty; první známý voděrad jmenuje se r. 1088 Zbima (ministerialis aquarius); mosty zejmena byly buď dřevěné přes řeky, jako most Pražský přes Vltavu až do kněžny Judity, anebo hatové přes močály, jenž sluly hatě (pons virgis factus qui dicitur hať 1183), pons paludum, řečené mostiště u Brodu Radovanova 1226, palus supra quam pons longus porrigitur; konečně kamenné: Kamen-most 1088, Gněvin-Most u nynějšího města Mostu, kamenný most Juditin v Praze, postavený r. 1153—57.

S o u s t r u ž n i c t v í. Soustružníkův jmenuje se v listinách velmi mnoho; sami zase dělili se na miskaře, číšníky, lahevníky a lavičníky. Miskaři jenž mísy dělali, slovou tornarii scutellarum, scutellarii; zejména známí jsou Božeta a synové jeho Drahoň, Okrasa a Mašík v podhradí Boleslavském 1052, Ratibor, Hošťata, Sobata a Křižan ve Psárech 1088, jiní v Jesenici u Prahy. Číšníci, slov. čjašníci, dělali konvice a číše, ciffonum artifices, qui ciffos parant 1115, caliciarii; číšník Třeba v podhradí Žateckém; na Moravě 1081, jiní v Žíšanech Zdoben, Vašura, Sluchač 1088, v Ninonicích Luboš, Beník, Čájek, v Butovicích Miloň 1088. Lahevníci, lagenarii, v Žíšanech. Lavičník, qui toreumata facit, v podhradí Boleslavském. Soustružníci vůbec, tornarii, tornatores, v Jerčanech, pod Prosíkem 1115, v Dehnicích Bohdan a Přemil 1088.

B e č v á r s t v í; bečváři slovou paratores doliorum. První bečvář Letonja v Libušíně 1088 a Kaniš v Uhercích 1115, cf. osadní název Bečváry. — Slovou také pkelníci, picarii 1088, tornatores picariorum 1143, qui picarios faciunt; ministerialis qui dicitur pkelník, v Radunicí, v Boleslavi, v Lomazicích; známí pkelníci Raděj, Nesul, Miloš 1052 v Boleslavi, Seb v Obrni v Tetinště 1088.

K o l á r s t v í či koleděj s t v í. Koláři slovou plaustrifices, též rotarii. Známe Bohdana 1115 a Chotěcha s Radoněm v Souticích v Bozensku 1088. Cf. osadu. Koleděje.

H r n č í r s t v í, řemeslo starobylé; cf. osady Hrnčíře; provozováno v Sád-

lovicích na Moravě, ubi sunt figuli 1130, v Čanaticích 1088, v podhradí Brněnském Čata figulus, fundus figulorum 1226.

Potravní věci připravovali pekaři (pistores); první známí pekaři jsou v podhradí Boleslavském Vrac, Smil, Jaroš, Lovek a Črma 1052, v podhradí Pražském Kvasík, Radovan, Palička, Hroznata, Bídek, Nežata, Pivonja, Vratižír, Rak 1086. Kuchaři (coqui) takoví jmenují se na Bozni jeden a na dvorci knížecím Živohošti Květek 1057. Lahůdkáři (cupidinarii); známe prvního Čajku se syny Zbimou a Kokorou v Boleslavi 1052. Slanaři (salsamentarii), jmenovaní poprvé r. 1057 v Boleslavi: Žak se syny Lovatou, Těškem, Dobrošem a Milovanem.

Sladovnictví a pivovarství. Nejstarší zprávu o pivovařích máme z r. 1082 a to o Pražských, jenž sluli Sobík, Šešur a Častoň. Jiní kteří se zanášeli připravováním nápojův, byli medovaři. O rozšířenosti piva vaření svědčí desátek knížecí, jenž odevzdáván po vší zemi: De cerevisiariis decima 1088.

Koželuzství, staré řemeslo. První známý koželuh (koselug, pellifex) jmenuje se Měšica se syny Chotěnou a Zevou v podhradí Žateckém 1088, jiný Bezuj v podhradí Plzenském 1115. Koželuzi slovou latině pellifices nigri, pro rozdíl od jirchářů, kteří se jmenují pellifices albi 1057; připomínají se v Litoměřicích. Byli snad i modři-luzi, cf. osada Modriluzeh 1088. Jednoduše říkalo se řemeslníkům koželuhům luzi (luse) v Kúřími: Ministeriales qui dicuntur luse: Bogumil, Straš, Bosa, Těšen, Klimata, Martin 1088.

Kožešnictví, krznárství a ševcovství. Krejčí (vlastně kraječi suken, sartores) vyskytují se teprvé ve XIII. století; do těch dob užíváno šatstva plátěnného a vlněného po domácku zhotoveného, pak oděvu kožešinového. Rozeznávají se kožešníci (sutores pellium), zejména kteří šili oděvy z kunin (sutores pelliones mardurinarum pellium), v Boleslavi Ninoš, Holek, Koluža; ševci vlastně tak řečení, kteří sešívali z koží (sutores coriorum), zejména ševci škorní (sutores subtalarium) Malucha, Nepřivad a Neuhod v Praze 1115. Zdá se že rozdíl mezi kožešníky a ševci koží naznačen i v lat. názvu: Sutores albi et nigri (v list. Litoměřické 1057).

Tkalcovství. Tkání látek z příze a z vlny bylo obyčejným zaneprázněním ženštin v domácnostech. Slovanské plátno mělo dobrou pověst v obchodu; sám název plátno přešel do středověké latiny (phaltena, phalta). Známé tkaniny byly ubrusy (mensale), ručníky (manuteria 1088); zásoby šatstva nacházely se na hradech pod opatrováním báby hradské.

Súkennictví vzešlo v Čechách nejvíce soukenníky z Porcyní přišlými ve XIII. století; ale obchodem dostávala se sukna (trapi) hned prvé do Čech a na Moravu. Známé bylo tkání látek bohatých, jmenovitě port zla-

tých (fila aurea) k obšívání oděvův (velamine ornamentorum pretiosissimorum, quibus etiam fusatis ostro fimbriis radiantia fila pendebant. Cosm. Cont. 1278).

Hlavní sídla řemesel a řemeslníkův slovanských byla v XI. a XII. stol. podhradí (suburbia). Latině nazýváno řemesla artes, artificia, opera. R. 1057 píše se: De omni arte a castris nostris et oppidis, r. 1086: Pistor, coquus, sutor subtalarium, pellifices et alii multi diversorum artificium servi. V podhradí Pražském a Vyšehradském připomínají se kováři, kotláři, ševci, pivovaři, štítaři, dřížci, pekaři, kuchaři, koželuzi, kožešníci, mlynáři, zlatníci; v podhradí Boleslavském míškaři, mlynáři, pekaři, kožešníci, kunaři, ševci, zlatníci, lahůdkáři, slanaři, pkelníci; v podhradí Litoměřickém koželuzi, jircháři, kováři, tesaři, ševci, pekaři, mlynáři; v podhradí Kúřimském pekaři a luzi; v podhradí Žateckém číšníci, železníci, koželuzi; v podhradí Plzenském koželuzi a j. Ale i po vesnicích rozsazeni byli řemeslníci všeho druhu. Slovanský ráz nejstarších řemesel československých udržuje se ostatně podnes v názvosloví ryze slovanském, jakž to známo o mlynářích, sladovnících, pivovarích, kovářích, tesařích, koželuzích, tkalcích, bečvářích a j.

Mezi podnikateli prací nacházeli se toho času také šlechtici rodů panských; uvazovali se totiž páni někteří u podnikání větší a rozsáhlejšího nákladu požadující, jako v díla hornická, v díla kolonisační. Mezi kolonisatory zjevuje se zajisté pan Ratmír, z rodu později Švamberského, jenž se uvázal ve vzdělání Těškova kláštera Plasskému náležejícího; praví o tom král Přemysl I. r. 1224: Nos fidelem baronem nostrum Rathymirum elegimus, qui ad locum T. colonos vocare, villas locare et inibi commorantes ab incursantium injuriis debeat defensare (Erb. 684). Kladsko osazoval Havel z rodu Markvarticů-Waldšteinů, jehožto jméno posud tam nese město Bystřice, řečené Havels-wörth. Hory Rychnovské ve Hradecku osadil Heřman z rodu Kúnicův moravských, Landskronsko pak bratr jeho Vilém, od něhož město Ústí n. O. Wilhelms-wörth slove (Šemb. Děj. I. 68). Biskup Bruno Olomúcký byl jeden z nejčinnějších osazovatelů na Moravě. — V hornictvu byli činní zejména pan Petr župan Bétovský, jenž na svůj groš ohradil hornickou osadu Jamnici pro bezpečnost tamních rudníků zlato a stříbro dobývajících, r. 1227; pak pan Ratibor z Deblína, rovněž na Moravě, jakž o tom svědčí listina z r. 1234; dále pánové Hronovici z Lichtemburka, Smil, Oldřich, Raimund, Ratibor, kteří těžili stříbrné doly v okolí Brodu a zarazili báně Kamberské,

kdež názvy Hory Smilovy, Ratibořice na ně ukazují; dobýváním železa a jiných kovů jali se zanášeti páni ze Sternberka, jakmile obdrželi krajinu moravského Sternberka, bohatou odedávna na rudu železnou, kdež r. 1269 měli své dílny na železo (Albertus et fratres sui filii Zdeslai duo molendina quae vulgo hutte dicuntur ad ferrifodinas pertinentia. Boč. IV); později založili Sternberkové nové dílo hornické v krajině Týna Vltavského, kde jsou podnes stopy po nich: Sternberský hamerský mlýn, Sternberský dvorec a. j.

Příchodem osadníků z Němec, osazovaných na městech, rozmnožilo se valem řemeslnictvo v zemi, jelikož přichozí skoro vesměs byli řemeslníci. Tam kde město založeno na základě starého hradu neb podhradí slovanského, splynuli staří řemeslníci podhradští s novými městskými, jakž toho příklady v Praze, v Brně, ve Znojmě. Následkem velikých výhod, kterých se osadníkům městským právě, v živnostech řemeslnických a v obchodu dostávalo, soustřeďovalo se řemeslnictvo víc a více ve městech, kdežto po venkově nezůstala než právě řemesla nejběžnější. Nejpřednější výhoda městům dávaná bylo právo hájemství, záležející v tom, že na míli cesty okolo města (infra rastam unam, infra miliare) nikdo nesměl provozovat řemeslo: Infra rastam unam nullus praesumat cerevisiam braxare et si quis praesumpserit adjudicatus est bonis suis et collo suo (!!). Infra miliare faber, textor, calcifex aut qualiscunque artifex non compareat, nisi in eadem civitate (Priv. Hodoninské) a pod.

b) Umění.

Stavitelství. Na hradech moravských našli bratří Konstantin a Methodius, přišedše tam r. 863, kostely či církve, postavené patrně působením kněží bavorských, kdežto v Čechách první stavby chrámové pochodí s po-roku 873; není pochyby, že církve ke cti sv. Klimenta nejstarší jsou v Čechách. Podle sporých zbytků podnes pozůstalých a podle zpráv výslovných měly chrámy tyto podobu rotund, nevelkého rozměru. Také kostel sv. Víta za Václava dokonaný, byl kulatý, na spůsob prý kostela Římského (ecclesia S. Viti non adeo magna, quam ipse S. W. construxerat ad similitudinem Romanae ecclesiae rotundam) se vchodní síní (portieus). Takové rotundy jsou i kaple sv. Kříže ve Starém Městě, kaple sv. Martina na Vyšehradě. — Z rotund vyvinuly se v západních zemích basiliky; ke starobylé rotundě připojeno totiž budovu v podlouhlý čtverohran přistavenou a obyčejně na tří lodě roz-

dělenou, pro lid, kdežto apsis (pozůstatek rotundy) zůstala vyhraděna vlastní svatyni. V takovouto basiliku proměněna jest rotunda svatovítská v XI. stol. za Spitihněva II. (per longum gyrum designat ecclesiae locum, jacit fundamenta, fervet opus, surgit murus). Basiliky byly kostel sv. Jiří podnes zachovalý na hradě Pražském, kostel na hradě Boleslavi, kostel kláštera Sázavského atd.

Malířství a řezbářství české za starostu svého pokládati může opata Božetěcha Sázavského (přip. 1080—1096): B. pingere venustissime meminit, fingere vel sculpere ligno lapideque ac osse tornare peroptime. Božetěch přestavěl kostel a opatřil klášter všemi potřebnými ozdobami: Ecclesiam longitudine, altitudine venustissime ampliando fundavit, imo palliis, campanis, crucibus et omnibus monasticis rebus ampliavit. Týž B. zhotovil velikou řezbu Ukřižovaného: Quia tu bene nosti sculpere et tornare, praecipimus, quatinus tuae longitudinis et latitudinis magnum mensura Crucifixum factum Romam deferas. Nepochybně byl i slavený obraz Bohorodice, jejž král Vratislav r. 1081 poslal bisk. Altmanovi na Göttweih, dílo Božetěchovo: Venit nuntius a ducibus Poemiorum missus, afferens episcopo tabulam egregia caelatura pretiosam, in qua imago S. Dei Gen. graeco opere formabatur (Pertz M. XIV. 238). — Zalíbení v malířství a v umění vůbec zachovalo se i do XII. stol. na Sázavě; opat Silvester (1135—1161) vyzdobil kostel malbami stěnovými (monasterium picturae venustate decoravit); opat Reinhart, rodič z Met (1162), byl zběhlý v malbě, v řezbě i v pracích sklářských (fuit in eo peritia pingere vel sculpere quaslibet imagines ligno vel osse vel etiam diversi generis metallo, fabrilis quoque non ignarus fuit artis, quae ex vitro fieri solet, compositionis). Velké dílo umělecké dal vykonati kníže Soběslav I. r. 1130 v kostele Vyšehradském; stěny ozdobeny jsou malbami, podlaha vydlážděna hlazenými dlažkami, oltáře vystrojeny rouchy a křížemi zlatými i stříbrnými, do štítu pak vpravena koruna, ze zlata a stříbra dělaná, 12 hřiven zlata a 80 hřiven stříbra těžká (Erb. Reg. 211). — O sochařství českém ze XII. věku podnes svědčí sochy kamenné na zevnitřné stěně kostela ve vsi u sv. Jakuba r. 1165 svěceného. — Hlavním předmětem uměleckého vyzdobení byl, jakž pochopitelno, hlavní chrám sv. Víta na hradě Pražském. Jestliže hned za Václava sv. skvěl se uvnitř „miro metallorum fulgore“ (Gump.), docházel později většího skvostu. Biskup Menhart za knížete Soběslava I. obnovil hrob sv. Vojtěcha zlatem, stříbrem a drahým kamením (renovat sepulcrum S. Ad. auro, argento et cristallis 1129); bisk. Jan z Dražic dal dvé oken upraviti s malbami výjevů ze St. a N. Zákona (fecit duas fenestras magnas de subtili opere et pretioso, et vitro eas clausit, in quibus materia de-

picta continebatur V. et N. Testamenti); týž biskup zjednal dvé pulpitů (pulpita decori et magnifici operis 1275.) Znamenitým přítelem umění byl děkan Vít (1241—1271); za jeho správy omalovány jsou stěny kaple sv. Michala a vyvedeny malby stěnové v domě kanovnickém, ok. r. 1243—44; Longa via claustri versus aquilonem depicta est; claustrum Pragense depictum est; per ipsum Vitum consummatum est opus claustri in longa via versus aquilonem, in columnis sculptis et testudinibus et pictura totius claustri. Mezi jiným byla tu vyobrazena bitva na Turském poli mezi Čestmírem a Vlaslavem, jakž vidno z Dalemila: Ktož tomu nechce věřiti, přijda na klášter k svatému Vítu, móž se tím ujistiti; neb na rajském dvoře nalezne to psáno, což jest o tom nynie povědáno. Wer des nicht glauben wolt, der möcht sich des pas erfaren, wan zu Prage zu Sankt Veit stet das gemalt in dem Kreutzgange.

Vedle maleb stěnových záhy se v Čechách vyvinula i malba miniatur. Za nejstarší dílo drobnomalbové považují znatelé (prof. Wocel) kodex Vyšehradský s vyobrazením sv. Václava z XI. věku, po němž následuje kodex Mater Verborum, opatřený malbami od malíře Miroslava, dokonaný r. 1202; pak biblí Jaroměřská s malováním Bohuše z Litoměřic, biblí Lobkovická s malbami Velislava ze XIII., Passional abatyše Kunhuty s malbami Beneše kanovníka Svatojirského z počátku XIV. století.

Ražení peněz (percussura monetae.) Umění toto zdvihalo se a klesalo zároveň, ježto příliš často a mnohdy na kvap bývaly peníze přemincovány, dle zlého obyčeje středověkého. Ražení peněz slulo, jak se podobá, prvotně obraznictví, kdežto malířstvu říkali pisectví (malovati = psáti, psáti, cf. pingere); slovo ob-raz patrně náleží umění mincovnímu, jakž to vidomo ze slov Dalemilových, jenž dí o králi Václavovi II.: Zatrati v zemi ob-razy, dobrý peniez groš za-razi, a ještě Štítný píše „o peněžném obrazu“ (potom v týž ob-raz viece mědi za našich otcův přičiníli, že 72 bylo jich za hřivnu stříbra. O věc. křest. 160). Zprvu vyobrazováno na mincích ruku Boží (dextera Dei), ana s oblak dolů sahá; pak vzato na mince nápis: S. Venceslavs (za Jaromíra), konečně obraz svatého knížete (za Oldřicha), což obojí v kodexu Vyšehradském na obraze se spatřuje, i ruka Boží s oblak i sv. Václav. Formy, kterých užíváno k ražení, slovou ferra (si falsa moneta vel ferra inventa fuerint 1178).

Rytectví. Dělání pečetí (sigilla) záhy se vyskytuje; již za Kosmy chodili komoračí páhončí s otiskem pečeti soudní pohánět; r. 1172 řeč jest o pečeti krále českého Vladislava II. (recitari praecepit chartam sigillo regis Bohemorum signatam. Erb. 335); r. 1176 o pečeti knížete Soběslava II. (actionem cum carta et sigillo meo confirmo. Erb. 354); r. 1184 a 1185 o pečeti knížete Fridricha (Rb. 382, 384); r. 1224 o pečetích

krále Přemysla Otakara I. a kněžien Václava a Vladislava-Jindřicha (Ib. 685); r. 1219 o pečetí zemské sv. Václava (Ib. 605).

Zpěvectví. Zpěvectvím rozumíme i skládání textu i skládání nápěvů. Skvělý památník zpěvectví českého jsou zpěvy a písně Ruk. Kralodvorského. Zpěvci z těch dob známí jsou: Dobrata z časův knížete Vladislava II. 1167, Kojata z časův knížete Soběslava II. 1176. V latině sluli toho času ještě joculatores. Za nejdávnější památku zpěvu pokládáno hned ve XIII. stol. píseň „Hospodine, pomiluj ny", kterouž lid ode dávna zpívával při nastolování knížat, při přijímání biskupův a při jiných slavnostech velikých. Ve XIII. věku přičítali píseň tuto sv. Vojtěchu (canentes hymnum a S. Adalberto editum, quod populus singulis diebus dominicis et aliis festivitatibus ad processionem cantat. Viz příklad z r. 1279); ale zpíváno již hned o příchodu prvního biskupa Dětmara. Píseň tuto zapělo někdy i vojsko, na nepřítele udeříc, jako se to stalo v bitvě Kroissenbrunské r. 1260: Bohemi valido clamore in coelum exaltato, canentes hymnum a S. Ad. editum.

Písectví. Psání dobře počítati lze mezi umění; psáním zanášely se ponejvíce osoby duchovní, jakož kancelářství a písařství pravidelně zastávali kněží. Zajímavá památka písemnictví v Čechách pochodí z konce X. století: Král totiž Přemysl I. obnovil r. 1224 výsadu kláštera Břevnovského, danou za Boleslava II. a za biskupa Vojtěcha r. 993, o kteréž se praví, že psána byla na listu rákosovém (ut mos fuit hominum temporis illius, in charta juncea seu scirpea), že pak slova přílišným otřením již sotva byla čitelná. Listinu tu psal Křišťan (Cf. Erb. 685 a 78).

c) Obchod.

Středištěm obchodu v Čechách bylo podhradí Pražsko-Vyšehradské, kde se nacházel dvůr kupecký (curia hospitum), řečený po česku Týn, po latinsku Laeta curia. Sluší na zřeteli míti, že hlavní obchod byl tehdá mezi Europou a Asií a že hlavní dráhy kupecké byly jedna po moři přes Benátky, druhá po suchu přes Uhry do Byzancie, třetí přes Čechy a Polsko do Kijeva a dále do hlubin Asie. Též sluší nespouštěti s mysli, že Čechy a Morava, země na všecky přírodniny jinak bohaté, avšak bezsolné, nuceny byly obchod vésti s krajinami okolními, jenž poskytovaly soli. Obchod český očihledě se znáhal, a Praha proslavena byla co sídlo čilého kupectví; počet přechodův přes pomezí množil se značně; mezi steskou Chebsko-Tepelskou a Domažlickou vytvořily se v XII. stol. přechod Tachovský a Přimdský; mezi steskou

Domažlickou a Pasovskou vzniknul přechod Březnický, tak zvaná stezka Vintířova; stezka Vitorazká proměnila se v cestu vozovou; mezi stezkou Jihlavsko-Haberskou a Trstenickou utvořila se stezka Liběčská a přechod u města Poliček; přes Krkonoše otevřen přechod válečným pochodem Polanův r. 1110. Mezi stezkou Chlumeckou a Kopistskou vznikla stezka Osecká u samého kláštera. Podobně přibylo i přechodův přes pomezí moravské, jako přes Dyji u Hrádku, přes Freudenthal do slezského Polska 1247.

Dráhy české tak byly zřízeny, že všecky směřovaly ke Praze, jakožto středišti celé země: Dráhy z Chebska, od Tachova, od Přimdy a z Domažlic, spojivše se v Plzni, šly jako jedna dráha přes Rokycany, Brod (u Berouna) a přes Lodenici ke Praze; podobně spojily se cesty od Hartmanic, od Prachatic a od Netolic v jednu, která přes Mirovice a Zbraslav směřovala ke Praze. Z Prahy šly dráhy na sever do starého polabského Srbska, do Záhoště a Budišinska; na severovýchod do Polska přes Náchod a Kladsko; na východ jedna přes Chrudim, Vratislav, Litomyšl, jiná přes Liběč, třetí přes Brod a Jihlavu do Moravy; na jih jedna přes Stráži, druhá přes Vitoraz do Rakous. Morava měla dvě hlavní střediska: Olomúc a Brno; z Čech chodilo se na Olomúc přes Svitavu, Jevíčko, Konice (via publica quae de Gewiczko dirigitur ad Konic 1215); z Olomúce pak na sever do Polska přes Freudenthal, Opavu a Ostravu, na jih ke Brodu (uherskému); na Brno chodilo se ze Svitavy přes Letovice a z Jihlavy; z Brna pak na Znojem, na Podivín a Břeclav, na Brod (uherský), kde byl společný a jediný hlavní přechod do Uher (stezka uherská).

Dvůr kupecký, řečený Týn, curia hospitum mercatorum r. 1101, Týn seu Laeta curia r. 1298, jenž v podhradí Pražském proti velikému trhu, dnešnímu náměstí staroměstskému, se nacházel, měl zřízení takové, že nesloužil toliko za skladiště zboží a tovaru, ale i za příbytek cizím kupcům (hostům), do Prahy přicházejícím. Ze staré paměti o Týně vyrozumíváme, že kupci nesměli kromě Týna přebývati, leč s povolením (nullus extra curiam maneat nisi per licentiam); že nesměli míti zboží své jinde než v Týně (mercatores si extra curiam occultaverint sua praeter licentiam, pretium quod dare debuerant, accipiant et omnibus spolientur.) Při Týnu byla zvláštní nemocnice s kostelem Panny Marie (hospitale Sanctae Mariae 1135), z něhož vykvetl nynější kostel Týnský. Dvůr kupecký měl vlastního hospodáře (domesticus), jenž povinen byl, o budovu pečovati (domestici interest, fimum educere et domus tecta et caetera custodire). Kupci Týnští měli svého vlastního soudce, dokud se jednalo o rozepře mezi nimi samými (judicium ad curiam pertinens). Ze

dvora kupeckého plynuly knížatům zemským rozličné poplatky, ze kterých zase knížata některou částku dávali kostelům a kapitolám, jako kněžím při kostele sv. Víta (1101) a kapitole Vyšehradské (1135). Domovník neboli hospodář také měl po jisté dávce z koupě a prodaje (ista sunt jura domestici: De reyfone unum denarium accipit, de tyna unum, de pense unum, de quolibet equo unum 1101).

Tovar, o kterém výslovně se praví, že kupován a prodáván jest v Týně, byl tento: Slanečky (allecia), vyziny (husones), štiky (lucci), kapry (carpiones); koně, voli; med, vosk; víno; sůl; kůže (cutes); sukno (pannum), plátno (pannum lineum); návoje (de peplis); nohavičky (caligae); pepř (marca piperis). — Kupováno buď za stříbro nebo dávno tovar za tovar.

Domácí kupci a obchodníci Pražští provozovali obchody své v obojím podhradí, Pražském i Vyšehradském. Obecná zpráva o skvělém obchodu v Praze obsažena jest v Kosmově kronice k r. 1091: Nusquam enim melius ditaberis quam in suburbio Pragensi et vico Vyssegradensi; ibi Judaei auro et argento plenissimi, ibi ex omni gente negotiatores ditissimi, ibi monetarii opulentissimi, ibi forum, in quo praeda abundans ecc. V podhradí Pražském, a to v místnostech dnešního Starého Města, bylo tržiště veliké, tu kde podnes náměstí velké staroměstské, forum (porovnej obě zprávy Kosmy z r. 1039 a listiny z r. 1301: Tabernarius in medio foro ad palum suspensus depiletur, Statua in medio foro sita, in qua malefactores puniri consueverunt). Zde prodáváno tuším věci potravné každý den (panperes in foro vendentes. List z r. 1223.) Na mezihradí t. j. mezi hradem Pražským a Vyšehradem připomíná se tržiště u Kosmy, kdež r. 1105 vojsko rozloženo se táborem: Figunt tentoria inter utrasque urbes, in loco ubi sabbato fiunt mercimonia. Nynější trh tak zvaný dobytčí. Zde bývaly trhy každou sobotu.

Kromě Prahy nacházely se hlavní tchoviska na východech se země, a to na Labi, kde byly přístavy (jako v Litoměřicích, v Ústí a v Děčíně), pak na branách zemských a na hradech pomezních (jako na poli Hrutovském u brány Trstenické, na Dobenině u brány polské, v Domažlicích, na Chlumci, ve Znojmě, v Breslavi a j.). — V Litoměřicích prodávali víno, sůl, koně, obilí, nádoby domácí (list. 1057), na Hrutově sůl uherskou, chleby, ryby (list. 1088 a 1167), na Brodě uherském koně (list. 1188). Z listiny Hradišťské z r. 1250 vysouzumíváme, že se vozilo na trhy sukno rozličného druhu (pannum pretiosum, grisetum), plátno (pannum lineum), len (linum), vlna (lana), konopě (canapis), mák (papaver), sůl, pšenice, ječmen, oves, železo (ferrum), med, víno, chmel; vyziny a jiné větší ryby; slanečky.

Za pomezím českým připomínají se jakožto tržiska od kupců českých navštěvovaná: Pasov; do Pasova přicházeli kupci z Čech, buď různě anebo v jisté dni v zástupech; pravidelné trhy české byly každou středu (communis concursus Boemorum, qui veniunt in equis singulis septimanis in feria tertia). Čechové požívali zvláštních výhod, kterých domácí Bavoři neměli (Bavarus non habet libertatem vine sicut Boemus, nisi de licentia mutarii. Erb. 1347). Jakou důležitost mělo navštěvování Čechův, vidno z pozornosti, kterou věnováno cestám do Pasova vedoucím; z mýta českého v Pasově dávápo jistou summu peněz (čtyři hřivny) na opravování mostu ve hvozdě (tuším u Volar: Ad renovandam pontem in silva); jiné pak summy dvoru českému k ostříhání stezky (quantum singulis annis regi Bohemiae sibique astantibus propter securitatem viae Boemorum serviatur, sciri non posse. Ib.).

Kupectvím a obchodem zanášeli se v Čechách a na Moravě kromě Slovanů domácích Židé, Němci, Řekové, Vlachové i Rusi (r. 1091 ibi t. j. in suburbio Prag. et vico Wissegr. ex omni gente negotiatores ditissimi. Cosm.). Židé byli v Čechách od nepamětných časův; jistě hned za Vratislava II. stálé jich sídlo bylo v podhradí Pražském (vicus Judaeorum), tu, kde podnes židovské město, pak jak se zdá, v Podivíně na Moravě, kde podnes mají četnou osadu. Němci sídleli v podhradí Pražském ve střídě německé u sv. Petra na Poříčí, jakž nahoře povědíno. O Byzantincích (Řecích) mluví se v list. Litoměřické jakožto o kupcích; slovou Graeci. Vlachové rovněž jako Němci měli osadu v podhradí Pražském, slovou r. 1178 Romani; ještě více bylo jich tuším v podhradí Brněnském, kde měli ve XIII. století svůj zvláštní kostel sv. Mikuláše; slovou Romani a Galli (t. j. Vlachové). Rusové konečně vedli obchod s krajinami na středním Dunaji, i slovou v X. stol. Rugi, v XII. a XIII. stol. Ruzzii.

d) Míry a váhy.

Míry a váhy v těch stoletích obvyklé poznáváme ponejvíce z ustanovení zemědělských, na poplatky ze zboží kupeckého se vztahujících, jako z listiny Týnské, z listiny Olomúcké, z kronik a t. d., až r. 1268 zavedením zákonně určených měr a váh pevný základ získán obchodu trhovému.

Obilí žaté počítáno na snopy (manipulus) a na kopy (acervus); kopa měla 50 snopů (decimus acervum quinquaginta manipulos habentem. Cosm.)

Obilí zsuté měřeno na míry (modius); modius takový držel nasypání zvýší pěti dlaní a dvou prstů (modius quinque palmarum et duorum digitorum. Cosm.); o poměru obilí v snopech k obilí vymlácenému jakož-takož můžeme souditi z návěští Kosmova, že na počátku XI. stol. desátek obilní o dvou kopách proměněn v desátek sypaný o dvou měrách.

Ovoce měřeno na okovy, míru ještě podnes v Uhrách a v Srbsku běžnou: Zagradnego okou 1088.

Sůl kamennou váženo na kamcny (salis duo lapides), sůl sypkou na krosny (salis trussa quae sclavice dicitur krosna 1135) a na menší míry (cantis salis 1101, miner cuppula salis 1252).

Med měl zvláštní míru řečenou lukno, též tužím i hrnec (lukrum mellis 1240, urna mellis, vas mellis).

Zlato, stříbro, pak i pepř váženo na hřivny (marca obryzi auri Cosm. 1107, marca argenti, marca piperis 1101).

Plátno a sukno mělo v obchodu míru řečenou postav (stamen), a sice stamen linei panni 1101. Jinak měřeno zboží takové na lokte (de reifone, slovenský podnes ryf 1101).

Věci kusovité počítáno na páry (pare caligarum).

Hloubku, výšku, šířku měřeno na lokte (ulna, cubitus), na př. fossata duo in latitudine 40 cubitorum, in profunditate 30 z r. 1278; tabula 5 ulnarum in longitudine et 10 palmarum (dlaní) in latitudine z r. 1039; také na látra jako na pl. r. 1282: Sepulcra effodienda quorum profunditas erat trium lastrorum, latitudo ab omni parte 10 cubitorum.

e) Peníze.

O poměru peněz máme několikero zpráv, při nichž potřeba dobře rozeznávati dobu, ku které se vztahují. Za Kosmových časů († 1125) rovnala se hřivna stříbra 200 penisů, t. j. z jedné hřivny raženo 200 penisů. Hřivna slove v latině marca (nikoliv talentum), peníz nummus či denarius: Marcam nostrae monetae CC nummos dicimus (Kosm. ad a. 1039). Decimam marcam de tributo per totam Bohemiam 1086; de ecclesia Wissegradensi XII marcas singulis annis ad pedes universalis papae de moneta nostrae provinciae statuimus offerendas, dí Vratislav král v listině Vyšehradské z r. 1088; poplatek tento zmírněn jest k žádosti kapitoly Vyšehradské v r. 1237 na pět hřiven, poněvadž se dostatečně ukázalo výpovědmi svědkův, že cena peněz za časů krále Vratislava velice byla skleslá (propter vilitatem monetae, quo tempore

promissi census regnum Boemiae utebatur. Erb. 919). O denárech či penízích řeč jest r. 1135: Addo a moneta marcam, 1143 dux Wladislaus dedit ducentos denarios de moneta omni die sabbathi. R. 1178 řeč jest o příjmech kanovníků Vyšehradských pochodících z časů Soběslava I. a vyměřených ve hřivnách: Decimam marcam de annuo tributo fratres habent 1130; tantum a tempore Soběslai I. fuit eis imminuta praebenda de tributo pacis, ut nunc unusquisque centum denarios, raro plures, saepe vero pauciores accipiat, qui tempore Soběslai I. mille et septingentos accipiebant 1178.

Za Otakara II. počítaly se peníze méně již na hřivny a více na libry (talenta); hřivna přestávala býti mírou peněz a zůstávala toliko mírou hmotného stříbra v obchodu. Z časův Otakarových zachovalo se několiko nařízení v příčině ražení peněz: Jednou ustanoveno, že se mají ze hřivny stříbra raziti 3 talenta a 30 denárů, podruhé toliko $2^1/_2$ talenta a 12 denárů. Jedno talentum počítalo se (dle listin Kraloveckých a dle Palackého) také v Čechách za 20 šilinků neboli solidů; šilink pak či solidus dělil se na 12 penízů (denarii). Z jedné hřivny tedy razilo se při $2^1/_2$ libře 50 šilinků neboli solidů či 600 penízů. Za Otakara mluví se ostatně i o penězích stříbrných i o penězích zlatých; dva peníze zlaté rovnaly se 12 penízkům stříbrným (offerebat duos aureos vel duodecim argenteos denarios. Cosm. Cont. 219).

Král Václav II. učinil nový pořádek, zaraziv jak dí Dalemil a Štítný „dobrý groš český", což se stalo r. 1300. Václav přijal za základ opět jednoduchou hřivnu a dal z ní raziti kopu (t. j. pravidelně 60 kusův) grošův, vlastně 64 groše (za krále Václava druhého čtyři a šedesát stály za hřivnu stříbra). Groš zase dělil se na 12 haléřův, jakž nás o tom poučuje KRozm. §. 4, kdež se praví „že šestdesát haléřóv jest tolik co pět grošóv."

Na základě těchto dát můžeme učiniti toto porovnání peněz ze století XII., XIII. a z počátku XIVtého:

Jestliže se v XII. století hřivna stříbra rovnala 200 denárů, v XIII. za Otakara II. $2^1/_2$ talentům = 50 šilinkům či solidům (= 600 penízům), na počátku XIV. století pak za Václava II. 64 grošům (= 768 haléřům): tedy byl denár Kosmovský roven $^1/_4$ šilinku a $^1/_3$ groše (= 3 penízům a nezcela 4 haléřům).

Počítání peněz na kopy t. j. na 60 kusů zachovalo se u nás až do nedávna, kdež ze hřivny raženo 20 zl. neboli 60 dvacetníků a na 1 zlatý 60 krejcarů. Dobrý groš Václava II. blížil se tedy našemu dvacetníku stř.

Ve XIII. století začali rozeznávati váhu peněz v Čechách od váhy peněz na Moravě, čehož příčina bylo nepochybně vzkvétající dobývání stříbra v nově zaražených stříbrných dolech na Moravě. České váze říkalo se pondus Pragense. Roku 1281 vybráno po Čechách daně 15.000 hřiven stříbra váhy Pražské (XV millia marcarum argenti ponderis Pragensis. Cosm. Cont.); okolo r. 1248 obdrželi Kladrubští 27 hřiven stříbra ad pondus Pragense, roku 1250 pak 85 hřiven ryzího a zkoušeného stříbra dle váhy Pražské (85 marcas puri et examinati argenti ad pondus Pragense. Erb.).

Počítání na hřivny stříbra důležité bylo netoliko v obchodu kupeckém, ale i v životě veřejném vůbec; daň rozvrhováno na župy podle hřiven; pokuty soudní počítáno na hřivny; cena statků odhadována na hřivny; smlouvy úročné zavíráno na hřivny; majetnost osob oceňováno dle hřiven (Olomúc solvat annuatim unam marcam et duos boves 1052; si quis alium vulnerat, solvit tres marcas 1101; nostra villa a taxatoribus melior existimata est, suscepit 27 marcas argenti 1248; emimus praedium Příbram pro 300 marcis 1216; censum — quatuor librarum per annos — solvent coloni de eadem villa 1252; mendicabant infiniti artifices et diversarum artium operarii, ex quibus nonnulli habuere de facultatibus rerum suarum ad valorem centum marcarum argenti 1282).

Poněvadž v XI., XII. a XIII. století panoval obyčej často měnit peníze v oběh vydané za nové, pravidelně horší, bylo v Praze jakožto hlavním sídle mince mnoho bohatých peněžoměnců; již r. 1011 mluví o nich Kosmas: Ibi monetarii opulentissimi. Ve XIII. ustanovováni jsou schvální mincmistři (magistri monetae), jimž k ruce byli mincíři co razitelé peněz (monetarii) a peněžoměnci (campsores. Tom.).

§. 9. Rod knížecí.

Do r. 1306 panoval v Čechách a na Moravě rod knížecí starodomácí, Přemyslovci, až toho roku králem Václavem III., dykou zahubeným v Olomouci, vymřel po meči a panství r. 1310 přenešeno na rod Lucemburský.

Náleželo by podati zde úplné vypsání rodu knížecího a posloupnost panovníků z něho pošlých; avšak postačí v té věci ukázati na rodopis podaný od Palackého v Děj. nár. českého I. 2. a na vypočtení panovníků podané od Tomka v Děj. Prahy I.

Počínajíc rokem 1000 až do r. 1306, tedy po tré století, dal rod Přemyslovců zemi české 24 knížat, mezi nimiž titulu a důstojenství královského osobně sobě zjednali: Vratislav II. (králem od r. 1086 do r. 1092), a Vladislav II. (králem od r. 1158 do r. 1173), až důstojenství toto Přemyslem Otakarem I. stalo se dědičným, přejdouc bez přetržení na Václava I., Přemysla Otakara II., Václava II., Václava III.

Rod knížecí po všecky časy pamatoval na původ svůj z Přemysla druhdy Stadického, až prý král Václav I. začal styděti se pochozením takovým, jakž na království byl svěcen. „Jakž sie na kralovstvo světi (dí Dalemil), je sie svým rodem styděti; kása z Stadic rozehnati svůj rod, tu ves Němcem dáti; pod sobú větev podtěchu, že mu v tom nic neřečechu!“ Nicméně paměť otihodná nebyla tím vyplemeněna; národ sám věrně zachovával vědomí toto, až se slavný Karel rozpomenul na Stadice znova a památku tohoto původiště knížat českých šlechetně obnovil.

Jména v rodu Přemyslovském oblíbená byla: Přemysl, po prvním praotci, Bořivoj po prvním knížeti křesťanském, Spytihněv, Vratislav po dědovi a otci sv. Václava, Václav po svatém dědici země české, Boleslav, Břetislav, Vladislav. Kteří vstupovali do stavu duchovního, přijímali jméno jiné, jako biskup Jaromír, jenž se nazval Gebhartem, Svatobor patriarcha, jenž slul potom Fridrich, Vojtěch arcibiskup Salcburský, kterýž se dal jmenovati Adalbert. Stopa jmén německých objevuje se hned v X. století, ještě čtvrtý syn Boleslava II. a Emmy Burgundské pro zvláštní úctu, kterou rodiče měli ke sv. Oldřichu (Udalrichu) biskupu Augsburskému, nazván Oldřich. Třetí syn Břetislava I. a Jitky obdržel jméno Kunrat, pátý pak jméno Ota, čímž se stalo, že se obojí jméno toto rozšířilo v údělných knížatech moravských, od Kunráta i Oty pochodících. Ve XII. a XIII. století vzešel obyčej, přibírati k původnímu názvu jméno druhé, jako: Břetislav-Jindřich, Vladislav-Jindřich, Přemysl-Otakar.

§. 10. Třídy obyvatelstva.

a) Zemanstvo, šlechta rodová: Leší a vládyky.

Doba česká o kteréž jednáme, zná šlechtu rodovou, **zemanstvo**, která se dělila na dva stupně: **Lechy** (počátkem XIII. století **pány**) a **vládyky**. Výrazně vysloveno jest rozdělení toto

v kronice Kosmově a v Pravích Kunrátových; onde: R. 1125 omnes Bohemi primi et secundi ordinis eum diligebant, r. 1087 secundi ordinis milites jam praecesserant, soli tantum nobiles interierunt, r. 1138 dux primi et secundi ordinis militibus suis curiam edicit; zde: R. 1189 viri nobiles tam majores quam minores (§. 1.); si quis nobilis vir et non druho super se habuerit nárok (§. 9.). I jinak říkalo se byla-li řeč o obojím stupni, nobiles et milites (§. 29. 30).

Lechové sami o sobě slovou latině: Natu majores 1067, comites 1087, nobiles 1087, primates 1089, proceres 1140, milites nobiliores, nobiliores seniores 1169, barones 1176, suppani 1187, magnates 1216, comites majores 1218, suppani 1229. Název pání pochodí ze století XIII. a vyniknul nepochybně současně s latinským domini. Kronika Dalemilova zná ještě lechy, ale již převahou mluví o pánech.

Vládykové, milites, milites secundi ordinis, viri nobiles minores, wladykones.

Zboží šlechtické rozeznává ještě i Dalemil panské a vládyčí.

Znamením šlechty rodové, jak vyšší tak nižší, bylo, že měli na zemi t. j. že měli statky rodové, zděděné, ne teprvé z darování knížecího získané. Jiné znamení bylo povolání sedati na sněmích a v soudech i účastenství míti ve správě zemské; tím se vysvětlují slova jež Kosmas Jarmírovi do úst klade, an dí k Břetislavovi na knížectví usazovanému, přivolav rod Municův i Těptovicův i jiné: Accedant de gente Muncia, accedant de gente Tepca (et vocat eos nominatim quos norat armis potentiores, fide meliores, militia fortiores et divitiis eminentiores); te fili moneo, his urbes et populum ad regendum committas; per hos enim Bohemiae regnum stat et stetit atque stabit in sempiternum! V skutku také důstojnost županská pravidelně byla dědičná v těch rodech panských jenž nejvíce dědin měli v župě; i v radách knížecích první místo zaujímali staří páni hospodáři neboli kmeti co přirození rádcové knížat a zastupitelé země. Na soudech župních sedali co soudcové jednak páni, jednak vládyky. Svatopluk I. jeda r. 1055 na Moravu, povolal 300 mužů ze šlechty moravské k sobě na Chrudim-hrad co zástupce země moravské: Praemisit dux illius terrae Moraviae ad primates litteras, in quibus nominatim vocat 300 viros, quos ipse vidit meliores et nobiliores ex omnibus civitatibus. Později ve všem jednání statním i mezinárodním v popředí

nacházíme osoby z rodův panských, jichžto moc politická tím více se utvrzovala, čím více se utvrzoval stát český.

Staré rody panské známy jsou z vyčtení u Palackého (Děj. I. 2. Příl.); vyčtení toto na základě listin pracně a důkladně vydobyté podává počátky rodopisu českého a moravského; jestliže my v následujících řádcích podobné vyčtení podáváme, děje se to z té příčiny že u Palackého některých rodů pominuto jako Vrševiců, pak že rodův některých pomocí kroniky Kosmovy a starších listin skoro o dvě století výše lze stopovati, při čemž dobré návěští dává jednostejnost jmen v rodu oblíbených a po staletí se opakujících.

Vrševici. Rod Vrševicův, jehožto činy a osudy odedávna vnadí obraznost a lákají historika, nezcela půldruhého století působil v zemi české, tajemný jsa na pohled svými spory se Slavníkovci i s Přemyslovci, pověstný tragickými činy i tragickou pohromou která ho potkala. O osobách a o rodokmenu tohoto mocného i rozvětveného rodu máme tyto zprávy: Pozorujeme-li listiny z r. 1102 a z r. 1226, poznáme že Vrševicům náležely některé dědiny v samém okolí Řípu: Mnětěs, Martině-ves, Vražkov, Krabšice, Črnúc; též měli dědinu Lbín v Litoměřicku. Jiný sbor dědin jejich byl v okolí Loun nad Ohrou, a sice Chraberci a Skršín. Poněvadž pak Chraberce i Skršín v samém sousedstvě mají osadu Vrbovice, domníváme se, že tyto Vrbovice, statek nyní Schwarzenberský, jest původní sídlo Vrševicův. Pozoruhodno že všecky tyto dědiny nacházejí se v starém území plemene Čechův. Jiná majetnost jejich v XI. století bylo staré dědictví Slavníkovců, Libice, sídlo nepožehnané, osudné, neboť na témž hradě kde Slavníkovci povražděni jsou od zářivých Vrševicův s Přemyslovci spolčených, pohřbeni jsou oni v samém po 100 létech násilnou rukou služeb Přemyslovských. R. 1108 kdež známá záhuba na ně přišla, byli prý tak četní, že se jich počítalo okolo 3000 duší. Avšak ne všickni zhynuli; mnozí prchli do Polan, jiní do Uher, a z vyhnanství tohoto někteří po létech se zase navrátili a statky své, aspoň některé, z milosti knížat obdrželi.

Listina z r. 1174 svědčí, že se stalo narovnání mezi kapitolou Vyšehradskou a potomky Nemoje Vrbovice o statky r. 1102 Vyšehradským darované: Črnúc, Mnětěš, Chraberce, Skršín a Lbín; potomci Nemojovi jmenují se přitom Jarohněv a synové bratrův jeho. V listině pak Doksanské od r. 1226 jmenují se mezi staršími dobrodinci kláštera toho právě také Jarohněv, bratr Nemejův, pak Vlastislav, syn Jarohněvův, Nemoj a synové jeho Veleslav a Matěj. Zcela určitě mluví se o návratu Vrševicův u Dalemila: Kněz t. j. Fridrich (1073, 1178—1189) musí na Moravského jíti; že ludí neiměješe dosti, Vrbovce přije k milosti: By měli vždy na

paměti, káza jim na bčítě bradatícu jmiéti, již sú byli jich přietelé zbiti, i dědiny jim vrátiti.

V X. a XI. věku známi jsou tito členové Vršovců: Kochan, jmenovaný r. 994, 999 a 1037, vládař rodu (Erat in Bohemia quaedam generatio, quae appellabatur familia Wrissovici, quorum primus erat Kokan; hunc S. Adalbertus excommunicavit publice in ecclesia. Ann. Saxo. Generatio mala Wrsouici, quorum primus et quasi caput totius iniquitatis erat Kochan. Cosm. Kochan de quo supra retulimus. Ib.) — Božej, utracený r. 1003 v Praze (Animadvertendum est, qualiter Othelricus Boemiorum dux Bosionem inclitum suimet militem, ceterosque complures interfici praeceperit. Thietm. ad 1003. Hic interfecti sunt Wrseuici. Cosm. 1003.). — Dětřich, jenž dal jedno poplužní ze statku svého Mezúně kláštera Ostrovskému (Detricus de genere Wrssowic, terram ad aratrum contulit in Mezún. Erb. 489.)

V XII. stol. bylo Vršovcův mnohonáctero již větví. Z jedné pocházeli Vneslav a Domaša (zabiti r. 1108 na Vratislavi), z jiné Neuša (zabit tamže), z třetí Česta a syn jeho Jan, uprchlý do Polan; ze čtvrté Nemoj, Bosa, Čěč nebo Čak, kteříto tři byli bratří vespolek. Toliko z těchto tří známe více potomků, a sice:

. . . . . .

Nemoj	Bosa		Čěč	
jmen. 1102 † 1108?	Mutina † 1108 župan Litoměřický		Božej † 1108 župan Žatecký	
	Syn	Syn	Boruta	Syn
?	† 1108	† 1108	† 1108	† 1108
Nemoj 1140 na Mnětěsi	Jarohněv			
Nemoj 1142—1167 župan Netolický	Jarohněv 1144—1176 župan Žatecký			
Veleslav majitelé Krabčic.	Matheus	Vlastislav pán na Martině-vsi a Němčicích.		

Podobá se že Vršovci brzo po svém návratu do vlasti vymřeli.

Těptovici a Munici. O rodech těchto, jinak nepovědomých, vyslovil se Jarmír r. 1037 velmi pochlebně, naproti Vršovcům, jak jsme napřed pravili. Název Tepca správný jest u Kosmy; známeť osadu v Koulimsku, jenž slove Těptín (od Tępty). Též i Munici zdá se býti čtení pravé, anoť osada jest na Hlubocku, Munice.

Benešovici, rod starobylý, usedlý v okolí Benešova v Čechách a v župě Hradecko-Holešické na Moravě. Oblíbená jména byla u nich Vok, Beneš, Držislav, Ondřej. Za nejstaršího známého předka Benešovců po-

kládáme Voka z r. 984 (Vagio miles), o němž píše Ditmar že provázel Jindřicha bavorského do Sas (Vagio miles Boleslai ducis Bohemorum, qui Henricum cum exercitu comitabatur), ač nemá-li se již Vok, zemřelý dle Kosmy r. 968 (obiit Vok comes) za praotce pokládati. (Při jméně Vok na Vítkovice tušim mysliti netřeba, poněvadž u nich jméno toto teprvé ve XIII. věku se vyskytuje). Ve XII. stol. měli Benešovici županát v Hradci moravském (1146 Drzlaus de Gradec); osady Benešov, Benešovice, Dralavice, Wokendorf zachovávají podnes památku po Benešovicích v končinách Opavy, kteréhožto města r. 1253 dva členové z rodu toho Beneš a Ondřej statečně uhájili proti Rusům a Polanům, jakž Letopisy ruské šíře o tom vypravují.

Hrabišici, rod slavný a bohatý, osedlý v župě Bělinské, kdež pravidelně drželi hodnost županskou. Oblíbená jména: Hrabiše, Kojata, Boreš, Všebor, Slavek. První stopa rodu toho zjevuje se r. 1055—61; již tehdá květly dvě linie: Všeborova, jehož synem byl mohútný Kojata palatin, a Boršova, jehožto syn Mstiš byl županem na Bělině hradě. (Jméno Boreš opakuje se v rodině Hrabišicův.) Rod tento ve XIII. věku velikého jména sobě získal panem Slavkem, zakladatelem kláštera Oseckého, panem Bohuslavem synem Slavkovým a panem Boršem z Oseka, synem Bohuslavovým, jenž přijal název z Riesenburka.

Ždanovici. Válečný duch starých Lúčanův trval v potomcích, jmenovitě ve šlechtě Žatecké; obzvláště pak vynikali Ždanovici neboli páni později z Chýše řečení, tak že souvislost rodu toho bezmála podle udatenství určiti lze a podle těch kteří na bojištích padli. Byli pravidelně župany župy Žatecké a libovali si ve jménech Ždan, Radim, Odolan, Bohuslav. Za nejstaršího předka pokládáme Bozena, jehožto syn Smil r. 1068 županem byl v Žatci. R. 1074 padli ve vítězné bitvě Mailberské Ždan a Radim. R. 1116 zhynul v bitvě s Uhry na poli Luckém Jurík syn Ždanův, župan Žatecký. R. 1157 vyznamenal se Odolan z Chýše syn Střezův na výpravě Milanské. Odolanův syn Odolan měl dvé synův, Bohuslava župana Žateckého 1196—1212 a Soběslava; r. 1169—1183 objevuje se Smil z Údrče a Radim z Chýše; synové Radimovi Bohuslav a Neuhlaz byli župany Žateckými r. 1220—1251. Český název „z Chýše“ v latině zněl „de Spelunca“.

Tasovici. Za prvního známého člena rodu Lomnického pokládá Palacký Budíše z r. 1214; ale stopy jeho možno ukázati hned v XI. století. Jména v rodu tom oblíbená: Tas, Vznata, Budíš, Beneda, vyskytují se hned r. 1087 a 1088 u Kosmy. Dva synové pana Tasa, Načerat a Vznata, zabiti jsou v Sasích; jiný pak jinoch, od Kosmy pro krásu tělesnou a lepost ducha velebený, Beneda, syn Juratův, vnuk Tasův, zahynul

u hradu Hvozdce a pochován v Míšni (miles Beneda, ex Jurata natus, cui primus Tas fuit avus). Jeden Jurata byl mezi těmi pány moravskými, jenž r. 1145 biskupa Zdika přepadli blíž Úsobrna. Ve XIII. stol. drželi županství Jihlavské, kdež byly hlavní statky jejich: Tasov, Budišov, Benedice. Přijali název z Lomnice dle osady tamže položené.

Hroznatovci. Tímto jménem značíme rod hned ve XII. století na tré linií rozrostlý, ve kterémž převládal název Hroznata. V rodu tomto našlo se ve XII. století několiko mužův výtečných, kterých knížata posílali v poselstvích jak do Němec tak i do Byzancie, kdežto jiní vynikali horlivostí náboženskou, putujíce do Jerusaléma a kláštery zakládajíce. Statky jejich byly v Bělinsku, v Litoměřicku, v Mežsku i v Plzensku, konečně i v jižné Moravě nenepatrné. Linie, kteréž rozeznáváme, jsou: a) Kúnici, b) Poděbradští, c) Perúcští.

a) Kúnici: . . . . .

Herman comes 1109 posel v Němcích 1124 v Jerusalemě — Vilém

Hroznata 1152 v Jerusalémě

Vilém, zakladatel kláštera Kúnického 1183—1196. — Oldřich v bitvě u Lodenic na Moravě 1185.

b) Poděbradští:

Sazema 1109 posel v Němcích

Sazema posel v Byzancii 1165 † 1179 — Dětřich

Hroznata zakladatel kláštera Tepelského bezdětek — Sestra — Judita — Arnošt Sezemic 1189.

Hroznata de Poděbrad 1230—1234 — Vilém — Arnošt

c) Perúcští: Mešek z Perúce 1170 a bratr jeho Hroznata Crispus z Perúce 1182.

Černínové neboli Držislavici, rod osedlý v župě Plzenské; Črnín, Držislav, Rús, Břetislav, Soběhrd. Nejstarší známý praotec rodu toho je Držislav župan Plzenský (1160—89); synové jeho byli Oldřich, jenž zemřel na výpravě Jerusalemské r. 1192, a Rús. (Podrobné vypočtení viz u Palackého.)

Janovici. Rod mocný, osedlý ponejvíce v župě Čáslavské. Oblíbená jména: Jan, Miroslav, Střezimír, Zbislav, Přibislav. Počátkové rodu tohoto skrývají se v jakési tajemné šeru; Dalimil dává na srozuměnou, že byli ve spojení s Vlastislavem, druhdy knížetem Lucким: „Po krásném sě ščítě znajú, v zlatě fiolnej orlici Vlastislavovi rodici.“ Štít takový měli Janovici vskutku. Tito prý rodici Vlastislavovi na hradě Klapém seděli, k dědině Vlastislav měli, „doňudž sú otměny nepřijeli.“ Tato slova o zrádě (otměně) nemohou se vztahovati než na spiknutí, kterého se Janovici r. 1130 dopustili proti Soběslavovi I., zejmena Miroslav syn Janův, bratr jeho Střezimír a strýc Křivosúd (Cosm. 298, Dal. 212); v listinách uvádí se Miroslav r. 1226, Jan 1226, Střezimír 1228. Pozoruhodné jest i to, že větev Janovicův, Žerotínové čeští, měli dědiny v Žatecku, kdež osada Žerotin podnes stojí. I možno postaviti tento rodokmen Janovicův hned ve XII. století:

. . . . . .

Křivosúd comes † 1130 — Jan comes

Miroslav † 1130 — Střezimír † 1130.

R. 1142 uvozuje se jakožto zakladatel kláštera Sedleckého pan Miroslav, jenž měl toliko jednoho syna. Ve XIII. stol. nacházíme dvé linií, a sice a) Kněždolskou (de Valle Sacerdotis) a b) Polenskou:

a) Kněždolská:

. . . . . .

Miroslav 1226 — Přibislav 1229

Jan 1226 — Budislav 1226

Střezimír 1228.

b) Polenská:

Zbislav z Braterčic

Jan z Polné 1223—1254 — Přibislav choť Sybilla — Jaroš 1219

Záviše z Polné — Eufemie)(Boček — Přibislav

Alžběta

Nepochybujeme, že osada Zbislav hned r. 1131 jmenovaná, základ i jméno má od některého Zbislava z Janovicův a že náhrobek v kostele Čáslavském nalezený a jméno Zbislava nesoucí některému Janovicovi svědčí, též že osady Janovice, Přibislav, Zbislavice v končinách Čáslavska na rod tento upomínají.

Hronovici. První stopa rodu tohoto, ve kterémž převládala jmena Hron, Smil, Lutobor, Ratibor, Bohuše, Načerat, zjevuje se sice hned v Lutoboru a Ratíboru RZel., osedlých ve krajině Hradecké, kdež rod Hronovicův nalezáme ještě ve XII. a XIII. stol. velice bohatý a mocný: avšak na novo vystupují Hronovici ve XII. věku, a to r. 1126, kdež Načerat a Smil spolu s Miroslavem (Janovicem) poselství Soběslavovo konali v Němcích (praemittit dux Soběslaus legatos Načerat, Miroslaum,

Smilenem et alios e primatibus suis ad regem. Cosm. Cont.) R. 1140 byl Načerat při smrti Soběslávově na Hostině-Hradci, r. 1142 povstal proti Vladislavovi a padnul spolu se Smilem v bitvě pod Vysokou. R. 1188 potkáváme se v listinách opět s Načeratem a Smilem bratřími, pak s Bohuší Bradou, Ratiborem, Lutoborem, Hermanem a Unkou bratřími, syny Smilovými, župany na Kladsku a v Boleslavi; osady Bohušin, Ratibořice, Litoboř, Hermanice ve Hradecku ukazují podnes na rod Hronovicův, jenž v celém Polabí veliké měl statky. Jedna větev osadila se na Moravě: Prosimír a synové jeho Bohuše, Lutobor, Jan řečený Pipa, později Ranožír se syny Smilem, Ratiborem, Jarošem, Markvartem atd. Hronovici měli ostrev ve znaku svém; „mezi lepšími Chval bieše, ostrev na štítě nosieše; tu ostrev k jméni přijide"; tak píše Dalemil.

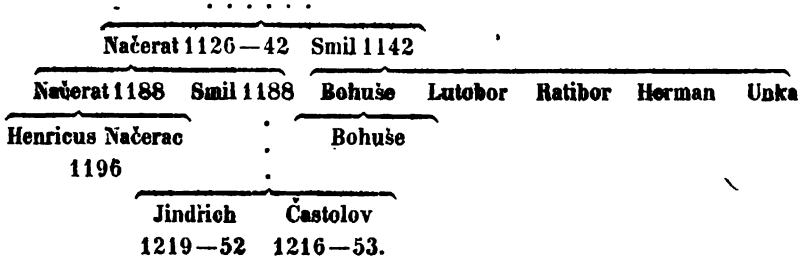

Bočkové, rod slavný moravský, z něhož pošel Jiří král český; stopy rodu tohoto o celé století výše sahají než je udává Palacký; vímeť, že mezi jmény u nich oblíbenými jsou názvy Mikul a Kuna a že rod ten statky měl na Moravě, a hle! mezi pány moravskými, jenž r. 1145 přepadli biskupa Zdíka, potkáváme právě také Kanu i Mikula (Erb. 253). Tím se v nic rozpadává řeč některých rodopisců, že by rod krále Jiřího pocházel z Rakous.

Boskovici, rod rovněž moravský, ale rozdílný od Bočkův; první známý předek Bosek, otec Jimramův 1145; oblíbená jména Bosek, Jimram; první jenž nese jméno z Boskovic, byl Jimram r. 1197. Rodopisná data: Bosek, otec Jimramův 1145, Etlej, otec Jimrama z Boskovic 1197, Vojtěch, syn Jimramův 1234; Lambert z Boskovic, župan Usobrněnský 1240 a synové jeho Velen a Jimram. Ze jmen Vojtěch a Velen jest vidno, že Boskovici příbuzenství měli jak s Pecnštejny tak i s Žerotíny.

Buzici. Buzici nazývají se potomci Děthříška, syna Buzova, jenž velikou vážnost měl v dějinách českých na počátku XII. století. „Jetřiešek Buzovic mezi hrdinami jako tuří roh slovieše"; padnul v bitvě na Trutině r. 1110. Souvislost rodu toho, ve kterém nejvíce proslula linie Zajíců z Waldeka, poznává se dílem po štítě (sviní hlava), dílem po

jmenech se opakujících. Oblíbená jména byla Protiva, Oldřich, a od r. 1213 Zbislav (Zbyněk) a Vilém z rodiny sešvakřené: Protiva cujus socer Willelmus 1216, Zbislav a Vilém r. 1213 castellani do Cladsco. I shledáváme se r. 1183 s Dětřichem z Protivína (Theodoricus de Protiva), což ukazuje na Dětřicha prvějšího i na Protivy pozdější. Osedlý byl tento rod v Plzeňsku a v Rokycku. Linií bylo několikero; hlavní tato:

Oldřich

Oldřich Oldřichovic z Litic — Protiva

Zbislav — Oldřich Zajíc

Oldřich, Zbislav, Budislav.

Jiné linie byli Protivové z Žízenkova: Protiva de Žízenkov 1219, syn jeho též Protiva, druhý Oldřich 1248. Třetí linie byli ti jenž přijali název z Rožmitala: Jaroslav; synové jeho: Herman, Budislav, Jaroslav; Budislavův syn Oldřich (z Rožmitálu 1251); syn Budislavův, Protiva z Rožmitálu atd.

Divišovici, rod osedlý v Kúřimsku, kdež i županství zastávali. Oblíbená jména Blah, Zdeslav, Diviš, Jaroslav, Albrecht, Rudolf. Nejprvé vyskytují se r. 1130 Zdeslav a Diviš, onen syn Blahův, (dux vocavit comites Sdezlaum filium Blagonis, alterum Divis. Cosm.) R. 1167 slove Zdeslav županem Kúřimským; r. 1170 objevuje se až do r. 1183 Zdeslav syn Divišův, župan Žatecký; r. 1177 byl županem na Kúřimi Rudolf; r. 1197 obdrželi Blah a Zdeslav od příbuzného sobě Hroznaty některé statky v Litoměřicku? Blehov a újezd Stvolenec. Slovútnými členy rodu toho jsou dále Diviš z Divišova (1200—1240), syn jeho Zdeslav ze Chlumce, zakladatel hradu Sternberka na Sázavě (r. 1242), Jaroslav či Jaroš ze Slivna, vítěz u Olomúce r. 1241, synové Zdeslavovi Albrecht, Jaroslav, Zdeslav, Beneš, Diviš; syn Jaroše ze Slivna Albrecht a j. Zdeslav ze Sternberka obdržel od krále Václava I. za hájení Olomúce r. 1253 statek na Moravě, kdež druhý hrad Sternberk postavil.

Slavibořici, později Švabeničtí, rod moravský, ve kterémž převládají jména Slavibor, Milič, Idík. Nejstarší paměť o Slavibořicích sahá do r. 1145, kdež Slavibor, zúčastnivší se v útoku na biskupa Zdika, do kletby dán jest; na smíření viny jeho postavila choť jeho Marie a synové Slavibor a Pavel památný kostel sv. Jakuba (blíž Hory Kutné). Ve XIII. věku jmenuje se tré bratrů: Milič z Náměští, Slavibor z Drnovic a Idík ze Švabenic. V témž století přišli Švabeničtí v dědičné svazky s pány Hrabišici českými, po nichž statky české zdědili, odkudž se mezi nimi rozmohla jména druhdy Hrabišická: Všebor, Hrabiše, Kojata.

Vítkovici. Takto nazývají se i v lat. pramenech (Vitkonides) pánové z Kůže (Rožmberkové); rod tento poměrně dosti pozdě u veřejnost vystupuje; první zpráva zajisté nesahá než do r. 1169, kdež slove první Vítkovic Vítek. Oblíbená jména byla u Vítkoviců Vítek, Čéč, Budivoj, Záviše, Vok, Jindřich. Ve XIII. stol. nachází se již hojná řada členův rodu tohoto, ponejvíce v jižných Čechách osedlého, jež slovou z Prčic 1169, z Klokot, z Nového Hradce, ze Hradiště, z Nechanic, z Kamence, z Přiběnic, až teprvé r. 1250 z Rožmberka.

Markvartici. Takto slove po nejstarším známém předkovi Markvartovi rod posud květoucí a činy válečnými proslavený, totiž rod pánův z Waldšteina. Oblíbená jména: Havel, Markvart, Herman, Beneš, Jaroslav. Sídlo: Staré župy obě Boleslavské a Děčanská. Jednotlivé linie přijaly různá jména: Z Markvartic 1188, z Löwenberka r. 1241, z Jablonného 1249, z Wurtemberka 1283 a. j.

Čestiborici. Jménem tím rozumíme rod, jenž hned ve XII. věku rozvětvil se na čtvero linií, maje statky díl na Moravě díl v Čechách. Linie tyto jsou: a) Páni z Lipnice či z Cimburka na Moravě, b) páni ze Všerob v Čechách, c) Páni ze Zvíkova v Čechách a d) páni ze Svojšína v Čechách. Oblíbená jména: Ctibor, Hrdibor, Vácemil, Oldřich.

a) Páni z Lipnice: Comes Předvoj 1145, Předvoj 1239 otec Ctibora 1239—1249, župana Přerovského, pak kastelána Veverského, řečeného z Lipnice. Ctiborovi synové dva slovou Bernart a Ctibor z Lipnice 1308.

b) Páni ze Všerob: Comes Hrdibor Niger na Moravě 1125—40, bratr jeho Vácemil. Vácemilův syn Oldřich 1121. Ve XIII. věku opět Hrdibor de Všerob 1212—42, a syn jeho Vácemil 1211.

c) Páni ze Zvíkova: Ctibor a synové jeho Vácemil Ctiboric de Zvekov 1235, Jindřich ze Zvíkova, Vlček (Lupus) ze Zvíkova 1229. Synové Vlčkovi: Unka a Vlček.

d) Páni ze Svojšína: Ctibor, synové jeho Oldřich a Beneda Ctiboric 1175—96, Oldřichův syn Ctibor 1196, tohoto Oldřicha synové: Beneda 1219, Ctibor, Oldřich, Vácemil.

Žerotínové moravští, osedlí v Olomúcku a v Přerovsku; oblíbená jména Blud (odkud hrad Bludov), Oneš, Viktor, Spytata. První rozrod viz u Palackého. Ve XIII. věku vyniklo tré linií: Z Jičína, z Čistého Slemene a ze Sokolomi.

Bunovici, rod moravský, osedlý v Přerovsku. Oblíbená jména Bun 1207, Příbor Bunovic, jehožto synové slovou Bun, Juřík Příborovic a Buz. Buz tento sešvakřil se tušim s Žerotíny, neboť dal synovi svému jméno u Žerotínů oblíbené Spytata 1249.

Bavorovici, rod zprvu moravský, mající statky své ve střední

Moravě. Oblíbená jména Bavor, Dluhomil. Za prvního předka pokládáme pana Bavora, jenž r. 1167 klášteru Litomyšlskému dal část Ivanovic; vnukem jeho byl tuším Dlugomil, jehožto synové Trojan a bratří jeho Ivanovice dali Johanitům 1183, kteréhožto řádu obzvláštní příznivci Bavorovici byli. R. 1211 připomíná se již co pán český Bavor syn Dluhomilův, manžel Bolemily, jenž se píše ze Strakonic.

Ratibořici, rod na Moravě osedlý; jména oblíbená Ratibor, Jaroš, Nezamysl, Ranožír. Tuším že se nezmýlíme, přijmeme-li dvé linií rodu tohoto: a) Bélkovskou a b) Doblínskou. K Bélkovské počítáme Ratibora a syna jeho Jaroše 1176—97, Budislava a syny jeho Ratibora z Bélkova i Tvorimíra, pak Ranožíra se syny Ratiborem, Jarošem, Markvartem a Smilem. Linie Doblínská je známá: Ratibor z Doblína se syny Arklebem a Jencem; Jenec se syny Nezamyslem a Ratiborem z Ranožíře atd.

Sulislavici. Tím jménem značíme rod hned na počátku XIII. stol. na tré linií rozrostlý: a) Z Lozy, b) z Pnětluk, c) ze Zbirova. Oblíbená jména: Sulislav, Zvěst, Záviše a j.

a) Z Lozy: Ctibor de Loza 1216, Sulislav, Záviše a Ctibor bratří z Lozy 1225.

b) Z Pnětluk: Zvěst 1172, syn Sulislav 1230, vnuk Sulislav.

c) Ze Zbirova: Bratří Sulislav, Chřen, Zdislav 1230—48. Synové Sulislavovi: Bohuslav, Oldřich, Záviše, Sulislav.

Jsou ještě i jiní rodové panští, že počátky jejich do těch století sahají; zde dosti buď těch, které jsme vyčetli. Připomeneme ještě některé menší rody vládycké, jenž se vyskytují v kronice Kosmově:

V bitvě u Mailberka padli r. 1074 Hrdoň syn Jankův, roku pak 1186 byl jeden Hrdoň syn Jankův (Hrdoň Jankovic) stolníkem knížecím. — V bitvě saské r. 1087 byli také dva bratří Braniš a Slava; rod ten patrně se i dále zachoval, neboť nalezáme r. 1147 Slavu a syna jeho Braníše, r. 1186 Slavu soudího. — Roku 1091 byl před Brnem při zabití Zderadovu Borsa syn Olenův, Olenův syn pak Borsa padnul r. 1121 při dobytí hradu v Šumavě. — Bratří Nosislav a Drkraj, synové Ljubomírovi, jenž r. 1091 zabili Zderada, padli sami r. 1110 v bitvě na Trutině. Takovýchto rodů vládyckých bylo tuším nejvíce ve Starém Plzenště; nalezáme zajisté četně zeman v listině kláštera Kladrubského z dob Vladislavových I.: Braníše, Lutorada, Čadu, Dobřeka, Mikuláše, Svébora, Kunráta, Zbihněva, Krasena a j. kteří dali role klášteru Kladrubskému nově zakládanému.

b) Šlechta dvorská neboli služebná.

Vedlé starobylé šlechty rodové, vyšší a nižší, začala se počátkem XI. století vyvíjeti šlechta služebná, kterou dobře také lze jmenovati šlechtu dvorskou. Jsou příklady, že knížata za výborné služby jich osobě neb rodu jejich vykonané dávali hodnost šlechtickou, a to dědičně, pravidelně spolu s darem záležejícím ve statcích nemovitých. Takové udělení slavně bylo vyhlašováno po trzích.

Hovora, „unus de conservis Jaromiri," jenž r. 999 Jaromíra chránil před útoky Vršovců, učiněn šlechticem i s rodem svým, jenž trval ještě za časů Kosmových. Voce praeconica indicitur ubique per fora, ut quam ipse Hovora tam ejus proles postera sit inter nobiles et ingenuos in aeternum; insuper dant ei et dignitatem venatoriam quae pertinet ad curtem Stbečnam, quam ex tunc et usquemodo per generationes ejus possident nepotes (Cosm.). Jiný příklad poskytuje velemocný Vacek, jenž na počátku XII. století, z nízkého jsa rodu (Kosmas dí že byl z vesnického mlýna, sub mola rusticana natus), k nejpřednější službě knížecí i zemské se povznesl; byl i županem dvorským (comes palatinus) i správcem země r. 1108 spolu s Mutinou Vršovicem (Svatopluk abiens his duobus omnem curam suam commiserat et ut essent in tutelam Bohemiae, cunctis eos praefecerat.) R. 1107 mluví Kosmas o četných osobách, jež Bořivoj z přívržencû svých učinil šlechtici (multi ex comitibus quos ipse Borivoj de proselytis fecerat comites, comitantur eum et secum in Poloniam proficiscuntur).

Dávání výsluh nebylo ostatně obmezeno na osoby obecné; dávány jsou zajisté dědiny i osobám rodů panských za důležité služby; co šlechtu dvorskou vyznačuje, jest výrazné udělování řádu šlechtického, tedy povýšení do stavu tak říkaje vyššího; byli učiněni novými šlechtici, rozdílnými od staré šlechty rodové; takové pak vyznamenání za zásluhy propůjčovali toliko knížata zeměští, nikdo jiný.

Jiní, panošové, zjevují se ku konci XII. století při velikém bohatém panstvu; jednotliví z rodů panských zřídili sobě totiž dvořenínstvo podobné jako knížata, dávajíce dvořenínům svým dědiny své v jistý spůsob závazný, poměru manskému podobný, ale nezcela takový. Víme na př. že u Hroznaty Tepelského byli panoši, kteří dědiny od něho měli v držení (milites mei, qui a me praedia mea tenent 1197), rozdílní od čeledi vlastně tak řečené: Famulos et ancillas. R. 1227 poručil Kojata Hrabišic panoši svému

Heřmanovi vesnici Zádub, Maršovi Krasikov a Mírkov, Mikvartovi Kokotov, Blaženi Polžice, Vojslavovi a Bohuslavovi Bezdružice, Přibislavovi a Vladorkovi Podhoří a t. j. (Hermano servienti, Blasio clienti). V bitvě u Lodenic na Moravě r. 1185 měl pán Jiřík z Milevska podlé sebe stolníka svého Juru a panoše Mstoně a Plausina (dapifer J., duo ex militibus ejus). Tato třída rozmnožila se jmenovitě v XIII. a ve XIV. století takovou měrou, že spolu s vládykami starobylými byli zemanstvem drobným sice, ale nad míru četným, nepočítajíc k tomu many neboli vasally na statcích manských, kterých ponejvíce na Moravě vštěpil system biskupa Brunona Olomúckého.

c) Dědicové.

Dědici byli svobodní majetníci dědin, lišíce se od vládyk, že nebyli šlechtici, od kmetů sedláků, že dědiny jejich byly zcela svobodné, rovnajíce se šlechtě, že povinni byli nésti břemena zemská podlé poměru svého majetku. Latině slovou hned v XI. století heredes, což není než překlad slova dědic, obvyklého i u Polan (dziedzic) i u Jihoslovan (didić); také se jim v pramenech latinských přímo říkalo dědiczones, dědiczones perpetui, heredes liberi, dědiczi. V pozdějších stoletích když slovo dědic (heres), znamenavší do těch dob majetníka, přijalo název dědice posloupného, obměněn jest dědic v dědinníka.

Zřetedlný obraz dědice staročeského podává listina z XIV. století, jednající o dědicích Stadických: Coheredes Lutholdus Žirotae et Cuntzie Radostae fratres germani de villa Stadicz insinuare et supplicare curaverunt, quatenus cum ipsi et progenitores ipsorum sint et fuerint a primordiis incolatus terrae et regni nostri heredes liberi, dědiczi, et incolae primi et novissimi dictae villae Stadicz, terrae et praediorum suorum, quibus usi sunt hereditario jure inconcusse, in nullis portus factionibus, censibus seu aliis exactionibus vel angariis quibuscunque realibus, personalibus atque mixtis cuipiam obnoxii ecc. ecc. — Starou zprávu o dědicích zachovala nám kronika Sázavská; kníže Břetislav I. dal totiž klášteru Sázavskému řeku Sázavu od Milobuzi až k jeskyni Zákolnici s lúkami i rolemi pobřežnými; avšak proti tomu zdvihli se majetníci těchto luk a rolí, tak že Břetislav zakoupil od nich což byl daroval, za 600 penízů; v té při slovou majetníci „heredes“ (supervenientibus heredibus et eam donationem suo juri usurpative vendicare molientibus.) Na dědice jakožto majetníky rolí vyléhala také povinnost dávati desátek

biskupský: Pro decimatione unusquisque sive dives sive potens sive pauper, tantum qui de suo feodo vel allodio araturam haberet ecc. (S názvy zde užitými dives, potens, pauper porovnej výrazy u Všehrda: Malé desky sú pro chudé zemany, kteří zboží nemají velikých, než dvory a dědiny, a pro dědinníky i jiné všecky lidi chudé.)

Za dědice prvního ze jména známého pokládáme Modlatu ze vsi Tržkovic (nynějšího Tržku), jenž r. 1167 daroval klášteru Litomyšlskému společně se synem svým dědinu svou v Tržku (in villa T. quidam homo M. cum filio suo Petro veniens in ecclesiam L. ad conversionem dedit terram suam.)

Podobá se ostatně, že knížata dávali dědiny zeměpanské pod právo dědické (dědin jure) t. j. s těmi svobodami a právy kteréž slušely dědicům; s druhé pak strany že dědici svobodní dávali se sami v poměr kmetský. Tak aspoň rozumíme dvěma místům v listinách: R. 1208 praví se že dvorec královský v Hoznicích byl v držení dvou kmetův jure dědin (praedium quod more terrae nostrae duo rustici dědin jure possederant); r. 1226 pak dí se v listině Doksanské, že kníže dal klášteru dva dědice v Klobúkách (dedimus heredes manentes in Klobuk).

d) Kmeti sedláci.

Slovo kmet má ve starověku českém význam rozdílný; kmeti slovou hospodáři zemští; kmeti slovou představení osad; kmeti jsou konečně sedláci rolníci, svobodní majetníci dědin, povinní toliko jistou dávkou laudemialní vrchnímu pánu statku; v pramenech slovou rustici. Že sedláci vůbec sluli kmeti, víme z J. Conr. §. 2., jenž ustanovuje že k půhonu mají býti přibráni dva kmeti počestní z okolních vesnic (duos kmetones de circumsedentibus villis). Také i v básni Desateru slovou sedláci kmeti. (Název sedlák cf. seljak, sám o sobě neznamená než obyvatele sédla, sela t. j. osadníka vesnického.)

V listinách činí se rozdíl mezi kmety staro-sedláky (rustici originarii, indigenae) a kmety vůbec. V listině krále Přemysla I. z r. 1199 mluví se o kmetích starosedlácích, rustici originarii nostri, r. 1208 o dvou kmetech, jenž dědinu královskou drželi právem dědin r. 1226, o sedlácích královských v Sadovanech na Moravě (agri ad nostrum aratrum et ad nostros rusticos in S. pertinentes). R. 1229 dává opat Ostrovský kmetům klášterským v Pořešicích dovolení, aby prodali role své vzdálenější a za cenu vytěženou zdělali role nové bližší.

e) Závadní.

Lidé jinak svobodní vstupovali prostředkem smluv v rozličné poměry více nebo méně závadné, nepozbývajíce přitom svobody osobní aniž přijímajíce jiné povinnosti na se než které byly smluveny. Takoví byli poddáni toliko „ratione fundi.“

α) N á j e m n í c i, hospites, hospites censuales. Hospites censuales rozdílní od hostí neboli kupců (hospites mercatores) vcházeli dle svědectví listinných v dědiny tou měrou, že platili z nich jistý určitý úrok, census, kromě daní obecných, tributum. Nazýváme je nájemníky, protože i název hospites (t. j. hosté) i výměra povinností jejich k majetníkovi dědin, nejvíce ukazuje na poměr vznikající se smlouvy nájemné. Zprvu spatřujeme závod takovýchto nájmů, ke vzdělání a těžení země převelmi užitečný, toliko na statcích zeměpanských, později též na statcích soukromých, ač v rozměrech ovšem menších. Knížata dávajíce dary sborům církevním, také i nájemníky takové s dědinami jim postupovali. Kníže Spytihněv dává kostelu Litoměřickému: XIV villas censualibus hospitibus ordinatas et ornatas, servientibus ac araturis et bubulcis cum omnibus necessariis. A Břetislav kostelu Boleslavskému: Quae sunt harum urbium (Zatec et Boleslav utraque) tam in longitudine quam in latitudine dimensa in hospitum rusticorumque turma, X. aream medis tributique pacis X. denarium persolvant (i. e. ecclesiae). Ještě i jinde připomínají se hospites: Villa Na Vraném cum hospitibus, villa Heridel cum hospitibus, Nunčicih villa c. h. — 1055 V Zasadi etiam sunt hospites quam plures. 1057 villa Ostic cum universis hospitibus, 1186 Sex hospites sub monte Petrin. — Terra hospitalis ad aratrum (Kopistch, Na Diem), vedle terra rusticalis. — Klášteru Kladrubskému dal r. 1115 jistý Dobřek „terram ad aratrum in villa quae vocatur Cehcber, et ea conditione, ut si filius ejus voluerit servire abbati, serviat pro terra, et si noluerit abbati servire, solvat hospitalitatem et caetera.“ R. 1226 Jeroneus dedit 3 hospites in Mnetěš. 1226 dux Wlad. dedit terram ad aratrum duorum hospitum in Bussowic et in Weltrus X hospites et terram ad 2 aratra. Svědectví zajímavé o takovýchto hospites máme v Zák. uherských krále Kolomana z r. 1100 (I. 80, 81), jenž ustanovují: Liber quoque hospes, sicut Slavi vel caeteri extranei, qui in terris laborant aliorum, pro libertate tantum denarios dent; non alios etiam denarios insuper pro opere aliquo dare cogantur. De castellanis autem tam pro opere quam pro libertate denarii accipiantur. Z nájemníků těchto vyšli jak se zdá k o l o n o w é (coloni) neboli rolníci ú r o č n í, kteří dědiny drželi pod plat úrok řečený (census).

β) Dušníci, proanimati, animatores. Sbory duchovní jak se které zakládaly, nacházely příznivců a přátel, ochotných podporovati blahodějné závody církve. Tím se stalo, že majetníci za duši (pro anima) rádi darovávali kostelům dědiny v rozličných spůsobách; zvláště oblíbené bylo dávání dědin s rodem na dědině té hospodařícím, tak aby rod zůstal majetníkem dědin a konal určité služby kostelu nebo odváděl jisté dávky, dokudžby vůbec trval, po vymření rodu pak aby dědina připadla plným právem kostelu. Kostel měl tím pojištěnou dědinu i pracovné síly na ní. Dušníci sluli tak, jak vidíme z několikera názvů osad Dušníky řečených.

Kněz Zbihněv, zakládaje kostel v osadě své Úněticiích, dává dva dušníky: Ostoje jenž měl dědinu na Levém Hradci a Miloně od Nového Boleslavi (In Levo-Gradech terra ad aratrum et Ostog proanimatus in ea sedens, Milon proanimatus cum uxore et filiis et filiabus de Novo Boleslav); oba platili roční dávku kostelu Únětickému, Ostoj 12, Miloň 6 penízů; kromě toho pomáhal Ostoj robotovati o žních. Po vymření rodin těch měly dědiny jejich připadnouti kostelu (quorum proanimatorum si prosapia defecerit, ecclesia Uneticensis terram habeat. 1132). S tím se shoduje, což dí listina kaply svatovácslavské z r. 1227: In villa Sedlec duo proanimatores cum suis possessionibus, in Neradic tres, qui tenentur reddere presbytero, capellae ministro, pisces feria IV. et feria VI. singulis per circuitum annorum septimanis. Klášter Břevnovský měl v podhradí Pražském 30 dušníků (30 animatores eorumque posteritatem cum 30 areis ad diversas officinas dispositos) a v Kuromrtvicích 3 animatores cum terra sufficienti.

γ) Zákupní (appretiati, pretio introducti). Sbory duchovní majíce štědře propůjčených dědin hojnost, staraly se pečlivě o to aby dědiny takové opatřeny byly také silami pracovnými, neboť ve výnosu z dědin záležel užitek, a ten předpokládal síly prácovné, kterých nebylo s dostatek. Odtud povstaly poměry následující: Kdo se vdal za služebného na dědiny sborů církevních, byl buď osvobozen od rozličných robot zemských, aneb dostal od majetníka cenu vkupnou, za kterou v to povolání vešel.

Zprávy listinné jasné toho podávají příklady: Klášteru Opatovickému dává král Vratislav dědinu Osice „cum omnibus servituti mancipatis, et vineam duosque vinitores cum posteris suis“ a to v těchto výminkách: Sciendum quoque est, ut si quis liber in eorum possessiones transierit et praedictas terras Ossicz possiderit, simili servitute sit adstrictus et servilia opera impendat et absque tributo regis permaneat. A r. 1160

potvrzuje Vladislav klášteru Hradišťskému „duas villas quas dedit rex primus Vratislaus ecclesiae: Uhersko, Nedamírice, Nakel, ea conditione, ut qui eam inhabitare deliberant, cum tributo b. Stephano decimas solvant; caeteris vero ad imperium ducis bella exercentibus sive urbem aut pontem reparantibus seu sub qualibet necessitate laborantibus non aliud quam quod pater coenobii jusserit, faciant. — V zakladací listině téhož kláštera praví se, že dáni jsou klášteru tomu dva mlynáři, dva pekaři, dva kuchaři, dva topiči, dva kováři, dva ševci, dva číšníci, dva hrnčíři a dva včelaři. Et hoc sciendum est, quod ex hiis quos enumeravimus, alii servi, alii sunt pretio introducendi. Quatuor piscatores, septem aratra cum aratoribus: hii omnino introducendi sunt pretio, et pro capite singulorum dandum est pretium 300 denariorum ea conditione, ut si aliquando velit aliquis eorum de servitute exire, reddat pretium, quod datum est pro se, et alius ex eo pretio introducatur eodem ordine (1078. Erb. 160).

δ) Sluhy, ministeriales. V listinách XI. a XII. století přečasto se připomínají sluhové dvořští, lat. ministeriales, servi ministeriales, servitores, a to buď při řemeslech v podhradích nebo na rolích a při pracích hospodárských. Toť jsou oni sluhové knížecí, kteří za užívání rolností dílem práce řemeslnické v podhradích konali anebo role knížecí při hradech za výživu vzdělávali. Každý takový sluha měl v držení svém jistou míru role; poddanost jeho neměla také jiného původu a významu, nežli že za roli sloužil knížecímu dvoru, jsa zavázán, jistou částku díla ručního anebo jistou dávku in natura z role ke dvoru ročně odváděti. Všecky příklady o takovýchto ministeriálech svědčí, že každý užíval role. Knížata dávajíce donace kostelům a klášterům nejraději postupovali role zároveň se sluhy dvorskými, tak že klášter a kostel obdržel netoliko pozemek, ale již i vzdělavatele a pracovníka. Název Sluhy zachoval se v místním jménu Sluhy, tak jako Dušníky.

O sluhách řemeslnických vůbec mluví listina Litoměřická 1057: De omni arte a castris nostris et oppidis, ut ad principis decet ministerium, virum cum uxore, filiis et filiabus. Sive mellis solutores, sive sutores albi et nigri, seu etiam qualiscunque artificii homines sint, per nos ecclesiae mancipati. — De omni arte a quibusdam provinciis sicut principiis decet ministerium, de ministerialibus destinavit virum cum uxore, filiis et filiabus ad unamquamque pertinentem artem.

Dávka takovýchto sluhů dvorských byla určitě na rok vyměřena buď v částce díla, buď ve práci: 1052 Scutarium qui debet sex scuta

dare, 1088 Modlata ferrarius cum filiis Chotata, Vaceta, qui solvunt ferramenta quater in anno, 1115 Nesica qui solvit novem vasa salis; quatuor qui sal solvunt, singuli novem mensuras. 1115 Radosta rusticus cum filiis suis qui debet septem urnas mellis. Lovic debitor novem urnarum mellis. Svatopluk dux dedit Zdatam, qui debet persolvere 50 massas ferri ecc. — Aratores, messores segetum, foenisecae, vinitores a j. Zásoby z dávek a děl takových se skládající opatrovány byly jak svrchu řečeno na hradech. Též i o řemeslnících dvorských hned svrchu šířeji bylo mluveno.

Sluhové tito za službu požívali pozemků, pravidelně po míře rolí. Dokud rodina trvala, dotud zůstávala v držení pozemků těchto, od knížete jim propůjčených. Svědectví: Knjaža-vsi de terra ad duo aratra cum ministerialibus qui dicuntur pomyzi, Hynek, Trebek. Braníce 3 manses cum ministerialibus Hual, Ses cum fratribus, Slusak cum fratribus. Raseh terra ad aratrum cum ministeriali nomine Mares. Wojaca ministerialis cum terra ad aratrum. — V zakladací listině Litoměřické čteme, že Spytihněv daruje kostelu sv. Štěpána: Ministerialium omnium nomina in quibus villis commorentur, subnotare nobis placuit, ut posteri discant, quos et quare memoratae tradidimus ecclesiae. Igitur sive mellis solutores, sive campanarii, aut sutores albi et nigri, seu etiam qualiscumque artificii homines ad usum ecclesiae sunt per nos mancipati: V Zásadí Kocel vinitor cum terra, Stojan vinitor cum terra, Ščepan vinitor cum terra, sutores quoque albi et nigri, fabri, carpentarii, stubae calefactores, Na Bošce carpentarius cum terra, Trnovas terra fabri cui nomen Číš, Ústí rusticus cum terra, Lubochovas Jurata piscator cum terra, Lucovicih Plativoj sutor niger cum terra et aliam habens Radvine ecc. V listině Vyšehradské: Knovizi XI manses de terra cum ministerialibus Starek, Maluca, Ostrata, Radosta cum aliis ministerialibus qui vulgariter dicuntur rudníci, Bic, Krisan, Ceca. Kamené-moste terra ad tria aratra cum ministerialibus quorum nomina sunt ista: Binca, Kuetica, Uneka. Scitarih terra ad aratrum cum ministeriale Radon; Voderadeh terra ad duo aratra cum ministerialibus aquariis, quorum nomina sunt ista: Sbima.

Ve XII. století mizí název ministerialis; říkalo se jednoduše servi nebo familia. R. 1143 dává Vladislav klášteru Strahovskému curiam Radunice cum omnibus appenditiis suis, vid. villis suis, ancillis et aliis dominio eo pertinentibus; nomina vero servorum haec sunt: Buss, Milon, Ostej pastor equorum, Colek sutor, Radosta faber, Dědon, Vrat torneatores picariorum ecc. A dále: Dux dedit Ugonenici cum familia hac: Bel ipse quintus, Poztan ipse quintus, Krissan ipse octavus, Modlibohus ipse quartus, Bohdana ancilla ipsa tertia. 1108: Nemoj Vrševic dal

kanovníkům Vyšehradským pět dědin, totam familiam (List.). R. 1145 biskupa Zdika jeden ze sluh jeho v Biskupicích blíž Usobrna ochránil (episcopus eum de familia sua esse cognoscens. Vinc.).

Na tento poměr vztahují se slova, která Kosmas, maje stav věcí za svého času na očích, Libuši jakožto proroctví klade v ústa: Vos ipsos et ex vobis quos sibi libet, dux alios servos, alios rusticos, alios tributarios, alios exactores, alios tortores, alios praecones, alios coquos seu pistores aut molendinarios faciet. Constituet etiam sibi tribunos, centuriones, villicos, cultores vinearum simul et agrorum, messores segetum, fabros armorum, sutores pellium diversarum et coriorum, filios vestros et filias in obsequiis suis ponet. Obrazec k názoru tomuto podala ostatně kniha Královská I. 8, kdež se praví o právu královu: Totoť bude právo královo, jenžto má nad vámi kralovati. Vezmať syny vaše i upřiežet v své vozy a učiníť sobě z nich jezdce i předbiehače vozov, a ustavíť sturosty sobě a vládaře a oráče rolí svých, a žence obilí, a kovaře oděnie a vozóv svých, a dceryť vaše učiní sobě mastedlnice a ohněnětice a sukenné tkadlice; a roleť vaše i vinice i najlepšie dřevie olivové pobere a dá sluhám svým. A nadto z sienie vašeho a viničných užitkóv desátky bude brátí, aby dal sluhám a pacholkóm svým, a vašie sluhy i dievky i lepšie mladcie i osly vám otejme, i otda je na své dielo, a na vašieť stáda desátky položí (Text bible Olom.)

Ke sluhům počítati sluší zejména čeleď, která dávána byla sborům duchovenským k rozličným službám osobním při kostele neb při klášteře, jako zvoníky (campanatores, campanarii); hlídače kostelní (custodes ecclesiae, cf. Cosm. Custodes ecclesiae dum visitant candelam quae ibi accenditur nocte); čeledíny domácí (curiales servi; qui curti quotidie inserviant); komorníky, kteří posluhovali ve světnicích (camerarii); topiče (calefactores stubarum), pomyjce (starý název, ablutores vestimentorum); nosidlníky (starý název, ad portandas lagunculas); konečně děvečky služkyně (puellae operatrices).

Máme za to, že se název latinský: Servi asscriptitii (v listině Doksanské z r. 1226) nebo cartulati (v kronice Sázavské) vztahuje na takovéto sluhy poněvadž bývali klášterům pravidelně listinami zapisováni a dáváni.

f) Nevolní.

Původ otroctví či nevolnictví byl v té době týž jako v době první do skončení X. století. Zajetí ve válce: Plenníci (tak sluli zajatí váleční, captivi) byli ještě za Břetislava I. předmětem obchodu; prodáváni jsou jako kořist veřejně na trzích anebo do

jiných zemí na př. do Uher. Klášteru Břevnovskému darováno desátek z plenníků na trhu Pražském prodávaných, což se dálo patrně tak že kupní cena z každého desátého plenníka anebo on desátý sám osobně náležel klášteru (in civitate Pragensi decimum hominem captivum). Břetislav I. Polany na hradech moravských postižené kázal prodati do Uher za otroky: Ex quibus Polonis multos comprehensos, centenos et centenos ordinatim catenatos vendi jusserat in Ungariam et ultra (Cosm.). Ještě i r. 1176 lidé z Rakous ve válce odvedení učiněni jsou nevolníky a nevolnicemi (personae diversi sexus et aetatis abductae sunt in Bohemiam, quos redegerunt in famulos et famulas. Sil.). Odsouzení: Zločinci na smrt odsouzení, obdrželi-li milost, stali se nicméně otroky, i sami i rodina jejich i všecko potomstvo. Příklady na to jsou tyto: Břetislaus I. quendam hominem in Zličina, Keyen nomine, cum omni posteritate sua propter detestabile delictum suspendio judicatum addita terra quae posteritati suo sufficeret, servituti Brevnoviensis ecclesiae mancipavit. Alium virum Luben nomine in Krepenic propter furtivam venationem similiter patibulo judicatum cum sex mancipiis eidem monasterio dedit. Rovněž pokládáno potomstvo několika lidí v Buděhosticích, v Nutovicích a v Žehrovicích Břevnovskému klášteru za Břetislava I. daných, ještě r. 1224 v týchž vesnicích za homines glebae adscriptos: Quosdam homines adscriptos glebae, quos Břetislaus I. dux in tribus villis monasterio dedit perpetuo possidendos, ad vicina praedia ejusdem monasterii de villis nominatis fecimus transire, firmiter statuentes ut dicti homines posterique ipsorum ab omni lege provinciali totaliter exemti abbati et fratribus suis libere deserviant. Manžel, kterýž se nechtěl navrátiti ve svazek manželský, buď muž buď žena, stávali se otrokem, jakž vidíme z Dekretů Hnězdenských roku 1039: Si conjunx virum aut vir conjugem spreverit et rixa inter eos usque ad discidium efferbuerit, qui ex eis in priorem copulam legitime celebratam redire noluerit, nolo ut secundum ritum nostrae terrae hujus rei violator in servitutem redigatur. Dlužník, nepostavil-li se na soud, odevzdán věřitelovi za otroka. Ještě Stat. Conr. §. 33. ustanovují: Pro debito si quis citatus fuerit, et in primo termino non astiterit judicio, vendatur, nisi legitimum probare possit impedimentum.

Postavení nevolníků bylo takové, že vůbec byli zbaveni osobní svobody, že byli za věc prodejnou, za tovar. Ještě r. 1124 bylo tolik nevolníků, že Židé Pražští obchod v nich vedli jako v X.

století. Kníže Vladislav I. poručil vykoupiti je a zapověděl spolu, by žádný křesťan nesloužil Židům (mancipia ab omnibus Judaeis redemit et ut nullus ultra christianus serviret eis, interdixit. Cosm.) Stat. Conr. §. 19 mluví o sluhách nevolných: Si alicui subtrahuntur jumenta aut famuli, apes furantur, debet subire judicium ferri. R. 1167 praví se v listině Litomyšlské: Nemoj pro redemtione suimet emit servum nomine Waldic cum uxore et filiis et filiabus. Tito nevolníci byli opravdu servi glebae (List. Doks.) nebo mancipia (Kron. Sáz.). (Colomani regis decreta z r. 1100 §. 77 oznamují že v Uhrách nemá býti žádný domácí nevolníkem, kromě cizích: Nemo servum in genere Hungarorum vel quemlibet in Hungaria natum, etiam alienigenam, nec ancillam, exceptis linguae alterius servis, qui ab aliis ducti sunt regionibus, vendat.)

Svobody mohli nevolníci dosáhnouti buďto **propuštěním** na svobodu z daru majetníkova nebo **vykoupením**. Tak víme že Nemoj Vršovic daroval r. 1108 svobodu několika nevolnicím svým: Haec autem est familia, quae perpetuae liberati donata est: Tutana, Bohumila ecc. Kněz Zbihněv ustanovuje r. 1132: Nescadam ad literas posui servum; si didicerit, liber sit; si non, servus. Že byl také výkup možný, o tom nás poučuje listina Litomyšlská z roku 1167: Dux Brecislaus II. dedit pistorem, cujus filius Nemoj postea pro redemptione suimet emit servum nom. Valdic cum uxore et filiis et filiabus. Nevolník jemuž se dostalo svobody, slul **ohništanin** (MV., cui post servitium accedit libertas, ogniščenin).

g) Židé.

Židé (Judaei) byli v Čechách a na Moravě od nepamětných časův udomácnělí; již r. 906 píše se o nich, že chodili na trhy Linecké a že za dob knížete Václava i biskupa Vojtěcha zanášeli se kupováním a prodáváním otroků. V XI. století provozovali obchody v obojím podhradí Pražském i na Labi, slynouce velikým bohatstvím ve zlatě i ve stříbře (1096 Cosm.). V podhradí Pražském měli od starodávna své sídlo (vicus Judaeorum) a svou školu. Jak četní v Praze byli na konci XI. věku, viděti se může ze zpráv Kosmových, jenž dí, že měli své starší (majores natu Judaei) a bohatství jejich že bylo bez konce (quantum pecuniae miseris Judaeis illa die est sublatum, nec ex succensa Troja tantum divitiarum in Euboyco littore fuit collatum. Cosm. 1098). Jakkoliv ostatně byli trýzněni, tlačeni a odíráni (neboť pokládáni jsou ve středověku vůbec za vězně císaře římského, za služebníky

komory knížecí), přece zase o nedlouho zotavili se, nepochybně zvláštní přízní knížat, neboť se čte, že za knížete Vladislava I. Žid Jakub takměř první osobou u knížete se stal (in tantam suis artibus extulit audaciam, ut post ducem vicedomini fungeretur officio 1134), který když za zlé skutky své byl odsouzen, Židé 3000 hřiven stříbra a 100 liber zlata pokuty za něho složili. Postavení Židův žádnými pravidly nebylo opatřeno, aby byli jisti před libovůlí knížat a před nelibostí lidu. Ještě i král Otakar II., vydávaje první zákon o Židech r. 1268, nazývá je „své Židy" (Judaeis nostris), kteří ke komoře královské sluší (cum ad nostram cameram pertineant); ale právě z tohoto vrchního panství vyvozuje král zase povinnost, aby jich opatřil zákonem.

h) Měšťané.

Poněvadž latinské slovo „civitas" u Slovanů prvotně znamenalo hrad, pročež i názvem „cives" toho času rozuměti se musejí hradčané (jako u Ditmara, jenž k r. 1004 dí, že na Vyšehradě zvonilo se, aby hradčané zbraní se chopili, campanas cives ad bellum sonitu hortantes). Také ještě i roku 1142 slovem „cives suburbani" rozuměti se mohou toliko obyvatelé podhradští (Cosm. Cont.). Slovo „město" vzešlo teprvé ve XIII. století, i souhlasí s německým „Stadt" (miesto = místo = Stätte = Stadt); „měšťané" jsou tedy obyvatelé takovýchto měst, slovouce v němčině Bürger, v latině burgenses, cives.

Obyvatelé měst v Čechách byli hlavně Němci, avšak tu kde města vznikla na základě staroslovanských podhradí, nacházeli se mezi měšťany také Slované čeští, pak Vlachové (Romani) a Frankové (Galli), jako na př. v Praze a v Brně. Z kterých končin ostatně osadníci němečtí přišli, posud zevrubně vyskoumáno není. Ke konci XIII. stol., v čas mezivladí Brandeburského, poprvé nacházíme obyvately měst hražených na sněmu zemském, vedlé pánův a vládyk (colloquium cum nobilibus terrae, militibus, baronibus, nec non civibus munitarum civitatum. 1281). Města v XIII. stol. ponejvíce byly osadami královskými, tak že měšťané vyjmuti jsouce z pravomocnosti župní a svoje výsady i právo mající bezprostředně stáli pod králem.

Právo státní.

§. 11. Řád panovnický.

1. Právo panovnické v zemi české a moravské bylo jediné a výhradně při rodu Přemyslovském; tribus herilis slove rod Přemysla oráče u Kosmy. Proto také stol knížecí, na němž dosazováni jsou knížata, nazýval se stol oten, stol děden, (solium paternum, solium avitum. Cosm.) Nikdo neměl práva ke stolci tomuto, než kdo byl z rodu Přemyslova. Právo toto záleželo na členech rodu toho vůbec, netoliko na členech mužských, ale i na členech pohlaví ženského, jak na potomcích po meči, tak i na potomcích po přeslici. Obrazí se v tom právo rodové Slovanům obecně obvyklé, že členové rodu všickni bez rozdílu povoláni jsou k účastenství ve jmění a že i ženštiny dědí, když mužštin není, přenášejíce právo na svoje potomstvo.

Stalo se sice r. 1002, že Čechové nemohouce snésti krutou vládu Boleslava III., pozvali jiného knížete, s pominutím nejbližc povolaných bratří Boleslavových, Jaromíra a Oldřicha, totiž Vladivoje polského; ale i zde bylo důvodem povolání pochození z krve Přemyslovské, jelikož byl Vladivoj syn Dobravy dcery Boleslava I., choti Mečislava polského; výslovně ukazuje se na důvod tento u Dietmara, jenž píše: Populus W. in sedem Bolizlai, dejecto eo, consanguinitatis linea et pietatis affectu unanimiter electum collocavit.

Po vymření mužského plemene Přemyslovcův přešlo právo panovnické plně na členy ženské; nebylo sice zákonu o tom psaného ani jinak výslovně vyrčeného, povstaly také rozdíly ve smýšlení o tom kdo má následovati, ale z rozbrojů dosti krutých vítězně vynikala myšlénka, že panovnictví právem náleží členům ženským, že po vymření synův následovati mají dcery, jak se skutečně i stalo. — V plném shromáždění sněmovním r. 1306 prosily sestry Václavovy, Eliška a Marketa, aby jich sirotkův nevypuzo-

vali z dědictví otcovského; veliká těžkost připadla na stranu, jenž souhlasně smýšlejíc s dcerami královskými chtěla za krále Jindřicha Korutanského jakožto manžela starší sestry Anny, když většina vyvolila Rudolfa rakouského (generosa virgo Elisabeth filia regis cum pluribus aliis multum ex hoc turbatur, quia libenter vidisset, quod ille dux Henricus cum sorore sua regnum obtinuisset. Franc.); a hle, po smrti Rudolfově skutečně se dostalo království Jindřichu Korutanskému! Na témž základě přenesla Eliška království na manžela svého Jana Lucemburského, ješto se stalo snešení sněmovní, že má koruna skrze ni jakožto dědičku říše přenešena býti na Jana, kteréžby ji pojal za manželku (nobiles statum regni cupientes emendare, miserunt ad regem Romanorum, postulantes et supplicantes, ut heres regni, virgo Elisabeth, filio suo primogenito Johanni matrimonialiter copularetur. Franc. 1310). Sám král římský, Janův otec, nepopíral dědického práva Přemyslovce Alžbětě a výslovně ji zval dědickou říše české (virginem, ejusdem regni heredem. Id.).

Názor o posloupnosti ženštin v panování, jenž sice u jiných národů s nemalými zápasil těžkostmi, avšak ke spáse státův čím dále širšího uznání dochází, plynul u Slovanů z názoru o právu rodovém a dědickém nenuceně a bez obtíží. Tímto právem přešlo panství české skrze Annu na rod Habsburský; na témž názoru zakládá se i spásonosné ustanovení pragmatické sankcí, že v nebytí členův mužských povolány jsou k následnictvu potomkové rodu ženského. V názoru tomto zavírá se ostatně i povolanost následníků rodu ženského k panování samému.

2. Jak po právu, tak i po skutku trvala v panovnictvě jedinovláda; vždy toliko jeden z rodu knížecího dosedal na stol knížecí, jako hlava země i hlava rodu. Břetislav I. ustanovujíc řád dědický po stařešinstvě, pravil: Mezi mými potomky vždy nejstarší věkem měj nejvyšší moc a stolec v zemi, všickni pak bratří jeho neb kteří z knížecího jsou rodu, stůjte pod panstvím jeho (inter meos natos sive nepotes semper major natu summum jus et solium obtineat in principatu, omnesque fratres sui sive qui sunt orti herili de tribu, sint sub ejus dominatu. Cosm.); přičemž dodáno toto: Nebude-li jeden panovník vládnouti zemí touto, půjde to panstvu na hrdlo a národu na záhubu (nisi monarcha hunc regat ducatum, vobis principibus ad jugulum, populo ad magnum deveniet damnum. Id.).

3. Panovnické právo knížat českých vztahovalo

se jednostejně tak na Čechy jako na Moravu. Propůjčování údělův členům rodu knížecího v té i oné zemi nesmělo být na ujmu moci knížecí; kdykoliv údělní knížata jali chovati se co knížata svémocní, vždy navracováni jsou k poslušenství buď v dobrotě neb mocí. Takž kníže Spytihněv r. 1055 odvolal úděly moravské Vratislavovi, Kunrátovi a Otě dané (dux S. ad suum placitum omnia ordinavit in Moravia. Cosm.). Králi Vratislavovi II. r. 1091 na Otu dolehajícímu pravila choť Otova: Země tato tvoje jest; učiň s ní což tobě libo (terram quae tua est, cui mavis, commenda Id.). Vladislav I. dí r. 1110 o Otě: Volo ut cognoscat atque sui posteri discant, quod terra Moravia et ejus dominatores semper Bohemorum principis sint sub potestate, sicut avus noster Bracislaus ordinavit, qui eam primus dominio suo subjugavit (Id.). Nejvýrazněji pak vyniká panovnické právo knížat českých na konci XII. věku, kdež údělný kníže Kunrat Ota, říkaje že úděl svůj drží ne z moci knížete českého, alebrž z rukou císaře římského, příčinou kruté války se stal, pro alienatione Moraviae, quam non ab eo i. e. duce Fridrico, sed de manu imperatoris tenere gestiebat (Sil. 1185). R. 1197 srovnali se bratří, Přemysl a Vladislav, dobrovolně v ten rozum, že onen má sice býti v Čechách knížetem, jako tento na Moravě, ale že jako jeden duch, má být i jedno u nich panství (sub tali forma compositionis, ut ambo pariter, ille in Moravia, iste in Bohemia principarentur, et esset ambobus sicut unus spiritus, ita et unus principatus, quod usque hodie inter eos illibatum manet. Gerl.) R. 1202 praví se výslovně: Principes Moraviae nihil possunt conferre perpetualiter alicui monasterio vel militi vel alii, nisi interveniat ejus consensus et confirmationis auctoritas, qui summus est in regno Bohemiae et illius terrae tenet principatum (Erb. 466).

4. Co se týče posloupnosti neboli řádu dědického, bylo až do Břetislava I. za obyčej, že panovník žijící ještě za svého života vyznačoval následníka, kteréhož poručil zemi aby ho za knížete přijala a za pána měla. Ovšemť že následník takový vždy byl z rodu knížecího, nikdo jiný. Tak učinil Boleslav II., an na sklonku svého života ustanovil syna Boleslava III. za knížete (ducem te constitui). Tak i Boleslav III., an do Krakova jeda bratra svého mladšího Jaromíra za knížete poručil, kdyžby sám neměl se navrátiti (dux vocat ad se nobiliores et quos relicturus erat in regno, qui videbantur sibi fideliores, et his eos affatur dictis: Si quid forte mihi, quod absit, aliter et praeter fidem

atque spem in Polonia evenerit, hunc meum natum — vlastně bratra — Jaromír vestrae fidei committo et mei in loco ducem vobis relinquo. Cosm.). Tak učinil konečně i Jaromír, přečkav panování Oldřichovo: Quoniam me mea fata non sinunt ut sim vester dux, hunc fratruelem Bracislaum assignamus vobis in ducem et collaudamus, ut ei obediatis, ut dignum est duci, et debitam fidelitatem exhibeatis, ut par est suo principi (Cosm.).

Pevnější pořádek zavedl kníže Břetislav I. Maje synův pět a nechtěje říši svou mezi ně rozděliti, přitom pak různic o stolec se obávaje, ustanovil za pravidlo, že knížetem vždy nejstarší v rodu má býti. Řád tento nazývá se stařešinstvem (seniorátem). Památné toto ustanovení, učiněné od Břetislava pánům českým na Chrudimi-hradě r. 1055, zavírá se (dle Kosmy) v tato slova: Quatenus inter meos natos sive nepotes semper major natu summum jus et solium obtineat in principatu, omnesque fratres sui sive qui sunt orti herili de tribu, sint sub ejus dominatu.

Význam zákona tohoto o posloupnosti jakož i právní platnost jeho ukazuje se v dalším svědectví kronisty Kosmy, jakož neméně i ve skutečném zachování a ve správném jeho se dovolávání. Kosmas píše k r. 1100: Justitia erat Bohemorum, ut semper inter principes eorum major natu solio potiretur in principatu. Na tento řád povolával se i Oldřich Brněnský r. 1101 po smrti Břetislava II. proti Bořivoji II: Increpat comites et minatur eis, jactat se esse aetate majorem et secundum patriae morem debitum sibi injuste sublatum per fratrem juniorem poscit principalis sedis honorem. (Cosm.)

Břetislavovský řád stařešinstva zachován byl po celé XI. století. Po Břetislavovi I. následoval Spytihněv, nejstarší v rodu, spolu prvorozený syn Břetislavův. Po Spytihněvovi II., jehožto jediný syn duchovním se stal (Svatobor-Fridrich), následoval Vratislav II., nejstarší v rodu, mladší bratr Spytihněvův. Po Vratislavovi II. následníkem byl s pominutím syna jeho nejstarší v rodu, mladší bratr jeho Kunrat I. Brněnský. Vratislav II. výslovně dodržel starý zákon Břetislavův, jakž vidno z Kosmy: Advocat fratrem suum Conradum et congregat terrae majores natu, atque corroborat omnium sacramento comitum, quod post ejus obitum frater ejus Conradus obtineat solium ac Boemiae ducatum. Jakož se i stalo. Po Kunrátovi I. následoval nejstarší syn krále Vratislava II., Břetislav II. Po Břetislavovi II. s pominutím syna jeho stejnojmenného, mladší bratr jeho Bořivoj II., avšak Oldřich Brněnský táhl se právem stařešinstva ke stolci

dokládaje se býti nejstarším v rodě. Vidno, že se již na konci XI. století zákonem Břetislavovým hýbati začalo; ještě více dálo se to během XII. věku, kdež dějiny české nepředstavují než smutný obraz vnitrné rozervanosti a nevůle mezi rodem k panování povolaným.

Nevýhody posloupnosti po stařešinstvu byly několikeré; hlavně ta, že nemožno bylo předvídati, kdo v čas úmrtí knížete panujícího bude ke trůnu povolán, komu v ten čas příslušeti bude právo následnické, ješto se snadno mohlo státi, že kdo měl právo následnické ještě za živobytí knížete, mohl dříve sjíti nežli sám kníže. Pak že kníže panující nemoha věděti kdo bude po něm knížetem, věda však že nejméně to bude syn jeho, trpce nesl postavení takové. Jako trpká výčitka znějí slova knížete Břetislava II., náhlou smrtí postiženého, r. 1100: Dejte synovi mému luk můj a samostřel, neb jiného nemám jemu co dáti! (Et cum disposuisset omnia quae erant disponenda pro anima: Date, inquit, filio meo lituum meum et jaculum, caetera non est meum sibi dare — quae Deus posuit in sua potestate. Cosm.). Z toho šlo jednak, že knížata jinými cestami synům svým hleděli pojistit následnictví, zavazujíce panstvo zemské aby po smrti určitou osobu přijali za knížete, vyhledávajíce při císařích římských, v jichžto moci bylo potvrzování knížat, uznání určitého následníka, stíhajíce konečně všelikou mocí jiné praetendenty; jednak praetendenti vidouce právo své v nebezpečenství, za rozličné výminky hledali sobě stránníky v zemi a ucházeli se za všelikou cenu o podporu císařů římských. Toť vedlo dále dílem k nepovolanému sahání císařův do záležitostí českých, dílem k názoru ve šlechtě zemské, že jim přísluší svobodná volba knížete. Závěrek byl obyčejně: Vcházení cizí moci válečné do země a krutá válka mezi stranami, válka občanská. Takové neřesti naplňují dějiny české až do konce XII. století, do Přemysla Otakara I., kde láska bratrská a rozumný názor o prospěchu jak rodu tak země, konec učinily záhubnému sváru.

Břetislav II. († 1100), ač měl sám syna, ujednal následnictví bratru Bořivojovi, chtěje stolec zachovati bližšímu příbuznému než vzdálenější linii Oldřicha Brněnského, kterýž jak bylo předvídati, státi bude o trůn český podle stařešinstva (Br. obtinuit precibus apud caesarem, ut ejus fratri Bořivoj vexillum daret, et eum omnibus Bohemis qui cum eo venerunt, assignaret, quo post obitum suum fratrem ejus Bořivoj sublevarent in solium. Cosm. 1099). Bořivoj přijat jest za knížete a posaděn na stol knížecí, ale Oldřich Brněnský nemeškal ucházeti se o stol tento po-

dle stařešinstva. I vrazil válečně do země, avšak nenalezaje zde žádné podpory, zase bez pořízení vyjíti musel (Cosm. 1101). Podniknutí Oldřichem marně předsevzatého ujal se brzo jiný praetendent, Svatopluk Olomúcký, muž bezohledného důrazu: Mittit in Bohemiam indagatores, qui fere universas Boemiae civitates circumeuntes alios pecunia corrumpunt, alios muneribus, alios promissionibus obligant, et quos sciebant novarum rerum avidos aut dignitatibus privatos aut versatiles et animo inconstantes, omnes suis versutiis adsciscunt in partes Zwatopluk ducis. (Cosm. 1104). I vtrhl do země, prozatím sice marně, avšak brzo povolali ho nespokojení páni sami, Bořivoj svržen se stolce a Svatopluk usaděn na něm. Dojem tohoto neobyčejného skutku byl veliký i u národů sousedních: Hoc novum nec prius in Bohemia factum, circa adjacentes mirantur gentes et pejora in futurum Bohemis vanae mentis per praesagia auguriantur. (Cosm.)

Nicméně učiněna hned při usazování Svatoplukovu úmluva toho rozumu, že po smrti jeho povolán býti má mladší bratr Bořivoje II., Vladislav (cum Svatopluk ducem inthronizarent, cuncti Bohemi sacramentis confirmaverunt, ut post ejus obitum Wladislaus, si superstes esset, proveheretur ad solium. Cosm.). — Zatím Svatopluk zemřel a páni jmenovitě moravští, pokládali Otu II. Olomúckého, Svatoplukova bratra, za povolaného na trůn knížete (quem Waczek et cuncti qui erant de Moravia, satagebant principalis sedis provehere ad fastigia). Ale Čechové nedopustivše toho, přiznání své učinili Vladislavovi (quod quia sine consensu Bohemorum et episcopi efficere conabantur, frustratur eorum temeritas, et sacramenta olim exhibita in medio concilio recitantur). Míra nepořádků ještě tím naplněna nebyla: Svržený Bořivoj II. náhle přijda, zmocnil se hradu Prahy i Vyšehradu, a Vladislav prchnul. Cís. Jindřich udělil podporu Vladislavovi za 500 hř. stříbra, a Vladislav nabrat dobyl Prahy.

Boje o stol knížecí trvaly až do skončení XII. století, se zarytosti tím větší, čím větší podpory praetendenti docházeli u císařův římských, kdežto zase šlechta domácí užívala každé příležitosti, aby sobě svobodné zjistila volení. Soběslav I. zápasil s Lotharem, Otu moravského podporujícím (1126), sám pak marně namáhal se r. 1138, aby na pánech českých synovi Vladislavovi pojistil následnictví. Na závěrku XII. století vedla dílem příroda, dílem trpká zkušenost knížecí rod k tomu, že se stalo dokonalé narovnání mezi Přemyslem I. a bratrem jeho Vladislavem, kdežto údělní knížata na Moravě okolo r. 1200 bez potomstva vesměs pomřeli.

Počátkem XIII. století utvrdila se více přirozeným během nežli aktem státním posloupnost podlé prvorozenstva (primogenitura); obec zemská sama jala se nadcházeti nehodám z nejistého následnictví plynoucím, i snesla se hned za živobytí

krále Přemysla Otakara I. o povolání syna královu, Václava prvorozeného na trůn český. Snešení toto stalo se r. 1216, k čemuž když i král panující své dal svolení, následovalo také potvrzení císařské (Exposuerunt celsitudini nostrae dilecti fideles nostri, Heinricus marchio Moraviae et universitas magnatum et nobilium Boemiae, quod communi voluntate et assensu dilecti nostri Odacrii illustris regis Boemiae, elegerunt in regem eorum Venceslaum, filium ipsius regis Boemiae primogenitum. Erb. 368). R. 1248, tedy také ještě za živobytí krále panujícího (Václava I.), volen jest za krále syn jeho Přemysl Otakar, ale bez vědomí a proti vůli krále Václava I., po jehožto smrti Přemysl ostatně, jelikož sám jediný syn, r. 1253 následoval v království.

5. Po smrti panujícího knížete nebo po odstoupení jeho se stolce knížecího přijímán jest následník. Přijímání knížete za pána hlavně v tom se jevilo, že usazován jest na stol dědný i otný, což se dálo s hlučnou slavou. Stolec neboli stol knížecí (lat. solium, principalis cathedra, sedes principalis, principatus solium, thronus) byl tesaný, z kamena a stál na otevřitém prostranství hradu Pražského před palácem; průvodem šlo se ke stolci hlavními vraty okolo kostela Panny Marie. Ještě ve druhé polovici XII. stol. nacházel se stol tento na Praze; dí o něm kanovník Vincentius: Pro tuenda civitate et principali throno, quodam saxo, quod est nunc in medio civitatis, pro quo non solum nunc, sed etiam ab antiquo multa millia militum bello corruerunt. — Stol tento slul Čechům tak jako Rusům „stol oten" nebo „stol děden"; neboť slova latinská u Kosmy a pokračovatelův jeho: Elevatus est in principatus solio paterno, consedit in solio paterno shodují se se slovy Let. Ypatievské: Sediaču-že Glěbovi na stolě dědně; Posadiša i na otni stolě; Na stolě dědně i otni; nadto pak ve slov. legendě o sv. Václavu píše se: V to-že vremja umrě Vorotislav knjaz, i postaviša knjazja Vjačeslava na stolě dědni; Umeršu-že otcju prija Vjačeslav stol oteň. — Kníže an uváděn ke stolci, oblečen byl v prostém oděvu, k němuž podlé podobnosti náležely také lýčené střevíce Přemyslovy, chované ještě za Kosmy v komoře knížecí na Vyšehradě (cothurnos ex omni parte subere consutos, quos fecit servari in posterum, et servantur Wissegrad in camera ducis usque hodie.) Zejména se ví o Jaromírovi, že veden jsa ke stolci měl na sobě šat sprostičký a že na stolci teprv odíván v šat knížecí (magna jucunditate inthronizatur ac tunc depositis vilibus vestimentis pretiosioribus ornatur. Ditm.) Nastolování samo slulo usazování, posazování (inthronizatio, locatio in solio

a j.), na stol vsednutí (in solio paterno consedit). — Jakmile byl kníže usaděn, voláno: Hle, kníže váš! Načež lid zazpíval píseň staroslavnou (cantilenam dulcem): Gospodi pomiluj ny, třikrát opakujíc na závěrku: Krleš, krleš, krleš t. j. kyrie eleyson. V usazování a v přisvědčování tomto záleželo přijímání knížete za pána; jestliže se u Kosmy praví, že všechen národ ze spolka a jednomyslně volil Spytihněva za knížete, nemůž tomu rozuměti se jinak nežli že Spytihněva takto přijímali za pána, přiznání jemu činíce: Omnes Bohemicae gentis magni et parvi communi consilio et ex voluntate pari eligunt sibi in ducem, cantantes Kyrie-eleyson cantilenam dulcem. — Při nastolení bývalo za obyčej, že s pavlačí paláce Pražského metáno mezi lid peníze, aby se prý netlačili příliš ke stolci (et sicut semper in electione ducis faciunt, per superioris aulae cancellos 10.000 nummorum aut plus per populum spargunt, ut ducem in solio non comprimant, sed potius sparsos nummos rapiant. Cosm); také bylo tuším obyčejno, dary rozmanité podávati knížeti, jakž to víme z příkladu r. 1004, kdež lid podával kořisti Polanům právě odňaté (huic ibi tunc praesentatur, quidquid unusquisque militum hosti fugitivo vel occiso spoliorum abstulit; muneribus idem delectatus plurimis ad Wissegrad introducitur. Ditm.).

Pozdější příklad nastolení jest tento: R. 1092 přijímán Břetislav II., quem advenientem in urbem Pragam laetis choreis per diversa compita dispositis tam puellarum quam juvenum modulantium in tibiis et tympanis et per ecclesias pulsantibus campanis, plebs laetabunda suscipit. Ipse autem episcopus cum clero et magnifica processione suscipiens eum in porta civitatis ante templum S. Mariae, deducit ad solium, et secundum ritum hujus terrae ab universis comitibus et satrapis est inthronizatus dux junior Bracislaus (Cosm.)

Nastolování za obyčej bylo i u Korutanův i u Rusův; však i králové němečtí usazováni jsou na stol v Cáchách, kdež obdrželi svěcení (Die tiutschen kiesent den künic. Svenne er gewihet wirt unde uf den stuol ze Ache gesezet wirt mit der' willen die in erwelt hant: so hat er volleclichen des riches gewalt. Swab. Sp.) Obřad sám minul v Čechách, jak se začala utvrzovat důstojnost královská, kdež nastoupilo slavné svěcení na království podle obřadu církevního.

Jaké postavení měli Moravané ke přijímání knížete? Odpověď dosti světlou podává na tuto otázku Kosmas, an vypravuje, že když náhlou smrtí sešel Svatopluk I. v polním ležení slezském, provolán tu v táboře Ota moravský za knížete a pozdraven okřikem: Krleš, krleš, krleš; skutečně přivedli Otu na hrad Pražský s chvátáním,

chtějíce ho usaditi na stol knížecí. Byli prý to kromě několika Čechův nejvíce Moravané (quem Wacek et universi qui erant de Moravia, satagebant principalis sedis provehere ad fastigia). Avšak poněvadž to chtěli bez přisvědčení Čechův a biskupa provesti, nezdařilo se dílo jejich. Čechové ve shromáždění sněmovním dali přednesti sliby při nastolení Svatopluka učiněné, i ustaven podlé nich Vladislav knížetem (quod quia sine consensu Bohemorum et episcopi efficere conabantur, frustratur eorum temeritas). Z toho vidno, že knížeti napřed Čechové, pak Moravané přiznání činili, nikoli naopak.

Dosazení na stol knížecí znamenalo uvedení knížete v plné panství; odtud vysvítá důležitost obřadu tohoto. Z té příčiny hleděli praetendenti nejvíce k tomu, aby se zmocnili hradu Pražského, kdež posvátný stolec stál, z té příčiny však hájen také hrad tento a stolec všemi silami. Tím nabývají slova Vincentia náležitého rozumu, jenž dí, kterak Vladislav 1142 v boji proti Otě moravskému hrad Pražský utvrdil a v něm bratra Děpolta i choť Kedrutu s muži válečnými zanechal pro obhajování hradu a knížecího stolce (pro tuenda civitate et principali throno, quodem saxo, pro quo non solum nunc sed etiam ab antiquo multa millia militum bello corruerunt). Opanováním hradu Pražského opanována obyčejně i všecka země: Adeptus primo castrum Pragense, deinde Boemiam, nec non et favorem Boemorum Ratisbonam adiit Conradus qui et Otto (1189 chron. Sil.). Vůbec byl hrad Pražský od počátku XI. stol. hlavním hradem zemským a pravidelně sídlem knížecím: Praga quae caput est Boemiae (Adalb. 1103); urbs Pragensis, ubi sedes regis Bohemorum et totius regni esse non dubitatur (Cosm. Cont. 1082).

6. Císařům římským příslušelo potvrzováni knížat českých. O bytnosti tohoto práva není pochybnosti; avšak co do rozsahu nemělo za předmět než ztvrzení knížete od národa svobodně na stol posazeného. Toť jadrně na jevo vychází z události, kteráž se v příčině té zběhla r. 1126. Lothar popíral správnost Soběslavova na stol vsednutí, dávaje přednost praetendentovi Otě moravskému; při tom vedl domnělé právo své takto: Knížectví české, jak jsme od předchůdcův našich naučeni, od počátku bylo v moci císaře římského aniž bylo kdy dovoleno učiniti volbu neb povýšení kterého koliv knížete v zemi té, než kteréby Velebnost císarská z moci své započala, dokonala a potvrdila (Boemiae ducatus sicut ab antecessoribus nostris didicimus, in potestate Romani Imperatoris ab initio constitit, nec fas fuit unquam electionem

aut promotionem cujusquam ducis in terra illa fieri, nisi quam Imperialis Majestas suae auctoritatis gratia initiaret, consummaret et confirmaret. Chr. Sáz.) Naproti tomu ozval se kníže Soběslav vzkázav po poslích osvědčení toto: Sluší tobě věděti, dobrý císaři, že volení knížete českého, jakož slyšeli jsme od předchůdcův našich, nikdy nebylo na vůli císaře, alebrž vezdy na vůli pánův českých; v tvé moci jest toliko volby potvrzení. Bez důvodu usiluješ stihnouti nás jarmem nového zákona. Věz, že nikterak k tomu nepřivolíme, ale za právo spíše chceme padnouti než nespravedlivým rozkazům ustoupiti (Discretionem tuam, bone imperator, scire convenit, quod electio ducis Boemiae sicut ab antecessoribus nostris accepimus, nunquam in Imperatoris, semper autem in Boemiae principum constitit arbitrio, in tua vero potestate electionis sola confirmatio. Sine causa novae legis jugo nos constringere conaris. Scias, nos nullatenus ad id consentire, magisque pro justitia pie velle occumbere, quam injustis decretis cedere.)

Slova Soběslavova podlé zpráv dějepisných na pravdě se zakládala. Však málo předtím císařové římští jinak mluvili nežli Lothar a zcela tak jako Soběslav. Roku totiž 1101 ucházel se Oldřich u císaře o pomoc proti Bořivojovi, že prý mu zcizil knížectví. Císař dal skutečně Oldřichovi korouhev, ano i pomoc válečnou, ale voliti ho za knížete zůstavil Čechům na vůli (a quo caesar accepta pecunia, dat sibi ducatus insignia et vexillum: sed in ducem eligendi obtentum ponit in arbitrio Bohemorum. Cosm.). R. 1109 po náhlé smrti Svatoplukově volili Čechové u vojště jsoucí s přivolením prý krále Jindřicha, Otu za knížete (astantibus universis Boemis concessit, ut quemcunque voluissent, suorum ex filiis principum sibi in ducem eligerent). Ale snešení toto nemělo platnesti; sněm český přijal Vladislava za knížete. Také co po roce 1126 následovalo, svědčí že císařům příslušelo toliko potvrzení knížete od Čechův postaveného. Týž Soběslav chtěje stolec knížecí po své smrti zachovati synovi svému Vladislavovi proti praetendentům dle stařešinstva ke stolci se táhnoucím, žádal aby král Kunrat dal korouhev Vladislavovi ač velmi mladičkému, což se také stalo; nicméně nestačilo propůjčení takové, nebo žádáno spolu na pánech českých ještě při dvoře krále Kunratově, aby přísahu učinili, že po smrti Soběslavově Vladislava syna jeho knížetem učiní; ale ani tento slib nebyl dostatečný, neboť Soběslav pokládal po návratu svém do Čech za potřebné, aby syn za následníka přijat byl na sněmu zemském (dux partim rogat partimque impe-

rat, quatenus fidem quam filio suo post mortem ejus servare velint se praesente sub sacramento confirmarent, quod et factum est 1138); avšak všecky tyto kroky ukázaly se marnými; když Soběslav zemřel, nástupcem stal se Vladislav, ne syn Soběslavův, ale z bratra syn, Vladislav Vladislavovic. Vladislav Soběslavův prchnul do Uher ku králi Belovi, strýci svému, aniž se mu kdy stolce českého dostalo.

Nového uznání došlo staré právo české za císaře Fridricha II., jenž dí ve zlaté bulle dne 16. sept. 1212 dané, zcela ve smyslu slov druhdy Soběslavových z r. 1126, opakujíc vlastně privilej hned od krále Filipa 1198 vydaný: Kdokoliv bude od Čechův za krále vyvolen, před nás neb před nástupce naše přijď a znamení královská náležitým spůsobem přijmi (volumus ut quicunque ab ipsis in regem electus fuerit, ad nos vel successores nostros accedat, regalia debito modo recepturus. Erb. 531). Skutečně stalo se také podle tohoto práva, že r. 1216 Václav, syn krále Otakara I. ještě žijícího, vyvolen byv od země za krále následníka, ztvrzen jest od téhož císaře Fridricha II. (exposuerunt Henricus marchio Moraviae et universitas magnatum et nobilium Boemiae, quod communi voluntate et assensu Odacrii regis Boemiae, elegerunt in regem eorum Venceslaum, filium ipsius regis Boemiae primogenitum; propter quod Majestati nostrae supplicarunt, ut electionem ipsius Venczelai ratam haberemus et firmam et eidem nostrum benignum impertiremus assensum. Nos — electionem ratam habemus et firmam et concedimus eidem Vencezlao totum regnum Boemiae, cum terminis et omni jure et honore ac rationibus eidem regno pertinentibus ecc. Erb. 568.)

7. Potvrzování dálo se slavným propůjčováním korouhve, což slulo vexillum dare (transdidit per manum insigne ducatus, vexillum. Cosm. Cont. 1126.). První známý příklad že císař dal korouhev na znamení propůjčeného knížectví, stal se r. 1099, an panující kníže Břetislav II., knížectví chtěje zachovati bratrovi svému Bořivoji II., prosil za to císaře (et hoc obtinuit precibus apud caesarem, ut ejus fratri Bořivoj vexillum daret et eum Bohemis omnibus qui cum eo venerant, assignaret, qui post obitum suum fratrem sublevarent in solium. Cosm.); jakmile se však Bořivoj stal knížetem, již prosil praetendent moravský Oldřich r. 1101 téhož císaře aby jemu dopomohl práva k Čechám jelikož staršímu; císař přijav peníze od něho, dal jemu též korouhev (caesar accepta pecunia dat sibi ducatus insignia et vexillum), avšak dodal, že jest věc Čechův, chtějí-li ho voliti (sed in ducem eligendi

obtentum ponit in arbitrio Bohemorum). Dání korouhve opakovalo se ještě r. 1126, kdež Soběslav zvítěziv u Chlumce, z ruky císařovy přijal toto znamení svého ve knížectví ztvrzení (Soběslav transdidit per manum insigne ducatus, vexillum); pak r. 1138, kdež Soběslav obdržel toho na Kunrátovi, že dal korouhev synovi jeho Vladislavovi (vexillum praesente patre a rege traditum est). Až potud není řeči než o jedné korouhvi. Než ve druhé polovici XII. věku dáváno knížatům českým již korouhví několiko; r. 1173 Oldřichovi pět (vexilla quinque), r. 1177 Fridrichovi několik (donatur vexillis de manu caesaris), Otě r. 1189 tolikéž (de manu imperatoris vexilla percepit); takž i biskupovi Jindřichovi r. 1193 (episcopum cum vexillis sicut mos est, solemniter investitum; episcopus revertitur, gestans ab imperatore sibi tradita vexilla ducatus); r. 1212 pak odevzdáno korouhví šestero (regnum cum sex vexillis assignat).

Doručováním korouhve odevzdávány jsou dle výroku Oty Freisinského z časů cís. Fridricha I. krajiny, kdežto propůjčování královstev konáno podáním meče (est enim consuetudo curiae, ut regna per gladium, provinciae per vexillum a principe tradantur.) Kolik korouhví podáno, tolik krajin nebo práv uděleno; takž vévoda Lotrinský r. 1258 investován pěti korouhvemi, jednou za vévodství, druhou pro obraňování pomezí, třetí za hrabství Romaricské, čtvrtou za obhajování cest veřejných v řečeném hrabství, pátou za zastávání klášterův a kostelův v Lotrinsku. Cos podobného bylo nepochybně i při knížatech českých, ačkoliv nesnadno říci coby patero korouhví znamenalo u Oldřicha a co šestero korouhví u syna Přemysla Otakara I. Jinak bylo r. 1276, když král Přemysl II. od krále římského Rudolfa patero přijal korouhví; tu každá korouhev skutečně znamenala zemi, jedna Rakousy, druhá Štýrsko, třetí Korutany, kdežto čtvrtá představovala Čechy a pátá Moravu (obtulit Rudolfo vexilla quinque in signum subjectionis, sperans sibi eadem vexilla cum terris quas resignaverat, in continenti restitui; Rudolfus vero regi Otakaro vexilla duo restituit cum terris Bohemiae et Moraviae. Cosm. Cont.) Když pak král Václav II. přijímal království, podal mu král římský též korouhve, avšak počet, kolik, neudává se (vexillorum insigniis. 1290 Franc.)

8. Podle toho což tuto přednešeno o posloupnosti, vidno v krátkosti, že tré momentův bylo potřebí k dokonání následnictva: Vůle knížete panujícího, přisvědčení obce zemské a potvrzení císaře římského. Scházel-li jeden z momentů těchto, bylo následnictví neprávné. Pravidlo, kterým se pořádek měl zachovávati, byl nejprvé

zákon Břetislavův o stařešinstvě, potom zákon Přemyslův o prvorozenstvě. Stávalo se že jedna neb druhá strana, buď obec buď císař, většího práva sobě v té věci osobovali, že se buď s jedné, neb s druhé neb i s třetí strany uchylováno od zákona o posloupnosti, avšak toť byly právě uchýlky od pravidla, kterýmiž pravidlo samo trpěti nemělo.

R. 1126 osoboval sobě král Lothar úplné právo ustanovovati knížete českého (nec fas fuit unquam electionem aut promotionem cujusquam ducis in terra illa fieri, nisi quam Imperialis Majestas suae auctoritatis gratia initiaret, consummaret et confirmaret); tomu však odpírali Čechové škouce, že volba knížete nikdy nebyla v moci císařově, nébrž vezdy v moci země, císaři že sluší toliko potvrzení (electio ducis Boemiae nunquam in imperatoris, semper autem in Boemiae principum constitit arbitrio, in imperatoris vero potestate electionis sola confirmatio). — Soběslav I. chtěje stolec zanechati synu svému Vladislavovi, hleděl pojistiti mu ještě za živobytí svého přiznání sněmu zemského a potvrzení krále římského, ale obé neprospělo, neb obec učinila přiznání Vladislavovi Vladislavovici, kterýž ostatně brzo sám zkusil proměnlivou povahu panstva, jenž mu na stolec pomohlo. — Vladislav král odřekna se vlády postoupil stolec synovi nejstaršímu Fridrichovi o své ujmě, což zavdalo císaři příčinu že ho za knížete neuznal (Friderico ducatus Bohemiae per sententiam adjudicatur, quem non legitime sicut dicebatur, sed tantum tradente patre sine consensu Bohemorum et non de manu Imperatoris percepisset. Sil. 1173). — R. 1197 učinilo panstvo přiznání knížeti Vladislavovi (Jindřichovi), bojíce se povolati Přemysla, jelikož nebyl jist potvrzení císařova (majores natu Wladislaum dominum ac principem terrae constituunt, non ausi sunt vota sua transferre in Primizlaum, — quia gratiam Imperatoris non habebat. Jarl.) — Úplnou shodu všech tří stran spatřujeme při kralevici Václavovi; bylo zde obecné přivolení země (communis voluntas), přisvědčení krále Přemysla I. (assensus regis Odacrii), konečně potvrzení císařovo (electionis ratihabitio et assensus imperatoris). — Za to scházelo přivolení Václava I., když páni čeští r. 1249 volili syna jeho Přemysla (nobiles terrae et natu majores filium regis sibi in ducem vel in regem acceperunt, patre penitus ignorante); teprvé po některém čase udělil také Václav přivolení své.

9. V případech, kde kníže následník neměl ještě let, aby sám zemi spravoval anebo kdež kníže ze země na čas odešel, opatřováno vládu tím, že ustanoveno **vládarství** (regentství), až by kníže sám správy zemské se ujal. Za vládaře bráváno v případu prvé řečeném příbuzné knížete následníka, ve druhém výtečnější osoby z kmetův a úředníkův zemských. Víme že hned

v IX. stol. za nezletilosti Václava sv. vládařkou byla s přivolením kmetův matka jeho Drahomíra; také bylo i za nezletilosti kralevice Václava II., kde se zprvu o poručenství a vládarství přela máti jeho s Otou Brandeburským, až tento obdržel vrch. V čas nepřítomnosti své postavil kníže Boleslav III. raddu v zemi, jeda do Polan (vocat ad se nobiliores et quos relicturus erat in regno, qui videbantur sibi fideliores. 999); podobně Svatopluk I., válečně jeda r. 1108 do Uher, dva vládaře postavil, Vacka a Mutinu, zanechávaje jim moc plnou v zemi (dux abiens his duobus omnem curam suam commiserat, et ut essent in tutelam Bohemiae, cunctis eos praefecit. Cosm.) R. 1147 kníže Vladislav II. ubíraje se do Palaestiny postavil na místě svém za správce a vládaře zemského s plnou mocí Děpolta, viro prudenti, in armis strenuo (Vinc.), kterýž také moc knížecí horlivě vykonával. R. 1281 přiměl sněm zemský poručníka Václavova, Otu Brandeburského, že moc zemskou vložil do rukou vladarské raddy, složené z biskupa Pražského, ze sudího zemského a jiných úředníkův, aby zemi řídili a spravovali (in quo colloquio marchio tutor de consensu omnium praefecit Thobiam episcopum Pragensem toti terrae principalem, ad quem recursum haberent omnes oppressi violentiis, spoliis et quibuscunque injuriis praegravati; adjunxit etiam eidem dom. episcopo Theobaldum judicem totius regni et alios beneficiarios ad corrigendos excessus et culpas seculares. Cont.).

§. 12. Důstojenství královské.

Panovníci čeští byli a nazývali se odprvu tak jako slovanští panovníci vůbec, knězi neboli knížata. Jako u národů romanských vyvinul se caesarismus a u národů germanských království, tak u Slovanů říci lze že se u nich vyvinulo panovnictví ve spůsobu knězství neboli knížectví. Královská hodnost vstoupila do Čech ponenáhlu; první krok stal se za Vratislava II., tedy v XI., druhý za Vladislava II., tedy ve XII. století, až se počátkem XIII. století ustálila za Přemysla Otakara I.

Veliké vyznamenání stalo se knížeti Vratislavovi II. hned od papeže Alexandra II. (1061—1073); za mnohé užitečné služby, kteréž kníže český stolci římskému prokázal, udělil mu papež užívání mitry, kteréžto udělení veliký papež Řehoř VII. hned na začátku panování svého listem od 17. dec. 1073 znova

potvrdil a obnovil. Longa jam temporis intervalla, dí se v tom listu (Erb. 142), transacta sunt, ex quo et nobilitas tua beato Petro, apostolorum principi, non modicae devotionis animum spopondit, et tibi in apostolica sede inter caeteros principes larga benignitas, prae multis etiam singularis et egregia fuit adstricta caritas. Cujus rei fidem et judicium ex benevolentia domini et antecessoris nostri Alexandri papae, satis percepisse potes, qui petitionibus tuis non unquam sine sua et filiorum s. Romanae ecclesiae sollicitudine et labore condescendit et ad signum intimae dilectionis (quod laicae personae tribui non consuevit) mitram quam postulasti, direxit.

R. 1086 udělil císař Jindřich IV. témuž knížeti Vratislavovi II. na velikém sjezdu říšském v Mohuči hodnost královskou, s přivolením a přisvědčením všech vévod, markrabat, pánův i biskupův, učiniv jej netoliko králem českým ale i polským. Sám vlastníma rukama vložil korunu královskou na hlavu jeho a nařídil arcibiskupovi Trevírskému, aby Vratislava v sídelném hradě jeho Praze na království pomazal a korunu jemu na hlavu vstavil (in quo conventu Caesar omnibus sui regni optimatibus, ducibus, marchionibus, satrapis et episcopis assentientibus et collaudantibus ducem Bohemorum Wratislaum tam Bohemiae quam Poloniae praefecit et imponens capiti ejus manu sua regalem circulum, jussit archiepiscopum Treviriensem, ut eum in sede sua metropoli Praga in regem ungat et diadema capiti ejus imponat. Cosmas.). Slavné toto korunování vykonáno téhož roku 1086, dne 15. junia, od arcibiskupa Trevírského v kostele sv. Víta na hradě Pražském. Vratislav i choť jeho kněžna Svatava oděny byly v roucho královské; Vratislava arcibiskup pomazal za krále a jemu i kněžně vstavil korunu královskou na hlavu, při čemž duchovenstvo i panstvo po třikráte provolalo slávu (Egilbertus Treuerensis archiepiscopus jussis obtemperans imperatoris adveniens metropolim Pragam XVII. Kal. Julii inter sacra missarum solemnia regalibus fascibus indutum unxit in regem Wratislaum, et imposuit diadema super caput tam ipsius, quam ejus conjugis Suatauae cyclade regia amictae, clericis ac universis satrapis ter acclamantibus: Wratislao regi tam Boemico quam Polonico, magnifico et pacifico, a Deo coronato, vita, salus et victoria! Cosm.) Že král Vratislav korunu v jisté dni slavné nosil, o tom svědectví máme v Kronice Sázavské, ještoto se stalo, že korunu vsadil jemu jednou opat Sázavský, Božetěch, z čehož ostrá půtka povstala mezi biskupem

Pražským Kosmou a opatem (abbas praesumptuose agens, episcopo suo officium praeripuit quadam summa festivitate; nam regis capiti coronam imposuit, quod praesul suus Cosmas facere debuit).

Důstojenství královského dosáhl Vratislav II. osobními službami císaři prokázanými; podobně stalo se o sto let později knížeti Vladislavovi II.; také Vladislav II. obdržel důstojenství královské za osobní zásluhy, kterýchž sobě získal o císaře Fridricha I. Císař dal Vladislavovi právo koruny listem dne 18. jan. 1158 v Řezně vyhotoveným: „Wadizlao illustri ac strenuissimo duci Boemorum, ab insignia servitii ac devotionis tam ejus quam omnium Boemorum merita, honoris insigne quo avus et ceteri progenitores ejus, duces Boemiae, beneficio imperialis excellentiae ceteris ducibus praeeminebat, circulum vid. gestandi concessimus, et per eum omnibus successoribus suis in perpetuum.“ List tento císarský obsahuje zároveň bližší ustanovení, kdy král český korunou touto má se ozdobovati: „Decernimus itaque et irrefragabili lege statuimus, ut liceat praefato duci Boemiae Wadislao illis temporibus, quibus nos coronam et diadema gloriae portamus, in Nativitate Domini videlicet, et in Pascha et in Penthecosten circulum portare, et amplius in festivitate vid. Sancti Venceslai et sancti Adalberti, eo quod illas solemnitates propter patronos suos majori reverentia et celebritate tota Boemia veneretur.“ Korunu tedy nésti, bývalo za právo na veliké Hody Boží a na den sv. Václava i sv. Vojtěcha, dědicův země české. Konečně se v řečeném listu předpisuje řád při vkládání koruny: Sicut itaque celebratio et impositio coronae nostrae non debet fieri nisi per manus archiepiscoporum et episcoporum: ita et praefato duci Boemiae a nullo hominum circulus imponatur nisi a Pragense episcopo, Olomucense episcopo eorumque successoribus. Quod si forte Olomucensis defuerit, nihilominus Pragensis pro sede et dignitate excellentiori vices compleat amborum; similiter autem Olomucensis, si forte Pragensis defuerit. (Erb. 295.)

Řečený circulus byl opravdivá koruna, neboť takovou sám císař podal knížeti, dle slov letopisce Sázavského: „Accipe ex Dei gratia et nostra benevolentia tibi quam tradimus regni coronam et regiae potestatis et honoris dignitatem in regno tuo.“ Haec dicens, jussit proferri coronam auream, gemmis, pretiosis lapidibus mire adornatam (qua vid. ipse imperator in summis festivitatibus uti ferebatur?).

Potřetí opakovalo se povýšení knížete českého na krále, když

Filip roku 1198 posvěcen jest v Mohuči za krále římského, spolu pak knížete českého Přemysla Otakara I. králem učinil (venientes Moguntiam, ibi Philippus consecratur in regem Romanorum, simul et ducem nostrum creat regem Bohemiae, píše opat Jarloch). Vložení koruny na hlavu Přemyslovu stalo se nepochybně v Boppardu (quem et in praesentia sua consecratum Bopardiae coronari fecit, píše Godefr. Colon.). Na tento skutek vztahují se slova papeže Innocentia III., v listině dané dne 19. apr. 1204: Considerantes quod a nobili viro Philippo duce Sueviae te feceras coronari (Erb. 478).

Slavné a konečné uznání důstojenství královského děkují králové čeští stolci římskému, jenž r. 1204 za papeže Innocentia III. přiznal Přemyslovi důstojenství toto. Slova listiny té dané dne 19. apr. 1204 v Lateránu, znějí takto: Licet ante tuae promotionis tempora multi fuerint in Bohemia regio diademate insigniti, nunquam tamen potuerunt a praedecessoribus nostris romanis pontificibus obtinere, ut reges eorum in suis literis nominarint. Nos quoque tum praedecessorum nostrorum vestigiis inhaerentes, tum considerantes sollicite, quod a nobili viro Philippo, duce Sueviae, te feceras coronari, qui cum coronatus legitime non fuisset, nec te nec alium poterat legitime coronare, regem te hactenus non duximus nominandum. Verum cum ad monitionem apostolicae sedis et nostram, relicto duce Sueviae, ad charissimum in Christo filium nostrum illustrem regem Othonem, in Romanorum imperatorem electum, te converteris, usus consilio saniori, et ipse habet te pro rege; tam intuitu precum ejus quam tuae devotionis obtentu, regem te de cetero reputare volumus et vocare. Ku konci ukládá papež Přemyslovi aby se dal co nejdříve slavně korunovati od krále Oty (ut quantocius poteris, ab eodem rege Othone te facias solenniter coronari). Slavné korunování bylo se zatím stalo hned 24. aug. 1203 v Merseburku skrze legata Guidona.

Tím utvrzeno království v zemi české na všecka potomní století. Od těch dob co se knížectví české navždy proměnilo v důstojenství královské, minul starožitný obyčej nastolení knížecího. Syn krále Přemysla I., Václav, učiněn kralevicem ještě za živobytí otcova r. 1216; též korunován jest slavně na království ještě za otce, r. 1228. Obřad korunování nazýván také na „kralovstvo svěcení," poněvadž byl zcela církevní. Svěcení vykonáno na hlavním hradě království českého, na hradě Pražském, od metropolity českého, arcibiskupa Mohučského, i záleželo v posvěcení na království a ve vsadění koruny na hlavu královu (consecratio

regalis et diadematis impositio). Při této příležitosti dal sobě arcibiskup potvrditi právo, že jemu přisluší korunovat krále českého, čehož při Vratislavovi II. nebylo. List ztvrzovací, vydaný od obou králův přisvědčením biskupa Pražského i Olomúckého i županův zemských otištěn jest v Erb. Reg. č. 724. Od té doby nazýval se Václav I. až do smrti otcovy „rex junior," král mladší.

Velikolepá byla slavnost korunovací, když korunován Václav II. r. 1297. Král i královna zjednavše sobě napřed požehnání stolce papežského, přijali nejprvé svěcení a pomazání (sancta consecratione et unctione), potom korunování (legaliter insignitus et solenniter coronatus) před hlavním oltářem sv. Víta v kostele Pražském.

Zvláštního připomenutí zasluhuje udělování rytířstva, kteréž se dálo příčinou korunování. Toto udělování slulo pasování na rytířstvo, i záleželo v obřadech slavných. Přijímán rytíř do stavu rytířského (militia), a opásáván přitom pasem (cingulum militare, balteum militare), na němž přivěšen byl meč (militari gladio est accinctus). Pás vojenský (militiae cingulum) byl odedávna znamením čestným, neboť koncilium Mohučské za Rhabana Maura držané odsuzuje toho kdoby zabil kněze, ke ztrátě pásu tohoto (usque ad ultimum vitae tempus militiae cingulo careat, cingulum deponat). O Jaromírovi, Břetislavovu synu, jenž ustanoven byl na kněžství, vypravuje Kosmas, že byl již diakonem, když znechutiv sobě stav duchovenský, chopil se pásu rytířského a uchýlil se do Polska (sumpsit militare cingulum et aufugit cum suis sequacibus ad ducem Polonicum). Králové čeští, Václav I. i Přemysl I., mohou zváti se květem rytířstva, jemuž velikou věnovali oblibu. Královic Václav, prvé než byl korunován, pasován jest na rytířstvo (Rex militari gladio est accinctus et a Siffrido archiepiscopo extitit coronatus. 1228), sám pak Viléma hollandského, r. 1247 za krále římského vyvoleného, uváděl do sboru rytířův: Coram cardinali productus est W. armiger per regem Bohemiae, dicentem in hunc modum: Vestrae Reverentiae, pater almiflue, praesentamus hunc electum armigerum, devotissime supplicantes, quatenus Vestra Paternitas votivam ejus professionem accipiat, ut militari nostro collegio dignanter adscribi valeat. Kardinal vyložil Vilémovi, co jest rytíř (quod est miles), na to přijal přísahu od něho (jurando profiteor regulae militaris observantiam), král Václav dal mu zášijek a ordinoval ho za rytíře (ad honorem omnipotentis Dei te militem ordino, ac in nostro collegio te gratulanter accipio). Po

skončeném obřadu odbyl Vilém sedání s Přemyslem Otakarem, synem královým, nejprvé na dřevce, pak na meče, čímž se slavnost skončila. — Král Václav II. r. 1297 po skončenem korunování, v pondělí svatodušní, pasoval na Zbraslavi 240 pánů a vládyk království českého i ze mnohých jiných zemí, jakž vypravuje kan. František: Missa finita rex coronatus sceptrum manu tenens processit in circuitu fundamenti monasterii, ducentos et XL barones et nobiles regni Bohemiae ac multarum aliarum terrarum cinxit balteo militari, larga dona eis tribuendo.

Znaky korunovací již za krále Václava I. byly koruna, plášť, jablko a žezlo. Král ukázal se v plném ornátu královském r. 1249, aby u prostřed rozbrojů se synem svým osvědčil že posud jest králem; bylo to v den Nanebevzetí Panny Marie: Omnibus indutus ornamentis regalibus ad ecclesiam S. Francisci venit et coronam regalem per manus episcoporum Pragensis vid. et Olomucensis, capiti suo impositam suscepit, et sic clamyde regali indutus ac pomum et sceptrum in manibus gestando, missarum solemnia ecclesiam intravit auditurus (Cosm. Cont.) Při hostině potom následující konali důstojníci dvorští povinnosti své: Nobiles vero Boemiae secundum suorum officia beneficiorum, diverso gloriae apparatu ornati, decenter ad convivium ministraverunt. (Ib.)

§. 13. Číšnictví říšské.

Úřadové dvorští, u dvora byzantinského vzešlí, objevili se na západě hned u dvora králů merovinských, načež přešli i ke všem jiným dvorům jak knížat světských tak i biskupův středověkých. Bylit ze jména: Komornictví, stolnictví, číšnictví a maršalství. Názvy úřadův těchto byly dle časův rozličné, ale hodnost zůstávala jedna, ač tu neb onde jedna neb druhá mívaly vyšší přednost. Komorník slul zprvu cubicularius, později camerarius; stolník senescalcus, dapifer, siniscalcus; číšník buticularius, pincerna, scantio; maršal marescalcus, comes stabuli. Důstojnost tuto zastávali pravidelně mocnější pánové neb knížata v říši. Případný obraz hodnosti těch podává Ditmar, an dí r. 985, že Otto III. slavě po svém zvolení svátky velikonoční v Quedlinburce, měl podle sebe čtvero vévod, kteří jemu sloužili: Ubi quatuor ministrabant duces: Henricus ad mensam, Conradus ad cameram, Hecil ad cellarium, Bernhardus equis praefuit; spatřujeme zde stolníka, komorníka, číšníka a maršálka. Dle

Schwabenspiegelu stolník podával první mísu králové, maršálek nesl meč králův, komorník podával vody, a číšník první číši. Jakkoliv hodnosti tyto zastávány jsou od osob předních v říši, přece nelze říci, žeby před skončením XII. století určitě byly náležely tomu neb onomu, nýbrž přecházely s jednoho na druhého. Dle zprávy u Wittekinda byl Lothariorum dux camerarius, dux Alemanniae pincerna, Bojoariae dux marescalcus, Francorum dux dapifer, kdežto ve XIII. století nalezáme pořádek z cela jiný: Komorníkem byl markrabí braniborský, stolníkem falckrabí rýnský, maršálkem vévoda saský, číšníkem konečně král český: avšak byl i spor o to, nenáleží-li číšnictví vévodám bavorským, až přirčeno r. 1290 určitě králům českým.

Počátek číšnictví říšského při panovnících českých zahalen jest v šero posud nedosti objasněné. Mínění dějepiscú různí se. Jedni (jako Palacký a Tomek) kladou jej do časův knížete Soběslava I. (1126—40), jiní (jako skladatel rozpravy De archipincernatu a W. Grimm) do časů Vladislava II. (1140—73), Dalemil dokonce do časů Vratislava II. (1061—92). Zde potřebí promluviti prvé o jiné zprávě Dalemilově, o té totiž, žeby Boleslav I. podrobiv se Ottonovi I. přijal byl jistou nižší službu při dvoře: „Ciesař Čechy bojem pobi a zemju v dani porobi; knězu káza službu jmieti, kotel u dvora držeti," kterážto služba později žeby byla ustoupila číšnictvu: „Ciesař knězu ščít změni, úřad mu v dvoře proměni; že čeští kotel držechu, tú službú v dvoře slúžiechu: tehdy jeho kotla zbavi, a svým čiešníkem ustaví." Jest pravdě podobné, že (jak hned Vocel na to ukázal) řeč tato zakládá se na pověsti týkající se knížat polabských, kterým prý císař Jindřich II. podrobiv je sobě, nařídil že mají při hodech přinášeti kotel s masem z kuchyně ke stolu císařovu (Alberic. Mon. ad a. 1003); nesnadno zajisté uvěřiti, žeby služba tato byla uložena knížatům českým jako Boleslavovi I. a II., uvážíme-li zprávy, které o jich obcování s císaři máme; vypravujít letopisci němečtí na př. r. 973 o Boleslavovi II. českém a Mečislavovi polském, kterak přítomni jsouce při schůzi v Quedlinburce „consummatis pacifice cunctis, ditati muneribus magnis reversi sunt ad sua laetantes" (Ann. Saxo); r. 978: Ad imperatorem Ottonem II. venit in pascha Boleslavo (II.), qui honorifice susceptus magnisque muneribus ab imperatore oneratus rediit domum (Schafnab.); roku 984, kdež ve Quedlinburce Otto III. přijímán za krále: Huic Miseco (Mečislav polský) et Mistui (Mstěj bodrcký) et Boleslaus (český) duces cum caeteris

ineffabilibus confluebant, auxilium sibi deinceps ut regi et domino cum juramentis affirmantes (Ditm.); r. 985, kdež dvůr byl opět v Quedlinburce: Celebrata paschatis solemnitate in Q. a rege, ubi quatuor ministrabant duces: H. ad mensam, C. ad cameram, H. ad cellarium, B. equis praefuit; hic etiam Bollislaus et Miseco cum suis conveniunt (Ditm.).

Co se týče počátku číšnictví samého, tedy první řeč listinná jest o něm sice teprvé r. 1290, ale jiných zpráv letopisných není o něm z prvějších let nedostatek. Náhledy rozcházejí se hlavně v tom, počalo-li se hned za Soběslava I., v první, anebo za Vladislava II., v druhé polovici XII. století. Zajímavo ť přitom, že se zástupcové náhledu toho i onoho táhnou k jednomu pramenu, různě jej vykládajíce, totiž ke slovům listiny od 25. sept. 1290, kdež se stalo konečně narovnání o kurfirství i o číšnictví panovníků českých. Praví se tam, že úřad číšnický slušel hned dědům, pradědům, prapradědům a praprapra-dědům krále Václava II. (Haec vero jura, pincernatus et electoratus, nedum dicto regi et suis heredibus dicimus competere, sed etiam suis progenitoribus abavis, atavis, proavis et avis jure plenissimo competebant, ad principum, baronum, nobilium et procerum Imperii nec non veteranorum communem assertionem et concors testimonium); skladatel rozpravy De archipincernatu počítaje předky krále Václava II. podle doslovného znění listiny přichází k tomu že abavus krále tohoto byl prý Vladislav II. (patet, imperatorem, cum de majoribus Wenceslai, quibus pincernatus jus competierit, loquens, ultra abavum, qui Vladislaus modo fuit, non ascendat, eo ipso innuere, hunc esse illatae in familiam dignitatis autorem, qui a nullo alio quam Friderico I. pincernatus officium accepisse potuit); Tomek a Palacký zavírají zase, že praprapra-dědem rozuměti se má Soběslav I. Avšak nezdá se žeby se vyčtením svrchupoloženým mínila skutečná řada předků až k tomu neb onomu; podobnější jest, že tím chtěli naznačiti starobylost toho úřadu při knížatech českých vůbec, jakobys řekl, že jim přináležel od nepamětných časů; takovéto formule zajisté vyskytují se v těch časích i při jiných příležitostech a v jiných příčinách. I nemůžeme zprávě z r. 1290 pokud sama o sobě stojí, rozhodné přičísti důležitosti. — Jiný důvod bylo by výtečnější přátelství, kteréž měli císařové říšští k tomu neb onomu knížeti českému; ale tuť nová nesnáze nastává, ještoť Soběslav I. rovněž byl u veliké lásce Lothara jako Vladislav II. u Fridricha I. — Nám se zdá, že první z knížat českých, jenž obdržel číšnictví,

byl Vladislav II., a to z následujících příčin podrobnějších: Arnoldus Lubecensis jenž píše ve své Chron. Slav. o sněmu Mohučském r. 1184 za Fridricha I., praví tato slova: Officium dapiferi seu pincernae, camerarii seu mareschalci nonnisi reges vel duces et marchiones administrabant, kdež dle náhledu spisovatele De archipincernatu název reges nemůž vztahovati se než na Vladislava II., korunou královskou od Fridricha roku 1158 vyznamenaného. — K tomu přistupuje, co se dí v básni Graf Rudolf o sněmu říšském: Man saget joch, swenne in' durste, so schenke im ein riche künic, der ist kreftic unde vrumic, der trage von ime die crone, což se dle výkladu W. Grimma nehodí než právě na Vladislava II. — Též i Dalemil může býti svědkem, jehožto slova o Vratislavovi II. patrně vztahují se na Vladislava II.: Ciésař jeho svým čiešníkem ustavi. — Rozhodným důvodem vidí se nám ostatně chování knížete Vladislava II. za prvních dvou let panování Fridricha I. R. 1154 Fridrich, král nově zvolený, obeslal netoliko svá knížata ale i knížete českého ke dvoru svému, kteréhožto obeslání Vladislav II. jakožto věci prý nové, poslechnouti nechtěl (Fridericus plurimis suis principibus et duci Boemiae Merseburg curiam indicit, ad quam dominus dux Wladislaus tanquam novellae creaturae obaudire nolens, ire renuit. Vinc. Cf. list. cís. Fridr. z r. 1152. Erb. 289); nicméně na domluvu biskupa Daniela vypravil tam biskupa s některými pány českými. A již rok potom, 1155, praví týž kronista Vincentius, že Vladislav vešel v nejvyšší přízeň a lásku Fridrichovu (eodem anno Wlad. dux a rege Friderico in maximam recipitur gratiam). A hned roku následujícího 1156, spatřujeme Vladislava ve sboru knížat německých, což se nemohlo státi nežli že jemu důstojenství nějaké mezi knížaty uděleno jest; neboť není vědomosti žeby kníže český předtím býval sedával v radě knížat těchto. (Jednalo se o povznešení markrabství Rakous na vévodství a tu Fridrich de consilio et judicio principum, Wladizlao illustri duce Boemiae sententiam promulgante et omnibus principibus approbantibus, marchiam Austriae in ducatum commutavimus ecc. Erb. 292.)

Ve XIII. století králové čeští úřad číšnický beze všeho pochybenství zastávali; svědectví jest hojně o tom, zejména Sachsenspiegel (1224—35): „Die schenke des rikes die Koning von Behemen" (III. 57. 2.); Martinus Polonus: „Rex Bohemus pincernam agit;" Bromton: „Pincerna Boemus"; Chron. belg. k r. 1247:„ Rex Bohemiae, regis pincerna:" Alb. Stadensis: „Rex Boemiae qui pincerna est." — S číšnictvím spojeno bylo voličské právo při

volení králův, potomních císařův římských; a toto právo skutečně vykonávali králové čeští ve XIII. věku, jakž o tom níže bude jednáno. — Konečně sám spor, jenž povstal mezi Čechy a Bavory o úřad číšnický, rozhodnut r. 1289 a 1290 ku prospěchu králův českých; přiznáno ode všech knížat říšských, že jim přislušel úřad ten od dávných časův, i potvrzen jim na novo pro budoucnost.

§. 14. Volenectví říšské.

Panovníkům českým dostalo se ve XIII. století práva, že s jinými šesti knížaty říšskými, tak zvanými volenci (kurfirsty, electores) volili krále, potomního císaře římského.*) Jsou sice stopy že knížata čeští bývali při volbách panovníkův německých; jmenovitě volen Filip r. 1198 také hlasem krále českého a markrabí moravského (Erb. 451), Fridrich II. r. 1211 hlasem krále českého (rex Boemorum a primo inter alios principes specialiter prae ceteris in imperatorem nos elegit). Avšak právo jejich volenecké povstalo teprvé v XIII. věku, kde kurfirství vůbec teprvé trvanlivě založeno jest. Působením stolce římského, tedy přičiněním církve, vyvinul a utvrdil se obyčej, že volení krále přislušelo ne již obecnému shromáždění než toliko sedmi knížatům, a to sice těm kteří byli v držení úřadů dvorských, tak že sbor voličský skládal se: Z biskupa Mohučského jelikož kancléře zemí německých, biskupa Trevírského jakožto kancléře království arelatského a biskupa Kolínského kancléřelombardského; pak z palatina či falckrabí rýnského jelikož stolníka, vévody saského jelikož maršálka, krále českého jelikož číšníka a markrabí braniborského jakožto komorníka. Ještě sice r. 1247 dálo se volení vůbec, ne skrze sedm volenců, ale již tehdá jmenuje se král český mezi voliči: Abhorruit a creando novo rege Romanorum Bohemiae rex, Bavariae, Brabantiae ecc. duces; že král Václav I. skutečně byl při volení Viléma hollandského r. 1247, vidno i z toho, že ho uváděl mezi rytíře a že mu vkládal korunu na hlavu: Rex Bohemiae regis pincerna coronam argenteam capiti suo impressit ecc. Ale již Sachsenspiegel obsahuje ustanovení, že krále voliti mají biskupové Mohučský, Trierský a Kolínský, pak falckrabí Rýnský, vévoda saský, markrabí braniborský a král český, ač je-li podle pochození Němec. Toto ustanovení došlo uznání

*) Auct. vet. de benef. (z pol. XI. stol.): Rex quem eligunt Teutonici, cum Romam vadit ordinari, secum ibunt de jure sex principes qui primi sunt in ejus electione, ut pateat apostolico regis justa electio.

i v Římě, hned za papeže Alexandra IV. (1254—1261), neb píše se že právo voličské sluší: Moguntino, Coloniensi, Trevirensi archiepiscopis; comiti Rheni, duci Saxoniae, marchioni Brandenburgico, et septimus est dux Bohemiae, qui modo est rex. Konečného uznání došla zásada tato v bulle Urbana IV. od 31. aug. 1263, kdež se ustanovuje, že volenců jest sedmero: Principes vocem in electione habentes, qui sunt septem numero, mezi nimiž výslovně uveden i český král. Zároveň ustálilo se mínění že voličské právo těm přisluší, kteří zastávají úřady dvorské: Palatinus eligit quia dapifer est, dux Saxoniae quia marscalcus, et margravius de Brandenburg quia camerarius (Alb. Stad). Fuit institutum, ut per officiales imperii imperator eligeretur (Mart. Pol.).

Připomenouti dlužno, že volenectví králův českých pokládáno zprvu nikoli za bezvýminečné; Sachsenspiegel praví, král český že volí, ač je-li dle pochození Němec: Die schenke des rikes, die koning von Behemen, die ne hevet nene kore umme dat he nicht düdesch n'is; což Schwabenspiegel vykládá v ten rozum: Dise vier (t. j. volenci světští) sallen tiutsche man sin von vater unde von muoter oder von eintwederme; a Alb. Stad.: Rex Boemiae qui pincerna est, non eligit, quia non est Teutonicus; z čehožby šlo že král český neměl práva voliti, nebyl-li po otci a po máteři anebo aspoň po máteři Němec. Zatím papežové takových výminek neznali; také pravidlo toto zachováno nebylo při volbě na př. Viléma hollandského, kdež král Václav I., nejsa ani po matce Němec, volbu konal, ba což více, i korunu na hlavu Vilémovou vsazoval. Přemysl Otakar II. měl matku Němkyni, ne tak Václav II., a přece potvrzeno kurfirstství právě Václavovi II. dědičně.

Věc tato nicméně vážným je svědectvím, že volenectví vázáno bylo na osobu, nikoliv na zemi; teprvé zlatou bullou císaře Karla IV. přivázáno jest k území.

Druhá odchylka jeví se při volenectví panovníků českých v tom, že hlas jejich byl rozhodčí t. j. že při hlasech rovně rozdělených rozhodoval hlas český. Svědčí o tom slova kardinala Hostienského z časův pap. Alexandra VI. (1254—61), jenž dí, že krále českého k volení netřeba, leda když se hlasové různí (eum secundum quosdam non esse necessarium, nisi quando alii discordant), což jeden glossator Sachsenspiegelu vysvětluje v ten rozum, že král český jest rozhodčím, mittelmannem. Týž název opakuje se i u Dalemila, řkoucího že „ciésař krále svým čiešníkem ustavi, a když ciesaře budú voliti a budú-li sě děliti, jmá mezi volence vníti, a komu

dá, tomu býti.“ Tomu bezpochyby dlužno rozuměti tak, že král český byl v pořádku, ve kterém se hlasové dávali, poslední a závěrečný; však při volbě Richarda Cornwallského král český jak se dí v bulle Urbanově z r. 1263, po několika dnech teprvé hlasem svým přisvědčil (cui electioni per regem Bohemiae post paucos dies consensu praestito ecc).

Při volbě Rudolfa Habsburského vzešel spor o to, zdaliž úřad číšnický i spojené s ním právo volenecké nenáleží spíše vévodovi bavorskému? Rudolf přiznal je r. 1275 vévodovi bavorskému, avšak po nemnohých létech týž Rudolf číšnictví i volenectví přisoudil po právu králům českým, a to dědičně, tak že od té doby (r. 1290) pochybnosti žádné více nebylo, ani o číšnictví ani o volenectví.

§. 15. Údělý.

Opatřování mladších členův rodu knížecího dálo se v Čechách propůjčováním tak zvaných údělův neboli dílův; některá částka země, jedna župa neb několik žup dohromady, odevzdány jsou kněžicům na jistý čas k užívání, nikoliv ke správě anebo k samostatnému panování. Úděly české nebyly než životní opatření kněžicův, pročež také voleno za úděl právě výnosnější župy neb krajiny. R. 1162 prosil Soběslav krále Vladislava za úděl nějaký (ut ei tamdiu miseria in exilio passo aliqua portiuncula Boemiae detur, rogat. Vinc.). Knížata údělní požívali v údělu sobě daném všech důchodův, kteréžby jinak byly šly do komory knížecí, moc vládní neb panovnická byla přitom naprosto vyloučena. Úděly nebyly dědičné, alebrž propůjčovány a odjímány údělníkům podle vůle knížete zemského, ačkoliv se snaha po dědičném přenášení údělův i na potomstvo údělníka silně jevila, obzvláště na Moravě. Knížata údělní podřízeni byli knížeti zemskému. Dávali-li co z majetku zeměpanského, kteréhož užívali, muselo k tomu přistoupiti přivolení knížete. Za to však také údělníci netratili práv, která jim podle zřízení rodového přináležela; dokud na př. trval pořádek stařešinstva, táhli se mnozí právem ke stolci knížecímu, kteréhož také dosahovali. Knížata údělní sluli ostatně duces, principes jako na př. primus dux Moraviensis senior Otto, Omnes principes Moravienses, Venc. dux Moraviae 1160, Theobaldus dux Boemorum 1160, Cunradus princeps Moraviensium 1160. Úděl sám latině slul pars, česky diel (díl); čtemeť zajisté u Dalemila, že bylo Jaromírovi, synu Břetislava I., Hradecko držeti a za diel jmieti. Pars Olomu-

censis. Krátce slouly úděly na př. Plzensko, Hradecko (Dal.), Brněnsko (Vratislaus dux de parte Moraviae, quae vocatur Brninsko. Cosm. Cont. 1132).

Rozdílné od údělův bylo propůjčování krajin jménem léna neboli manství; příklady takového udělování jsou dva toliko a sice při Vitorazsku a při Sušicku. Vitorazsko dal kníže Fridrich r. 1185 hraběti Hadmarovi z Chuenringu (partem terrae nostrae Austriae adjacentem Withra videlicet, cum silva a fluvio Lusnitz usque ad alium fluvium qui dicitur Stropniz, jure beneficii concessimus et sine contradictione infeudamus, Erb. 385). — Sušicko dáno hrabatům z Luku (de Bogen, ab Arcu), když jeden z nich vzal sobě Ludmilu dceru téhož Fridricha za manželku (Albrecht). R. 1238 dává jeden z potomků Albertových kostelu Windberskému „ecclesiam in terra Bohemorum quae dicitur Schüttenhofen, cum villa adjacente Podmokel dicta" t. j. Sušice a Podmoklé; Otto falckrabí, vévoda bavorský, dává r. 1246 kostelu Dolno-Altaichskému decimas omnium bonorum nostrorum in cellariis et granariis Schutenhofen perpetuo colligendas.

1. V Čechách sloužily za úděl župy jedna nebo jich několik dohromady, jakž právě od knížete byly určeny, přičemž hledíno především k tomu aby dány byly župy výnosem zeměpanským znamenitější. Víme že za díl bývaly krajiny tyto:

Žatecko. Župu tuto velmi bohatou držel dle Kosmy Spytihněv, nejstarší syn Břetislava I., ovšem ještě za živobytí otcova (quum a patre sibi concessam Zatec habuerat provinciam). Dalemil to vztahuje sice na Plzensko, ale zpráva Kosmova jelikož starší přednosti zasluhuje. R. 1111 ustanovil Žatecko kníže Vladislav I. za díl bratru svému Soběslavovi (dedit ei civitatem Zatec cum omni ad eam pertinente provincia. Cosm).

Hradecko. Břetislav I. dávaje mladším synům svým Vratislavovi, Kunrátovi a Otě Moravu, vyhradil Jaromírovi na biskupství Pražské určenému, dokudžby nebyl biskupem, Hradecko za díl, jehož Jaromír skutečně také požíval (Když Hradecko držieše, jedno městišče sie mu lubieše: na tom miestě dvor postavi, jmě Jaroměř mu ostavi. Dal.). R. 1115 ustanovil kníže Vladislav I. Hradecko se čtyrmi okolními župami bratru Soběslavovi za díl (dat ei civitatem Gradec et totam circa adjacentem cum quatuor castellis provinciam Cosm.). R. 1154 dáno Hradecko Oldřichovi synu Soběslava I., od Soběslava II. jménem údělu (cui nostrum Gradec ultra Albim cum suis appenditiis in beneficium tribuitur. Vinc.).

Zálabí t. j. veškeré za Labem ležící župy až k horám Krkonošům; tento kraj dostal se r. 1117 od Bořivoje II. Vladislavovi I., stolec jemu postupujícímu (dat fratri Vladislao dimidiam sui ducatus partem quae sita ultra fluvium Labe tendit ad aquilonem. Cosm.).

Župa Kúřimská, Čáslavská, Chrudimská a Vratislavská sloužily za díl Děpolticům, a to počínajíc Děpoltem II., o němž se dí r. 1189 že přejal své župy (Theobaldus recepit provincias suas), což se vysvětluje další zpravou: Theobaldus filius olim Theobaldi ducis, qui de permissione ducis Friderici (pan. 1173—89) per quartam partem Boemiae tenuit principatum. (Sil.) Následníkem v údělu tom byl syn Děpolt III. jenž r. 1207 slove dux Caslavensis et Hrudimensis et Wratislaviensis (Erb. 499).

Plzensko. R. 1224 podpisoval se kněžic Václav, syn Přemysla Otakara I., nápotomní král, dux Plizensis et Budesensis, kdežto bratr jeho mladší Vladislav byl markrabím moravským.

2. Povýtečně dávána země moravská v úděly, a to hned od prvních let XI. století. Byvši od Oldřicha v celosti udělena Břetislavovi za knížectví údělné, rozpadávala se později na menší a menší části údělné, z čehož na jedné straně vynikaly veliké truchlivé spory mezi vrchními knížaty českými a údělnými rody moravskými, na druhé pak straně vzrůstala samostatnost Moravy a nezávislost její od Čech.

Oldřich osvobodiv pomocí syna Břetislava Moravu od Polan, kteří ji byli za Boleslava polského spolu s Čechy osadili, dal ji Břetislavovi za úděl (pater sibi totam illam terram tradiderat in potestatem, fugatis cunctis de civitatibus Poloniis). Břetislav pojav Jitku za manželku bez meškání odebral se r. 1021 na Moravu (illico cum nova nupta recta via proficiscitur in Moraviam). R. 1030 měl Břetislav válku s Uhry, jež na hlavu porazil a do Uher vtrhnuv všechnu krajinu až ke Střehomu poplenil.

Břetislav I. stal se r. 1037 knížetem českým, i rozdělil Moravu mezi syny své druhorozené Vratislava, Kunrata a Otu v ten spůsob, že Vratislav obdržel jednu polovici a Kunrat s Otou druhou polovici (Moraviae regnum, quod dux Br. inter filios suos dividens, partem dimidiam Vratislav, partem alteram Conrado et Ottoni dederat. Cosm.).

Spytihněv II. následoval po Břetislavovi ve knížectví r. 1055 a nechtěje déle Moravu nechati za úděl, Vratislava Olomúckého přinutil k útěku do Uher, Kunratovi a Otovi, odejma jim úděl Brněnský, propůjčil za náhradu onomu hodnost dvorského lovčího, tomuto hodnost dvorského kuchaře (Vratislaus secessit in partes Pannoniae relicta conjuge Olomucz in urbe; Spitignev postquam ad suum placitum omnia ordinavit in Mora-

via, fratres suos accepit ut essent secum in curia, Conradum praeficiens venatoribus, Ottonem vero posuit super pistores atque cocos magistrum. Cosm.). Avšak po nedlouhém čase z opatrnosti vrátil Vratislavovi úděl jemu od otce prvé udělený se všemi hrady zase (revocat eum de Ungaria et reddidit sibi civitates, quas ei antea pater suus dederat in Moravia. Cosm.).

Vratislav II. jak mile se po smrti Spytihněvově knížetem stal v Čechách, rozdělil Moravu mezi mladší bratry své Kunráta a Otu, dada Otovi východní polovici, kterou byl sám držel t. j. Olomucko, Kunrátovi pak západní t. j. Brněnsko. (Vratislaus confestim Moraviae regnum inter fratres suos dividit per medium, dans Ottoni orientalem plagam quam ipse prius obtinuerat, occidentalem vero quae est versus Theutonicos, dat Conrado, qui et ipse sciebat theutonicam linguam. Cosm.) Když pak roku 1086 Oto Olomúcký zemřel, udělil kníže Vratislav úděl Olomúcký pomina synův Otových Svatopluka a Otíka, svému synovi Boleslavovi, ačkoliv druhý bratr údělný Kunrat podporoval v té věci syny Otovy. Z čehož nastala trpkost mezi Vratislavem a Kunrátem r. 1091. (Vratislaus valde iratus est contra fratrem suum Conradum, quia is favebat parti filiorum fratris sui Ottonis, quibus expulsis de paterna hereditate (?) filio suo Boleslao rex urbem Olomuc et alias civitates tradiderat. Cosm.) I chtěl Vratislav také Kunráta zpuditi z údělu jeho Brněnského a táhl válečně na něho i před Brnem se položil, ale tu nastalo úplné se smíření.

Kunrát I., stana se po smrti krále Vratislava knížetem českým r. 1092, příliš krátce panoval, abychom věděli jaký pořádek on učinil v příčině údělů na Moravě; zdá se, že synové jeho zůstali v držení Brněnska.

Břetislav II., syn Vratislavův, jenž téhož r. 1092 po smrti Kunrátově následoval na knížecím stolci českém, dal r. 1097 Oldřicha syna Kunratova jeti a u vězení dáti; ale ještě ostřeji vystoupil proti Oldřichovi a bratru jeho Litoltovi r. 1099, tak že oba prchajíce před ním pustili mu hrady některé údělu Brněnského. Břetislav II. osadil hrady tyto lidem svým a poručil je mladšímu bratrovi svému Boleslavovi. (Bretislav castra metatus est juxta urbem Brnen; erat enim valde iratus filiis patrui sui Conradi Odalrico et Lutoldo. Qui fugientes a facie ejus oppilaverunt se in munitis oppidis et mittentes tradunt ei caeteras civitates, timentes ne hostiliter devastaret terram; interea Bretislav dispositis praesidiis per civitates quas sibi tradiderant, eas fratri suo Borivoj committens reversus est in Bohemiam. Cosm.) Zatím po smrti Boleslavově r. 1090 byli v držení údělu Olomúckého synové Otovi, Svatopluk a Otík, o nichžto se praví že byli i s mátí svou Břetislavovi II. poddáni a věrni (multum obedientes duci erant et fideles). R. 1100 slavil Bořivoj sňatek svůj velmi hlučně na hradě Znojmě.

Bořivoj zanechal po smrti Břetislavově Moravu, ješto se stal kníže-

tem českým r. 1100, toho jména II. Ihned pozdvihli se synové Kunratovi, Oldřich a Litolt, aby se údělů svých zmocnili; také se jim povedlo, vypuditi posádky Bořivojovy ze hradův r. 1101; Oldřich nadto vystoupil co praetendent stolce českého proti Bořivoji, kterému však údělní knížata Olomúčtí Svatopluk i Otík v těch bězích zachovali věrnost (Odalricus et Lutoltus expulsis praesidiis de Moravia quae ibi Borivoj abiens reliquerat ob custodiam, rehabuerunt civitates suas. Cosm.). Svatopluk Olomúcký stal se knížetem českým r. 1107 i nechal úděl Olomúcký bratru svému Otíkovi, kterýž se jak z potomních příběhů vidno, nezachoval Vladislavovi I. po Svatoplukově brzké smrti r. 1109 na stolec český posazenému.

Vladislav I. povolal r. 1110 Otíka Olomúckého na sněm do Sadsky, kdež ho jeti kázal a na Vyšehradě i Křivoklátě po tři léta věził. Kosmas, jenž byl na Sadsce osobně přítomen, klade Vladislavovi tento výrok do úst: Volo castigare eum ut castigatus resipiscat et cognoscat atque sui posteri discant, quod terra Moravia et ejus dominatores semper Bohemorum principis sint sub potestate, sicut avus noster p. m. Bracislaus ordinavit, qui eam primus dominio suo subjugavit. Příležitostně dává se tu návěstí že Sekyř-Kostel neboli Podivín služel k údělu Olomúckému, ještě trh tamní darován od Oty I. a Eufemie choti jeho kapitole kostela Pražského (Otto II. nobis interdixerat forum in villa Sekyr-Kostel, quod pater suus et mater pro remedio animarum suarum Deo et sancto Wenceslao nobis famulantibus perpetuo habendum tradiderant. Cosm.). R. 1113 dal Vladislav bratrovi svému Ottovi v úděl polovici Moravy, kterou měl prvé po smrti Svatopluka bratra (fratri suo Ottoni quam olim post obitum fratris sui Svatopluk habuerat, reddidit dimidiam totius Moraviae cum suis civitatibus provinciam. Cosm.) R. 1115 udělil Vladislav úděl Brněnský bratrovi svému mladšímu Soběslavovi, neboť oba synové Kunratovi svrchujmenovaní, Oldřich i Litolt, byli zemřeli a synové jejich ještě v mladičkém se nacházeli věku (Odalrico ducis Conradi filio mortuo, fratre vero ejus juniore Lutoldo olim antea similiter mortuo, filiis autem illorum adhuc aetate parvulis, dux Vladislaus germano suo Soběslao dat totam illam cum suis civitatibus provinciam, quam quondam pater praedictorum fratrum Conradus habuerat. Cosm.). Avšak již r. 1123 rozhořil se kníže na Soběslava, táhnul proti němu polem, vypudil ho z Moravy a odňal mu úděl Brněnský. O údělích učinil pak pořádnost takovou, že Kunratovi synu Litoltovu dal Znojemsko (redidit Conrado filio Lutoldi hereditatem suam) a Otíkovi Olomúckému, bratrovi Svatopluka druhdy knížete, také onu část kterou byl měl Oldřich bratr Litoltův t. j. Brněnsko (partem autem quartam illius regni, quam tenuit tetrarcha Odalricus, frater Lutoldi, addidit Ottoni Svatopluk ducis fratri).

Soběslav, stana se knížetem českým r. 1125, bez meškání táhl na Moravu, Brněnsko odejmul Otíkovi a dal je synu Oldřicha druhdy Brněnského, Vratislavovi (ablata Ottoni provincia Udalrici restituit filium ejus Vratislaum in paternam sedem). Otík uchýlil se z Moravy do Řezna a Soběslav poplenil úděl jeho Olomúcký (vastavit Moraviam partem Ottonis). Po nemnohých letech kázal však Soběslav netoliko Kunrata Znojemského, ale i Vratislava Brněnského jeti a u vězení dáti 1128, kdežto Václav syn knížete druhdy Svatopluka, lásky Soběslavovy požívaje v pokoji držel úděl Olomúcký; v Olomúčtě (in Olomucensi parte) slavena r. 1138 svatba Marie dcery Soběslavovy, se synem Leopolda rakouského. R. 1130 vrácen úděl Brněnský Vratislavovi; též i Kunráta nalezáme r. 1134 v držení Znojemska opět a obadva knížata ve zvláštní lásce Soběslava panujícího. S Vratislavem a Kunratem měl biskup Zdik nesnázky nějaké hned r. 1136 o Blánsko, kdežto Ota Olomúcký držel stranu biskupovu.

Vladislav II., dosazený r. 1140 na stol český, měl hned r. 1142 válku s Kunrátem II. Znojemským, kteréhožto mocná strana chtěla míti knížetem. Vladislav vzkázal Kunratovi a Vratislavovi po pánech sobě věrných, aby úděly své věrně držíce ničehož proti němu nepodnikali (quatenus terras quas ab eo habeant, fidei ei sub juramento promissae memores, in pace teneant, nec illorum exulum pravo consilio acquiescant). Též i Otu Olomúckého, jemuž byl vrátil úděl Olomúcký, po Zdikovi ke věrnosti napomínal; ale marně. Vladislav ostatně, zvítěziv v té při pomocí Kunráta krále, pomstou nastoupil na všecka tři knížata moravská, zemi hrozně poplenív (Vinc.); nicméně prostřednictvím biskupa Zdika smířil se zase s nimi a nechal jim díly jejich (et provincias suas licet devastatas habere permittuntur. Vinc). R. 1145 přepadl Kunrat biskupa Zdika lstivě na cle Úsobrněnském, začež v klatbu dán a od knížete Vladislava z dílu svého Znojemského mocí zbraně vypuzen, ke králi římskému se uchýlil a knížete o navrácení dílu svého prosil (ad regem se confert et pro restitutione suae terrae ducem Bohemiae rogat ac eum suppliciter expostulat, cujus precibus dux motus Conrado terram licet devastatam restituit. Vinc). B. 1169 jmenuje se údělným knížetem Olomúckým Fridrich, Vladislava krále syn, jenž r. 1173 posazen jest na stol český (dux Olomucensis provinciae. Erb. 329).

Za Soběslava II. byly úděly moravské v držení Oldřicha a Václava bratří Soběslavových, pak Kunrata III. Znojemského a Spytihněva Brněnského (1174 quo duces Oldericus, Wacezlaus et Cuonradus Moraviam gubernabant; dux Spitigneu. Erb. 341, 342). R. 1176 vypukla různice mezi Kunratem Znojemským a knížetem Soběslavem, nevědomo proč, a to v míře takové že se Kunrat již mínil spojit s Jindřichem rakouským

proti Soběslavovi, s čeho však přímluvami mocných osob sešlo; naobrat spolčil se Kunrat se Soběslavem proti Jindřichovi a poplenili Rakousy dvakráte po sobě (Chron. Sil.). Soběslav II. dal za to Kunratovi k údělu Znojemskému také úděl Brněnský. Avšak již r. 1177 rozpadli se oba zase, tak že Soběslav II. netoliko Brněnsko, ale i Znojemsko Kunratovi chtěl odejíti (ut cui prius dederat terram Bernensem, nunc velit non solum datam retrahere, ipsumque si posset vita privare, atque etiam suam Znoymensem invadere.). Kunrat spojen jsa s Rakušany přemohl voj Soběslavův a pronásledoval vůdce Václava až ke hradu Olomúci (Sil). Na počátku r. 1179 spojil se Fridrich ssazený s Kunratem Znojemským proti Soběslavovi, aby ho svrhli, což se jim bitvou na Bojišti u Prahy také povedlo.

3. Ve druhé polovici XII. století začalo se vyvíjeti postavení Moravy pod titulem markhrabství. Sami počátkové markhrabství skrývají se ve tmách posud nedosti osvětlených; nebylo zprvu než důstojenstvím a titulem, teprvé po některém čase rozuměno mu v ten smysl, že Morava má být země s Čechy sice spojená, ale potud samostatná, že bude udělována o sobě co země zvláštní.

Zdálo by se že na počátek samostatného postavení Moravy ukazuje první stopa dvoru; mluví se zajisté za Fridricha syna krále Vladislava II., když držel úděl Olomúcký 1169, o zvláštním kancléři země moravské: De Moravia Wolius — Volíš cancellarius ejusdem provinciae (Erb. 329); avšak zřízení toto minulo s osobou Fridrichovou, aniž se pak opakovalo až za markhrabí Vladislava Jindřicha po r. 1200. — Název „markhrabí moravského" vyskytuje se poprvé r. 1179—80, a sice v listině císarské, vydané v rozepři mezi Rakousy a Čechy příčinou hranic Vitorazských; při tom byli kromě knížete Fridricha českého také Ota hrabě moravský (Otto comes de Moravia, jinak Kunrat Ota Znojemský) a Přemysl markhrabí moravský (Primezla marggravius de Moravia. Erb. 367). Podlé této vědomosti bylby prvním markhrabím moravským Přemysl, mladší bratr Fridricha knížete, nápotomní král toho jména I. Ale zpráva tato jest osamělá, aniž co bezpečnějšího zvěděti lze.

Jinak bylo r. 1182. Toho roku Čechové, nejsouce spokojeni s vladou Fridricha knížete, vytiskli ho ze země a povolali řečeného údělného knížete Kunrata Otu Znojemského na stol. Císař Fridrich, ku kterémuž se vypuzený kníže uchýlil o pomoc, předvolal pány české do Řezna, kam když přišli, poručil nanosit seker do síně, jakoby je mínil dáti postínati; čehož zhrozivše se páni,

poslušenství učinili Fridrichovi knížeti a přivedli ho nazpět do Čech. Přitom vyřknul císař, že Fridrich má míti Čechy, Kunrat Ota Moravu (Friderico Boemiam reddit, Ottonem Moravia contentum esse praecipit. Sil.)

Kunrát Ota vykládal toto poručení v ten rozum, že Moravu drží ne již z rukou a z dání knížete českého, ale z propůjčení císaře římského, i nazýval se nepochybně markhrabím. Avšak takého odcizení kníže český snésti nemoha, zdvihl r. 1185 na Kunráta válku (pro alienatione Moraviae, quam non ab eo, sed de manu imperatoris tenere gestiebat). Přemysl přemohl Kunrata, tak že tento se poddal a na dvorci knížecím Kníně smířen jest s Fridrichem (1186); nicméně titul markhraběcí nesl i dále, jakž vidíme z listin r. 1187 (Otto marchio Moraviae). Jak se Kunrat stal ostatně knížetem českým, spojoval tuším obojí důstojenství ve své osobě nerozdílně (1189—91).

Když po jeho smrti biskup Pražský, Břetislav Jindřich, opřel se s prospěchem proti knížeti Václavovi a vyžádal knížectví české mladšímu bratru Fridrichovu, Přemyslovi, ujednal to zároveň u dvora císarského, že Moravu dostal Přemyslův bratr Vladislav (cognatis suis Primislao et Vladislao, illi ducatum Boemiae, alteri vero Moraviam obtinuit, Jarl. 1192). Avšak když Přemysl svržen a biskup Břetislav sám učiněn knížetem, odňal Moravu Vladislavovi válečně (terram Moraviam sive castra terrae suo dominio subjugavit. Ib. 1194) a nazýval se „knížetem českým i markhrabím moravským" (dux Boemorum nec non marchio Moraviae. Erb. 424) Vladislav držán v Praze až do smrti knížete-biskupa Břetislava, stal se r. 1197 sám knížetem českým, ale hned téhož roku postoupil knížectví bratru staršímu Přemyslovi, kterýž mu za to odevzdal Moravu, tak, aby oba stejně panovali, Přemysl v Čechách, Vladislav na Moravě, a aby jim jako jedna duše bylo i jedno panství nerozdílné (sub tali forma compositionis, ut ambo pariter ille in Moravia, iste in Bohemia principarentur, et esset ambobus sicut unus spiritus, ita et unus principatus. Jarl. 1197). Vladislavem Jindřichem počíná se pravidelná řada markhrabat moravských.

O moci a postavení kterou měli markhrabata do konce XII. století, přetěžko jest, určitého pojmu sobě zjednati. Listiny nás poučují že za prvních markhrabat trvalo staré zřízení údělné v plné síle své; v týž čas vládli údělem Olomúckým až do svých smrtí r. 1200—1201 bratří Vladimír a Břetislav, synové Oty III. Olomúckého, kdežto Brněnsko nacházelo se v držení bratří Spy-

tihněva a Svatopluka, synů Vratislava druhdy Brněnského, až oba r. 1200 zemřeli. Na popraží XIII. věku ztenčen je rod Přemyslovců (kromě linie Děpolticů) na čtvero očí: Přemysla a Vladislava, kteřížto bratří k nemalému prospěchu svému zachovávali přátelství.

Morava, ač byla od počátku XI. století částkou panství českého, nikdy přece nepozbyla jisté samostatnosti vedle Čech; jednak trvala památka říše druhdy Svatoplukovy bez přítrži dále, jak nás o tom poučuje letopis Kosmův s jedné a kronika Dalemilova s druhé strany (drbiu v Moravskú zajíti, bych mohl k svej řeči přijíti, kakoť jest koruna z Moravy vyšla, kak ta země k Čechám přišla); za časů krále Přemysla II. věděli dobře o arcibiskupství druhdy moravském; závod údělův přispíval výdatně k tomu, aby se Morava vždy pocitovala v jistém postavení samostatném, neboť knížata údělní pilně hleděli k tomu, aby díly jejich dědičně se přenášeli s synův jejich na vnuky; též i založení samostatného biskupství moravského, dílo, jenž králi Vratislavovi II. za původ svůj děkuje, nemálo přispívalo k udržení vědomí samostatnosti moravské; když tedy císaři Fridrichovi I. zlíbilo se učiniti Moravu markhrabstvím, byla k tomu půda od dvou skoro století již připravena. Avšak jeden pozůstatek starého řádu na Moravě nepřemohlo ani prohlášení Moravy za markhrabství, ani dlouhověké držení té země v ruce jednoho markhrabí, totiž rozdíl země na dvě hlavní části, Olomúcko a Brněnsko; podnes má Morava vlastně dvé hlavních měst, Olomúc a Brno; že i soudy zemské byly dva a desky zemské dvojí, není neznámo. Ostatně markhrabství ve XIII. století nerozdílně spojeno bylo s královstvím, a markhrabata jmenováni jsou od králův českých, Vladislav Jindřich II., Přemysl, Vladislav III., Přemysl II.

§. 16. Dvůr knížecí.

Knížata čeští měli hned před skončením X. století družinu dvorskou, v XI. pak opatřili se důstojníky dvorskými, podle vzoru byzantinsko-franského. Počátek důstojenství dvorských klademe do časů Spytihněva II., jenž r. 1055 bratry své mladší učinil lovčím jednoho (Kunrata) a správcem kuchyně druhého (Otu): Fratres suos accepit, ut essent secum in curia, Conradum praeficiens venatoribus, Ottonem vero ponens super pistores atque cocos magistrum (Cosm.). Za krále Vratislava II. (1061—92) a za knížete Bořivoje r. 1110 zjevuje se palatinat neboli županství dvorské,

které však žádného trvání nemělo a po r. 1110 vícekrát se neobjevuje; palatinem byl r. 1061—67 mocný župan Kojata Hrabišic qui tunc temporis primus erat in palatio ducis, comes palatinus; pak Vacek z obecného rodu na Moravě pošlý, palatinus comes 1110. Přílišná moc která se k důstojenství palatina připojovalo, přivedla je jak se zdá, do koncův, a tak minula v Čechách hodnost dvorská, jenž v říši římské i v království uherském a polském velikého došla významu. Jiná hodnost dvorská, mečnictví (ensiferát), objevuje se poprvé r. 1099, kdež Břetislav II. sestřence svého Boleslava mečníkem učinil; hodnost tato udržela se i do pozdějších století. R. 1130 uvozují se následující důstojenstva dvorská vlastně tak řečená, a to v pořádku jak jsou postavena: Komornictví (camera), stolnictví (mensa) a maršalství (agazonia), k čemuž přičísti sluší ještě číšnictví (pincernát).

Důstojenství dvorská která se v Čechách trvanlivě vyvinula, jsou tato:

Komornictví (camera). Komorník či komoří dvorský (camerarius, cubicularius), zastával službu při osobě knížete samého, z čehož pocházelo, že býval důvěrníkem knížecím, přední osobou při dvoře. Takoví byli zejména Vít Želibořic r. 1088 (camerarius regis Wratislai. Cosm.); r. 1098 camerarius Bretislai II. vůbec; za Soběslava II. camerarii Petr a Smil, r. 1160 Nemoj cam. regis, 1165 Ctibor, Bohuslav, Vojslav, r. 1196 summus camerarius Grabissa, což předpokládá vznik úřadu podkomořího (subcamerariat), jakož se skutkem nalezá r. 1187 podkomoří Diviš (haec statuta in foro per fidelem nostrum Divis subcamerarium publico preconio proclamari jussimus. Erb.). Komorníky či komoří tyto rozlišovati sluší od komorníkův, kteří byli při soudech jak župních tak i při soudu dvorském.

Stolnictví (mensa, dapiferát). První známí stolníci (dapiferi) jsou r. 1144 Conradus, 1160 Kochan, 1169 Vítek a j. R. 1249 uvozuje se beneficium dapiferorum mensae regalis, což předpokládá důstojenství podstolího (subdapiferát), jakýmž roku 1211 slove Soběhrd, subdapifer regis, a j.

Číšnictví (pincernát). Prvním známým číšníkem byl r. 1147 Budislav, pak 1160 Wetzelo, 1176 Dlugomil, 1199 Zdeslav a j. Rokem 1194 vzešel úřad podčešího (subpincernát).

Maršalství (agazonia, officium agazonis, officium marescalci). Maršalkem byl r. 1148 Jurik (agazo), 1160 Vojslav ag. regis a j. R. 1228 zjevuje se podkoní (Vojcek podecoing), r. 1222 marescalcus junior.

Mečnictví. Mečník latině slove ensifer, též i gladiator. R. 1099 učiněn mečníkem Břetislavův sestřenec (factus et B. ensifer avunculi sui. Cosm.), s dotací 100 hřiven stříbra a 10 hřiven zlata z poplatku polského (constituit Bracislaus, quatenus ensiferae dignitatis pro ministerio C marcas argenti et X auri talenta habeat.). Jiní mečníci byli r. 1183 Přibislav ensifer, 1195 Načerat gladiator ducis Boemiae, 1219 Marquardus ensifer a j.

Tím se zavírá řada služeb dvorských vlastně tak řečených; k těm přistupují četné jiné služby rozličného rodu a sice:

Vládařství. Vládař (villicus) spravoval důchody z hospodárstva plynoucí, i náležel mezi důvěrnější osoby knížete; známý vládař jest Zderad, krále Vratislavův, zabitý r. 1091 před Brnem a j.

Lovectví. Lovčí dvorský slove curiae venator, magister venatorum, jemuž podřízeni byli četní lovčí po hradech a po dvořech knížecích. R. 1183 slove lovčím Matheus magister venatorum, 1185 Grabiša summus curiae venator, 1189 Wetzel venator, 1195 Wilalmus venator curiae atd.

Soudství. První stopa soudího dvorského (judex curiae) vyskytuje se v listině Teynské z r. 1101, kdež obsaženo ustanovení, chce-li kdo hosti neboli kupců dvoru Teynského soudně pohánětí, příslušným k tomu soudcem že jest sudí dvorský (hospites conveniuntur coram nostro judice). R. 1170 výslovně jmenuje se sudím dvorským Zvěst (judex curiae regis Boemorum), po němž následovali Čéč judex curiae 1175—77, Jan 1180—87, Předota 1189, Ratibor 1192—99, Budivoj nejvyšší sudí dvorský, summus judex curiae regalis 1205—13, což předpokládá podsudího dvorského, jakýmž r. 1212 jeví se býti Ctibor judex curiae; Dalebor 1216—22 major justitiarius (tak zvaný v listině papežské), vedle něho a po něm Zaviše judex 1222—29, Albert ze Slivna 1237—38, Pomněn judex regis Bohemorum 1254. — Pravomocnost sudího dvorského rostla výjimkami, totiž vyjímáním některých tříd obyvatelstva nebo některých činů soudních z obecné pravomocnosti soudů župních a soudu zemského. V privileji daném r. 1178 osadníkům německým v podhradí Pražském vyhražuje se soud nad některými zločiny, jako zabití, krádeže, zpáchány-li od Němce, soudu knížecímu (de homicidio judicare pertinet ad principem; si fur Teutonicus est, tunc princeps eum judicabit). R. 1187 udělil kníže Fridrich kapitole Vyšehradské právní moc v újezdu jejich tak zvaném Svatavinu, s doložením takovým, kdyby kapitola některé rozepře a viny sama souditi nechtěla, že má rozhodovati sudí dvorský (et si ali-

quas causas judicare noluerint, sicut est homicidium, tunc judex curiae principis qui dux Bohemiae fuerit, judicabit). Podobná ustanovení opakují se v létech nápotomných. Na závěrku XIII. věku kdež právo manské většího došlo rozsahu, přikázáno soudu dvorskému soudní záležitosti manské.

Kanclérství, důstojnost požadující velkého vzdělání literního i politického, ježto kancléřové pravidelně písemná jednání politická na starosti měli. První známí kancléřové jsou: R. 1140 Jurata cancellarius ducis Zobezlai, probošt kostela Pražského, ssazený r. 1142 z příčin kanonických; r. 1144 Alexander diaconus, Vyssegradensis ecclesiae praepositus et cancellarius; zemřel konaje poselství ke dvoru byzantinskému; po něm následoval Bartholomaeus, ducis Vladislai cancellarius, jenž na křižáckém tažení r. 1148 v turecké přišel zajetí; od r. 1156 do r. 1178 zastával kanclérství slavný probošt Vyšehradský, Gervasius, regalis palatii cancellarius, vir magni consilii a j.

Písarství neboli úřad notárský. První známí notarové neboli písaři dvorští (curiae notarii) jsou: R. 1164 Martinus clericus honestus, eloquens, miláček krále Vladislava II., synovec kancléře a probošta Gervasia, jenž r. 1164 poslán jest v poselství k císaři řeckému; Po něm r. 1170 Florianus canonicus Pragensis et notarius regni (regis?) Boemorum; 1182 Heinricus notarius ducis; 1183 Rapota scriba, 1192 idem notarius, 1203 Benedictus scriptor, 1204 idem notarius regis et Pragensis canonicus atd.

Podobně jako dvůr knížete, opatřen byl i dvůr kněhyně neb královny hodnostmi dvorskými; známe komořího králové Sazemu, stolníka Vojslava, maršálka Fridricha, sudího Reinharda z rozličných let. Také i dvůr markhrabat moravských vykazuje hodnosti takové ve XIII. věku, jenž byli 1239 lovčí dvorský (venator curialis), 1236 podkomoří, stolník, maršálek, číšník.

Hodnosti tyto dvorské neradno másti s úřady župními nebo zemskými, ač názvy některé podobně znějí, jako komorník, sudí, písař.

Jiné vynikající osoby dvoru knížecího byli almužníci, (dispensatores, gratiarii), peněžníci (monetarii), lékaři (medici, physici), pěstounové či vychovatelé knížecích dětí (paedagogi), pěvci (joculatores), komorníci či osobní sluhové knížat (ministri camerarii), kuchaři (coqui), kojné (nutrices), jež buď potřeba nebo zábava držela při dvoře. Známí pěstounové jsou Pavlík, vychovatel Vladislava, zabitý r. 1100 pod hradem Rakousy; pěvci

za Vladislava II. Dobrata 1167, za Soběslava II. Kojata, za Václava I. Kunrat, za Přemysla II. Zunglo neb Zungelmus; almužníci r. 1182 Groznata Calvus, r. 1282 Prosinko gratiarius regis Otakari, officialis cui rex commiserat curam pauperum; peněžníci r. 1207 Driloth monetarius, r. 1234 Brumo monetarius regis a j.

Úřady a hodnosti dvorské měly vykázané sobě statky.

K úřadu stolníka náleželo na př. 11 poddaných ve vsi Kuromrtvicích, dědiny Buděhostice, Nautomice a Žehrovice, částka vesnice Neosvětel (Nůslí): 1224 Villae ad regiam mensam in victualibus dandis specialiter pertinentes, 1249 Kuromrtvici 11 homines nostros ad beneficium dapiferorum mensae nostrae pertinentes, 1250 ad mensam regiam pars villae Nůsle 1185, in villa Lunechovicz partem quae ad mensam meam spectat; 1241 lanei cum molendino et piscatoribus in Svitavia juxta Brunam sita qui ad beneficium dapiferi pertinebant; 1239 ad mensam dominae marchionissae duas terras respectum habentes ecc. — Lékaři měli čtvero vesnic od knížat sobě vykázaných a sice: Lelovo a Strelici, quae a Přemysl I. dicebantur villae medicorum, quas villas cum duabus aliis sc. Letin a Kbelnice, nostri contulerant praedecessores medicis (dnešní Lelevo, Střelice, Letiny a Kbelnice v Plzeňště 1248). — Komorní sluhové měli roli v Únětících (1233 terra quaedam in villa Únětic, quam pater noster ministris suis sc. camerariis, reliquerat). — Komorník, podkomoří a stolník markraběte moravského měli dědinu Vsisče v užívání (villam W. cum hiis quae ad camerarium, ad subcamerarium et ad dapiferum pertinere noscebantur 1253). — Kojná krále Václava I. jménem Nětka, měla v užívání plnou dědinu v osadě Mlékojedích, kterou v náhlé potřebě prodal král Milevskému klášteru za 30 hřiven stříbra (hereditatem totam quam nutrix nostra nom. Nethca, longo tempore tenuit in villa Mlékojed, vendidimus 1235). — Dobrata, pěvec knížete Vladislava, měl k doživotnému užívání dědinu ve vsi Zalažanech blíže hradu českého Vratislavi (terra quam Vladislaus I. joculatori suo, nomine Dobrete, in villa Zalasaz dederat 1167); Kojata, pěvec knížete Soběslava II., jmenovaný r. 1176, měl újezd Dobřetin, blízko hradu Strachotina moravského (Soběslaus circuitum qui vocatur Dobretin, a Koiata joculatore comparavit et terram ad castrum Strachotin pertinentem, praedicto circuitui adjacentem.) Kunrat a Zunglo joculatores ve XIII. století jmenovaní, měli onen, pěvec krále Václava I., dědinu Chvala u Prahy, již s přivolením královým dle list. od r. 1253 prodal křížovníkům; tento, pěvec markraběte Přemysla Otakara, statek Chetomice či Čechnice s lesem, loukou, mlýnem, rolemi a vinicemi, též i dvojí městiště domovní v městě Znojmě, z daru markraběcího, ježto prodej majetnosti této ke klášteru křížovnickému předpokládal přivolení

markraběte (praedium in villa Chetomiz cum vinea, agris, silvis, molendinis et areis duabus in civitate Znoim et aliis pertinentiis suis, quae Zunglo joculator cum consensu Premizl marchionis Moraviae eidem vendidit hospitali 1253; bona empta apud Zungelmum: allodium in Cechnic cum silva et prato et molendino et vinea et domo in Znoyma 1252. Erb.).

Nejskvělejší dvorská doba byla za krále Přemysla II., o němž se píše: Qualis comitatus sequebatur eum cottidie militum, principum, balistariorum, dinumerari non poterat; nejsmutnější po jeho smrti: Et ex illa hora curia dominae reginae et familia ejus quae ad magnam numerositatem creverat, tam in domicellis nobilium, quam in domicellabus et aliorum militum servorum officialium, imminuta est et dispersa (Cosm. Cont.).

§. 17. Moc panovničí.

Panovníci čeští dokud nepřijali titulu královského, sluli kněz i (knížata), nikoliv vojvodové, jakž latinský název dux na mnoze překládají; slovanský výraz zní zajisté kněz, tak jako u všech jiných Slovanův; svědčí o tom RZel., RKrál. i Dalemil. Kněz pak za pohanských dob byl zástupcem lidu před mocnostmi nadpřirozenými, obětníkem bohův. Tento význam v křesťanské době ovšem pominul, nicméně zůstalo knížatům povolání, aby obraňovali a zastávali církev; také pokládali knížata křesťanští za nejpřednější svou povinnost, aby netoliko církev chránili, ale i skutkem ji podporovali; horlivě zakládali sbory duchovní, stavěli chrámy, konali skutky dobročinnosti křesťanské. Letopisci také neopomíjejí zaznamenávati zbožné skutky knížat a připomínati zejmena, byli-li přátelé duchovenstva, ochrance církve, zastupitelé vdov a sirotkův, otcové chudých, neb to vše plynulo z postavení knížete křesťanského, jehožto vzor a příklad výborný ctěn ode dávna v osobě knížete Václava svatého.

Knížata vykonávali moc zákonodárnou, ale spolu se sněmem zemským. Všecká důležitá ustanovení, která se týkala obyvatelstva, zavírána jsou společně od knížat i od obce zemské, pravidelně tak že kníže podával návrhy, aby jich obec přijala. Svědectví o takovémto spůsobu zákonodárstva poskytují nám zprávy letopisné s dostatek. R. 992 přivolil kníže Boleslav spolu s kmety se všemi (praesentibus omnibus primatibus suis): 1. aby biskup rozváděl manželstva mezi příbuznými proti zákonům uzavřená, 2. aby zakládal kostely na místech příhodných, 3. aby sbíral desátek (Edic-

tam Bol. ducis. Wattenb.). — R. 1039 přijali Čechové na výpravě Hnězdenské řadu zákonných ustanovení od knížete Břetislava I. a biskupa Šebíře v kostele Hnězdenském u hrobu sv. Vojtěcha jim předložených a ponejvíce ke spořádanějšímu životu křesťanskému směřujících, jenž slovou decreta Brecislai ducis (Cosm.). — R. 1189 předložil kníže Kunrát Ota sněmu v Sadsce shromážděnému statuta neboližto práva župní, kteráž na počátku XIII. století obnovována jsou od králův r. 1222, r. 1229 a r. 1237; sněm schválně byl povolán a sešel se ku přijetí statutu tohoto (qui convenerant ad audienda statuta ducis Ottonis. Erb. 401). — Roku 1218 atd. jednáno mezi stolcem římským a králem Přemyslem I. o mnohé věci církevní, jmenovitě o zavedení desátků nových (tuším při kostelích farských) kromě starobylého biskupského; král praví že lidu nemůže nutit k desátkům církevním posud neobvyklým, ještoby ho nepřinutil ani kdyby takový desátek měl býti určen jemu králi, avšak posavadního desátku že dle snešení a přivolení kmetů rád chce dobývati (habito consilio et consensu nobilium nostrorum). — Roku tuším 1265 snesl se sněm se králem Přemyslem II. o nová ustanovení v příčině falšování mincí, v příčině nátiskův na pochodech a výpravách, dále v příčině psancův, konečně v příčině všelijakého utiskování klášterův od panstva: Regni nostri barones ad nostram convocari praesentiam fecimus et ab ipsis in die b. Andreae Pragae coram N. M. culmine praesentialiter constitutis diligentius quaesivimus, quibus poenarum talionibus esset falsariorum detestanda nequitia ac noxia proscriptorum malignitas punienda; nec non et quibus obviandum esset cursibus damnorum calamitatibus, quas illi nostris infestant subditis, quos ad expeditionem procedere contingebat. — Král Václav II. chtěl se pokusiti, aby zákony psané dány byly zemi, která se posud hlavně spravovala právy nepsanými a řády obyčejovými; i povolal k té práci mistra Gozzi rodilého Vlacha, učitele obojího práva jak církevního tak občanského, „volens instaurare scriptas leges in suo regno“ (Franc.); ale předsevzetí královo nepovedlo se; panstvo opřelo se takovému kroku, nechtíc dopustiti aby se zmohlo právo psané, pročež také král od úmyslu svého upustil (quidam autem nobiles non modicum doluerunt, ne vigor scripti juris invalesceret et ne utilitas aliquorum in judicio deperiret, unde rex propter eos distulit facere suum inceptum). — Týž úkaz opakoval se i ve XIV. století za císaře Karla, chtějícího uvésti kodex Majestas Carolina.

Moc soudní, kterou měli knížata, záležela ne tak v rozsu-

sování rozepří neb vin (k tomu byli povolání soudci), jako spíše v ochraně práv vůbec, v obraně právního stavu, v hájení zákonův, v podporování slabých proti silným, v nedopuštění křivd a v trestání vin. Moc soudní zahrnovala vykonávání rozsudkův na jedné, na druhé pak straně udělování milosti. Křesťanský názor o povolání knížat k ochraně slabých projevuje se v některých zpravách letopisců, kteří vychvalují Spytihněva II., že jeda do války, nářkem vdovy pohnut, zastavil jízdu: Qui statim unius viduae ad petitionem intermittit expeditionem, eamque justo judicio vindicavit de adversario (Cosm. 1060); o Soběslavovi II. píše se, kterak hájil slabé proti silným, lid obecný proti šlechtě: Optimus judex, bonis bonus et terror ejus super facientes mala. Curae sibi fuit semper liberare pauperem a potente et inopem, cui non erat adjutor; faciens judicium omnibus injuriam patientibus, omnique populo terrae, sine personarum acceptione, quibus defendendis ita tradiderat cor suum, ut propter pauperes non vereretur offendere nobiles (Sil. 1174). Králi Václavovi II. vytýká Dalemil, že nepřihlížel k soudům: Úřad knížecí jest v súdě sedati, sirotčích žalob slýchati; on na súdě nesedaše, dědiny dievčie jiným dáváše; sirotci i vdovy k němu volachu atd. — Jestliže král seděl v majestátu na soudu zemském, anebo v nepřítomnosti jeho purkhrabí Pražský, tož vyobrazena byla tím očividně moc, která zabezpečovala jistotu práva a pojišťovala vykonání rozsudku. Vedení práva neboli vykonání rozsudku náleželo na osoby úřední, tedy na moc výkonnou, tak jako i dávání milosti byla praerogativa panovníkův, kteří dle četných příkladův skutečně konali moc tuto, buď trestu umírňujíce anebo osoby odsouzené na milost přijímajíce. Kronisté rádi připomínají, byla-li vláda silná, dovedla-li pojišťovati řád a pokoj v zemi, pečovala-li o dobré zákonodárstvo. O Děpoltovi vládaři r. 1147 postaveném píše Vincentius: Th. terram a fratre suo sibi commissam, latrones, praedones, ecclesiarum vastatores, pauperum oppressores, quosdam suspendio, quosdam diversis poenis cruciando, interficiendo, feliciter gubernabat. O Václavovi I. píše se, že za jeho panování vládl mír po mnohá leta: Quo regnante pluribus annis pax bona viguit; praedones et latrones ecclesiarumque infestatores et alii quam plures malivoli, gravamina vel molestias inferre cessaverunt vel qui inferebant, deprehensi sententiam capitis subierunt. (Cont.) A o Přemyslovi II.: Regnum suum sapienter cupiens gubernare fuit reipublicae sedulus instaurator, leges condidit et populum suum justitiae regulis illustravit (Franc.).

Knížeti přislušela moc válečná. Kníže nařizoval hotovost, kázal k vojně vstáti a buď sám vedl voje do pole anebo ustanovoval zástupce v řízení vojsk na místě svém. R. 1039 nařídil Břetislav I. válečné tažení do Polan, rozeslav po zemi znamení válečné; lid se sebral a kníže sám v čele vojů táhnul ke Krakovu i dobýval hradův polských. Ve válce s císařem Jindřichem roku následujícího (r. 1040) poručil kníže sboru moravskému a třema hlukům pomoci uherské, aby se postavili v župě Bělinské ke chránění tamních stezek, představiv jim župana Prkoše za vůdce a velitele, sám pak osobně jel do Domažlic, aby řídil obranu tamní stezky proti císaři samému; zemanům poněkud pochybujícím pravil: Já sem kázal zárúbiti (stezky ve hvozdě); neb se braňte neb se dajte zbíti; nechcu beze cti otjíti; ktož poběhne, chodóm jej zabíti! R. 1074 táhl Vratislav II. s lidem českým i moravským a se sborem biskupa Řezenského na markhrabí rakouského, a sám osobně řídil vítěznou bitvu u Mailberka. Roku 1109 bojoval kníže Vladislav I. před Prahou, r. 1110 na Labi a Cidlině proti Polanům, r. 1116 na poli Luckém s Uhry, r. 1121 s hrabětem německým ve hvozdě u Bělé hrad postavivším. R. 1126 hájil Soběslav I. právo země české v boji s Lotharem atd. Nalezá se sice, že kníže Vladislav II. chtěje r. 1157 jíti císaři Fridrichovi I. na pomoc proti Milančanům, roku pak 1164 králi uherskému na pomoc proti císaři byzantinskému, svolal sněm o to, předkládaje úmysl svůj zemanům, z čehož by šlo, že takové výpravy do cizích zemí vázány byly na přisvědčení obce zemské; také se jevil odpor proti podnětí takovým; ale král nedbaje na hlasy odporné nařídil tažení a lid i šlechta bojechtivá chutě přidružila se k němu. Poněvadž pak kníže oznámil že peněz k výpravě potřebných ze svého dodá, zjevno, že sněmu nepřislušelo ani tak rozhodovat o výpravě, jako o nákladu peněžitém na ni potřebném, že tedy války v cizině vésti byla věc knížat, ač mohli-li sami ze svého na ně nakládati.

Moc správní položena byla do rukou knížat, což nejvíce v tom se jeví že úředníci župní ustanovováni jsou od nich, ti pak spravovali všecku zemi. Kníže Jaromír odporoučel Břetislavovi I., aby správu žup a národu svěřil panstvu sobě věrnému, nikoli Vršovicům: His urbes et populum ad regendum comittas; per hos enim Bohemiae regnum stat et stetit atque stabit in sempiternum; kníže Spytihněv II. zrušiv na nějaký čas úděly na Moravě zpořídil tamní správu zemskou dle své libosti: Ad suum placitum omnia ordinavit in Moravia 1055; kníže Vratislav II. odňal r. 1061 županství

Bělinské Mstíšovi a dal je Kojatovi Všeborovu, načež pověděl Mstiš: Dux est et dominus, de civitate sua faciat quod sibi placet; kníže Břetislav II., hněvaje se na knížata údělná na Moravě, postavil posádky své po hradech tamnějších a odevzdal správu bratru Bořivojovi: Dispositis praesidiis per civitates et eas fratri suo committens ecc. — Nařízení politická vydávali knížata, jakž toho příklady jsou z časů Břetislava II., z časů Václava I. a Přemysla II. — Cla, mýta, tržné a jiné poplatky, též i dobývání kovův a ražení peněz vyhraděno bylo knížatům.

Moc jednatelská. Kníže zastupoval zemi v poměrech jejích k zemím a k panovníkům cizím, kníže vyjednával buď sám osobně nebo skrze své plnomocníky (posly, řečníky, legati, oratores) o záležitostech, které se týkaly postavení země k mocnostem jiným, na př. ke stolci římskému, k císaři římskému, ke králi uherskému a j. Při uzavírání smluv bývalo za obyčej že podle knížete bývali spolu přední osoby zemské (kmeti neb jiní z panstva), kteří spolu s knížetem přijímali povinnost ve jménu země k dodržení smluv a závazkův. Znamenati sluší přede vším, že mezi zemí českou a stolcem papežským odprvu jednáno bylo bezprostředně, vyjímajíc jediné investituru biskupův Pražských; tak se dálo při žalobě pro výpravu Hnězdenskou, tak u veliké rozepři o vydělení Moravy z diecesí Pražské a o hrad sv. Václava (Podivín), tak i na závěrku XII. a na počátku XIII. století o propůjčení samostatného postavení duchovenstvu zemskému, o povýšení biskupství Pražského na arcibiskupství a j. Se sousedními panovníky zavírali knížata smlouvy a spolky, i podnikali naobrat války s nimi, neodvisle a samostatně, neuznávajíce žádné moci, která by jim v tom bránila. Tak Břetislav I. podniknul výpravu do Polan a přinutil knížata polská ke placení poplatku; tak zdvihl Vratislav r. 1074 válku na markhrabí rakouského; tak vyslal týž Vratislav r. 1087 sbor vojska svého ke pomstění některých urážek do Míšenska; tak poslal Soběslav I. r. 1129 pomoc válečnou králi uherskému Štěpánovi proti Byzantincům a j.

Podle toho což tuto povědíno o moci panovničí, zjevno jest, že knížata čeští panovali v zemi samostatně a že vláda nebo správa zemská provozována jest od nich podle zřízení zemského neodvisle a svrchovaně. Poměr k císařům a k říši římské nebyl takový, aby zkracoval zemskou samostatnost. Jestliže knížata vykonali čím byli k říši povinni t. j. dali-li se od císařův potvrditi, přicházeli-li ke dvorům císarským, odváděli-li roční poplatek anebo v po-

zdejší době vybývali-li místo poplatku toho jízdu římskou: volni byli ve všem což se jich a země týkalo; moc panovničí císařové říměti nikdy nevykonávali ani v Čechách ani na Moravě.

Císařové říměti nikdy nepřicházeli do země české, leda přinuceni nouzí válečnou, jako Jindřich IV., jenž stísněn od syna svého Jindřicha přes Čechy šel do Sas (imperator deserit Ratisponam et intrat Bohemiam, quem dux Bořivoj honorifice suscipiens, sicuti ipse caesar disponebat, versus Saxoniam dat sibi conductum per terram suam caesare dignam, deducens eum usque ad Wigbertum. Cosm.), nebo praetendentům pomáhajíce ke stolci, nebo válku vedouce s knížaty českými. — V zemi české ani v moravské nebylo měst neb dvorců císarských jako v říši, aniž tu císařové kdy držívali sjezdy, ovšem pak na blízku pomezí, v Řezně, v Normberce, v Bamberce, ve Chbu (tehdá říšském), v Merseburku, v Quedlinburku, v Magdeburku. — Daň říšská nikdy nebyla ani ukládána na Čechy aniž také vybírána; jestliže císařové kromě poplatku které sumy peněžité brali, bývalo to za služby útratné knížatům prokázané t. j. za spomožení ke stolci, jakož toho příklad při Svatoplukovi roku 1107. — V zemi českomoravské neměli žádných usedlostí, aniž mohli jaká darování dávati neb potvrzovati. — Hotovosti válečné císaři nevypisovali v zemi česko-moravské; jestliže knížata jsouce kdys tehdys k tažení vyzváni takového cos podnikli, dávala se jim za to hojná náhrada buď na penězích nebo v hodnostech; cís. Jindřich V. Svatoplukovi za pomoc do Uher r. 1108 poskytnutou, prominul 3000 hřiven dluhu; cís. Fridrich I. propůjčil Vladislavovi II. za takové pomoci důstojenství královské místo náhrad peněžitých; takž bylo i za Filipa i za Fridricha II. Výminka byla, sloužili-li knížata jakožto držitelé Budišinska a Doninska, jsouce many v té věci říšskými. — Soudy nevykonávali císařové v zemi české žádné, ani sami ani skrze posly své; avšak ani dovolávání žádné nešlo ke dvoru císarskému; ještě ve XIV. stol. praví se: Panský nález tak mocný byl, že ot něho žádný se otvolati nemohl, ani kdy komu dopuštěno; kromě slýchal jsem že o čest sú někteří jako pan Mikeš z Potenštaina za ciesaře Karla na říšské volence se otvolal; ale snad jest bylo proto, že jest jemu ciésař a páni přáli (z Dubé §. 56). — Regalií neměli císařové v Čechách žádných; žádal sice král Albrecht za Václava II., aby jemu dán byl desátek z hor stříbrných, ale král a kmeti odpověděli, že císaři takového práva v Čechách nemají (rex Romanorum a rege Wenceslao postulavit, ut sibi Chutnam cum suis argentifodinis

concederet sex annis, vel LXXX millia marcarum in redemptionem ejusdem persolveret, tam pro annis praeteritis, quam futuris, quae dicebat ad se pro parte decimarum jure imperii pertinere; cui rex ad praedicta cum consilio suorum sapientum veraciter et rationabiliter respondit, quod decimas de jure dare non deberet. Franc.)

Stávalo se ovšem dosti často, že si buď císařové přičítali větších práv v zemi českomoravské, anebo že se knížata čeští vymykali z povinností svých k říši; o čemž jednáno na jiných místech knihy této.

§. 18. Obec zemská.

Čechy a Morava, obě země dohromady, nepřestávaly být jednotou po všechen čas panování Přemyslovcův. Oběma panoval kníže týž a jeden, aniž dovedlo propůjčování údělův, jmenovitě na Moravě, roztrhnouti svazek tento. Kníže i král český jednostejně pánem byl tak v Čechách jako na Moravě, v čemž ani povýšení Moravy na markhrabství změny neučinilo; král český píše se napořád králem českým i knížetem moravským: Otakarus, tertius rex Boemiae et dux Moraviae 1223, Constantia regina Boemorum et ducissa Moravorum 1223, Wenceslaus rex Boemiae et Moraviae 1247, ač vedle nich byli markhrabí osobně na Moravě postaveni. Za hranicemi nazýváno obojí zemi povýtečně Bohemia. Tak silná byla politická jednota Čech a Moravy, že ji ani rozporné snahy knížat údělných aniž také skutečné a mocné rozdělení zemí těch po Přemyslu Otakarovi II. rozviklati nedovedlo: Markhrabí Brandeburský obdržel sice hrad Prahu s větší částkou Čech; knížeti polskému dáno Kladsko; královně vdově a synu jejímu Václavovi tolikéž částku; podobně rozdělena i Morava na několik kusů (Branburiensis marchio obtinuit Pragense castrum cum majori parte Boemiae; dux Poloniae Kladsko provinciam; regina partem cum filio Wenceslao; Moravia etiam in plures partes fertur esse distracta. Cont.); byla to rána tak hrozná, že po slovích letopisce obyvatelstvo obojí země zmítáno jest úzkostí nevyslovnou a že voláno slovy biblickými: Každé království v sobě rozdvojené spustne! A hle, nezadlouho nebylo ani stopy po roztrhání tomto; za Jana vráceno r. 1311 i Opavsko, jež bylo panstvo vydalo v moc knížat slezsko-vratislavských!

Jednota národu samého nejpřípadněji se vyznačuje v úctě

kterou chováno ke knížeti Václavu svatému; nazýváno sv. Václava „dědicem“ t. j. pánem země české, národ pak sám pokládal se za rodinu, za čeleď jeho (familia S. Wenceslai); píše letopisec o dojmu vítězství Soběslavova r. 1126 u Chlumce, kdež bojováno pod praporcem svatováclavským: Factum est gaudium tam clericis quam laicis per totam familiam S. Wenceslai.

V jaké míře národ ten byl slovanský a pokudž měl vědomí národnosti své, o tom svědčí kromě jiných úkazů požadování, aby biskup Pražský znal se důkladně v jazyku slovanském; mezi prvními byli dva, Dětmar a Tehdak, oba sice rodilí ze Sas, avšak oba dobří znalci slovanštiny (quoniam Ditmarus sclauonicam perfecte linguam sciebat, hunc per suos legatus dux advocat; aderat Tegdagus, lingua perfecte imbutus sclavonica. Cosm.) R. 1204 pak když se král Přemysl I. ucházel v Římě o zřízení metropolie české, uváděn také důvod ten, že země česká od metropolie Mohučské dělí se rozdílností jazyka (terra linguarum diversitate divisa).

Země skládala se z žup neboli hradův, tak sice, že spravovati hrady znamenalo spravovati národ a opanovati hrady opanovati zemi (his urbes et populum ad regendum committas; per hos enim Bohemiae regnum stat. Cosm. 1037; abiit dux in Moraviam et terram illam sive castra terrae suo dominio subjugavit. Gerl. 1194). V popředí hradův stál zprvu Vyšehrad, pak Praha, kdež se nacházel stolec knížecí, kdež byla svatyně zemská; proto slove hrad Praha „caput Boemiae“ (Adelb. 1003), ačkoliv ještě vždy veliká byla úcta k Vyšehradu (in metropoli urbe vocata, quae omnium terrae illius civitatum quasi mater et domina est 1070) a tak oba hrady nazýváno hrady hlavními (metropolitanas urbes nostras Pragam et Wissegrad 1134). Opanováním Prahy pravidelně bylo pojištěno panování v zemi, proto také hrad ten tolikerého zkusil obléhání a dobývání; případná jsou slova letopisce k r. 1189, že Kunrát Ota získav hradu získal i Čech a tím i Čechův (taliter adeptus primo castrum — Pragam — deinde Boemiam, nec non favorum Boemorum) a slova RKrál: Vstane Jarmír nad všiú zemiú opět; roznosi sě radost po všej Praze, roznosi se radost kolkol Prahy, rozletnu sě radost po všej zemi, po všej zemi ot radostnej Prahy; (cf. 1180 Amissa Praga, perdita Bohemia.)

Na Moravě překáželo takovému ustálení jednoho hradu za hrad hlavní trvanlivé roztřídění země na úděly, jmenovitě na dva přední, Olomúcko a Brněnsko; tím se stalo, že se tam vyvinuli dva hradové hlavní, Olomúc i Brno. Jisté ostatně, že Olomúc vždy

držel přednost, již proto, že úděl Olomúcký odprvu byl přednější, a že tam založen biskupský chrám zemský (ecclesia in civitate Olomuc sita, quae ejusdem provinciae ecclesiarum mater erat. 1130).

Také u jiných Slovanů znamenáme přednost hradovou; letopisci ruští upřímo mluví o stařešinstvě hradův. Roku 1096 zval Svatopluk Olega a bratra jeho na sjezd do Kijeva řka: Priděta Kijevu na stol otec našich i děd našich, jako to jest starějšii grad v zemli vo vsěj Kijev; tu dostojno snjati-sja i porjad položiti. R. 1204 mluvil Vševlad Suzdalský synu svému, posílaje ho na Nový-Hrad: Na tobě Bog položil starějšinstvo v brati tvojej, a Novgorod velikyi starějšinstvo imat knjaženju vo vsěj ruskoj zemli. Oleg vyřknul o Kijevu: Se budi mati gradom ruskim! (Pogodin Izsl. VII.)

§. 19. Sněmy a radda zemská.

Jednota obce zemské zračila se především ve sněmích zemských, kdež jednáno o veřejných potřebách a záležitostech země se týkajících. Samo slovo sněm staré jest, i znamená shromáždění, sbor (s-jem, cf. sa-jam = jihosl. trh, s-jíti se, snjati-sja); v MVerb. vykládá se slovo sněm lat. conventus; v listinách a kronikách slove rovněž conventus anebo také colloquium, generale colloquium, curia, generalis curia, synodus, generalis synodus.

Na sněm scházeli se zprvu obyvatelé vůbec, netoliko šlechta vyšší a nižší, leši i vládyky, ale i lidé obecní; někdy bývali přítomni také i duchovní; r. 1281 zastoupena jsou poprvé i města hrazená. Není pochyby že ten chodil na sněmy, kdo měl a jestliže měl na zemi t. j. měl-li usedlost, dědinu, byl-li zemanem; toliko zemané bývali na sněmích, duchovní pak a města rovnali se zemanům, poněvadž a pokud měli v zemi usedlosti. Někdy bývali na sněmu shromáždění Čechové i Moravané, jako r. 1189 v Sadsce, r. 1224 v Brně; ostatně měli Čechové i Moravané své vlastní schůze. Sněmy drženy jsou pravidelně v sídle knížecím, buď na hradě Pražském nebo na Vyšehradě, anebo na některém dvorci knížecím jako na Levém Hradci, na Sadsce; pak i na hradech župních, v Boleslavi, v Litoměřicích, v Olomúci, v Brně, ve Znojmě; někdy dokonce i v širém poli, jako r. 1067 při volbě biskupa Jaromíra, na bráně zemské u Dobeniny blíž Náchoda.

Záležitosti, o kterých na sněmu jednáno, byly vesměs takové,

že se týkaly celé země, a sice přijímání knížete, volení krále, volení biskupa Pražského, podnikání výprav válečných, přijímání zákonů buď od knížete proponovaných anebo sněmem samým navržených; kromě toho zastával sněm také úřad soudcovský v rozepřích jemu vyhražených, totiž ve sporech o dědiny a ve vinách jemu zůstavených, jako ve vinách proti knížeti a zemi, z čehož se přirozeným během vyvinul soud zemský, jenž také povahu sněmovní za dlouhé věky podržel.

Sněm shromažďoval se pravidelně na vyzvání knížat; svolání slulo latině conventum indicere, curiam indicere. Byly-li sněmy svolávány pravidelně anebo jen když potřeba toho žádala, nelze na jisto říci; zdá se však, že se pravidelnost utvrzovala teprvé ke konci XIII. století.

Následující sestavení ukáže pořádek známých sněmů v posloupnosti chronologické:

R. 1037 sněm na hradě Pražském při nastolení knížete Břetislava I. Jaromír ad populum: Accedant, inquit, de gente Muncia, accedant de gente Tepca, et eos vocat nominatim quos norat armis potentiores, fide meliores ecc. (Cosm.)

R. 1039 sněm o výpravu do Polska: Dux Bracislaus inito consilio cum suis, Polonos invadere statuit statimque terribilem dictat sententiam totius Boemiae per provinciam, ut quicunque exierit in castra segnius ecc. (Cosm.) Shromáždění lidu českého v kostele Hnězdenském, kdež přijímali Dekreta od knížete a biskupa jim předložená. (Id.)

R. 1055 sněm o přijetí syna Břetislavova, Spytihněva, za knížete: Filium ejus primogenitum nom. Spitigneu omnes Bohemicae gentis magni et parvi, communi consilio et voluntate pari eligunt sibi in ducem. (Cosm.)

R. 1067 sněm na bráně polské o volení biskupa Pražského: Ibi, istius terrae ad custodiae claustra, omnes majores natu hujus gentis, ibi proceres et comites, ibi qui sunt in clero meliores, aderunt, quorum in arbitrio stat episcopi electio. (Cosm.)

R. 1086 sněm na hradě Pražském ke korunování Vratislava za krále: Egilbertus adveniens metropolim Pragam inter sacra missarum solemnia regalibus fascibus indutum unxit in regem Vratislaum et imposuit diadema super caput tam ipsius quam ejus conjugis Suatauae, cyclade regia amictae, clericis et universis satrapis ter acclamantibus. (Cosm.)

R. 1091 sněm o volení biskupa: Cosmas electus est in episcopum, tam a rege Vratislao, quam omni clero ac populo Bohemorum. (Cosm.)

R. 1091 sněm o přijetí Kunrata za následníka krále Vratislavova: Rex advocat fratrem suum Conradum et congregat terrae majores natu

atque corroborat omnium sacramento comitum, quod post suum obitum frater ejus Conradus obtineat solium ac Bohemiae ducatum. (Cosm.)

R. 1092 sněm o nastolení knížete Břetislava II. na hradě Pražském: Cosmas episc. deducit eum ad solium, et secundum ritum hujus terrae ab universis comitibus et satrapis est inthronisatus. (Cosm.)

R. 1092 sněm na Staré Boleslavi o volbu biskupa: Nec mora, convocatis primatibus terrae simul et praepositis ecclesiae Boleslav in urbe ad placitum ducis, collaudante clero cuncto populoque favente Hermanus subrogatur ad episcopatus honorem. (Cosm.)

R. 1110 sněm na dvorci knížecím Sadsce: Ejusdem anni III. Idus Julii indicta est generalis synodus cunctis principibus terrae Bohemorum ad curtem Sadskam, v příčině věcí moravských. (Cosm.)

R. 1126 sněm o nastolení knížete Soběslava: Duce S. in solium paternae gloriae cum omnium Boemiae principum exultatione sublimato, fit ingens omnium laetitia. (Cosm. Cont.)

Ok. r. 1130 sněm o přenešení biskupského stolce v Olomúci od kostela Sv. Petra ke kostelu Sv. Václava: Dux Uaczlaus communicato nobiscum i. e. episcopo et cum omnibus terrae primatibus consilio. (List. 1131.)

R. 1130 sněm soudní na Vyšehradě o zrádě proti knížeti Soběslavovi ukládané: Dux Soběslaus congregavit nobiles et ignobiles in palatium Wissegradense, etiam Pragenses canonicos (patrně proto že sám biskup Menhart byl viněn); fuit multitudo magna virorum in concilio illo, pene tria millia. (Cosm. Cont.)

R. 1134 sněm na hradě Pražském k volbě biskupa. (Cosm. Cont.)

R. 1138 sněm na dvorci knížecím Sadsce o přijetí syna Vladislava za následníka Soběslavova: Cum autem solemnitas apost. Petri et Pauli celebranda adventasset, dux Soběslaus primi et secundi ordinis militibus suis edicit, ut quantocius Sadska ad se conveniant; quod quum factum fuisset, dux ipse partim rogat partim imperat, quatenus fidem quam filio suo post mortem ejus servare velint, se praesente sub sacramento confirmarent, quod et factum est. (Cosm. Cont.)

R. 1140 sněm na Vyšehradě v příčině následníka Soběslavova: Confluxerant cuncti primates Bohemi in urbem Wissegrad, et diu noctuque consilia tractantes, illi illum et illi illum eligere et inthronizare contendebant; omnis tamen ille conventus solum Načerat intendebant, ut cuicunque ipse faveret, huic omnes pariter unanimiter subjacerent. (Cosm. Cont.)

R. 1157 sněm na hradě Pražském o výpravu na Milán ku podpoře císařově: Ad hoc propositum, vid. versus Mediolanum iter movendum, Bohemiae baronibus generalis curia Pragae celebranda indicitur, in qua

dom. rex Vladislaus voluntatem suam in propria persona ad obsidendum Mediolanum se velle ire, omnibus ostendit. (Vincent.)

R. 1164 sněm na hradě Pražském o výpravu do Uher ku pomoci Uhrům proti císaři řeckému: Non fit mora; expeditio et conventus principibus Pragae indicitur; rex voluntatem suam eis aperit, vid. quod contra imperatorem Graeciae in adjutorium regi Hungariae arma movere velit. (Vinc.)

R. 1177 zmínka o sněmu soudním v příčině dědin. (Erb. 358.)

R. 1189 sněm za knížete Kunráta-Oty na hradě Pražském: Haec acta sunt anno D. I. 1189 in communi colloquio Boemorum Pragae habito XVII. Kal. Julii. — Téhož roku sněm valný na dvorci knížecím Sadsce o zákony či statuta téhož knížete: Actum est hoc in Sazka anno D. I. 1189, anno primo ducis Ottonis, quo positus est in sedem Boemiae. Qui affuerunt: Multi abbates, clerici, monachi, milites tam de Moravia quam de Boemia, qui convenerant in Sazka ad audienda statuta ducis Ottonis. (Erb. Reg. 399 et 401.)

R. 1197 sněm na hradě Pražském o volbu biskupa: Dominus Vladislaus sublimatus in ducem, deinde in Kal. Nov. misit et convocavit clerum et populum in Praga, abbates et praepositos et canonicos omnes jussit adesse, tanquam tractaturus cum eis de pontificali electione. (Gerlach.)

R. 1215 sněm soudní ve Znojmě o dědiny: Curiam nostram sive colloquium nobis cum nostris baronibus in Znoim celebrantibus, partibus convocatis, judicavit justa sententia baronum nostrorum. (Erb. 562.)

R. 1216 Commune colloquium Boemorum Pragae habitum. (Erb. 566.)

R. 1219 sněm v příčině desátku církevního (Erb. 605.) a sněm soudní (commune colloquium Boemorum Pragae habitum. Erb. 615.)

R. 1225 sněm soudní o dědiny v kostele hlavním na hradě Pražském. (Erb. Dod. 8.)

R. 1229 sněm na hradě Brněnském o zákony Kunráta Oty: Noverit tam praesens aetas quam ejus sequens posteritas, quod nos (Otacarus qui et Primuzl, rex Boemorum) habito diligenti tractatu cum fidelibus nostris suppanis, Boemis pariter et Moravis, volentes ab omnibus perpetuo inviolabiliter observari, jura statuimus in hunc modum ecc. (Úvod ke Statutům. Erb. Reg. 742.)

R. 1249 sněm v Litoměřicích v čas války mezi králem Václavem I. a kralevicem Přemyslem: Rege suam cum suis fidelibus curiam in civitate Liutomierzicz celebrante, mittitur edictum et per omnia fora proxima proclamatur, sub obtentu gratiae regalis ac poena sententiae capitalis evitanda, quatenus omnes injuriarum molestiae, spolia villarum et rapinae cessare debeant, et omnes tam nobiles quam pauperes pace tranquilla gaudeant. (Cosm. Cont.)

R. 1261 sněm ke korunování Přemysla Otakara II.: Consecratus est in regem praesentibus ducibus Poloniae et aliis multis nobilibus, comitibus, purcrauiis, supanis et aliis extraneis et infinita multitudine Bohemorum, quibus omnibus praedictis permagnificum fecit convivium biduo in campo Letne. (Cosm. Cont.)

R. 1266—67 sněm na němž, učiněna mnohá snešení, jmenovitě kterak se jest vojskům na pochodu chovati; sněm ten držán nepochybně roku řečeného, poněvadž r. 1266 veliké stížnosti vznikly pro násilí provozované od vojsk zemských na pochodu do Bavor.

R. 1271 sněm na hradě Pražském o přijetí císarství německého: Otakarus convocans nobiliores milites Bohemorum et maturiores aetate ac sapientia fulgentiores, quid opus sit facto in hujusmodi negotio, studiosus inquirit. Congressis itaque in unum locum magnatibus et primis juxta mandatum regium, consilio habito unus ex ipsis eminentior dignitate et facundior, Andreas nomine, talibus dicitur usus fuisse sermonibus ecc. (Cosm. Cont.)

R. 1278 sněm soudní v Brně o dědiny a jiné rozepře vůbec: In judicio seu curia generali quod et quam dom. rex Boemorum (Ottocarus) indixerat Brunae celebrari super decidendis quaestionibus, causis et litigiis Moravorum. (Boč. IV. 148.)

R. 1279 sněm v Praze o vypravení královice Václava z Bezdězu do Prahy. Colloquium generale celebratum. (Cosm. Cont.) Téhož roku v srpnu sjezd, na němž obec Pražská slib věrnosti učinila Václavovi.

R. 1281 sněm v Praze za poručenství Oty Brandeburského, kdež biskup Tobiáš učiněn správcem zemským. Zastoupeni byli na tom sněmu valném poprvé i města hrazená. (Otto infra nativitatem Domini et circumcisionem celebravit colloquium cum Thobia episcopo Pragensi et nobilibus terrae, militibus, baronibus nec non civibus munitarum civitatum, in quo colloquio idem marchio de consensu omnium praefecit Thobiam toti terrae principalem). Na témž sněmu umluveno vydání královice Václava, začež měl Ota obdržeti 15.000 hřiven stříbra (in eodem colloquio inter dom. marchionem et nobiles terrae foedus fuit initum sub hac forma, vid. quod in festo apost. Philippi et Jacobi ejusdem anni nobiles Bohemiae de collecta generali totius terrae deberent dare marchioni XV millia marcarum argenti ponderis Pragensis, et dom. marchio reducto ducello Wenceslao in Pragense castrum ad sedem patris sui committat ipsum ad custodiendum dom. Thobiae et aliis nobilibus terrae. Cosm. Cont.).

Přední místo na sněmu zaujímali kmeti neboli páni hospodáři, kteří také kromě sněmu byli přirozenými rádci knížat ve věcech zemských. Kmet původně znamená ne starce nýbrž rádce;

poněvadž pak rádcové pravidelně bývali osoby věkem dospělejší (seniores, aetate seniores, senatores, majores natu), přibralo slovo kmet ponenáhlu také význam starce. Nicméně vyšší věk sám sebou nebyl podmínkou kmetstva, ovšem zkušenost, moudrost a osvědčená věrnost ke knížeti, k obci zemské; poněvadž pak přední rodiny panské vynikajíce bohatstvím, vzdělaností, zpomínkami historickými nejblíže byly k tomu povolány a také nejvyšší toho měly potřebu aby se starali o záležitosti zemské, stalo se že kmetství utkvělo ve velikých rodech panských. Otázka jest, zdaliž počet kmetův byl určitý? Zpráv o tom není, leč teprvé ze XIV. věku, kde se jeví že kmetů zemských bylo dvanácte; ale ani tu není dosti určito, bylo-li jich právě toliko dvanácte.

Také kmeti ne vždy a ne pořád byli po boku knížete a při dvoře jeho; zdá se že se shromažďovali podle potřeb. I to se nalezá že ne každý kníže rovně dbal o kmety a o radu jejich, tak že nezřídka buď rod některý nebo osoba některá ovládala knížete a vykonávala vplyv rozhodný v předsevzetích jeho; avšak stav takový nebýval pravidelný ani správný; naříkalo se na knížete a vyčítáno jemu že povrhá radou kmetskou.

Kmeti objevují se v dějepisu českém hned za starého věku; již RZel. mluví o nich; podobně i Kosmas: Duringus invenit ducem Neklan in Pragensi palatio cum omnibus residentem comitibus in concilio; tolikéž i legendy: Rostislav s'vět stvori s knezi svoimi Moravljany; Drahomíř na kmetiéch práva vztáza, komu zemiú oprávěti, doňudžby Václav nemohl sobě rady zdieti? Když s kmetié potázachu, jí za právo to dachu, by svého syna chovala, dotud zemiú spravovala. Kosmas rozlišuje kmety a panstvo, oněch nazývá natu majores (věkem starší), těchto comites vůbec, na př. Rex Vratislaus congregat terrae majores natu atque corroborat omnium sacramento comitum 1091. Takž i Pokračovatelé: Barones et natu majores Bohemiae 1282. Podobně i Vincentius, jenž vypisuje sněm r. 1157 o Milán svolaný, rozlišuje barones či nobiles a seniores mezi nimi (quod quidam nobiles de senioribus Bohemiae audientes, non bene hoc factum esse dicunt). Franciscus nazývá je sapientes (rex cum consilio suorum sapientum respondit, o Václavovi II.). Dalemil často o kmetích mluví: Králu, rač svých kmetóv slovo slyšeti a neroď řečníku za zlé jmieti! Janu Lucemburskému radí: Aby miloval zemany, v svéj radě jměl české pány; neb s tiemi móž cti dojíti, bez nich nemóž země upokojiti.

Ve XIV. století, kdež země rozdělena byla na 12 krajův,

utvrdil se počet kmetův v ten spůsob, že z každého kraje byl jeden kmet, a to z některého v tom kraji usedlého rodu panského.

Veliká byla platnost kmetův zemských ve věcech soudních; vynikajících osob nepoháněli k soudu komorníci, ale kmeti (biskupa právo pohnati kmetem zemským v hradě; vyššié úředníky právo pohoniti kmetem; purkrabí z Prahy právo pohnati kmetem. KRožm. 61—64.). Nálezu panského toliko kmet vynášel (Z Dubé). Na Moravě neužíváno názvu kmeti, ale páni hospodáři, jakž nás poučuje KTovačovská.

Hledáme-li filologické vysvětlení slova kmet, najdeme že původně souvisí se starořeckým κώμη = pagus, vicus, a s posavadním litevským kēmas = ves, sédlo, a že jest synonymum latinského comes. Prvotně znamenalo slovo kmet tolik co hospodáře, vládyku, hlavu rodu v jedné dědině osedlého; že pak hospodáři či hlavy rodův zároveň zastupovali rod ve věcech veřejných a povoláni byli k poradám zemským, stalo se že kmet začalo znamenati také rádce. Nicméně rozšířilo se slovo kmet jinou stranou na obyvatele vesnic vůbec, tak že kmet znamená také vesničana, rolníka, hospodáře rolního. Ale ani tím neobmezil se postup slova toho: Poněvadž hospodáři rodův, tudíž i rádcové, pravidelně byli osoby věku postoupilejšího, osoby starší (cf. stařešina), rozuměno slovem kmet i starce.

U Jihoslovanů rovným postupem jako u Čechův vyvinul se název kmet z hospodáře na radce; protož znamená u nich kmet podnes hospodáře (kmetovi seoski = starešine) a rolníka (též tak i u Slovinců, Polan u Romanů. Cf. Mikl.), avšak i předního v národě a soudce: Kmetove boljare; kmeti ugr'sci.

Důležité potřeby zemské vůbec konali spolu s knížetem kmetové zeměští v Čechách; jmenovitě konalo se vyjednávání a smlouvání s mocnostmi zahraničnými skrze kmety nebo nejpřednější pány zemské, tak sice že při zavírání smluv i oni přísahu činívali podle knížete svého. Příkladův o tom dosti se nalezá, a to hned v X. století.

R. 901 Moravané mír učinivše s Němci přísahu na to položili, i kníže i všickni přední pánové zeměti. (Missi sunt qui ipsum ducem et omnes primates ejus eandem pacem se servaturos juramento constrinxerunt. Ann. Fuld.)

Kněžna Mlada konajíc r. 967 poselství do Říma o schválení biskupství v Praze, měla komonstvo své z Čech (comitatum).

Biskupa Vojtěcha nově zvoleného doprovázela „manus Bohemiae" k císaři Otě do Verony, ferens ex parte ducis legationem.

R. 1039 šlo poselství do Říma příčinou Hněvdna „legati ducis et episcopi Bohemorum ex parte totius populi et ipsorum.“

R. 1068 vypravil Vratislav pány zemské Šebíře a Alše spolu s Němcem Markvartem, aby zavedli Jaromíra biskupa nově zvoleného k císaři do Mohuče o investituru.

R. 1073 doprovázel posla Vratislavova, probošta Petra Svatojirského, do Říma jdoucího, pán zemský Přéda syn Bysův.

R. 1126 konali páni Načerat, Miroslav a Smil ještě s jinými některými důležité poselství ku králi Lotarovi v rozepři o potvrzování knížat českých.

R. 1204 byli v Římě poslové krále Přemysla I. o založení metropolie v Praze.

R. 1212 nařizuje cís. Fridrich II., dávaje hrad Donin králi českému: Si ipsum castrum a marchione Missenensi absolvere non poterimus, quidquid tres a rege B. electi imperii principes cum tribus supanis decreverint, facere satagemus.

R. 1213 šli poslové králové, pánové Jaroš, Vítek s bratrem Jindřichem, Heřman syn Jaroslavův a mnozí jiní z Čech a z Moravy do Řezna k jednání.

R. 1219 nabízí král Přemysl I. stolci papežskému za opravce své ve vyjednávání pány Slávka, Slavatu, Budivoje, Beneše, Jaroše a Vítka (fidejussoribus sex nobilibus regni nostri).

R. 1220 byli poslové do Říma vypravení v příčině sporů církevních pánové: Dalibor sudí, Martin číšník, Markvart župan Děčanský i Diviš župan Prachenský a Habra jednatel župana Budišinského.

R. 1221 schvalují král a páni, což jednatel jejich mistr Jan de Scaccario v Římě vyjednal.

R. 1221 zavřen a ztvrzen jest konkordát mezi stolcem papežským a králem českým na hoře Čéči, u přítomnosti pánův českých Bavora, Budivoje, Boruty, Jaroše, Vítka a Jindřicha bratra jeho, Bohuslava, Svatoslava, Salislava, Holase a Diviše (barones Boemiae, jedenácti na počet). Přísahu skládal král a bratr jeho a podle nich pánové zemští (majores barones regni).

R. 1271 zavřeli pánové čeští mír s králem uherským a složili přísahu na mír tento: Ondřej komorník zemský, Jaroš z Fuchsberka, Jaroslav z Löwenberka, Boreš z Riesenburka, Zbislav purkrabí Pražský, pán z Waldemberka, Dětřich místokomorník zemský, Bavor ze Strakonic, Hynek z Lichtenburka, Zdenek bratr Smilův, Slávek Boršův, páni čeští (11 na počet), Arkleb komorník moravský, Bohuš, Vznata, Nezámysl, Milota a Kuna páni moravští (šest na počet).

§. 20. Důstojenství zemská.

Důstojenství neboli úřadové zemští, rozdílní od úřadův dvorských, jakkoliv se s těmito shodovali co do jména, mají v Čechách počátek v polovici XIII. století, kdež se objevují komorník, sudí, purkrabí, ku kterým později přistupuje ještě písař zemský. Latině nazývají se tito úředníci zemští pro rozdíl od úředníků téhož jména dvorských úředníci „království českého“, jako camerarius regni Boemiae 1259, summus regni Boemiae camerarius 1262, camerarius Boemiae 1271; sudí judex terrae 1259, 1263, judex totius regni 1263, 1281, summus judex provincialis regni Bohemiae 1284; purkrabí Pražský nemá posud významu takového, slovouc i dále toliko purkrabí Pražský, ale důležitost úřadu tohoto dílem pro vzácnost hradu Pražského, sídla to královského i předního hradu zemského, dílem pro ustavičné obcování s králem rostla tak rychle, že důstojenství purkrabí Pražského předstihlo komornictví i soudství zemské s počátku hlavnější.

Přídavek „nejvyšší“ (summus) při úřadech zemských povstal tím že při každém byli ještě úředníci téhož jména menší, jako místokomorník (subcamerarius Boemiae 1271), místosudí (vicejudex), místopurkrabí Pražský a místopísař.

Komorník zemský první zjevuje se r. 1240 Albert ze Slivna, otec Jaroše z Poděús (dominus A. de Sl. camerarius Boemiae. Erb. 1011), jenž do těch dob byl sudím dvorským; r. 1259 Bavor, r. 1261, 1271 Ondřej a j. Sudí zemský první jmenuje se nezcela bezpečně hned r. 1234 Albert (jiný nežli onen Albert ze Slivna), judex provincialis, ač nemá-li se tím názvem rozuměti sudí župy některé; o nejvyšším sudí zemském řeč vůbec jest v listině krále Václava I. z r. 1252 (homo per summum judicem regni nostri Pragae suae conquestionis finem debitum sortiatur, Erb. 1286); sudím takovým r. 1259—71 byl Čéč, r. 1281 Děpolt, r. 1284 Boleslav a j. Písař zemský zjevuje se r. 1257 Přísnobor, regni nostri notarius generalis, jenž r. 1249 byl ještě písařem dvoru kralova.

Že byl rozdíl mezi úředníky zemskými a důstojníky dvorskými, vidno z toho že důstojníci dvorští nepřestávají uvozovati se vedle nově zřízených úředníkův zemských. Nemluvíc ani o číšnikovi, o stolníkovi, o maršálkovi, připomíná se komoří dvorský

a náležející k němu podkomoří r. 1249—52 Boreš z Riesenburka, dříve maršálek, vedle komorníka zemského Alberta ze Slivna; r. 1305 Vitlín z Olomúce camerarius camerae regiae. Taktéž i o sudí dvorském řeč jest 1237—39 Albertovi ze Slivna vedle sudí zemského Alberta druhého, r. 1254 o Pomněnovi (judex regis Bohemorum). R. 1252—63 byl písařem dvorským (notarius regis) Arnolt, vedle písaře zemského (regni nostri notarius generalis) Přísnobora 1257.

Také sluší znamenati slovesný rozdíl mezi podkomořím, názvem příslušícím úředníku dvorskému, a místokomorníkem, názvem příslušícím úředníkovi zemskému, ačkoliv latině oba slovou *sub*camerarii.

Však i podle původu obojí tato důstojenstva byla rozdílná; úřady dvorské: Komorník, stolník, číšník a maršálek, napodobeny jsou vzorům dvora byzantinského a franského, kdežto úřady zemské: Purkrabí, komorník, sudí a písař založeny jsou na úřadech župních, kdež známe župana (purkrabí), komorníka, sudího.

§. 21. Pečeť, štít a korouhev zemská.

Listiny, vydávané v záležitostech zemských, podle státního práva českého pečetěny jsou toliko pečetí zemskou, bez podpisu a bez přivěšování pečetí kterých koliv ěk jiných. Mrav tento zachováván od nejdávnějších časů až do nejnovějších; že pak forma tato jediné byla zákonná, nejpřípadněji vysvítá z listu krále Přemysla Otakara I., daného r. 1219, kdež král dvoru papežskému výslovně oznamuje, kterak listiny zemské toliko pečetí zemskou se pečetí: Sigillo communi regni Boemiae (videlicet Sancti Wencezlai), quia comites nostri specialibus non utuntur in facto communi sigillis, fecimus confirmari (Erb.. 605).

Pečeť zemská představovala Sv. Václava, knížete a dědice země české; nápis zněl: SANCTUS WENCEZLAUS. Dovozuje se to předně zachovalými podnes otisky pečeti té na listinách, jako zejmena na nejstarší v originalu posud známé z dob Soběslava I. r. 1130, chované v kap. archívu Vyšehradském, zadruhé připomenutým právě svědectvím krále Přemysla I. z r. 1219, že pečeť zemská jest obraz Sv. Václava (sigillo communi regni Boemiae, videlicet Sancti Wencezlai). Sv. Václav představen jest na pečeti z r. 1248, an sedí, maje v pravé ruce kopí s praporečkem (korou-

hev zemskou), v levé pak opřené o štít s orlicí (štít zemský) letorost; napsáno pak na ní: SANCTUS WENCEZLAUS BOEMORUM DUX.

Listiny zemské od sněmu neb stavův vydávané ještě ani v novějších časích nebyly podepisovány, než toliko pečetí stavovskou zpečetěny; když si král pruský Fridrich II. dal r. 1742 pojistiti postup Slezska také i od stavův českých, ti pak vydali od sebe žádané osvědčení opatřené toliko pečetí, beze všeho podpisu (nur mit dem ständischen Insiegel besiegelt, von niemanden aber unterschrieben), dotazoval se král o to u vlády, která mu z kanceláře české oznámila v plné formě authentického výkladu: dass alle derlei Instrumenta publica von denen böhmischen Herrn Ständen niemalen anderst ausgefertigt zu werden pflegen, wie denn auch die bekannte Sanctio Pragmatica selbst auf keine andere Weise corroborirt worden. Král na tom přestal.

Kromě pečeti zemské měli knížata a králové pečeti své vlastní; r. 1172 řeč jest o pečeti krále Vratislava II. (chartam sigillo regis Bohemorum signatam); r. 1219, kdež král Přemysl II. přidává k pečeti zemské svou vlastní (et vice cautionis sigillo nostro speciali, cum sigillo communi regni Boemiae, vid. S. Wencezlai, fecimus confirmari); r. 1224, kde kromě pečeti královy mluví se i o pečetích královice Václava a markrabí Vladislava Jindřicha (qui in hujus rei testimonium sigilla sua fecerunt apponi). Osobní pečeť krále Václava známe; přivěšena jest na př. výsadám města Jihlavy z r. 1248; tamtéž nalezá se i pečeť Přemysla, toho času markrabí moravského. Pečeť Václavova má obraz dvojí: Na jedné straně nachází se pečeť zemská (sv. Václav); na druhé pečeť osobní, představující krále sedícího v majestátu na trůně, an v pravici drží žezlo ve formu lilie vybíhající, v levé jablko říšské; nápis: IN MANU SANCTI WENCEZLAI PAX REGIS WENCEZLAI. Pečeť markrabí Přemysla je toliko jednostranná, i představuje rytíře obrněného, se spuštěným hledím a napraženým kopím na koni rozjetého, držícího v levé štít se lvem. Nápis: S. PREMIZL FILII REGIS BOEMORUM MARCHIO . . S MORAVIE. (Tomaschek Deutsches Recht 30.)

Z pečeti markrabí Přemysla, potomního krále toho jmena druhého, vidno, že on byl první, jenž užíval ve štítu svém lva a že za něho uveden lev (bílý korunovaný dvojocasý v červeném poli) jakožto znamení, jehožto užíváno od těch dob jak na štítu zemském, tak i na mincích i na korouhvích. Zajímavo, že původní štít města

Jihlavy též byl lev, patrně odtud, že Přemysl propůjčil svůj znak také městu tomuto.

Jiná pečeť nemálo vážná byla pečeť soudní, která tak jako pečeť zemská představovala sv. Václava.

Co se týče štítu neboli znaku zemského, tož všecka svědectví v tom se shodují, že prvotní štít, arma terrae Bohemiae, byla orlice černá v plameni, a to v bílém (stříbrném) poli. Píše zajisté Beneš z Weitmile ještě r. 1370: Deferebant antiquitus duces et reges Bohemiae aquilam nigram in flamma ignis et campo albo, quae adhuc hodie sunt arma terrae Bohemiae; a Dalemil svědčí o témž an dí: Orlicu v plameni jmiechu. Obraz orlice poprvé spatřuje se na štítu Sv. Václava, jakž to vidno na pečetích krále Přemysla Otakara I. a krále Václava. Orlice, dí Wocel, vyskytuje se ponejprv na pečeti Přemysla Otakara I. a sice ve štítu, jejž sv. Václav, na majestátu sedě, drží. Orlici vidno ještě ve štítu sv. Václava na pečetí soudu zemského z počátku XIV. století, podnes zachované. R. 1339 výrazně slove orlice štítem sv. Václava: Arma Sti. Wenceslai martyris; a nad prvním malovaným vyobrazením štítu tohoto v passionalu abatyše Kunhuty z r. 1312 čte se zjevně nápis: Sci. Wencezlay (t. j. insigne). Štít sám popisuje se v tato slova: Aquila in campo albo per pennas aquilae circumquaque flammis distincto (Pulkava), nebo jak se o štítu biskupů Tridentinských píše, jimž starý český znak sv. Václava za krále Jana r. 1339 udělen jest jelikož toho času již uprázněný (arma Sti. Wenceslai nunc vacantia): Scutum argenteum est, impressum aquila nigra, cujus rostrum et pedes auro corruscant, quae etiam circulorum foliatorum in alis tinctura est, tota vero aquila rubeis flammulis spargitur (vlastně limbatur), qui etiam linguae protentae est color (Wocel, Pam. 1860).

Po orlici následoval ve štítu zemském bílý lev korunovaný v červeném poli. Bílého lva přijal král Přemysl Otakar II. Od té doby vyskytoval se napořád lev bílý korunovaný (v červeném poli) na pečetích, mincích a prápořích království českého. Obraz tohoto štítu barvami malovaný nalezá se v Passionálu Abat. Kunhuty z r. 1312, i má nadpis: Boemiae (i. e. insigne). Bezdůvodné jest, co praví Dalemil o původu lva; kronika Dalemilova dí totiž, že císař Fridrich králi Vladislavovi II. za služby u Milána „za orla črného da tu lva bielého“ a že císař Ota za Přemysla I. „druhým ocasem obdaři lva bielého“; neboť lev objevuje se teprvé na pečetích Přemysla Otakara II. ještě co markrabí moravského.

Užívání korouhví ve vojště českém hned v XI. stol. se pamatuje; korouhev bývala v rukou přední osoby, jakž to víme o Beneši Beneševici, obhajiteli města Opavy před Polany a Rusy r. 1253 (Beneš stojáše před vraty so chorugovju. Let. Volyn.); korouhev zaráženo na hradbách neb na věžích tvrzí dobytých na znamení vítězství: Postavi chorugov svoju na gradě Nasilju i obliči pobědu (Ib.) Rex Bohemiae de tanta laetus victoria, in mediis Graecorum castris figi praecipit vexilla (Vinc.)

Zvláštního pozoru zasluhuje zemská korouhev česká. Bývalo za obyčej, že do bitev nosíváno kopí Sv. Václava (hasta Sti. Wenceslai) jakožto znamení posvátné; v bitvě u Chlumce r. 1126 držel kopí toto kněz Vít, oděný v pancíři a v lebce (qui tenebat hastam S. Wenceslai, ut mos est, indutus lorica et galea. Cosm. Cont.). Tomuto knězi podařilo se vynajíti praporec sv. Vojtěcha (vexillum S. Adalberti) chovaný od nepaměti v kostele Vrbčanském (in villa Wrbczane, qui invenit in pariete ecclesiae vexillum S. Ad. pont.). I zavěšen jest praporec tento na kopí Sv. Václava (suspensum es vexillum in hasta S. Wenceslai mart. in tempore belli contra Saxones), od té chvíle pak zůstala korouhev takto složená válečnou korouhví českou a slula korouhev Sv. Václava (vexillum S. Wenceslai martyris 1260). Dodati sluší, že kopí Sv. Václava mělo hrot železný (ferrum hastilis, in quo dependebat vexillum, visum est a pluribus splendere velut radius solis praelucidus. 1260). Ze zprávy o bitvě Kressenbrunnské r. 1260 vidno, že nošena korouhev tato v zástupu, kterémuž velel purkrabí Pražský, tedy ve hlavním voji (exercitus purcrauii Pragensis, in cujus medio ferebatur vexillum S. W. M.)

§. 22. Důchody zeměpanské.

Výnos z hospodárství na statcích zeměpanských. Potřeba rozeznávati statky osobní knížecí a statky zeměpanské. Znamení, byl-li statek zeměpanský, v tom se zračí, že kdykoli knížata ze statku takového dávali na př. kapitolám a klášterům, přistoupiti muselo přisvědčení kmetů zemských. Statky zeměpanské měly převelikou rozsáhlost i dávány jsou nájemníkům nebo sedlákům kolonům za úrok v užívání. V obor jich počítány: a) Hrady župní, b) dědiny ke hradům náležející a od vladařů župních (villici) spravované, c) hvozd pomezní, d) různé lesy

vnitrozemské, na př. les Černín na Litavě, lesy Ztbečenské, knížecí lesy Miletinské a j., spravované od lovčích knížecích (forestarii), e) dědiny kladské, které sloužily za dotací úřadům župním.

Do té řady patří také příjem, jejž brala komora knížecí jménem úroku ze měst, neboť města osazována jsou na statcích zeměpanských, tak že kníže bral úrok hojný z nich obyčejně napřed určený; tak na př. měšťané Hlubčičtí platili z každého lánu (lán = 36 jiter) půl věrdunku stříbra (ut de quolibet manso ipsius civitatis solvere teneantur dimidium fertonem argenti); kromě toho odváděli desátek naturalní z žita, pšenice, ječmene i ovsa; dále na den sv. Martina z každého domu šest penízů, ze mlýna prvního půldruhého věrdunku, ze druhého jeden věrdunk, ze třetího půl a ze čtvrtého lot stříbra (Boč. IV. 54). Měšťané Novo-Chrudimští, obdrževše od krále českého 100 lánů, povinni byli zaplatiti do komory královské 1000 hřiven stříbra, a po dvou létech vybývati obyčejné dávky městské. (Voigt 113.)

Za užívání lesův platilo se v každé župě tak zvané **šestné**, decimatio quae sex denariis ab unoquoque solvitur 1052. Id quod dicitur šestné, super currus ecclesiae et pauperes ipsorum exigi inhibemus, nisi quando ducunt ligna de nostra silva speciali 1249; šestné quod dicitur, pertinens ad beneficium forestarii, super currus ecclesiae et pauperes exigi prohibemus 1220; a sex denariis quod dicitur šestné, qui dantur magistro venatoriae dignitatis, sint liberi 1220, 1249; ut nullam penitus justitiam sive exactionem et quod šestné vulg. dicitur, sive aestivali sive hiemali tempore, nostro officiali qui lovčí vulg. appellatur, ut prius consueverant, persolvent, nec ipse venator sive lovčí ab eis exigere aliquid nomine sui officii ut prius faciebat, deinceps exigere audeat 1241.

Daň míru neboli kratčeji **mír** (tributum pacis, mír). Tak slove daň r. 1057 v list. Boleslavské (tributi pacis decimum denarium) a r. 1098 v list. Vyšehradské (praebenda de tributo pacis); jinak daň výroční (decimam marcam de annuo tributo, list. Vyšehr. 1130). Tento tribut roční jeden a týž jest co tribut míru; toť vysvítá nade všecku pochybnost z obou listin Vyšehradských z r. 1130 a 1178, právě připomenutých; byl to dvojí název jedné a téže věci. Vlastnosti daně míru možno určiti v tento spůsob: Byla to daň výroční (annuum tributum 1130 = tributum pacis 1178); odváděli ji v hotových penězích jakž byla i vyměřena, nikoli v přírodninách

nebo několikáté částce plodin hospodárských (1057 tributi pacis decimum denarium, 1030 decimam marcam de annuo tributo, 1178 imminuta praebenda de tributo pacis, ut nunc frater unusquisque 100 denarios, raro plures, saepe vero pauciores accipiat, qui tempore Soběslai I. 1130—1700 accipiebat); rozvrhováno a sbíráno ji podle žup (1057 rustici ad Žatec et Boleslav pertinentes tributi pacis decimum denarium ecclesiae Boleslaviensi persolvant; 1130 fratres Wyšegradenses in his civitatibus 10. marcam de annuo tributo habent, vid. Pragae, Wyšegrad ecc.; ego addo eis in tribus his provinciis: Rokitnah ecc. 1088 decimam marcam de tributo per totam Bohemiam, etiam Zedlcih). — Jestliže pak list. Boleslavská praví že Břetislav I. kostelu Boleslavskému propůjčuje: Olomuc solvat annuatim unam marcam et duos boves, Prerov unam marcam et duos boves, Spytignev dimidiam marcam et unum bovem ecc., tož zajisté rozuměti sluší žeť to daň míru. Jestliže se tu částka kostelu vykázaná určuje dílem v několikátém počtu volův vedle peněz, tož buď tomu rozuměno tak že toho času dobytek pokládán ještě v penězích (Cf. poplatek český do Němec). Základ rozvrhu daně té není dosti na jevu; jsou však určité stopy že ji rozvrhováno tak jako desátek duchovenský na popluží (de araturis r. 1250), že to byla daň pozemní: Quae sunt harum urbium i. e. Žatec et Boleslav utriusque tam in longitudine quam in latitudine dimensa in hospitum rusticorumque turma, tributi pacis decimum denarium persolvant ecclesiae Boleslaviensi. Odkud název daně míru, nesnadno jest uhodnouti; návěští dává poněkud Nestor v kronice ruské, kdež se mluví rovněž o výroční dani, která slula mír, ta pak že od Varjahů ukládána „mira-dlja“ (k vůli míru, jakoby řekl pacis causa, ratione pacis): Oleg ustavi Varjagom daň dajati iz Nova-Goroda griven 300 na léto, míra-dlja, ježe i do smerti Jaroslavlě dajaša Varjagom. A nejen ve jménu, i v jakosti shoduje se s daní míru českou daň míru ruská, neboť vyměřováno jí podle hřiven tu i tam. Hřivna zajisté rovná se listinnému názvu latinskému marca.

Kořen slova daň, daně = dajati, dáti, dávati.

Knížecí výběrčí daně slove r. 1130 tributarius (XII marcae a tributario Rokitnensi). O velikosti daně té z žup souditi můžeme, učiníme-li tento účet: Jedna hřivna stříbra rovnala se za časů Kosmových 200 penízů; za Soběslava r. 1130 měl tedy každý kanovník Výšehradský z desátku daně této $8\frac{1}{2}$ hřivny (1700 penízů); kanovníků bylo dvanácte, brali tedy dohromady ($8\frac{1}{2} \times 12$) 102 hřivny; těchto 102 hřiven rovnalo se desátku z knížecí daně

19 žup; platila-li každá župa stejně mnoho (což pochybné), tedy vynášela daň míru z každé župy málo výše 50 hřiven, a počítáme-li v Čechách 36 žup, tedy z celé země okolo 2000 hřiven. Tot by shodovalo se s jinými zprávami o jmění v zemi: R. 1107 zajisté slíbil Svatopluk císaři římskému za pomoc sobě danou 10.000 hřiven, ale nesebral výše než 7000 hřiven. (Cosm).

Daň míru přijala, jakž listiny svědčí, počátkem XIII. století název berně (koř. bráti, beru), nezměníc přitom starobylou povahu svou co daň pozemní. Králové rádi dávali klášterům, nemohouce poskytovati jak prvé několikátou část z daně samotné, svobodu zato od placení daně vůbec. Svědectví o berni jsou tato: 1201 Per omnes villas omnem censum annualem qui collecta nuncupatur, monasterio in usum fratrum concessi; 1208 communem terrae collectam quae vulgo berně vocatur, monasterio remisimus per cuncta praedia sua nunquam a nobis, nunquam a posteris nostris perpetuo repetendam; 1213 a communi tributo terrae; 1213 universales collectae quae per Bohemiam fieri solent; 1235 si forsan fratribus propter terrae necessitatem de hominibus hospitalis exactionem quae vocatur steura vel berna regis, unquam dare continget, ipsam tantum fidelitati eorum per omnes possessiones suas committimus colligendam, quam cum prosecuti ex integro fuerint, mediam ejus partem nostrae camerae, reliquam vero ad usus infirmiorum fideliter assignabunt; 1252 meče, kyj, svod, nocleh, povoz, berně, castrorum aedificatio — ab his omnibus eos duximus absolvendos.

Pomoci neboli daně mimořádné. Takové pomoci vybírali knížata v případech kromobyčejných, jak nás několikero příkladův o tom poučuje: Svatopluk r. 1107 slíbil císaři římskému za své z vazby propuštění 10.000 hřiven stříbra, summu ovšem ohromnou; přišed do země, vyprázdnil všecky poklady kostelní, pobral všecky ozdoby ženské, zmocnil se všeho co se v zemi třpytilo zlata a stříbra; biskup Pražský dal ze statků kostelních 70 hřiven zlata; pět ornatů zastaveno v Řezně u Židů za 500 hřiven stříbra; nebylo ani opata, ani probošta, ni kněze, ni světského, ani Žida, kupce, skladníka ani pěvce, aby nebyl něčeho poskytnul ze zásoby své: Pomoc tato vynesla 7000 hřiven (Cosm.). — R. 1179 slíbil kníže Fridrich císaři za pomoc proti Bořivoji poskytnutou velikou summu peněz; i rozvržena jest daň mimořádná (z každého tuším popluží) na všechen lid, což dle svědectví letopisce těžkým bylo úkolem (qui quoniam imperatori pecuniam promiserat magnam, recordante me,

de ipsa obsidione Skalae misit et a populo terrae collectam gravem novorum denariorum exegit. Chron. Sil.). — R. 1205 král Přemysl I., smíření učiniv s Filipem císařem, zavázal se dáti jemu 7000 hřiven, za něž prozatím postavil rukojmě; není pochyby že summa tato sebrána po zemi prostředkem pomoci. — Taková pomoc byla tuším také berně r. r. 1250 od krále Václava I. uložená; kronista výslovně se o ní zmiňuje, cožby byl neučinil, kdyby tím měla rozuměna býti daň každoroční: Eodem anno rex collegit collectam per universum regnum suum de singulis araturis accipiens. — Takovou pomocí konečně sebráno r. 1281 oněch 15.000 hřiven stříbra váhy Pražské, kterou žádal markrabí Brandebursky za vydání královice Václava.

Cla. (thelonea). Cla byla zavedena na pomezí; slula theloneum. Zřízení cel pomezních připadá hned do konce X. století; i nacházela se na stezkách nebo na branách zemských a kdežkoli nová stezka vznikla, ustanoveno clo při ní.

Zejména známe těchto stanovisk celních na pomezí českém: Na bráně Tepelské (theloneum portae 1197), na pomezním hradě Domažilicích (in theloneo Domasilicih 993, theloneum Domaslicich 1140 a 1115, in Tugast 1183, 1220); na stezce Vintířově v osadě Březnici, později v Hartmanicích (theloneum in Presnich 1042); na pomezním hradě Prachaticích při stezce Pasovské (theloneum in Prachatic 1220, dimidia pars viae Prachaticih 1088); v Habru na stezce Jihlavské (villa quae est in theloneo sita; theloneum quod Habr nuncupatur 1207); na bráně zemské Trstenické za Litomyšlí (thel. na Strenici 993, sal hungaricum de porta terrae na Trstenici 1156); v přístavech labských, a to pod hradem Děčanským (theloneum Dacin 1146), v Ústí a v Litoměřicích (thel. Lutomiric, Na Ústí super Albiam 993, in via per aquam Ústí 1057, de omni theloneo tam a descendentibus quam ab ascendentibus per Albiam 1057); clo na hradě pomezním Chlumci při stezce srbské (theloneum na Chlumci 993, in via per silvam Chlmec 1057); clo na stezce Osecké (dimidium theloneum totius anni in semita claustro Osecensi proxima 1208); clo v Kopistech (thel. in Koppitz), clo na stezce Kralupské (thel. Kralupech 993). — Na pomezí moravském: Na všech přechodech přes Dyji (in flumine quod dicitur Dyga, de omnibus pontibus decimum tributum 1052), zejmena při hrádu Hrádku (de ponte na Gradku 1086), u Podivína (theloneum sub Podivin 1178), u Břeclavi (de ponte Bracislaue civitatis 1078); clo na stezce uherské ve Brodě nad Olšavou (in Olsawa sextus denarius 1078, chomútné in Olsawa 1180, theloneum in Brod in terminis Moraviae 1240); clo na stezce polské u hradu Hradce (de via quae ducit ad Poloniam

juxta civitatem Gradec, sextus denarius 1078, 1160, theloneum in Hradecz secus Opaviam 1240); clo u hradu Úsobrna na východu ze stezky české Trstenické (theloneum Usobren. Vinc. Chron. 1145, theloneum in Jevič 1145).

Clo dávalo se in natura t. j. obchodník dal několikátou částku zboží svého, anebo se platilo v penězích t. j. obchodník dal několikátou částku ceny zboží svého, clu podrobeného. Cla měla rozličné pojmenování, podle zboží, které kupci povinni byli vyclíti. Známe tato jména: Otročjé t. j. clo z otroků, z osob v nevolnictví prodaných (na Labi v Litoměřicích 1057); Chomútné neboli chomútové, t. j. clo z koní, tak nazvané podle chomútů (na Labi v Litoměřicích 1057 a v Brodě nad Olšavou 1188); Hrnečné (grnečné) t. j. clo ze zboží ukládaného v hrnce jako na př. z medu, anebo snad clo ze zboží hrnčírského (na Labi v Litoměřicích 1057); Žitné t. j. clo z obilí, z žita (tamže). — Že clo dáváno na díle in natura, o tom svědčí výslovné zprávy: 1088 na Trstenici de decem lapidibus salis duo lapides; decimus panis; piscis secundus; 1067 sal ungaricum de porta terrae na Trstenici; 1146 Djačin partem salis de theloneo; takže 1057 v Litoměřicích. — Clo bylo i vývozné i přívozné.

Příjem celní plynul do komory knížecí; že pak byl netoliko jistý ale i výdatný, rádi dávali knížata některou část z něho kostelům a klášterům; i úřadníci župní měli ve clu podíl svůj. Praví se v list. z r. 1207: Ecclesiae Wilalmensi quartam septimanam in theloneo quod Habr nuncupatur, adjiciens confirmavi; sex autem ad castellanos Časlavenses ebdomadas pertinere decrevi t. j. každý čtvrtý týden nechal kníže klášteru vybírati clo, šestero pak týdnů do roka vykázal županům. 1057 Ecclesiae Lutomiricensi tradimus in viis duabus, una per silvam (Hlumez), altera per aquam (Ústí) octavam hebdomadam nobis debitam. 1226 donavimus congregationi domus Doczanensis, ut absque theloneo per omnes transitus nostrae ditionis navem unam per Albiam in Swrbiam educant et reducant cum sale et aliis rebus quibus indigerint.

Mýto. Mýto bylo dvojí, jedno z osob, a to latině slulo pedagium, druhé z vozů neb potahu, a to slulo vectigal. Mýta vybírána jsou na stezkách pomezních; platili je kteří vůbec po stezce šli, buď ze země jdouce nebo do ní přicházejíce. Kteří ze země se brali, dávali odchodné, kteří do země vstupovali, gostinné (hostinné, cf. host).

Poplatky tyto byly dosti značné. Vědomosti o nich máme z listin, ježto knížata dávajíce kněžím práva rozličná, také od placení mýta pomezního je osvobozovali. Čteme na př. r. 1203, že král Přemysl prominu poddaným kláštera Oseckého placení mýta v Kopistech (remittimus eis jusl vectigalium quae solent dare exeuntes in Coppitz); v list. svobod ducho-

venských z r. 1222: Illam pravam et perversam consuetudinem abolemus, qua clerici censebantur pejores esse judeis, vid. in theloneis in exitu terrae nostrae; nam ubi judeus unum, clericus XXX denarios praestabat. — Odchodné a hostinné jmenuje se v list. Litoměřické z r. 1057, kdež se kostelu tamnímu uděluje částka z mýta polabského (mediam quoque partem de omni theloneo nobis i. e. knížeti, debitam, tam a descendentibus quam ab ascendentibus per Albiam, vid. quod dicitur — othodne, gostine.) — Vnitř v zemi vybíráno mýto na mostech a přívozech, na př. theloneum de ponte in Letowic 1145, tributum de ponte in Pravlov 1086, theloneum in ponte u Rejhradu 1045, Rosice tributum in via 1086; portus tres Na Otave, Gogolicích, Lúnih, kteréžto mýto darováno kostelu Vyšehradskému 1088, naulum na Otaue 1130. — Ligna congregationis Doksanensis quae per Albiam et per Egram descendunt, volumus ut sine theloneo descendant 1226.

Jaká byla míra tohoto poplatku mýtného, vidíme z listiny od r. 1240: Mercator regis, episcopi vel baronis cujuslibet, et hospes, thelonea in Kyjov et in Switawia transiens, de curru panni pretiosi solvat denarios 8, de curru panni grisei 4, de curru linei panni 4; de curru lini, lanae, canapi, papaveris, salis, tritici, siliginis, ordei, avenae et ferri 4; de curru mellis, de vase vini, de curru humuli 4; de curru husonis et piscium majorum 8.

Pater familias rusticus transiens cum familia 8.

De tonna mellis 2, de equo, bove, vacca, porco, perna 2; de lukno mellis, vel deferente in humeris quodcunque pondus, de duobus oviculis vel capris, et messor denarium; de massa halecis, de curru lignorum duos.

Theloneum furtive vel contumaciter transiens deprehensus solvat dupplum. Sequatur autem thelonearius Switavie versus Brunam usque ad montem qui dicitur Gedli, versus Gevičko usque ad aquam quae dicitur Studená. Defendant etiam thelonearii jus thelonei Kygouie et Switauie in circuitu per milliare, contradictione qualibet procul mota. (Erb. 1002.)

Tržné (theloneum forense). Značný užitek plynul do komory knížecí z tržného t. j. zpoplatku neboli z dávky sbírané po trzích. Trhy byli jedny v podhradích, jiné ve vsech trhových (villae forenses, pozdějších městysech), na tržištích u bran zemských a na hradech pomezních.

Knížata dávali rádi několikatou část tohoto příjmu svého kostelům a klášterům na př. výnos každého šestého trhu nebo každého sedmého téhodne. Příjem záležel ne tak v penězích jako v několikáté částce prodávaného zboží. Svědectví: V darovací listině v Litoměřické r. 1057 řeč

jest o tržném v zimě dávaném na trhu Litoměřickém (de forensi theloneo tempore brumali, dum aqua est congelata, in sale quocunque modo apportato, et in piscibus theloneum solvendum statuimus; de vino etiam quod ducitur superius vel inferius vel quibuscunque rebus emptis vel vendendis idem fieri statuimus). Kláštera Opatovickému dáno tržné z každého devátého trhu na tržištích moravských (per omnem Moraviam nonum forum 1086); klášter Svatojirský měl příjem každého devátého trhu v Litoměřicích, v Ústí, v Žatci, v Mělníku, v Netolicích (nonum forum in —); kanovníci Pražští měli příjem z tržného v Sekyř-Kosteli na Moravě, z tržného pak v sousední Slivnici 4000 penízův do roka (1178). Vybírání tržného na tržišti Pražském (in foro Pragensi) vykonával podkoní (marescalcus junior); víme to z listiny klášterům dané: illud etiam penitus inhibemus, ne marescalcus noster junior pauperes i. e. homines monasteriorum, in foro vendentes res suas, in aliquo audeat molestare, excepto quod a quolibet homine panem, pisam, milium et salem vendente, semel in septimana, sc. VI. feria, unum denarium vel aequipollens recipiat et non ultra.

Ližné t. j. poplatek akcísu podobný, dávaný z piva vytáčeného ve městech; král Přemysl II. právo toto, něm. schrotamt, propůjčil v městě Olomúci měšťanu tamnímu Štěpánovi dědičně (officium de vasis trahendis, vulgo schrotambt seu ližné vocatum in Olmucz. Boč. IV. 6), kteréžto slovo pochodí od ližin, po kterých se sudy vytáčejí (de vasis trahendis, schrotbaum).

Požitky z hor neboli z baní. Knížatům zemským, kteří z prvu hory sami těžili, později však právo k těžení hor podnikatelům propůjčovali, dáváno na spůsob desátku několikátou částku drahých kovů anebo cenu jejich (urbura); kníže Fridrich vykazuje r. 1188 Johanitům z dolův stříbrných u hradu Mže (de argentaria super Msea) 12 hřiven stříbra do roka; Václavovi I. podal těžíř Sloiger ze zlatých baní Jílovských kus zlata deset hřiven těžký; r. 1227 postupuje král Přemysl I. správci dolův Jamnických desátek neboli urburu z dolův tamních, aby měl náhradu za opevnění města Jamnice; r. 1247 daroval markrabí Přemysl měšťanům Freudenthalským, od Tatar poškozeným, kromě desátku (praeter decimam), také ještě i užitek každé páté štoly ve stříbrných dolech Benešovských atd. Král Přemysl II. pronajal jednoho času urburu ze všech stříbrných dolů českomoravských na jeden rok za 2000 hřiven stříbra (urburam argentifodinarum tam per Bohemiam quam per Moraviam locavimus a festo b. Petri usque per anni circulum revolutum pro duobus millibus marcarum argenti. Voigt 161).

I z dolův na rudu železnou brala komora knížecí některé úžitky; vidíme to z darování klášteru Velehradskému r. 1238 učiněného: Mineras ferri et reditus ad easdem pertinentes, qui nobis jure cedebant (Erb. 951). O desátku z hor a o prostředcích aby horníci komoru neobcházeli, výrazně se mluví v listině z r. 1234: Statuimus ne aurifodae qui nobis decimarum solutione tenentur, habitandi seu etiam pernoctandi causa ad villas circumjacentes refugium habere praesumant (Erb. 845); pak v list. z r. 1213: Decimam metallorum in circuitu ad quatuor millia civibus de Freudenthal concedimus (Erb. 544). — Veliké bohatství země české na stříbro, zlato i jiné drahé věci proslaveno bylo obzvláště za Vratislava II. v XI. a za Soběslava I. i Vladislava II. ve XII. století; císař Fridrich I. sám praví při udělování koruny knížeti Vladislavovi II: Terram tuam auro et argento et omnium pretiosarum rerum copia scimus redundare (Cont.)

Židé. Židé považováni jsou ve středověku za „věžně císaře římského," za nevolníky a poddané komory knížecí (servi camerae, ad nostram cameram pertinent.). Knížata zadržovali a brali nezřídka jmění Židův ke svým potřebám; roku 1098 když se Židé Pražští, jsouce trýzněni pro křest křižácký, začali pokradmu stěhovati do Polan a do Uher, poslal kníže Břetislav komořího svého se zbrojnoši aby jim všecko což ssebou nesli, pobral (Cosm.); cos podobného stalo se i za krále Václava II. r. 1296, že Židům ze země prchajícím uložena převeliká daň (rex in suo regno omnes Judaeos detinuit et ab eis recepit pecuniam infinitam. Franc.).

Ražení peněz (percussura monetae, moneta). Ražení peněz odprvu bylo vyhraděno knížatům. Děláno peníze zlaté i stříbrné. O zlatých penězích mluví se hned r. 973, an Boleslav II. ke hrobu sv. Oldřicha v Augsburku posílá několik hřiven stříbra a množství peněz zlatých (quinque libras argenti et aureos quam plurimos), choť jeho pak Emma tolikéž (mater etiam seorsum aureorum denariorum bonam partem pro filio missit. Gerard).

Za časů Kosmových rovnala se hřivna stříbra 200 penízů (marcam nostrae monetae CC nummos dicimus). Avšak již Kosmas velice naříká na nemrav patrně za jeho dob obyčejný, že mincovna knížecí často měnila a kazila minci, dělajíc ji skoro pořád horší a horší, k nemalé škodě obyvatelstva (Nulla clades magis populo nocet quam frequens mutatio et fraudulenta pejoratio nummi. Respublica per formam numismatis falsam cito ruit, ad nihilum redacta. Non rectores populi Dei, qui ter vel quater in anno mo-

netam mutando erunt ad perditionem populi Dei). Pořádek v penězích zavedl konečně král Václav II. Povolav ze Florencie zběhlé hotovitele mincí, dal raziti proslulé groše pražské a peníze drobné (1300: Rex misit Florentiam pro viris idoneis et discretis, qui venientes ad mandatum regis novum numisma fabricaverunt: Grossorum Pragensium et denariorum parvorum. Franc.)

Mincovna knížecí nacházela se v Praze. Knížata rádi dávali kostelům a klášterům některou summu peněz z mincovny Pražské jakž toho několikero jest příkladův. Klášteru Strahovskému vykázal Vladislav r. 1143 dvě stě penízů každou sobotu (ducentos denarios de moneta omni die Sabbathi); klášteru Doksanskému tolikéž (Vladislaus rex ecclesiae Doksanensi 200 denarios omni die sabbati de moneta destinavit); k tomu přidal Otakar I. tolikéž 200 penízů každého téhodne (nos domui praefatae concedimus donatione perpetua ducentos denarios omni ebdomada de moneta nostra 1226).

Kromě mincovny Pražské řeč jest i o mincovně starobylé na hradě Podivíně moravském, o kterýžto hrad tuhé boje byly mezi biskupy Pražskými a Olomúckými; r. 1147 přisoudil Vladislav hrad ten biskupům Olomúckým, obnovíc tam zároveň mincovnu někdy bývalou (jura quoque antiquae institutionis super eodem castro reformare intendentes, monetam ut primo fuit, inibi fieri statuimus. Erb. 246); avšak ani o významu ani o dalších osudech mincovny té žádné vědomosti není. Znamenitá mincovna vynikla ve XIII. věku v Jihlavě; řeč jest o ní r. 1249, kdež král Václav I. ponechávaje Moravu synovi svému Přemyslovi vymiňuje sobě polovici výnosu z mincovny Jihlavské (media moneta Giglauiae sibi retenta. Cont.); téhož času vynikla mincovna v Kruzburku, v sousedství nově zařažených dolů stříbrných Brodsko-Chotěborských (Cruciburgensis monetae magister Arlanus, civis Brunensis). Stalo se vůbec pravidlem, kde nalezeny hory na drahé kovy, tam že také zařaženy jsou i mincovny k ražení peněz. — Ve XIII. stol. bylo za obyčej, že králové právo mincovní pronajímali na jisté lhůty, na př. na rok, podnikavým mincmistrům, dávajíce sobě zaplatiti hojné nájmy; takž pronajal král Václav mincovní právo v Čechách na rok za 2500 talentů, král Přemysl II. právo mincovní na Moravě též na rok za 5000 talentů a pod.

O dúmrtí. Takto slove připadení statkův, jimž dědicové všickni odumřeli, na pána země, čemuž latině říkalo se caducitates, bona caduca; samo pak právo slulo jus caducum. V Čechách právo toto dosti pozdě vyskytuje se, neboť statky rodové málo kdy zůstávaly bez dědiců a bez držitelů právních; první příklad pochodí z r. 1245.

Co se praví r. 1207, že knížata po smrti biskupův uvazovali se ve statky jejich, toť rozuměti se má ne jakoby statky na knížete spadly (bylyť to statky k biskupství náležející), ale tak že jich komora knížecí až do nového biskupa ke svým úžitkům držeti chtěla právem interkalarním. V Jus Conr. §. 16 vyhražuje sobě kníže statky zločince šlechtice, nemělliby zločinec ten dětí (quando aliquis nobilis vir capitur in furto et suspenditur et non habet prolem, hereditas ipsius regi cedat.) Za krále Václava I. připadlo komoře královské dědictví odumřelé po pánu Svatoborovi (cum Suatobor nobilis suppanus carens heredibus, decessisset, et omnia praedia sua camerae regiae cessissent, jure exigente principum antiquorum ecc. 1245), pak statky po Kojatovy bezdětném (Žrnovník cum villis quinque, que nobis moriente Kojata sine prole obvenerant 1253). V pozdějších létech právo toto velikého nabývalo rozměru, tak že se příbuzenstva hradila napřed uzavíráním hromad neboli spolků.

Pokuty. Statky osob pro zločiny na smrt odsouzených brávány byly v držení komory knížecí jako statky propadlé. Statky takové nevrátily se ani tehdá do rukou majetníka zločince, byl-li mu trest na hrdle prominut. Za Vladislava II. spadly na komoru dědiny dvou ve Stříbře odsouzených a odpravených (terram duorum suspensorum 1188).

Jiný pramen kterým se rozmnožovalo jmění komory knížecí, byl plen neboli konfiskací majetku osob takových, jenž pro činy politické padly ve trest anebo též které ze země byly vypověděny neb pro zločiny odsouděny byvše prchli. Tak se stalo r. 1055 pánům moravským, že neposlechli rozkazu Spytihněva: Dux iratus catenatos misit ad custodiendum, dividens eos per singulas civitates Bohemiae, equos etiam et arma eorum inter suos distribuit (Cosm.); tak i r. 1096 Mutinovi Vršovici, důvěrníkovi knížete Břetislava II., an ho kníže i s příbuzným jeho Božejem ze země vypověděl a jmění jeho v plen vzal: Permittens secum duos milites tantum, ab aspectu suo et latere amovit Mutinam, et mittens in Bohemiam omnem ejus jussit infiscari substantiam (Cosm.). Listina krále Otakara I. z r. 1227 osvobozuje lid a statky kláštera Svatojirského od plenu, ještě ustanovuje, že confiscationis sententia quae plen dicitur, locum non habet (Erb. 722).

Pokuty jednotlivé i pokuty obecné plynuly taktéž do komory knížecí. Takž praví §. 10 Conr., že kdož usvědčen na svodu, povinen bude dáti 200 penízů do komory knížecí (et si convictus fuerit, CC in cameram regis reddat denarios). Takováto pokuta jenž jedné osoby samotné se dotýkala, slula poena.

Jiného rázu byla pokuta obecná, pochodíci ze starého závodu společné ruky, kde totiž všecka osada neb všecka krajina povinna byla platit pokutu, stal-li se zločin v hájemství jejím. Takováto pokuta latině slula venditio, venditio hominum.

Tato venditio není plat daním podobný, neboť vždy se rozeznává venditio a collecta generalis nebo tributum, na př. 1057 Collectas generales, venditiones: svod, glava, nedoperné, hrdost. 1088 Tributum de tota Bohemia a hned potom: Decimus denarius de venditione in provincia Kamenecensi, Tetinensi, Pragensi. 1187 Venditio seu collecta generalis si quando fuerit super homines ecclesiae, 1187 Ubicunque venditio fuerit per Boemiam vel collecta principis; si fuerint ibi homines ecclesiae, tunc praepositus super homines praepositurae accipiat; 1135 XII marcae a tributario Rokitnense, de venditione provinciae Dreuic decimus denarius; 1221 Concedimus et donamus Pragensi episcopatui — omnem libertatem, et remittimus ipsi episcopatui et ecclesiae et hominibus eorundem omnem exactionem sive inquietationem, venditionem, nárok, svod, hlavam, vrez, collectas generales, aedificationes castrorum.

Summu pokuty obecné známe toliko ve dvou případech, při hlavě a při svodu. Při hlávě zprvu každý hospodář platil 200 denárů, což na statcích kostelních r. 1222 zmírněno v ten spůsob, že všickni hospodáři t. j. celá ves dohromady tolik platila. Dvě stě penízů za Kosmových časů rovnalo se jedné hřivně stříbra. Při svodu byla pokuta vyměřena na 300 penízů, tedy na $1\frac{1}{2}$ hřivny, a to celé dědině, ne každému hospodářovi: Vicinae domus in pace remaneant, poenam tamen, sc. CCC denarios, cum aliis persolvant.

Příjem z pokut obecných byl ovšem značný, tak že knížata ve staré době rádi dávali kostelům a klášterům podíl z nich jako dar. Víme ze jména, že kostel Litoměřický měl všecken příjem knížecí z pokut obecných v župě Litoměřické: Jungimus omnibus supradictis venditiones svod, glava, nárok, nedoperné, grdost, quiquid ex his et talibus ad usum nostrum debet pervenire 1057; kostel pak Vyšehradský že měl desátou část z pokud obecných ve Vltavště, v Pražště, v Tetinště, a v Kamenště (in provincia Wltavensi, a villico Pragense, in prov. Tetinensi, in prov. Kamenecensi de venditione decimus denarius 1081; Camenci decimum nummum in venditionibus, ut antiquitus est institutum, habent habeantque 1130), pak i ve Dřevíčště (de venditione provinciae Dreuic decimus denarius. 1135). — Jiný spůsob daru z pokut těchto dávaného byl ten že klášterům a kostům přiřčen výnos jejich, pokudž povinni byli poddaní klášterův a kostelův: Omnis acquisitio quae pervenire solet ex svod, nárok et glava, super omnes homines ecclesiae, ubicunque fuerit, damus in

usum fratribus 1187. — Třetí spůsob byl konečně, že lidí poddaných docela vyjmuto z povinnosti pokut anebo že jim aspoň polehčeno ve placení jich. Takž ustanovuje list. duch. z r. 1221, že lid poddaný má prost býti pokuty při hlavě: ita ut homines ecclesiae conserventur indemnes; druhá pak z r. 1222, že při hlavě má osada kostelní platiti tolik což prvé platil každý hospodář o sobě. Důležité jest ustanovení listiny Litomyšlské z r. 1226: Per querelam abbatis S. nobis constitit evidenter, quod a castellanis et judicibus atque aliis beneficiariis occasione illius culpae quae hlava vulgariter nominatur, ejusdem claustri pauperibus maxima impedimenta et injuriae atque gravamina fiebant, quam culpam, hlavam videlicet, ut hominibus perpetuo penitus indulgeremus, abbas nobis supplicavit. Eandem culpam omnibus generaliter hominibus ad claustrum L. pertinentibus perpetuo indulgemus. Nanejvýše zůstavené opatům coby poddaným svým místo pokuty obecné uložili: Si aliquis hominum ecclesiae Brevnovensis suspensus fuerit quod wiselec dicitur, ipses penitus absolvimus, arbitrio d. abbatis relinquentes, quidquid exinde provenerit, in usus ecclesiae convertendo 1234. Remittimus episcopatui et ecclesiae Pragensi et hominibus eorundem omnem exactionem, sive inquietationem, venditionem, nárok, svod, hlavam, vrez, collectas generales ecc. 1221.

Tribut polský. Smlouva o tribut polský stala se r. 1054 mezi knížetem českým Břetislavem I. a knížetem polským, v ten spůsob, že Břetislav postoupí hrady ve Slezsku opanované, totiž Vratislav a jmé, zato pak že Polané dávati budou roční poplatek knížatům českým 500 hřiven stříbra a 30 hřiven zlata (1054 Urbs Wratislaw et aliae civitates a duce Brziecislav redditae sunt Poloniis, eo conditione, ut quam sibi, tam suis successoribus quingentas marcas argenti et 30 auri annuatim solverent. Cosm). Tribut tento řádně byl odváděn po mnohá léta, obyčejně na závěrku každého roku. Na sklonku XI. století začali se knížata polští vymykati ze závazku tohoto, avšak mladý kníže český Břetislav II. přinutil je záhubnými vpády do Slezska k dodržení staré úmluvy; Vladislav polský zapravil r. 1093 tribut za dvě léta zadržalý v summě 1000 hřiven stříbra a 60 hřiven zlata (nec tamen cessavit Brecislaus II. ab vastatione, donec princeps Poloniae Wladislaus praeteriti et praesentis anni tributum usque ad unum solveret obulum 1093; cujus census haec summa fuit: Mille marcae argenti et LX auri; ipse autem dux Wladislaus dat sacramentum quod tributum, olim duce Brecislao constitutum, D marcas argenti et XXX auri annuatim sibi pro concessa pace solveret determinato tempore. Cosm). Po mnohá léta potom odváděn poplatek pořádně; r. 1099 vykázal

Břetislav II. sestřenci svému, synovi knížete Vladislava polského, Boleslavovi, propůjčiv mu hodnost mečníka svého, z tributu polského od otce jeho poslaného, 100 hřiven stříbra a 10 hřiven zlata (dono dat sibi et constituit, quatenus ensiferae dignitatis pro ministerio ex tributo, quod pater suus Wladislaus solvebat semper annuatim, C marcas argenti et X auri talenta habeat. Cosm.). R. 1100 dal týž Břetislav umíraje všechen tribut polský o Vánocích právě přinešený klášterům a kostelům (tributum quod eo tempore, i. e. Christi nativitate appropinquante, fuit de Polonia allatum et quidquid in sua invenit camera, per manus episcopi fecit dari per monasteria. Cosm.) Ještě r. 1158 potvrdil císař Fridrich I. knížatům českým za pomoc proti Polanům od Vladislava II. jemu propůjčenou, příjem tributu polského, avšak zdali poplatek skutkem odváděn, v pochybenství jest (Duci Boemiae et successoribus ejus addimus et concedimus censum de terra Poloniae, quem antecessores ejus, duces Boemiae, a Polonia retro temporibus accipere solebant. Erb. 295).

§. 23. Vydaje zemépanské.

Méně zpráv než o důchodech, zachovalo se o vydajích; bývají pak vydaje buď pravidelné nebo mimořádné, a šly buď na zahrazování potřeb domácích nebo na potřeby zahraničné nebo na dary a dotace rozličného spůsobu. Zde buď položeno co se vůbec o vydajích ví.

Výroční plat země ke stolci papežskému. Plat takový, v summě tuším 100 hřiven stříbra, šel ze země do Říma hned v XI. století; tolik alespoň král Vratislav II. poslal r. 1074 „B. Petro sub nomine census.“ R. 1086 dovolává se vzdoropapež Kliment dávky této z Čech: Debitum B. Petri, ještě prý nebyla odváděna náležitě (quod debitum B. Petri contra omnium praedecessorum nostrorum religiosissimam institutionem et exhibitionem tanto tempore detinueris); dalších vědomostí o tomto penízi Svatopetrském není.

Výroční poplatek k říši římské. Počátek poplatku tohoto sahal dle paměti u Kosmy zachované do časův prvního císaře obnoveného císarství římského, Karla Velkého; za cís. Oty III. mluví se r. 991 o poplatku tomto vůbec, ještě císař dává třetinu z něho kostelu sv. Mauricia v Magdeburce: tertiam partem census,

qui regio fisco per singulos annos persolvi debet de tota Boemia in qualicunque re sit, sive in auro, sive argento, vel pecoribus, aut in aliis aliquibus rebus magnis sive parvis. (Erb. 76). Dle Kosmy záležel tribut říšský ve 120 volích a v 500 hřivnách stříbra (120 boves electos et 500 marcas); avšak již Břetislav I. platil toliko 500 hřiven, bez volů (promittit 1500 marcas denariorum, quod erat tributum trium annorum jam praeteritorum. Cosm. ad 1040). Poplatnost přestala za Vratislava II. i přeměnila se v povinnost posílati 300 oděnců k jízdě římské.

Dávka biskupům Pražským za vyštěpení Moravy z diecese Pražské. Vratislav II. zavázal se r. 1063, že se biskupům Pražským za postoupení Moravy k diecesi Olomúcké ročně bude dávati z komory knížecí 100 hřiven stříbra, kromě jiných náhrad (ut praesul Pragensis XII villas quae sunt in omni Boemia potiores, pro illo episcopatu eligat, insuper et centum marcas argenti annuatim de camera ducis accipiat. Cosm.)

Dávky peněžité klášterům a jiným sborům duchovním. Knížata kromě dědin a různých požitků dávali sborům církevním také i důchod některý v penězích z příjmů zemských; takž nařídil Boleslav II. aby klášteru Břevnovskému dával vládař Pražský každoročně o posvěcení kostela Břevnovského 300 penízů, vládař Plzenský pak aby dával na hody Boží veliké (o Velikonocích, o Letnicích a o Vánocích), jakož i na den sv. Michala po 300 penězích (Erb. 78). Vladislav I. poručil klášteru Kladrubskému dávati každou sobotu od vládaře Pražského 100 penízů. Soběslav I. vykázal kostelu Vyšehradskému z mincovny po hřivně do roka. Vladislav II. dal klášteru Strahovskému po dvou stech penězích každou sobotu z mincovny Pražské atd. — Znamenité byly také dary, kteréž dávali knížata kostelům a klášterům z berně zemské, z cel zemských, z pokut soudních, čímž výroční výnos důchodův zemských nemálo byl ztenčován. Velikou cenu měly také dědiny, jež knížata darem postupovali církvi v míře bezmála nevyčerpatelné, čímž rovně ztenčoval se důchod z hospodárstva plynoucí.

Dávka ke stolci římskému z kostela Vyšehradského. Král Vratislav II. obdržev povolení k založení kapitoly na Vyšehradě, zavázal se dávati od kostela kapitolního přímo podřízeného stolci římskému, každoročně 12 hřiven stříbra mezi Velikonocí a Nanebevstoupením Páně (marcas XII de eadem ecclesia ad pedes universalis papae omni anno offerendas desti-

navit. De eadem ecclesia XII marcas singulis annis ad pedes universalis papae a pascha usque ad ascensionem Domini de moneta nostrae provinciae statuimus offerendas. Erb. 175. Cf. 220). Dávka tato přešla ostatně brzo na kapitolu samu, až r. 1197 zmírněna jest na pět hřiven summy roční. (Ib. 436.)

Vybývání dcer knížecích a vdov. Mladší členové knížecího rodu, kteří byli mužští, vybýváni jsou obyčejně poskytováním údělův, t. j. požitků knížecích z udělených žup, čímž se ovšem důchod zeměpanský nemálo tenčil; hotovými penězi vybývány jsou dcery, jakž toho příklad máme z dob Soběslava I., jenž r. 1138 vdávaje dceru svou Marii za syna Leopolda rakouského, vybyl ji 500 hřivnami stříbra (Cosm.). — O vdovách víme, že jim vykazováno platy životní; král Václav II. vykázal r. 1305 choti své 20.000 hřiven (conjugi suae XX marcarum millia legavit nomine dotis), taktéž i král Rudolf r. 1307.

Dary rozličné. Vratislav II. dával falckrabímu říšskému Rapotovi, jenž po dráze do Říma měl služebníky své rozpostavené v osadách, výročně 150 hřiven stříbra, nepochybně k tomu, aby dával poslům bezpečný průvod a i jinak náchylen byl knížeti. (Cosm. 1073). Břetislav II. daroval r. 1099 kněžici polskému Boleslavovi z tributu polského výroční summu 100 hřiven stříbra a 10 hřiven zlata (Id. 1099); umíraje pak odkázal jednoroční tribut polský právě přinešený kostelům a klášterům (Id. 1100). Arcibiskup Mohučský při korunování králů českých dostával po 100 hřiven stříbra (Consueverunt reges Boemiae suis coronatoribus C marcas liberaliter assignare. Franc). R. 1301 dal král Václav II. biskupovi Pražskému nově investovanému prsten, jehož cenu udávali na 900 hřiven stříbra (Franc.)

Výlohy na potřeby výprav vojenských. Dávání platu vojskům do pole tahnoucím pravidelně nebylo v obyčeji, tak jako ani vystrojování na vojnu nešlo na útraty knížecí, poněvadž každý, kdo povinen byl do pole jíti, spolu povinen byl i vystrojiti se na svůj peníz, a poněvadž mnohé potřeby na pochodu zahrazovány jsou dávkami ostatního obyvatelstva. Nicméně vynakládáno na výpravy některé což potřebného bylo, jakž toho příklady máme z r. 1136, kdež Soběslav Vladislavovi, veliteli sboru českého do Říma jdoucího, vydati kázal 900 hřiven (Cosm. Cont.) a z r. 1157, kde Vladislav II. jda na Milán penězi opatřoval vojsko své (qui me in hoc negotio juvare intendit, hunc honore debito et pecunia ad hoc necessaria ut decet, exorno. Vinc.)

Vydaje na dvůr a na slavnosti rozličné, též i na dary cizím knížatům dávané. Příklad výmluvný o nádheře, tedy i o nákladu při dvoře královském, máme z časů krále Přemysla II.; možno říci, že král tento v nádheře napodoboval Šalomouna; zlatem, stříbrem a drahými kameny skvělo se všecko, jak při dvoře tak i při kostele dvorském. Jakých pak darův král ten dával knížatům ve zlatě, stříbře, koních, prstenech, oděvu, toho dle slov letopisce ani vypočísti nebylo možné. Slul vůbec král zlatý (rex aureus). Následník jeho, král Václav II., nádherou ještě přestihoval Přemysla; slavnost držaná při korunování jeho, objevovala všechen skvost toho času možný; koňstva cizího ode dvora stravovaného bylo na 190.000, kromě domácího, za vejce vydáno 900 hřiven stříbra těžké váhy. Bylyt to ovšem časy zlaté, za kvetoucího výnosu hor českých, zlatem a stříbrem oplývajících.

Náklady na stavby kostelův a klášterův. Knížata pečovali netoliko o hojné dotace klášterův a kostelův, ale i na svůj groš dávali stavěti a přestavovati chrámy Páně, jakž toho příkladův množství, neb skoro každý kníže pečoval o zvelebení církve.

Útraty mimořádné. Zachovali se příkladové útrat, jež knížata dělali mimořádně, kteréž pak země nésti musela. Svatopluk I. slíbil císaři r. 1107 za zpomožení ke stolci českému 10.000 hřiven stříbra; ale země všeho všudy toliko 7000 hřiven poskytla, tak že 3000 kníže oddělal pomocí válečnou císaři do Uher poskytnutou. (Cosm.) Podobně učinil i Fridrich, že mu císař pomohl proti Soběslavovi (qui quoniam imperatori pecuniam promiserat magnam, a populo terrae collectam gravem novorum denariorum exegit). R. 1205 musel král Přemysl I., smířiv se s Filipem králem, slíbiti 7000 hřiven.

Jakžkoli tedy důchody knížat českých hojné byly, i jakžkoli správa zemská sama sebou nevyhledávala nákladu valného, ještě úřady namnoze opatřeny byly dotacemi rolními: toť zase vydaje takového nabývaly rozměru, že důchody jedva postačovaly k zahrazování útrat.

§. 24. Roboty zemské a povinnosti dvorské.

Roboty či práce zemské (munera publica) byly tyto:

Hradozdění (castrorum aedificatio, reaedificatio). Starobylá tato robota zemská trvala v plné váze po celou dobu župní, a to

tak, že ani duchovní, kterým ochotně propůjčováno svobodu od jiných robot zemských, od této osvobozováni nebyli; poučuje nás o tom listina svobod duchovenských z r. 1222 a příklad z nájezdu tatarského r. 1241. Při ohrazování hradu Pražského byly účinny všecky tuším župy české, neboť se dí u Kosmy, že při hrazení za Břetislava I. vypadalo synovi jeho Spytihněvovi, toho času údělnému knížeti v Žatci, hraditi tu částku v končině kláštera sv. Jiří (sorte exiit, ut cum suis circa S. Georgii claustrum componeret murum). Listina z r. 1222 propouští duchovním mnohé povinnosti, kteréž obyvatelstvo konati muselo, avšak s výslovným vyhražením hradozdění a přeseky: Illam etiam consuetudinem homines ecclesiasticos volumus retinere, quod ad succidendam silvam quod přeseka dicitur, vel castrum aedificandum vel ad facienda fossata cum hominibus nostris et baronum laboretur. R. 1241 potahováni jsou i kněží k opevňování osad a k dělání zásek na pomezí: Wenceslaus rex civitatem Pragensem fecit murari et alios villas forenses, quae juxta vulgare nostrum dicuntur civitates, muniri praecepit lignis vel lapidibus, compellens religiosos et seculares clericos ad earundem civitatum munitiones vel fossata constituenda (Cosm. Cont.) Ještě r. 1305 musely kláštery v sousedství Prahy mosty hradu Pražského dávati stavěti a opravovati (super reparatione et structura pontium castri Pragensis, burggravio dicente, quod abbas et conventus (Brevnovensis) et alia vicina monasteria pontes ipsos renovare et construere tenentur. Tom. 343). Hradozdění obsahovalo několikero prací: Stavění zdí neboli stěn (oppidorum muratio), kopání příkopův (oppidorum vallatio, fossatorum cavatio), přestavování a spravování hradů (castrorum reaedificatio, urbium resartinatio, instauratio munitionum, castrorum reparatio a j.).

Robota hradozdění též u jiných Slovanů se nacházela, a sice u Slovanů polabských a baltických: Convocavit universam gentem suam et coepit aedificare castrum Donin, ut esset populo refugium in tempore necessitatis. (Helm.). Volumus ut iidem homines castrum ad quod pertinent, et pontem aedificent generalem. Omnes villae Missnensis ecclesiae quae in pronvincia Nisan sitae sunt, ab aedificatione castrorum marchionis et publicis vigiliis absolutae sint. In provincia Mileze villae episcopi et fratrum tres stubas in castro Budessin construant et publicas vigilias secundum morem terrae faciant. U Polan: Ad castra aedificanda sive reparanda seu alias munitiones construendas ire non tenebuntur 1239. Servitium juris polonici: Castra aedificanda sive reparanda. U Srbů a Bulharů: Gradozi-

danie; ni grad zidati. Gdě sě grad oborit ili kula, da ga naprave graždane toga grada i župa ščo jest prědělь toga grada (ZCSt. 159). U Rusův: Postrojka gorodov.

V Čechách přenešeno ve XIII. stol. povinnost tuto i na ohrazování měst nově zakládaných, a to ještě před vpádem tatarským; pravíť se zajisté v list. Zabrdovické z r. 1235: Nullus pro castrorum aedificatione vel reaedificatione, seu oppidorum forensium vallatione sive muratione homines ecclesiae Z. inquietare audeat.

Stráže hradská t. j. ostříhání hradu v míru i ve válce (urbium excubiae, custodia murorum, vigiliae nocturnae quae fiunt in castris).

U Slovanů baltických: Urbium sive castrorum excubiae. U Polan: Servitium juris polonici: Stróża. U Charvatů: Vsaki pop držan je straža strići v noći v gradu kako ini člověk. Zak. Vin.

Hotovost válečná (expeditio). Jako prvé, tak i v župní době bylo mužstvo branné povinno k válce bez rozdílu. Čeleď válečná sbírala se po župách, každá župa na svém hradě. Zdá se, že i ve válce byly hluky župní pospolu jako pluky; píše se ještě r. 1134, že se vpádu do Slez účastnili toliko Hradečtí, Chrudimští, Boleslavští, Čáslavští a Kladští: De Boemis praeter Gradicenses, Chrudimenses, Boleslavienses, Časlavienses, Gladcenses, plures non fuerunt (Cosm. Cont.) R. 1237 nařízeno župě Znojemské, aby se zbraní shromáždila se na hradě Znojemském a čekala dalších rozkazů: Quod feria IV. post pascha in Znoim comparere haud negligant, armis praecincti et armigeris comitantibus. Županové neboli kastelláni bývali spolu vojvodami ve válce; šlechta mladší provázela je a se šlechtou jiný branný lid. O bitvě na Lucku 1116 čteme u Kosmy, že župan Juřík Žatecký se šlechtou Žateckou udatně bojujíc padl (Jurik praefectus urbis Zatec miles acerrimus cum aliis ejusdem civitatis proceribus acriter pugnando occubuit). Ve válce r. 1041 povinen byl župan Bělinský, Prkoš, brániti pomezí zemské: Relatum est duci de Prkoš comite, qui praefuit Belin in urbe, quod corruptus Saxonum pecunia non stetisset ex adverso munitionis in custodia. — Němečtí obyvatelé podhradí Pražského prosti byli obecné povinnosti k válce; toliko když bojovati bylo za vlast, museli i oni do pole (1178 Ad nullam expeditionem pergere debent, nisi sit pugnandum pro patria).

Stráž vojenská na pomezí. Takováto stálá stráž nacházela se hlavně na Šumavě, kdež obyvatelé povinni byli stříci

přechody přes pomezí, hraditi stezky, opatrovati hrady pohraničné (Chlumec, Domažlice a j.) a býti vzhůru při prvním nebezpečenství válečném. Sluli chodové. Konajíce službu tuto, volni za to byli od jiných robot zemských. O chodech přikázaných ke bráně Tepelské praví se r. 1213: Nullus homines de Teplá et in toto circuitu circa silvam commorantes, quibus portam terrae et munire et custodire sufficiat, pro castrorum quae in terra sunt, reaedificatione, pro ingruenti aliqua expeditione, pro reparatione viarum vel silvae succisione in ambitu terrae molestare praesumat (Erb. 548). Cf. ustanovení podobné o stráži Liběčské z r. 1144.

Přéseka, příseka (succisio silvae). Povinnost tato jen v Čechách se nalezá; měla původ ve přílišné lesnatosti vnitř země, tak že spojených sil bylo potřebí, aby půda vzdělati se mohla. Na hvozd pomezní nevztahovala se příseka, ještě hvozd naopak k vůli bezpečnosti země pilně byl chráněn. Ještě ani v listině svobod kněžských od příseky se neupouští: Illam etiam consuetudinem homines ecclesiasticos volumus retinere, quod ad succidendam silvam quod preseka dicitur, cum hominibus nostris et baronum laboretur.

Dělání cest a stavění mostů (reparatio viarum, pontium aedificatio, refectio pontium, pontium positio et ipsorum resarcinatio). Řeč jest o povinnostech těchto r. 1213, ano se poddaným kláštera Tepelského příčinou jiných služeb odpouštějí: Nullus eos pro reparatione viarum in ambitu terrae molestare praesumat. R. 1183 dává se svoboda poddaným řádu Johanitův: Hominibus de Ivanovic et de Grobnik et omnibus villis illic spectantibus sive in castris sive in pontibus aedificandis eandem libertatem et securitatem concedimus, quam antecessores nostri Olomucensi contulerunt episcopatui. Povinnost tuto v XIII. stol. přejali jiní na sebe a brali za to od pocestných mýto, jakož píše Štítný o svém čase: Správné mýto jest když jest knieżetem země ustaveno pro některú potřebu pilnú, jako aby cěst střehli, kupcóm činiec pokoj, aneb mosty dělali, cěsty opravovali. Kdo chová nato lidí, kdyby byla potřeba aby cěst střehli, ten móž bráti mýto od kupcóv. — Ve XIII. stol. bylo lze vyvaditi se z roboty této placením dávky peněžité, jakž toho příklad máme r. 1274; poddaní kláštera Hradištského, kteří byli ve Přerově osedlí, platili z každého lánu jistou dávku na správu mostu tamního (ratione denariorum, qui solvebantur ab hominibus abbatis de quolibet manso ad reparationem pontium in Prerov. Boč. IV. 100).

Povinnosti dvorské. Kromě robot neboli prací zemských právě vypočtených byli obyvatelé zeměstí ještě jinými povinnostmi zavázáni, totiž povinnostmi příčinou dvoru knížecího, když kníže po zemi se někam bral, buď na vojnu nebo na sněmy, (servitutes quae fiunt cum rex ad colloquium vel exercitum est iturus). Takové byly:

Pojezda neb povoz, t. j. poskytování povozův ku potřebám dvoru. R. 1227 ztvrzuje Otakar I. klášteru Svatojirskému svobody, mezi jiným také immunitu od pojezd (a pojezda quae fiunt cum rex ad colloquium vel exercitum est iturus); kdož neposkytnul pojezdu in natura, byl držán platit za to pojezdné (a vectigalibus quae fiunt cum rex ad colloquium vel exercitum est iturus). R. 1224 dává se klášteru Svatojirskému toto uvolnění: Ut castellanus Vyšegradensis exactiones turpes quae vulgari vocabulo pojezda vocantur, paganorum potius quam christianorum, in villis monasterii exigere de caetero non praesumat, exceptis 12 denariis publicae monetae semel in anno de quolibet manso illarum villarum, quae tali vexatione primitus vexabantur. 1213 Sint absoluti a jure quod vocatur povoz.

Prívod, t. j. provázení povozů knížecích na cestě od župy do župy, od hradu do hradu. S tím se shoduje polský przewod, conductus quod przewod nuncupatur. 1227 ab honere quod dicitur prowod.

Nocleh, pernoctatio, t. j. dávání příbytku komonstvu knížecímu na cestách jeho. 1213 sint absoluti a jure quod vocatur nocleh. 1220 ab exactionibus et gravaminibus quae vulgariter dicuntur — nocleh. 1225 ab omni servitute qui — nocleh vulgariter dicitur. 1233 exactio secularis quae nocleh nuncupatur, 1234 a pernoctationibus quae noclehe nuncupantur.

Nářez, t. j. dávání masa k potřebám dvoru knížecího na cestách: Exactio seu dacia quae porcus, alias narzasz veteri institutione ducum Polonorum vocabatur; ab exactione boum et ceterarum animalium quod vulg. dicitur narez, ad mensam regiam pertinentium; ab omni servitute quae vulgo narjaz et nocleh dicitur; naraz quod aper dicitur; exactio, vacca videlicet, porco et ariete, quod vulg. narsaz dicitur.

Osep, t. j. dávání píce koním knížecím. 1220 a 1249 Ab eo quod dicitur ozzep. U Slovanů polských sep (annonam quae sep vocatur, a sep videlicet frumenti, ab illa contributione quae dicitur sep).

Nad jiné obtížné byly služby a dávky příčinou lovů knížecích; lid lovecký vkládal se i se psy i s koňmi do příbytků a požadoval nejen potravu sobě, ale i píci koním a potravu ohařům. Z těchto břemen hleděly se jmenovitě kláštery vyvaditi, ježto lovci nejraději příbytek volívali v klášteřích, k nemalému nátisku bezděčných hostitelů. Knížata osvobozovali jich od břemen těchto: A victualibus canibus dandis ipsorumque custodibus qui holoty vocantur 1220; sint liberi et absoluti ab iis qui dicuntur — psárové 1249; de venatoribus et caniductoribus qui holoty nuncupantur, statuimus, ne in abbatia vel in villis abbatis pernoctent, sed de bona voluntate abbatis vel fratrum quicquid eis impensum fuerit in caritate, inde ipsos contentos esse decrevimus 1235. — Při honbách bývali obyvatelé potahováni ke vláčení tenat (a retibus ad venationem nostram ducendis. 1220), z čehož se osadníci vykupovali, dávajíce tak zvané tenetné (a jugo servitutis quod vulg. dicitur tenetné 1238, omne id quod dicitur tenetné, pauperes exigi penitus inhibemus 1234).

V listinách hojně se vyskytuje dávka tak řečená čtrnácti penízů (quatuordecim nummi), o níž soudíme, že nebyla než reluice za některou službu dvorskou neb zemskou, as tak, jako oněch dvanácte penízů za pojezdu. Knížata osvobozovali kláštery a kostely od placení těchto peněz jako od jiných povinností; na př. 1209: Villam Nedachlebic ab omni honere tributorum, vectigalium, collectarum seu denariorum qui XIV vocantur, vel aliarum exactionum volumus perpetuo esse absolutam; 1210 nullus homines coenobii inquietet pro castrorum aedificatione nec pro collectis infestet; nec XIV nummos ab hominibus ad coenobium spectantibus exigat; 1213 sint absoluti a jure quod vocatur nářez, nocleh et povoz, et ab omni jure illo, pro quo dantur XIV nummi; 1232 ecclesiae dedimus proventum nostrum in omnibus venditionibus et censu et caseorum et XIV denariorum; 1234 omnes villas ab omni onere tributorum, vectigalium, aliisque exactionibus sive in XIV ad principem vel beneficiarios spectantibus, quocunque modo nominentur, esse absolutas; 1234 ceterum ut omnia breviter comprehendamus, omnem utilitatem, sive in XIV denariis, sive in aliis ad nos spectantem et usus nostros vel successorum nostrorum vel beneficiarios nostros a nobis infeudatos, eis remittimus, ut plena et perfecta gaudeant libertate.

§. 25. Povinnosti k říši římské.

Výročný poplatek (tributum, census) záležející ve 120 vybraných volích a v 500 hřivnách peněz (120 boves electos et 500 marcas. Cosm). Počátek poplatnosti této sahal dle paměti u Kosmy zachované do samého počátku císarství římského za Karla r. 800 obnoveného. Stávalo se ovšem zhusta že se knížata čeští sprošťovali poplatku toho, ale platili jej zase, byvše mocí k tomu přinuceni; tím se vysvětluje, kterak letopisci o císařích vypravují že Čechy učinili poplatnými. Slova Kosmova shodují se ostatně se zpravou, jenž dí, že za cís. Oty III. poplatek český dáván ve zlatě, ve stříbře, v dobytku neb v jiných věcech (in qualicunque re sit; census qui persolvi debet per singulos annos de tota Boemia, sive in auro, sive argento, vel pecoribus, aut in aliis aliquibus rebus, magnis sive parvis. Erb. 76). R. 1041 Břetislav I. přinucen jest dáti poplatek ze tří roků zadržalý, v summě 1500 hřiven, z čehož jde, že za jeho času dáváno do roka již jen 500 hřiven peněz (promittit 1500 marcas denariorum, quod erat tributum trium annorum jam praeteritorum. Cosm.). Poplatek říšský minul ostatně za krále Vratislava II., poměněn byv ve povinnost, dávati 300 oděnců k jízdě římské.

Navštěvování dvoru císarského. Knížata čeští povinni byli, dáti se vynajíti při dvoře císarském, ač byl-li držán někde na blízku země české; takt vidno alespoň ze skutečného běhu: R. 1015 měl přijít Oldřich do Merseburku, r. 1087 byl Vratislav II. tuším v Magdeburku, r. 1124 Vladislav I. v Bamberce, Soběslav I. r. 1132 a 1138 v Bamberce, r. 1152 měl Vladislav II. přijít do Merseburku, r. 1154 poslal tam poselství místo sebe, r. 1156 byl v Řezně, r. 1157 ve Würzburku na svatbě Fridricha I., r. 1159 v Magdeburce, jiní r. 1174 v Normberce, r. 1177 a 1213 ve Chbu a. j. Schůze takové (curia, curtis, consilium, dvor u Dalemila) držány obyčejně na veliké hody výroční, Narození Páně, Velikonoc a svátky Svatodušní. Zdráhal-li se kníže přijíti, pokládáno mu to za urážku autority císarské (injuria); o Vladislavovi II. jenž obeslání takového r. 1152 neposlechl, praví Fridrich I.: Injuria qua Boemiorum dux curiam nostram comtempsit, neglector existens imperialis edicti (Erb. 289). Vládislav II. vůbec začal neuznávati povinnosti starobylé i vykládal ji za závod zcela nový, nebývalý (novella creatura); ještě i r. 1154 nechtěl přijíti, jakž o tom Vincentius svědčí

(Fridericus in regem eligitur, qui plurimis suis principibus et duci Boemiae Mersburg curiam indicit, ad quam D. D. Vladislaus tanquam novellae creaturae obaudire nolens, ire renuit.) Avšak na radu tuším biskupa Daniela vypravil tam místo sebe biskupa s některými kmety; přitom povedlo se tuším snahám Danielovým, že Fridrich císař a Vladislav učiněni jsou přátelé (dux a rege in maximam recipitur gratiam), kterážto přízeň po dlouhá léta potom trvala. — Závazek o němž tuto řeč jest, vyměněn r. 1212 za cís. Fridricha II. v ten spůsob, že knížata čeští mají sice navštěvovati dvůr císarský, ale toliko bude-li držán na blízku hranic českých, v Bamberce, v Normberce a v Merseburce, též že má sněm takový opověděn býti šest neděl napřed (Rex vel heredes sui ad nullam curiam nostram venire teneantur, nisi quam nos apud Babenberc vel Norenberc celebrandam indixerimus, vel si apud Merseburc curiam celebrare decreverimus, ipsi sic venire teneantur; sic tamen, ut spatium sex ebdomadarum veniendi ad praedictas curias eis ante praefigatur). Co se konečně pověsti Dalemilovy týče, že knížata čeští, budou-li pozváni ke dvoru, právo míti mají pustit oheň okolo sebe, není posud dosti vysvětlena; že však podstatu má do sebe, ví se ze skutečného děje, neb Václav, povolán jsa r. 1370 Karlem IV. do Normberka, příchod svůj velikým ohněm zvěstoval (Bohemiae rex vocatus ad curiam imperialem in Nurenberg adiit eandem civitatem cum gentium suarum multitudine et in suo introitu, more suorum avorum olim principum ac regum Boemiae, fecit fieri ignem copiosum in duobus locis, ut cunctis pateret adventus regis Bohemiae. Habent namque ab antiquo principes et reges Boemiae, ut vocati ad curiam imperialem in flamma et igne veniant. Causa forte hujusmodi indulti — míní Beneš z Weitmíle — ne princeps vel rex Boemiae ex levi quacunque causa ad curiam summi principis vocaretur).

Jízda římská. Jízdou římskou rozumí se průvod, dávaný králi římskému jedoucímu do Říma ke korunování na císarství římské. Počátek povinnosti této sahá do časů Vratislava II., spojence a podpůrce Jindřicha IV., čímž pominulo dávání peněžitého poplatku k říši. Záležela pak povinnost tato v tom že kníže český dával králům na korunování do Říma jedoucím 300 oděncův českých na své útraty. První jízdu vykonali Čechové r. 1089 za Vratislava II., provázejíce Jindřicha IV. Druhou r. 1112 za Vladislava I., provázejícího Jindřicha V. pod velením kněžice Břetislava Břetislavova (Regum antiquorum juxta statutum, regis Henrici ad nutum dux Vladis-

laus nepotem suum Bracislai filium et aequivocum cum armata CCC clypeis legione misit Romam. In Augusto mense intravit rex Romam accepturus imperiales fasces juxta morem regum. His ita peractis reversus est imperator in Bavariam et nostrates ad suam incolumes rediere patriam. Cosm.) Třetí konali r. 1132 za Soběslava I., provázejíce následníka Jindřichova, krále Lothara, pod velením kněžice Jaromíra syna Bořivojova (Dux S. regi Lothario Romam proficiscenti CCC milites in auxilium misit, Jaromirum filium Bor. ducem praefecit. Cont.). Cís. Fridricha I. provázeli Čechové jak se zdá, také, ač není výslovně řeči o nich; však toho času byl již Vladislav II. s ním zpřízněn a u Vincentia dí se: Rex Fridericus collecta plurima multitudine principum et aliorum militum, Romam ad papam Adrianum ut eum caesarem jure debito consecret, iter cum forti manu militum arripit. R. 1212 změnil cís. Fridrich II. povinnost jízdy římské, ustanoviv že má králům českým dáno býti budoucně na vůli, chtějí-li posílati 300 oděncův anebo složiti 300 hřiven (Si nos vel successores nostros Romam coronari contigerit, ipsius regis Otakari vel successorum suorum relinquimus arbitrio, utrum ipsi 300 armatos nobis transmittant vel 300 marcas persolvant).

§. 26. Zřízení církevní.

1. Biskupství Pražské. Založením biskupství Pražského r. 973 dovršeno jest co započato křestem Bořivojovým: Země česká obdržela svého pastýře a tím nové rukojemství zdaru církevního Diécesí Pražská podle založení svého vztahovala se na Čechy a na Moravu, jakožto částky jedné obce státní; kterak se stalo vyvadění z církevního svazku s biskupstvím Řezenským, vyloženo hned v díle prvním; metropolitou zůstal arcibiskup Mohucský, což mělo veliký vplyv na potomní osudy biskupství česko-moravského.

2. Biskupství Olomúcké. Založení biskupství Pražského provedeno jest klidně a bez velikých odporů; méně klidně postaveno jest biskupství moravské, jehožto sídlem stal se hrad Olomúc; tuť bylo bojů těžkých. Objemem biskupství Olomúckého byla Morava v mezích svých politických, jakž svrchu jsou vylíčeny. Začátek jeho sahá do r. 1063, do prvních let panování Vratislava II. Poněvadž pak Morava do té doby byla částkou diecesí Pražské, stálo

také nové biskupství Olomúcské pod metropolitou Mohucským tak jako Pražské, z něhož vlastně vzešlo.

Založení biskupství Olomúckého t. j. vymezení Moravy z diecesí Pražské a utvoření zvláštní diecese moravské, nelehko se dařilo. Původcem byl kníže Vratislav II. Kníže tento, byv po dlouhá léta údělným knížetem ve východní Moravě se sídlem v Olomúci, usiloval o samostatné biskupství v Olomúci hned jak po Spytihněvovi II. ke vládě se dostal. Stařický biskup Pražský Šebíř, ač nerad, nebyl s to aby odolal, i přivolil k vyloučení Moravy z diecesí své, ovšemť že za náhradu, o kteréž Kosmas zachoval pamět velmi určitou. Biskup Pražský obdržel za takové postoupení 1. Dvanácte dědin v Čechách podle svého vlastního výboru nejlepších; nadto 2. každoročně 100 hřiven stříbra z komory knížecí 3. dvorec řečený Sekyř-Kostel na Moravě se vším příslušenstvím, jakž toho biskupové Pražští do těch dob jsou byli v držení 4. osadu Slivnici s trhem tamním a hrad Podivín na ostrově ležící, od Žida Podivy prý založený, jenž křesťanem se byl stal (Ut Pragensis praesul 12 villas quae sunt in omni Bohemia potiores pro illo episcopatu eligat; insuper et 100 marcas argenti annuatim de camera ducis accipiat; curtem autem quae est in Moravia ad Sekyr-Kostel, cum suis appendiciis, ut antea sic et in posterum possideat; similiter et villam Slivnicam cum foro atque castrum ibidem situm in media aqua Zwratka, nomine Podiuin, dictum a conditore suo Podiua Judaeo, sed postea catholico. Cosm.). — Podobá se že Vratislav II. úmysl svůj mocně podporoval ukazováním na bývalou někdy diecesí moravskou, neboť během posud nevyzpytovaným stalo se že na Moravě byli biskupové ještě i v XI. století, tedy po založení biskupství Pražského, neboť Kosmas výslovně zmínku činí o Vracenovi, jenž prý biskupem byl na Moravě před Šebířem Pražským, tedy před rokem 1030: Fertur quod fuisset in Moravia ante tempora Seueri quidam episcopus, ut reor, nomine Wracen. Také i arcib. Muhucský z r. 976 mluví o biskupovi moravském vedle Pražského, Speierského a Wormského jakožto o svém podbiskupovi (Erb. 72). Že paměť o arcibiskupství někdy moravském po všecka ta století, XI., XII., XIII., i XIV. trvala, o tom svědčí zprávy Kosmovy, o tom svědčí list pap. Klimenta IV. 1268 ku králi Přemyslu Otakarovi II., jenž se u stolce papežského ucházel o povýšení biskupství Olomúckého na arcibiskupství, na metropolii, ukazuje přitom na arcibiskupství někdy na Moravě bývší: Cum in regno Boemiae, marchionatu Moraviae, Austriae et Styriae nulla sedes archiepiscopalis existat, licet antiquitus in Moravia sedes hujusmodi fuisse dicatur (Boč. IV. 1.). — Avšak vyzdvižení samostatného biskupství moravského v Olomúci stalo se předmětem přehořkých bojů za následníka Šebířova, biskupa Jaromíra-

Gebharta bratra Vratislavova, jenž bezmála všechen čas biskupování svého (1068—1090) ztrávil v zastávání jednoty obou zemí, Čech i Moravy, jakožto jedné společné nerozdílné diecese. Právní oporu poskytovala mu zakladací listina biskupství Pražského, o jejížto nové ztvrzení postaral se r. 1086 (Cosm. ad 1086). Vratislav II. nicméně nedbal na takové ztvrzení a ustanovil r. 1090 kaplana svého Wecela za biskupa moravského. Jaromír bera se stěžně do Říma zemřel na cestě, čímž spor o biskupství Olomúcké na vždy došel konce; od té doby nebylo žádného odporu proti němu více, ačkoliv menší spory na př. o majetnost hradu Podivína mezi biskupem Pražským a Olomúckým trvaly až do první polovice XIII. století.

3. Během XIII. stol. pokoušeli se panovníci čeští, Přemysl I. i Přemysl II., o vyzdvižení arcibiskupství v zemích svých, onen o povýšení biskupství Pražského na důstojnost arcipastýrskou r. 1204, tento o povýšení biskupství Olomúckého na stupeň důstojnosti takové r. 1268; avšak teprvé Karlovi povedlo se ve XIV. věku dílo toto tak vřele žádané, ježto biskupství Pražské učiněno arcibiskupstvím, kostel Pražský metropolitánským kostelem země česko-moravské.

Přemysl Otakar I. podniknul dílo toto, jakmile se stal králem, užívaje k tomu rozmíšek mezi stranami v Němcích a sporů současných se stolcem římským. Jak se dovídáme z listův papežských, vypravil schvální poselství v té věci ke stolci římskému a dal prosbu svou v Římě podporovati přímluvami krále Emericha uherského (per tuos nobis nuntios supplicasti et Hungariae rex pro te apud nos suppliciter intercessit, ut in Boemia metropolim construere dignaremur). Za důvod uváděl předně rozsáhlost a lidnatost své země (cum spatiosa et populosa sit terra), pak vzdálenost kostela Mohucského i též rozdílnost jazyka (cum ab ecclesia Maguntinensi cui est metropolitico jure subjecta, quam locorum distantia, quam linguarum diversitate divisa). Papež Innocens III. nebyl nenáchylen, aby se tak stalo, což vysvítá i z odpovědi kterouž dal králi, i z listu jejž poslal kostelu Mohucskému, jakož i z vypravení zvláštního v té věci legáta, kterýž se měl o potřebách očitě přesvědčiti a zprávu do Říma přinesti; avšak nad začátky věc tato nepokročila, nepochybně pro změnu která brzo potom ve věcech politických následovala (Erb. Reg. 480—482).

Jiné pohnútky vedly krále Přemysla Otakara II., že se zasazoval o povýšení biskupství Olomúckého na arcibiskupstvo. Jestli Přemysl I. hleděl tím zemi svou z poměrův ve kterých stála k říši německé, vymaniti a osvoboditi, byla mysl Přemysla II. obrácena k výboji, abychom tak

řekli, církevnímu; chtěl totiž, aby Olomúc stal se sídlem arcibiskupství, kterému by podřízeny byly kostely budoucích biskupů v Litvanech, v Galandii a v Jatvězích a v krajinách tím přilehlých (supplicasti — píše papež Kliment IV. Přemyslovi r. 1268 — ut cum in regno Boemie, marchionatu Moravie, Austrie ac Styrie ducatibus tibi subjectis, nulla sedes archiepiscopalis existat, licet antiquitus in Moravia sedes hujusmodi fuisse dicatur, archiepiscopo Salzeburgensi committere curaremus, ut si dictas Letowiam, Galandiam et Getuesiam vel ex eis tantum de infidelium manibus Domino permittente contingeret, quod possit exinde metropolis statui congruenter, Olomucensem ecclesiam archiepiscopali dignitate praesignire curaret, ac alias in terris eisdem ecclesias erigeret cathedrales, quae ipsi Olomucensi ecclesiae tamquam metropolitanae subessent. Boč. IV. 1.). Papež připomíná, žeby takovéto osamostatnění musilo se díti s přisvědčením kostela Mohucského, jemuž kostel Olomúcký jest podřízen, stolec římský sám žeby nebyl proti myšlénce té, kdyžby se králi podařilo tolik země podmaniti kolik by potřebí bylo k založení metropolie.

4. Ustanovování biskupův. Z počátku bývali biskupové od knížat, kněžstva a lidu voleni; vyvolení bývali potom od knížete vypraveni ke dvoru císařů římských, aby od nich přijali potvrzení volby a investituru berlou i prstenem, načež svěceni jsou na biskupství od metropolity Mohucského. Navrátíce se od ordinací, bývali na hradě Pražském slavně uváděni do hlavního kostela sv. Víta. Pořádkové tito proměnili se však na přechodu XII. století ve XIII.; volení biskupa přešlo na kapitolu Pražskou; investitura císarská pominula, i konali ji napotom panovníci čeští; na místo svěcení v Mohuči vstoupilo potvrzení metropolity Mohucského, že volba kapitoly vykonána jest podle zákona i pravidel.

Zprávy o obecném volení biskupů Pražských jsou tyto: R. 973 Dietmarus presbyter favorali acclamatione ab omnibus in episcopum eligitur. R. 983 Vojtěch: Facta est haec electio Levigradec in oppido (te dignum omnis clerus, te universus idoneum episcopatu acclamat populus). R. 1068 Jaromír: Rogant ex parte ducis et totius populi, quo imperator sua auctoritate dignaretur eorum electionem confirmare. R. 1091 Cosmas electus est in episcopum tam a rege Vratislao quam omni clero ac populo Bohemorum. R. 1098 Ad placitum ducis collaudante clero cuncto populoque favente Hermannus subrogatur ad episcopatus honorem. R. 1182 electio Henrici celebrata est, in qua miro Dei favore omnia convenerunt in unum, quae hujusmodi solemnitati noscuntur fore necessaria: Vid. electio cleri, principum assenssio, votum universale populi. (Sil.) R. 1197 Vladislaus

convocavit clerum et populum in Praga, abbates et praepositos et canonicos, omnes jussit adesse, tanquam tractaturus cum eis de pontificali electione. (Gerl.)

Avšak již ke konci XII. stol. přičiňoval se stolec papežský o to, aby volba biskupa Pražského dála se od kapitoly Pražské, čehož konečně také docíleno.

Zprávy o investituře: R. 973 Dietmarus ad imperatorem christianissimum Ottonem ex parte ducis et totius cleri atque plebis cum transmittitur litteris. R. 983: Manus Bohemiae ad Ottonem I. cum electo pergit episcopo (Adalberto), ferens ex parte ducis legationem et totius cleri atque populi petitionem, quo imperiali nutu eorum communem confirmaret electionem; igitur imperator condescedens eorum dignae petitioni dat ei annulum et pastoralem virgam. R. 997 císař na žádost Boleslava II. Tegdagum in pontificem Pragensis ecclesiae eligit et collaudat. R. 1068 dux Vratislaus mittit Severum, Alexium (comites), Marquardum Theutonicum cum fratre suo Jaromír jam electo ad imperatorem, qui venientes et offerentes electum suum rogant ex parte ducis et totius populi, quo sua auctoritate dignaretur eorum electionem confirmare; quorum petitioni caesar annuens dat ei annulum et pastoralem virgam. R. 1091 Cosmas electus ad Pragensem ecclesiam et Andreas similiter ad Olomucensem sedem per conductum palatini comitis Rapotae veniunt Mantovam et praesentatur imperatori. Imperator disponsat eos annulis ad singulas ecclesias, dans eis pastorales virgas. R. 1098 Caesar confirmat Bohemorum electionem, dans Hermanno annulum et virgam episcopalem. R. 1135 Joannes episc. ad imperatorem praefectus est, quatenus electio sua imperiali assensu et approbatione corroboraretur, (qui) pontificales dignitates i. e. baculum et annulum sibi tradidit. Počátkem XIII. stol. přešlo pak právo investitury na krále českého.

Zprávy o ordinaci: R. 973 imperator jussit Magontinum archiepiscopum qui tunc praecrat curti, ut eum (Dietmarum) ordinaret in episcopum; tunc praesul mitra redimitus, novus novam redit laetus Bohemiae in parochiam. R. 983 Willigisus Magontinus archipraesul jussu imperatoris consecravit Adalbertum in episcopum; consecratus autem cum suis sequacibus equitat in dulcem patriam. R. 997 imperator Tegdagum mittens ad Magontinum archipraesulem, quo eum celeriter in episcopum consecret, mandat. R. 1023 Izzo obtinuit episcopatum, qui ordinatus est ab archiepiscopo Magontino. R. 1030 ordinatus est Severus episcopus a Magontino archiepiscopo. R. 1068 Jaromír die dominico a praesule Magontino ordinatur in episcopum. R. 1100 Herman poslán do Mohuče, ut a magistro suo benedictionem accipiat. Že pak tohe času arcibiskup Mohuc-

ský byl v obvinění, nařídil císař s přivolením všech suffraganů kostela Mohucského, by ho světil kardinal Rupert právě přítomný (jubente imperatore et collaudantibus omnibus suffraganeis M. ecclesiae, a cardinali Ruperto qui ibi forte aderat, ordinatus est H. episcopus). R. 1126 Zdik ad sedem Olomucensem episcopus secundum instituta canonum electus ab archiepiscopo suo Magontino ordinatus est. R. 1134 misit imperator Joannem ep. ad archiepiscopum Maguntinum, ut Deo dignum praesulem ordinaret. R. 1140 Otto processit ad ordinationem episcopatus, quo accepto in metropolitana urbe Magontia ab episcopo Alberto cum magno honore et laetitia rediit ad sua. R. 1149 Daniel ordinatus est episcopus a Mag. archipraesule.

Návrat do Prahy dál se velmi slavně. Ditmar ut ventum est metropolim Pragam, juxta altare Sti. Viti intronizatur ab omnibus, clero modulante Te Deum laudamus; dux autem et primates resonabant: Christe, genade, et caetera; simplicores autem et idiotae clamabant Kyrie-eleyson! et sic secundum morem suum totam diem hilarem sumunt. — Vojtěch ut pervenit ad urbem Pragam nudo pede et humili corde, clero et omni plebe prae laetitia modulante, episcopalem obsedit cathedram. — Tegdagus honeste a clero et populo Pragensis ecclesiae recipitur atque cum magno gaudio ad cornu altaris S. Viti inthronizatur. — Jaromir cum pervenisset Pragam juxta morem obsedit episcopalem cathedram. — Joannes ad sedem sui pontificatus venit cum magno cleri plebisque tripudio susceptus. — R. 1279 biskup Tobiáš přeslavně uvítán jest v Praze: Ad propria reversum cum magno tripudio receperunt cantantes: „Ecce sacerdos" clerici, seculares „Hospodine pomiluj ny," cum vexillis et processionibus in ecclesia Montis Sion.

Za biskupa Jindřicha a za knížete Fridricha vzešel spor o postavení biskupů Pražských ke knížeti zemskému. Fridrich na soudu říšském r. 1182 zastával náhled, že biskup Pražský jest kaplanem knížete zemského, avšak biskupové odpírali tomu, řkouce že biskup ten jest svoboden ode všeho poddanství ke knížeti, tak jako svobodni jsou biskupové němectí, ještě jest knížetem císařství, navštěvuje dvůr císařský, přijímá investituru z rukou císařových (Chron. Sil.). Rozhodnutí stalo se ve prospěch biskupův i vzděláno jest zvláštní o to privilegium zlatou bullou opatřené. — Avšak již po smrti biskupa Jindřicha následník na stolci biskupském investituru přijal z rukou knížete Vladislava a učinil slib věrnosti knížeti, proti posavadním právům a výsadám; od těch dob pak pominula investitura z rukou císařův římských, netoliko skutkem ale i po právu: obdržel toho zajisté Přemysl I. na králi Fi-

lipovi že právo investitury přenešeno jest na něho a na nástupce jeho. (Jus quoque et auctoritatem investiendi episcopos regni sui integraliter sibi et heredibus suis concedimus, ita tamen, quod ipsi ea gaudeant libertate et securitate, quam a nostris praedecessoribus habere consueverunt.)

5. Církev zemská v Čechách a na Moravě měla zřízení takové, že biskupovi po kraji sloužili arcipryštové nebo arcijáhnové; každému arcijáhnovi přikázána byla část země neboli dle tehdejšího rozdělení několikero žup. Arcijáhenství v zemi české a moravské souhlasné a jedno bylo s arcipryšstvím; nebylo rozdílu mezi arcijáhnem a arcipryštem; jednou se jim dává název archipresbyter, jindy archidiaconus; avšak od polovice XII. věku převahuje název archidiaconus.

R. 1039 archipresbyter (Cosm.), 1041 archipresbyter (Cosm.), 1143 archidiaconus Petrus (Erb.), 1141, 1147 archipresbyter, 1167, 1174, 1177, 1135, 1240, 1243 archidiaconus.

Za arcijáhny bráni jsou pravidelně členové kapitol. Některý byl arcijáhnem na rozličných sídlech po sobě.

R. 1131 byl Pražský kanovník Herolt arcijahnem v Plzni, r. 1143 kanovník Petr v Praze, r. 1144 Mahfrid, Mladota a j. Zdeslav byl arcijahnem v Plzni, pak v Rokycanech a opět v Plzni. Z kanovníků Vyšehradských arcijahnem byl Bartoloměj v Olomúci, Boleslav v Plzni, Petr v Bělině, Miloslav v Bechyni; z kanovníků Olomúckých Esau v Přerově.

Sídla arcijáhnův byla předně dvorce biskupův, zadruhé hradové župní; dvorce biskupské byly pak: Rúdnice, Zirčíně-ves, Rokycany, Týn Horšův neboli Biskupský a Týn nad Vltavou; hradové: Praha, Kúřim, Bechyně, Žatec, Bělina, Litoměřice, Boleslav, Hradec, Plzeň, a na Moravě: Olomúc, Přerov, Břetislav, Brno a Znojem, pak dvůr Kroměžíř (1263).

Decr. Břet. poučují nás, kterakou moc hleděla sobě církev skrze arcipryšty v zemi zjednati, ano se tam dí, že arcipryšt má vražedlníky oznamovati županům neb knížeti ke potrestání, jmenovitě bratrovrahy, rodičovrahy a vražedlníky kněží; tolikéž vykazuje se arcipryštům moc ku trestání skutkův proticírkevních, jako nesvěcení dní nedělních a svátečných, pohřbívání mrtvých kromě zasvěcené země hřbitovní; rovněž vysvítá z Decr. Břet., že hlavně směřovala péče církve k poměrům manželským, aby manželstva spočívala na zákonech církevních. — Poněvadž pak také na dvorcích biskupských byla stálá sídla arcijáhnů, opatrovali arcijáhnové i hospodárské záležitosti biskupův, jmenovitě pečovali o vybírání biskupského desátku.

Při jednotlivých kostelích byli plebánové (sacerdos, presbyter, plebanus, též i parochianus); toliko při kostelích na hradech vyskytují se vedle plebánův také kooperátorové či kaplani, jakž vidno z JConr. (§. 8. Quando aliquis judicium aquae debet subire, nullus eum in aquam dimittat nisi sacerdos et ejus cooperator. Si deus juverit eum, judici det duos denarios et sacerdoti XIV; si nudaverit se et judicium noluerit subire, solvat capellano VII denarios.)

O jednotlivých plebanech, takto nazvaných podle názvu „ecclesiae plebales" (1143), zhusta se děje zmínka: Sacerdos de Ledec, sacerdos de Plas. R. 1178 plebanum quem sibi eligerint Theutonici Pragenses. 1213 Zdislaus parochianus de Chatov, 1220 Vitus plebanus de Predol, 1222 Herbordus plebanus de Podevin, Adolfus plebanus de Gerenovicz, 1235 Henricus parochianus de Cladrub, Henricus plebanus de Vserob, 1240 Jeronimus pleb. de Přibislavic, 1251 Chuonradus pastor legitimus ecclesiae Vraetingen atd.

Kromě biskupův, arcijáhnův a kněží jiného stupně neb názvů pastýřův duchovních neznáme v zemi (v processí r. 1039 účastni byli: Biskup, pak opatové klášterští, dále arcipryštové, konečně kněží obecní. Cf. Cosm.); jmenovitě nemohou do této řady počítáni býti děkanové. Děkanové nacházeli se toho času toliko při kostelích kollegiátních, při kapitolách, nikoli při kostelích farských. První stopa děkanů ve smyslu obecném objevuje se teprvé po vzniknutí měst, ač i tu na počátku kněží městští slovou plebánové neb parochové; prvá zmínka o děkanovi děje se r. 1266—1271.

§. 27. Obec župní.

Země česká i moravská rozděleny byly na župy; v Čechách jsme jich napočítali 36, na Moravě 19. Zevnitrným znakem župy byl hrad; každá měla hrad svůj; protož by se dobře mohlo říci, že župa byla „što jest predĕl toga grada" t. j. končina patřící ke hradu. Hrad i župa nerozdílně byly spolu spojeny; zešel-li hrad ve válce neb jinou pohromou, postaven jiný, třebas na jiném místě, jakž toho příklady máme při Dřevíči a Slaném, při Libici a Havrani, při Sedlci a Loktě, při Velehradu a Spytihněvi. Na hradě sídleli úředníci od knížat ustanovovaní: Župan, komorník, cudař, vládař, lovčí, jakož i arcijáhen nebo kněz. Sám hrad t. j. městiště hradu a budovy hradské považováno za majetnost zemskou, kdež pánem byl kníže zemský.

Župa podle významu svého původního jest tolik co plémě, čeleď, tedy tolik co lid v území jistém obývající; slova toho užíváno v pozdější době, když prvotní pojem pominul, k označování kraje samého. Staré rozdělení země na plemena zrcadlí se poněkud i v pozdějších župách, ježto se z plemen vyvinuly kraje župní, buď že vzniklo několiko hradů v jednom plemenu anebo že území jednoho plemene prostě přešlo v župu jednu. V území starých Čechův nalezáme župy a župní hrady Vyšehrad, Prahu, Tetin, Rokyteň, Dřevíč, kdežto území Lúčanův zůstalo jednou, ovšem velikou a i mocnou župou se hradem Žatcem, území Ljutomiřicův župou se hradem Litoměřicemi a pod.

Župa ostatně, v době námi teď líčené, nebyla kraj neb okres toliko, ve kterémžby sídleli úředníci konajíce povinnosti svého úřadu; župa byla spolu také obec t. j. organické spojení obyvatelstva ke hradu náležejícího, i zdá se že slovo civitas jehož někdy užíváno, rozuměti se má o obci župní. Budiž to ukázáno na několika svědectvích:

Hrad jenž byl zevnitrným znakem župy, stavěn a opravován i opatrován jest od obyvatelstva župního ze spolka; hotovost válečná sbírala se po župách; středisko vojenstva byl hrad župní, župan velitelem; ano i na výpravě zůstával lid župní válečným spolkem. Daň míru rozvrhována podle žup i odváděna ne přímo od jednotlivých poplatníků, ale od obce župní. Šlechtu rozeznáváno po župách, což vede k tomu že pokládána jest za spolek: Spytihněv r. 1055 jeda na Moravu obeslal po listech šlechtu ze všech hradů (ex omnibus civitatibus); r. 1104 obcházeli jednatelé Svatopluka Olomúckého skoro všecky hrady v Čechách, hledajíce přízeň jemu aby byl posazen na stol knížecí (hi fere universas Bohemiae civitates circumeuntes); v bitvě r. 1116 na poli Luckém padnul Juřík župan Žatecký s jinými předními osobami té župy (praefectus urbis Zatec cum aliis ejusdem civitatis proceribus); r. 1126—40 jmenují se co svědci na darovací listině Kladrubské: Lutomiricenses primates Čáslav, Martin a Milhost. Ale i o přednostách obce župní řeč jest kromě županův neb kastellánův, a to r. 1110 a r. 1130: Onoho roku připomíná se jakožto starosta na hradě Pražském Prvitan, jenž byv účastníkem v odporu proti Vladislavovi I. vypuzen jest ze země: Priwitan quoque in eadem comprehensus seditione, qui videbatur senior esse in urbe Praga (Cosm.); ok. r. 1130 pak řeč jest o starostě Olomúckém Súdovi, primas Olomucensis (Boč. V.), kterémuž patřila osada Hlavno v Čechách.

(Pravost svědectví toho utvrzuje se tím že Hlavno toto podnes nalezá se v Čechách u St. Boleslavi, slovouc Hlavno Súdovo, vedle Hlavna Kostelního.)

Také i ve staré Rusi nacházejí se stopy starostův na hradech; v čele hradčanův (u Čechů dle pramenů latinských cives, urbani, Cosm.) byli „starějšiny grada“ (ve Chvrastenu), starci gradskije, starějšiny po všem gorodam (988 Sozva Volodimer bojary svoja i starci gradskije na sovět o věrě i rěša bojare i starci. Sozva knjaz bojary i starci. 996 Volodimer sozyvaše boljary svoja i posadniky, starějšiny po všem gorodam na pir. 997 Posla po starěšiny gradskyja. Pogodin Izsl. VII.).

§. 28. Rozdělení župní.

Župy jakožto území slovou lat. provinciae, též comitatus 1182, 1210, territorium 1086, districtus 1238; po slovansku říkalo se jim jednoduše Tetinsko, Děčsko, Boleslavsko, Ljutomiricko, Bělsko, Bělinsko, Holešicko, Brněnsko. Župy dle vypočtení svrchupoloženého (§. 2 a 4), byly pokud je známe, tyto:

V Čechách: 1. Pražská, 2. Vyšehradská, 3. Tetinská, 4. Rokytenská, 5. Dřevičká, 6. Žatecká, 7. Bělinská, 8. Děčanská, 9. Litoměřická, 10. Kamenecká, 11. Melnická, 12. 13. Boleslavská dvojí, 14. Železnická, 15. Libická, 16. Miletinská, 17. Hradecká, 18. Kladská, 19. Opočenská, 20. Litomyšlská, 21. Vratislavská, 22. Chrudimská, 23. Čáslavská, 24. Úřetovská, 25. Kúřimská, 26. Chýnovská, 27. Bechyňská, 28. Kamycká, 29. Bozenská, 30. Dúdlebská, 31. Netolická, 32. Prachenská, 33. Plzenská, 34. Mežská, 35. Sedlecká, 36. Vratenská.

Na Moravě: 1. Olomúcká, 2. Úsobrněnská, 3. Úsovská, 4. Holešická, 5. Hradecká, 6. Přerovská, 7. Pustiměrská, 8. Spytihněvská, 9. Hodoninská, 10. Břetislavská, 11. Podivinská, 12. Strachotinská, 13. Brněnská, 14. Pravlovská, 15. Rokytenská, 16. Znojemská, 17. Bétovská, 18. Jamnická, 19. Jihlavská.

[1] Vypočtení žup od nás podané liší se od toho, kteréž podávají Palacký a Tomek. Palacký (v Děj. I. 2. 240) praví, že jak Čechy tak i Morava za doby nepamětné měly dvojí rozdělení v ohledu politickém, jedno ve větší úkrají, soukrají, provincie čili archidiakonáty, druhé v menší kraje neb župy čili dekanáty, tak že obyčejně několikero žup čili dekanátů dělalo spolu jedno úkrají. Větší taková úkrají, shodná s pozdějšími archidiakonáty, byla dle Palackého: Pražsko, Bechynsko, Kúřimsko, Hradecko, Boleslavsko, Litoměřicko, Bělinsko, Žatecko, Horšovsko a Plzensko v Čechách, pak Olomúcko, Brněnsko, Znojemsko, Břec-

slavsko, Přerovsko a Holešicko na Moravě. Žup vypočítává Palacký (I. 2. 241—250) v Čechách 55, na Moravě okolo 25. Avšak na jiném místě téhož díla (I. 2. 397—417) uvozuje jich v zemi české toliko 36, za to ale na Moravě 30; z čehož vidno že konečného rozhodnutí v té věci neučinil. Tomek v obsírném pojednání svém „O starém rozdělení Čech na župy“ (Č. Č. M. 1858) za nejspolehlivější zásadu podle níž se může poznati staré rozdělení země, pokládá rozdělení na dekanáty, o němž praví, že sahá do času kde staré zřízení župní nacházelo se v Čechách ještě v plné své síle, totiž do první polovice XII. století, kdež legat Guido byl v Čechách. Nicméně přikládá jistou váhu i náhledu Palackého o větších úkrajích nebo archidiakonátech. I rozděluje zemi českou takto: I. Župy arcijáhenství Pražského a Roudnického. II. Župy někdejšího panství Slavníkova a) župa Libická, b) župy arcijáhenství Kouřimského, c) župy arcijáhenství Hradeckého, d) župy arcij. Bechyňského. III. Župa Vitorazská, IV. Župy Lucké, V. Župy arcij. Plzenského, Rokycanského a Horšovského spolu s Bozenskem a Prachenském, VI. Děčsko, Bělsko a Litoměřicko, VII. Župy arcij. Boleslavského a Žerčánského (Žirčíněveského) s krajinou dekanatů Jičínského a Dvorského.

Jakkoliv máme tuto autority v dějepisectví našem tak vážné, přece nemůžeme se odhodlati, abychom přistoupily k náhledům o rozdělení země od nich přednešeným. Základní vada jest ohled na rozdělení církevní; nemůžemeť zajisté váhy přičísti rozdělení tomuto, jedná-li se o rozdělení země politické, ani archidiakonátům ani dekanátům.

Rozdělení země na archidiakonáty, jehožto stáří sahá do první polovice XI. století, nemůže sloužiti za pravidlo; neboť ačkoliv se dí v Dekr. Břet., že arcipryšt neb arcijáhen má jistou působnost soudní naproti lidu župnímu, nenásleduje z toho, žeby v každé župě býval byl arcijáhen, žeby se tedy říci mohlo: Kolik arcijáhenství, tolik žup; ale ani o větších úkrajích, na kteréžby se vztahovala řečená spolupůsobnost soudní, žádné jistoty není; vímeť zajisté, že arcijáhnové sídleli někteří na hradech župních a jiní na dvorcích biskupských; dvorce tyto biskupské byly na díle v samém sousedství hradův, tak že sídlívali dva arcijáhnové místy hned vedle sebe, jako Litoměřický a Roudnický, Boleslavský a Žirčíněveský, Plzenský a Rokycanský, Bechyňský a Vltavo-Týnský, Olomúcký, Přerovský a Kroměžírský. Či má se snad mysliti toliko na arcijáhny hradské? Ale Palacký počítá také archidiakonát Horšovo-Týnský, kdežto Týn přece byl toliko dvorec biskupský, ne hrad. Avšak, byťbychom i přiznali, že arcijáhnům přikázány byly v ohledu soudním jisté župy, nešlo by z toho ještě nutně, žeby základní politické rozdělení země bylo jiné než pouze župní, bez velkých úkrají, o kterých vůbec vědomostí není.

Palacký má za to, že co Kosmas nazývá „provincia“, pokládati se musí za větší úkrají, ne za župu; co župou nazýváme, to že u něho sluje tu „regio“, tu „castellum“, tu „pagus“. Avšak proti tomu stojí výrazné svědectví listin, jenž slovem „provincia“ bez rozdílu míní „župu“; tak listina Vyšehradská: In provincia Tetinensi, in provincia Kamenecensi, addo etiam decimam marcam annui tributi in tribus his provinciis: Rokitnah, Caslaue, Hinoue; tak list. Litoměřická: In provincia Satcensi, in provincia Boizenensi atd. Svědectví listin knížecích je v této věci mnohem rozhodnější nežli výraz kronisty; kronista má vůli užiti toho neb onoho naznačení, kdežto na slovech listin zakládají se positivní práva. Kosmas ostatně sám značí slovem provincia jednoduchou župu, an dí: In confinio duarum provinciarum Belina et Lutomirici, ježto Bělina a Litoměřice byly v skutku župy a to župy spolu nezující, jakž z jiných pramenův víme. Sám Palacký dokládá, že Kosmas Kladsko nazývá jednou provincia, podruhé castellum, po třetí castrum, a Kladsko přece nebylo než jednoduchá župa, nikoli větší úkrají. Pagus Zbečno jest ostatně vesnice Zbečno, nikoli župa Zbečno.

Ještě méně podstatné jest mínění, žeby dekanáty mohly býti pokládány za měřítko žup. Praví sice Tomek, že dekanáty zřízeny jsou nepochybně za Guidona legata r. 1143, ale mínění toto ničím není odůvodněno, ba stojí důvody velmi vážné proti němu. Nikde zajisté není řečeno, žeby Guido byl zřizoval dekanáty; slova listiny papežské: ut episcopi in parochiis suis plebales ecclesias distinguant, nemohou rozuměti se o dekanátech; po celé následující století není ani stopy o dekanátech neb děkanech venkovských; trvalo ještě zřízení archijáhnův a první listinná zpráva o děkanech pochodí dle slov řečeného badatele samého teprvé z r. 1266—1271; do té doby nezná církev česká jiného rozdílu kromě archijáhnů a plebánů. Děkanové venkovští vyskytují se teprvé ve 2. polovici XIII. století, a to hlavně v nově založených městech, tedy v době takové, kdež staré zřízení župní již bylo prostoupeno novými živly. Z těch příčin nelze staré rozdělení země na župy měřiti podle dekanátů; že se někde území dekanátu shoduje se známým územím župy, nemůže být důkazem, neboť jsou zase četné příklady, že se neshodují, ba že se velmi liší.

Podklad dle našeho náhledu jedině spolehlivý, na němž staré rozdělení země na župy — a sice jen na župy, neboť jiného rozdělení vůbec nebylo — pevně může být utvrzeno, jsou zprávy positivní v listinách a v kronistech 1. o hradech župních, neboť každá župa měla župní hrad (civitas, castellum, urbs, oppidum), 2. o osadách výslovně do župy té neb oné kladených, 3. jiné, vědomosti o rozsahu žup svědectví vydávající.

Či jeliž potřeba ohlížeti se po jiných pramenech o rozsáhlosti župy na př. Olomúcké, když listiny praví, že v Olomúcíš leží osady Prostějov, Topolany, Kladeruby a Dolopluzy? Proč nepřestati na té vědomosti, že v Úsobrněnsku jsou osady Svitava, Sebranice, Skalice a Kněhnice? O rozsahu župy Čáslavské dosti jest věděti, že sahala po lece Dúbravici až ke Žďáru, kde sousedila s župou Brněnskou, a že Habr ležel v území jejím. Sedlecko prostíralo se tak, že Chodov, Hroznětín a Velichov byly v území jeho. Bělsko zahrnovalo Ústí, Žichlici, Kojetice, Bořislav, Hrbovice, Osek; starý hrad Vlastislavův byl na rozhraní mezi Bělinou a Litoměřicemi.

Každá župa měla hrad; kde není hradu župního, nebyla župa; některá župa obdržela druhé jméno, když první hrad zabel a jiný městům úřadův se stal, na př. Libice správu, pak Hávraň; Dřevíč = Slaný, Velehrad = Spytihněv, Sedlec = Loket.

Jsou také určité stopy, že měly župy hranice namnoze přirozené, v podkraji řeky některé rozložiny a v něm uzavřeny jsouce; zmíníme na př. z Kosmy, že rozhraní mezi Bělskem a Litoměřickem šlo tu, kde postaven hrad Vlastislav (in confinio duarum provinciarum), a v skutku sahala župa Bělinská k vrchům, jenž dělí povodí řeky Bělimy na jihovýchodě, k Milešovce (k Přípeku a k Medvězí), kdež podnes osada Vatislav; uvnitř těchto mezí stály zajisté osady Bořislav, Světec, Hrobčice, Bělušice a Rabice, výslovně kladené do Bělska, kdežto Dražkovice, Trebenice, Chotěšov, Velemín, Chodovlice, výslovně kladené do Litoměřicka, za tím rozhraním se nacházejí. Ještě jasněji spatřuje se pravidlo toto při župě Prachenské; vyznačíme-li na mappě osady zajmená do Prachenské kladené, shledáme, že se vesměs nacházejí v horejším povodí Otavy: Prácheň = hrad, Hydčice dvojí, Újezdec, Žichovice, Nezamyslice, Kalětice, Kanice, Krajnice, Domoraz, Skodra, Dvokotloky, Živohybice, Makalov, Čejkovice, Vlčkovice, Bratronice, Velenov. Tak se prostíralo i obojí Boleslavsko povodím Jizery, Čáslavsko povodím Dúbravice, Vitorazsko horním povodím Lužnice atd.

Jiné kriterium, po němž poznati lze rozsáhlost žup, jsou županstva, dávaná pravidelně osobám toho předního rodu panského, jenž v té župě hlavní své statky měl. Divišovici (Sternberkové) měli na př. statky v Kúřimště, jakž o tom podnes svědčí osady Divišov, Zdislavice, Sternberk, Hrádek Poděbusy; i nalezáme že členové rodu toho bývali v držení županstva Kúřimského r. 1167, 1177. Statky Držislavicův (Černínův) byly v Plzeňště; statky Benešoviců (Kravařů) v Holasicku a v Hradecku moravském; statky Tasovicův (Lomnických) v Jihlavště, a ti rodové bývali skutečně v držení úřadu županského v těch župách. Na tomto

základě spočívalo i kmetství, jakž níže ji bude povědíno. Lze tedy podle statků panských vyměřiti rozsahlost žup, ve kterých statky tyto ležely.

Přiznáváme, že župy na základě zpráv positivních od nás vypočtené nejsou snad všecky, že ještě několik jich schází; tak na př. jisté jest, že v Zálabí byla ještě některá župa. Ale tento nedostatek, sám sebou ne právě vážný, nemůže nás přiměti k tomu, abychom sáhli k doplnění počtu podle dekanátů, jakž to učinili Palacký i Tomek. Palacký přijímá v končinách zálabských župu také Jičinskou, Bydžovskou, Hradištskou, Turnovskou, Jablonskou, kdežto města Jičin, Bydžov, Turnov atd. teprvé v pozdních letech XIII. stol. vystupují, v čase takovém, kde pořádek župní právě skrze města byl již zjinačen. Tomek vypočítává zde mezi župami také dvojí Charvatskou a Úpskou neboli Trutnovskou, srovnávající se s dekanáty prý Hradištským, Turnovským atd., ale proti tomu opírají se výslovné zprávy, oznamující, že osady Sezemice, Radovanovice, Kobylí a Sovinice, kteréby co do polohy dle Tomka musely náležeti do župy Turnovské, patří do župy Boleslavské (1239 in prov. Boleslaviensi Sezemici ecc.)

Politické rozdělení země na župy trvalo po tré století, v XI. a XII. bez proměny, ve XIII. pak již s proměnami, poněvadž nové živly v pospolitém životě ke platnosti přicházející řád starý rozviklávaly a jiný připravovaly, až se staré rozdělení na župy přeměnilo v rozdělení na kraje; proměna tato shoduje se s koncem XIII. věku, tak že doba XI., XII. a XIII. století dobře může slouti dobou župní.

Rozvrácení starého řádu župního mělo příčiny tyto:

Rozmáhání-se immunit či výjimek z obecné právomocnosti soudů župních, spojené s udělováním právomocnosti zvláštní. Takové immunity udělováno nejprvé sborům duchovním na jich statcích, na jich lidech. První příkladové vyskytují se porůznu na závěrku XII. stol., četněji ovšem, ale teprvé po velikém a trpkém boji, během věku XIIItého. Vyjímání šlo po stupních: První stupeň bylo přikazování důchodu, plynoucího z rozepří a soudů nad poddanými duchovenskými do komory knížecí neb do rukou soudův, těm klášterům, jichž lidé souzeni. Druhý stupeň byl ten, že lid poháněn k soudu ne již přímo skrze komorníky, ale skrze prokuratora klášterského in temporalibus, a že stával na soudě s assistencí řeholníkův. Třetím stupněm bylo konečně zůstavení soudu nad poddaným lidem klášterům a kostelům, při čemž vyjmuty toliko některé těžší pře, jenž zůstaly buď soudu župnímu anebo vyhraženy jsou soudu dvorskému. První výsada, označující spolu po-

čátek soudů patrimoniálních v zemích česko-moravských, udělena jest kollegiatnímu kostelu Vyšehradskému r. 1187 skrze knížete Fridricha v újezdě Svatavině: Fratribus concedo quod omnes culpas et causas quae contingunt in eodem circuitu, praepositus cum decano et custode in capitolio judicent. Podobné svobody uděleny jsou r. 1208 klášteru Oseckému, r. 1213 klášteru Tepelskému a Chotěšovskému, r. 1220 klášteru Břevnovskému, r. 1221 kostelu Pražskému atd. R. 1234 naskytuje se soud klášterský ve vsi Rakšicích, kteráž náležela špitalníkům sv. Františka konec mostu v Praze (si de nárok fiet quaestio, illa causa tractetur coram illius villa procuratore, quem procurator hospitalis ibi constituerit).

Z právomocnosti žup vyjímány a vlastním právem opatřovány jsou města nová, ponejvíce německými kolonisty na základě rozsahlých privilegií zakládaná; netoliko město a obor jeho, i jiné statky od měst zakupované prosty byly právomocnosti úřadův župních, ano král Václav I. nařizuje (1247—49): quatenus nullus baronum, nobilium vel militum aut provincialium sive curialium regni aliquam praesumtionem vel violentiam exercere praesumat in aliqua civitate nostra, nec aliquem hominem invadat nec capiat nec in aliquo negotio suo impediat, sine licentia et scitu judicis civitatis et juratorum. Et quicumque cives et montani habent homines et possessiones extra civitatem vel infra, nullam de ipsis judex provincialis vel beneficiarii terrae habent judiciariam potestatem vel aliquod jus terrae (Erb. 1226). Čím více výminek ustanovováno z obecné právomocnosti župní, čím více privilegií udělováno duchovenstvu a městům, tím více mizela působnost úřadův župních; úřady župní tím tvrději nastupovaly pak na ostatní obyvatelstvo jim posud podřízené, tak že postavení lidu nevymíněného stávalo se pořád horší a horší; jsou příklady že vesničané nemohouce snésti nátisků takových raději opouštěli dědiny své. K tomu přistoupilo konečně i zcizování dědin kladských, sloužívších za dotací úředníkům župním, ještě knížata dědiny tyto všelijak rozdávali nebo rozprodávali. Posléze ani hrady župní, tato posavadní sídla úřadův a střediště žup, nejsou ušetřeny od osudu podobného, neboť knížata v potřebách svých dávali též i hrady župní osobám soukromým; takž víme že starý hrad Miletín, jenž byl ještě r. 1124 v držení knížat, r. 1241 náležel již panu Zbraslavovi z Miletína jakožto vesnice (Miletin villa cum omnibus attinentiis et juribus suis); hrad Chýnov stal se statkem biskupův Pražských okolo polovice XIII. století, hrad Litomyšl statkem tamního kláštera Prae-

monstratského na počátku XIV. století; stará župa Sedlecko-Loketská dostala se za Jana u výminečné postavení co území právem manským vysazené atd.

Tím se stalo, že jednotlivé župy, ztrativše tolik aby samostatně mohly státi, spojily se s některou župou sousední která byla mocnější; přírůstkem tím zmohly se některé, samy sebou dosti mocné, ke platnosti ještě větší, na př. Plzensko, Žatecko, Litoměřicko, Hradecko. Již pak minul obecný název župa, sídla úřadův přenešena jsou namnoze do nových měst; na místě žup vzešly kraje. Znatedlné jsou kraje dle našeho mínění především podle nového závodu konšelův neboli kmetův krajských, tak zvaných popravcův, kteréž ve XIV. věku nalezáme dva a dva v každém kraji z panstva i z vládyk od králův ustanovované.

Avšak líčení tohoto rozdělení na kraje náleží do doby pozdější; jestliže hned tuto ještě do budoucí periody saháme, děje se to abychom ukázali nové kriterium, po němž možno poznati rozsahlost a počet starých žup. Z XV. století zachovala se paměť o kmetech, na Moravě hospodářích zemských, a o dvanácti krajích, kdež v každém kraji bylo po jednom kmetu z těch rodův panských, jenž statky své v něm měly. Jestliže se tedy kmetství řídilo podle statkův, kteréž měl rod panský v kraji, možno podle statkův těchto souditi o rozsahlosti kraje samého; a tu spatřujeme, kterak kraje složeny byly ze starých žup a které staré župy sloučeny jsou v území kterého kraje. Příklad: V Chrudimsku byl kmetem pan Lacembok neb někteří z Chlumu nebo Boskovec; tito rodové měli své statky v území starých žup Chrudimské, Vratislavské a Litomyšlské; kraj Chrudimský složen tedy ze starých těchto žup. Vizme toto rozřadění v celosti:

I. Kúřimsko: Kmet purkrabí Pražský, nebo Kunštát, nebo jeden z Dubé nebo Sternberk.

Dle toho povstal kraj řečený Kúřimsko, ze starých žup Vyšehradské, Kúřimské a Libicko-Havranské. S tím se shoduje návěstí z r. 1410, že odúmrtí v Kúřimště vyhlašovány jsou v městech Kúřimi a v Kolíně (dantur litterae proclamationum in Kurim et in Coloniam).

II. Slansko: V tom kraji kmet některý ze Zajíců.

Dle toho složeno Slansko z žup: Pražské, Dřevičsko-Slanské, Tetínské a Rokytenské.

Litterae: In Slanam, in Welwar, in Minorem Civitatem Pragensem; in Rakonik, in Veronam, in Mendicum.

III. Žatecko: V tom kraji Šumberk nebo Boreš kmet.

Dle toho staré župy: Žatce, Bělina. — Litterae in Lunam, Zasz, Pentam, in Ust super Albea et in Kadan.

IV. Plzensko: V tom kraji kmet Skalští, Švihovští, neb Švamberk.

Dle toho župy: Plzeň, Mže (Stříbro). — Litterae in Klatoviam, Plznam, Misam, Tustam et Tachov.

V. Prachensko: V tom kraji Vilhartičtí, Strakonický, Rožmitalský.

Dle toho župy: Prácheň, Bozeň. — Litterae in Sušic, Mirovic, in Milín et Mirotic.

VI. Písecko: V tom kraji některý z Ruožl neb z Ústié páni.

Dle toho župy staré: Netolice, Dudleby. — Litterae in Budweis, in Pieskam, Sussicz (?), Wodnian, aliquae in Veselé et in Lomnicz.

VII. Bechynsko: Pán z Rožmberka, Hradecký neb Landštein kmet.

Staré župy: Bechyně, Chýnov, Kamýk. — Litterae in Wožic et Benešov, Kamyk, Pulcrum Montem, in Wotic, Knín.

VIII. Časlavsko.

Dle toho staré župy: Čáslav, Úřetov. — Litterae dantur in Czaslaviam.

IX. Hradecko: Chástníkové neb Opočenští, neb Veselský kmet.

Dle toho staré župy: Hradec, Opočno, Miletin, Železnice. — Litterae dantur in Grecz, in Městec (Králův), in Bydžov, Jaromirz, Dvuor.

X. Chrudimsko: Pan Lacembok neb někteří z Chlumu nebo Boskovec.

Dle toho župy: Chrudim, Vratislav, Litomyšl. — Litterae in Mutam, in Chrudim.

XI. Boleslavsko: Pan Michalec, Zvířetický, Berka, Valštein, Wartemberk.

Dle toho župy: Boleslav obojí, Melník, Kamenec, (Vratno?). — Litterae dantur in Bielam, Kostelec, Melnik.

XII. Litoměřicko: Také někteří z Berek neb Děčínští, a dříve sú Škopkové byli, ale toho roda není, než slovú Dubští.

Dle toho staré župy: Litoměřice a Děčany. — Litterae dantur in Litomiricz.

§. 29. Úřady župní.

Úřady župní (officia castri, castri beneficia, officia suppe) byly:

Županství (urbis praefectura. Cosm.) Župan (praefectus, comes, castellanus, suppanus, rector provinciae) ustanoven býval od knížete, pravidelně z prostředka panských rodin v té župě hlavně osedlých. Župan byl náčelný, přední úředník v župě, za-

stupoval osobu knížete zemského, byl velitelem lidu župního v čas války, správcem politickým, ochranitelem řádu a pokoje, předsedou na soudu župním.

O ustanovování úředníkův župních, hlavně pak županů jakožto předních svědčí Kosmas, an di že kníže Jaromír odevzdávaje 1037 knížectví Břetislavovi poroučel mu rod věrných Těptoviců a Municů: His urbes et populum ad regendum committas; per hos enim Bohemiae regnum stat et stetit atque stabit. R. 1061 odňal Vratislav županat Bělinský županovi Mstíšovi a dal jej Kojatovi synu Všeborovu (ablata est ei urbis praefectura et data est Kojatae), čemu se Mstíš podvolil bez odpírání řka: Dux est et dominus, de civitate sua faciat, quod sibi placet. R. 1101 vrátil kníže Bořivoj dvěma Vršovicům županaty, Božejovi v Žatci a Mutinovi v Litoměřicích, jež byli prvé t. j. před vypovězením svým drželi (quibus duce non ex corde, sed pro necessitate temporis concedente gratiam suam, recipiunt civitates suas quas antea habuerant, Božiej Zatecz et Mutina Lutomierzicze.) R. 1130 slibováno úkladníkům knížete Soběslava, kdyžby ho sprovodili se světa, ve jménu Břetislava, nápadníka stolce knížecího, županat Žatecký neb Litoměřický podle vůle (si vitam ducis perdideris, inter ista quinque, sc. Zatecz, Liutomirzicz, et inter cameram et mensam et agazoniam, quodcunque eligeris, duce Bretislav donante, sine dubio cum honore possidebis. Cosm. Cont.).

Pravidelně bývalo županství při přední rodině panské, v té župě usedlé. Příklady: Županat Plzenský měli po sobě členové rodu tam osedlého Držislaviců neboli Černínů 1160 Držislav, 1172 Sezema, 1189 Držislav, 1232 Břetislav. Županat Kouřimský nalezáme v držení Diviševiců neboli Sternberků tam statky majících (1167 Zdeslav, 1177 Rudolf). Županat Děčanský a Boleslavský měli Markvartici neboli Waldsteinové: 1184 Záviše v Boleslavi, 1220 Markvart v Děčanech. Moravský rod Benešovicův nalezáme v držení županatu Hradeckého a Holasovického (1146 Držislav de Gradec.) Tasovici měli statky v župě Jihlavské a také úřad županský na hradě Jihlavě.

Županové byli náčelníci vojenského lidu župního a obhájcové župy v čas války. Župan Bělinský Prkoš trestán jest r. 1041 na hrdle, že nenáležitě bránil stezku pomezní proti Sasům, tak že ti vtrhli do Čech a Bělinsko zplenili (relatum est duci de Prikos comite qui praefuit Belin in urbe, quod corruptus Saxonum pecunia non stetisset ex adverso munitionis in custodia). V bitvě na poli Luckém r. 1116 s Uhry svedené velel župan Žatecký Juřík, syn Ždanův, válečnému lidu župy Žatecké (in qua pugna filius Sdan, nomine Jurzik, praefectus urbis Zatecz, miles acerrimus, cum aliis ejusdem civitatis proceribus acriter pugnando occubuit. Cosm.). V bitvě Kroissenbrunské r. 1260 velel purkrabí Pražský Jaroš ze Sliyna střednímu voji, u něhož se nacházela válečná korouhev sv.

Václava (Exercitus ejus i. e. Jaroslavis purcravii Pragensis, in cujus medio ferebatur vexillum St. Wenceslai M.)

Účastenství župana při soudech župních jeví se ve zprávách následujících: JConr. §. 29. Nunquam judex debet judicare solus, nisi praesente castellano, aut aliquibus nobilibus. §. 10. Quando ducitur quod dicitur svod, debet adesse castellani nuntius ecc.

Náčelník hradu kterýž u Čechů a u Slovanů polabských slul castellanus, praefectus, později burgravius, měl u Rusů název posadník, u Jihoslovanův buď dvorník (ve Vinodolu) neb župan neb i kiefalia (slovo řecké, pohlavar), u Polan konečně vojevoda, neb i župy sluly tam vojevodstva.

Cudarství nebo sudství. Sudí neboli cudař župní slove lat. czudarius, judex, judex provincialis. O postavení a povolání jeho řeč bude v líčení řádu soudního.

Komornictví. Komorník (camerarius) byl výkonným orgánem soudu župního a sběratelem důchodů knížecích, ježto plynuly ze soudův. I o komornících řeč bude v líčení řádu soudního.

U jižných Slovanů slul cudař sudia, sudac; komorník pak nazýval se pristav. Pristavi byli také i u Rusů tolik co komorníci, půhončí.

Vladarství. Latině slove vládař villicus, také i procurator. V područí jeho nacházely se dědiny zeměpanské při hradech, lid služebný v podhradích; vládař sbíral dávky peněžité i přírodní, kromě které šly z lesův; měl v opatře své zásoby hradské a působil zároveň v řízení soudním.

U jižných Slovanů nazýval se takovýto vládař vladalac gradski; u Rusů měl jméno původně skandinavské tiun, tivun.

Úřad lovčího. Lovčí neboli venator měl na starosti lesy zeměpanské a spravování užitků z lesů těchto plynoucích; spolu byl představeným všech nižších služebníků lesních a lovčích.

Toť byli úředníci župní; sluli officiales majori dignitate praediti; rozsáhlost povinností úředních stala se totiž příčinou, že se úředníci opatřili orgány sobě podřízenými, tak zvanými nuntii neboli milites, kteří přijali název officiales minori dignitate praediti. Takoví se jmenují: Castellani nuntius, judicis nuntius, villici et camerarii nuntius (Pr. Kunr.), miles castellani, miles judicis 1207.

Jiné osoby úřední na hradech byly: Skladníci šatstva (trapezitae), dozorkyně nad zásobami prádla (avia, vetula), bičíci (praeconés).

Mimo to sídlel na hradě ne-li archidiakon, tedy aspoň kněz (sacerdos) s kaplanem (coopérator) (JC. §. 8).

Úřady župní rovněž byly opatřeny dědinami kladskými jako úřady dvorské. Dědinám takovým říkalo se že jsou v držení ratione castri (1233).

Zprávy o dědinách takových jsou: K úřadům hradu Hradce na Moravě náleželo kus půdy v Drozdovicích a některé role v Naždikarech a v Drahuli (terra ad castrum Gradec pertinens in villa, quae dicitur Drosdovic, ad quem ratione castri dicta terra pertinebat 1233, bona quae ad nostram castrum Gradec pertinebant 1129, alias terras ad Gradec pertinentes 1239). Župní úřady Olomúcké měly jedno jitro polí v Husově a tři míry v Tověři a pole v Semitěšicích (in villa Husov terras quatuor spectantes ad castrum Olomucense, in villa Tovir tres terras ad castrum Ol. spectantes 1239, unam terram spectantem ad c. O. in villa Semitesicih 1239). Úředníci župy Přerovské měli příjmy z dědiny Sukovic (villa in Sukowicz beneficiariis nostris in Preroviensi provincia in quibusdam xeniis indebite cogitur subservire 1232). Županský úřad Olomúcký měl dědinu v Topolanech, které se později dostalo komorníkům (terram camerariorum in T., ad castellaniam prius Olomucensem spectantem. 1251). Ke hradu Kladsku patřilo kus dědiny v Levinicích (partem hereditatis justo titulo ad castrum Cladezco spectantem 1238). K úřadu komorníkův Olomúckých patřila dědina v Lodenici (terram duorum camerariorum. 1232).

§. 30. Obec místní.

Obec vesní. Nejstarší osady českomoravské byly sídla jednoho rodu, živoucího ve spolku, majícího společného hospodáře i společné jméno. Postupem času utuchnul sice pocit příbuzenstva mezi osadníky, jednotlivci stali se samostatnými hospodáři na svých vlastních dědinách, též i jména osobní přicházela víc a více za obyčej: nicméně zůstával starobylý spolek mezi osadníky vždy ještě v živé paměti, osada v nejednom ohledu byla pořád ještě jednotou vnitř i zevnitř; společný prospěch držel všecky hospodáře pohromadě, starý mrav zasvěcoval souvislost a vzájemnost tuto; veřejné zákonodárství pak pokládalo osady vždy za společnou jednotu na př. ve případech společné ruky, v rozvrhování břemen zemských, v zastupování osady u veřejnosti. Slovem, ze staré osady rodové vyvinula se obec; obec tato podržela pak namnoze tvárnost starého rodu.

Nejsilnějším pojidlem všech osadníkův byla obec v prvotním

svém rozumu. Obec původně znamenala pastviny, k společné potřebě všech osadníkův ustanovené (compascuus ager ad pascendum communiter vicinis), v kterémžto smyslu podnes ještě slovem obce či občiny pastviny společné se vyrozumívají. Obec stojí naproti dědině. Dědina jest statek soukromý, obec statek společný; protož se dí v KRožm. 297 a 298: Obce neprávo měřiti podle dědiny v kúpi, ač viece súsědov jmá než ten jenž prodal; protože súsěd jmá též právo, a může obrániti rozoránie. Pakli jednoho samého jest obec a nikdo tu dědiny nejmá, ten může z nié učiniti což chce, že mu nenié kto proč bráně. A 288: Na obci stoje ktož (při vdávání) ukáže cokolivěk, ten to propustil, že nestál na tom o něž sě příta. — Že pak obec co pastvina přináležela všem v osadě sedícím a že každý soused k ní měl právo, stalo se že spolku všech sousedův říkalo se též obec. Od té chvíle dáno společným pastvinám pro rozdíl jméno občina, ač i název obec i v tomto rozumu pozůstal. Jednotliví oprávnění hospodáři slovou súsédé. Obec byla tedy spolek sousedův, těch kteří v osadě pospolu sedí.

V listinách připomíná se r. 1210 les řečený Obecná ochoz, r. 1211 les jenž slul Obecký, r. 1261 vesnice řečená Obec u Brna (Lesch et Obeze villas juxta Brunam sitas), r. 1261 Obecný Žleb (per medium vallis quae nuncupatur O. Ž., verum medium inter Obec et Ochoz usque in vallem).

Společnost obce jevila se i v případech společné ruky t. j. ve společném ručení za zločinné skutky v hájemství neboli obora osady spáchané. Toto společné ručení pocházelo ze starobylého svazku rodového, ve kterém osadníci žili; rod zajisté raději bral na sebe odpovědnost za zlý čin, než aby na soud a na trest vydal člena svého, tím činem vinného. Odpovědnost tato zachována jest i za těch dob, kdež osada nebyla více spolkem rodovým, ale souborem sousedův. O společné této ruce jednáno na jiném místě; zde buď připomenuto že koncem XIII. století i tato povinnost minula; tak již ustanovuje JConr. §. 27 že stratila-liby se stopa krádeže u některé vesnice, ves tato nemá pro tu krádež býti pokutována (si vestigia rei furtivae secus aliquam villam deperierint, eadem villa occasione ejus furti nullatenus puniatur); tak zmírňuje i list svobod duchovenských z r. 1222 společnou pokutu, kdyžby kdo zabit byl a vrah by nebyl dopaden: Hanc poenam alleviare volumus, qua quando quis interficiebatur in aliqua villa et interfector non capiebatur, quilibet rusticus in CC denariis condempnari

solebat; nunc nos nitius agentes cum eis, volumus ut tota villa in CC denariis condempnetur.

Obec vesní (communitas) bývala přítomná, kdykoliv se jednalo o vycenění dědin anebo o koupi a prodej dědiny sedlské; r. 1248 uznali odhadníci, že dědina Johanitů v Olšovicích větší cenu má nežli dědina Kladrubských v Sekyřanech, to pak dálo se u přítomnosti obce: Nostra villa a taxatoribus, praesente communitate, melior existimata est (Erb. 1224). Roku pak 1229 byla obec Počepická svědkem, že kmeti sedláci kláštera Ostrovského z Poříčic, prodavše klášteru Milevskému role své u Týnčan, obdrželi výplatu 600 penízů (plebs de Počepic, in quorum praesentia pro testimonio pecunia persoluta est. Erb. 753).

V čele obce stál kmet. Krátké ale rázné svědectví o tom zachovala nám KRožm., anat 48 praví: „Pakli jmá pohoniti hrazský komorník holomka s toho zbožié jež je dále Pražské popravy v jiném kraji, a jest úřad že móž s toho zbožié pohoniti v též popravě k súdu: tehda hrazský komorník jmá toho kraje ot úřada komorníka ssebú tovarišem, a požeňta tu trhem v tom městě kdež úřad, ot nehož pojal komorníka; a s jeho dědiny potom požeňta, ač i tu nesedí dvorem, ledno dajta tej vsi kmeti věděti, že pohonita k tomu roku; a potom opět požeňta trhem v tom městě, k němuž zbožié najbliže leží." S kterýmžto místem aby ještě jasněji vyniklo, porovnejme KRožm 19: „Když chce komorník v kterém městě koho pohoniti trhem, právo osvědčiti toho města rychtářovi a dvěma konšeloma, koho chceš trhem pohoniti." Vidno že v obojím případu osvědčován původ hlavám obce; kmet tedy byl hlava obce vesnické. — R. 1256 nazývá opat Hradištský soud jenž byl v dědině klášterské Topolanech u Olomúce, soudem obecním, judicia nostra quae in vulgari obcné schud (sic) diountur. (Boč. III. 231.).

Kdo se prostředkem koupě rolí dostati chtěl do spolku obce té, kdež ta pole byla, povinen byl obci dáti z každé kopy ceny kupné po dvou groších. Tak to bylo ode dávna ve vsi Třešovicích u Prahy, kdež sídleli dědicové svobodní; tale jus est in Trzessowicz ab antiquo, dí urbář Strahovský z r. 1410. (Tomek Pam. II. 79.). Na Moravě podnes panuje obyčej, že přijde-li cizí a zakoupí-li se do vsi, tu podle starého obyčeje dá za sousedství vědérko vína, dvě kopy tvarůžků a dva pecny chleba; sousedé se sejdou v neděli odpoledne, zavdají si, vítají přibylého úda a zůstanou v přátelském hovoru několik hodin pohromadě. Tomu se říká:

„Příjemná," jinde „Zákup," „Pozdravení," „Sousedská;" ba také „Hold." Nastupuje-li někdo z domácích v hospodárství, dá za sousedství polovičku toho. (Mor. Nov. 1861 č. 82.)

Jiné dědinné právo mělo místo, když který soused z dědiny odcházel; dědinné právo jest to, „že do dvú nedělí trvá rukojemství a v těch dvú nedělí cožkoliveč povinovat jest ten jenž odchází pánu sirotčího i komu jinému v dědině, zpraviti jmá" (KTov. O samých sedlácích.)

Obce městské. Města v Čechách a na Moravě vznikla umělým osazením; povoláni jsou osadníci, nejvíce z ciziny aby pod ochranou výsad obyčejně velmi výhodných zalidnili novou osadu; obyčejně odevzdávali knížata starost o založení města soukromému podnikateli, jenž slul lat. advocatus, německý vogt. Avšak jednoduchým osaděním nebyla ještě utvořena obec; privilegium svědčilo obyčejně vojtovi, nikoli obyvatelům; obec vyvinula se na základech rozličných: Dílem na základě statků nebo práv věcných městu daných nebo zjednaných; městu Hradci (nyní Kralové) dal Přemysl I. dědinu ve Vesci, řka, že ji dává obyvatelům města toho (civitatem nostram in Gradec et habitatores suos augere ac ampliare volentes commodo et honore, terram prope Gradec quae Wesce appellatur, civitatis habitatoribus addidimus perpetuo possidendam. Erb. 700); městu Hodoninu uděluje královna Konstancie r. 1228 právo sbírati klečky neboli souší a trhati travinu v lese královinu, též i pásti stáda pastýřem v lese tomto (sicca ligna libere herbasque habeant, excepta viridi quercu; pastor cum grege vadat libere in eadem silva. Erb. 737); Hlubočickým dány jsou občiny a lesy v sousedství města ležící (ut silvas et pascua eidem attinentia civitati ipsi cives cum omni possideant libertate. Boč. IV. 43); jiným městům vykazují se mlýny, krámy, krčmy. Jiný základ obce bylo propůjčování samostatné právomocnosti; Němcům Pražským uděluje výsada Soběslavova právo voliti sobě rychtáře (judicem similiter quem ipsi libenter elegerint, concedo); Hodonin co město obdrželo též právo (talem potestatem eis tradidimus, quod nullus judex dominaretur eis nisi quem ipsi voluntarie eligerint.). Třetí základ byla příslušnost ke společné faře, a svobodná volba faráře, jakž dle výsady Soběslavovy bylo u Němců Pražských. V Hlubčici propůjčována škola, zvonictví a pastyrství od vojta s poradou měšťanův (quod scolas, officium campanatoris et pastoris pecudum cum consilio civium semper conferat advocatus. 1270). Jiný základ bylo udělování práv a ukládání

povinností; jestliže kníže nařizuje měšťanům aby město své opatřili příkopy a zdmi a k tomu konci jim uděluje rozličné svobody, anebo jestliže městu kterému dává právo hájemství: tut patrno žet to byly záležitosti všech dohromady a že k vyřizování jich zapotřebí bylo společného usnášení. Ohradění města a právo hájemské pokládati se může za zevnitrný výraz zřízení obecního na městech. Na konci XIII. a na začátku XIV. století povolávání byli obyvatelé měst k účastenství ve sněmu zemském, což se vykonávalo skrze posly.

§. 31. Zákonodárství politické.

Počátkové správy vnitrné nebo jakbychom ji nyní nazvali politické, na samém popraží XI. století v zemi české se objevují. Moc vlády v této stránce znenáhla toliko a tak říkaje krok za krokem se vyvíjela; nicméně poučují nás vědomosti současné, ač sporé, dosti případně, že se v rozličných oborech činnou býti jevila. I zde potkáváme církev v onom blahodějném působení, kterýmž ovládala život středověký vůbec.

O jednotlivých stránkách správy vnitrné v podrobnosti tuto buď pojednáno.

Ohlašování zákonných předpisů. Rozkazy a předpisy politické mají-li mít účinek, musejí být náležitě ohlášeny, poněvadž vůbec buď zapovídají nebo přikazují, jak a co se díti má nebo díti nemá a co samo sebou, by nepříhodné bylo, na jevu není. V Čechách bývalo za obyčej že předpisy a rozkazy tohoto druhu ohlašováno trhem t. j. před lidem na tržišti k tomu schválně povolaným. Příklady: Voce praeconica indicitur ubique per fora, ut Hovora quam ipse tam ejus proles sit inter nobiles et ingenuos. (Cosm. Ad. 999). R. 1039 rozeslal Břetislav I. rozkaz po vší zemi k válečné výpravě do Polan (statimque terribilem dictat sententiam totius Bohemiae per provinciam, ut quicunque exierit in castra segnius dato signaculo ecc. Cosm.). R. 1179 daroval Soběslav II. klášteru Hradištskému ves Bukovany a les u Nákel i nařídil oznámiti to po všech trzích (et per fora terrae hoc notificari praecepit. Erb. 368). R. 1187 dal kníže Fridrich privilegium kostelu Vyšehradskému i rozkázal to vyhlásiti po trzích (haec statuta praesentibus et futuris nota esse cupientes, in foro per fidelem nostrum Divis subcamerarium publico praeconio proclamari jussimus.

Erb. 392). R. 1212 píše se o navrácení jistého dvora (Praedium ut moris est, in foro proclamatum eidem ecclesiae libere restituimus. Erb. 534). R. 1249 vyhlášeno po trzich v okolí Litoměřic, kde byl král Václav spolu s panstvem věrným ve válce jeho s Přemyslem synem, že pod stracením milosti královské a pod pokutou hrdla všeliké loupeže a nátiaky mají minouti (mittitur edictum et per omnia fora vicina proclamatur, sub obtentu gratiae regalis ac poena sententiae capitalis evitanda, quatenus omnes injuriarum molestiae, spolia villarum et rapinae cessare debeant. Cosm. Cont.) R. 1281 rozkázal markrabí Braniborský, sněmem k tomu přinucen, že všickni cizí Němci ve třech dnech mají z Čech vyjíti a té země prázdni býti (jussit mitti nuntios per civitates et fora ad edicendum et proclamandum voce praeconia, quatenus omnes Theutonici extranei qui intraverunt Bohemiam causa praedae rapiendae, infra triduum omni mora postposita exirent libere sine omni impedimento, adjiciens poenam ecc. Cosm. Cont.). O důležitosti takového provolání trhem v záležitostech soudních na svém místě bude povědíno; zde toliko buď připomenuto, že v knize Rožm. řeč jest o půhonu trhem v §. 18 atd.: Pohnati trhem v hradě; trhem ač blíže které město přileží, jež odtud na trh chodié z toho zboží z něhož domem pohnali. Když chce komorník v kterém městě koho pohoniti trhem atd.

Potřebí ještě vyložiti význam slova forum, trh, ač z toho což právě povědíno, jakžtak jest na jevě. Mater Verborum vykládá slovo forum: locum conventui, forum publicum = trh, víece. V Ruské pravdě a v zákonech polských slove trh v témž smyslu torg, targ; Není pochyby že trh vlastně znamená místnost, kde se lid ke kupím a prodajům shromažďuje; takových místností bylo ve Slovanech na každém hradě a ne-li na hradě, tedy v podhradí. Bitie (birjuc M. V.) neboli praeco maje vyhlášení nějaké učiniti, svolal lid na tržiště a tu před shromážděním ohlášení učinil.

Tím se stalo, že slovem trh (forum) rozumí se také lid ke slyšení vyhlášek na trhu shromážděný. Tím se vysvětlují slova Kosmova, an dí k r. 1110: Priwitan per barbam ter circa forum ductus est, praecone acclamante: Talem honorem portat, qui duci promissam fidem derogat, a hned potom: Atque omni foro spectante praecisa super tabulam ejus barba, relegatus est in exilium. Cf. Řád Pr. Z. §. 96: Komorník ten póhon má opovědieti v najbližším městě, lid svolaje trhem (in foro publice populo convocato). Trh (forum) znamená tedy také lid na tržišti shromážděný; odtud

snáze již pochopiti, coby znamenala slova Pr. Kunr. §. 7: Et si fuerit sok convictus testimonio fori communis, lapidetur.

Pořádky v příčině mravnosti. Boj křesťanstva se starými zvyky pohanskými trval po dlouhé věky; lid byl pořád ještě náchylen, přidržovati se v duchovním svém životě méně nových pravidel křesťanských, jako starých spůsobů pohanských. Nejobtížnější bylo provedení křesťanského zákonodárstva manželského; surovost starého mravu odporovala tomu neobyčejnou tuhostí. Moc světská musela v těch věcech propůjčovati ramene svého církvi, i nacházejí se dosti tuhé příkazy a zákazy manželstva se týkající, kromě zákonodárstva církevního položené. Za Břetislava I. bylo ještě za obyčej, manžela který by odděliv se od choti svého nechtěl se s ním smířiti, vydati v otroctví (secundum ritum nostrae terrae hujus rei violator t. j. qui in priorem copulam legitime celebratam redire noluerit, in servitutem redigitur. Cosm. 1039). Toť dekrety Hnězdenskými proměněno ve vypovězení ze země s vyloučením návratu. Dekretum Hnězdenské §. 2. ustanovuje totiž do slova: Si conjunx virum aut vir conjugem spreverit et rixa inter eos usque ad discidium efferuerit, qui ex eis in priorem copulam legitime celebratam redire noluerit: qualiscunque sit persona, redigatur in Ungariam et nequaquam liceat, ut pretio se redimat, aut in hanc terram redeat, ne unius contagio oviculae totum Christi serpat per ovile. — Témuž trestu měly podrobeny býti ženštiny, kteréžby padly nebo kromě manželstva počaly, buď panny buď vdovy buď ženy vdané, bez rozdílu (eadem sententia sunt plectendae virgines et viduae et adulterae, quae nomen bonum amisisse et pudorem corrupisse ac per scortum concepisse dignoscuntur; nam cum liberum nubendi habent arbitrium, cur committunt adulterium et conceptus suos abortivant, quod est pessimum scelus scelerum).

Trhy v den nedělní neb svátečný, jichžto odbývání biskupa Vojtěcha nad míru trápilo, pod hrubými pokutami a tresty byly zapovězeny. Dekr. Hnězdenské §. 10. ustanovují: Fora dominicis diebus omnino ne fiant, interdicimus, quae ideo maxime in his celebrant regionibus, ut caeteris diebus suis vacent operibus. Kdoby proti tomu jednal a den svátečný neb nedělní prácemi hrubými zneuctil, že má jemu dílo kteréžby dělal, v plen vzato a on nadto peněžitě pokutován býti (§. 11. Si quis quam dominicis quam festis diebus publice ab ecclesia feriari indictis, in aliquo servili opere inventus fuerit, ipsum opus et quod in opere est inventum,

archypresbyter tollat jumentum et CCC ducis in fiscum solvat nummos).

Jiné nespůsoby z pohanstva pochodící zapovídáno za Břetislava I. i ještě za Břetislava II., tedy ještě na konci 11. století. Dekr. Hnězdenská zakazují pod přísnými pokutami pochovávati mrtvé na polích neb v hájích; mrtvoly takto pohřbené že mají přenešeny býti na hřbitovy do země svěcené (§. 12. Qui in agris sive in silvis suos sepeliunt mortuos, hujus rei praesumptores archidiacono bovem et CCC in fiscum ducis solvant nummos: mortuum tamen in polyandro fidelium humi condant denuo). Břetislav II. vypověděl ze země všecky hadače, věštce a čaroděje; háje a stromy kterým se namnoze lid obecný klaněl, vyvrátiti kázal a spáliti; též zakázal mnohé zvyky ještě pohanské, jako aby o Letnicích neobětovali oběti dobytčí pramenům a běsům, aby nepohřbívali mrtvé po lesích neb na poli, aby neprovozovali na rozcestích hry, aby nekonali trýzny za mrtvé, duchy volajíce a rozličné šašky provozujíce. Břetislaus I. omnes magos, ariolos et sortilegos extrusit regni sui e medio 2. Lucos sive arbores, quas in multis locis colebat vulgus ignobile, exstirpavit et igne cremavit. 3. Superstitiosas institutiones quas villani adhuc semipagani in pentecosten tertia sive quarta feria observabant, offerentes libamina super fontes, mactabant victimas et daemonibus immolabant. 4. Sepulturas quae fiebant in silvis et in campis, atque scenas quas ex gentili ritu faciebant in biviis et in triviis, quasi ob animarum pausationem, item et jocos profanos, quos super mortuos suos, inanes cientes manes, ac induti faciem larvis bacchando exercebant. (Cosm. ad 1092.)

Chtěje nadejíti pijanstvu, zapověděl kníže Břetislav I. zřizovati nové krčmy (tabernam quae est radix omnium malorum, unde prodeunt furta, homicidia, adulteria et caetera mala, et qui parat et qui partam comparat, anathema sit. Dekr. Hnězd. §. 7). Kdoby jednal proti této zápovědi, že má býti šibán od bidice u šibenice v prostřed tržiště až do bidicova omrzení (qui comprehensus fuerit hujus violator decreti tabernarius, in medio foro ad palum suspensus et usque in fastidium praeconis caesus depiletur. Dekr. §. 8); avšak jmění jeho že nemá býti bráno v plen, leč nápoje že mají býti vytočeny a na zem vylity (res tamen ejus non infiscentur, sed potus tantum in terram projiciatur, ne quis exsecrabili hausta polluatur. Ib.).

Opilci t. j. pijáci zatvrzelí, že mají býti pokutováni vazbou a penězi (potatores si deprehensi fuerint, non prius de carcere

exeant, quam in fiscum ducis unusquisque 300 nummos componat. Decr. Hnězd. §. 9).

Za knížete Vladislava I. vyšel rozkaz že Židé nesmějí více držeti sluhy křesťanské, z čehož veliká vděčnost vzešla knížeti (quod autem gratia dei instinctus, christiana mancipia ab omnibus Judaeis redemit et ut nullus ultra christianus serviret eis, interdixit: Amen, amen, inquam! Cosm. ad 1124.).

Opatření obchodu. Opatření obchodu stalo se jednak ustanovením měr, jednak zřízením pořádných cest a ostříháním jich před škůdci, jednak také výhodami a výsadami řemeslům a obchodům propůjčenými.

Na počátku XIII. století rozeznáváno mýta na cestách dvojí: Stará a nová (theloneum novum et antiquum. JC. §. 34). Mýta měla sloužiti k zachování cest a ostříhání pocestných, avšak záhy byla toliko důchodem peněžitým; celníci, kterým brzo začali říkati obúzníci (nadavači, cf. publicani), přísně vybírali cla a kdo minul nezaplativ, zle býval odřán, tak že knížata nuceni byli vydat rozkaz k mírnějšímu s lidem zacházení. JC. §. 21. Quisquis theloneum pertransierit a theloneario licentia non obtenta neque theloneo persoluto: non aliter puniatur nisi jus theloneï duplicabit et praeter hoc pro poena solvat LX denarios).

O měrách a vahách řeč byla hned svrchu; r. 1249 nacházíme positivné ustanovení o míře královské (mensura regalis), prozatím pro obilí a věci ssuté, což za Přemysla II. rozšířeno na všecky míry a váhy vůbec. Míra královská věcí ssutých bylo čtvrtně (mensura regalis, quae habetur in civitate Pragensi, quae čtvrtně vulgariter appellatur); nařízeno bylo že jiné míry při obilí nemá býti užíváno (at nullus religiosorum aut secularium sive advenienus cujuscunque generis annonam in alia mensura emere vel vendere audeat quam in illa. Erb. 1238). Ještě jednou mluví se o míře královské, jejížto obsah nesnadno určiti, r. 1263 (u Cosm. Cont.), kdež za veliké drahoty stála královská míra ječmene 120, pšenice pak ještě více a čočky 150 penízů (mensura regalis siliginis, tritici, pisae).

Za Přemysla II. a to sice r. 1268, stalo se obecné ustanovení o měrách a vahách, s čímž spojeno zároveň i znamenání nádob znamením královským (cimentování), čehož do těch dob nebylo: Otacarus eodem anno praecepit renovari pondera et mensuras, et insigniri signo suo, quod antea non fuerat (Cosm. Cont.). Tento zákon Přemyslův obsahuje úplný a důkladný systém váh a měr; obšírnou vědomost o něm zachoval Hájek v kronice své.

Za Václava II. učiněn pořádek v penězích a tím uzavřena doba nepořádků středověkých, častým a libovolným měněním a devalvováním mince spůsobovaných. Václav r. 1300 povolav mincíře ze Florencie zarazil dobrý groš český: Anno igitur Domini MCCC mense Julio moneta fuit facta grossorum Pragensium et denariorum parvorum, quia prius fuit frequens variatio monetae et pauperibus valde dampnosa, et praecipue mercatoribus non expediebat, quia denarius qui heri et nudius tertius fuerat bonus et utilis, post breve dierum spatium esse dessineret usualis (Franc.).

§. 32. Zákonodárství právnické.

Prameny ze kterých vědomosti čerpáme o právu slovanském v Čechách, jsou dílem domácí, dílem jinoslovanské. Domácí prameny dělí se na starobylá sepsání práv a zákonů samých a na paměti v listinách a u letopisců zachované. Sepsání práv a zákonů jsou tato:

Dekreta Břetislava I. z r. 1039. Kníže Břetislav I., dobuda hlavního hradu polského, Hnězdna, kdež v kostele Panny Marie uloženo bylo tělo bisk. Vojtěcha, užil příležitosti tenkráte dané, aby zavázal lid svůj k zachování jistých pravidel, kteráž ovšem podle převahy své jsou pravidla církevní, život křesťanský pořádající, obsahujíce nicméně některá ukázání na zřízení soudní a právo v těch dobách domácí. Dekreta Břetislavova, jichžto původcem patrně byl Šebíř, biskup Pražský, na výpravě přítomný, obsahují 12 kusův, jenž jednají: 1—4. o manželstvu, 5. a 6. o vraždách, 7., 8. a 9. o pijanstvě, 10. a 11. o slavení dnů nedělních a svátečních, 12. o pochovávání mrtvých. Text dekretů těchto obsažen jest v kronice Kosmově.

Listina Týnská, obsahující podle pamětí o tom zachovalých ustanovení o dvoru kupeckém Týně Pražském z dob knížete Bořivoje II. (1100—1107). Sepsání složené z 15 odstavcův učiněno jest v době pozdější, tuším že ve století XIIItém, neboť se již mluví o městě Pražském (Starém Městě: curia hospitum sita in medio civitatis Pragensis), a mezi svědky jmenuje se Jakub měšťan Pražský; zprávodavcem jmenuje se jistý Radek, jenž paměti své o Týnu vysvědčil před několika svědky (Radko ista testatus est coram istis, qui subscribuntur). Listina podává vědomosti o řádu kupeckém, o poplatcích ze zboží, o postavení kupců či hostí k obyvatelstvu ostatnímu. Otisk v Reg. Erb. č. 189.

Výsada Němců Pražských, tak zvaná Práva Soběslavova, daná za Soběslava II. (1173—1178). Ve výsadě té obsažena jest především důležitá vědomost, že Němcům Pražským hned za Vratislava II. (1061—1092) povoleno bylo spravovati se vlastním svým právem (concedo Theutonicis vivere secundum legem et justitiam Theutonicorum, quam habent a tempore avi mei, regis Wratislai). Paměti v té výsadě obsažené staré jsou, neboť se vztahují ještě na dobu kde Němci výhradně sídleli na Poříčí v okolí kostela Sv. Petra, což trvalo až do počátku XIII. století. Sepsání samo zachovalo se v knihách městských XV. století. Obsahuje 24 artikulův, rovněž důležitých pro dějepis práva německého v Čechách jako práva slovanského. Otisk v Reg. Erb. 365.

Statuta knížete Kunrata-Oty (statuta ducis Ottonis, pro krátkost také Jus Conradi nazývaná) z r. 1189. Kníže Kunrat-Ota (1189—1191) sezval r. 1189 sněm do dvorce knížecího Sadsky, obeslav jak Čechy tak Moravany, i předložil statuta, vztahující se na řízení v župách. Tento památník jest veledůležitým zdrojem práva slovanského, neboť ukazuje netoliko zřízení, jakéž měly župy, ale i práva mnohá i řád soudní, jehož u soudů župních zachováváno, vše ve století XIIItém. Známe sice statuta tuto řečená ne ze samých dob Kunratových, alebrž z dob krále Přemysla I. i Václava I.; avšak že hlavní jadro pochodí z dob Kunratových, vidno 1. ze zprávy listinné o sněmu v Sadsce (abbates, clerici, monachi, militis tam de Moravia quam de Bohemia, qui convenerant in Sazka ad audienda statuta ducis Ottonis. Erb. 401) a 2. ze slov prvního artikulu v pozdějších konfirmacích (omnes hereditates quas viri nobiles tam majores quam minores tempore ducis Conradi sine querela possederunt, in bona tranquillitate pacis ammodo possideant).

První text Práv těchto, vydaný župě Bětovské a Znojemské, pochodí z r. 1222, i čte se v opisu bibliotéky kostela Sv. Mikuláše ve Znojmě (Boček V. 224, Erben I. Dod. 7.)

Druhý daný župě Brněnské r. 1229, jehožto original zachován jest v registratuře gubernia Brněnského (Boček II. 209, Erben I. 742).

Třetí daný župě Břetislavské s obojí strany řeky Moravy, z r. 1237; opis v Museum českém podle originálu druhdy Velehradského od Pelzla zpořízený (Erben I. 920).

Recense tyto různí se rozličnými přídavky a proměnami. Poprvé objeven jest text a podán u veřejnost v Habrichově díle: Jura primaeva Moraviae (Brunae 1781) pod názvem: Jura primaeva

Suppanorum; podruhé otištěn v Jirečkově dissertaci: Ueber Eigenthumsverletzungen (Wien, 1855) pod názvem: Jus Conradi.

Konkordát uzavřený r. 1221 a r. 1222 mezi králem českým a stolcem papežským o postavení duchovenstva v zemi české. Boj o svobody duchovenstva v Čechách a na Moravě trval skoro 20 let, až konečně ukončen konkordátem, zavřeným mezi Přemyslem I. a papežem Honoriem III. skrze legata Gregoria de Crescentio. Úmluva tato záleží ze dvou částí: 1. z výsady dané a ztvrzené biskupství Pražskému (Pragensi episcopatui et ecclesiae et hominibus tam ipsius episcopi quam ecclesiae); ztvrzení toto stalo se dne 2. julia 1221 na vrchu Čéči (in monte Scac) blíž Podivína u přítomnosti mnoha biskupů, prelátů rakouských, uherských a českých, též i u přítomnosti jedenácti pánův českých i moravských; 2. z listiny svobod duchovenstva vůbec (universis monasteriis et conventualibus ecclesiis Pragensis dioecesis), vydané dne 10. mart. 1222 v Praze. Obě tyto listiny převelikou mají důležitost jakožto pramen ku poznání práva, ještoto obsahují výjimky z práva tohoto duchovenstvu propůjčené, tak že se z nich o poměrech právních dobře může souditi. Obě zachovaly se v originalu, uloženy jsouce v archivu kapitoly Pražské.

Statuta některá městům udělená. Právo tak zvané Soběslavovské Němcům Pražským dané jest netoliko pramenem ku poznání práva německého v Čechách, ale pro rozdíly a vztahy také pramenem ku poznání práva slovanského. Podobnou platnost mají také některá statuta měst německých, jako na statut Hodonínský z r. 1228, právo Hlubčické z první polovice XIII. století, obnovené r. 1270, právo městské Jihlavské z r. 1249., obsahujíce mnohá ustanovení na poměrech mezi měšťany a obyvately zemskými slovanskými založená. Sem náležejí také Statuta a privilegia židovská za Přemysla II. r. 1268 vydaná a v Dipl. Bočkovu VI. č. 16 otištěná.

Snešení sněmovní z dob Přemysla II., tuším že z r. 1266, jenž obsahuje ustanovení čtverého druhu: O padělání či falšování mincí, o výtržnostech na pochodu válečném, o psancích, konečně o utiskování klášterův skrze panstvo. Klademe snešení toto do r. 1266, a to proto, že se toho roku opakovalo veliké utiskování obyvatelstva zemského od branného lidu domácího na pomezí bavorské vypraveného; již sice r. 1260 stesky byly na vojsko do Uher jdoucí, a cujus exercituum transitu Bohemia multum laesa est spoliis et rapinis; ale ještě hůře chovalo se vojsko r. 1265: Rex misit nobiles ad metas Bohemiae custodiendas, qui transeuntes,

multa damna intulerunt villis episcopi Pragensis et aliarum ecclesiarum; Moravi etiam transierunt ad metas Bohemiae defendendas et plurima damna intulerunt in Bohemia tantum villis ecclesiarum; roku pak 1266 znova se dály neřesti takové: In quo intinere plurima damna fecerunt, rapinis et spoliis ac incendiis pauperes et villas ecclesiarum graviter affligentes (Cont.). Na takové nepříhodnosti vztahují se pořádky ve druhé části onoho snešení sněmovního obsažené: Regni nostri barones convocari fecimus, et quaesivimus, quibus obviandum esset cursibus damnorum calamitatibus, quas illi nostris infestant subditis, quos ad expeditionem procedere contingebat. Sněm sám držán na podzim, konec novembra, v den Sv. Ondřeje. — Text zachován ve Form. Kraloveckém a otištěn z něho od Palackého v Č. Č. M. 1834, nejnověji pak od Voigta v Arch. für Kunde öst. Geschichtsquellen XXIX. 1. 2.

Kniha Rožmberská. Nejstarší památník práva slovanského v Čechách, jazykem českým sepsaný, jest kniha původně slovoucí „Práva pána starého z Rožmberka“, kterouž Palacký zprvu nazval „Knihou Radoslavovou“, později při vydání textu jejího v Archivu (I. 447—484) „Knihou starého pána z Rožmberka.“ Původem svým sahá Kniha tato, znamenitá netoliko podle obsahu ale i podle jazyka, do první čtvrti XIV. století, jakž od Palackého důvodně ukázáno, a líčí řád práva zachovávaný při soudu zemském. Kniha Rožmberská pohříchu není celá; máme toliko zlomek, a to začátek, ovšem dosti veliký, kdežto závěrek na ten čas chybí. Na jiném místě (Č. Č. M. 1862 str. 125) pronesli jsme mínění že kniha Rožmberská původně sepsána celá, ale že závěrek v celosti se ztratil, že se však některé kusy ze závěrku zachovaly v polovici první, do které jsou nenáležitě a nemístně vstrčeny, jako: Znamenáno kak sě v slubnié řeči ze co zpraviti. Znamenáno, po odpovědech co právo ze co. Znamenáno, komu sě kak z které řeči zpravovati nebo postihati nebo co právo.

Následující rozklad podává přehled obsahu knihy Rožmberské, jakž jest zachován i pokud nám schází, též i pořádek, ve kterém po našem názoru kapitoly po sobě jíti mají:

(O půhonu.)

I. O komornících na půhon (psáno).
II. Jak je koho s právem pohoniti ženatého (psáno).
III. Jak je kterého pohoniti, jenž ženy nemá (psáno).
IV. Jak je koho v půhoních dlouho držeti ve dskách, sč chce, aby jeho nepohonili (psáno).

V. V rozličných nárocích, které právo (psáno).
VI. Při půhonech co právo (psáno).
VII. Kterak měštěninu právo pohoniti zeměnína (psáno).

(O rozličném běhu řeči, o opovídání a o jiných kusích)

VIII. O opovídání (psáno).
IX. O plnění (psáno).
X. O stavování (psáno).
XI. O vzetí komorníka na ohledání (psáno).
XII. Co mluviti před komorníkem na ohledání (psáno).
XIII. O vdání (psáno).
XIV. Znamenáno o kobyłím poli (psáno).
XV. Znamenáno o obci (psáno).
XVI. O mezích (schází).
XVII. O výjezdě na meze (schází).
XVIII. O létech všecko (schází).
XIX. O dědinách (schází).
XX. Jak dání ukládati (schází).
XXI. Co muž komu dáti (schází).
XXII. O jetí koně (schází).
XXIII. O jetí svého člověka (schází).
XXIV. Vše obtvrzování i odvedení od úřadu (schází).
XXV. O svodu (schází).
XXVI. O zprávci dědin i všeho (schází).
XXVII. O rukojemství (schází).
XXVIII. O dědině k dědině zemským právem svědectví (schází).
XXIX. Ke dskám svědectví (schází).
XXX. Na stav svědectví (schází).
XXXI. Na purkrechtní dědinu svědectví (schází).
XXXII. Do života svědectví (schází).
XXXIII. S králem neb s kralovú o dědinu svědectví (schází).
XXXIV. S biskupem svědectví (schází).
XXXV. S kláštery, s mnichy i s jeptiškami svědectví (schází).
XXXVI. S měšťany svědectví (schází).
XXXVII. Že pohnaný tu nic nemá, odtudž půhon prošel (schází).
XXXVIII. Člověka jatého svědectví (schází).
XXXIX. Pro dluh všelijaký ke každému, také ze všelikých základův, i vše což lidmi právo zpraviti (psáno, a sice v kusích nadepsaných: „Po odpovědech co právo“ a „Komu se kak z které řeči zpravovati nebo postihati.“)
XL. O zavržení svědka svědectví (schází).
XLI. Z hlavy i z přihlavného dobytka pomocníky zpraviti se, jaké přivésti (schází).
XLII. Ženského podávení jaké přivésti svědectví (schází).
XLIII. Jak svědectví vésti nebo pomocníky; všech řečí, vin, i všech nárokův zpraviti se (psáno, a sice v kusu: „Kak sě v slubnié řeči ze co zpraviti“).
XLIV. Kdo muž svědkem býti čím, neb ze co jich jak vésti, o jetí svědka (schází).

Kniha Rožmberská odtud slove, že ji, nevíme sice zdali právě sepsal, ale že ji měl „pán z Rožmberka“, jakž na závěrku někte-

rých opisův (vesměs z XV. stol.) psáno jest (a tak sě skonávají ta práva, ježto je jměl pán z Rožmberka. Amen). Palacký v pánovi tomto spatřuje Petra z Rožmberka, nejvyššího někdy komorníka † 1347.

Nejstarší rukopis, asi od r. 1370, psán byl ku potřebě úředníkův u desk zemských, za Štěpána z Tetina, nejvyššího písaře, a za Přisňáka z Poříčí, místopísaře království českého. Nachází se kvatern 58 listů papírových ve folio, nyní u desk dvorských, co číslo I. starých desk, ačkoliv obsahem svým nikoli ke dskám dvorským, alebrž k zemským by náležel. (Pal. Arch.)

O dskách řeč bude na jiném místě.

Jiný pramen ku poznání práva naskytuje se v četných listinách z XI., XII. i XIII. století, pak i v kronikách toho času sepisovaných. Vážnost vědomostí kterých odtud nabýváme, tím jest větší, poněvadž se jimi doplňuje což se podává ve statutech a v zákonech, ba že listiny a kroniky obsahujíce případy specialní, klíčem jsou k porozumění obecných ustanovení zákonních. Máme tu na mysli četné listiny, kterýmiž knížata darování činí kostelům a klášterům na důchodech a na dědinách, jakož i listiny, kterýmiž se sborům duchovenským a městům udělují immunity a výjimky z obecné pravomocnosti zemské. Před očima jsou nám vypravování letopisců o případech soudních na př. o velikém soudu Miroslavovu r. 1130, o sněmích, též i zápisy o rozsudcích soudů sněmovních.

Přebohatým skladem listin jsou Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (Pars I.), vydaná na základě sbírky od Palackého po léta snášené od K. J. Erbena (Pragae 1855), též i Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, vydávaný od Bočka a Chytila v Brně.

Důležitou pomůckou při rozbírání práva slovanského v Čechách jsou i listiny, letopisy a zákony jinoslovanské, též i zvyky a obyčeje právní v národu samém namnoze živoucí. Tak se na př. výrazy slovanské v Jus Conradi a v listinách naskytující, sok, svod, nárok, vřez a j., o kterých se ještě r. 1847 pravilo že zahaleny jsou „v temno sibyllinské“, prostě vysvětlují právními zvyky u Černohorců, u Bosňanů a j. podnes obyčejnými.

§. 33. Zřízení soudní.

Soudní moc vykonávaly soudy obecné, řádné neboli pravidelné; vymíněná pravomocnost přislušela soudům mimotním neboli zvláštním, buď že předmět soudu toho žádal, anebo že některá třída obyvatelů vyjmuta byla od soudů obecných. Soudů mimotních postupem času přibývalo, čím více se rozmáhala různost živlů v zemi českomoravské.

a) Soudy obecné.

Soudy řádné byly: Soudy slíbné, soudy župní a soud sněmovní neboli zemský.

Soudy slíbné. Řeč jest o soudech těchto v Pr. K. §. 13: Illud quod dicitur zlubný súd, habeant inter se libere et absolute. Právomocnost vztahovala se na sporné věci menší ceny, jakž vidno z PK §. 13: Quod dicitur zlubný súd, habeant inter se libere et absolute, scil. de capra et ove et caeteris hujusmodi, praeter vaccam, bovem, equum caeteraque majora. §. 14. Si subtrahuntur aliquae res, pallium aut aliquid tale, hoc curiae (t. j. soudu župnímu) non notificetur, sed si bos vel jumentum subtrahitur, curiae notificetur. Podle významu jazykového i podle zpráv positivných byl slíbný soud tolik co smluvčí soud; slovo slíbný, s-ljub-ný, pochází totiž od slova líbiti, ljubiti; znamená tedy aby strany vespolek se slíbily a na rozhodnutí oběma líbém přestaly a dosti měly. PK. dokládají výslovně že soudy slíbné nedrží se forem určitých a pravidel, ale že jsou volné (libere), což pak vyříkou že má držáno býti bez odporu (absolute). Soudy tyto přešly ve 14. stol. v tak zvané „roky domácí," o nichž mluví Štítný; rok znamená ření, smlouvání, v tomto případu domácí, ne soudní; „na domácích rocích více po pravdě než po právu (t. j. volně, bez forem pravních) souditi sluší a smlouvati lidí;" kdo takto soudili, sluli „domácí rokovníci."

Soudy župní. V každé župě byl i soud župní. Nejstarší nám povědomá zmínka o soudech župních neboli hradských děje se v Dekr. Břet., ježto se v nich praví, že má arcipryšt moc vražedlníky oznamovat županovi toho hradu kteréhož se týče, aby k nim sáhnul podle práva (qui homicidiis infamantur, archipresbyter comili illius civitatis nomina eorum ascribat et comes eos conveniat §. 4.) Též není takměř ani jednoho hradu župního,

kdeby se buď přímo nebo prostředečně nedal ukázati soud; víme o soudech takových v Plzni, v Litoměřicích, Kouřimi, Chrudimi z počátku XI. století, v Žatci, v Boleslavi z r. 1052, ve Znojmě, v Bětově a na Rokytni moravské z r. 1052, v Praze, na Tetině, na Kamenci, ve Vltavště z r. 1088, v Litomyšli 1167, atd. Soudcové župní připomínají se zejména: Jimram, Jan, Zbranimír, Sasín, Oldřich v Plzni; Litolt v Litoměřicích, Janek na Vratislavi, Přísnobor v Hradci, Vlastislav v Kouřimi, Léva a Ratibor v Brně, Bartoš v Bětově, Chlapěta, Doben, Velíz, Příbor, Bycen, Slova, Jan a j. v Olomúci. — Pravní prameny z doby župní jako Dekreta Břetislavova z r. 1039 a Statuta Kunratova z r. 1189, též listiny z těch časů, o soudech župních mluví co o soudech obecných, jmenovitě když se jednalo o vymínění některých obyvatelů na př. poddaných klášterských, z právomocnosti soudů těchto.

Právomocnost soudů župních vztahovala se 1. co do území, na úkrají župy 2. co do osob, na obyvatele župní všechny bez rozdílu, 3. co do předmětu, na rozepře i skutky trestné, pokudž nebyly zůstaveny soudům slibným či vyhrazeny soudu zemskému.

V popředí stojí otázka, zdali se platnost soudů župních vztahovala na všecky obyvatele župní bez rozdílu, dokud nepovstaly soudy privilegované a výminečné. Dekreta Břet. i Stat. Kunr. jednostejně mluví, že souzeni jsou obyvatelé na soudech župních bez rozdílu. Toť vysvítá také z obecného pojmenování soudů župních: Judicium commune ex parte castri 1234. JC. §. 17. výslovně dí, že kterýkoli pán neb sedlák zabije někoho, týž trest má podniknouti (quicunque nobilis vel rusticus occiderit aliquem, solvat ecc.), §. 16. byl-liby který pán postižen co zloděj (quando aliquis nobilis vir capitur in furto ecc); §. 9. měl-liby který pán a ne druh podstoupiti očistu, maje na sobě nárok (si aliquis nobilis vir, et non druho, super se habuerit narok ecc.). Že pak i lid nešlechtický rovněž podřízen byl soudům župním, nejjasněji to vidno z JC. §. 3., kdež se praví: Bude-li dopaden zloděj u některého pána anebo u někoho jehož jest osada, a odevzdají-li ho soudu, statek jeho že jich bude a hrdlo jeho že podrobeno bude moci knížete (Si fuerit fur apud aliquem nobilem, vel apud aliquem cujus est villa, et dederit eum curiae, omnia bona sua sint et collum ejus detur in potestatem principis), §. 6. mluví o poddaném (pauper) člověku, přijdeli sobě stěžovat, že se jemu nemá brátí do zástavy šat u soudu (quando aliquis pauper venit de propria re conquerendo, pallium sibi nullatenus deponatur). Ani osoby duchovní, tím méně

poddaní klášterů a kostelů nebyli vyjmuti ze soudů župních; vidíme to z onoho trpkého zápasu duchovenstva s mocí světskou, kterýž se teprvé v 1. polovici XIII. stol. ukončil vydáním svobod a výsad duchovenstvu světskému a řeholnímu. Listina z r. 1234 praví: Quia per nobilium nostrorum magis, quam per principum potentiam presbyteros vel clericos judicari audivimus ecc.

Soudům župním přikázány byly rozepře právní (causae civiles) i činové trestní (causae criminales), pokudž nenáležely k soudům slibným (tedy kromě věcí malichernych) anebo vyhrazeny byly soudu sněmovnímu (jako pře o dědiny a viny velezrádné). Ze jména známe následující rozepře a zločiny, jenž náležely před soud župní:

a) Provinění proti obci: Odboj (rebellio).

b) Provinění proti životu a zdraví: Vražda (homicidium, hlava), a sice vražda obecná, vražda na bratřích neb rodičích, vražda na kněžích (fratricidium, parricidium, sacerdotum interfectio); zabití (occisio); zranění (vulnera).

c) Provinění proti cti osobní: Obuzstvo (calumnia).

d) Provinění proti jmění: Loupež (rapina), výboj neb násilí (excussio); hrdost; oheň (incendium); zlodějstvo čili krádež (furtum), a sice ukradení včel, odcizení čeledína, bezprávné lovení; účastenství v krádeži.

e) Rozepře o dluh (debitum) a pře o peníze vůbec (lites pecuniariae).

Svědectví klademe hned zde některá, ač o věcech tuto uvedených níže ji podrobně bude jednáno: Decr. Bret. Qui homicidiis infamantur, archipresbyter comiti illius civitatis nomina eorum asscribat et comes eos conveniat. JConr. 17. Quicunque nobilis vel rusticus occiderit aliquem, CC denarios solvat curiae et alias recedat et quaerat gratiam. §. 15. Quando aliquis vulneratur de foro veniendo vel alibi: notificetur curiae. — JConr. §. 20. Si quis spoliatus fuerit per výboj, incuset quos vult et de hrdost nominet quos vult, et antiquae consuetudines conserventur. §. 4. Quod dicitur nárok, hoc non debet esse, nisi ubi constet, sua bona amisisse, et antequam admittatur, debet notificari curiae, quorum interest, sc. judici, castellano cum caeteris. — JConr. §. 11. Si quis equos, equas, boves, vaccas vel aliqua majora subtraxerit, quantitas damni aestimetur sub certa fide et sacramento eorum, quibus jurisdictio est commissa §. 14. Si bos vel jumentum subtrahitur, curiae notificetur. §. 28. Qui custodiunt silvam, tunc spoliet quando invenit arborem secantem, ad hoc judex nunquam judicet in 300 de-

narlis, nisi 60. — Causae quae fuerint tractandae de rapina, vel de furto vel de homicidio vel alio maleficio, seu etiam lites pecuniariae, ad Plizn vel Selecs seu etiam alias civitates non deferantur. Immun. z r. 1235 (Erb. 871). Premisl beneficiariis et judicibus in Čáslav, in Kúrim, in Chrudim, in Gradec et in omni regno suo praecipit, ne libertates ecclesiae Sedlecensi indultas infringant; abbatiam a judiciis beneficiariorum eximimus (Erb. 1213).

Soud župní skládal se ne z úředníků župních, alebrž z pánův a vládyk té župy jakožto soudcův; činnost úředníků župních při soudech byla toliko přípravná v zavedení pře, dozorná při vedení pře a výkonná při vedení práva t. j. při exekucí nálezův. Potaz konati a nálezy činiti slušelo výhradně sboru soudnímu z pánův a vládyk složenému.

V župách byl soud dvojí: Panský, na němž zasedali pánové z té župy (nobiles JC. §. 29, barones, List. z r. 1234), a vládyčí, na němž zasedali vládyky z té župy (milites JC. §. 29). Rozdíl tento zračí se předně, že na soudu panském předsedal sudí u přítomnosti župana (nunquam judex debet judicare solus, nisi praesente castellano aut aliquibus nobilibus. JConr. §. 29.), na soudu pak vládyčím vládař (villicus) a toliko v nepřítomnosti jeho sudí (quando villicus judicat, judicet sedens cum militibus. JC. §. 29) (quando villicus judicat et omnes sunt et villicus non vult venire, judex judicet cum militibus §. 30. Et de mane semper a judice vel villico judicium habeatur §. 31.); zadruhé, že před soud panský náležely věci ceny vyšší, před soud vládyčí pak věci ceny nižší, neboť vždy rozeznáváno prvé cenu věcí, aby se ustanovilo, ku kterému z těch soudů sporná věc náleží (Quantitas damni aestimetur sub certa fide et sacramento eorum, quibus jurisdictio est commissa, et secundum hoc accusatores admittantur. JConr. §. 11). Kněží na př. potahovaní před soud župní, souděni jsou od pánův: List. 1234: Quia per nobilium nostrorum magis, quam per principum potentiam presbyteros vel clericos judicari audivimus, ad judicia secularia compelli violenter, ut assistant responsuri et ipsos tanquam rusticos vendi: statuimus ut si quis ex presbyteris, canonicis vel clericis ad judicium commune fuerit evocatus per judicem vel beneficiariorum nostrorum nuntios ex parte castri, per se vel per responsalem nuntium suum compareat, non judicandus ecc.

Při soudu župním měli všickni úřednici župní účastenství. Vůbec měl každý z nich svého posla či druha, kterému slušelo být při jistých výkonech soudních a míti podílu v požitku soudním.

Jmenovitě býval posel neb druh každého úředníka spolu při pohánění skrze komorníka (Nullus camerarius citet aliquem nisi certo sub testimonio eorum quorum interest, et nominatim quilibet eorum debet ducere castellani nuntium et alium judicis. JC. § 2. Quando ducitur quod dicitur svod, debet adesse castellani nuntius, judicis et villici et camerarii. §. 10). Zvláště pak slušelo županovi přisedati soudu panskému (Nunquam judex debet judicare solus, nisi praesente castellano aut aliquibus nobilibus. JC. §. 29); při pohonu měl účastenství skrze svého posla (§. 2.), při opovídání též (debet notificari curiae quorum interest, sc. judici, castellano cum caeteris JCon. §. 5.), při svodu (quando ducitur svod, debet adesse castellani nuntius), konečně při vedení práva neb vykonávání rozsudku, kde župan zastupoval výkonnou moc knížete panovníka. Sudí naboli cúdař měl působení při půhonu, při opovědi, při svodu, při vzetí své věci, při zavazení obviněného, při vině porubání lesa, při soudu panském, kdež předsedal, a při soudu vládyčím, kde v předsedání zastupoval vládaře (JC. §. 2, 5, 10, 22, 23, 26, 28, 29, 30, 31.). Vládař měl účastenství v půhonu, předsedal na soudu vládyčím, vykonával předběžné zabavení statku obviněného (JC. §. 10, 26, 36, 29, 30, 31). Komorníku slušelo konati půhon, býti při svodu a j. (JC. §. 2, 10 a 36).

Soud sněmovní či zemský. Jistý druh skutkův trestných a jisté rozepře právní vyhrazeny byly soudu sněmovnímu (judicium generale), z něhož ve XIII. stol. vyvinul se soud zemský, jak v Čechách tak i na Moravě (judicium terrae). Sněm rozsuzoval o vině proti panovníkovi a o vině proti zemi (o velezrádě), pak rozřešoval spory o dědiny, o zlato a o cla.

Svědectví o věcech soudu sněmovnímu vyhražených: R. 1130 držán veliký soud na Vyšehradě za příčinou úkladův proti knížeti Soběslavovi I. Obviněn byl pán Miroslav a příbuzní jeho, že se spřisáhli proti knížeti a že ukládali o bezživotí Soběslavovo. Sněm byl nad obyčej hlučný; kníže povolal k soudu také kanovníky Pražské, poněvadž bylo i na biskupa Menharta důmnění, že měl v té zrádě účastenství (Dux Soběslaus congregavit nobiles et ignobiles in palatium. Wissegradense, etiam Pragenses canonicos; fuit magna multitudo virorum in concilio ille, pene 3000). Sám kníže přednesl žalobu. Miroslav přiveden a postaven na soud. I podáno na jednoho z pánův aby ho vyslýchal (praeceptumque est ut unus de primatibus ab eo hanc causam inquireret.) Miroslav vyznal se ze všeho, udávaje spolu některé z kněží, jmenovitě biskupa, za spoluviníky. I vyveden jest ze shromáždění a nazejtří se

bratrem Střezimírem a jistým lekařem odpraven (deinde postquam se ipsum cum aliis proprio ore accusavit, de concilio cum sociis eductus est sequentique die omnibus membris in foro privati sunt.) Jiní spoluvinníci, Křivosúd, Vécemil a Jindřich, odevzdáni jsou soudu župnímu na hradě Pražském, kdež očistu žhavými radlicemi podnikše vinnými jsou nalezeni (ad judicium destinati Pragae per ferrum incesserunt). — Jiný příklad uvádí se ač ne tak obšírně, k r. 1212, kdež král Otakar a všecko panstvo k vyhnanství odsoudilo komorníka královu Černína, tuším že pro účastenství v odsouzení Otakarova za hranicemi: Cyrninus camerarius regis Boemiae, pellitur de provincia a rege et ab universis primatibus. (Cosm. Cont.). Ty viny, kteréž se krále dotýčí, páni neb kmetové vedle obyčeje souditi mají (Maj. Car. XLIII).

R. 1215 rozsoudilo panstvo na knížecím sjezdu ve Znojmě rozepři mezi opatem Hradišťským a markrabinou moravskou o meze dědin Laštan a Domašova: Cum dom. abbas ex una et homines villae de Luczicz ad conjugem nobis gratam pertinentes ex parte altera, orta lite inter se pro quadam silva secus villam Lasczian et Domasov ecc. curiam nostram sive colloquium nobis cum nostris baronibus in Znoim celebrantibus, partibus convocatis in nostra praesentia constiterint: petivit abbas super bonis praedictis sibi fieri justitiae complementum. Tandem motis hic inde verbis inter partes ac multiplicatis, judicavit justa sententia baronum nostrorum, abbatem in sua actione debere producere testes idoneos et fide dignos. Produxit ergo testes coram nobis, quorum testimonio cum nobis et nostris baronibus id sufficienter visum fuisset comprobatum, nos abbatem ejusdem silvae nomine sui monasterii pleno jure fecimus possessorem. Inclinavit igitur abbas, et duos denarios qui valgo přísudny dicuntur, in signum causae obtentae coram nobis Veliz judici praesentavit (Erb. 562). — R. 1219 rozsouzena jest na sněmu Pražském rozepře mezi pánem Závišem a klášterem Plaským, o statek, jejž teta Závišova Anežka, jemu jej odkoupivši, klášteru darovala, on pak klášteru o ten statek nátisky činiti neprestával: Hujus rei gratia convenientibus utrisque partibus ad commune colloquium Boemorum Pragae habitum, citatus et requisitus Zawiss a majestate nostra, libere coram omnibus fatetur, hoc ita se habere, abrenuntiansque publice, firmiter et fideliter spondet universa et singula se inviolabiliter velle custodire (Erb. 615). R. 1235 obdržela paní Bolemila, choť Bavorova, na soudu v Praze držaném za právo v žalobě proti synům svým, kteří darování křížovníkům od ní učiněné, zrušiti usilovali (filii sui hanc donationem voluissent impedire). Eadem uxor Batuari in ecclesia S. Wenceslai coram nobis super hoc justo judicio publice requisito, et jure suo plenarie obtento, nostrae gratiae

supplicavit, quatenus donationes ejus ratas atque firmas habentes auctoritate regia confirmaremus (Erb. I. Ded. 8). — R. 1242 Ego Teplensis electus ad citationem cujusdem militis pro quadam hereditate nomine Nelzeov, in Cladrum coram rege et baronibus litigaturi convenimus; super quo plurimum disceptantes, tandem in arbitros convenimus (Erb. 1067). — R. 1247: Cum praesedissemus judicio super decisione litis, dí markrabí Přemysl, quae inter sorores Olomucenses de S. Petro ex una parte et nepotes dom. Semislai, Zavisam vid. et fratres ejus, ex altera, super villam nomine Zlatina verteretur: nos visis et auditis rationibus et juribus utriusque pactis, testes dictarum sororum ad juramentum duximus admittendos, qui etiam intrepide super sacris reliquiis jurantes, testimonium perhibebant; nos autem diffinitivam sententiam proferentes, dictis sororibus villam adjudicavimus jure perpetuo et hereditario possidendam (Erb. 1165). — R. 1249: Cum Fridericus de Boric super villis Missceslewits et Cupsyts ad jus et proprietatem Wissegradensis praepositurae pertinentibus, coram nobis Wenceslao rege in forma judicii contra Arnoldum Wissegradensis ecclesiae praepositum, movisset quaestionem, dicens eas ad se pertinere: nos visis et auditis rationibus, allegationibus et probationibus partium, quia nobis plene constitit, quod praefatae villae ad jus et proprietatem W. praepositurae pertinebant pleno jure, praesidentes in Budissin cum universis terrae baronibus et nobilibus, sicut moris est, judicio generali, easdem villas sententialiter adjudicavimus, cognitis evidentius causae meritis, praeposito et praepositurae memoratae (Erb. 1234). — R. 1256 vyhražuje Přemysl II. právo soudní na dědinách, kteréž by biskup neb kanovníci Olomúčtí ke svým potřebám koupili, právu zemskému, kdežto děděny k potřebám kostela koupené byly z toho práva vyjmuty (si vero episcopus vel aliqui ex canonicis emerint in usus proprios, respondeant principi secundum jus terrae. Boč. III. 234). — R. 1255 soudil se opat Hradištský s několika osadníky z Važan o les u Kněhnic, žalujíc na soudu zemském v Olomúci drženém u přítomnosti Přemysla II. (in castro Olomucensi judicio generali), kdežto žalovaní pravili, že jest to dědictví jejich vlastní (Boč. III. 218). — Nelze sě o dědinú súditi před menším úradem (KRožm. §. 281).

Jakož za středověku v obyčeji bylo, zakopávati zlato a stříbro do země, aby tak jisté bylo před škůdci, pokládáno krádež na statku takto uloženém za zločin tak veliký, že soud nad vinníkem zlato vykopávším vyhražen byl právu zemskému. KRožm. dí: Ze zlata jeden póhon; právo pohoniti jako z plena; právo železo; nemóž pohoniti k malému úřadu §. 161. Cf. ŘPZ. Si quis aurum subtraxerit effodendo de terra §. 62.

R. 1250. léč je v listině kláštera Hradištského o rozsudku „secun-

dum jus terrae", a to v příčině cel a mýt, kláštera tomu v Kijově a ve Svitavě z darování příslušejících; úředníci župní popřali kláštera práva taková, až z toho vzešel spor před soudem zemským v Praze, kdež právo přiřčeno klášteru (Quae jura, quum de eis a quibusdam beneficiariis quaestio ageretur, abbas vocatus Pragam ad nostram praesentiam, adversa parte praesente, secundum jus terrae coram nobis obtinuit publice fide digno testimonio. Erb. 1002).

Soudy župní i soud zemský nazývají se počátkem 2. pol. XIII stol. cúdy, soudcové cúdaři (1253 Joannes judex, J. sudarius. Boč. III. 197, 198; r. 1283 coram nobis, coram czuda et coram baronibus. Boč. IV. 209; r. 1303 in tabulas publicas Olomucensis zude. Boč. V. 158; r. 1327 terrae sive zude notarii; r. 1341 Ad zudam Pragensem vel aliquam zudam aliam). Slovo cúda patrně souvisí s přídavným cudný t. j. čistý (cf. svatocudná voda), po čemž by cúda znamenala soud očišťující.

b) Soudy mimotní.

Rozsudí. Staré právo slovanské přálo stranám, aby se o rozepře své i po zavedeném řízení soudním, ba i po dokonaném líčení pře, do samého nálezu dobrovolně porovnaly. Avšak i samo o sobě bylo volno, srovnati se v rozepřích výrokem a výpovědí rozsudí (arbitri), aniž bylo potřeba, na všecko zaváděti právo podle přísného řádu soudního.

Příklad z r. 1242: Ego Teplensis electus ad citationem cujusdam militis pro quadam hereditate in Chladrau coram rege et baronibus litigaturi convenimus; super quo plurimum disceptantes tandem in arbitros convenimus, quorum nomina sunt haec (jména čtyr osob), qui ad praefixum terminum convenientes, et sibi testibus plurimis adjunctis, tandem causae finem imposuerunt de consensu utriusque partis, sc. ut ei tres marcas argenti et duo pecora (oves duas et duos porcos) daremus, quod nos sine omni contradictione persolvimus, ipse vero e converso metas hereditatis injuste ablatas requirere promisit. (Erb. 1057). — Z r. 1263: Controversia quae inter nos (abbatem Gradicensem et Welehradensem) agitabatur ratione metarum et terminorum, arbitrantibus nobilibus viris et discretis (jména pěti osob), quos ad hoc ex utraque parte concorditer elegeramus, inter nos est sopita et composita in pacem firmam (Boč. III. 356). — Jiný vzácný příklad o rozepři mezi Fridrichem z Schomburka a biskupem Dětřichem Olomúckým příčinou obsedění Svitavy r. 1285 (Boč. IV. 227). Ještě i Všehrd píše o dávných rozsudích (VIII. 10):

Byly sú za starých desky kteréž sú sluly úbrmanské nebo veypovědí, latině jim říkali arbitriorum; v ty sú se psaly výpovědi kteréž sú úřednící z podvolenie stran a z podánie na ně činili, a též výpovědi, kteréž sú úbrmané mezi lidmi v krajiech činili, také sú se v ty desky psávaly; ale to jest již minulo; chtie raději již súdem rozsuzováni o všecko býti.

Soud mezní. Rozepře jenž povstávaly příčinou mezí či hranic polních, rozsuzovány jsou jiným během nežli rozepře obyčejné; hlavním znamením tohoto soudu bylo odedávna, že odbýván byl na mezích samých, na polích, kamž soudcové vyjížděli a kde se obě strany se svými svědky scházely. Odtud starobylý název v KRožm. „o mezích a o výnězdě" t. j. výjezdě na meze, kteréžto jméno po třech stech létech opět u Menšíka se vyskytuje: „Od weyjezdu." Starší zprávu ještě nežli jest ona zmínka v KRožm., nalezáme v listinách XIII. století; praví se na př. v list. bisk. Olomúckého 1256: In occupatione metarum si aliqui in judicium evocati et judicati, ad ecclesiam venditio redeat simul cum eo, quod vulgo dicitur „mezný vól", et conquerenti satisfaciat. A v list. klášt. Hradištského od r. 1250: In occupatione metarum si aliqui ejusdem ecclesiae homines in judicium fuerint evocati et judicati, satisfactio culpae dictae remaneat ecclesiae et emenda similiter cum eo quod vulgo dicitur mezný vól. (Erb. 1002 a Boč. III. 1256). Jménem pokuty odváděl vinník vola, a ten slul z té příčiny „mezní vůl".

Soud dvorský. Soud dvorský neboli soud dvoru knížecího (curia principis), jemuž určena veliká i znamenitá působnost od konce XIII. století, vznikal z počátků nepatrných, nejvíce tím, že knížata udělujíce vyjimky ze právomocnosti soudů pravidelných zůstavovali právomoc sobě nebo soudci svému, jenž slul sudí dvorský, judex curiae.

Kterak právomocnost soudu dvorského vzrůstala, viděti z následujících vědomostí listinných: Ve privileji daném r. 1178 osadníkům německým v podhradí Pražském vymiňuje se souzení ale činů některých, jako zabití, krádeže, spáchány-li od Němce, soudu knížecímu (§. 7. De homicidio judicare pertinet ad principem. §. 16. Si fur Teutonicus est, tunc princeps eum judicabit). R. 1187 udělil kníže Fridrich kapitole Vyšehradské právní moc v újezdu jejich tak zvaném Svatavinu, s tím doložením, že kdyby kapitola některé rozepře a viny sama nechtěla souditi, tehdy sudí dvorský má je rozhodovati (et si aliquas causas judicare noluerint, sicut est homicidium, tunc judex curiae principis, qui dux Bohemiae fuerit principalis, judicabit). Podobně učiněno za Přemysla I. r. 1213, když udělena výsada kláštera Chotěšovskému a Tepelskému;

Nullus homines ecclesiarum, seu camerarius seu villicus sive castellanus, ad judicium compellat; cum enim a fundatore suo nobis et successoribus nostris advocatia eorum commissa sit, volumus, ut de caetero de omni accidenti in praesentia nostra et successorum nostrorum judicentur. Také vysloveno i v listině Břevnovské r. 1220: Homines monasterii Brevnoviensis nullius castri judicum seu beneficiariorum, sed tantum sui abbatis astent judicio; verum si causa sanguinis fuerit, a nobis vel a judice curiae nostrae vel coram illis quibus nos vices nostras commiserimus, judicentur. R. 1240: Homines Doksanenses ecclesiae nullius castri judicum seu beneficiariorum astent judicio, sed nobis praesentibus judicentur. — Privilegium dané klášterům r. 1222 obsahuje mezi jiným ustanovení, že král při každém sjezdu některou chvíli chce ustědřiti k rozsuzování stížností, kteréby měli opatové neb jiní představení kostelův, a to na základě královské ochrany církvi povinné (Et quia abbates et alii ecclesiarum praelati ad alium quam ad nos, pro causis suis refugium nullum habent, ubicunque generale colloquium debuerit celebrari; ad audiendas causas eorum ante vel infra vel post, una die cum paucis Boemis et cum cancellario, promittimus eis audientiam nos daturos.) Také i města na počátku XIII. věku zakládaná, dokudž neměla vlastního soudu ve všech věcech, měla v některých případech útočiště k soudu dvorskému: 1214 Volumus ut nunc et in futurum omnes culpae in ipsa civitate (Bzenec) juxta jus quod a civitate Brecislava acceperunt, et antiquam consuetudinem judicentur, praeter graves culpas quae coram nobis vel nostris judicibus debent judicari. Totéž praví se r. 1223 o Uničovských, o kterých dodává se r. 1234 v příčině osady jejich Strelče: Inhibemus ne extra territorium suum ad aliena judicia pertrahantur, sed secundum consuetudines suas in villa Strelez exhibeant justitiae complementum, ea excepto, ut si sorte ipsos alicui in nostro judicio convenire placuerit, respondeant coram nobis. Obyvatelé klášterského města Litomyšle prosti učinění jsou od soudův obecných r. 1259 (homines civitatis nullius castri nullorumque judicum vel officialium seu beneficiariorum astent judicio, sed Pragae coram nobis vel nostro vicario judicentur. Boč. III. 281). Povýtečné náležely i některé viny Židův, kteří vůbec pokládáni jsou za poddané komory královské, před soud dvorský; víme z Kosmy že kníže Vladislav I. r. 1124 pokutoval jednoho Žida, veliký vplyv u dvora majícího, pro svatokrádež v Praze spáchanou (dux talem sacrilegum atque maleficum sub arcta jussit constringi custodia. Cosm.), až jiní Židé pokutu ohromnou složili, by trestán nebyl na hrdle. V Právích židovských z první polovice XIII. století pochodících vysloveno výrazně, že v některých rozepřích (na př. v zástí) právomocnost nad Židy sluší

buď knížeti nebo soudu zemskému: Si Judei inter se de facto discordiam moverint aut guerram, judex civitatis nullam jurisdictionem sibi vendicet in eosdem, sed rex aut dux aut summus terrae vel regis camerarius judicium exercebit. Si autem reatus vergit in personam, soli regi sive duci hic casus reservabitur judicandus. Contra judeum nonnisi in scholis procedatur, nobis exceptis, qui eos possumus ad nostram praesentiam evocare.

Soud dvorský měl své půhončí neboli komorníky, kteří pořádem soudův obecných postupovali. Praví se v listině r. 1236: Camerarii curiae nostrae homines in testimonium causae citatoriae — osada — secum trahebant.

Počátkem XIV. století stal se soud dvorský spolu soudem manským.

Právo polské. Osadníci polští, někdejší obyvatelé župy velkopolské Hedče, přivedení do Čech za knížete Břetislava I. r. 1039, obdrželi sídla svá na knížecím lese Černíně na Litavě; Polané tito zůstaveni jsou při starém právu svém i měli vlastního soudce svého (constituens eis Bretislaus unum ex ipsis praefectum et judicem, decernensque ut sub lege quam in Polonia habuerant, tam ipsi quam eorum posteri vivant. Cosm.). O dalších osudech osady té nic se neví, ani jak dlouho se udržela ani zůstala-li vždy v sídle sobě vykázaném. Patrno že splynula v jedno s příbuznými Čechy.

Právo židovské. Židé v zemi českomoravské osazeni byli od nepaměti; počtem nejčetnější byli v podhradí Pražském, pak v předhradí Brněnském a snad i na jiných místech v zemi; Přemysl II. vydávaje jim zákon určitý, mluví o Židech vůbec osedlých v říši své (Judeis nostris per districtum nostri dominii constitutis). Pravidelnou právomocnost vykonával nad Židy vlastní soudce jejich, jakž o tom svědčí Právo židovské právě spomenuté; soud židovský odbýván ve škole židovské (synagoze), tedy patrně podle práv starozákonných (contra judeum nonnisi in scholis procedatur). Podobá se že již starší Židův (majores natu Judei) r. 1098 v Praze připomenutí právomocnost u věcech židovských vykonávali. Že pak Židé těch časův pokládání ještě vůbec za poddané komory knížecí, zůstavovali sobě knížata v některých vinách sami soud nad Židy, jakž při soudu dvorském připomenuto. Některé pře zanechány dokonce právu zemskému (aut rex aut summus terrae camerarius judicium exercebit.)

Právo a soud kupecký. Hosté neboli kupci jinostranní (hospites mercatores) měli v podhradí Pražském dvůr kupecký,

Týn, Laeta curia, kdež bylo skladiště jich zboží i také sídlo přebývací. V Týně byl zvláštní soud a soudce (judicium ad Laetam curiam pertinens), ustanovený z prostředka jejich, který rozsuzoval spory a viny mezi nimi zběhlé. Některá pravidla soudu Týnského vyrozuměti se mohou z listiny, jenž zachovala starou paměť o poměrech mezi hosty kupci.

Kupci povinni byli zůstávati ve dvoře Týně, leda jestliže obdrželi zvláštní povolení zůstávati jinde; poplatek Týnský museli nicméně odváděti (12. Nullus extra curiam maneat ecc.). Jestliže který z hostí zboží své schovával kromě Týna bez povolení na to obdrženého, anebo jestliže postavy plátna lestně sešíval, dáno mu cožby on byl jinak dáti povinen a zboží mu pobráno (7. Mercatores si extra curiam ecc). Stala-li se váda mezi hosty a zranil-li host hosta, slušela vina taková ne na komorníka župního ani na rychtáře německého, ale na soudce Týnského (9. Si quis vulneratus ecc); kdo zranil druhého, povinen byl dáti tré hřiven; kdo zabil, vzato mu v plen všecko což měl (8. Si quis alium vulnerat ecc). Kdoby postižen byl ve smilství, trestán byl 72 hřivnami stříbra (10. Deprehensus in fornicatione ecc).

Žaloval-li kdo kupce hosta, nejsa host, slušela žaloba na soudce dvorského; žaloval-li host občana nehosta, slušela žaloba podle toho byl-li žalovaný Čech či Němec, buď na komorníka župního nebo na rychtáře německého (14. Hospites conveniuntur coram nostro judice; cives ab hospitibus coram rychterio vel camerario). Kdo na právě obecném přísahal sám jediný, činil na soudě Týnském přísahu sám druhý; jestliže onde sám druhý, tedy v Týně jedenmezcitmý; jestliže onde jedenmezcitmý, tedy v Týně sám sedmdesátýtřetí. (13. Si quis in civili jure ecc.)

Soud Němců Pražských. Němečtí osadníci v podhradí Pražském měli velmi záhy své vlastní právo a svůj vlastní soud. Hned Vratislav II. (1061—92) povolil jim aby se spravovali právy německými (secundum legem et justitiam Teutonicorum); o rychtáři německém poprvé řeč jest v listině Týnské z r. 1101; žaloval-li kupec host Němce domácího, tedy slušela právomoc v té při rychtáři německému (cives ab hospitibus conveniuntur coram richterio vel camerario). Práva Němců Pražských došla ztvrzení i značného rozšíření v privilegii od Soběslava II. vydaném; soud rychtáře německého měl toho času již veliké působiště; rychtář slove judex Theutonicorum; jemu sloužil posel soudní (nuntius judicis).

Soud duchovní. Duchovenstvo, jenž teprvé na počátku

XIII. věku po dlouholetém zápasu s mocí světskou vymíněno jest co se osob týče, z právomocnosti soudův obecných, obdrželo téhož času konečné uznání soudu duchovního.

Výmluvným svědectvím o postavení duchovenstva co do věcí soudních jest co se praví v listině Olomúcké od r. 1234: Quia per nobilium nostrorum magis quam per principum potentiam presbyteros vel clericos judicari audivimus, dí král, ad judicia compelli violenter, ut assistant responsuri, et ipsos tamquam rusticos vendi: statuimus, ut si quis ex presbyteris, canonicis vel clericis ad judicium commune fuerit evocatus per judicem vel beneficiariorum nostrorum nuntios ex parte castri, per se vel per responsalem nuntium suum compareat, non judicandus, sed tantum videndus, sed omne judicium secundum statuta canonum devolvatur ad episcopum vel praelatos, quatinus secundum processum causae discutiant inter accusatum et accusantem, utrique jus suum impertientes (Erb. 825). — R. 1131 poddal se sám biskup Pražský Menhart, byv z účastenství ve zrádě proti Soběslavovi I. naňknut, knížeti a pánům českým na soud (M. se duci cum omnibus primatibus Bohemiae causa expurgandi sibi impositi sceleris ad omnia judicia tradidit); kníže zůstavil rozsouzení metropolitovi Mohucskému, tedy zákonům církevním, jakož se i stalo. — Za krále Přemysla I. stalo se, že odsouzen byl kněz jeden, který připojiv se k loupežníkům pět kostelův pomohl oloupit a peníze falešné dělal, k pokutě na hrdle, ta pak na něm v skutku byla vykonána; tento případ uvozován od stolce papežského mezi stížnostmi proti králi vedenými ve velikém sporu r. 1217. Ale i když soud duchovní byl ustaven, nepřestávali soudové světští sahati do právomocnosti jeho, jakž to vidno z případu r. 1256, kde soud městský v Praze mnicha jednoho z Postoloprt zadržel, uvězil, obral a šeredně prý sneuctil, pročež na město vydán interdikt (Cosm. Cont.). Téhož pak roku zapovídá ještě král Přemysl II., aby osoby duchovní a rozepře manželské souzeny byly od soudů světských, ale od soudů duchovních (Decrevimus etiam hoc observari secundum jura canonum, ut clerici non trahantur in judicium seculare nec judicentur per seculares personas, sed ecclesia, cujus interest, discutiat clericorum judicia et eorum qui contra ipsos procedunt, in qualicunque querimonia; adjicientes hoc, ut beneficiarii nostri nihil habeant judicare de divortio vel de matrimonio discutere inter virum et mulierem, cum omne tale judicium soli sit ecclesiae specialiter auctoritate apostolica concessum; hujusmodi enim judicia venditione non indigent, sed poenitentia et spiritali justitia. Boč. III. 234).

Soudy poddanské. Výminky sborům duchovním hojně udělované vedly na poli soudův konečně k tomu, že lid klášterům

a kostelům poddaný vyjmut z právomoci soudův obecných vůbec a podroben právomoci správcův duchovních. V tom hledati sluší první stopy moci soudní patrimonialní. Přitom vyjímáno toliko některé těžší pře, jenž zůstaly buď soudu župnímu anebo soudu dvorskému. Charakteristické znamení takovýchto soudů jest že se vztahovaly na všechen okres, sboru duchovnímu náležející, na tak zvané újezdy, čímž důležitost újezdů nové nabývala váhy.

První výsada tohoto druhu udělena r. 1187 kostelu Vyšehradskému skrze knížete Fridricha; právním základem bylo právo ochranecké (jus advocatiae), knížatům naproti církvi přičítané. Fratribus ecclesiae V., quam specialiter defendere debeo, concedo, quod omnes culpas et causas quae contingunt in eodem circuitu S. Martin, praepositus cum decano et custode in capitolio judicent. Podobné svobody uděleny r. 1208 klášteru Oseckému, r. 1213 Tepelskému a Chotěšovskému, r. 1220 Břevnovskému, r. 1221 kostelu Pražskému a j. — R. 1234 vyskytuje se soud klášterský ve vsi Rakšicích, jenž náležela špitalníkům sv. Františka konec mostu v Praze: Si de nárok fiet quaestio, illa causa tractetur coram illius villae procuratore, quem procurator hospitalis ibi constituerit (Erb. 858). Dle listiny Olomúcké z r. 1256 sluly takovéto soudy obecné súdy (Siffridus nec ad judicia nostra in Topolan quae in vulgari obcne schud — sic — dicuntur, venire cogatur, nisi ipsemet voluntate propria velit interesse. Boč. III). Že sbory právomocnost tuto skutečně vykonávaly, o tom nás poučuje zpráva v Cosm. Cont. o Vítovi děkanovi kostela Pražského, o kterém se dí, kterak byl soudce mírný (hic vir nunquam audiebat judicia secularia suorum subditorum, sed aliis committebat audienda; culpas vero horum qui per determinationem judicum damnabantur ad poenam solvendam, nunquam exegit nec oblatam recepit, sed paterna pietate tanquam filios corripuit).

Soudy hornické. Zvláštní poměry, ve kterých hornictví se provozovalo, požadovaly také zvláštního orgánu soudního, kterýžby rozhodoval právní záležitosti a rozepře z těžení hor vynikající. První soud hornický vzniknul v Jihlavě, v první polovici XIII. stol.; již r. 1234 připomíná se sudí, urburář a ostatní přísežní horští v Jihlavě (C. judex, G. urburarius, ceterique jurati montium in Igla. Erb. 852); kromě této první bezpečné zprávy řeč jest o soudu Jihlavském také r. 1227 a r. 1238 (Erb. 720, 963). O rozsahu ve kterém soud horský v Jihlavě vykonával právomocnost svou, poučuje nás samo právo horské Jihlavské r. 1249 sepsané. Soud ten byl zařízen jako soudy městské v městech německých, záležeje ze sudího (judex) a z přísežných (jurati); byl-li ostatně sudí usta-

novován od knížete anebo volen svobodně, neví se; jisté jest že soud hornický v Jihlavě odprvu byl vyšší stolicí, odkudž ostatní osady hornické v Čechách i na Moravě poučení braly: De omnibus et singulis montanis cujuscumque metalli per totum regnum Bohemiae in dubiis sententiis ad civitatem Yglaviensem civesque ipsos pro habenda vera et justa sententia recurritur (List cís. Karla, Tomaschek 332).

Soudy městské. Soudy městské rozličným během se vyvinuly, buďto že měšťané svobodně volili svého rychtáře (judex), anebo že jim dáván byl rychtář od pána zemského, anebo že podnikatel osazení města, vojt (advocatus), obdržel také právo soudu. Rychtáře svého svobodně volili Němci v podhradí Pražském (§. 3. Práv Soběsl.); avšak ve XIII. a ve XIV. stol., kdež utvrzena byla veliká obec městská, dosazován jest rychtář městský od krále, obyčejně na jeden rok, za jistou summu peněz (Tom. Praha I. 255). Po boku rychtářovu objevují se ve 2. pol. XIII. stol. přísežní soudní (jurati civitatis 1287). Ve městě Hlubčici nalezáme vlastního rychtáře vedle vojta; soud tam držán pravidelně třikráte do roka, po Narození Páně, po Veliké Noci a po svátku sv. Michala. Též tak bylo i v Třebové (moravské), kde se r. 1270 vedle vojta připomíná také rychtář městský a soud městský. R. 1276 propůjčuje opat Hradištský soud ve městě klášterském Hranici Thamonovi i potomkům jeho; rychtář tento konal soud se 12 přísežnými, avšak viny některé vyhraženy byly opatovi. Zajímavé jest rozšíření právomoci soudní udělené rychtáři Brněnskému r. 1276, ještě mu přikázáno aby soudil také lid z podměstí Brněnských, kdyžby se dopustili vin ve městě samém, kdežto do těch dob přislušela moc soudní soudům obecným. Neméně zajímavé ustanovení obsahuje právo Jihlavě dané o mezích vzájemné právomocnosti města a panstva; úředníci župní nesměli vykonávat ve městě žádného úkonu soudního na lidech jim podřízených, leda s vědomím rychtáře a přísežných městských.

Soudy porotní. Sněmovním snešením z časův krále Přemysla II. ustanoven jest na padělatele peněz zvláštní spůsob soudu; vyrčeno totiž, že vzešlo-liby podezření činu takového na pána, vládyku, panoše neb měšťana, sedm mužův jemu rovných má pod přísahou vyříknouti, zdali zločin ten od něho neb na jeho usedlosti jest zpáchán, což kdyžby bylo vyříknuto, ihned má trest jíti na člověka tak usvědčeného (Ille baro in cujus bonis hujusmodi falsitas diceretur exerceri, per septem barones sibi compares debet

convinci, qui jurati deponent, quod in bonis ejus id scelus fuerit perpetratum; et tunc postquam illi septem juraverunt contra ipsum, statim de persona et bonis ipsius convicti tanquam jam damnati disponemus et faciemus, nostrae potestatis exequentes officium, pro nostrae arbitrio voluntatis.) Takž i při vládyce (miles), panoši (alicujus baronis servus), při měšťana (civis).

Že tímto snešením výrazně určen zvláštní spůsob soudu jinak neobvyklého, vidno z dalších ustanovení téhož snešení, ješto minc-mistr, kdyžby takovým zlým činem byl narčen, souzen býti měl soudem zemským, jiné pak provinění (škody na válečném tažení) podle velikosti škody buď soudem zemským nebo soudem župním.

V soudu tom nemáme ani svědkův, ani očistníkův, ani také svědectva sousedův neb osady před sebou, ale v čirém smyslu slova soudce, jako v porotě anglické: Nullus liber homo capiatur aut imprisonetur nisi per legale judicium parium suorum vel legem terrae. (Mag. Charta XXX.)

S porotou svrchuřečenou shoduje se porota srbská, povelením cára Stefana ve XIV. stol. zavedená: Od nynija da jest porota i za mnogo i za malo: Za veliko dělo da sú 24 porotci, a za pomenny dlg 12 porotc, a za malo dělo 6 porotc, i da nèst u nich rodima ni pismatara (nepřítele). I ti-zi porotci da ne sú volni umiriti nikoga, razvě da oprave ili da qkrive. I da jest vsaka porota v crkvi, i pop v rizach da ich zaklnet. I u porotě kamo se veći klnú i koga veći oprave, ti-zi da su věrovani. Veliim vlastelom da su velii vlastelě porotci, a srědnym ludem porotci ich družina. Inověrcem i trgovcem da su porotci polovina Srbli a polovina nich družina. (Zak. Stef.)

§. 34. Mimosoudné dobývání práva.

Prvé nežli přikročíme k líčení řízení soudního, položíme zde řád zachovávaný při mimosoudném dobývání práva, při čemž velikou ještě platnost mělo soukromé postupování poškozeného, podpírané pomocí úředníků župních. Známé případy kde řád tento měl místa, byly tyto:

Vzetí své věci. Ztratil-li majetník věc svou buď náhodou nebo byla-li mu odcizena, a učinil-li provolání o ztrátě své trhem t. j. vylíčil-li před lidem na tržišti shromážděným vlastnosti té věci, aby každému byla znatedlná, a našel-li ji potom v držení u někoho: tehdy měl právo vzít jí sobě beze všeho soudu a bez ná-

hrady jako svou, nic na to nehledě, kterak jí byl nabyl držitel. Vyhlášení trhem mělo ten právní následek, že každý jiný držitel té věci již pokládán za držitele neoprávněného. Přitom jen cúdaři oznámení se učinilo, jemuž spolu jistý peníz dán. Tak ustanovuje J. Conr. §. 22, že majetník věci ztracené smí ji držiteli jejímu odejmouti i s tím co s ní právě v tu chvíli najde spojeného; kdoby poznal svého koně do vozu cizího zapřahnutého, vezmi vůz i co na něm najdeš, tolik cudaři dej 60 penízů (Si quis equum proprium currum aliquem trahentem recognoverit, non plus quam LX den. pro curru et rebus in eo existentibus judici persolvat. Item si quis equum apud aliquem invenerit honeratum, non equum vendicet sibi judex nisi solummodo LX den. sit contentus).

Svod. Stalo-li se že majetník postihnul věc která se mu ztratila, u někoho v držení, provolání trhem prvé neučiniv: tehdy již nesměl vzít ji sobě jednoduše, ale povinen byl, chtěl-li jí opět získati, držitele vyzvat na svod t. j. aby ukázal svého správce neboli držitele předchozího, ten druhého a tak pořád, ažby se přišlo na konečného, kterýžby žádného správce postaviti s to nebyl a tak právně za držitele nenáležitého pokládán byl. JConr. ustanovuje kterak svod konán býti má, totiž že nemá se díti samovolně, bez spolupůsobení úředníkův, bez osady, také že se nemá sváděti než do třetího držitele. Usvědčen-li držitel že věc nenáležitě získal, povinen byl navrátiti ji bez náhrady a položiti krom toho pokutu knížeti: Quando ducitur quod dicitur svod, debet adesse castellani nuntius, judicis et villici et camerarii et unus vel duo de vicinatu illo, et ultra tres non ducatur, sed in tertio remaneat; et si convictus fuerit, CC in cameram regis reddat denarios et illi qui dicitur póvod, satisfaciat. O svodu jedná také Soběslavovské privilegium Němců Pražských §. 22: Furtum equi si apud Theutonicum fuerit recognitum, ille qui equum agnoscit, praesens jurabit se amisisse equum furtive; postea Theutonicus jurabit, se non furatum esse equum vel rem illam, sed emisse et se non cognoscere illum venditorum vel domum ejus. Tolikéž Právo Jihlavské: Si quis equum suum cum justitia apud aliquem detinuerit, quod dicitur anefang: judici cedent 30 den., scriptori 2. Si autem ille dicit se equum apud alium emisse, et ad illum vult deducere quod dicitur in vulgari schuben, sic deducetur, donec verus venditor inveniatur et tunc cum justitia equus obtinebitur.

Ukradena-li věc z domu neb ze dvorce a učinil-li okradený, škodu svou znamenaje, na lidi pokřik (což slulo Nastojte!): tehdy

sousedé povinni byli přidružiti se k němu a pomáhati mu aby se věci své opět zmocnil anebo stopu či sled zloděje zjistil. Povinnost tato trvala až do konce 12. věku, neboť JConr. §. 25 zrušuje ji, an dí: Na pokřik obecný jenž slove Nastojte! žáden není povinen přibíhati, lečby to ze zvláštní dobré vůle učinil (ad clamorem communem qui Nastojte! vulgariter nominatur, nullus currere teneatur, nisi de propria voluntate hoc facere voluerit.). Tím zrušen i závazek sousedův, by poškozenému nahrazovali škodu, která se mu stala že mu nepomáhali a on proto o věc svou přišel.

Hnáno-li po stopě čili po sledu, a vedla-li stopa ke vsi neb ke dvoru a obyvatelé té vsi neb toho dvora byvše k tomu vyzváni, stopu tu od sedliště svého neodvedli: tehdy zůstalo na nich jako při svodu podezření že se zloděj jich pomocí skrývá. Z toho šla povinnost že museli věc ztracenou poškozenému nahradit. I tento spůsob trval do konce 12. věku, neboť čteme v §. 27. JConr. že se zrušuje: Ztratí-li se stopa věci ukradené u některého sedliště, sedliště toto příčinou té krádeže nikterak nebuď ke trestu potahováno (Si vestigia rei furtivae secus aliquam villam deperierint, eadem villa occasione ejusdem furti nullatenus puniatur).

Bylo-li podstatné domnění, že se věc ukradená nalezá v tom neb onom domě (na př. ztratila-li se stopa při tomto domě nebo dvorci), nastalo prohledávání domu, pátrání v domě po věci ukradené; toť dálo se u přítomnosti svědkův, později úředníků schválně vyslaných. Jestliže nalezli věc hledanou, rozeznávalo se ještě zdali se tam nedostala bez působení, tedy bez viny domácích, zdali nebyla na př. vhoděna do dvorce nebo do světnice. Jinak byli domácí trestní. Na tento mrav ukazuje §. 14. svobod kněžských z r. 1222: Quandocunque fur capitur in aliqua villa, sola domus in qua furtum invenitur, publicetur, a §. 21. německého privileje Soběslavovského: Si falsa moneta vel ferra inventa fuerint in cista Theutonici, reus est ille, cujus est cista. Si vero in curia vel in domo invenientur, inculpabilis est, cujus est domus vel curia, propter iniquos et malignos homines, qui talia solent projicere in domos vel in curias. O tom rozuměj i řeč §. 15: Furtum si ad Theutonicum est, debet excipi praesente judice Theutonicorum.

Stávalo se že okradený ztrátu svou oznámil veřejně a slíbil odměnu, kdoby mu ke věci dopomohl anebo alespoň stopu zloděje nebo krádeže ukázal. Byli také lidé, že se zvláště zanášeli slíděním a prozrazováním krádeží a zlodějů; sluli sokové (accusatores).

Takový sok věda kdo věc ukradl, vyzval ho anebo dal ho vyzvati aby okradenému věc navrátil anebo se s ním porovnal, sice že ho udá veřejně co zloděje. Zloděj vida se býti prozrazena, obyčejně po dobrém vydal věc anebo ji nahradil a sok obdržel odměnu od poškozeného oznámenou (jihoslov. soćbina, něm. meldfeoh, lat. delatura zvanou). Avšak sočení takové rozmohlo se namnoze i na ujmu lidí dobrých a na škodu jich pověsti, ješto sokové začasté neprávě udávali a falešné stopy ukazovali, čímž lidé ve zlou přicházeli pověst; věc vážná, poněvadž pověst za toho času, zlá i dobrá, značný měla vlyv na posuzování trestného skutku před soudem. Odtud lze sobě vysvětliti jednak nelibý význam názvu sok (obtrectator), jednak i krutou přísnost proti sokům falešně udávajícím. Vidíme z §. 7. JConr. a z list. r. 1222, kterak se o soku smýšlelo: Jestližeby ztráta vysvědčena nebyla svědectvím sousedův, že sok nemá slyšán býti na soudě (nullus sok aliquem accuset, nisi certo sub testimonio vicinorum constet de damno); jestližeby sok usvědčen byl svědectvím obecného shromáždění, že má býti ukamenován (si fuerit sok convictus testimonio fori communis, lapidetur). Poddaným na statcích klášterských a kostelních udělena r. 1222 výhoda ta, že byl-li kdo naříknut z krádeže neb z jiného zlého činu, měl jediné svědectvím sousedstva očistiti se a falešný sok (udavatel) že měl 300 penězi pokutován býti ku komoře královské (homines omnium ecclesiarum et ecclesiasticarum personarum qui de furto vel aliquo maleficio incusantur, nonnisi per vicinatus testimonium se expurgent et falsus accusator nobis in 300 den. condempnetur.)

§. 35. Vdání.

Zvláštního druhu řízení mělo místo v rozepřích o dědiny a o vlastnické právo vůbec. Kdo s věcí některou tak nakládá žeby jednání jeho bylo správné a zákonité, kdyby k té věci měl právo, stojí naproti vlastníkovi jejímu jako škůdce. Avšak přihoditi se může, že oba k té věci právo míti se domnívají, že se oba k ní táhnou a jí se drží. V takovém případu potřeba nejprvé rozřešiti otázku, kdo se lepším právem ke věci táhne, kdo jest pravým jejím pánem. Právní prostředek, kterým se poměr tento za dob starých vyhledával, bylo tak zvané vdání (traditio, assignatio), Čechům až do XIV. věku obvyklé.

Vdání bylo soupeřův na sotúd se-vsazení, že oba ke věcí o kterou je spor, právo mají. Záleželo vždy v určitých summách peněz u soudu uložených. Samo v sobě bylo dvojí: Jedno v řeči půhonné t. j. podniknuto-li během soudního řízení již zavedeného a předse jdoucího, jiné zase bez půhonné řeči t. j. kromě řízení soudního.

Vdání v půhonné řeči. Toto vdání mělo místo, když pohnaný anebo sám původ po vysvědčení půhonu, ale před odpovědí a řečí soudní žádal poslův na ohledání: Domine judex, peto nuntios ut mihi et parti adversae dentur qui videant in qua hereditate et ubi haec sint facta, de quibus hic quaerulatur. Soud k takové žádosti přisvědčiv, vydal stranám komorníky aby šli, ohledání učinili a zprávu soudcům dali, do té pak doby odročil řízení soudní.

Vdání bez půhonné řeči, „když jest bez póhonné řeči, že sta soupeře neprosila poslóv.“ (KnRožm.) Vdání toto opět bylo dvojí: α) Buďto že majetník komorníkem nebo trhy provolati dal, aby se mu na jeho věci od nikoho škoda nedělala, po té zápovědi pak někoho dopadl an mu škodu činí, a jej vdal, β) anebo že někoho „na bezprávnéj cestě, u pastvě na svém, oříc nebo pasúc anebo plot družiec, nebo jedúc kdežkolivěk neb lovíc neb činíc cokolivěk na mém bez mé vůle“ dopadna bez předchozí zápovědi, ale také bez zavedení soudu komorníkovi jej vdal.

Řád při vdání v řeči půhonné byl dle KRožm. tento: §. 247. Před odpovědiú móž poslóv prositi, z které by dědiny nebo dvora nebo z kterého miesta by škodu přijal. §. 259. Když sta pojala posly na ohledánié kde sě mu škoda stala, z niéž pohoní: když sie vzepříta, móž jeden vdáti druhého, pakli druhý proti tomu nevdá svého súpeře. §. 260. Když jmáta súpeře s posly na dědině býti k ukázánié škody z niéž pohoníta: jestli původ křiv, tehdy jeď po svej dědině po mezi ač leží tvé pole podle toho pole na němž škodu nebo pole ukazuješ; proto zda tě vdá, že tě bude na tvém vdal, o něžto sě s tobú pří; takéž otpoviédači právo.

§. 248. Původ řekl poslóm: Slyšta komorníky, že mi sě je škoda stala ot Mikše z Dolan (plenem nebo výbojem nebo tiemto nárokem), z niéž škody sem jej pohonil ku Pražskému úřadu na méj zástavnéj dědině. §. 249. Tehda pohnaný k tomu odpověděl a řka: Jeho je zástava a mé jest dědictvo; což sem učinil, to sem učinil na mém dědictví, což mimo jeho zástavu zbývá mého úroka na téj dědině nebo mého práva.

Jiný případ: §. 252. Když sě pohoniéc ze škody, by na dě-

dině učinil, a pojme posly, aby pokázal kde sě škoda stala, a když sě oba súpeře budeta držeti dědiny té, na nížto ukazuje, by sě škoda stala a řka: „To je dědina má; ač sem co nebo což sem učinil, to sem učinil na svéj dědině, že to dědina má takáto:“ tehda když sě oba vdáta, tehda sě právem oba dědiny držita na též dědině, jež sě vdala.

§. 261. Vdánie prvé: Tři sta halířov; druhé: Šest set halířov; třetié: Devat set halířov; vdánie v ohřeb, to je, což na nem a pod nim málo nebo vele, nebo mnoho nebo málo.

Jinými slovy dle Maj. Carolina:

Póvod pravou nohou na dědině stoje, o kterou jest pře, řekne: Nuntii, audite, quod iste citatus mihi damnum intulit per conculcationem bladi (vel succisionem arborum ecc) et ego damni habeo pro tali pecunia....

Pohnaný levou nohou na dědině stoje: Audite bedalli, haec hereditas est mea (doloží právní titul svůj). Audite bedalli, quod hunc actorem do (trado, assigno, vdavaju) in trecentis denariis (a tohoto póvoda vzdávám ve třech stech penězích).

Póvod: Audite bedalli, ego citavi eum, et do eundem in trecentis denariis. (Slyšte komorníci! ját jsem jej pohnal, ját jej vzdávám ve třech stech penězích.)

Pohnaný: Et ego ipsum adversarium trado in sexcentis denariis. (A já vzdávám jej v šesti stech penězích.)

Póvod: Et ego eum trado etiam in sexcentis denariis. (A já jej vzdávám v šesti stech penězích.)

Pohnaný: Et ego eum trado in noningentis denariis. (A já jej vzdávám v devieti stech penězích.)

Póvod: Et ego eum trado similiter in noningentis denariis. (A ját jej také vzdávám v devieti stech penězích.)

Pohnaný: Et ego eum trado in ohřeb! (A ját jej dávám na ohřeb.)

Póvod: Et ego eum trado etiam in ohřeb! (Ját jej také vzdávám na ohřeb.)

KnRožm. §. 264: Když posli na dědině, na dvoře, móž vdáti póvod prvé v tři sta; tehda opět na prvém poli móž vdáti v šest set; takéž na druhém poli v devat set, takéž na třetiem poli móž vdáti v ohřeb.

Vdání v ohřeb znamenalo summy vdané i nadto což ten na němž zůstalo vdání, na sobě měl nebo pod sebou; protož raděno aby kdo vdával, neseděl na koni a oděv aby vzal co nejsprost-

nější. §. 269. Na komorníka když vdadié k úřadu koho, z toho a na toho komorníka jemuž vdán v čem, vejde v dobrém nebo ve zlém, má u neho nebo s neho vzieti až do hac; nedá-li, ale otbyl. Takéž, na čemžby vjel. Proto ktož jmá s posly býti na dědině, vzvlec na se což najhoršího móžeš, a pěš jdi. — (Na význam vdání v ohřeb pozapomněl skladatel Řádu Pr. Zemského, an vykládá v §. 56., že komorníkov má póvod dočakati na koni, a kdyžby je uzřel, že má s koně s siesti a má ssebe kuklu snieti a meč otložiti, plášť i jiné rúcho s sebe svléci až po pas; pakliby toho neučihil, tehdy že ten kóň, meč i to rúcho, o čemžby jej zastihli na koni, má spadnúti na komorníky ty.)

Ohřebem za Karla IV. rozuměno summu vdaných peněz, cenu věci sporné v to počítajíc (in aequivalenti summa pecuniae traditionibus supradictis et aestimationis totius hereditatis).

Pakliby řekl ten kdo vdává: „Dávaju jej v ohřeb i šíju“: tehdy dle §. 262. KnRožm. bezprávně vdal a proto při ztratil, že život vdal. Také kdo vdal prvé vdání více než právo, při ztratil.

§. 264. Kohož vdadié več s právem nebo bez práva, to je s právem na úřad vdánié.

Co se týče zapravování vdání, tedy staré právo bylo že kdož dědinu propřel, o nížto jsou se vdávali, ten vdání k úřadu zapravil že na něm ostalo vdávání. Ale již za KnRožm. nové právo bylo: Jakž se vdají, tak ihned náleželo vdání zapraviti když komorník rok dá. §. 276. a 265. Vdání zpravte napřed, jakož komorníci vyznají že jste se vdali.

Řád při vdání bez půhonné řeči rozdílný byl poněkud od řádu právě líčeného, podle povahy věci.

Kdyžby kdo komu v jeho mezích škodu činil na jeho dědinách pastvou dobytka svého, nebo zžetím obilí nebo zsekáním trávy: tehdy ten komuž se škoda děje, přede vším póhonem má ty škody opovědíti úředníkům a má vzíti komorníka. A když ten komorník tam přijde, má všem sousedům jeho zapovědíti, aby těch mezí v pokoji nechali, a kůl má vteknouti a zaviti je; i má to trhem provoláno býti v trhový den. Potom má vzíti jiného komorníka, aby střehl zdaliby koho zastihl an přes to zavití na těch mezích škodu činí, sám sebou nebo poslem nebo svým dobytkem (RPZ. §. 77.). — Taktéž bylo lze vdáti škůdce na cestě na bezprávné, nebo u pastvě na svém, ani nezapovídav komorníky neb trhem. (KnR. §. 277.). — Když kto na cizíém plot postavil, móž komorníkem vdáti plot. Když vdán prvý kól, tři sta haléřov; a druhý

minovati bez vdánié; a opět kól podle, tři sta; vše tak pořád vdávati, každý kól po třem stom, a vždy jeden kól minovati. Přídruhy vše pořád, neminujíc ižádné, vdáti móž; ot každé přídruhy po šesti set haléřov; veřeje po devieti stech haléřov móž vdáti. (§. 278).

Výjimky od vdání: §. 271. Sveřepicę nemóž vdáti, kteráž na sobě znamenié jmá na spase, proto že chodí s znamením kobylím polem; (ale požeň ze škody, což vadí ot sveřepic). §. 272. Pakli která sveřepice chodí bez znamenié, ač jmá i kobylé pole: a ji móž vdáti na svej dědině, že chodí jako orné klise; takéž podkovaná sveřepice jako orné klise. §. 273. Kdež sveřepice nejmajú na obci obory, ty kobyly móž vdáti, že kobylého pole nejmajú. §. 274. Sveřepice ot Sv. Havla mohú choditi kdež chtié po oseních, kakž najdále nebo najbliže, bez pastvy: do Sv. Juřié nemóž jich vdáti. Ale od sv. Juřié do sv. Havla právo sveřepice pásti pastevci nebo kobylníku, že nemohú choditi kudyž chtiéc; móž právem braniti, móž na škodě vdáti. §. 275. Staré právo když pluh vdán, an oře na jeho dědině, prvé vdán i druhé: netbáno; proto nepojat pluh ani sveden; a když třetié vdán, tehdá jel před úřad, a řka: „Bezprávně vdal; prošu práva.“ §. 280. Súseda s nímž je nebo jsi v jednej vsi, toho nejmáš práva na planej dědině vdáti, ledno na škodě móž vdáti, že měte obilí. §. 288. Na obci stoje kdož (vdávaje) ukáže cokolivěk: ten to propustil, že nestál na tom o něž sě přita, že nevstúpil v to, o něž posly vzal.

Pravidlo bylo, že vdání ježto se týkalo dědin, nešlo k malému úřadu, proto že nebylo lze o dědinu souditi se před menším úřadem (Přiéce sě o dědinu, když sě oba súpeře dědiny držita: tehda nemóž sě vdáti k malému úřadu, proto že sě nelze o dědinu súditi před menšiém úřadem. §. 281). Ale „když kto jede neb jde bezpravnú cestú nebo loví nebo pase, nebo činí cokolivěk na mém bez mé vóle, móž jej vdáti komorníkem k malému úřadu nebo k věčšiemu.“ §. 279.

Ještě jiný rozdíl byl mezi vdáním bez půhonné řeči a vdáním v řeči půhonné, že v onom potřeba bylo vdanému vyručiti se u komorníka anebo základ dáti, sice žeby odbyl právo, kdežto při vdání v řeči půhonné ani vyručení takového ani základu nebylo třeba, poněvadž se museli soupeři k úřadu vrátiti a dříve vdání zpraviti než jim které právo nalezli. (§. 266. Kohož vdadié oráce neb pasúc nebo plot družiéc nebo jedúc kdežkolivěk, jakž jej kolivěk vdadié, když je bez póhonné řeči, že sta súpeře neprosila poslóv: jmá se u komorníka vyručiti v to jemuž vdán, v tom v němž vdán,

ač chce ten jenž vdán. §. 267. Pakli nechce se vyručiti, že jmá zlý základ na sobě v němž vdán, nebo nemóž, že mu nevěřié: ale daj základ ten v němž vdán. Pakli základu nedáš ani sě vyručíš: tehda odbyls právo. §. 268. Ale což před otpovědí poslóv pojmú a vdadié sě, v tom vdání netřeba základa bráti ani zarukovati, proto že sě musié k úřadu vrátiti, a dřéve vdánié zpraviti než jim které právo naleznú.)

Vdávání mělo osvědčeno býti úředníkům toho kraje, a ti úředníci měli to vznésti na úředníky Pražské, a což by jim bylo svědomo o té při a o těch dědinách, pod svou přísahou povědíti.

Praveno svrchu, když se oba súpeři vdali, tehdy že se právem oba dědiny drželi na té dědině jež se vdala. Tehdy také pohnaný ze škody ze které byl prvé pohnán, neodpovídal, poněvadž se dědiny držel. Tuť záleželo na původovi aby půhon učinil z dědiny, ač chtěl-liby škodu obdržeti, z níž dříve pohonil. Obdržel-li pak dědinu na tom, jehož ze škody prvé pohonil: tehdy obdržel také i náhradu za škodu, z níž byl dříve pohonil, a to proto že i z dědiny i ze škody pohoněno. Pakliby původ z dědiny nepohonil, nebo propřel: tehdy pohnaný byl škody té i pře té prázden (KnRožm. 253—255.).

Maj. Car. CXXV. §. 6. dí: Pars quae in probatione defecerit aut in termino assignato comparere legitime recusaverit: parti adversae probanti et legitime comparenti ad totam causam et ipsam hereditatem, super qua facta fuit traditio, et in pecunia quantacunque, in traditionibus istis expressa, condemnabitur ipso facto et assignabitur parti victrici pro obtento jure; medietate dictae pecuniae beneficiariis assignata, et reliqua medietate cum hereditate remanente penes partem victricem.

§. 36. Řád soudní.

a) Řízení přípravné.

Opověď (notificatio, significatio) t. j. náležité vedle práva zločinu a škody z něho vzniklé před soudem oznámení. Náležité bylo oznámení toto, učiněno-li v ustanovené lhůtě skrze poškoděného anebo osobu jinou k tomu povolanou neb oprávněnou. Opověď jakž byla prvním krokem žalobníkovým, tak byla i vůbec výminkou

k započetí pře a řízení soudního. Již v Dřevt. 1039 ustanoveno: Qui homicidiis infamantur, archipresbyter comiti illius civitatis nomina eorum ascribat et comes eos conveniat. — Fratricidas et parricidas sive sacerdotum interfectores et hujusmodi capitalibus criminibus irretitos archipresbyter assignet comiti sive duci. JC. §. 5. Nárok antequam admittatur, debet notificari curiae. §. 6. Quando aliquis pauper venit de propria re conquerendo ecc. §. 14. Si bos vel jumentum subtrahitur, curiae notificetur. §. 20. Si quis spoliatus fuerit per výboj, incuset quos vult et de hrdost nominet quos vult. §. 15. Quando aliquis vulneratur de foro veniendo, vel alibi, notificetur curiae.

V některých nárocích musel poškoděný hledět k tomu, aby zločin a škodu zjistil, prvé nežli učinil půhon; musel jmenovitě svolat nebo sezvat sousedy buď hned jak se mu škoda dála anebo bez meškání jakž se mu stala; byl-li na př. výbojem neb násilím nočním přikvačen, měl pozdvihnouti hlasu svého, aby sousedé slyšeli, že se mu škoda děje, aneb aspoň hned po spáchaném skutku škodu svou jim okázati, aby svědectví o tom vydali, že tak jest, ažby komorník přišel na ohledání. JC. §. 5: Quod dicitur nárok, hoc non debet esse nisi ubi constet sub certo testimonio, sua bona amisisse, nisi acciderit in via, in silva ecc. §. 7. Nullus rok aliquem accuset, nisi certo sub testimonio vicinorum constet de damno.

Ohledání neboli opatření. Vykonána-li opověď náležitě, tehdy úředníci vyšli, aby škodu očitě shledli a sousedův vyslechli, by se vidělo, přísluší-li ta pře na soud župní. JC. §. 11. Si quis equos, equas vel boves, vaccas vel aliqua majora subtraxerit, quantitas damni aestimetur sub certa fide et sacramento eorum quibus jurisdictio est commissa, et secundum hoc accusatores admittantur.

Póhon (citatio, in jus citatio, vlastně actio) t. j. obviněného vedle práva od úřadu vyzvání, aby v určitou dobu, jenž slula rok póhonný, na soudě k žalobě stál a z nároku naň vznešeného odpovídal. Póhon byl v. starém řádu soudním první krok od soudu učiněný, ještoto vypraven póhoněčí (exactor), posel (nuntius) neboli komorník (camerarius) s rozkazem soudu, aby obviněného čí narčeného pohnal, s otiskem pečeti, by ukázati mohl že soudní posel jest. Bez půhonu nebylo soudu. Nikdo nesměl být postaven na soud, kdoby nebyl prvé pořádem práva pohnán (Pr. Kun. §. 35: Ad judicium nullus accedat nisi de domo secundum

jus citetur). Póhon musel obsahovati oznámení dne a místa, ku kterému pohnaný měl státi (List. 1228: Qui sunt citandi, die et loco determinato eos coram judicio abbas statuat). Již za Kosmových časů († 1125) byl půhon předním článkem řádu soudního, kterým se právo otvíralo; půhončí (exactor) musel hned tehdá být opatřen pečetí (sigillum), aby se vidělo že půhončím jest; praví zajisté Kosmas, že se Čechové v nejstarších dobách, ne jako za jeho časů, bez půhončího a bez pečeti soudili (sine exactore, sine sigillo). Komorník neměl nikdy pohánětí bez svědkův, i byl povinen míti podle sebe netoliko posla županova a posla cudařova, ale i dva kmety z okolních vesnic (JC. §. 2: Nullus camerarius citet aliquem nisi certo sub testimonio eorum quorum interest, et nominatim quilibet eorum debet ducere castellani nuntium et alium judicis, insuper duos probos viros — kmethones — de circumsedentibus villis). Kdyby šel komorník sám druhý nebo sám třetí bez poslův úředničích, nic za něho, byl-li zabit, neodpovídáno (et si camerarius vadit ipse secundus aut tertius sine nuntiis beneficiariorum, si interficitur, nihil de eo respondeatur. Ib.). Jiné obřady byly dle zpráv pozdějších, ale bezpečně dle zvyku starobylého, že komorník když pohonil, měl ke dvoru neb k sedění přijda, ssiesti s koně a braň odložiti větší, a s hůlkou do dvora neb do sedění jíti a tak pohnati, a pečet úřední míti, ačby ji chtěl pohnaný viděti neb jeho posel. Kdežby pohonil a pečeti neměl, mohl by svázán býti, neb by ukázati nemohl, by byl komorník (z Dubé 99). Zato však ukřivdění všeliké komorníkovi řádně pohánějícímu učiněné těžkými káráno pokutami. Již Decr. Břet. praví: Qui homicidiis infamantur, comes eos conveniat, et si sunt rebelles, in carcerem redigat, s čímž se shoduje, což pán z Dubé dí: Ví úřad pomstu starú, která se má otbojníkóm státi (99). Odpor takový slul odboj (poena quae debetur facientibus odboj. List. 1227), že komorníka mocí odbito. A Kniha Tov. praví: Pakli by kto komu póhončiému překazil neb jej zbil, jmá kázán býti jako otbojník.

Pečet soudní, o které hned u Kosmy řeč jest, představovala tak jako pečet zemská obraz sv. Václava. Po dnešní den zachovala se nám pečet soudu zemského z počátku XIV. věku, jsouc chována u desk v Praze. Jest ze zvonoviny s držadlem litým, lva představujícím, an na zadních nohách sedí. Sv. Václav, všechen v brnění, stojí drže v levici štít s orlicí a praporec znamenaný osmihrannou hvězdou; v pravici mu vlaje list s nápisem:

WENCESLA · CITAT AD JUDICIUM. U noh v pravo sedí soudce zemský maje nohy na kříž přeložené, v pravici list, v levici právo. V levo pozoruje se stromek nebo letorost. Okolo hlavy sv. Václava jest zář e s opisem: S. WENCEZLAUS. Opis celé pečeti zní: S. IUSTICIE · TOCIUS TERRE SCI. WENCEZLAI · DVCIS · BOEM.

Povědíno, že půhončí měl při půhonu podle sebe míti dva kmety z okolních osad. Assistencí taková slula osada. Účel její byl jednak, aby půhončímu ukázáno bylo sídlo pohnaného kdež přebývá, jednak, aby bylo jisté svědectví, že půhon vykonán od půhončího podle práva a přijat od pohnaného bez odboje. Listiny XIII. věku naznačují osadu slovem: Testimonium causae citatoriae, quod vocatur osada. Povolávání jsou k tomu dle JCon. §. 2 kmetové z příležících osad, t. j. dva hodnověrní osadníci těch osad vůbec anebo jich představení, jenž dle Knihy Rožm. §. 48. sluli kmeti. (Nullus camerarius citet aliquem nisi certo sub testimonio eorum quorum interest, et nominatim quilibet eorum debet ducere castellani nuntium et alium judicis, insuper duos probos viros kmethones de circumsedentibus villis).

Z povinnosti této hleděli ve XIII. věku majetníci vesnic poddanských, jako kláštery a kostely, lidi své vyvětiti, jelikož tím značně bývali zanepraždňováni, někdy snad i trýzněni. Svědčí o tom listiny z r. 1220: Nec ullus camerarius ducat aliquem pauperem ecclesiae Breunoviensis in testimonium ad citandum aliquos homines quod ozzada vocatur. R. 1236 Camerarii nostrae curiae homines in Lubeznic in testimonium causae citatoriae quod vulgariter dicitur ossada, secum trahebant et ejusdem villae incolas super his graviter opprimebant. R. 1249 Nullus camerarius aliquem paupprem ducat in testimonium ad citandum alios homines, quod vocatur ozada, nisi ad proximam villam alicujus ecclesiae suae ad castrum pertinentem. R. 1284 Eosdem fratres ac ipsorum homines de gratia eximimus speciali, ut de bonis suis ad judicium beneficiariorum vel camerariorum vid. bedellorum regni nostri aut quorumcunque aliorum requisitionem sive mandatum, hominem qui vulgo oszada dicitur, dare vel mittere perpetuo nullo modo teneantur. R. 1291 Villam Pobor et curiam a praestatione et missione nuntii sive testis qui ozzada in vulgari dicitur, reddimus absolutos, prohibentes, ne a nostris et terrae justitiariis quibuslibet de caetero requiratur. R. 1292 Nos curias et bona ac homines ipsorum quos habent in Curzimensi circuitu sive provincia, universos et singulos a praestatione nuntii publici sive testis, qui vulg. ozzada dicitur, gratiose perpetuo reddimus absolutos.

Půhončí jakž praveno, z té příčiny přibíral osadu, aby jemu

s bezpečností ukázáno bylo sídlo toho, kdož měl býti pohnán; neboť zákon pravil, že kdoby nebyl v sídle svém řádně a podle práva pohnán, nebyl povinen státi k soudu: JConr. §. 35. Ad judicium nullus accedat nisi de domo secundum jus primo citetur. Řádné sídlo bylo pak to, kde pohnaný s rodinou svou chlebil, byť tam hned i nepřebýval stále. Znamení řádného sídla bylo při ženatých, tu kde žena přebývala. KRožm. §. 31: Pakli pohonie z jeho zbožié a dějí komorníkovi: „nesedí sde se paniú, sedí na purkrabství“ — proto šel póhon, že ho také ottad nesehnal, kdež s ženú sedí, že dié na vysvědčování póhona: „pohnal mne holomkem (t. j. jako neženatého), a já paniu jmám.“ §. 35. Kdež komorníci pohonié, a dějú jim: Pani jest u mše, nebo na hodech, nebo na přebyvciech — a je póhon s právem prošel; to nenié otpiérano že sě domóv brzo vrátí, a čeleď doma jest. §. 36. Pakli kdež komorníci pohonié, a otpierajú že dějú: „nesedí sde s ženú“ a povědié že sedí na ciziej dědině u podružství: ale právo sehnati ottadž kdež s ženú sedí. Což by kterého neučinil, a je póhon šel.

Již za časů Kunrátových byl z rozličných nárokův póhon jeden neb více; více jich však nikdy nebylo než tré. Svědčí o tom §. 33: Pro debito si quis citatus fuerit et in primo termino non astiterit judicio, vendatur, nisi legitimum probare possit impedimentum, což v jiném textu z r. 1222 takto zní: De debito non debet aliquis vendi nisi in tertio termino.

Znamenitého vývinu dočkal se půhon, tento hlavní článek řádu soudního, hned na závěrku XIII. stol., jakž nás o tom poučuje KRožm. Jiný byl řád půhonný při ženatém, jiný při neženatém (holomku); jiný při vdovci; opět jiný při vdově, při panně, při tom kdo neměl žádného statku a žádného sídla pravidelného (při tkáčeti). Obyčejně vykonáván půhon skrze komorníka půhončího; ale v některých případech skrze kmeta zemského: Biskupa právo pohoniti kmetem zemským, vyšší úředníky též. Přebohatá jest kasuistika půhonu v KRožm. 16—68.

Poplatky soudní za půhon byly: Póhonné a vřez. JC. §. 24. ustanovuje: Obdrží-li který pohnaný na soudě za získané, nemá platiti ani vřez ani póhonné, než toliko dva peníze, jenž slovou pomocné (Si quis citatus fuerit et obtinuerit jus suum in judicio, neque vrez neque póhonné, sed solummodo denarios duos persolvat, quod pomocné vulgariter appellatur). Význam slova „póhonné“ sám sebou jest na jevě; v KRožm. slove „mýto“. Temnější jest význam slova „vřez“. Erben míní, že to byl plat

za zaznamenání půhonu dávaný (v-řezati, v-rúbiti, vřez = vrub); avšak čím by se pak vysvětlil úkaz ten, že vřez pokládáno za břemeno lidu vůbec, z kteréhož se rádi vybavovali? Čtemet v listinách: Sint homines ab iis quae dicuntur vrez, préseka, pojezda et psárové liberi et absoluti; remittimus omnem exactionem, venditionem, narok, svod, glavam, vrez, collectas generales, fossata, preseku ecc.; sint et pauperes ab eo quod dicitur vrez, sive quod vocatur preseka, ab operibus castrorum liberi ecc. Nám se zdá, že vřezem rozuměli to, což v KRožm. slove ztrava, při půhonu komorníkovi poskytovaná; není nepodobné, že komorník jeda pohánět poroučel sobě ztravu a koním píci dávati od lidí těch osad, kudy jel, tak že z toho ovšem vzniklo břemeno obecné, nenáležité.

c) Líčení pře a řízení průvodné.

Svědčení půhonův. Toť dle Všehrda jiného nic není než na ten čas, kterýž v půhoních jest položen, týchž půhonů skrze komorníka přede všemi vyhlášení. Forma takového vysvědčování byla v pozdějším právu tato: Pohnal jsem na př. od Petra z Hřešihlav Václava z Malovic z Přestavlk z dědictví k dnešnímu dni: Stojíte-li k svému právu, ohlaste se! Nato hned každý, kohož jmenuje, původ i pohnaný, ohlásiti se má (ozvati se na hlas), aby od úředníkův slyšán býti mohl: Stojím!

Zde nastupovalo rozhodné okamžení pře: Pohnaný neb původ stál k soudu nebo nestál k němu (non astitit judicio). Nestál-li, ztratil při, o kterouž byl pohnán nebo ze které byl žaloval, a dáno tomu kdo stál, za právo stané.

Nestání na soudě vymlouvalo se překážkami zákonným (legitima impedimenta): Potřebou, příhodou, nouzí. (Pro debito si quis citatus fuerit et in termino non astiterit judicio, vendatur, nisi legitimum probare possit impedimentum. JConr. §. 33.)

Líčení pře. Jestliže pohnaný stál ke právu a původ též, následovalo řádné líčení pře. Stranám bylo volno, řeči své přednášeti i důvody vykládati beze všeho obmezení, dokudž se jim samým vidělo zapotřebné. O určitém počtu řečí a odpovědí nic se neví; mluvilo a odpovídalo se až důvody byly vyčerpány. Motis hinc inde verbis inter partes et multiplicatis, judicavit juxta sententia baronum ecc. Soudcové seděli na soudě, dokud pře líčení nebylo u konce. JConr. §. 29. Quando villicus judicat, non debet ire ad capiendum consilium de judicio, sed judicet sedens cum militibus.

Průvody. Soudcové slyšeli důvody, jež strany jedna i druhá ke ztvrzení své žaloby neb k dolíčení viny protivníkovy, jakož i k odvedení viny a k vyvrácení nároku přednášely. Stávalo se že soudci chtějíce pravdu místněji zvěděti, té neb oné straně ukládali ten neb onen důkaz a průvod. Nejobyčejnější průvody byly: Vlastní vyznání nařčeného, svědomí neboli svědectví svědků, přísaha, listiny.

Příklad vlastního vyznání naskytuje se u velikém soudu proti panu Miroslavovi r. 1130, kdež hlavní viník před soudem sněmovním obšírné učinil vyznání: Princeps piissime, nullatenus grande peccatum meum celare possum, quod per maximum infortunium praemeditatus sum, sed in praesentia vestri atque simul discumbentium manifestare volo (následuje široké vyložení o zrádném spiknutí proti životu knížete Soběslava). Deinde a duce interrogatus de praedicta conjuratione, episcopum graviter in omnibus accusavit. Deinde postquam se ipsum cum aliis proprio ore accusavit, de concilio cum sociis eductus est (Cosm. Cont.). O násilném nějakém vynucování takového vyznání, mučením neb jinými prostředky, ve starověku českém žádné stopy není.

Svědomí znamená ve staročeském právě svědectví svědků; svědomí vésti tolik jest co svědky vésti, výpovědmi svědků věc dolíčiti. Již při zprávě o opovědi řečeno, kterak ve mnohých případech poškoděný musel hleděti aby svědectvím sousedův se opatřil, kteří by mu později před úředníky svědčili že zločinem byl útkán a škodou postižen; také praveno že sókové ničehož neměli udávati léčby výroky jejich zjištěny byly svědectvím sousedův. Také kdyžby komorník půhon konající odbit byl od pohnaného, byli ti kteří co osada ho doprovázeli, svědky odboje takového. JC. §. 5, 7, 2. Velika byla platnost svědomí t. j. svědkův v rozepřích o meze a dědiny, jakž toho světlé příklady máme z r. 1215 a 1278: R. 1215 v rozepři kláštera Hradištského s markrabinou moravskou o Domašov a Laštany žádali páni co soudcové, aby opat vedl svědky. I postavil svědky Bavora komorníka, Záviše župana, Velíse cúdaře Olomúckého a jiné úředníky župy Olomúcké, ve které statky spomenuté se nacházely. Svědci tito vydali svědectví o mezích, a nález učiněn od pánův na základě výroku jejich (Judicavit justa sententia baronum, abbatem in sua actione debere producere testes idoneos et fide dignos. Produxit ergo hos testes: B. camerarium ecc. Quorum testimonio cum nobis et nostris baronibus id sufficienter visum fuisset comprobatum, abbatem ejusdem

villae pleno jure fecimus possessorem). R. 1278 ve sporu Pardusa z Horky s opatem Hradištským o Těšetice, rozkázali páni co soudci, aby Pardus vedl věc svou svědky, což se mu nepodařilo (Omne camerarius Olomucensis convocatis baronibus, habita cum eis deliberatione diligenti, invenit et promulgavit finaliter, ut Pardus deberet intentionem suam probare testimonio trium beneficiariorum fide dignorum, qui kmetié vulgariter nuncupantur. Boč. Dipl. IV. 148). Platnost svědomí rostla ustavičně; jmenovitě byli úředníci župní a mezi těmi zvláště lovčí, jenž měli paměť o dědinách a mezech v oboru župy své sobě poručenu. Z listiny od r. 1278 dovídáme se zároveň, že za svědky bráni bývali také zemští kmeti, odkudž kmetiti (na př. póhon) znamená, póhon první, druhý, třetí vysvědčovati, že vykonán. V těch případech ve všech předpokládalo se, že svědkové o věci, o které svědectví dávají, osobně důkladnou mají vědomost. — Takovéto svědčení svědků uvedeno jest v určitou formu: „Kdyžby se mezi kým o jeho lesy a naše meze — dí Maj. Car. — svár strhl, tedy od nás povoláno má býti devět hajných nebo služebníkov a s druhé strany devět panoší nebo vládyk. Pakliby tak snad nemohlo dokonáno býti, ale z těch devieti tříe naši a tříe toho našeho súpeře vybráni buďte losem, a ti mají pod přísahú ty meze učiniti a to osvědčiti.“ RPZ. §. 66 požaduje aby takoví svědci byli „testes idonei et bonae famae, de thoro legitimo, et nobilis seu vladyky, et suas proprias hereditates, non regales, et certas residentias habentes;“ „z těch mají býti tříe z toho kraje ježto ty dědiny záleží, nebo jich viece.“

Jiného rázu svědectví, jiného druhu svědci byli ti kteří vysvědčovali ne o věci, alebrž o osobě, jest-li zachovala a bezúhonná či nic. Bylať dobrá pověst obranou proti nařknutí tak jako zlá pověst důvodem ztěžujícím (odtud názey: Zlopověstný). Takovéto svědčení slulo testimonium vicinorum, testimonium vicinatus, testimonium fori communis; forum commune značí opravdu trh t. j. lid na tržišti schválně shromážděný. Byl-li kdo osočen neb nařknut a svědčili-li sousedé že jest člověk dobropověstný, zachovalý: nemělo osočení neb nařčení dalšího následku; udaný byl žaloby prost. Jestliže osada nebo lid shromážděný naobrat svědčili o sokovi neb udavači, že křivé učinil udání, podroben jest sok takový trestu za obuzstvo. Forum commune nelze překládati na „soud obecný“, nýbrž na „trh obecný,“ t. j. obecné lidu na tržišti shromáždění. Tržiště vůbec sloužilo za městiště při výkonech soudních, jakž víme z KuRožm. §. 96, jenž dí, že ko-

morník opovídaje půhon ve městě lid svolával trhem. Statut Litevský výrazně mluví „o občom torhu," což není než forum commune.

Znaky. Míníme znaky mezní, kterými se vysvědčovaly staré hranice. Užívání znaků takových je prastaré; veliká jest také rozmanitost jejich; známy jsou hranice (acervus trabibus circumdatus), meze (signa quae meze dicuntur 1249; porca quae est inter duos sulcos terrae eminens. MV); kopky či kopce (cumulus, acervus); úročiště (limites antiqui sive urocisce 1215); rovy (sepulcra na př. Orošov kop); líhy t. j. znamení na skále neb na stromě vyřezaná v podobě kříže, střely a j.; sádky t. j. kameny do země vsazené; keře (rubus), jednotlivé stromy atd. R. 1263 po nálezu vynešeném přeměněny jsou hraničníky: Antiquas metas et priores terminos de voluntate utrarumque partium destrui fecimus et novas metas ac terminos et acervos novos fecimus elevari, anno et mense suprascripto (Boč. III. 365). Bývá ještě nyní za obyčej, že osadníci některého dne z jara společně obcházejí mezníky, přesvědčujíce se, zdaliž jimi zimním neb jarním povětřím nebo zlou vůlí lidskou není hnuto.

Listiny. Listiny počínají se u nás koncem X. a počátkem XI. století. Závod listin pochodí od církve. Duchovní sborově pečlivě dbali o to aby darování kterých se jim dostávalo, utvrzena byla svědectvím písemným, trvanlivějším namnoze nad svědectví živé a potřebnějším právě v té době, kdež dávání statků byla věc nová, mnohdykráte i osočovaná. Podle obsahů pocházejí z X. stol. zakladací listina kláštera Břevnovského, z XI. pak zakladací list kostela Boleslavského, kostela Litoměřického, kláštera Hradištského, kostela Vyšehradského. Nejstarší posud stávající listina toho druhu jest darovací list knížete Soběslava kostelu Vyšehradskému z r. 1130 (orig. v archivu kapitoly Vyšehradské. Erb. 211); pak biskupská listina Olomúcká z r. 1131 (orig. v kap. arch. Olom. Erb. 214).

Dsky. Prvotní význam slova „deska" jest tabule dřevěná, tak jako „kniha." Deska i kniha jsou původně synonyma (kněje, kně = pněje, pně; klado-ruby = kníže-klady). Na desky takové ryli za nejstarších dob krátká propovědění zákonní, v kterémžto smyslu rozuměj „deskám pravdodatným" v RZel. Druhý, novější význam slova toho, již ve množném počtu „dsky" užívaného, jest „kniha zápisná." Z toho že Čechové zápisy právní označili názvem „dsky," kdež na desky dřevěné dávno již nepsáno, nutně souditi se musí, že bylau nich paměť o dávném užívání desk k zapisování; sice by slovo dsky zhola bylo nevysvětlitelné. Positivní svědectví

ještě ze XIV. stol. poskytuje o tom kronika Dalemilova, ano se v ní praví: Pěti prameny budú kviesti; to budú na kniehách čiesti. Psáti na knihách tolik jest co na dskách.

Závod desk, kterémuž jak známo skvělá zkvětla budoucnost v zemi českomoravské, ne najednou, nýbrž znenáhla se vyvíjel; ne hned byly dsky skladištěm zápisů dědinných neboli statkových, jako později; vímeť zajisté že ještě ve XII. stol. stávalo se zjištění o nabytí práva majetnického jinými spůsoby než deskami, totiž na díle listinami, na kterých zapisováni byli spolu svědci, na díle vyhlášováním na veřejném trhu (in foro proclamatum preconio publico); při vdání soudním pak činí se zmínka, že úřednící župní té župy neb toho kraje kdež sporné dědiny ležely, povinni byli úředníkům Pražským pod přísahou pověděti, cožby jim bylo svědomo o těch dědinách; což předpokládá stálou vědomost o právvím stavu dědin ve kraji.

Nejstarší dsky začaly se tím, že se v ně zapisovalo vůbec co se soudu týkalo a čehož paměť poručena byla úředníkům; jestliže hned za Kosmy komorníci půhončí půhony konali, opatřeni jsouce pečetí soudní: tedy patrně také počet půhonův zaznamenávali, jako se to skutečně dálo dskami později půhonnými. Kromě půhonův bylo potřeba zapisovati také žaloby, nálezy, vzvody a vše co příslušelo ke práva vedení.

Skutečně jsou také paměti o dskách půhonných nejstarší. První známý zápis zachoval se z r. 1292: „Anka de Lubkovic conqueritur super Ludek, quia raptam compressit et violavit virginitatem ejus, multis plagis afficiens.“ O těchto dskách póhonných jedná KRožm. napořád jako o závodu zcela běžném, na př. §. 81: Když kdo chce koho ve dskách póhonem držeti v hradě atd. §. 93. Když koho držié ve dskách v póhoniech, §. 94. Pakli chce otpoviedati ten jehož držié ve dskách §. 102. Pakliby pojem napřed komorníka, i nevložil póhon ve dsky toho dne, ale nazajitřie a j. Dsky tyto psány byly na pergaméně, jak Všehrd svědčí, jenž jich za svého úřadování před shořením r. 1541 ještě vídal: Ty sú dsky póhonné staří všecky na pergaméně psali, jakož to dnes těmi starými, žlutými a pro starost ohnilými dskami kterými se již nehýbe, móž okázáno býti (VIII. 5.).

Jiné byly dsky trhové, později prostě a povýtečně dsky zvané, jenž k tomu byly zřízeny, aby se v ně kladli trhové, věna, převodové, rozdílové, spolkové, poručenství, léta, děkování, dání, nadání, odhádání, listové mocní, kšafti i jiní majestáti, nálezové

obecní i zvláštní pilnější a kteří se týchž desk dotýčí, a jiné věci rozličné (Všehrd VI. 32). Toť byl onen slavný sklad práva zemského, jenž takové platnosti došel, že stálo ve XIV. stol. pravidlo: „Ve všech přech ktož má dsky, žádní svědci proti dskám moci nemají, lečby kto proti úředníkóm chtěl dovesti že jsú falšovány“ (RPZ. §. 74.) — Nejstarší známá kniha desk těcho slove Zdislavova a pocházela z první čtvrti XIV. věku; praví o ní Všehrd, jenž ji při úřadě deskovém ještě zastal: To najdeš v prvních dskách Zdislavových, kteréž sú nejstaršié ze všech t. j. trhových, neb Zdislavovy byly trhové (Všehrd VI. 34). O dskách trhových slyšeti se musí což praví KRožm. §. 96: Když kto chce by jeho nepohonili, vlož ve dsky přieteli svému dědiny své nebo svým dětem že jim dáváš a sstupuješ. §. 98 Tehdá viec nemóž pohoniti toho, jenž dal ot sebe dědiny synóm neb přátelóm, proto že to leží ve dskách. §. 100 Pakli kdy poženú opět z té dědiny, tehdá rci: Pohonié mne ottad, ano zpraveno, že to dědina má nenié; v tom sě dokládaji desk; viec nemóž jeho honiti. Dle svědectví Palackého vysvítá z listu o prodeji statku Cheynovského kláštera Waldsasskému z r. 1287 (v arch. Mnich.), že již tehdá prodajové takoví u soudu zemského v Čechách zapisovány jsou do register a sice obšírně, což by ukazovalo na dsky trhové.

O povinnosti úředníků zemských dí pán z Dubé: „Což páni otsúdie, aneb což se lidé svolé dobrovolně, toho jim paměť poručena; to píší v knihy, ježto slovú dsky, skrze své písaře.“

Bylo-li desk také hned při úřadech župních, nesnadno říci; podobno, že byly u nich zápisy půhonův a nálezův; o dskách krajských, tedy z dob XIV. a XV. stol., máme positivní vědomosti, a sice o dskách kraje Hradeckého z r. 1396 (tabulae terrestres Greczensis districtus) a z r. 1413 o dskách kraje Litoměřického a Žateckého (tabulae terrae cudae Sacensis, e libro Lutomericensi. Arch. I. 397).

O dskách moravských nejstarší jest paměť z r. 1303; praví se totiž v listině Vítka ze Švabenic, že věno jež dává choti své, vloženo jest do desk veřejných cúdy Olomúcké, ku které prý hledí všecky župy moravské (haec acta tam legitime celebrata in tabulas publicas Olomucensis zude ad quam universae provinciae Moraviae se reclinant, redegimus. Boč. V. 158 dle originálu v archivu kláštera Aulae S. Mariae). Druhá spomínka obsažena jest v listině téhož kláštera z r. 1327, kdež král Jan praví, že písarství Brněnské právo má udělovati abatyše a klášter řečený: Et quod abbatissa

et conventus monasterii etiam habeant dare et conferre notariam zude Brunensis, qui notarius tabulas terrae habeat, omni jure et utilitate, quo ab antiquo terrae sive zudae notarii consueverunt habere, personis tamen idoneis, quibus velint. Chyt. VI. 337).

Očisty. Bylo-li rozhodnutí rozepře pokázáno na soud boží (judicium dei), konaly se očisty pod dozorem duchovenstva na hradech, kdež vůbec souzeno. Očisty podle původu a významu svého byly soud samy; nikoli pouze prostředek průvodní jako na př. vyznání, svědomí nebo listiny, tak sice že výsledek očisty sám již tolik byl co nález soudcí učiněný; avšak prodlením věku přetvořily se očisty v obecné prostředky průvodní, až za cís. Karla IV. vymizely zcela. — Očisty trvaly po všecku dobu župní v té váze jako v době nejstarší, totiž trojí: Očisty vodou, očisty ohněm a očisty bojem. Každá z nich byla zase dvojí: Očista vodou dělila se na očistu vodou varnou a na očistu vodou studenou (judicium aquae ferventis et aquae frigidae. List. Břev. 1220); očista železem dělila se na očistu žhavým železem ručním a na očistu kráčením po žhavých radlicích (judicium candentis ferri manualis 1235, judicium vomerum. JConr.); boj konečně na sedání mečem a na sedání kyjem (judicium duelli: meče a kyj). V krátkosti naznačeny jsou všecky tyto očisty ve slovech listiny křižovnické z r. 1252: Meče, kyj, voda, železo.

Právo voda (tak očista v KRožm. slove) záleželo v tom, že ten jemuž uloženo bylo ji podniknouti, buďto uvržen byl na vodu, jakž praví Štítný: „Boha sú pokúšeli, po některých žalobách na vodu mecíc, aby voda ukázala, jestli vinen nebo nenie.“ (Pán z Dubé nazývá očistu takovou „uvržení na vodu,“) anebo že bylo „do vody břiésti“, jak učí RPZ. §. 68: Póvod má do vody břiesti, a pohnaný za ním, tří kročeje vzdálí. A kdyžby póvod utonul v těch třech kročejích před ním, tehdy pohnaný má se vrátiti a toho nevinen býti. Pakli póvod přebrde, tehdy pohnaný má za ním břiesti, a přebrde-li také, tehdy jest toho prázden; pakli utone, tehdy ty dědiny (o které se soudí) i život ztratí. — O této očistě mluví JConr. §. 8: Quando aliquis judicium aquae debet subire, nullus eum in aquam dimittat, nisi sacerdos et ejus cooperator. Si deus juverit eum, judici det 2 denarios et sacerdoti 14. Si nudaverit se et judicium noluerit subire, solvat capellano 7 denarios et vetulae 2. — Očista vodou varnou záležela tuším v sahání rukama obnaženýma do kotle vodou vařící naplněného.

Právo železo. V některých žalobách uloženo straně, aby

kráčela po rozpálených radlicích (vomeres). Příklady: R. 1130 při velkém soudě o velezrádě proti Soběslavovi šlechticové Křivosúd, Vícemil a Jindřich, byvše od hlavního vinníka Miroslava udáni, odevzdáni jsou soudu župnímu na Praze a tam ke svedení onoho nároku očistu železem podniknouti museli, kráčejíce po žhavých radlicích, v čemž i podlehli (ad judicium destinati Pragae per ferrum incesserunt, et sic ab omnipotente Deo damnati veraciter rei reperti sunt. Cosm. Cont). Očista radlic uložena byla dle JConr. §. 19. na nárok z ukradení dobytka, zcizení sluhů a odejmutí včel (si subtrahuntur jumenta, aut famuli aut apes furantur, debet subire judicium ferri sc. vomeres). — Jiný spůsob byl po některých žalobách, že „horúcié želězo z ohně vynmúc, dávali v holé ruce, a druhdy i nevinnému, aby tak ukázal svú nevinu" (Štítný). Jindy byla očista železa takového spojena s přísahou: Světle rozžené železo má před pohnaným položeno býti, aby na něm dva háky (t. j. prsty) položil a přisáhl za svú nevinu. A kdyžby nezdržel prstov na tom železe, dokudžby přísahy nedokonal, tehdy tu při ztratil. (RPZ. 53.)

O obojí této očistě, vodou i železem, mluví hned Dekr. Břet. z r. 1039: §. 4. Si mulier proclamaverit, pari vice non amari sed inclementer a viro suo affligi et profligari: detur inter eos judicium Dei, et qui inventus fuerit reus, solvat poenas rei. §. 5. Similiter et de his qui homicidiis infamantur — si negant, ignito ferro sive adjurata aqua utrum culpabiles sint, examinentur.

Právo s meči neb za kyje sedati. Tut jiného nic nebylo než souboj mezi stranami, podle přísných pravidel na soudě konaný. Rozdíl byl toliko ve spůsobu zbraně. Sedání za kyje nebylo ostatně původu domácího, alebrž cizí.

Přísaha či původně kletva. Kletva jest zaklínání sebe t. j. povolání-se na Boha a na soud jeho neboli brání na duši svou, že kdo se zaklíná, neučinil co se jemu namítá a z čeho je narčen. Spůsob takovéto kletvy, ze které pošla nynější přísaha, zachovává se ještě na př. na Černé Hoře. Ti kteří se zaklínají, sednou v kostele před oltář a ti kterým se zaklínají, postaví se před ně. Jeden z těchto maje v ruce kříž, jme se těm kteří sedí, říkati či vlastně zaklínati je: „Jestliže jste to učinili a nám pravíte že jste neučinili, tedy dej Bůh aby vám zkamenělo dítě v máteři, tele v kravě, jehně v ovci, semeno v zemi" atd. a ti kteří sedí, přitom volají: „Amin! da Bog da!" (amen, tak Bůh dej). Kletva je svršena, jakmile ten s křížem domluví svá slova. Také ve starém právě ko-

nala se přísaha v tem spůsob že kdo přísahal, opakoval slova od úředníka jemu předříkávaná, kterých nesměl zmásti ani se při nich zajíkati neb rozmýšleti, nýbrž zřetedlně po úředníkovi opakovati. Závěrečná formule zněla: „Tak mi Bóh pomáhaj a všickni světi!“ Název přísaha, jenž pochodí od slovesa sahati, při-sahati, k něčemu sahati, má původ svůj v tom že v jistých nárocích uloženo bylo narčenému, aby slova jemu předkládaná říkal, maje přitom prsty na př. položené na žhavém železe (O. z Dubé §. 1. Musil na rozpálené železo dva prsty přiložiti a na něm přisahati. ŘPZ. §. 53: Má světle rozžené železo před pohnaným položeno býti, aby na něm dva haky položil a přisáhl za svú nevinu; a kdyžby nezdržal prstóv na tom železe, dokudžby přísahy nedokonal, tehdy by tu při ztratil). Pokládáno přísahu v té míře za očistu neb za soud Boží, že praveno: „Bude-li práv, Bóh jemu pomóž“ (Štít.) t. j. aby ani ve slovích se nezmatl a prstův zdržel. Ve XIV. stol. přísaha se konala položením prstův na kříž (pohnaný má se zpraviti na kříži se zmatkem. ŘPZ. 54, má přisahati bez kříže §. 79).

Jakž pomíjely soudy Boží neboli očisty, docházela přísaha s očistníky platnosti na místě soudův těchto. Již KRožm. vypovídá, kdy a kterak místo očisty železem a místo očisty vodou nastupovala přísaha s očistníky. Očistníci byli ti kteří svými přísahami dosvědčovali že přísaha hlavního přisahajícího jest prava a ne křiva; formule očistnické přísahy byla: Na tom přisahám že ta přísaha, již jest Kujal přisáhl proti Prokopovi, jest prava a ne křiva. Tak mi Bóh pomáhaj i všickni světí! — Záleželo na mravném přesvědčení očistníků, že žalovaný přísahu čině o své nevině, nečinil by jí, kdyby se vinným cítil.

Závod očistníků, původu německého, nalezl v právu českém místa počátkem XIV. věku; z KRožm. zřejmě se vidí, že měl nahraditi očisty neb soudy Boží. Tak bylo dle starého práva z plena, ze zlodějstva, z lúpeže, z lesa porubání právo voda; i ustanoveno, že na místo vody vstoupiti má přísaha pohnaného podporovaná přísahou dvou očistníků: Z plena práva sě zpraviti právem zemským, jemuž vinu dávajú, samému třetiému §. 69. Z ohně, z výboje, z chromoty bylo dle starého práva právo železo, i ustaveno, že na místo železa vstonpiti má přísaha pohnaného s šesti pomocníky či očistníky: Z ohně právo sě zpraviti komuž vinu dávajú, samému sedmému; z výboje takéž ecc. §. 71.

Přisahati bez pomocníků dopuštěno sirotkům právem sirotčím; sirotek směl přisahati sám svú rukú (na př. když sirotek odpo-

viedá za otcóv dluh, že die: Ani vědě, ani mi přikázal platiti, tehda jemuž vinu dávají, ten otpřisiáže sě sám svú ruku; z toho viece práva nenie, to je sirotčí právo. KRožm. §. 123). Popravcům neboli kmetům v krajích právo bylo, což mluví, vziti na své kmetstvo (t. j. na přísahu králi učiněnou, když v kmetství se uvazovali, na př. že nevinni jsou při škodách řečených příjem neb žití. Právo postaviti svého tovařiše své popravy; vezmětaž oba popravci na své kmetstvo, jakž rotu vydadí, že vše vrátil. Pakli nepostaví druhého k sobě popravce, svého tovařiše, ale sám vezmi na své kmetstvo, do třetice (bez kříže) se opravuje anebo na kříži, dokudž neprojdeš, dotud se zpravuj. (KRožm. §. 142.)

d) Nalezání práva.

Nález. Výsledek soudu božího byl tolik co v jiných přech bezočistných nález soudců. Soudci vyslyševše řeči a proskoumavše průvody té i oné strany, radili či potazovali se o to, kteraký by nález neb rozsudek měl být učiněn. Po skončeném potazu vynešen jest nález. Formule byla: „Páni a vladyky nalezli za právo a pan N. N. nález vynesl.“ Latině slove nález sententia.

Příklady, kterak nalezáno: Motis hinc inde verbis inter partes et multiplicatis, judicavit justa sententia baronum, abbatem in sua actione debere producere testes idoneos et fide dignos. Produxit ergo testes. Quorum testimonio cum nobis (t. j. markraběti) et nostris baronibus id sufficienter visum fuisset comprobatum, abbatem villae pleno jure fecimus possessorem. 1215. — Rathmirus vocatis baronibus, qui tunc praesentes erant, ut eo melius et sanius sententiare valeret, consuluit eosdem barones, et habita cum eis deliberatione perpensa, sententiavit pro domino abbate et absolutum abbatem reddidit et monasterium ejus ab impetione Pardussonis super bonis praefatis. 1278.

Co pánóv jest třeba k nálezu? čte se ve Výkladu pána z Dubé. Čím viece, tiem lépe; ale podle starého práva, dvanáct mimo úřad, aneb najméně sedm, větší polovice; a to jest o věci póhonné. Panského potazu nemóž žádný pán vynesti, než na kohož sudí podá.

Jasný obraz soudního potazování a nalezání podává Všehrd, an dí: Po žalobě póvodu, po odpovědi pohnaného a po ukázání všech spravedlností jich a po přečtení jich obú dokonání, když se již strany vzeprú a póvod své prívody všecky okáže a pohnaný obranu svú a odpory své též, tak že již obojí řeč jedno-

stajnú a prvé mluvení vezdy obnovují a opakují, jiného nic ani mluvíce ani okazujíce, než to což jsú již nejednú mluvili: tu teprv sudí kterémuž samému z práva v súdu mluviti přísluší, pánóv v potaz a v radu zavolá, aby se sstúpili a řeči a prívody obojí strany kteréž jsú slyšeli aby vážili, a kdo vedle prívodóv svých a pře líčení spravedliv jest, toho aby nálezem svým spravedlivě opatřili.

Tu v tom potazu každému pánu i vládyce přináleží mluviti, což se jemu za spravedlivé zdá, a k spravedlivému se vedle prívodóv a pře líčení stran a vedle práv a nálezóv zemských a svého rozumu přimlúvati, i také jinému odpírati, kdožby se nedobře přimlúval nebo stranu držel, jednomu nakládaje z úmysla a druhého z úmysla bez příčiny spravedlivé potlačuje.

A ten potaz druhdy několik hodin, druhdy hodinu a druhdy více, někdy také méně stojí, vedle snadnosti nebo těžkosti pře. Neb se tu páni a vládyky jedni s druhými prú, vyhledávajíce, která strana je pravější.

V potazu panském mluviti počíná kdo chce; ale staří jsú v tom ten spósob zachovávali, že se jest sudí pořád a po jednom všech kmetóv tázal až do posledního, aby každý úmysl a rozum svój pověděl.

Pakli se kdy páni v potazu jedni od druhých dělí, tito takto a jiní jinak chtíce: větší strana přemáhá a nález zavírá. Pakliby strany počtem byly rovné, tehdy ta při kteréž úředníci jsú, potaz zavírá, a nejvýše ta, k kteréž král Jeho Mst. přistúpí.

A když se tak uradí a utěží, že se všickni zároveň nebo větší strana srovnají a žádný neodpírá, již jest potaz dokonalý, a tu hned sudí káže všem pánóm a vládykám zase na svá místa sésti.

Z toho se potazu potom nález dělá.

V tom potazu taková jest tajemnost, takové mlčení, že žádný z lidí kromě těch samých, ktož jsú v potazu, neví kdo jest co mluvil, jak se jest kdo čemu přimlúval. U věčném mlčení jest všecko všech mluvení i také nemluvení; neb někteří řečí, někteří nohama v nález jdú; rovná však tajnosti a mlčení vážnost ve všem při tom potazu se zachovává.

Druhdy se přihází že páni v potazu jsúce, na strany což by pánóm v pochybnosti bylo, o jich pře líčení otázky činí; někdy také (ale zřídka) stran k smlúvě přátelské podávají. Není také proti právu, když jsú páni v potazu, že se strany samy dobrovolně smluví o to, což mezi nimi súdem má býti děleno; netoliko když

potaz jest, ale by pak se již i nález dokonal a napsán byl, toho páni stranám přejí.

Když se potaz pansky dokoná a súdce všickni zase na svá místa vsednú, sudí s králem JMsti, s komorníkem a s purkrabí potieže se a poradí, dvěma z panóv a jednomu z vládyk, každého z nich jmenem zavolaje, vstáti rozkáže, aby nález psali a napsaný vynesli.

Podobně dálo se dle KTov. na Moravě: Páni konečný potaz učiní a srovnají-li se, tehdy káží sudiemu a tomu pánu kterýž pány svolal, aby šli a nález psali. Pakliby srovnati se nemohli, dějí králi neb hajtmanu: „Tito páni k tomu a tito k tomu mluvie"; tu král neb hajtman dí sudiemu: „A nám se toto zdá a k tiemto přistupujem" (oznámí příčinu spravedlnosti); tu páni sstúpíce se nález zavrú a na tom přestanú, k čemuž podle spravedlivosti král neb hajtman přistúpí.

A když se již nález napíše, ten pán a sudí s písařem zemským přistúpí a svolají pány před krále neb hajtmana a čtú jim, zdáli-li se jim bude tak dobře; pakli co jiného, opraví; i jde každý na miesto své a sedne. Ale ten pán stoje dí: „Páni, račte nález slyšeti!" Tu písař hned čte nález, jakž napsán a nalezen jest. —

Znamenati sluší, kterými pravidly soudcové se řídili, rozepři rozsuzujíce a nález činíce. Zákony psanými? Nikoli, neb takových ani nebylo. Ještě ani za časů Všehrdových nalezáno ne podle zákonův napřed daných, alebrž „vedle prívodóv stran" a „vedle pře líčení", též „vedle práv a nálezóv zemských a vedle svého rozumu" a na Moravě dle KTov. „taková byla svoboda v soudu panském, že se právy psanými nezpravoval, než obyčeji svými starodávnými a slyšením stran a pře, kteráž se od stran líčí, aby rozeznati mohli spravedlivost mezi pravdú a křivdú, soudíc vedle zdání a svědomí svého dobrého" (Str. 120). O sto let dříve, za pana Ondřeje z Dubé, „často v rovných přech páni jiné a jiné nalézali". — „A to bývá — dí Ondřej — bez jich viny, ale vinú stran; neb častokrát svú pravdu jedna strana řečí podobnú a výmluvnú přede pány vyvede, tak že jiej to k zisku panským nálezem pójde; a častokrát také druhá strana, túž aneb podobnú k tej pravdě majíc, v svéj řeči a v svém líčení nevýmluvně přede pány povede, sama se meškajíc, že páni o túž při jej ke ztrátě naleznú." „Protož také páni dřieve svých nálezóv nikdy nepřipustili ve dsky zemské klásti, nechtiec tiem haněni býti, že o jednu i tuž věc neb velmi podobnú, jiné a jiné nálezy činili."

Forma nálezu byla na př. z r. 1383: Invenerunt pro jure, quod unio vel spolek non potest fieri alibi nisi coram Dom. rege, de ipsius consensu, vel coram d. baronibus in pleno judicio; sed nullo foro potest esse aliqua unio (Pal. Arch. II. 344). R. 1322: Barones terrae invenerunt, quod quaelibet filia moriente patre et non relinquente post se filios, gaudere debet de successione omnium bonorum et hereditatum fratris, quo filius (Ib. 334). R. 1385: Nalezli vuobec za právo páni na plném súdu: Omyl ve dskách jestliže by se stal beze lsti, že páni JMst a vládyky to budú moci napraviti na plném súdu, jakož prvé bývalo (Ib. 347). R. 1414: Barones super quodam homine muto invenerunt, že poněvadž jest ten jistý Bohem poražen a má rozum přirozený a umí rozkázati kýváním rozumně, že muož klásti dědiny své komuž chce ve dsky (Ib. 379).

Jakmile byl nález vynešen, neb jakmile straně dáno bylo za právo stané, že druhá strana na soudu nestála, zavřena jest pře soudní tím, že kdo zvítězil, na znamení obdržené pře položil před soudem jistý peníz (in signum causae obtentae), totiž dva haléře (duos denarios).

Peníz tento měl rozličná jmena, podle povahy, kterouž mělo rozhodnutí pře. Vyšel-li kdo čist ze soudu božího, slul peníz ten pomocné nebo čistotné; bylo-li komu nálezem přisouzeno právo, nazýval se peníz přísudné, později také památné.

Svědectví: JC. §. 24. Si quis citatus fuerit et obtinuerit jus suum in judicio, solummodo duos denarios persolvat, quod pomocné vulgariter appellatur. §. 8. Quando aliquis judicium aquae debet subire, nullus eum in aquam dimittat nisi sacerdos et ejus cooperator; si deus juverit eum, judici det duos denarios et sacerdoti quatuordecim. List. 1235. Ab eo quod vocatur čistotné, liberos esse concedimus pro eo quod per Deum sunt adjuti, non per hominem. Podobně i dle RPZ. §. 26. vítěz v sedání soudním o vraždu, setna hlavu protivníkovi, dva haléře naň položil. List. z r. 1215: Abbas inclinavit et duos denarios qui vulgo přísudny dicuntur, in signum causae obtentae judici praesentavit. R. 1278: Et tunc abbas in testimonium praefatae sententiae, de communi jure et de mandato nostro dedit Alexandro praesenti de Prestavlk subjudici Olomucensi, duos denarios qui přísudny vulgariter appellantur. R. 1279: Cum autem adversa pars nec contra testem nec contra testimonium ejus aliquid excepisset, advocatus abbatis a nobis et beneficiariis requisivit, utrum in signum obtentae et evictae causae juxta consuetudinem juris terrae abbas nobis deberet regratiando inclinare et duos qui vulgo přísudny dicuntur, denarios in testimonium praescriptae evictionis offerre. — Inclinavit igitur

abbas, et gratias egit et duos denarios domino Wojslao zudario praesentavit, sicque suam justitiam obtinuit pleno jure. R. 1282 Ipse vero abbas praesens assistens, capitis inclinatione praestita more terrae, in signum causae suae seu litis evictae duos denarios judiciales qui vulgo přísudny dicuntur, Ludero de Kokor, Olomucensi czudario, praesentavit. — V pozdějších dobách slove přísudné také p a m á t n é, pročež na závěrku nálezu do desk vloženého vždy připisováno: „Dal památné.“ — Na Moravě slul peníz na svědectví obdržené pro za nestání druhé strany dávaný ú s t a n é: Ti kteříž které ústali, do hranku vstúpiti mohú a ústané své dáti a pomocné.

e) Vedení práva.

V e d e n í p r á v a. Nálezy soudův v době o níž jednáme, tu moc měly do sebe, že proti nim žádného odporu aniž také jakého odvolání bylo. „Panský nález za starých pánov — dí ještě pán z Dubé — velmi držán byl a prvé by se musilo mnoho zlého státi než to což páni jsú nalezli, by před se nešlo. A také panský nález tak mocný byl, že od něho žádný se odvolati nemohl. To právo této země nikdy nebylo, by o kterú věc který zeměnín mohl panského nálezu zmiknúti.“ A Všehrd: „Nález panský každý člověk má držeti a jemu dosti učiniti ve všech kusích jeho; neb jest pevný a stálý, s něhož se jinam na jiný súd nemá ani může odvolati aniž se o to což tím nálezem jednú jest nalezeno, před týmž právem kdo podruhé a znovu smí súditi; neb se tu nic z omylnosti, nic bez rozmyšlení, nic v kvapnosti nenalezá, ani tak aby potom jinak hýbáno mělo anebo jinak nalezeno býti, nebo znova súzeno neb jakžkoli opravováno. Na tom každý, bohatý jako chudý, má přestati a dosti míti.“

Vedení práva znamenalo nálezu ve skutek uvedení. JConr. §. 26. poučuje nás, že za doby župní úředníci hned po žalobě týkala-li se statku nemovitého nebo věcí movitých, statek nebo věci tyto opanovali, z čehož kásáním řečených práv Kunratovych sešlo. Doloženo při tom, že takové opanování nemá se státi a obžalovaný že má svých věcí potud v pokoji držeti, dokudžby rozepře nálezem nebyla rozřešena (Si quis super rebus proprüs mobilibus vel immobilibus in judicio convenitur, eadem bona de quibus fit quaestio, neque judex neque domini terrae villicus sibi vendicet possidenda, sed idem qui super eisdem bonis convenitur, eadem bona pacifice possideat, donec eadem quaestio per sententiam decidatur.). Z tohoto

ustanovení vyrozumíváme, že opanování statku neb věcí sporné po nálezu plným právem mělo místo. Utvrzuje se náhled tento udáním pána z Dubé, jenž dí v §. 45, že v rozepřích o dědiny vzvod neboli uvedení vítěze ve statky odsouzeného slušel na komorníka a že potom odhádání nebylo třeba, „neb komorník jest pán dědický, ot něhož právem dobuda, každý dědictvie má mieti.“

Vedení práva ve věcech trestných. Ve staré době mívaly tresty namnoze ještě ráz osobní pomsty, jakž to plynulo ze svémoci poškoděného. Avšak i když svémocné stihání vinníka ustoupilo pořádu právnímu, upomínají tresty soudně nalezené ještě na starý ráz pomsty.

Příklady: Za nejstarších dob zůstávalo zabití vraha beztrestné; tak i za pozdějších věků když vražedlník stihán ne již osobní mstou, ale pořádem práva, směl ten kdo v sedání soudním zvítězil, vlastní rukou protivníka stíti a z práva poděkovati. ‚A když by jeden druhého přemohl: tehdy jej má svú rukú stieti a hlavu jemu mezi nohy vložiti a poklekúti na jednom koleně a poděkovati králi a pánóm z pravého práva a sva haléře naň vložiti. ŘPZ. 26. Dí-li dcera, jenž otci byla unešena, že jest s její volí unešena: tehdy má i s mužem dána býti otci a on jima obéma má svú rukú hlavu stieti; pakliby řekla že jest bez její vóle, tehdy ta panna má tomu muži svú rukú hlavu stieti. Ib. 84. Pakliby vdova unešena řekla, že ji muž vzal bez její vóle, tehdy ten muž má jí vydán býti, aby jemu svú rukú hlavu sťala a vrátila se k otci k svému věnu. Ib. 86.

Jakož dále volno bylo zabiti zloděje při líci, takž i napotom když takové svémoci konec učiněn, na zloděje trest smrti vycházel po právu.

Pozoruhodný jest postup, jak pečováno o to, aby lid odvykal pomstě a přivykal řádnému běhu řízení soudního. Aby se nadešlo záhubné pomstě krevní, vloženo hned Dekrety Břetislavovými r. 1039 na církev, na arcipryšty, aby jako žalobníci vystupovali proti osobám z vraždy narčeným: Qui homicidiis infamantur, archipresbyter comiti illius civitatis nomina eorum asscribat et comes eos conveniat; fratricidas et parricidas sive sacerdotum interfectores et hujusmodi capitalibus criminibus irretitos, archipresbyter assignet eos comiti sive duci. Dálo se to nepochybně proto, že kněz stoje kromě rodův spíše mohl bez nebezpečenství přejmouti úlohu žalobníka či stihatele soudního, nežli který z rodu.

Takž dopuštěn i jistý spůsob útočišť neboli asylů, kam by se vinník mohl uchýliti aby ho protivníci nedostihli, dokudby žádost pomsty neustoupila chladnější rozvaze. Útočiště rozeznávalo se

dvojí: Světské a církevní. Světské bylo, když kněžna neb manželka stíhanému záštity poskytla. Stalo se r. 1170, že Svatopluk syn krále Vladislava II. udeřil na dvořenína Vojslava; králová objala Vojslava ráměma svýma, avšak Svatopluk nedbaje probodnul jej i zranil královu (Svatopluk Woizlaum intra manus reginae cultellis confossum interfecit et eam in manibus sicut dicitur, cum ipsum defendere vellet, vulneravit. Sil.) V ŘPZ. nalezá se pak, že kdyžby pohnaný byl před královú českú, nemá vzat býti, ale pokoje požiti. §. 30. — Záštitou byla také žena pohnaného: Pohnaný kdyžby byl u své ženy oddané nalezen a ona jej objala anebo svým rúchem přikryla, že ot nie nemá vzat býti, ani které žalosti trpěti (lb.) Čemuž v ten smysl rozuměti sluší, že původ pohnaného již odsouzeného který by se s ním pro vraždu nechtěl smluviti, směl vůbec jakby ho dopadl zabiti, kromě kdyžby se odsouzený uchránil u své ženy, u králové anebo před hrobem sv. Václava (ŘPZ. 29 a 30.) — Asyl kostelní zakládal se na posvátnosti místa zasvěceného, kokostela neb kaple, též i kláštera. První zmínka o asylu kostelním děje se r. 994 v onom pobouření na hradě Pražském, anat žena jednoho z Vršoviců byvši narčena z cizoložstva a stíhána od rodu, utekla se do kostela, ale marně; zuřivci vyvlekli nešťastnici z kostela od oltáře kterého se držela (frustra pressis altaribus) a vydali ji na trest smrti. ŘPZ. dí v §. 30: Kdyžby pohnaný byl u hrobu sv. Václava v Pražském kostele, také tu nemá vzat býti, ale pokoje požíti.

Ve XIII. věku nachází se několikero dát o asylu kostelním, jako r. 1237 při klášteře Sv. Františka v Praze: Quicumque reus vel homicida aut qualiscunque flagitiosus infra terminos curiae hospitalis confugerit, nullam calumpniam penitus patiatur; et quicunque ibidem violentiam inferre praesumpserit, bannum regale se noverit incursurum (Erb. 921); r. 1250 při klášteře Hradištském: Cum domus Dei locus refugii sit, nequaquam admittimus, ut ejus immunitas per nuntios nostros vel beneficiarios vel quocunque violetur; sed cum aliquis maleficus quocunque maleficio perpetrato, in dictum claustrum vel aliquam ejusdem claustri curiam confugerit: ipsum nullus omnino audeat ad damnandum excipere violenter, sed abbas loci et rector curiarum maleficum tamdiu conservet in bonis ecclesiae, donec ipsum caute possint emittere e curia vel claustro (!!). Erb. 1003. R. 1252 při klášteru Sv. Hyppolita u Znojma: Si maleficus effugerit manum judicum, ita ut ultra rivulum qui Gradnicze dicitur, veniat, si judex vel inimici ultra rivulum ipsum fuerit insecuti, bannum nostrum se incurrisse noverint; si maleficus qualiscunque dictum rivulum transierit omnes

refugii, debet ibidem 3 diebus confoveri; qui si infra triduum gratiam laesi non obtinuerit, 30 denarios dabit ad usum ecclesiae et conducetur extra terminos ecclesiae (Erb. 1304). — Na útočiště neb úkryt vůbec ukazuje JConr. §. 17: Kterýby šlechtic neb člověk sedlský zabil někoho, dvě stě penízů zplať soudu a jinam se uchyl a milost hledej; žena pak jeho zůstaň na pokoji a bez poškození (quicunque nobilis vel rusticus occiderit aliquem, CC denarios solvat curiae et alias recedat et querat gratiam).

Knížata slibují těm kdoby zloděje při líci dopadeného na soud vydali, své msty nechajíce, že všechen statek vinníkův kterýžby sice co pokuta náležel knížeti, jim má připadnouti; toliko hrdlo že si zůstavuje kníže. JConr. §. 3. Si fuerit fur apud aliquem nobilem vel cujus est villa, et dederit eum curiae, omnia bona sua sint et collum ejus detur in potestatem principis. §. 4. Si fur capitur in aliquo loco et suspenditur, omnia sunt principis, praeter fruges, quae adhuc in agro remanserunt.

Pozorovati sluší, že na vinníka soudně usvědčeného týž trest vycházel jako kdyby byl dopaden při líci t. j. v konání skutku samého. Si quis hominum monasterii pro furto accusatus causa ceciderit, vel etiam in furti actione fuerit deprehensus: bona furis domui remaneant, et ipse cum adversario suo satisfecerit, pro capite suo gratiam principis inveniat. List. 1213.

Podle pramenův byl vinník povinen 1. náhradu učiniti za škodu neb křivdu; 2. podniknouti trest a pokutu. Spravedlnost toho především žádala, aby poškozený obdržel náhradu úplnou a dokonalou, tak aby co zkřiveno, narovnáno, v čemž ukřivděno, napraveno bylo. Pravidelně čte se v listinách, že poškozeným má býti dosti učiněno (homines si rei fuerint comprobati, adversariis satisfaciant 1222, si quis pro furto accusatus causa ceciderit vel etiam in furti actione fuerit deprehensus, cum adversario suo satisfecerit, pro capite suo gratiam principis inveniat 1213).

Trest jenž na vinníka vycházel, záležel jednak v propadení statku, jednak při těžkých zločinech ve ztracení hrdla. Trest smrti proměňován milostí knížat zhusta na ztracení svobody; odsouzený učiněn, jak bychom nyní řekli, mrtev v životě občanském; ztráta svobody nastupovala na místo ztráty života. Středověk to ssebou nesl, že rodina odsouzencova zahrnuta jest v pokutu manžela neb otce: statek ztracen celé rodině, svoboda ztracena celé rodině. Statek osob na smrt odsouzených stal se majetkem komory knížecí; kníže pak je dával neb propůjčoval dle libosti;

takového nepřechovával, pod těžkými pokutami. Psanec neb ztracenec latině proscriptus, bannitus slove (ŘPZ. 48). Popravci krajští měli ho na listech svých (odtud psanec, KRožm. 131). Psance ani král sám nesměl chovati (ŘPZ. 50).

Obecná pokuta. Závazek obyvatelů jednoho okolí dávati pokutu peněžitou stal-li se zločin v oboru jich dědiny, trval po všecku dobu župní. Pokuta tohoto druhu slove lat. venditio, venditio hominum (list. Bolesl. 1055); v češtině měla různé názvy podle zločinu: Hlava, svod, nárok, nedoperné, hrdost, i odevzdávála se do komory knížecí po župách.

Zločiny a případy ve kterých obyvatelstvo zavázáno bylo ke placení pokuty obecné, byly výhradně tyto: Hlava, svod, nárok, nedoperné a hrdost, jakž vysvítá z listiny Litoměřické z r. 1057, kdež jsou vypočteny: Venditiones svod, glava, narok, nedoperné, grdost (Erb. 124).

Hlava t. j. zabit-li člověk aneb nalezena-li mrtvola zabitého v hájemství dědiny. Svědectví jenž o tom jsou, ukazují spolu, že prodlením časů a hrabivostí úředníků vztaženo povinnost obecné pokuty na všecky případy, i když nalezeno mrtvolu toliko v hájemství dědiny, bez rozdílu, byla-li tam od lidí zlých třeba jen zanešena odjinud. Proto se pokuta společné ruky stávala břemenem těžším a těžším. Sborové duchovní pilně se o to starali, aby poddaní jejich zbaveni byli platu takového.

R. 1213 sint absoluti ab illis nummis qui dantur pro capite, 1220 nec graventur homines in villis Brevnoviensibus quando aliquis occisus vel strangulatus quod hlava nuncupatur, infra campos alicujus villae projectus ab iniquis hominibus reperitur, per quod pauperes calumniose puniuntur. R. 1221 Si quis in bonis episcopatus vel ecclesiae Pragensis homicidium praesumpserit perpetrare et homicida evaserit, consanguinei interfecti reum jure terrae perquirant, ita tamen, quod homines ecclesiae et episcopatus conserventur indempnes. List svobod duchovenských z r. 1222 ustanovuje v §. 15.: Hanc autem poenam alleviare volumus, qua quando quis interficiebatur in aliqua villa et interfector non capiebatur, quilibet rusticus in CC denariis condempnari solebat; nunc nos, mitius agentes cum eis, volumus, ut tota villa in CC denariis condempnetur. List. od r. 1228 zcela osvobozuje poddané kláštera Opatovského od společné pokuty při hlavě: De eo quando aliquis interficitur, quod vulgariter hlava vocatur, incolae villarum sint perpetuo liberi et immunes. Taktéž pod-

dání kláštera Litomyšlského svobodni učiněni jsou od hlavy r. 1228: Statuimus ut homines monasterii L. hanc habeant libertatem: Si in culpam inciderint sive aliquis in villis ecclesiae ejusdem casu miserabili ab alio suffocetur, quod vulgariter hlava dicitur, vel si quis hominum praefatae ecclesiae suspensus fuerit quod wiselce (wiselec) boemice dicitur, ab omnibus his ipsos penitus decernimus absolutos. R. 1234 absolvimus villam Rakšice in jure quod datur pro capite.

Svod. O svodu hned napřed byla řeč; svod ve smyslu pokuty obecné bylo placení, jímž povinna byla osada u kteréž se stopa krádeže ztratila, aniž další stopu ukázala, tak že na ní podezření zůstalo. Vysvítá to z porovnání následujících míst z listin. JConr. §. 27. praví: Si vestigia rei furtivae secus aliquam villam deperierint, eadem villa occasione ejusdem furti nullatenus puniatur, a §. 14. svobod duchovenských z r. 1221: Et quandocunque fur capitur in aliqua villa, sola domus in qua furtum invenitur, publicetur, vicinae vero domus in pace remaneant; poenam tamen, sc. CCC denarios, cum aliis persolvant. Dále praví list. z r. 1213: Sint liberi ab illis nummis qui dantur pro capite vel pro svod.

Nárok t. j. nárok z loupeže, nikoli nárok vůbec. Porovnejme §. 5. JConr. s některými dáty listin i uvidíme, že tu nárok výminečně znamená loupež: Quod dicitur nárok, hoc non debet esse nisi ubi constet sub certo testimonio sua bona amississe, nisi acciderit in silva vel in aliquo loco secreto vel alicui hospiti. — Si homines ecclesiae ab aliquo pro latrocinio incusantur, quod boemice nárok dicitur. — Nárok quod latine vocatur accusatio furum vel nocturnorum praedonum.

Nedoperné t. j. pokuta za poranění člověka v různici. Listina z r. 1252 praví: Homines ecclesiae, sive voluntarie a se ipsis sive per violentiam ab aliis vulneratos, a noxa et necessitate, se judicibus praesentandi, reddimus absolutos et pecuniam ipsis consuetudinarie judicibus pro hujusmodi vulneratione solvendam relaxamus.

Hrdost t. j. moc na někom bez loupeže provedená, k jeho škodě. JConr. §. 20. píše jednoduše a příliš krátce: De hrdost nominet, quos vult et antiquae consuetudines conserventur.

Obecná pokuta minula v Čechách a na Moravě hned ve XIII. století; výslovně pak sluší připomenouti, že slova která čteme v Cosm. Cont. k r. 1282 (In multis locis librorum invenimus, quod pro peccato alicujus tota familia vel provincia debeat puniri, imo et

exemplis plurimorum apparet, peccato Achab, peccato David, peccato Sodomitarum) nevztahují se k pokutě slovanské, nébrž ke společné ruce, o kteréž ve knihách Písem Svatých zmínka se děje.

Vedení práva ve věcech netrestných. Jak po nálezu tak i po právu stanem jednalo se o dovedení práva t. j. o přinucení odpornika, aby nálezu dosti učinil. Stupně po kterých vedení práva šlo, byly: Úmluva, vzvod, panování a odhádání neboli vdědění.

První článek byla úmluva (lat. monitio) t. j. napomenutí od původa k odpornikovi skrze komornika učiněné, aby se s původem o právo jeho smluvil.

Druhý úd práva byl vzvod (inductio super hereditatem), rozdílný od svodu, t. j. vzvedení původa v držení statku pohnaného, jestliže na vyzvání k úmluvě opomenul se smluviti. Jednalo-li se o dědictví k dědině, nálezem přiřknuté, postačilo vzvedení na dědinu, aniž dalšího vedení práva bylo potřebí; právo bylo tím dovedeno. Cf. případ z r. 1215, kdež opat Hradištský, obdržav na soudu právo k újezdu Laštanskému, skrze soudce a půhončí uveden jest v držení (qui abbatem de bonis facerent possessorem et etiam bona dicta per certas metas secundum terrae consuetudinem circumirent. Erb. 562).

Třetí úd práva bylo panování (dominatio) t. j. brání požitkův pravidelných z dědiny; panování trvalo zprvu rok tak aby dvakrát bráno bylo půlletně. Jestliže odpornik ještě se nesmluvil, následoval

čtvrtý a konečný článek práva, odhádání (taxatio) neboli vdědění, přidědění t. j. přiřknutí úplného práva dědického (vlastnického) k dědině odpornikově. Odhádání neboli vdědění slove vrch a zámek práva. (Toliko třetím osobám byla otevřena lhůta, aby osvědčily svoje práva k dědině, což slulo poslední panování.)

Mezi každým článkem práva vedení měla jistá lhůta místa; každý jednotlivý stupeň osvědčován a konán skrze úřad, nikoliv svémocně.

Jednotliví kusové práva vedení nemohou sice v době župní ukázáni býti zřejmými svědectvími, ale jsou stopy, že již tehdá měli průchod i platnost. JConr. §. 26. zapovídá, aby se úředníci župní uvazovali v držení statku neb věcí movitých toho kdož pohnán, dokudby nebyl rozsudek vynešen; z toho následuje, že po nálezu směli a měli se v ně uvazovati. Jestliže pak ještě pán z Dubé praví, že „komorník jest pán dědický, ot něhož právem dobuda,

každý dědictvie má jmieti," a jestliže vedení práva konáno ne jinak než spolupůsobením úřadu: tedy zjevno, že úřady po nálezu moc k dědině odsouzeného měly takovou, že původa v držení její uvésti směly a v ní také uváděly.

§. 37. Viny.

Viny proti knížeti a proti obci.

Viny ježto se knížete dotýčí. Tak slulo provinění proti knížeti, proti osobě knížete. Viny takové souzeny jsou na soudu zemském, sněmovním. V českém středověku, kdež strannictvo politické tím bujněji se rozvíjelo, čím více knížata sami na se mezi sebou sočili a na sebe nevražili, stávalo se pravidelně že která strana obdržela moc v zemi, úsilně stihala stranu protivnou; vypovídání ze země, pobírání statků bylo bez soudův obyčejné.

Veliký soud o vině proti knížeti zaveden r. 1130 od knížete Soběslava I. na některé pány české, kteří jemu ukládali o život; sněm uznal obviněné za vinné; odsouzení podstoupili trest smrti. — Viny proti obci zemské dopustil se Prkoš župan Bělinský, a sice tím, že ve válce r. 1040 maje brániti přechody přes pomezí u Chlumce, postavil vojsko tam kde věděl že nepřítel nebude moci protrhnouti, přechody samy pak že nechal bez obrany, tak že Sasi pod Okkardem vrazili do země a zplenili všecku župu Bělinskou až ke Hněvínu Mostu. Břetislav I. ztrestal Prkoše pokutou kruté smrti. — R. 1108 obvinění jsou Vršovici, jmenovitě Mutina a Nemoj, že v nebytí knížete Svatopluka I. ukládali o zemi s Polany ve Svídnici; na to následovalo hrozné stihání veškerého Vršovského rodu.

Odboj. Odboj jest vzdorování rozkazům moci zemské. Samo slovo pochází od slovesa od-biti, což vede k tomu, že odbojem prvotně a hlavně rozuměno od-bití komorníka soudního buď póhon konajícího nebo právo vedoucího. Jestliže komorník povinnost svou konal náležitě a byl-li nicméně odbit neb odhrozen, zavedeno právo na odbojce pro odboj. Z odboje komorník pórodem, jenž otbit. KRožm. 185. Z odboje byl dle starého práva (v župní době) troj póhon, což změněno na začátku XIV. st. v jeden. (Z otboje troj póhon, staré právo; ale nové: jeden póhon KRožm. 185). Pozdější právo bylo přísnější: Když odboj bude ukázán na koho, a on jsa pohnán, roky zmešká, dí pán z Dubé 109, móž naň ihned beze

všeho volání saženo býti, i k zboží i k hrdlu. Pakliby ranil neb zabil komorníka neb úředníka, ihned má k němu i bez póhonu k hrdlu i k zboží jeho saženo býti. A 79: Ví úřad pomstu starú, která se má státi. Následkem immunit nebylo komorníkům již volno poháněti na statcích vyminěných; tu nebylo již odboje, byl-li komorník odbit neb odehnán: Homines in praediis ecclesiae Sti. Georgii commorantes non trahuntur ad judicium seculare; camerariis publicis intrare haec praedia non licet pro citandis reis; poena qua debetur facientibus otboj, in his praediis non debetur 1227.

Falšování peněz. Zločin tento záležel v padělání peněz, t. j. v dělání falešné mincí, což latině slulo falsam monetari pecuniam neboli adulterinam fabricare pecuniam. Tímto zločinem rozumělo se napodobování peněz spravedlivých, ale s užitím kovu méně cenného neb zcela bezcenného. Jiný druh zločinu toho bylo dělání peněz lehčích, neb pravý peníz má býti též váhy a z takovéhož stříbra neb zlata jako dřevní, když jest též postavy. Stávalo se že mincíři, kterýmž dáváno bylo právo k ražení peněz, nechávali sice postavu neboli obraz peněžný, ale činili peníz buď na váhu lehčí anebo v týž obraz a v túž váhu přičinili více mědi, tak že ze hřivny více kusův dělali nežli náleželo (falsitas excessus denariorum, qui fabricari rectius de marca argenti diceretur super marcarum argenti vel plures quam concessum sit fabricare). Trestné činy tyto rozsuzovány jsou jednak soudem porotním, jednak od komorníka. (Sněm Otak. I. 3 a 8.)

Chování a podporování psance. Kdo psance (proscriptum) u sebe přijal, jeho přechovával, jemu potravy poskytoval, jeho sám neb skrze své lidi doprovázel aneb kterým kolivěk jiným spůsobem ho podporoval, dopustil se činu trestného, i byl jak s osobou tak i se statkem svým na milosti králově. (Sněm Otak. III.)

Viny proti životu a zdraví.

Vražda. Přechod ze msty krevní ke hledání práva pořádem soudu byl jako všude jinde, i u Slovanů českých obtížný a nenáhlý. Msta krevní děsně se jeví ještě v záští mezi Vršovici a Přemyslovci. Kníže Svatopluk dávaje r. 1108 na hradě Vratislavi znamení k vyhubení Vršovicův, vytknul prvé náčelníkům jejich vše co do té doby zpáchali na Přemyslovcích: O nequam filii Vrise-

vici, nostri generis familiares inimici! An unquam mihi excidet de memoria, quod super atavum meum Jaromír in monte Velíz vobis quidem ludicra, nobis autem fecistis sempiterna ludibria? An immemor ero, quod fratrem meum Bracislaum tu (Mutina) et frater tuus Boziej fraude maligna necastis? — I ubíjeno Vrševice napořád a zásluhu měl, kdo kterého z nich o život připravil; ale již sám Svatopluk zkusil pomsty jejich na sobě, an po roce zabit návodem Jana Vrševice. — Také i v obecném vraždění Vršovicův ukazují se stopy soukromé msty rodové; neboť se čte u Kosmy, že Kraša doráżeje mečem na Božeje mstil se za příbuzného svého od Božeje prvé zabitého: Exi, volal, sceleste, exi male consiliate, qui meum cognatum Thomam occidisti sine causa in tempore quadragesimae!

Krutému vladaření pomsty krevní hleděla církev učiniti přítrž. Hned na začátku XI. stol. vystupují arcipryštové jakožto prostředníci, konajíce to což strana buď ze záští nebo pro bázeň učiniti se zdráhala neb ostýchala; přijímali totiž úlohu žalobníkův, jakž o tom svědčí Dekreta Břet. §. 3. Qui homicidiis infamantur, archipresbyter comiti illius civitatis nomina eorum asscribat et comes eos conveniat. Fratricidas, parricidas, sive sacerdotum interfectores et hujusmodi capitalibus criminibus irretitos archipresbyter assignet comiti sive duci.

Hlavou rozumí se i vražda úmyslná i zabití bezúmyslné; také se ještě nejeví rozdíl mezi zabitím v nutné obraně a zabitím kromě obrany takové. Právo žalobní příslušelo příbuzenstvu zabitého (consaguinei interfecti 1221, amici occisi 1222). Prameny ukazují na zemské právo při hlavě, kterýmž bylo příbuzenstvu volno aby vraha stíhali: Si quis in bonis episcopi vel ecclesiae Pragensis homicidium persumpserit perpetrare et homicida evaserit, consanguinei interfecti reum jure terrae requirant 1221. Si contigerit quod aliquis occidatur ab hominibus fratrum Sti. Joannis Hier., et amici occisi velint occisores ab homicidio impetere, in curia nostra respondeant 1222.

Consaguinei reum jure terrae perquirant; příbuzní hleďte k vinníkovi právem zemským. Tato slova listiny duchovenské z r. 1222 vedou k rozbírání otázky, co tu právem zemským míněno? — Pozdější pramenové dávají návěští, že příbuzní žalujíce vraha, krvavé roucho zabitého ukázali na soudě; pakliže nemohli přivesti komorníka ke hlavě t. j. k mrtvole zabitého, tedy ke kostem nebo na rov že jej přiváděli. Žalováno netoliko ze hlavy t. j. ze vraždy

aby trestu došla, ale i z příhlavních peněz t. j. v čemž příbuzní tu hlavu pokládali. (Pohnal jsem vraha svého, jenž jest zabil mého bratra, a to chci vésti přede pány s plným právem, i z hlavy, i z peněz v čemž tu hlavu pokládám ŘPZ. §. 2.)

Právomocnost soudní slušela v takových žalobách soudům župním; výminky kteréž se nám oznamují, pravidlo toto jen utvrzují. JConr. §. 17. praví obecně: Quicunque nobilis vel rusticus occiderit aliquem ecc. §. 32. Quando aliquis interficitur in via, sive homo militis sive judicis sive villici fuerit ecc. Knížata udělujíce sborům církevním právomoc soudní, vymiňovali z ní souzení hlavy, zůstavujíce je sobě a svému soudu dvorskému. Avšak ani toto vyhražování nemělo trvání, ještě soudy obecné na takové výjimky patrně horlily. Roku 1187 praví se o pravomoci v újezdě Svatavinu: Et si aliquas causas fratres Wissegradenses judicare noluerint, sicut est homicidium, tunc judex curiae principis judicabit; avšak již r. 1222 píše se zase: Nullus hominum ecclesiarum a judicibus provincialibus, sed a nobis vel summo judice curiae nostrae vel cancellario, si non fuerit causa sanguinis, judicetur. A r. 1293 píše král Václav II. soudcům svým o poddaných Berneckého a Jarošského kláštera na Moravě a v Čechách: Si quis colonorum in homicidio, sive furto, sive oppressione virginum vel alterius enormis facti perpetratione, commissione cujus mortem subire teneretur, fuerit deprehensus: cum personis malefactorum quemadmodum ordo juris exigit, faciatis.

Co se týče vedení důkazů, praví sice D. Bret. že kdoby obviněn jsa ze vraždy zapíral, ohněm neb vodou má býti skoumán (si negant, ignito ferre vel adjurata aqua utrum culpabiles sint, examinentur); též i KRožm. 71 oznamuje, že z hlavy bylo právo železo, a za železo přísaha šesti pomocníkův, ale starodomácí právo jiné bylo dle téže KRožm. 184: Z hlavy právo s meči sedati, dle ŘPZ. 1—51 i dle příkladů známých. (Vének z Košic a j.)

Jestliže s půhonem ze hlavy spojen byl půhon z příhlavních peněz, šlo právo tak jako při půhonu z hlavy jediné. Poháněno-li z příhlavních peněz zvláště, byl troj půhon a právo za kyje sedati. KRožm. 184.

Pravidelně hleděla se strana vinná po dobrém porovnati s příbuznými zabitého; vrah podniknul pokoru t. j. slavné poddání se protivníkům na milost. Knížata podporovali takovéto smíření dopouštěním asylův a shovívavým jednáním proti vrahovi: Quicunque nobilis vel rusticus occiderit aliquem, CC denarios solvat cu-

riae et alias recedat et quaerat gratiam. JC. 17. Přietelé Zdeslava (od žida zabitého) pomstichu, i proň mnoho židóv zbichu; král ty všecky chtieše zbíti, i musichu z země jíti; pak milosti dobychu i s židy sě umluvichu (Dal. 1252).

Při vraždě všecka krajina kde se vražda neb zabití stalo, povinna byla platiť pokutu obecnou (hlavu).

Slovo hlava mělo rozmanitý význam; předně znamenalo mrtvolu zabitého (KRožm. 246. Z hlavy komorníka právo přivesti a krvavé roucho ukázati; pakli nemóž k hlavě přivesti komorníka, ale opověz že zabit a ukraden; ale k kostem nebo na rov komorníka přivesti); pak znamenalo zločin vraždy (z hlavy troj póhon, právo s meči sedati); dále náhradu příbuzným za ztrátu člověka od vinníka dávanou (odklad hlavy); konečně pokutu obecnou, kterouž okolí platiti bylo povinno (jus quod datur pro capite).

Náhrada za ztrátu kterou příbuzní smrtí svého člověka utrpěli, slula také příhlavní dobytek (KR. 184, 71), hlavní peníze (pecunia capitalis, z hlavy i z peněz v čemž tu hlavu podkládají ÚPZ. 2, 31), příhlavní dluh (z Dubé 17.). Strobach v pojednání svém: Výklady (Č. Mus. 1844 str. 489) rozlišuje sice peníze hlavní od peněz, dluhu neb dobytka příhlavního, řka že peníze hlavní byly náhradou za škodu bezživotím přítele vzatou a nadto i skutečnou pokutou, peníze příhlavní pak vše to což usmrcenému při hlavě vzato bylo; my však máme za to, že takového rozdílu nebylo. Příbuzní měli právo žádati náhradu, kterou při hlavě t. j. zabitím svého člověka utrpěli; příbuzní sami neb úředníci cenili ztrátu tuto (chci vésti i z hlavy i z penéz, v čemž tu hlavu pokládám ŘPZ. 2, póvodu dán úředník aby jemu odhádal dědin pohnaného v těch penězích hlavních 28, pro capite interfecti satisfacere debet actori juxta taxationem beneficiariorum 42. O příhlavním dluhu tak jest žaloba, že Petr žaluje na Jana že když zabil otce jeho Jana z Luk, při hlavě jeho vzal jemu pět set hřiven stříbra. Výkl. 17.). Pokuta při hlavě byla původně obecná; když pak povinnost společné ruky a pokuty obecné minula, brávali úředníci pokutu ze statku pohnaného, a to v té sumě, ve kteréž příbuzné hlavu pokládali (ŘPZ. 28). Za Všehrda již ani tyto pokuty (viny) nebyly za obyčej. Také se penězi řečenými nemůže rozuměti cena těch věcí, které by zavražděnému od vraha byly odňaty; hlava vždy znamenala vraždu neb zabití vůbec, bez loupeže; a co praví formule půhonná u pána z Dubé: Při hlavě jeho vzal jemu pět set hřiven stříbra, nemůže se rozuměti o loupežném odnětí věcí,

neboť již summa pěti set hřiven příliš jest veliká, aby kdo věci v té ceně mohl mít u sebe při zabití; pak také peníz ten slove „dluh příhlavní“, tedy povinnost dluhu podobná, a taková byla škoda, kterou příbuzní utrpěli.

Slovanská hlava, pokud se jí rozumí náhrada za ztrátu smrtí příbuzného vzatou t. j. příhlavní peníz, podobné jest německému werigeldu t. j. platu za muže zabitého, ještě více ale tomu, co dí Tacitus 21: Nec inplacabiles durant: luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero (příhlavní dobytek!), recipitque satisfactionem universa domus.

Beztrestné zabití. Případy kdež zabití zůstávalo bez trestu, byly následující: Zabití zloděje lícného t. j. při skutku, při lici postiženého; JConr. 3. 4; avšak praveno již svrchu, kterak moc knížecí hleděla nadcházeti tomuto konání vlastní pomsty. Zabití komorníka, jestliže zabit an poháněl nezachovaje pravidel zákonních o půhonu; pravidla tato byla že komorník měl ssebou míti pečeť aby se vykázal žeť komorníkem neboli půhončím, pak že měl míti podle sebe posla županova, posla sudího a dva kmety osadníky (osadu). JC. 2: Et si camerarius vadit ipse secundus aut tertius sine nuntiis beneficiariorum, si interficitur, nihil de eo respondeatur. Zabití psance neb ztracence (proscriptus, bannitus), při čemž potřeba bylo vykázati se že zabitý skutečně byl psancem (když otpovié že je psance zahubil: tehda sě právo doložiti popravce toho kraje, ktož jej jmá na svých listech. KRožm. 131).

Zranění (vulnera). Zranění pokládáno za zločin, podobně jako zabití. JConr. ustanovuje v §. 15., že zranění má býti opovídáno na soudu, tedy i poháněno z něj: Quando aliquis vulneratur de foro veniendo vel alibi, notificetur curiae. List. z r. 1252 praví: Si aliquis hominum hospitalis in ipso facto maleficii alicujus, tam homicidii quam vulnerati, fuerit deprehensus: de corpore malefactoris fiat quod lex praecipit, bona vero ejusdem debent cedere hospitali. Při zranění platívala se též pokuta obecná; slula nedoperné, též jiným názvem ranník, podobně jako hlava a viselec. Lid klášterský byl vybavován z pokut těchto: Nec graventur homines in villis, quando sive se invicem seditiose seu a latronibus vulnerentur, quod est ranník.

KRožm. §. 171—174 o ranách jednajíc tato ustanovení oznamuje: Z ran modrých, z málo nebo ze mnoha, jeden póhon; z ran otevřitých jeden póhon i z ran siných jeden póhon, z ran krvavých, jeden póhon. Právo jako z plena pohnati t. j. k roku naj-

bližšiému do čtyr neděl a k najdalšiemu do šesti neděl. Právo pôvodu přisiéci, co jmá ran ot neho jenž bit. — Nejstarší zápis desk půhonných obsahuje půhon Anky z Ljubkovic kromě z podávení také i z ran.

Provinění proti cti a vůli osobní.

Obuzstvo (calumnia). V opovídání zločinů byl rozdíl ten že některé opovídáno obecně t. j. bez jmenování domnělého zločince, jiné s pojmenováním určité osoby. ŘPZ. §. 226: Když kto opoviédá plen nebo výboj nebo což právo šlo že je ztratil, tehda právo říci: Učiněna mi škoda. §. 227. Pakli opověděl jmenem kto mu škodu učinil, ano ješče čas jistině vyníti, s právem mohl staven býti že jeho obúzié zlodějem. Chtěl-liby se zpraviti obuzstva opoviedač, musil by sě súditi o šíju že tak nemúdře opoviedal. Naproti tomu bylo dle JConr. §. 20. dopuštěno volně jmenovati domnělého škůdce: Si quis spoliatus fuerit per výboj, incuset quos vult et de hrdost nominet quos vult. — Aby se nadešlo falešnému obouzení a osočování skrze soky, ustanovuje JConr. §. 7, že udání sokovo nemá míti místa, jestliže nebude svědectva sousedův: Nullus sok aliquem accuset nisi certo sub testimonio vicinorum constet de damno. Et si fuerit sok convictus testimonio fori communis, lapidetur. Jiné ustanovení čte se v list. duch. z r. 1222: Ut homines ecclesiarum qui de furto vel alio maleficio incusantur, nonnisi per vicinatus testimonium se expurgent, et falsus accusator nobis in CCC denarius condempnetur.

Podávení ženy a děvojstva odnětí. Oba tyto skutky těžkými tresty stíhány byly za starověku, jednak že v sobě obsahovaly násilí, jednak že byly zneuctěním osob. Avšak trestány jsou jako zlé činy jen tehdá, když se vykázalo, že zločinec skutečně provodil svou vůli násilím; protož žena neb panna, které se takové násilí stalo, pokřikem neb úpem zločin osvědčiti musela, sama pak násilí takové opovídala, krvavou rouchu a zedrané šaty ukazujíc, aby ukázala že násilníkovi svému se bránila. Z podávení ženy byl troj půhon; právo odpřiséci se samému sedmému, že nevinen; z děvojstva otjetí tolikéž póhon troj.

Únosba; tak slulo unešení dívky neb ženy, stalo-li se bez přisvědčení a proti vůli unešené. Z únosby troj půhon byl. Avšak i tehdá když dcera unešena jest s přivolením svým, vycházel trest na ni i na unášeče, jestliže otec o to stál.

Provinění proti jmění.

Hrdost a výboj. Hrdost je násilné vtržení do cizího příbytku spojené s poškozením cizího majetku; výboj jest nápodobně vtržení do cizího příbytku, spojené s loupežným pobráním a odnětím cizího majetku. Hrdost v nápotomných stoletích slove pych neb moc. Rozdíl mezi hrdostí a výbojem jeví se jednak ve slovesném významu těch slov, jednak i v positivném svědectví: JConr. §. 20 Si quis spoliatus fuerit per výboj, incuset quos vult, et de hrdost nominet quos vult et antiquae consuetudines conserventur. ŘPZ. §. 52: Petrus quidam nocturno tempore veniens ad domum Henrici, eandem domum violenter excussit, res ejus omnes asportando; ještě i Štítný rozeznává výboj a lup: Šesté přikázanie, když krásti brání, tehdyť brání ovšem výboje aneb lúpiti zevně, neb v tom i vražda spiéše bývá. (Knížky šest. 109). Latině slove výboj excussio, výbojník excussor MV. — Výboj=excussio vel violens invasio domorum.

Příklad hrdosti a výboje spatřujeme v listině Rajhradské z r. 1234: Si quis alicui personae religiosae infra septa monasterii constitutae manus injecerit violentas ad aliquem ibi dehonestandum, capite puniatur et pro immunitate laesae majestatis monasterio X marcas auri componat, nisi quoad sententiam capitis aliud visum fuerit nostrae benignitati. Si vero quis irruperit claustrum monasterii, ibidem aliquid injuste rapiendo, ablata restituat atque in cameram nostram X marcas auri componat, vel secundum quod visum fuerit nostrae pietati, satisfaciat (Erb. 862).

V čem by záležely řečené staré zvyklosti (antiquae consuetudines), nelze najisto říci; ale dobře možno domýšleti se, že jako za doby o něco pozdější, podobně zachováváno se hned za doby starší. Pán domu neb bydlitel, kdyžby jej vybíjeli, ve dne a vzláště pak v noci, křič hlasem vysokým, ještoby súsedé mohli křik slyšeti, a potom ihned což nejspiéše budeš moci, súsédom těm výboj tento kterýž se ti stal, máš oznámiti a je zvoditi po dvoře nebo po domě, po komorách, sklepích, stodolách, chlevích a j. Na to vztahuje se již §. 5. JConr.: Quod dicitur nárok, hoc non debet esse nisi ubi constet sub certo testimonio, sua bona amississe. Poškoděný má potom komorníka vzíti, „aby sě optal, a má jemu ukázati dóm vybitý dvéře nebo truhly nebo jiné domovité věci, na kterýchž sě jest jemu škoda stala, i má přivesti ty súsědy předeň,

aby vyznali před ním že jsú k tomu násilí v noci přivoláni. ŘPZ. §. 51.

Dle KRožm. byl z výboje jeden póhon; avšak prvé potřebí vzíti komorníka na ohledání (přivesti komorníka právo na škodu když sě škoda stane, výboj, plen, oheň i vše nároky což je právo voda i železo. §. 238). Ohledání takové dálo se vždy do poledne. Původ povinen protivníkovi svému dáti bezpečenství, aby se mohl k ohledání dostaviti. Jestliže odepřel příměří („dávám všecko příměří životu beze vší zlé lsti jakž potřebuje"), tehdy komorník vysvědčil před úřadem, že nedal příměří; původ ztratil právo, že ho nechtěl ubezpečit života, že jej odhrozil od práva §. 245. Právo z výboje bylo železo. (§. 163).

Loupež (spolium, latrocinium, rapina) bylo násilné vzetí cizí věci kromě domu. Loupež slove povýtečně nárokem t. j. crimen, tak jako krádež zlodějstvím (maleficium). JConr. §. 5. vyměřuje nárok, t. j. loupež, v tato slova: Quod dicitur nárok, hoc non debet esse nisi ubi constet sub certo testimonio sua bona amississe, nisi acciderit 1. in silva 2. vel in aliquo loco secreto vel 3. alicui hospiti. Žádáno tedy pravidelně, aby poškoděný škodu loupežnou sousedům osvědčil, leda kdyžby nebyl s to, aby sousedův přivolal, byl-li na př. oloupen v lese anebo na nějakém místě skrytém, kde nikoho na blízku nebylo. Také kupci hosté prosti byli takového osvědčování. Z listin a z kronik máme svědectví o nároku loupeže: Si homines monasterii in culpam inciderint sive aliquis ab aliquo pro latrocinio incusetur, quod boemice nárok vocatur. Praedones et latrones ecclesiarumque infestatores deprehensi sententiam capitis subierunt, dí se o vládě krále Václava I. Též i z časův Otakara I. svědectví jest o přísnosti proti loupežníkům a výbojníkům: Quod de suspenso (clerico) nobis imponitur, sciatis, eum effractorem quinque ecclesiarum et falsarium nostrae monetae fuisse, qui postea latronibus terrae sociatus et cum ipsis in latrocinio in armis comprehensus cum similibus similíter est punitus (Erb. 595). Dle KRožm. byl z loupeže jeden půhon a právo voda (§. 157).

Druh loupeže byl přeboj, v KRožm. jmenovaný, jenž záležel tak jako loupež v násilném odnětí věcí cizích. Latině slove loupež spolium, přeboj praeda, rapina. Slovo přeboj jakž vyniklo tak zmizelo; patrně proto, že se věcně nemnoho lišil přeboj od loupeže, na něž dle KRožm. totéž právo vysaděno bylo. Avšak loupež i přeboj ostře se liší od výboje a hrdosti.

Plen. Významu slova tohoto nesnadno jest se domysliti; tolik jest jistého, že se plen co zločin trestný lišil od plenu. t. j. soudního zabavení statku (confiscationis sententia quae plen dicitur, locum non habet in praediis Sti. Georgi 1227). Zdá se, že plen nebyl než soukromé zabavení věci cizí, bez nálezu soudního, bez práva, toliko vlastní mocí provedené, čímž se stal trestným. Co do jakosti, rovnal se zločin plenu zločinu loupeže, přeboje a lesa posečení. 154: Z plena jeden póhon; právo voda. Avšak brzo ustaveno jinak o plenu, ano se dí v KRožm. 115: Z plena právo sě zpraviti zemským právem, jemuž vinu dávají, samému třetiemu; ale bylo-liby pravější aby póvod přisáhl nápřed z své škody, tehdy právo bylo odpoviedači odpřisieci sě; potom za vodu 2 pomocníky odpřisezta, že je nevinen, z čeho popřisiežen.

Oheň. Tak slove zločin žhárství, i počítán jest mezi zločiny těžké, ješto právo bylo železo. KRožm 162: Z ohně jeden póhon; právo pohoniti jako z plena; o tu při právo železo.

Zlata odnětí. Ve starověku povšechně za obyčej bylo, že zlato a stříbro zakopávali do země, aby bylo jisté před sciszenim. Samo slovo poklad (po-ložiti, po-klásti) na takové schovávání ukazuje. ŘPZ. 62 výslovně mluví o zločinu zlata vykopání: Si quis alterius aurum subtraxerit effodendo de terra; což ne na doly, nýbrž na zlato a stříbro v zemi uložené rozuměno býti musí. KRožm. 161 oznamuje, že ze zlata jeden jest půhon; právo pohoniti jako z plena; právo železo; nemóž pohoniti k malému úřadu.

Zlodějstvo neboli krádež (furtum). Již samo jméno zloděj, zlodějství ukazuje, že za největší zločin, za zločin vlastně tak řečený (maleficium) pokládáno krádež; nullum scelus apud eos furto gravius et latrocinio (Cosm.). Také i tresty na zlodějství uložené byly nad jiné krutější; teprvé pokračující dobou zmírňovala se přísnost proti zlodějům.

Zlodějství či krádež je lstné odcizení věci. Dopaden-li zloděj při líci, t. j. na skutku an kradl, a byl-li přitom od majetníka té věci zabit, tedy se za ubití toto dle starého práva neodpovídalo; zloděj zůstal zabit, zábojce musel toliko vysvědčiti že ho zabil an kradl, ne jinak. Nezřízené této moci proti zlodějům, kteráž právě svou nezřízeností byla nebezpečná, zákonodárství vhodnými prostředky vstupovalo v cestu, hledíc jí učiniti konec a pravidelnému soudnímu stíhání zloděje zjednati průchod. Protož JC. §. 3. ustanovuje, že kdoby zloděje v krádeži postiženého nesabil, ale na soud ho vydal, všechno jeho zboží obdržeti má, kdežto zloděj osobou

s hrdlem svým vejde v moc knížete (Si fuerit fur apud aliquem nobilem vel apud aliquem cujus est villa, et dederit cum curiae omnia bona sua sint et collum ejus detur in potestatem principis). Naproti tomu kdyžby zloděj postižený byl zabit, že zboží zlodějovo připadnouti má knížeti (§. 4. Si fur capitur in aliquo loco et suspenditur, omnia sua principis sunt praeter fruges quae adhuc in agro remanserunt).

Postižen-li zloděj při líci a vydán-li na soud, tož odsouzení jeho summárně se dálo, ješto vina jeho byla na jevu, skutkem samým dokázána. Jinak bylo, pohnán-li kdo pro krádež a žalován-li na soudě. Za pravidlo přitom bylo, že obviněný čili pohnaný očistiti se musel železem. JC. §. 19. ustanovují: Si alicui subtrahuntur jumenta aut famuli, apes furantur, debet subire judicium ferri, sc. vomeres. S tím se shoduje ustanovení Pr. R.: V všech tjažbach, v tatbě i v poklepě, ože nebudeť lica, tu dati železo, a Zák. O. D. §. 126, 127: Ašče kto poiščet sudom chusara i tata, a nebudeť obličenia; to jim jest opravdanie železo. Předpokládati se musí, že pokračováno takto proti pohnanému, jestliže na něho skutečně bylo podezření že krádež, pro kterou byl pohnán, spáchal, což mívalo místa na př. byl-li známý z jiných případů co zloděj, šel-li hlas obecný o něm že tu krádež spáchal, nabídnul-li se původ neboli žalující ke přísaze že ho poznal a j.

Uznán-li pohnaný za vinného, šly na něho tytéž tresty, kterýmžby byl podroben, kdyby byl býval postižen při líci. Fur si in maleficio fuerit deprehensus, manens in praediis ecclesiae, praví se v list. z r. 1207, sive capiatur et coram judicio convictus fuerit, ejus (i. e. ecclesiae) bona furis remaneant, ipse vero secundum quod placuerit principi, puniatur. Tresty na krádež byly mnohé i veliké: Zloděj propadl život i statky; obdržel-li milost a zůstaven-li na živu, zbaven byl nicméně osobní svobody své, a to netoliko sám ale i rodina jeho.

Svědectví o trestech: List. Břevn. z r. 1045: Alium virum Luben nomine in Crepeniz propter furtivam venationem patibulo judicatum, cum sex mancipiis eidem monasterio dedi. Jus C. §. 16. Quando aliquis nobilis capitur in furto et suspenditur et non habet prolem, haereditas ipsius regi cedat, et si aliquis capitur in manifesto furto, uxor ejus habeat tertiam partem. List. z r. 1252: Si quis hominum monasterii pro furto accusatus causa ceciderit vel etiam in furti actione fuerit deprehensus, bona furis domui remaneant, et ipse cum adversario satisfecerit, pro capite suo gratiam principis inveniat. List. z r. 1252: Si aliquis hominum

hospitalis in ipso facto maleficii alicujus, furti, fuerit deprehensus, de corpore malefactoris fiat quod lex praecipit, bona vero ejusdem debent cedere hospitali.

Ze svědectví právě uvedených také i to na jevo vychází, že vinník povinen byl poškoděnému za škodu dosti učiniti.

Druhové krádeží jmenují se: Krádež dobytka (si quis equos, equas vel boves, vaccas vel aliqua majora subtraxerit ecc. JC. §. 11, si bos vel jumentum subtrahitur §. 14, si alicui subtrahuntur jumenta §. 19.); krádež na včelách (si alicui apes furantur §. 19.); odcizení poddané čeledi (si alicui subtrahuntur famuli §. 19.); zlodějské lovení v lesích (furtiva venatio. List. 1045) a v řekách neb rybníkách (lov, jež v cizím loví, zlodějstvo jest. KR. 175); zlodějské brání dřeva z lesů (quando invenit arborem secantem, tunc illum spoliet. JC. §. 28, s čímž porovnej MCar. LI.)

Na účastníky a podílníky neboli přechovávače vycházel týž trest jako na zloděje (JC. §. 12. Fures cum sociis et fautoribus eorum pari poena puniantur).

Právo soukromé.

§. 38. Úvod.

Rod. Rod zůstával spolkem osob příbuzných. Samo slovo příbuzný, příbuzenstvo, znamená svazek osob, neb̊t pochodí od přídavného při-úzný (při-vuzný, pří-buzný), toto pak od úz =, vąz =, vaz = (vázati). V tomto trvajícím společenství rodu zachovala se památka starého řádu čeledního, Slovanům obyčejného; z něho toliko lze posouditi a vysvětliti mnohé závody právní, v právu československém do pozdních století, ba namnoze po dnešní den pozůstalé.

Veliké rody podržely starobylý závod patriarchální, majíce v čele starostu neboli vládaře, v podobném postavení, jakéž měli někdy vládykové či stařešiny. Příklady máme při největších rodech panských, Vrševicích i Vítkovicích. Prvním známým vladařem rodu Vršovského byl Kochan: Erat in Bohemia quaedam generatio, quae appellabatur familia Wrissowici, quorum primus erat Kokan (Ann. Sax.); Vrševici najmocnější biechu, Kochana za starostu jmiechu (Dal.). Málo předtím, nežli rod tento (Vrševicův pluk. Dal.) zkázu vzal, byl tak četný, že se v něm napočetlo 3000 hlav; vědomost, jak silný byl svazek mezi nimi, jakou moc v zemi nejen představovali, ale i provozovali. Podobně za Přemysla II. vynikal rod Vítkovicův (Vitkonides, Rožmberkův), jenž svým od krále odstoupením spůsobili záhubu jeho (Witkonides cum ingenti militia recesserunt a rege et multa mala per regnum Bohemiae intulerunt et eo tempore rex nimium eorum auxilio indigebat. Cont.) V rodu Rožmberském trval řád staroslovanských vládařů až do vymření. Píše se k r. 1519: Po dobrovolném vzdání úřadu od pana bratra staršího pana Voka, vladařil pan Petr s dobrým domu Rožmberského. L. 1519 pán vladař v úmyslu měv vladarství se sebe složiti, žádav odpočinutí, chtěl rád pana Jana Strakonického, streyče

svého, jiným pánům bratřím představiti: oni proto že k zákonu oddal se, nikoli ho za správci domu přijíti nechtěvše, příčinu dali, že pan Petr s nimi o všecko panství na rovný díl rozdělil se. A když tak rozdíl ze stal, páni pan Jošt, pan Petr Kulhavý a pan Jindřich mezi sebou vystavili za vládaře pana Jindřicha, k čemuž pán starý povolení dal a jemu místa svého postoupil (Břežan).

Rod držel rodinné statky své v nedílnosti; správcem statkův byl právě vládař jakožto hlava rodu; avšak rozdíl t. j. rozdělení-se o statky nebylo vyloučeno. Rod se staral o jednotlivé členy své, o nezletilé, maje jich v moci své poručnické, o dcery, které se vdávaly, opatřujíc je věnem, o ty, které nevdané zůstaly, opatřujíc je výživou v rodu při otci nebo při bratřích. Vdovám bylo volno, zůstati při rodu, do kterého se byly vdaly, anebo vrátiti se do rodu, ze kterého pocházely. Rod ujímal se svých členův, což jmenovitě vynikalo při vraždě; namnoze také odpovídal za zlé činy jejich. Dávalo-li se co ze statkův komu cizímu, jako klášterům, dálo se to s vědomím a přesvědčením všeho rodu.

O právu žalobním, kteréž rodu příslušelo, svědčí list. bisk. z r. 1220: Si quis in bonis episcopatus vel ecclesiae Pragensis homicidium praesumpserit perpetrare et homicida evaserit: consanguinei interfecti reum jure terrae perquirant, ita tamen quod homines ecclesiae et episcopatus conserventur indempnes. Cf. ŘPZ. §. 1: Kdyžby kto chtěl z hlavy bratra svého neb jiného přietele koho pohnati k zemskému súdu, tento řád má zachovati etc. §. 2. Opoviedam sě VMsti, že sem pohnal vraha svého, jenž jest zabil mého bratra, a to chci vésti přede pány s plným právem, i z hlavy i z peněz, v čemž tu hlavu pokládám.

O opatřování členův svědčí pořízení kteréž r. 1197 učinil Hroznata zakladatel kláštera Tepelského: Soror mea, quae est in Polonia, si marito superstes natale solum revisere voluerit, quamdiu in viduitate permanserit, Chotěšovic cum omnibus appenditiis possideat. Juditae, alteri sorori, usque ad finem vitae suae de his bonis quae ecclesiae contuli, abbas necessaria decenter provideat.

Přisvědčení rodu k nadání na př. klášterskému nalezáme r. 1132, kdež vdova Přibislava dávajíc klášteru Ostrovskému dědinu Hostivary s lesem, rolemi a lukami, též vesnici Besákonice (?) osvědčila to svým příbuzným (omnibus suis affinibus in id ipsum consentientibus. Ch. Saz); r. 1203, kdež všechen rod jak pana Milhosta tak pana Slavka přivolil k dání statkův klášteru Oseckému: Uxoribus quoque amborum ac liberis et universis heredibus

consentientibus. Totéž rozuměti sluší e contr. z ustanovení pana Miroslava, jenž dávaje ok. r. 1142 statky kláštera Sedleckému dí: Sine cognatorum vel consanguineorum contradictione tota hereditas ad usus ecclesiae revertatur. R. 1192 oznamuje Oldřich Držislavic, kterak na cestě jsa do Jerusalema zmocnil soudruha svého, aby osvědčil před syny i bratry i všemi ostatními příbuznými (filiis ac fratruelibus ceterisque propinquis et amicis meis manifestandum), že dal statek Lomany klášteru Plasskému. R. 1280 osvědčuje Bohuše z Drahotúš, že s přivolením synův svých i s raddou přátel odevzdal klášteru do kterého dcera jeho vstupovala, vesnici jednu (de assensu filiorum nostrorum et consilio amicorum).

O raddě přátelské (consilium amicorum) právě řeč byla; radda tato v pozdějším právu velikou měla platnost. Pán z Dubé píše §. 66: Může otec synóm dáti diel, když chce, než přátely po meči k tomu přijma; KTov. v hlavě o dědicích: Pakliby bratr na bratru dielu žádal, ten jemu má dán býti, a starší má děliti a mladší voliti; pakli jich jest více a přátelé jich nesmluví: tehdy tolik dieluov starší udělaj etc. Jestli že syn který na otci dielu požádá, otec s radú přátelskú má mu diel dáti, ne takový aby tolikýž diel jměl, jako jeden z bratřie, ale takový aby vzal, jakž otci a přátelóm se zdáti bude.

Jinou moc jevilo příbuzenstvo rodové, když se jednalo o opatrování nezletilých sirotkův. Neučinil-li otec žádného poručenství, kdoby dětí po něm pozůstalých měl opatrovati a dědictví jejich spravovati, nastupovalo poručnictví tak zvané přirozené: Bratr nebo strýc, sestra nebo teta, buďte dielní nebo nedielní, když otec jiných poručníkov podle práva nezdělal, v poručenství se uvazovali (Všeh. V. 38.). Jakmile nejstarší ze sirotkův, buď pacholik neb dívka, let došel spsavedlivých, minulo poručnictví, a nejstarší uvázal se ve správu dědictví i v opatrování sirotkův ostatních (Všeh. V. 37).

Přechod ze starého společenstva rodového i dědického v rodiny různé a ve statky osobní stopovati lze dosti příhodně v listinách XII. věku; rody osedlé v jedné osadě (dědině), rozdělivše se o dědiny, zůstaly nicméně po mnohá léta ještě v té osadě pohromadě. Příklad máme r. 1143: V osadě Lochenicích u Hradce osedlý byl rod, ze kteréhož pocházel biskup Pražský Jan I. (1134—39); sám biskup měl tam dědictví kteréž daroval klášteru Strahovskému, jiné pak koupil u tamních příbuzných svých a daroval je také: et quod ibidem emit a cognatis suis Msten et filiis suis et ab aliis cognatis. R. 1176 a 1226 svědčí listiny Doksanské,

že v Kravařích za Litoměřicemi dědictví měli Chřen syn Juratův, probošta druhdy Mělnického, a Diviš příbuzný jeho, z čehož může rozuměti se, že tam rod Juratův sídlel i po rozdělení dědictva.

Osobnost. Slovo osoba jest překlad latinského výrazu persona; o sobě býti = per se esse. Starší, samostatný, rázný název slovanský jest líce, kteréhož Rusové podnes užívají (licó), jakž toho doklad u Miklosiče (Lex.): Líce, *πρόσωπον*, persona; odtud slove to což osobního, soukromého, u Rusů lícné, ličnoje. Přední znamení osoby byla svobodná vůle; kdo měl svobodnou vůli, byl po právu o sobě, byl osobou. Rodiče měli za dávna moc neobmezenou nad dětmi nezletilými, tak že jich i prodávati směli (odkudž otrok, což prvotně značí dítě, přijalo pojem nevolníka); sirotkům nezletilým zřizován po právu poručník; poručnictví minulo, jakmile který ze sirotkův let došel spravedlivých. Ženštiny zletilé též právo měly jako mužštiny; ženštiny měly právo poručnické, právo vlastnické, právo žalobní, ano i jistá nadpraví, kterýmiž v zákonodarstvu slovansko-českém přednost měly před mužskými. — Bez práva byli nevolníci, pak ti kterých rod pro zlé činy vymítnul ze svého spolku, konečně vypovězenci a jmenovitě psanci, kterých bez trestu lze bylo i zabíti.

Pohlaví. Pohlaví, vůbec řečeno, nečinilo žádného rozdílu ve právích; ženské pohlaví mělo táž práva jako mužské, ba povolováno mu v nejedné stránce jistou přednost před pohlavím mužským. Rovnost ženštin má u Slovanů původ a kořen svůj ve starobylém řádu čeledním, kde dospělý mužský i dospělá ženština stejné mají pravo k dědině či ke statku rodovému. Jest to vlastnost práva slovanského, že ženštin nepokládáno ani za polovičné otrokyně, mužovy ani za méně oprávněné než mužského rodu osoby, ba že jim i předností a jistých práv čestných před mužštinami popřáváno, kteroužto povahu právo slovanské v Čechách po všecka nápotomní století nejen podrželo, ale i dále vzdělávalo.

Tato vlastnost práva československého přivábila pozornost mužův ve vědě na slovo vzatých, jakž o tom svědčí přepěkné právnické pojednání dra. Strobacha „O právech pohlaví ženského“ (v Č. Č. Museum r. 1844) a neméně poučná rozprava prof. E. Wocela „Postavení ženského pohlaví v právu českém“ (v Právníku 1861).

Ženštiny byly majetnicemi statkův a dědin tak jako mužští, i směly s nimi nakládati plným právem dědickým (vlastnickým). Příkladův nalezá se hojnost v listinách, že paní činily darování kostelům a klášterům bez obmezení.

Starý zápis kláštera Sázavského svědčí, že paní Bohacije koupivši statek s tří poplužími darovala jej klášteru tomu: Bohacyegye quaedam matrona nobilis, Stephani uxor et mater Bohunye, Mascowicych emit de terra ad tria aratra, quam Deo et S. Joanni B. obtulit. Jiná paní Dobrověst dala pozemek po tré poplužní v Libochovicích (Erb. 489.) Témuž klášteru poručila paní Přibislava, vdova po Hroznatovi, vykonavší cestu do Palaestiny, vesnici Hostivary (villam G. cum silva adjacente, agris et pratis, et omni proprietate sua quam inibi possidebat, nec non et omnem familiam suam CSáz. k r. 1132). Listina kláštera Zabrdovického oznamuje: Piae memoriae nobilis matrona, quondam uxor Leonis de Klobuk, Rihtca, dedit ecclesiae partem villae Syretitz. Dále: Quaedam ingenua femina Margareta nomine, quae fuit uxor Peregrini, recipiens habitum, dedit quandam villam claustro quae vocatur Heraltitz (Erb. 523). Listina kláštera Chotěšovského z r. 1213 oznamuje, že Helka dcera Držislavova, obdrževší od otce dědinu Úherce (u Plzně) titulem věna, darovala ji klášteru Chotěšovskému (Erb. 540). R. 1214 odevzdala paní Anežka, vdova po Kunovi z Potvorova, chtějíc se znamením kříže vydati se do Svaté Země, dědiny své Močidlce, Hluboké, Úplevice, Údražky, Srubný a Vladiměř klášteru Plasskému, což král Přemysl I. schvalním listem na její žádost potvrdil. (Erb. 552.) R. 1225 hájila hrabinka Bolemila, choť Bavorova, darování dědiny Chlumu jež byla špitálníkům křížovníkům učinila, proti synům svým, kteří takové darování odvrátiti chtěli, i obdržela za právo na soudu zemském v Praze (Erb. Dod. 8). R. 1261 založil pan Smil z Brúmova spolu s manželkou svou Bohuvlastí klášter cisterský u Vizovic, řečený Smilenheim (Boč. III. 324.) atd.

O věnu a o právu dědickém níže bude řeč.

Při dskách za obyčej bylo, a to dle Všehrda, od starodávna, „že ačkoliv žádný z pánov ani z vládyk nikdež se po dskách pánem nepíše aniž se vedle práva zemského má psáti, kromě krále pána všie země, však manželky všech pánov, vládyk a jiných chudých lidí, kterýmž se koli dskami věna kladú, samy mimo jiné lidi všecky té zvláštnosti užívají, že paními se ve dskách zřetedlně a zejména píší“ (V. 6).

Věno paninské hájeno povýtečně ve právu slovansko-českém: Paní zůstalé po svých mužích, své právo věnné mají na statcích mužov svých přede všemi, mimo všecky jiné dlužníky i všecky nápady a dánié markrabská; ony svého práva neztratí a právo k svému mají i k svrchkom (KTov. o věnných pravích).

Ženštinám dopuštěno bylo i poručenství: Kdyžby sirotci ženského pohlaví tolikо byly, má té kteráž najprvé k létóm přijde najstarší, statkóv od poručníkóv sstúpeno býti a ona má mladšié spravovati s dědictviem

jich i svým. Též kdyžby se přihodilo, žeby sirotci obojího pohlaví byli, a děvečka by k létóm přišla a bratří její ještě by let spravedlivých neměli: má dívce vedle práva, léta mající spravedlivá, poručenství sstúpeno býti (Všeh. V. 37.). Jinak kdyby to ženskému pohlaví jíti nemělo — dokládá Všehrd — též jako mužskému: bylby grunt práva českého zdvižen, a nález nejstarší byl by v nic obrácen, že dcera též jako syn tím vším právem dědí. (Ib.)

Ženě manželce, vdově i panně volno bylo, dle ŘBZ. právo vésti na vražedlníka muže svého neb příbuzného, buď skrze poručníka anebo osobně: A panna v 18 létech nebo starší kdyžby chtěla tak s svým vrahem bíti sě (v sedání soudním), téhož má práva požívati (jako vdova §. 38, 39, 40). — Panna proti vůli své unešená měla právo únosníkovi „svú rukú“ hlavu stieti. (Ib. 84, 86.)

Žena když muže svého pohnaného objala anebo svým rouchem jej přikryla, poskytla útočiště, kteréhož právo uznávalo. (ŘPZ. 30.).

Když člověk urozený ženu chudého řádu pojme, jakož se to často přihází — dí Všehrd (V. 16) — buď městskú nebo sedlskú, by pak kmetičnu svú přijal: každý muž její móž věno dskami klásti, neb jest již řádu svého povýšila skrze muže a řád sedlský v řád vládycký nebo panský proměnila. (To se širokým svědomiem desk zemských ukázati móže). Žena se po muži šlechtí, ale muž po ženě nic, jako děti ne po mateři, než po otci.

Věk. Příroda to sebou nese, že plné užívání práva, jenž v sobě zahrnuje také vcházení v závazky, závisí na dospělosti rozumové, která pravidelně s jistými lety životními přichází. Dokud člověk let takových nemá, stojí pod opatrováním jiných. Za starých dob pokládali ne léta počtem určená, alebrž léta přirozená za spravedlivá; toho času ještě zápisův zcela věrohodných nebylo, a uznání dospělosti toliko na paměti chtíti zakládati, nejevilo se být dosti bezpečným; z té příčiny léta přirozená ne vedle jistého počtu let, ale vedle dokonalosti přirozené se čítaly; u mužského pohlaví, „když se brada spe aneb když lóno chlupatí, a u ženského, když se prsy pučie a nadýmají“ (Všeh. V. 45). „A to za právo jest, že když léta přirozená v pochybnosti sú, té pochybnosti ujištění skrze věrné a pravé ohledánie úředníkóv menšiech se nalezá.“ (Ib.)

Stav. Důležitost stavu jeví se hlavně v řádu soudním, zejména pak v řádu půhonném. Byl rozdíl v půhonův konání, jestliže ten, komuž půhon svědčil, byl ženat či neženat, vdovec, kněz či úředník. Při člověku ženatém pokládáno za bydliště pravi-

delné, kdež se ženou seděl či bydlel; neženatého bydliště bylo tu, kde se nacházelo zboží neboli jmění jeho; slul holomek; kdo byl beze všeho jmění, nazýván byl tkáče, že svého nikde nemá domu ani zboží, jedno tká se, že není zasedlý. — Vdovce, vdovu, pannu právo bylo pohnati jako neženatého, s některými rozdíly. — Opata, kanovníky, kněží právo bylo pohnati jako vdovce, abatyš, jako opata. — Biskupa právo bylo pohnati kmetem zemským, nikoliv komorníkem neboli půhončím obyčejným; tolikéž i vyšší úředníky.

Cizinci. Za cizince v zemi pokládáni byli předně kupci z jiných národův a zemí, tak zvaní hosté, hospites mercatores; z listin i z kroník víme, že cizinci tito volně po zemi za svým kupectvím chodili, jsouce přitom rozličným poplatkům podrobeni, ale také výhodami některými opatřeni; zemi navštěvovali takovito hosté z Němec, z Rus, z Uher, z Byzancie, ze Vlach i ze země franské, kdežto Čechové zase chodili do Němec, do Rus, do Uher. Jiní cizinci byli zprvu Němci v podhradí Pražském ve střídě německé okolo kostela sv. Petra osedlí; postavení Němců těchto na počátku žádné bezpečnosti do sebe nemělo, nebť víme, že jich kníže Spytihněv II. r. 1055 vypověděl vesměs ze země: Quotquot inventi sunt de gente theutonica, sive dives sive pauper sive peregrinus, omnes simul in tribus diebus jussit eliminari de terra Bohemia (Cosm.). Zatím zmohl se živel německý hned za Vratislava II. zase, utvrdiv se na základě knížecího privilegia. Ve XIII. stol. byli Němci natolik zdomácnělí v zemi, že již přibráni jsou do sněmu zemského, což se stalo r. 1281, kdež se usoudilo, že Němci s Otou Brandeburským do země přišedší nemají v zemi déle trpěni, ale ve třech dnech z ní býti vyhoštěni (Cont.) — Podle Stat. Kunr. za právo bylo, s cizinci sedání soudní míti na kyje, nikoliv na meče (37. Duellum quod in vulgari dicitur kyj, non habeant nisi ad extraneos). Výraz „extranei" opakuje se i ve Právu Jihlavském, i rozumí se jím cizozemec.

Věci. Slovo věc (res) souvisí jak se zdá, s gotským vaihts (Grimm). Věci dělily se hlavně na movité a nemovité, t. j. hybné a nehybné (pokretne i nepokretne). Slova ta souvisejí s latinským movere = hýbati, i nedobře by bylo míchati je se slovy mohovitý a nemohovitý, kteráž pochodí od slovesa mohu. K nemovitým především náležely dědiny, k movitým obilí sklizené a dobytek (zboží a statek).

Podle povahy přírodní rozeznáváno role orné, pastviny

s lukami a lesy. Výživa obyvatelstva zakládala se na pozemcích těchto: Na rolích, dávajících obilí, na pastvinách, dávajících píci dobytku, k čemuž přistupují ještě i lesy, jenž poskytovaly stavivo a palivo. Podle poměru majetnického rozeznáváno statky zeměpanské neboli veřejné a soukromé; zeměpanské byly zejména hvozd pomezní, množství půdy rolní, vrchní právo nad lesy, vody, městiště hradův; z majetku tohoto dávali knížata výsluhy, za služby (pro servitio); některé pak části sloužily k dotací úřadů jak dvorských, tak župních a zemských, v kteréžto příčině sluly pole kladské (cf. sloveso slovinské klasti = pabulum praebere; klasti = kladu, kladeš). Soukromé byly dědiny, t. j. městiště osady a role starým rodům po dědech náležející, pak obce; dědinami povýtečně rozuměly se role, kdežto slovem obce vyrozuměváno společné pastviny. (Kobylí pole neznamená zvláštní druh rolí, nýbrž služebnost, že totiž kobyly v jisté lhůtě volně choditi mohly po polích).

Dědiny a obce. Pokud trvalo společenství rodu v té míře, že osada byla sídlem a bydlištěm jednoho rodu, slulo dědinou netoliko místo samo, na němž osada postavena, ale i role, ještě je vzdělával rod ze spolka a výnosu jejich společně užíval. V těch dobách sloužily k pastvě dobytka pastviny ještě jako doplňující část dědin. Role a pastviny byly ještě jedním celkem společným. Když pak rod proměnil se v soubor samostatných hospodářův, v spolek sousedův, tak že role nebyly již více společné: zůstaly pastviny nicméně společnými; i začaly slouti obce, občiny, neb sloužily všem v-obec, všem vůbec, t. j. dobytek všech pásl se na pastvinách těchto (compascuus ager). Obecné byly také dráhy neboli průhony jakožto přístupy k pastvinám těmto (exitus gregum qui vulgo dráhy nominantur 1280).

O lesích víme tolik, že většina jich byly jmění zeměpanské; dále že obyvatelům volno bylo užívati lesův těchto za jistou dávku, lovčím knížecím dávanou a šestné slovoucí, od šesti peněz, ve které záležela z každého vozu (quod dicitur šestné, pertinens ad beneficium forestarii, super currus ecclesiae 1220; exactio sex denariorum qui dantur magistro venatoriae dignitatis 1249); též víme, že bez dovolení nesměl nikdo káceti v nich drva (qui custodiunt silvam, tunc spoliet, quando invenit arborem secantem. JC. §. 28.).

Vody potočné či tekoucí rovněž byly statkem zeměpanským, neboť víme z příkladův, že jich knížata udělovali darem.

... Klášteru Sázavskému darována řeka Sázava od Milobusi až k Zákolnici, s poli, lukami a s lesem přiležícím; když pak povstali dědici, táhnouce se k těm polím a lukám, potvrdil kníže darování řeky a lesa, pole pak a luka odkoupil dědicům a daroval je znova (litem diremit et omnem utilitatem in aqua et silva a dictis terminis redonavit, agros vero et prata ex utraque parte adjacentia, pretio redemit). Klášteru Břevnovskému daroval kníže r. 993 villam Skochovic cum flumine Wltawa, Lubčicih cum flumine a loco qui Strabol usque ad Podhodce; pak Heridel cum flumine Ogre usque ad Albiam; 1159 aquam a superiori parte inferioris insulae (Pragae) usque ad pontem cum piscatione et omnibus aliis commodis, quae inibi possunt haberi; r. 1165 aqua Ogre tantae longitudinis spatio terminata, quanto est agro Prevlaka continuata, in perpetuum hereditario jure possidenda. Věcný užitek vod tekoucích bylo stavění mlýnův, lovení ryb, jílování drahých rud, plavení drev i plavba lodní.

Koncem X. stol. objevují se ochoze a újezdy jakožto forma nemovitého jmění. Jména sama pochodí od spůsobu, kterak ustanováno meze a hranice; dálo se to jednak o-cházením pěším (ochoz), jednak pojížděním na koních (ú-jezd); cf. lat. ambitus, circuitus. Avšak význam újezdův v tom hlavně vězí, že v újezd zahrnováno všecky druhy půdy k velikému hospodárstvu potřebné a náležité: Role, pastviny, louky, lesy, vody tekuté i stojaté.

Doklady: 993 villa Mračenice cum terra sufficienti intra silvam et extra per circuitum Orech cum prato; 1045 circuitum has villas cum hominibus et terris, silvis et pratis continentem; 1175 circuitum Oboram, Kretkov et Babinam cum pratis et aquis quae sunt infra eundem circuitum; alium circuitum nomine Lomnice et Luti, similiter cum suis pratis et aquis; 1176 circuitum, qui primo trium fluminum ripis, vid. Suchá, Trnová et Mise et ea quae infra haec flumina sunt, claudens se extendit ad villam Kurojed et de Kurojed ad viam quae est inter Kurojed et Čechovic, cum pratis et aquis et omnibus, quae sunt infra eundem circuitum; 1130 ambitum Senacin dictum, cum 3 aratris et omnibus appenditiis, sc. hospitibus, aedificiis, terris cultis et incultis, viis et inviis, pratis, pascuis, silvis aridis et virentibus, venationibus, molendinis, piscationibus et cum omni utilitate; r. 1178 újezd Svatavin; r. 1181 újezd veliký nad prameny Elstry, ambitum újezd boemice appellatum, theutonico nomine meringe (— mark, marca, maehringen, též gelachiet —), r. 1183 circuitus Jerusalem atd. Tyto újezdy staly se základem samostatné právomoci, základem pozdějších panství.

Zboží. Užitek jejž podávaly role neboli dědiny, záležel v obilí: obilí u Polanů a u Slováků podnes slove zboží jakž také

bezpečně u starých Čechů slulo; poněvadž pak v pozdějších dobách znamenalo zboží u Čechů tolik co jmění, vidno, že nejhlavnější jmění jejich záleželo ve výnosu rolí, v obilí. (Význam zboží v kupectvu přináleží dobám dosti pozdním; zboží kupecké za starověku slulo tovar).

Statek. Jako dědiny rolní poskytovaly obilí či zboží, tak byly pastviny neb obce základem hospodářství dobytčího, jenž poskytovaly pastvu a píci; může se tedy říci že užitek z pastvin byl dobytek. Prvotně slul dobytek také statek, jakož slove podnes Slovákům; v dobytku tedy záležela druhá část jmění, neboť v pozdnějších stoletích značí statek jmění. Samo slovo dobytek připomíná na moment jmění, odvozujeť se od do = bývati, tak jako nábytek od na-bývati; dobytek tedy, čehož si dobudu. (Prvotní výraz dobytku jest govedo, hovado).

Sám Všehrd dosti případně uhodnul význam slova toho, an dí o své době: Jménem nábytkóv jiného se nic nerozumie než všecka hovada, kteráž ve dvoře, v rybnících, řekách a haltéřiech sú; a mohú proto slúti nábytci, že od nich člověk statku nabývá, jako za starých bylo, kteráž sú od hovad (dobytka) bohatstvie docházeli a bohati skrze stáda byli (VII. 8).

Zboží (obilí) a statek (dobytek) co výnos rolí (dědin) a pastvin (obcí) jsou prvotní základy jmění a bohatství u Slovanů českých, jich zboží a statku. S tím shoduje se i blago Jihoslovanův, jenž rovněž znamená jak dobytek tak statek: V Hrcegovině slovou sitno blago (t. j. drobný dobytek) kozy a ovce; kruano blago hovada velká, pecudes, na pl. krávy, koně, mezci (bedje blago = mulus); vedle toho znají blago jmění: Tri tovara blaga t. j. tré nákladů peněz; nije blago ni srebro ni zlato, već je blago što je kome drago. — Připomenouti dlužno že jmění slove u Jihoslovanů také bitje (bytí), což jest kořenem našich slov: Nábytek, dobytek.

Nevolníci. Ke věcem počítáni jsou také nevolníci, otroci (mancipia), jmenovitě plenníci neboli zajatí, kteří jako tovar na trzích prodáváni jsou ještě ve XII. století. Odcizování nevolníků buď násilím neb odlouzením pokládáno za čin trestný, za zlodějství (JC. §. 19. si alicui subtrahuntur jumenta aut famuli); také nebylo dopuštěno aby zběhův t. j. nevolníků uteklých kdo jiný přijímal.

Nábytek. Slova „nábytek“ ve XIII. a ve XIV. věku užívalo se o věcech movitých na dědině jsoucích, jakožto oppositum dědiny; latině překládá se nábytek „res mobiles“: Páni mají nábytky jich k té potřebě a k nákladém bráti tak dlúho, dokud by toho výpovědníka jim nevydali (res mobiles pro expensis recipiendo);

pakliby toho hradu dobyli, králi mají jich dědiny postúpeny býti (hereditasque ad regem pertinere debebunt. RPZ 43). Cf. JC. §. 26.

Svrchky. Jménem svrchku dle Všehrda rozumí se všecka což jest v domě, ve dvoře nebo na poli, s příčiná ruky a práce lidské připraveno, kromě dna a gruntov, jako obilí, seno, šaty, pivo, víno, nádoby, lóže, dřievie sekané, a krátce což móž se dna nebo s gruntu bez skázy stavenie sňato býti, a proto svrchek slove, že na dně jest a s vrchku. Sú také, kteří klenoty, listy a peniezе hotové, nádoby všecky mezi svrchky pokládají. — Dle toho výměru shodují se svrchky s lat. supellex (super-legere, co se s vrchku sebrati dá). Vdova chtěla-li se poznovu vdáti, směla opouštějíc vdovské sídlo své vzíti sebou své klénoty (stříbro a zlato) jakož i svrchky, domovitě (cum auro et argento suo et alia domestica supellectili vadat ad maritum 1189). Supellex připomíná se při zdrancování Židův Pražských r. 1098: Everterunt domus, acceperunt thesauros et quicquid supellectilis optimum invenerunt (Cosm.). Co u Němcú slovo hergewäte, toho jediný příklad nalézáme v Kosmově kronice, kdež se vypravuje, že kníže Břetislav II. umírajíc synovi svému odkázal luk svůj a sudlici (date filio meo lituum meum et jaculum).

Vůle. V právnických listinách nalezá se zhusta řeč o vůli (na př. koupil se vší volí); již KRožm. zmiňuje se o vůli, kteréžto slovo v XVI. stol. přeměněno ve „zvůli." Všehrd vyměřuje to což vóle jest takto: Míní se tím svoboda a zvolnost po obecniem najprvé a potom i po zvláštniem ciziem, aby ji každý po obecniem i po cizíem mohl k svému mieti, tak jako jest ten měl, ktoš zapisuje neb prodává. KRožm. píše: 297. Obce ne právo měřiti podlé dědiny v kúpi, ač viece súsědův jmá, proto že súsěd jmá též právo, a móže obrániti rozoránie. 298. Když prodá dědinu, obce nejmá právo měřiti, proto že to vóle, a kúpil se ví volí. Jinak bylo, pakli jednoho samého jest obec a nikdo tu dědiny nemá; ten může z ní učiniti což chce, že mu není kdo by bránil.

„S tím se shoduje další zpráva Všehrdova o zvůli: A to „zvóle" jest najprvé v obciech, v řekách a v próhonich, v mostiech, v studnicích, v močidlech, silnicích, v cestách, stezkách, kteréž musie jíti přes cizí; některé z nich ač žádného samého jednoho zvláštně nejsú, však společné vóbec všech jsú. (VII. 7). — V pozdějších stoletích raděno vůli či zvůli mezi služebnosti nebo mezi nadpravi jednoho proti druhým, tak že i myslivost jménem zvůle rozumíno, na př. v XVI. stol.: Zvůle v těch lesích

s tenety zaječími i tolikéž zvěř velikou honění, též i ptactvo pernaté všelijaké, kteréžto zvůle pokládám sobě za dvě stě kop míšenských (1597).

Kobylé pole. Za právo bylo, že sveřepice od Sv. Havla mohly choditi kdež chtěly po oseních, jakž nejdále neb nejbliže, bez dozora pastevcova, až do sv. Jiří; avšak výminka přitom byla, že sveřepice musela mít na sobě znamení kobylého pole a že nesměla být podkována. V době pak od sv. Jiří až do sv. Havla nemohly sveřepice choditi volně, než musely mít pastevce kobylníka. Avšak i tehdá když chodila sveřepice se znamením kobylého pole, mohlo ze škody která vzešla od ní, poháněno býti. (KRožm. 271—274). Právo kobylého pole minulo, jestliže se promlčelo; avšak vložil-li majetník do desk, že zboží koupil s kobylím polem, právo měl, ač pro chudobu nemohl kobyl po kobylím poli pustiti. Také kdyžby kobyly chodily dědinná leta, ač dříve kobylí pole nebylo, již je prodržel majetník; „tehdá proto kobylé pole bude jmieti, že je okolní súsěd nebránil za časa a za let.“ (KRožm. 292—296).

Příslušenství. Příslušenství, latině appendicia, bylo vše což k dědině jelikož věcí hlavní náleželo a čím dědina buď hned původně byla opatřena neb co k ní později právem přibylo. Ve XII. stol. začalo se zevrubně vypočítávati což k dědině přisluší, jako: Ambitum Senacin, cum tribus aratris et omnibus appenditiis, sc. hospitibus, aedificiis, terris cultis et incultis, viis et inviis, pratis, pascuis, silvis aridis et virentibus, venationibus, molendinis, piscationibus, et cum omni utilitate 1130. V příslušenství obsažena tedy i práva na dědinách založená, jako myslivost, právo vodní a. j. Jinak vysloveno jest příslušenství v list. Litoměřické: Damus eis 14 villas, censualibus hospitibus ordinatas et ornatas, servientibus et araturis et bubulcis, cum omnibus necessariis, silvis vid. et pratis. Puellas operatrices 30, jumenta (equas) 100 cum pascuis, totidem oves, vaccas 30, sues 70. a pod. — Z příslušenství vůbec vytvořilo se v užším smyslu příslušenství hospodárské, tak zvaný fundus instructus.

Léta dědinná. Výrazem tímto (poprvé v KRožm. 296 uvedeným) rozumí se původně doba, ve které se dokonával oběh hospodárství rolního na tří obory neb na tří zvůry (ozim, jař, úhor). Doba tato zavírala se ve třech létech, a tato tří leta slovou léta dědinná (později léta zemská = tří léta a osmnácte neděli. Všeh. V. 14.). Na nich zakládalo se vydržení práva; kdo totiž dědinu držel po tato tří léta a ji vzdělával a užíval, aniž vlastní pán její

proti tomu co namítal neb toho zbraňoval, stal se sám vlastníkem jejím vydržením let dědinných (že je léta vydržal tří nebo dědinná. KRožm. 296.). Proti vydržení stálo promlčení. Práva nabývalo se tedy také vydržením let; u Římanů základem takového vydržení let byly dva roky (biennium), což nepochybně spočívalo na tamním spůsobu hospodárstva (usucapio est ademptio dominii per continuationem justae possessionis biennii aut alicujus temporis. Usus auctoritatis fundi biennium est. Boëth.) Jiné lhůty promlčecí na 30, na 40, na 100 let vyměřené (praescriptio) umělého jsou původu; prvotně zakládalo se vydržení, tedy i promlčení, na době přirozeným během dané.

Zajímavé ustanovení podává KRožm. v příčině kobylého pole: 294. Pakliby dřieve nebylo kobylé pole a kobyly chodily dědinná léta a ty kúpil s kobylím polem: již je podržal kobylé pole. 295. Ktož kúpi kobylé pole a ve dsky vloží to, tehda dobuď hrazského komorníka, ati vysvědčí před úřadem, že tě ot úřada pojem, i zapoviedal na třech trziech okolniéch toho zbožie, že to kúpil s kobylím polem; jmá-li kto co proti tomu mluviti, tehdy toho do let brani; on pro chudobu nemóž kobyl po kobylém poli pustiti, a proto trhy zapoviedá, a k tomu ve dsky vloží. 296. Tehda proto kobylé pole bude jmieti, že je okolní súsed nebránil za časa a za opravec kobylého pole, i za let, a v tom sě dokládá desk zemských, že je léta vydržal tří nebo dědinná.

Míry. Nejstarší měrou v Čechách bylo poplužĺ, jakobys řekl pozemek pod jeden pluh stačící, latině aratrum, aratura. Příklady: Terram unius aratri 1086, terram dedit ad 4 aratra et aliam ad 2 aratra; dedit terram ad 3 ar. et aliam ad 2 ar., terram ad aratrum sufficiens 1205, terra ad 2 aratra, de terra ad 3 aratra 1088; terram ad dimidium aratrum 1115; terra sufficiens uno aratro 1130. Desátek biskupský vybírán z poplužĺ (qui de suo pheodo vel alodio araturam haberet 1023), tolikéž i daň obecná (collegit collectam per universum regnum suum de singulis araturis accipiens 1250). Cf. pozdější výraz: dvůr poplužný. Dle Helmolda aratrum slavicum byl pozemek, jenž se dvěma voly neb koňmi vzdělával; zdali se však české poplužĺ shodovalo s polabsko-slovanským, není posud vyskoumáno.

Jiná míra vedle poplužĺ, byly tak řečené mansiones, manses (manere, usedlosti, cf. sessio = sedere), rozdílné od pozdějších mansů (mansus). V listinách je řeč o nich: VII manses de terra cum ministerialibus II, de terra VII manses cum vinitoribus IV, 1088; in Dnisich 2 aratra et III mansiones, apud Rozvad una

mansio, Gnevnici in qua dedi terram ad 10 aratra, in Clenouicih 3 mansiones, in H. 4 mansiones, in G. 7 mansiones; villam B. totam praeter duas mansiones 1115. Kde se mluví o celé vesnici (villa plena, tota), netřeba mysliti, žeby villa byla měrou; dánať ves buď celá nebo polovice nebo ještě menší částka z ní.

O poměru dvou těchto měr nesnadno jest určité mínění vysloviti: Se zemí dáváni spolu lidé závadní, ale hned dáno popluží s jedním člověkem, hned se dvěma, jindy popluží s lidmi se třemi; a takž i při mansionech: VIII manses cum IV heredibus, terra ad IV manses cum 4 scutellariis, IX manses cum 8 piscatoribus. Že byly rozdílné, vidno z listiny Kladrubské 1115, kdež se dí: Dnisicih duo aratra et tres mansiones.

Na počátku XIII. stol. objevuje se třetí míra, jutro, juger: Praedium vix 200 jugerum 1202, hereditates paucae in parvo 100 jugera excentes 1235, hereditates in parvo 90 jugare excedentes 1237; quasdam particulas in Ostrov 200 jugera, in Tisová ad duas araturas, in villa Tuřan ad duas araturas 1239. Jutro (jitro) vyměřuje se v MV: Jutro = juger est, quantum par boum potest in die arare. Jitro shodovalo se za Přemysla II. s honem, hon pak držel 210 loket.

Ve XIII. stol. rozmohlo se měření polností na tak zvané mansus neboli lány (lanei, leen). Mansus a lán jedno jsou: Dí se v listině Borše z Riesenburka r. 1264, že Velehradským ztvrzuje duodecim mansos, qui leen vulgariter nuncupantur, darované od Bohuslava otce jeho ve vsi Veliké (Boč. III. 361).

Výměr mansů neb lánů německými osadníky zavedený sám v Němcích byl rozdílný; výsada Hlučická ustanovuje že mansus má v sobě míti 36 jiter (quilibet mansus debet habere triginta et sex jugera 1270); r. 1276 připomíná se lán míry Chrudimské (tres laneos de mensura Chrud.), což snad byla míra původně Jihlavská, neb město Chrudim mělo původně právo Jihlavské.

Lan jakž podobno, shodoval se s hóbou německou, která v sobě držela ve Švabích 40, v Buchonsku a v Porejní 30 jiter (jugera, Grimm). Za Přemysla II. pokládán jest lán český v 60 honech neboli jitrách = 12.600 loktích se 64 strychy pšenice výsevu.

Mezníky. Ohraničování pozemností dálo se znaky viditelnými, u přítomnosti sousedstva, s určitými slavnostmi, jenž na ujednání mezí se vztahovaly. Znaky byly vesměs předměty do oka padající, buďto přirozené, do kterých se jen jistá znamení vtiskovala, nebo umělé, které na rozhraní se postavovaly. — Nejdáv-

něji sluly znaky úročiště, kteréžto slovo souvisejíc s polským urocznysty (slavný), odvozuje se od u-ročiti, u-rokovati t. j. umluviti. R. 1215 bonorum limites antiqui sive uročiště; metae quae vulgo hranicie vel kopky sive uročiščie dicuntur. — Jiní mezníkové sluli hranice t. j. srub hranatý, zemí neb prstí vypěchovaný, acervus trabibus circumdatus 1215. — Meze t. j. vidlice na rozhraní do země zasaděné, signa quae meze dicuntur 1249, porca quae est inter duos sulcos terrae eminens (MV.). Prodlením let přešlo slovo hranice a meze na čára hraničnou neboli mezní a znak hmotný pro rozdíl obdržel název hraničník a mezník. — Kopky, kopce, kopečky, a sice buď z nanešeného kamení, anebo z nakupené země, cumuli, acervi, camuli lapidei — (kamenny kopky dva 1241). — Kopy t. j. dolíky vyhrabané, do nichž buďto jinou prst anebo jistá znamení (certa signa) vkládána jsou, sepulcra, tumuli, na př. sepulcrum Orošev kop 1241. — Rovy t. j. příkopy. MV. — Strouhy, dielná strúha r. 1280. — Kameny, tak řečené sádky 1215. — Do předmětů přirozených, byly-li ustanoveny za mezníky, jako stromy, skalky, vrývali neb vtesávali jistá znamení, měty, vruby, líhy (cf. ljaha, něm. laha, arborum incisio), ve spůsobu křížů, střel, kol a j.

Ustanovování nebo obnovování mezníků dálo se skrze osoby úřední neb skrze jiné k tomu schválně povolané; ti poněvadž hranice obcházeli, sluli perambulatores et assignatores simul et metarum distinctores; bývaly přitom netoliko strany, kterým se o meze jednalo, ale i všecko okolní sousedstvo, na svědectví učiněného pořádku. Byl-li pozemek neveliký, tedy se po mezích toliko pěšky šlo; byl-li ale veliký a rozsahlý, tedy se na koních jelo.

Příklady: 1165 in silva ambitum qui újezd, sicut more silvarum consignatum est, quod vulgo gelachiet nuncupatur; 1178 flumen Zazava praesentibus vicinis de circuitu emendavi et stabilivi coram nobilibus, qui praesentes ibi erant; 1183 quarum villarum culta et inculta ipsemet praesens circuire praecepi Grabysam, summum curiae meae venatorem. quam circuitionem Iherusalem vocari praecepi; 1203 ad considerandam et circumiendam silvam et metas ibi ponendas misimus e latere nostro dom. B. camerarium, Z. castellanum, V. judicem, S. magistrum venatorum, O. et fratrem ipsius B. summum venatorem, item venatores, qui intrantes silvam posuerunt primam metam ecc. 1207 Nedamír primo obequitavit et in silvis et agris terminos posuit; D. dapifer torrentem et rivos obequitavit, V. juniore et totius vicinatus nobilibus praesentibus et pariter obequitantibus; denuo obequitatum est Slavkoni; obequitavit B. judex curiae,

et cum eo Jan, Jurík ecc. et cum eis omnis vicinatus; r. 1210: Silva quae vocatur Obecná ochoze, secundum quod metae sunt signatae quae vocantur graniz, quoad usum et jus communis consuetudinis terrae, cum omnibus appenditiis quae infra silvam illam continentur, vicinis non contradicentibus; r. 1215 ad petitionem abbatis misimus e laetere nostro nostros beneficiarios Olomucenses, vid. B. camerarium, Z. castellanum, V. judicem cum camerariis, qui póhončí dicuntur, qui abbatem de bonis fecerunt possessorem, et etiam bona per certas metas secundum terrae consuetudinem circuirent; r. 1218 S. subcamerarius et P. villicus noster praecepto nostro villam cum appendiciis suis obequitaverunt et signa in terminis posuerunt, et cum eis equitaverunt M. canonicus cum suis, R. et plures alii; r. 1219 Z. subcamerarius noster et P. dispensator noster praecepto nostro villam cum pratis, rivis et silvis obequitaverunt, signa in medio rivuli Belina usque in Borovan in longitudine et lato, nullo contradicente, ponentes, in aliis partibus ad memoriam cumulos erexerunt.

Postoupení dědin v držení neboli uvedení nového vlastníka dálo se slavnou pojíždkou po mezích, při čemž ukazováno mezníky a hranice u přítomnosti sousedstva (vicinatus). Dokud prodávající neb postupující neukázal meze, nebylo lze vkročiti v držení; příklad máme z r. 1240: Kralová Konstantia koupivši od pana Diviše z Divišova dědinu Komín, žádala po jeho smrti syna jeho Zdeslava, aby ji uvedl v držení, ale on nechtěl toho učiniti žádaje vyšší cenu kupní: Zdeslaus noluit circuire villam Komin cum suis attinentiis, sicut tenebatur de justitia circuire; i nařídila Konstantie, aby se jemu Zdeslavovi přidalo na 230 hřiven již složených ještě hřiven padesáte (ut post ostensionem metarum et circuitum Zdeslao solvat abbatissa 50 marcas. Erb. 1011).

§. 39. Dědictví a jmění.

Slovo dědic znamenalo vlastníka, dědictví vlastnictví, dědické právo vlastnické právo, to vše hledíc k dědině neboližto pozemku či statku nemovitému, neboť předmětem práva dědického původně byla dědina. Na dědině seděl rod, dědina přecházela bez odkazování, bez pořizování, bez poručenstva během přirozeným s pokolení na pokolení; pokolení jedno po druhém užívalo dědiny, rod se měnil, dědina trvala.

listinách latinských slovou dědici heredes, vlastnictví po-

semkův hereditas, právo k nim vlastnické jus hereditarium, dědina hereditas (cf. heredium).

Příklady: Supervenientibus heredibus agros et prata suo juri usurpative vendicare volentibus, za Břetislava I. — Praedia a nobilibus heredibus concambiata, za Vratislava II. — Praedia jure hereditario concambiata 1088, duce circuitum mihi episcopo et ecclesiae meae in hereditatem conferente 1177, circuitum libere et hereditario jure possidendum dedit 1176, do hospitali (Johanitům) XII marcas singulis annis solvendas jure hereditario in concambio pro hereditate 1188, dedit hospitali (týmž) omnes suas possessiones jure hereditario in perpetuum possidendas 1189, liceat fratribus (týmž) in quascunque hereditates suas locare quos voluerint 1204, Pribislaus miles tres hereditates suas contulit, Radlicz ecc. 1228. A JComr. §. 1.: Omnes hereditates quas viri nobiles tam majores quam minores huc usque possederunt ecc. MVerb.: Dědina = alodium, proprietas, territorium.

Dědici lišili se od těch kterým se dědictva dostávalo právem nápadným či pořádem posloupným; dědici byli vlastníci, bez ohledu na to, kterým spůsobem se dědictva jim dostalo. Proto když se rozmohlo pořizování o statcích prostředkem testamentů či poručenstva, nazýváno nápadníky v dědictví buď nápadníky neb slovem německým erbi. Ještě KTov. píše ve hlavě o dědicích: „Dědici sú dvojí: Neb erbi (nápadníci), kteří po otci zuostávají neb bratřiech neb strýciech nedielných, neb dědici statku toho, kterýž kúpie neb právem dobudú a vysoudí.“ A Všehrd rozlišuje dědictví na několikero rozdílů, mluvě v VIII. 23. o dědictví dědičném, (dědictví vůbec, po starodávnu tak řečeném), o dědictví věnném, o dědictví zástavném, o dědictví zapisném, konečně o dědictví dědickém t. j. nápadním, z čehož vidno, že dědictvu napadnímu pro rozdil říkáno dědictví dědické (jakobys řekl: dědictví erbovní). Za našich časův rozumí se dědicem toliko nápadník, nikoli vlastník.

Jmění. Výnos z dědin a příslušných k tomu pastvin bylo obilí a dobytek, po staročesku zboží a statek. Jak obilí tak dobytek byly věci movité, obilí jmenovitě, jakmile bylo sklízeno. Tyto věci stanovily jmění rodu, imanie, imuščestvo; slovo jmění odvozuje se zajisté od slovesa imieti, jmieti, míti, maju; s tím souvisí sloveso jmouti t. j., kteréhož se užívá o vzetí rukou; vzíti rukou lze pak toliko věc movitou. Co jmu neb pojmu, jest moje, to maju, to mám (porovnej lat. habeo, něm. haben a české chápu; též držeti, držení, dzierzawa, država). Jměním jest co míti mohu, věci movité, za starodávna zboží (obilí) a statek (dobytek). Slovem jmění vykládají se ve staroslovančině výrazy opes, facultates;

v JCour. (v textu nejstaršim) nazývá se jmění: bona, naproti dědictvu: hereditas.

Dědictví bylo tedy vlastnictví věcí nemovitých, jmění pak vlastnictví věcí movitých (por. německé hab und gut). Teprvé v pozdějších stoletích přijalo slovo zboží poněti vlastnictví nemovitého, tolikéž i slovo statek, jenž nyní povýtečně znamená usedlost sedlskou.

Vlastnictví zavírá v sobě právo, vlásti dědictvím neb zbožím, i souhlasné jest v tom ohledu s panstvím, jenž jest právo, panovati nad dědictvím neb zbožím; vlásti i panovati jest provozovati moc plnou, držeti, užívati, rozděliti, dáti. Sloveso vlásti, vládsti ukazuje na vládyku, tak jako panovati na pána (lecha), jenž oba byli zemané původně. Cf. starosl. vladati = imperare, dominari, vladar = dominus, vladatel = dominator, vlad = potestas, vladěti a vlásti = imperare (Mikl. Lexik.); vláda = imperium.

Vláda zavírá v sobě moc právní; slovo moc pochodí od slovesa moci, mohu; odtud příd. mohovitý, možný, kdo má značné jmění, tak jako bohatý, kdo má mnoho z-boží (mogątel = dynasta, mogąt = dominus. Mikl.)

§. 40. Posloupnost.

Přechod statku po vlastníkově smrti na osoby jiné děje se buď podle vůle vlastníkovy napřed vyrčené (posloupnost testamentární) anebo po zákonu (posloupnost zákonní).

Posloupnost zákonní zachovala ráz starého řádu dědického, dokud rody byly ještě v nedílnosti a pohromadě. Přední pravidlo bylo, že pozůstalost představovala celek, ku kterému všickni k dědictví povolaní měli svá práva. Dědici dle své vlastní vůle mohli pozůstalost společně držet nerozdílnou, kteryžto poměr slul nedílnost, že zůstali a žili v nedílnosti, neb spolek (KRožm. 53), anebo se mohli rozděliti o pozůstalost, což se dálo rozdílem, který šel na díly rovné.

Dcery dokud za muž nebyly vdány, zůstávaly v opatře bratří; vdaly-li se, tedy jim bratří povinni byli vydati věno, tak jako by byl učinil otec, kdyby živ byl. Máti vdova měla na vůli, zůstati pohromadě s dětmi a chlebiti s nimi, anebo zpořiditi sobě živobytí na svém věně podle vlastní libosti.

Zůstali-li synové, přešlo dědictví na syny s vyloučením dcer,

ty však dosahovaly věna svého. JC. §. 18. představuje dědičné právo synův a contrario: Si quis non habuerit filium et filias habuerit, ad illas deveniat hereditas. S tím shoduje se zpráva KTov. ve hlavě O dědicích: Když pacholíkové jeden neb jich viece s děvečkami zuostanú, ti sestrám svým věno obyčejné toliko z toho statku dadie, jakoby otec dal, a co se jim zdá.

Zák. Černohorský 1855 §. 50: Po smrti otčinoj ako on nije za života razpoložio, dieli se imuće po jednakom dielovima na sinove.

Jestliže nezůstali synové ani jeden ani jich více a dcery zůstaly, přešlo dědictví plným právem na dcery: JC. §. 18. Si quis non habuerit filios vel filium et filias habuerit, ad illas deveniat hereditas, a to sice díly rovnými, aequaliter. Zpráva tato utvrzuje se nálezem pochodícím asi z r. 1322: Jure, quod barones terrae invenerunt et de regis pleno statuerunt consensu, quod quaelibet filia moriente patre et non relinquente post se filios, gaudere debet de successione omnium bonorum et hereditatum patris, quo filius (Primo Zdislai B. 47). S tím souhlasí KTov., ana dí ve hlavě O dědicích: Pakliby pacholíkuov nebylo aneb zemřeli a toliko zuostaly děvečky, ty též jako pacholíkové jedna neb viece co jich jest, k tomu statku dědičnému neb na listech neb na movitých věcech právo mají děvečky. Tolikéž píše Všehrd (IV. 6): Ještě pod jmenem dědicóv i děvečky se zavierají, neb v právě českém někdy dcera také dědí; ale tehdáž dcera dědí, když ji otec nebo samu toliko po sobě pozóstaví, nebo maje i syny, že synové jeho zemrú a sestry neodbudú, anebo že je ot sebe otec oddělí a dcera sama bez bratří při otci zuostanúcie dědí; a ta má tiem všiem právem ve všecko zbožie otce svého vkročiti po smrti otce svého nebo po smrti bratří svých a jeho užívati, též jako syn, i v jiná práva všecka pohlaví mužskému příslušná.

Parallely jiných práv slovanských: Aže v boljarech ili v boljarstěj družině ne budeť synov, a dščeri vozmut (Pr. Ruska). Akoli vlastelin nejma sina a ima dščer, da ima dšči uzeti ili prodati ili otdati svobodně (ZCSlef.). Není-li žádného mužského více v rodu, přejde právo vlastpické na ženy k rodu náležející (Stat. Voj. Hran. §. 22). Po smrti otčinoj ako on nije za života razpoložio, dieli se imuće po jednakom dielovima na sinove. A gdi mužke diece nema, na žensku diecu kako otčinstvo tako i dědinstvo (kromě zbraní, jenž připadnou nejbližšímu mužskému příbuznému. ZČern. §. 53).

Není-li synův ani dcer, přejde dědictví na nejbližší příbuzenstvo. JC. §. 18: Et si non fuerint filiae, hereditas deveniat ad

proximos heredes. S tím srovnává se KTov. O bratřích dielných: Přihodilo-liby se, žeby bratr dielný neopatře statku svého a bez erbuov zšel a umřel: také zbožie a statek movitý i nemovitý spadne na bratra dielného i na strýce, totiž bratrova syna, a též z synuov bratrských na syny ač které mají, s jedněch na druhé spadne.

S tím porovnati sluší právo srbské: Koi vlastelin neimat děcu ili imat i umret, i po négove smrti baščina pusta ostanet, ašče se obrěščet ot niegova roda do tretiega bratručeda (z bratra syna): t' da imat jégovu baščinu (ZCStef.) Ako-li ostane pustoš, následuje najbliža blizika (ZČern. 1855 §. 57).

Nebylo-li vůbec žádných osob k posloupnému dědictvu povolaných, dostalo se dědictví komoře knížecí jakožto prává odúmrť. Aby statky neodumíraly a tak nespadaly na komoru, zaveden závod spolkův.

Posloupnost testamentarní, poručenská, místo mívala a vyvinula se dle práv cizích. Testament slove poslední vůle, poručenství.

§. 41. Smlouvy.

a) Spolek.

Jestliže slovem nedílnost anebo i spolek rozuměla se jednota všech dědiců co se týče dědictví jejich, byla to jednota více přirozená nežli smluvená; avšak bylo i jednot, kteréž za předmět měly statky a zavírány jsou smluvou mezi těmi kteří se sjednotili. Takováto jednota povýtečně slula spolek anebo i hromada, účastníci společníci, hromadníci.

Dokud za obyčej byly nedílnosti rodové, přirozené, nebývalo takovýchžto jednot smluvou zřizovaných; zřizování jednot těchto započalo hlavně za krále Jana, poněvadž za tohoto krále začala se valem rozmáhati zásada odúmrtí, tak že množství dědictví právem odúmrtným připadalo ke komoře královské. Rody vidouce že se to děje na ujmu jejich, začaly se spojovati ve spolky, aby odúmrtem nadešli. Maj. Car. CVII. nazývá spolek takový unio bonorum, i bylo volno, zachovajíc přitom řád předepsaný, sstupovati se na spolek se zbožím; odtud název sstupky a spolky.

b) Věno a obvěnění.

Slovo věno odvozuje se od víti, v čemž souhlasí se slovem vázané, jenž pochodí od slovesa vázati. Nejstarší forma daru bylo vázání, vití t. j. obvití darované věci buď okolo hlavy neb okolo hrdla, okolo ruky, okolo těla, odkudž věnec, vínek t. j. prvotně věc okolo hlavy otočená. Podnes u Slovanů na jihu za obyčej jest, že panny nosí buď na hlavě neb na hrdle věnec z peněz zlatých neb stříbrných. Podle toho jest věno dar vůbec, jmenovitě pak dar dceři nevěstě daný (dos = dare).

Za věno byly zprvu věci toliko movité; dcery z rodu za ženichem odcházející nedostaly dílu z dědictva; všakť beztoho vcházely do rodu jiného, kterýž měl dědictví svoje; živý příklad tohoto nejstaršího spůsobu věna poskytuje Zák. Černoh. jenž dí v §. 51: Děvojka kad se uda, nema ničesova diela, osim prćije (věna), i što joj roditelji pri udadbi od svoje dobre volje dadu.

V Čechách u velkých rodů byl jak příklady učí, hned ve XIII. věku obyčej, že dcerám za věno dáváno i dědiny. R. 1202: Radoslaus miles dederat villam suam filiae suae; r. 1222: Unko nobilis genero suo, cum filia sua eidem matrimonialiter copulata, villam vice dotis contulit.

Věno nevěstino, jestliže záleželo v dědinách, odevzdáno bývalo choti jejímu, jakž vidíme z příkladů právě uvedených. Vladyka Radoslav dal dceři své ještě nezletilé vesnici Úštěnovice; dcera po smrti otcově byla pod poručenstvím vládyky Smil; Smil dědinu prodal Velehradským; když pak dcera se vdala za Jindřicha cúdaře druhdy Znojemského, vydal Smil peníze za dědinu stržené (28 hř.) Jindřichovi v ruce (tradidit eam marito cum eadem pecunia 1202. Erb. 466). Není pochybnosti, že manželka podržela své právo vlastnické a že stala-li se vdovou, přejala věno své i ve správu svou vlastní.

Jestliže věno záleželo ve věcech movitých, měla vdova právo k nim vlastnické, i mohla po vůli s věnem naložiti. Takž to bylo i s věcmi, kteréžby darem obdržela od muže. Chtěla-li se vdáti a tím stav svůj vdovský proměniti, vzala věci tyto ssebou bez odporu: Uxor si supervixerit et alium maritum ducere voluerit, cum auro et argento suo et alia domestica supellectili vadat ad maritum 1189. (Dle výkladu pána z Dubé 72 rozumělo se těmi svrchky její rúcho chodicie i ložnie, na kterémž s svým mužem léhala a sedala, a

klenoty, kteréž přinesla aneb muž jí dal, obilí kteréž ssuté k svému pokrmu chovala.)

Obvěnění. Tak pro rozdíl od věna vlastně tak řečeného slove věno, které ženě své muž dává (contrados). Obvěnění dáváno buď ve věcech movitých nebo na dědinách.

Zvláštní druh obvěnění bylo věno doživotné (dotalitium); muž poručil ženě dědictví, kteréhožby užívala, dokud by stavu svého vdovského neproměnila anebo dokudby nezemřela (do života). Příkladů takového věna hojně se nachází. R. 1102 odkázal Nemoj Vršovic některé statky kostelu Vyšehradskému: Omnem suberam meam post mortem meam, sc. V. villas, totam familiam et quidquid habeo, dimitto uxori meae, quamdiu permanserit in viduitate; si vero nupserit vel moreretur, postea sint omnia mea fratribus W. pro anima mea. R. 1189 Grosnata dedit hospitali omnes suas possessiones post decessum suum suaeque uxoris; si uxor ei supervixerit et alium maritum ducere voluerit, cum auro et argento suo et alia domestica supellectili vadat ad maritum et possessiones ecclesiae relinquantur. R. 1210, r. 1227, r. 1230.

c) Dání a nadání.

Dání či darování (donaci) a nadání (fundací) velikého mělo rozšíření, ještě knížata i jiní velcí majetníci kostelům a klášterům dávali usedlosti bez náhrady, leda za povinností duchovní, jako za duši, za modlitby, za pohřeb v kostele a p. Z donací těchto vzešlo jmění duchovenské, jehožto velikost ve XIV. století vrcholku svého došla.

Přední místo mezi štědrými dobrodinci kostelův a klášterův mají knížata zeměští a členové knížecí rodiny; knížata dávali buďto se jmění zeměpanského, při čemž zapotřebí bylo přivolení kmetův, anebo ze jmění svého soukromého, jako jiní majetníci. Po knížatech jdou pánové a vládyky, jichžto dary vysvědčují se v listinách bez počtu, ve století XI., XII. a XIII. Ano i dědic sedlák objevuje se co dárce pozemků!

Obecné pravidlo při statcích duchovenských bylo, že nesměly se díti proměny v nich prodajem, postupem, výměnou neb kterýmkoliv jiným spůsobem, ledby přistoupilo k tomu svolení knížete zemského; byly jmění vázané.

Název donací v českém jazyku bylo dání, jakž to vidno z pozdějšího obyčeje, hlavně ale ze slov českých v listině Lito-

měřické z r. 1057.: Pavel dal jest Plošťkovicih zemju, Vlah dal jest Doleas Bogu i sv. Ščepanu.

Dání takové bývalo mnohdy vázáno na jisté výminky, buďto že darování vešlo v platnost teprvé po smrti darujícího, anebo po smrti manžela, anebo kdyžby žádného potomstva po darujícím nezůstalo.

Příklady. Nemoj r. 1102: Omnem suberam meam post mortem meam, sc. V villas, totam familiam et quidquid habeo, dimitto uxori meae quamdiu permanserit in viduitate; si vero nupserit vel moreretur, postea sint omnia mea fratribus Wyssegradensibus pro anima mea. R. 1115: Čada dedit hereditatem suam post mortem suam in Nechanic. 1145 Miroslaus cum unicum haberet filium, constituit ut si hic filius sine filio herede moreretur aut etiam in posterum deficiente in linea filiorum herede: sine cognatorum vel consanguineorum contradictione tota ejus hereditas ad usum ecclesiae in Sedlec revertatur. Hoc etiam Držislav, Miroslai sororis filius, nullum habens filium, de sua hereditate constituit. 1189 Si uxor supervixerit si (Hroznatae), et alium maritum ducere voluerit, cum auro et argento suo et alia domestica supellectili vadat ad maritum, et possessiones omnes ecclesiae relinquantur; si autem vidua permanserit, omnia usque ad finem vitae suae pacifice teneat, et tunc erunt ecclesiae. 1115 Dobrez dedit villam ea conditione, ut si filius ejus voluerit abbati servire, serviat pro terra, et si noluerit, solvat hospitalitatem.

Dání a nadání bývalo veřejně trhem prohlašováno či provoláváno; tak se stalo r. 1187, anat dána rozličná práva kostelu Vyšehradskému (haec statuta praesentibus et futuris nota esse cupientes, in foro per fidelem Divis subcamerarium publico preconio proclamari jussimus. Erb. 392); také i r. 1211 (haec statuta — in foro per fideles nostros S. magnum, C. camerarium, B. judicem curiae nostrae et B. subcamerarium publico preconio proclamari jussimus. Ib. 525).

d) Výsluhy.

Výsluhy. Knížata za služby sobě neb zemi prokázané dávali osobám zásluhy takové majícím sprvu výnosné úřady dvorské neb župní, brzo však statky nemovité z velikého jmění zeměpanského. Darování takové dálo se pravidelně bez výminek, za služby již prokázané, nikoli za služby teprvé budoucí; udělováno obdarovanému úplné dědické majetnictví statku takového. Nemůže se říci, žeby obdarovaný výsluhu byl dostal toliko na čas anebo s vý-

minkami, naopak dle svědectví před rukama jsoucích učiněn jest dědickým pánem statku. Jestliže se nalezá, že dávána-li výsluha dále, potřebí k tomu bylo přivolení knížete, tedy věc byla ne ta žeby kníže měl nějaké vrchní právo, než že ten komu dáváno, nesměl daru přijmouti bez přisvědčení knížete, což vůbec bylo pravidlem při statcích duchovenstvu dávaných. Od léna neb manství tím se výsluha dělí, že výslužník obdarován jsa za služby již prokázané nečinil slibu o službách budoucích.

Příklady: R. 1196 praví kníže-biskup Jindřich, že pan Milhost dává Waldsasským cisterciákům quoddam praedium Mastowa nomine, quod ad eum hereditario jure devenerat et pater ejus a duce Boemiae promeruerat (Erb. 429). R. 1207 dal král Otakar I. panu Slávkovi (in recompensationem fidelis servitii sui in perpetuae usum proprietatis donavimus) vesnici knížecí Týnčany; když pak vyměňoval pan Slávek ves tuto za jinou s klášterem Milevským, přistoupilo k tomu svolení králové (coram rege praesente et consentiente, coram primatibus terrae, qui hoc factum laudaverunt et sua acclamatione corroboraverunt. Erb. 231). R. 1253 dal Otakar II. komorníkovi Olomúckému Pardusovi z Hérky dědinu Vsisko: Attendentes devota servitia domini Parduzs, dilecti fidelis nostri, quae nobis et progenitoribus nostris semper intrepidus praeparavit, ne labores sui irremunerati pertransirent, villam vulgariter Wsische nuncupatam de nostra gratia speciali cum omnibus attinentiis suis et cum his quae ad camerarium, ad subcamerarium et ad dapiferum pertinere noscebantur ibidem, jure hereditario eidem contulimus possidendas, statuentes, imo firmissime inhibentes, ne quis heredum aut successorum nostrorum hanc nostram donationem solemniter factam in irritum revocare valeat vel ipsum vel successores suos in posterum aliquatenus molestare praesumat (Boč. III. 198.). Když pak Pardus dědinu tuto dával kostelu Olomúckému, přistoupilo k té donaci přivolení královo ne vzhledem na darujícího, alebrí vzhledem na obdarovaného: Quam idem Pardus pro remedio animae suae et suorum progenitorum in gremio Olomucensis ecclesiae quiescentium contradidit pleno jure (Boč. III. 325.) R. 1043 dává Epa župan Bělinský statek Kostelany od Bretislava I. za služby sobě darovaný kostelíku sv. Jana (quemadmodum dux pro servitio meo dedit hereditario jure possidendum mihi et successoribus meis. Erb. 106). Šlechtic Pravota obdržel za výsluhu část řeky Sázavy s přívozem (Pravota quod a ducibus pro servitio merui, sc. super flumen Sazawa naulum cum mensuris annonae). R. 1181 řeč je o výsluze, kterouž obdržel Čéč župan Železnický od knížete Fridricha (circuitum meum, quem mihi gloriosus dux Fr. primo ducatus sui anno servitii memor, contulit. Erb. 372); Čéč

ji o své vsi dává jednak darem jednak prodajem klášteru Plasskému, zcela svobodně. R. 1211 mluví se o výsluze, kterou dostal Soběhrd syn Bezpremův, od krále Otakara: Statek totiž Levinice, pro bonis meis in villa Levinice, mihi pro remuneratione mei servitii per regem Bohemorum Primislaum collatis; Soběhrd vyměnil statek tento s klášterem Břevnovským za Chýlice, což král zvrzuje pečetí svou (Erb. 526). R. 1213 píše se, že Otakar dal „pro fideli servitio suo nobili viro Drislao villam quae dicitur Uherci, sibi suisque heredibus jure hereditario.“ Drislav dal tuto dědinu dceři své Helce za věno; Helka pak zůstanouc vdovou bezdětnou, darovala s přisvědčením královým věno této klášteru Chotěšovskému (Erb. 540). Takovou výslužbou bylo také území, jež dostal Zdeslav ze Sternberka od krále Václava: Per donationem regis Boemiae bona quaedam prope Olomuc obtinuit, in quibus novum castrum Sternberg construxit (Pulk.); r. 1269 stál již hrad, kteréhožto času přeli se synové Zdislavovi s opatem Hradištským o meze u Domašova (Boč. IV. 130). Takovým během obdržel i biskup Bruno Olomúcký r. 1261 od krále Otakara II. za veliké služby králi prokázané statek královský Hulín: Inspectis servitiis multiplicibus atque magnis, quae nos sine gravi personae suae periculo et maximo rerum suarum dispendio, jam diu nobis pro defensione terrae et honoris nostri contra nostros adversarios impendit feliciter, utiliter et prudenter: damus et concedimus et conferimus ipsi et ecclesiae suae nomine suo et ipsius successoribus in eadem, pia et mera liberalitate, totum districtum Hulín cum ipsa villa forensi Hulín et aliis villis ad eam spectantibus, jure pleno et jurisdictione perfecta, perpetuo possidendum, quemadmodum progenitores nostri et nos ad haec tempora dinoscimur possedisse. (Boč. III. 323.)

e) Směna.

Směna (concambium, cambium, commutatio). Latinské concambium vykládá MVerb. názvem „měna“; měnĕti pak podnes znamená dávati věc za věc; u Všehrda nalezá se již výraz „směna“ (VI. 27). Dokud obchod provozován tak, že dáváno tovar za tovar, byla směna či měna formou koupě; jakmile však cena věci vyslovena byla v penězích, nebyla to již směna, ale jiná smlouva, koupě neboli trh.

Při směnách bylo především zapotřebí, určiti a vysloviti cenu věci, jak té tak oné, což slulo vyceňování, odhadování (taxatio 1248, aestimatio 1225). Z toho šlo, že při směnách byly činny osoby třetí, tak zvaní prostředníci neb odhadníci (mediatores 1184, taxatores 1248), kteří přijavše na sebe povinnost, že věrně ocení

věc, ohledávali jí očitě a odhadovali část po části, až pak vyříkali cenu, a to v penězích, obyčejně ve hřivnách.

Oceňování dědin, kteréž měly býti směněny, dálo se nadto u přítomnosti obce (praesente communitate 1248), kdež dědina ležela.

Stávalo se také že se strana straně uručila za správnost věci směněné, že sobě slíbily opravovati, emendare. Také umlouváno, aby smlouva stálá byla, pokutu tomu, kdoby ji později chtěl rušiti.

Příklady směn o dědiny: R. 1081 dí král Vratislav, že dává kostelu Vyšehradskému dědiny kteréž byl vyměnil u posavadních držitelů neb dědiců (quaedam propriae ditionis praedia jure hereditario a fidelibus et nobilibus heredibus concambiata). R. 1176 opat Strahovský směnu učinil s proboštem Melnickým, dada jemu za dědictví jeho v Kravařích dvorec Radovesice, přiloživ nadto na vyrovnání čtyři hřivny stříbra (dedit in concambio R. curiam cum annona, additis 4 marcis arg. pro patrimonio in Crawar). R. 1184 postoupil biskup Pražský čtvero vesnic biskupských blíže Týna Vltavského Jiřímu z Milevska, a obdržel za ně čtvero vesnic jinde ležících, blíž Rúdnice (facientes hoc concambium ex mutuo beneplacito, nulla nostra vel sua necessitate, nisi quod nostrum ei adjacebat, suum vero a curia nostra R. non longe aberat). R. 1225 smluvila se paní Helvida ze Znojma s proboštem na Luze u Brna, v ten spůsob, že probošt dal jí čtvero lánů v Oslavanech a vinici u Ivančic; ona pak jemu roli ornou u Manic a vinici u Bosonoh, nadto pak na vyrovnání ceny 60 hřiven stř. Téhož roku dala táž paní opatovi Třebíčskému dvorec svůj Horku za dvůr v Oslavanech, kdež sama založila klášter. R. 1237 dal opat Kladrubský panu Havlovi Markvartici újezd Vladislavsko za újezd Čížkov.

Svědectví o odhadování: De communi assensu nostro, dí opat Třebíčský a paní Helvida r. 1225, dati sunt nobis aestimatores fideles, viri nobiles, se. vir Leo, Wojslaus Howoric, Theodorious procurator d. regis in Znoym, qui bona fide juraverunt, se in utriusque praedii aestimatione fideliter processuros. Qui diligenter circumeuntes et solerter considerantes praedium de Horka cum silvis et campis et cum villis duabus aliis, cum quatuor terris, et ex altera praedium de Oslawan et sua appenditia — invenerunt et in animas suas asseveraverunt, quod praedium praedio in suo pretio aequaliter responderet. — R. 1248 dí se: Villa nostra a taxatoribus ipsius commutationis melior existimata est 27 marcas arg. ad pondus Pragense. R. 1225: Dedi LX marcas adaequantes pretii valorem juxta proborum aestimationem virorum.

Svědectví o vedlejších přitom úmluvách: Fecimus concambium hoc ex mutuo beneplacito sub tali pacto, ut pars parti, alter alteri emendet,

quicquid unquam alterutrum quaestionis emerserit 1207. — Si quis posterorum hoc factum irritare praesumpserit, actori in CC marcis sciat se obligatum 1208.

f) Koupě a prodej (trh.)

Smlouvy tržní ty jsou, kde věc neb zboží dává se za peníze hotové. Koupě prvotně byla vlastně směnou; dokud totiž v obchodu věc dávala se za věc, tovar za tovar, zboží za zboží. Obchod kupecký zachovával ostatně dlouho ještě povahu směny, kdežto kup a prodej dědin dál se již za peníze.

V obchodu bylo prostředkem směnným ještě ve XII. století dílem plátno, více však již stříbro, na hřivny měřené; v kupecké listině Týnské mluví se ještě o tom, že zboží kupecké dáváno buďto za plátno, anebo za stříbro (Si husones venduntur pro argento, si pro panno; mercatores si vendunt cutes, mel, ceram, vinum, boves pro argento, si pro pannis); z čehož jde, že plátno skutečně bylo prostředkem směnným a že slovo plat, platiti, bezpečně s ním souvisí. Jestliže kupováno za zlato, tedy určována cena zlata podle ceny stříbra (quicunque venit cum pecunia pro equis aut aliis rebus emendis, de marca argenti dat IV denarios, de auro secundum valorem argenti).

Příklady kupů a prodajů dědin: Kníže Břetislav I. koupil u dědicův role a luka na Sázavě od Milobuzi až k Zákolnici za 600 penízů, též i ohrazení k lovení ryb (structuram lignorum ad piscandum) za 100 penízů. Biskup Jan koupil v Lochynicích dědiny, kteréž tam měli příbuzní jeho, též i Újezd až ke Stráži, jenž náležel Benešovi synu Markovu. Kromě toho odkoupena knížeti Otovi Černému za 300 hřiven k rukoum biskupství Olomúckého; též za tolik koupena Přibram k rukoum biskupství Pražského. Kníže Vladislav moravský chtěje darování učiniti klášteru novému Velehradskému koupil od kláštera Litomyšlského dvorec neboli statek s kostelíčkem sv. Jana u Velehradu, zvící 20 jiter, avšak zanedbaný a spustlý za 10 hř. stř.; u vládyky Přibislava ves Borsice s újezdem za 50 hř., u vládyky Dobena ves Zléchov za 30 hř.; u Smila ves Hůštěnovice za 28 hř.

Při zavírání koupě neb trhu za obyčej bývalo dávati za-vdavek t. j. peníz na důkaz opravdové koupě; poněvadž pak při zavírání koupí bývalo připíjeno, dle zvyku starého, přešlo slovo za-vdati také na připíjení takové.

Slovo trh, kteréž znamená netoliko koupi, alebrž i místo

veřejné, kde se lid ke koupím scházel, vede k tomu, že koupě dály se veřejně; veřejnost tato byla tím důležitější, poněvadž kupujícího pojišťovala před možnými nároky třetích osob ke věci od něho koupené. Co při věcech movitých byl trh t. j. veřejnost, to při dědinách bylo sousedstvo; prodávána-li dědina, bývalo sousedstvo té dědiny jako svědek přítomno.

Příklad r. 1229, kdež ke svědectví kupu a prodaje rolí u Tynčan přítomno bylo sousedstvo, páni i vládyky i obec lidu z Počepic (testes hujus rei sunt vicinatus, et nobiles et milites et plebs de P., in quorum praesentia pro testimonio pecunia persoluta est. Erb. 753). Jiný příklad podává listina Johanitů z roku 1194, kdež biskup Jindřich svědčí, kterak kupující peníze vyplatili u přítomnosti jeho: Ne de emptione scrupulus aliquis valeat exoriri, huic paginae inserere dignum duxi, quod die b. Agathae cum sederem in prandio, fratres hospitalis (ti a ti) 45 marcas (kupní cenu) persolverunt sorori (prodávající), me vidente et etiam ipsa mihi super hoc inclinante, et clamante, quod ei fuerit optime persolutum. (Erb. 418.)

Výminkou při koupi bývala někdy tak zvaná zpráva (evictio), záležející v tom, že prodávající do jisté doby ručiti musel za správnost prodaje. Zprávce (disbrigator) slul také jistec nebo i soukup (súkup. Všeh. IV. 5).

Příklad: Comparavit abbas villam pro XLIII marcis a quodam milite Budislao, quam nos ob devotum servitium suum ei contulimus, et sub tali conditione sive forma, ut si tempore procedente ipso vivente vid. Budislao, aut etiam tempore filii sui, aliqua lis orta fuerit pro villa dicta, ipse litem teneatur sopire aut suus filius et liberare ac eripere a cunctis aliquam contentionem facientibus aut habere proponentibus; quodsi nequiverit villam ab omni incursione nocitura eripere, alia villa debet cedere in usus ecclesiae, quae jure hereditario praedicti militis fore dignoscitur. (Erb. 1239).

g) Půjčka a lichva.

Poskytnul-li kdo komu věc svou, aby ten jí užil ke svým potřebám, dálo se to buď bez náhrady, zdarma, anebo za určenou náhradu, za plat, za úrok. V případu prvé řečeném slula smlouva půjčka, ve druhém lichva.

Při názvech těchto potřebí odmysliti význam jich nynější; půjčka zajisté, slovo zkrácené z po-žíčka (u Slováků podnes tak se vyslovuje), pochodí ze slovesa žíčiti, jenž u Polanů znamená přáti;

požíčiti tedy značí popřáti; kdo tedy druhému dovolí věci své užiti, a to bez náhrady, popřívá mu, žíčí mu, požičuje, pójčuje, půjčuje mu. Takovýchto půjček v pospolitém životě bez počtu se přihází, jmenovitě půjčováním nářadí neb nástrojů. — Naproti tomu slovo lichva, jenž souvisí se scr. lich a se staroněm. leihvan, značí půjčku za umluvený poplatek, za úrok. Poněvadž pak půjčování na úrok spojováno bylo se přílišným někdy vydiráním poplatku, přejalo slovo lichva význam vyděračských půjček.

Z obojí smlouvy, jak z půjčky tak z lichvy, vzešla povinnost, jenž slulá dluh; kdo sobě vypůjčil věc, byl povinen ji zase navrátiti; kdo na úrok vypůjčil, povinen byl věc vrátiti a úrok dáti.

Povaha půjčky peněžité přejinačila se, byl-li s ní spojen při věcech movitých základ (vadimonium, pignus), při věcech nemovitých zástava (pignus); vyvinula se totiž zvláštní smlouva základní a zástavní.

Za starověku ručil dlužník věřiteli svému za dodržení smlouvy svou osobou, tak že věřitel směl s ním naložiti dle vůle, ano i prodati ho v nevolnictví, na zapravení dluhu. Dle JConr. byl ze dluhu nejprvé troj půhon, později toliko jeden (§. 33 De debito non debet aliquis vendi, nisi in tertio termino 1222. Pro debito si quis citatus fuerit et in primo termino non astiterit judicio, vendatur, nisi legitimum probare possit impedimentum 1239.) Na konci XIII. stol. rozeznáváno dluh podle summy, a podle toho určováno povolanost soudů a povahu důkazů: Z dluhu z kakéhož kolivěk, což méně lotem desieti hřiven, jeden póhon; právo svědky. KRožm. 170. Z dluha kakéhož kolivěk, což viéce desieti hřiven jedniem grošem, troj póhon; právo svědky. 191.

h) Základ a zástava.

Smluven-li při půjčkách peněžitých úrok a půjčeno-li ne pouze na víru, nýbrž dána-li věc nějaká věřitelovi na pojištění smlouvy, tedy slula smlouva, dána-li věc movitá, základ, dána-li věc nemovitá, zástava.

Společné znamení základu a zástavy bylo, že oboje propadlo a přešlo ve vlastnictví věřitelovo, jestliže dluh buď v zákonně určeném anebo dobrovolně umluveném čase nebyl zaplacen. Při základu zaplacen tímto propadením i dluh i úrok došlý; při zástavě toliko dluh, neboť na místě úroku požíval věřitel užitku, kterou věc mezitím nesla, na př. úrody polní.

V základ (vadimonium MV., pignus, Stat. Judaeorum) dáváno věci movité vůbec, ano i věci ke službám Božím určené, čehož příklad, ovšem v nouzi nejvyšší, máme z r. 1107; Židům nicméně zapověděno bylo v základ bráti oděv zkrvavený a roucha církevní.

Příklady základu: R. 1107 když Svatopluk přetěžkou dani uložil na zemi, dal kostel Pražský patero ornátů v základ a vypůjčil na to od Židů Řezenských 500 hř. stř. (ejusdem ecclesiae quinque pallia cum limbis Ratisponae apud Judaeos sunt posita in vadimonio pro quingentis marcis argenti. Cosm.). R. 1268: Judaeus recipere poterit nomine pignoris omnia quae sibi fuerint obligata, quocunque nomine vocentur, nulla de his requisitione facta, exceptis vestibus sanguinolentis et madefactis, et sacris vestibus, quas nullatenus acceptabit. (St. Judaeorum.)

Dle KRožm. byl „z základa, což viece desieti hřiven jedniem grošem, troj póhon; právo svědky“ (§. 191), tedy zcela tak jako při dluhu vůbec.

Příklady zástavy: R. 1215 vyznává Přemysl I., že před mnohými léty zastavil klášteru Milevskému dvé vesnic a částku třetí, za summu 60 hřiven stř., s tím vymíněním, kdyžby zástavu tuto nevyplatil do určité lhůty t. j. do sv. Václava toho roku, že dědiny ty plným právem vlastnickým mají náležeti klášteru (ante annos quam plures duas villas et in tertia partem, quae nobis competebat, obligavimus abbati de M. pro 60 m. arg., dantes fidem nostram in manus virorum mediantium, sub tali forma: Ut si condicto termino sc. in festo S. Wenceslai quod tunc imminebat, pecunia non solveretur, ipsae villae deinceps perpetuo manerent ecclesiae. Erb. 558). — Týž král za půjčku 50 hř. stř. zastavil klášteru právě jmenovanému ves Bojenice, s tím vymíněním, dokud by summa ta kláštera nebyla navrácena, že král ves zpátky bráti nebude (pollicentes bona fide et in timore Dei, quod nunquam eam in jus nostrum revocaremus, nisi prius praefatam pecuniam monasterio persolveremus. Erb. 585; cf. ib. 611).

i) Najetí.

Kdo za plat zjednal druhého, aby službu osobní vykonal, najal jej; plat za takové najetí slul mzda, merces, mzdička, mercedula, najatý conductus (MV.)

Ve velikém soudu proti Miroslavovi r. 1130 vypravoval Miroslav, kterak byl od biskupa Menharta najímán a co mu slibováno, kdyžby Soběslava utratil: Si vitam ducis perdideris, inter ista quinque, sc. Zatecz, Liutomiricz, et inter cameram et mensam et agazoniam quodcunque eli-

geris, me promittente, duceque Brecislao donante, sine dubio cum honore possidebis. Cosm.) — Ve vojnách bývalo za obyčej, že najímáno vojsko cizí, jako se stalo r. 1074, kdež Vratislav II. jda polem na markrabí rakouského, Ratisponensis episcopi unam scaram ex electis militibus pretio conduxit sibi in auxilium. (Cosm.)

k) Smlouvy těžarské.

Těžení dědin, t. j. dobývání pravidelného z nich užitku, zmáhalo se tou měrou, čím více bylo potřeb; avšak cena dědin nezáležela tehdá ještě v rozsahlosti a úrodnosti jejich, nýbrž v tom, bylo-li možné, dostatečně jich vzdělávati, t. j. bylo-li dostatečně sil pracujících, kteréžby je těžili. Majetníci velikých statků, jako především knížata zeměstí, museli pečovati o to, aby na své statky přivedli dostatečný počet sil; nejvýdatnější prostředek byly k tomu smlouvy, a takž nalezáme hned na počátku XI. stol. rozmanitou řadu smluv mezi majetníky statků a těžary, rozmanité poměry co do statků i co do vzdělávání jich.

Smlouvy služební. Smlouvy služební záležely v tom, že lidé jinak svobodní vstupovali do služby, a to hlavně na statcích zeměpanských, buďto že vzdělávali zemi jako rolníci anebo že konali řemeslo ke dvoru knížecímu, požívajíce za to jisté výměry dědin a jsouce sproštěni rozličných robot a služeb zemských. Sluhové takoví slovou v pramenech latinských servi ministeriales, ministeriales, po slovansku patrně sluhy, jakž nás o tom poučuje název osad, jenž se jmenují Sluhy. Poměr ten služební trval, dokud trvala rodina sama; také přecházeli takovíto sluhové z rukou knížecích do rukou duchovenských, když se knížata jali dávati dědiny zeměpanské sborům duchovenským; neboť dědiny takto darované měly jen tehdá a jen tím cenu, že na nich seděli lidé k jich obdělávání určení.

Právní poměr sluhy takového k pánovi byl pevný a určitý; míra toho což sluha povinen byl odváděti nebo pracovati, napřed byla vytknuta; míra role, které za to požíval, obnášela pravidelně jedno pluží (terra ad aratrum).

Smlouvy osadnické. Smlouvy osadnické zavírány jsou mezi majetníkem a lidmi svobodnými, kteří přijmouce jistý peníz od něho, na statku jeho se osadili, jisté dávky odváděli nebo práce konali, když pak ze služby té vyjíti chtěli, cenu sobě danou vlastníkovi navrátili.

Zřejmý příklad podává se nám v list. z r. 1160: Et hoc sciendum est, quod ex his quos enumeravimus (t. dva mlynáři, dva pekaři, dva kuchaři, dva topiči, dva kováři, dva ševci, dva číšníci, dva hrnčíři, dva včelaři) alii servi, alii sunt pretio introducendi; dále pak: Quatuor piscatores, septem aratra cum aratoribus; hi omnino introducendi sunt pretio, et pro capite singulorum dandum est pretium 300 denariorum (t. j. 1½ hřivny stříbra), ea conditione, ut si aliquando velit aliquis eorum de servitute exire, reddat pretium, quod datum est pro se, et alius ex eo pretio introducatur eodem ordine.

Smlouvy nájemnické. Smlouva nájemnická v tom záležela, že majetník odevzdal půdu neb dvorec svůj, všemi potřebami hospodárskými opatřený, podnikatelům, kteří se zavázali odváděti úrok neboli nájem z půdy neb dvorce napřed vyměřený. Nájemník takový slul hospes (t. j. host), roční úrok census (nájem). Takovíto nájemníci zůstávali svobodnými lidmi, a i břemena veřejná na půdu neb dvorec vyléhající (daně, roboty zemské) vybývali jako jiní dědinníci neb svobodní majetníci v zemi.

Příklad takovýchto smluv podávají listiny hned z XI. století: Kníže Spytihněv dal r. 1057 kostelu Litoměřickému 14 dědin úročnými nájemníky osazených a všelikou potřebou hospodárskou zásobených (14 villas censualibus hospitibus ordinatas et ornatus, servientibus ac araturis et bubulcis cum omnibus necessariis). R. 1115 dal jistý Dobřek jedno poplužní role v osadě Kocběři klášteru Kladrubskému, ustanoviv o synovi, že bude-li chtíti sloužiti opatovi, má té půdy za službu tu požívati; ne-li, tedy že má z ní jako nájemník platiti úrok (ea conditione ut si filius voluerit servire abbati, serviat pro terra, et si noluerit servire, solvat hospitalitem et caetera). Dle svědectví z r. 1186 měl sám kníže Fridrich některé dědiny Johanitů do života v nájmu, dávaje z nich ročně a to v den sv. Martina, 10 hř. stř. (villas pro annuali censu singulis annis in festo S. Martini persolvendo, sc. 10 marcis argenti, in vita mea tenendas ab eisdem fratribus recepi); také i pán Hroznata měl dvě vesnice jejich v nájmu (Hlaveň a Štětín), ze kterých ročně tré hřiven dával (pro quibus 3 m. a. solvere solebat).

Smlouvy kolonisační. Smlouvy kolonisační ty jsou, kdež vlastník podnikatelovi postupuje půdu svou, aby ji vzdělal a vzdělanou v určitých výminkách držel buďto do života anebo do lhůty.

Smlouva doživotní pojišťovala podnikatelovi držení a užívání její v určitých výminkách až do smrti, načež bez náhrady připadla vlastníkovi.

Takovou smlouvu zavřel na př. r. 1224 pan Ratmír se klášterem Plasským o dědinu Těškov, prostřednictvím krále Otakara I.: Nos igitur de abbatis et fratrum ejus in Plas consilio et unanimi consensu, fidelem baronem nostrum Ratimírum eligimus, qui ad locum Těškov colonos vocare, villas locare et inibi commorantes ab incursantium injuriis debeat defensare. Baro complendum fideliter suscepit opus injunctum, ea tamen conditione, ut summam proventuum et utilitatem villarum, quas ibidem locare potuerit, quoad vixerit, plene et integraliter consequatur; ipso vero defuncto, tam possessio quam possessionis utilitas ad possessores pristinos revertatur.

Smluvou na lhoty postupoval vlastník půdu svou podnikateli, aby ji vzdělal a jí vzdělanou do určité doby (lhoty, lhůty) bez úroku držel a požíval, pak po vypršení lhůty té aby úrok dával z lánův, kromě několikátého, svobodného; kdyžby pak chtěl vlastník půdu zkolonisovanou na sebe potáhnouti, aby ji vydal jemu za vzdajné napřed určené.

Příklad: Robert opat kláštera Hradištského dal dvěma bratřím Velikovi a Štědroňovi les při potoku Skřípový řečeném, aby tam založili osadu k užitku svému i svého potomstva a ves tato aby slula Veličina-Lhota; ut dicti duo servi nostri locarent ibidem villam ipsis, ipsorum filiis et posteris ad utilitatem, et ut eadem villa Weličina Lhota nuncuparetur; et ut libertatem haberet villa haec annis triginta minus duobus, et quotquot ibidem laneos compararent, semper decimus laneus liber esset et non censuaret. Si autem noster successor villam sibi vellet usurpare, tunc pro quolibet libero laneo quinque marcas eisdem servis vel ipsorum posteris reddat et ipsi servirent cui libere vellent. V tomto případu dána tedy lhota, latině libertas, na 28 let; každý desátý lán nově vzdělaný měl být netoliko svobodným od placení úroku, ale i majetnictvím podnikatelovým; podnikatel však povinen byl pánovi svému i tyto lány svobodné vzdáti, kdyžby chtěl sedliště na se potáhnouti, ovšem za cenu napřed ve smlouvě vyrčenou, jenž slula vzdajné.

Smlouvy tyto lhotní byly v Čechách a na Moravě velice oblíbeny; podnes můžeme o tom souditi, neboť osad, jméno Lhota, Lhůta, Lhotka nesoucích, je v těch zemích okolo 500. I do zemí sousedních rozšířil se tento spůsob smluv, do Uher, kdež osady takto založené slovou Lehoty, do Slezska, kdež slovou Lgoty, do Polan, kde Wóly (wóla = vůle), do Rus, kdež Wygody (výhody) a Slobody.

l) Smír.

Smír neboli shoda jest smlouva o práva pochybná; obě strany domluvili, shodli, porovnali, smířili se; někdy se to dálo skrze smluvčí (arbitri).

Příklady: R. 1194 porovnal biskup Pražský kanovníky Pražské a mnichy Plasské o dvorec řečený Kralovice. De consilio sapientum et autenticorum virorum et de communi consensu utriusque conventus, coram nobis et aliis non contempnendae auctoritatis personis controversia in hunc modum sopita est: Pragensis ecclesia a Plazensi monasterio 40 marcas arg. suscepit, ut etiam ipsa quod suae utilitati deperire videbatur, inde recompensaret, et Plazense monasterium praedium perpetuo jure in pace possideret (Erb. 420). R. 1242 spor byl o dědinu řečenou Nalžejov, mezi opatem Tepelským a jistým vládykou; obě strany shodly se před králem o smluvčí, kteřížto byli Hrdibor ze Všerob, Jindřich paroch Kladrubský, Vécemil a Gebhart řeholníci z Teplé: Qui ad praefixum terminum convenientes et sibi testibus plurimis adjunctis tandem causae finem inposuerunt de consensu utriusque partis, sc. ut militi tres marcas argenti et duo pecora, oves duas et duos porcos daremus, quod nos — abbas — sine omni contradictione persolvimus; ipse vero e converso metas hereditatis injuste ablatas requirere promisit (Erb. 1067).

m) Plnomocenství.

Plnomocníkem jest, kdo vykonává záležitosti druhého s vědomím a přisvědčením tohoto. Takovéto zastupování jednoho skrze druhého bylo dosti obyčejné, na př. ve věcech soudních; toliko některé nároky nedopouštěly zastoupení; poškozený sám musel přijíti a žalovati.

Plen, výboj i vše což právo opoviedati, to móž opoviedati poslem svú škodu, ač chce; ale z děvojstva otjetí nebo z ženy podávenie, toho nemóž opoviedati poslem, ledno žena sama opověz svú hanbu (KRožm. 224, 225). Také i vedení pře dálo se někdy skrze poručníka schválně k tomu zřízeného. Že jednatelství a poselství ve věcech mezinárodních vůbec předpokládalo plné moci udělení, netřeba připomínati.

Právo církevní.

§. 42. Postup práva církevního.

Zřízením samostatného biskupství v zemi českomoravské začal se život církevní mocně zmáhati. Život tento skoumati a důstojně pérem vylíčiti, byla by úloha zvláštní práce; zde toliko některý nákres podati smíme o postupu, kterýmž právo církevní v zemi pokračovalo a platnosti nabývalo. Postup ten chceme ukázati na případech, podle pořádku časového po sobě se naskytujících.

Právo manželské. Jedna z nejpřednějších, ale spolu nejtěžších úloh působení církevního bylo zavedení pevného řádu manželského. Úloha tato byla proto zvláště obtížná, poněvadž církev právě u těch, kteří by ji byli měli podporovat, nalézala skoro více překážek nežli podpory. Bezuzdnost zasahovala až i do kruhu knížecího. Biskup Vojtěch hořce sobě stěžoval na nestálost lidu ve věcech manželských; multa conquestus est de incesta copula et super illicita discidia inconstantis conjugii. Nářky tyto neumlkly ani za nástupců horlivého biskupa. O době Oldřichově píše Kosmas: Prout cuique placuit, binas vel ternas conjuges habere licuit; nec nefas fuit viro rapere alterius uxorem et uxori alterius nubere marito. Pořádnější závod docílen tuším Dekr. Břetislavovými r. 1039, kteréž hlavně směřovaly k polepšení lidu podle řádu církevního; hned v prvním dekretu povolává se zákonodárce na pravidla v církvi o manželstvu platná: Vestra connubia ammodo juxta canonum scita sint 1. legitima 2. sint privata 3. sint insolubilia, ita duntaxat, ut una vir conjuge et conjunx uno viro contenti vivant. Těžké tresty ukládá kníže na manžele v těch věcech nepodejné neb neposlušné: Který manžel by zanechal druhého, aniž chtěl navrátiti se ke svazku manželskému, měl býti ne sice vzat za otroka jako dotud, ale vypovězen do Uher, bez dopuštění, aby se nazpátek směl i za výkup navrátiti do vlasti (§. 2); kdyžby

vinila žena muže že jí tryzní, měl soud Boží mezi nimi rozhodnouti, kdo vinen a trestu hoden.

Desátek biskupský. Zprvu nebylo v Čechách a na Moravě desátku v církvi jiného než biskupského; zdali biskupové Řezenští, dokud Čechy počítány k diecesi jejich, desátek tento vybírali, není vědomo; praví se že jim za puštění Čech dány jsou statky v Čechách. Určité ustanovení o desátku pochází teprvé z dob prvních biskupův Pražských. Za Ditmara učiněno zařízení, že má desátku dáváno býti z každého popluží po dvou kopách pšenice a po dvou kopách ovsa, kopu počítajíc po 50 snopech. Ale vybírání šlo ztuha; již Vojtěch dožadoval se snešení sněmovního, kteréhož také dosáhl: Dux Boleslaus praesentibus omnibus primatibus suis dedit episcopo Adalberto secundum statuta canonum decimas congregare licentiam. Desátek vybírán za Vojtěcha po župách, což vidno z toho, že týž biskup daroval desátek biskupský z župy Litoměřické, Bělinské a Děčanské klášteru Břevnovskému, oč po dvou stoletích ostrý spor povstal mezi biskupem Pražským a klášterem řečeným. Za čtvrtého biskupa Okkarda proměněn jest desátek dávaný v žatém obilí na desátek sypaný, a to tak, že místo dvou kop pšenice a ovsa slušelo dávati po dvou korcích zrní, pšenice i ovsa, zvýší pěti dlaní a dvou prstův.

Liturgie slovanská. Památka liturgie slovanské pominutím arcibiskupství moravského nepominula; bylať zejména v Čechách udomácněná, jak víme ze životopisu sv. Václava i z listu papežského poslaného Boleslavovi I. po Mladě. Nového sídla dostalo se jí za knížete Oldřicha (1012—1037), působením Prokopa, zakladatele a prvního opata benediktinského kláštera na Sázavě. Prokop, rodem Čech, vyučen byl v písmě slovanském (sclauonicis litteris a sanctissimo Quirillo episcopo quondam inventis et statutis). V klášteře Sázavském nacházely se knihy slovanské, žádné pak latinské (abbas Diethardus libros quos non invenit loco sibi commisso, praeter sclauonicos, ipsemet nocte et die immenso labore conscripsit. Ad a. 1097). Nejzřejmější důkaz o liturgii slovanské na Sázavě podává sám odpor proti ní vedený, počínajíc od prvních let panování Spytihněvova (1055—1061). Hned po smrti Břetislava I., jenž patrně veliký byl přítel kláštera toho, povstali mnozí při dvoře, podšeptávajíce knížeti, že se skrze písmo slovanské rozšiřuje kacířství (dicentes, fratres per sclauonicas litteras haeresis secta ypocrisisque esse aperte irretitos ac omnino perversos). Kníže uvěřil a odňav bratřím slovanským klášter usadil tam kněží

latinské (quam ob rem ejectis eis, in loco eorum latinae auctoritatis abbatem et fratres constituere, omnino esse honestum, constanter affirmabant.). Opat s bratřími odešel do Uher (Vitus abbas assumptis fratribus suis, quos unitas caritatis concordaverat, peregre profectus est in terram Hunnorum.) Po smrti Spytihněvově († 1061) našli bratří a liturgie slovanská velikého přítele v knížeti Vratislavovi II. Vratislav netoliko že bratří z Uher nazpět povolal a je v kláštеře jejich zase usadil, ale začal ucházeti se i u stolce papežského o potvrzení liturgie slovanské. Avšak přání jeho nenašlo v Římě žádné podpory, ba potkalo se se zjevným odporem papeže právě panujícího, Řehoře VII. Papež takto odpověděl Vratislavovi: Quia vero nobilitas tua postulavit, quo secundum sclauonicam linguam apud vos divinum celebrari annueremus officium, scias, nos huic petitioni tuae nequaquam posse favere. Ex hoc nempe saepe volventibus liquet, non immerito sacram scripturam omnipotenti deo placuisse quibusdam locis esse occultam, ne si ad liquidum cunctis pateret, forte vilesceret et subjaceret despectui, aut prave intellecta a mediocribus, in errorem induceret. Neque enim ad excusationem juvat, quod quidam religiosi viri hoc quod simpliciter populus quaerit, patienter tulerunt seu incorrectum dimiserunt; cum primitiva ecclesia multa dissimulaverit, quae a sanctis patribus postmodum, firmata christianitate et religione crescente, subtili examinatione correcta sunt. Unde ne id fiat, quod a vestris imprudenter exposcitur, auctoritate b. Petri inhibemus, teque ad honorem omnipotentis Dei huic vanae temeritati viribus totis resistere praecipimus (list od 2. jan. 1080. Erb. 162). — Zatím klášter Sázavský, dokud král Vratislav byl na živu († 1092), pokoje požíval, až jej nástupce jeho Břetislav II. r. 1097 v latinský přeměnil, ustanoviv probošta Břevnovského, Dietharda, horlivého latiníka, za opata.

Soud příčinou výpravy Hnězdenské. Na válečném tažení do Polan dobyli Čechové za Břetislava I. hradu Hnězdna, i vzali z tamního chrámu kromě množství drahých věcí kostelních také i tělo mučenníka, biskupa Vojtěcha. Přítomen byl také biskup Pražský, Šebíř. Svévůle tato stala se příčinou velikého soudu církevního v Římě jak proti knížeti tak proti biskupovi; jedni radili, aby kníže na tři leta byl poslán do vyhnanství; jiní aby biskup složen byl s úřadu a zbaven veliké moci biskupské aby dán byl do kláštera; jiní, aby na oba vydána byla kletba. Pokládáno čin Hnězdenský za sacrilegium. Quod nulli liceat sine nostra apo-

stolica permissione de loco ad locum sacrum transferre corpus, testantur canones, prohibent patrum decreta; et praesumptores hujusmodi rei divina jubent eloquia, gladio anathematis ut feriantur, tak prý zněl rozsudek stolce papežského; za pokání uloženo knížeti vystavěti klášter, což on i učinil, postaviv krásný klášter v Boleslavi-hradě. — Zákony církevní vyměřují sacrilegium, řkouce: Sacrilegium committitur auferendo sacrum de sacro, vel non sacrum de sacro, sive sacrum de non sacro. Si quis domum Dei violaverit, et aliqua sine licentia illius cui commissa esse dignoscitur, inde abstulerit, donec legitime satisfaciat, sciat se communione privatum.

Soud církevní nad biskupem Jaromírem-Gebhardem pro pohanění biskupa Jana Olomúckého. Biskup Pražský, Jaromír, bratr knížete Vratislava II., nemoha na knížeti docíliti zrušení biskupského stolce Olomúckého, svou vlastní rukou hrubě pohaněl biskupa Jana v příbytku jeho Olomúckém. Vratislav ujal se Jana a poslal žalobu do Říma. Papež Řehoř VII. vypravil legata do Čech s plnou mocí soudní. Legát Rudolf přišed do Prahy (usus tanta autoritate et potestate ac si idem summus pontifex ipse praesens fuisset), kázal svolati synodu (synodum sacram). I byli přítomni kmeti zemští, opatové a proboštové, též i Jan biskup. Synoda obeslala biskupa Jaromíra, jednou i dvakrát; ale Jaromír nepřišel, ohlásiv se takto: Juxta canonum scita salva pontificali dignitate et justitia, ad tua non venio placita, nisi ubi affuerit meus magister, Magontinus metropolita et aliorum coepiscoporum praesens frequentia. Legát vida moc svou takto polehčenou, složil Jaromíra s biskupství i zapověděl mu zároveň službu církevní, též rozkázal oběma biskupům, aby se dostavili na soud do Říma, což oni také učinili. Zde vydán v jich rozepři nález takový, aby smířivše se vrátili se každý na své biskupství, po desíti pak letech aby ta věc znova byla předložena stolci papežskému. — Jaromír žádaje souzenu býti před spolubiskupy a před metropolitou svým a povolávaje se přitom na zákony církevní, zajisté měl na mysli ustanovení církevní o povolanosti soudu nad biskupy z prvních pátera století, vydaná za papeže Fabiana, Štěpana, Sixta II., Damasa, Eleutheria, Leona, Julia a j., jenž obsažena jsou v druhé části Dekretu Gratianova (c. III. qu. 6).

Biskup nepravý. Roku 1091 stalo se, že do Prahy přišel jistý Rupert, vydávaje se za biskupa z města Cavellony v Baskách; proti důstojenství jeho nevzniknula žádná pochybnost, po-

něvadž kanovník Pražský řečený Osel dotvrzoval, že Rupert na cestě do Jerusalema jako biskup se choval a skutky biskupské vykonával. I dovolil mu kníže Břetislav II. i biskup Kosmas provozování služby církevní. Tak se stalo, že Rupert několik kostelů světil, r. 1092 v měs. marci mnoho kleriků ordinoval a na Zelený čtvrtek svaté křížmo exorcisoval. Tu pojednou vytratil se ze země, zanechav podstatné pochybenství, byl-li v skutku biskupem. Dotazy v Kavelloně učiněné vedly k tomu, že tam biskupa toho jmena není a nebylo. I posláno jest do Říma, co v té věci činiti? Papež Kliment nařídil: Ecclesias ex integro jussit reconsecrare; baptizatos chrismate pseudoepiscopi non rebaptizari, sed confirmare; similiter ordinatos non reordinari, sed solummodo inter ordinandos stare ad ordinationem, et per solam manus impositionem recipere benedictionem (Cosm.).

Návrat Židů pokřtěných k judaismu. R. 1096 vykonali Křižáci přes Prahu do Sv. Země táhnoucí násilné křtění na Židech. Židé pak takto pokřtění vraceli se zase k judaismu, což Kosmas že toho nezbránil za veliké provinění pokládá biskupovi Kosmovi. Také i nástupce Kosmův, biskup Herman, umíraje, trpké sobě činil výčitky že mlčel: Vae mihi, quia silui, quia apostatricem gentem non revocavi, nec in gladio anathematis pro Christo dimicavi! Apostatricem gentem dico Judaeos qui per nostram negligentiam post baptismum relapsi sunt in Judaismum (Cosm. 1098 a 1102).

Obvinění biskupa ze zločinu a očista jeho. R. 1130 ve velikém processu o úkladech proti knížeti Soběslavovi viněn jest biskup Menhart Pražský, že byl původce úkladův těchto a že úkladníkův ve dvorci a v kapli Žirčiněvesské přísahou zavazoval. Na radu biskupa Oty Bamberského vrátil se Menhart do Prahy a představil se knížeti i všem kmetům zemským, dávaje se u veliký soud k vůli očištění svému. I vypraveni jsou dva kanovníci Pražští, jeden zvolený od biskupa, druhý od knížete, k arcibiskupovi Mohučskému a biskupovi Bamberskému, s tím uložením, aby Menhart bez odporu podrobil se tomu, coby o něm vyřknuli. Stala se pak očista takováto: Praesul Bambergensis et antistes Olomucensis cum septem Bohemiensibus abbatibus astante duce Soběslao cum populo et clero, Megnardum ab omni culpa quae prius illata sibi fuerat, per depositionem suarum stolarum expurgaverunt, profitendo videlicet: Megnardum episcopum nihil adversi duci Soběslao cogitasse, nisi ad hoc solummodo elaborasse, quomodo Bracislaus a vinculis possit liberari (Cosm. Cont. 1131).

Obcování kněží s vyobcovanými. Biskup Olomúcký Jindřich Zdik, muž veliký v církvi moravské, mnohonásobné nátisky snášeje od knížat údělných Kunrata a Vratislava, byl konečně přinucen, vynesti nad nimi ortel vyobcování; ale kněžstvo domácí knížatům více oddané než biskupovi, nedbajíc na to, proti vynešení biskupovu jednati se neostýchalo. Z té příčiny poslal papež Innocentius II. opatům, kanovníkům a klerikům biskupství Olomúckého z Lateránu dne 1. apr. 1141 ostrou domluvu, ukazujíc spolu na zákony církevní v té věci platné, totiž na Instituce pap. Kalixta a sboru Karthaginienského: Audivimus, quod valde dolemus, vos in tantam infamiam prorupisse, quod contra prohibitionem episcopi vestri divina officia celebrare praesumatis et excommunicatos suos recipere et sacramenta ecclesiastica quae Dei sunt, cum eis communicare nullatenus formidatis. Quod quam exsecrabile sit, sanctorum patrum decreta manifeste declarant.

Coelibat. R. 1143 vypraven jest kardinal Guido do biskupství českého a moravského, aby vyplenil některé neřesti mezi duchovenstvem vzešlé, jmenovitě aby přísný řád zavedl v příčině coelibatu. Tu se stalo, že probošt kostela Pražského, Jurata, quia sine omni ordine clericali manens adhuc laicus erat et uxorem habens, eam dimittere noluit nec potuit, quia illa consentire noluit, byl s důstojenství svého i s prebendy své složen. Podobně učiněno i Petrovi děkanovi téhož kostela a arcijáhnovi, quia trigamus erat et simoniae multimoda infamia respersus. Pak i Sebastianovi, quia laicus erat et uxorem habebat, a jiným téhož kostela, qui infames erant. — Probošt kostela Vyšehradského ssazen jest, quia bigamam uxorem habens laicus fuit. Magister téhož kostela Jindřich vypuzen ze země, quia presbyter erat et uxorem ibi duxerat et insuper etiam monachus in terra sua fuisse dicebatur et sine formata in Boemiam venerat. — Při kostele Olomúckém odstraněn jest děkan Tomáš a magister Milhost pro fornicatione. — Vůbec konáno přísné vyšetřování kněžstva v Čechách i na Moravě: In tota etiam Boemia et Moravia bigamos et viduarum ac repudiatarum maritos in clero inventos deposuimus et ab omni altaris ministerio semotos permanere statuimus, concubinarios publicos in subdiaconatu, diaconatu, presbyteratu inventos, ecclesiasticis beneficiis et officiis privavimus; reliquos etiam altaris ministros incontinentes, videlicet subdiaconos, diaconos, presbyteros, a sacri altaris ministerio alienavimus. — Kardinal dokládá k tomu, že neopomenul zákony, na kterých se postupování jeho zakládalo,

spolu hlásati: Ad singula vero sententiarum nostrarum capitula patrum decreta nobis faventia recitari fecimus, ut quod agebatur, firmius staret. — Není pochybnosti, že se kardinal Guido hlavně povolával na snešení synody římské z r. 1063, jenž ustanovila za Alexandra II.: Quicunque sacerdos, diaconus, subdiaconus post constitutum beatae memoriae praedecessoris nostri s. Papae Leonis (Leo IX. 1048—1054) ac Nicolai (Mikuláš II. 1058—1061) de castitate clericorum, concubinam palam duxerit vel ductam non reliquerit, ex parte omnipotentis Dei et auctoritate b. apost. Petri et Pauli praecipimus et omnino contradicimus, ut missas non cantet, nec evangelium aut epistolam ad missam legat, neque in presbyterio ad divina officia cum his qui praefatae constitutioni obedientes fuerint, maneat neque partem ab ecclesia suscipiat (cf. C. 6. Dist. XXXII.).

S vyšetřováním kard. Guidona souvisí, o čemž později, r. 1149, řeč jest; papež Eugen III. píše biskupovi Zdikovi: Clerici qui sunt culpis suis exigentibus degradati, nec post vitae conversionem pristinis ordinibus restitui debent; ille vero qui nullo recepto ordine missam canere praesumpsit, tanquam laicus principi terrae puniendus tradatur. Et quoniam sacri canones crimina semel objecta indiscussa non transeunt, causam clerici qui bigamus dicitur, diligenter inquiras, et si canonice convictus fuerit, deponatur; sin autem septima manu sui ordinis (lacuna), ab hac nota eum facias expurgari; quod si facere non poterit, deponatur. Slova tato přivádějí na mysl ustanovení Decr. Grat. (c. 12. C. II. qu. 5.) Dist. přijmutá: Si legitimi accusatores crimina sacerdotis probare non potuerint et ipse negaverit, tunc ipse cum septem sociis sui ordinis (si valet) a crimine semetipsum expurget.

Ustanovení o kostelích a o titulu svěcení. Guido kardinal uložil r. 1142 biskupům Pražskému a Olomúckému: 1. ut in parochiis suis plebales ecclesias distinguant, 2. praeterea quia multos invenimus illic presbyteros ad nullos certos titulos ordinatos, ut sicut in canonibus mandatur, nullus altaris minister absque certo titulo deinceps ordinetur. Toto ustanovení připomíná na starobylé vyrčení pap. Klimenta v listu II. k Jakobovi: Ecclesias per congrua et utilia facite loca, quas divinis precibus sacrare oportet, et in singulis sacerdotes divinis orationibus Deo dicatos poni, quos ab omnibus venerari oportet.

Pohanění biskupa Olomúckého. Na počátku r. 1145 bral se biskup Zdík spolu s knížetem údělným Ottou do Říma;

i byl od jiných knížat údělných Kunrata, Vratislava, též i od Děpolda a jiných osob z panstva blízko Úsobrna přepaden a obrán (quidam parochiani Heinrici Moraviensis episcopi, dum ad Sanctam Romanam veniret ecclesiam, personam suam ausu sacrilego invaserunt et bona sua auferre nullatenus timuerunt. List. pap. z 5. jun. 1145, cf. Chron. Vinc. 35—37). I vyřknul papež Eugen III. r. 1145 kletbu na násilníky tyto jakožto sacrilegos (Erb. 253). Že však vyobcovaní pokání učinili, zdvižena jest kletba, nejprvé s Děpolta, bratra Vladislavova: Thebaldum qui personam tuam et illos qui tecum erant, invasit, quemadmodum nos literis tuis rogasti, cum quibusdam sociis suis recepimus et accepto ab eo juramento, ut de tanto excessu juxta mandata nostra satisfaceret, absolvi fecimus; potom i s Vratislava Brněnského, kterýž mrtvicí raněn do Říma dostaviti se nemohl.

Potrestání kněží rozkazů papežských neposlouchajících. Stalo se v údělu knížete moravského Kunrata pro útok na biskupa Zdika učiněný, že tří kněží neposlechli, nic sobě kletby nevšímajíce. Pročež složeni jsou s církevní služby i s beneficia. Beati Gregorii de inobedientibus mandatis sedis apostolicae sententiam prosequentes, píše papež Eugen r. 1146, tres praesumptuosos sacerdotes, vid. Bolemil, Bogumil, Sirih, qui ut nobis significatum est, in terra Cunradi a nobis excommunicati nostra autoritate a divinis officiis, interdicta divina officia celebrare praesumunt, ab officio omnino deponimus et beneficium ecclesiasticum eis interdicimus (Erb. 260).

Pokusy o zjednání unie církve východní skrze biskupa Zdika. Papež Eugen III. věda že biskup Zdik Olomúcký velikou má vážnost a platnost u krále římského Kunrata, napomínal Zdika, aby se přičinil o sjednocení církve: Quoniam de tua plurimum dilectione confidimus, et regis consilium in tua maximum prudentia et dispositione consistere novimus, sollicitudini tuae mandamus, quatenus regem adhortari, moneri modis omnibus studeas, ut ad honorem et exaltationem matris suae, sanctae Romanae ecclesiae, intendat et Constantinopolitanensem ecclesiam, ei unire sicut olim fuisse cognoscitur, juxta potentiam a Deo sibi commissam fideliter elaboret. 1147. (Erb. 271). Avšak práce Zdikova byla marná (Erb. 272). Téhož času pozorováno rozdíly, kterýžto se začaly jevit v církvi ruské, jakž vysvítá z listu biskupa Krakovského r. 1150 (Erb. 281): Gens ruthenica, multitudine innumerabili ceu sideribus adaequata, orthodoxae fidei regulam ac

verae religionis instituta non servat, non attendens, quoniam extra catholicam ecclesiam veri sacrificii locus non est. 1. Nec solum in sacrificio dominici corporis, 2. sed in conjugiis repudiandis et rebaptizandis, 3. atque aliis ecclesiae sacramentis turpiter claudicare cognoscitur, 4. neque enim vel latinae vel graecae vult esse conformis ecclesiae, sed seorsum ab utraque divisa, neutri gens praefata sacramentorum participatione communicat.

Přinešení do Čech Dekretu Gratianova, r. 1151 v Bononii jak známo pro učeliště sepsaného. Na válečném tažení krále Vladislava II. před Milán nacházel se v průvodu královu také biskup Pražský Daniel a dějepisec kanovník Pražský Vincentius. Ti r. 1158 po skončení boje zůstali při dvoře císařově ve Vlašich, i ocitli se r. 1159 tu sobotu před květnou nedělí v městysi Sv. Heleny, nezcela míli cesty od Bononie. Odtud vyslán jest kanovník Vincentius od biskupa, aby v Bononii koupil Decreta a jiné knihy, kterýmžto spůsobem se slovútná kniha zákonův církevních brzo po sepsání do Čech dostala (pro emendis Decretis et aliis libris ab episcopo missus fueram. Vinc. 63).

Pokání knížete Soběslava II. Kníže Soběslav II. z těžkého dlouholetého žaláře na Přimdě vyšel na stolec český; vycházeje slíbil sice purkrabímu Kunratovi Šturmovi, jenž ho byl ve vězení střežil, úplné zapomenutí toho, co se bylo dálo, a dokonalou jistotu, avšak nezadlouho poručil ho přece krutou smrtí v Praze utratiti. Později zmocnila se knížete lítost, i podrobil se pokání církevnímu, tak zvané karině (pro quo excessu postea publice poenituit, et nudatus pedes laneis indutus carinam exegit. Sil. ad a. 1147); po 40 dní nevkročil do chrámu; oděn jsa v šat vlněný postil se, požívaje toliko ve středu, v pátek a v sobotu něco luštěnin a ovoce neb rybiček; též se zdržel od rozkoší světského rázu.

Nenáležité svěcení na kněžství. Stalo se r. 1193, že biskup Kain Olomúcký světil v Praze několik kněží, avšak bez vložení rukou (quos omnes sine impositione manuum ordinavit); i poslán jest Arnold pověstný probošt Sadský, ke stolci římskému o poučení, který navrátiv se oznamoval, co prý v té věci nařídil pap. Coelestín II. (1191—1198): Qui praecepit, ordinatos non reordinari, sed solum inter ordinandos stare ad ordinem et solam manus impositionem recipere, qua minus acceperant. Jakož se i skrze následníka Kainova, Engelberta, stalo. Avšak po některém čase legat papežský, přišed do Čech, věc tuto zvrátil (factum hoc

vehementer corripuit et tam ordinatorem gravavit quam ordinatos suspendit et reordinari fecit. Gerl.).

Zůstavení volby biskupa Pražského kapitole Pražské. R. 1198 listem v Lateránu dne 8. apr. daným, vyřknul papež Innocent III., že volba biskupa přisluší sboru kanovnickému podle zákonů církevních (canonicis Pr. eligendi sibi pastorem idoneum juxta formam canonicam concedas autoritate nostra liberam facultatem. Erb. 440).

Synody. O synodách, kromě té kterou r. 1073 v Praze svolal legat papežský v příčině Jaromíra biskupa, řeč jest toliko r. 1243, kdež držána v Pustiměři (Erb. 1072), a r. 1253, kdež držána v Kroměžíři (Boč. III. 200).

První konkordát mezi králem českým a stolcem papežským. Jakkoliv církev od prvních počátkův křesťanstva výdatné docházela podpory u knížat, jakkoliv immunity a výhrady duchovenstvu udělované v XI. i XII. století velikého došly rozsahu, přece ještě duchovenstvo nemělo té svobody, kteréž se dožadovalo. Jednání mezi zemí a stolcem římským za Přemysla I. po dlouhá léta vedené svršilo se konečně úmluvou, která duchovenstvu pojistila postavení tak úsilně žádaného. Stolec římský hlavně žádal: 1. Ecclesias et personas ecclesiasticas regni gaudere facias debita libertate 2. Relinquens episcopo judicia clericorum 3. Ecclesiarum investituras et alia relinquens episcopo, quae ad eundem noscuntur pertinere 4. Ab ecclesiarum oppressione ac detentione decimarum et ipse desistas et alios desistere facias, sicut catholicum regem decet (List. od 22. jun. 1217. Erb. 578). Král ve smlouvě na hoře Čéči zavřené slibil 1. Biskupovi a kostelu biskupskému úplnou svobodu ode všech povinností zemských i ode všech poplatků na lidi poddané jeho dle řádu zemského vylehajících; 2. a 3. poskytnuty jsou poddaným výjimky některé v případech vraždy; 4. vrácen jest hrad Podivín kostelu Pražskému, (2. julia 1221. Erb. 646). K tomuto listu přidružuje se listina od 10. martia 1222, kde se klášterům a konventům v diecesí Pražské propůjčují obšírné svobody a immunity v 16 článcích (Erb. 651). Jednatel všeho toho byl legat papežský Řehoř de Crescentio, S. Theodori diaconus cardinalis.

Právo mezinárodní.

§. 43. Postup práva mezinárodního.

Knížata zemští byli zástupcové národa i země své naproti knížatům jiných národů a zemí; oni jednali s cizími knížaty, a to buď schůzemi osobními anebo skrze plnomocné posly; oni zavírali smlouvy a vypovídali válku.

V míru i ve válce konalo se jednání namnoze osobními schůzemi knížat; r. 1099 sešel se kníže Břetislav II. a král Koloman uherský na Lucku, na rozhraní česko-uherském, obnovíce posavadní smlouvy míru; r. 1115 měl Vladislav I. schůzku s knížetem Boleslavem polským na břehu Nisy na rozhraní česko-polském, mír posavadní i nadále sobě slibujíce; totéž mělo se státi r. 1116 ve schůzi na Lucku mezi Vladislavem I. a králem mladým uherským Štěpánem, ale z nedorozumění obrátila se schůze mírná v lítou půtku. Zavírání smluv mírných dalo se vzájemným pocelováním a přísežným stvrzením. Za obyčej bývalo dávati sobě dary navzájem.

Bě bo Volodimer živ s knjazi okolnymi mirom, s Boleslavom Ljadskym i s Stefanom Ugskym i Andrichem (Oldřichem) češskym. (Nest. 54.)

R. 1099 Occurrens Braczislaus pannonico regi Chlomanno in campo Luczko multa sunt invicem concionati, placitantes ad placitum utrarumque partium, ac inter se mutuatim datis muneribus renovant antiqua amicitiae et pacis foedera et ea sacramentis confirmant. (Cosm.)

R. 1115 Vladizlaus juxta fluenta amnis Niza cum duce Polonorum Boleslao indictum conveniunt ad placitum, atque inter se datis et acceptis sacramentis confirmant foedera pacis; altera autem die immensis muneribus mutuatim adinvicem oblatis, hilares ad proprios remeant lares. (Cosm.)

R. 1116 Ungara gens viribus ingens, opibus pollens, armis bellicis praepotens et cum quovis rege terrarum pugnare sufficiens, regis sui Colmanni post obitum, principes ejus mittunt ad ducem Vladislauum, quate-

nus cum rege novello suo Stephano renovaret et corroboraret antiquam pacem et amicitiam. Quorum dux voluntati acquiescens, ea quae pacis sunt, se facturum spopondit. Ventum erat Olzawam ad rivulum, in campo Lucko. Sed principes regis per innatam sibi superbiam aberrantes, ad pacifica ducis verba remittunt responsa magis rixam provocantia quam pacis osculum ferentia. (Cosm.)

R. 1157 Inter imperatorem et dom. episcopum Danielem et dom. Gervasium ducis Bohemiae cancellarium, virum magni consilii, in nuptiis imperatoris (quibus dux Vladislaus II. cum fratre suo Theobaldo aderant), talis oritur machinatio, quod si dux Wl. in persona sua et militia sua prout melius potest ad obsidendum Mediolanum imperatori auxilium praebere promiserit, eum regio diademate decorare et in augmentum honoris sui ei castrum Budissin se reddere promittit, et hoc nullis Boemorum scientibus praeter supradictos duos viros juramento confirmavit. (Vinc.)

Skrze posly jednáno nejvíce v záležitostech církevních, buďto že kníže vypravil své jednatele ke stolci římskému anebo že stolec římský poslal legaty své do Čech. Ale i ve věcech světských mnohonásobně užíváno poselstev. Poslové slovou oratores 967, legati (1126), nuntii (1164).

Zajímavý úkaz jest, že v takových případech kde se kníže naproti stolci papežskému k povinnostem zavazoval, žádáno aby smlouva zavřena byla na půdě domácí. Tak se stalo jmenovitě při zavření prvního konkordátu, ještě sepsán a ztvrzen na hoře jmenované Scac (Čjač, Čéč) u Podivina. (Tak Daniel, kníže ruský, jenž poselství z Říma obdržel na půdě polské v pochodu válečném r. 1253, nepřijal je řka: Ne podobajet mi viděti sja s vami v čužej zemlji, no paki. Schůze stala se pak na Chelmě. Let. Volyn.)

R. 1126 Praemittit dux Soběslaus legatos, Načerat, Miroslaum, Smilonem etc. alios ex primatibus suis, ad regem Lotharium, haec verba deferentes. (Cosm. Cont.)

R. 1146 dom. Alexander frater dom. Danielis Pragensis praepositi, ad imperatorem Graeciae a duce Wladislao dirigitur. (Vinc.)

R. 1164 Rex Vladislaus Martinum curiae suae notarium, clericum honestum, eloquentem, cum plurimis et electis regalibus muneribus ad imperatorem graecum in legationem mittit, quem imperator honorifice susceptum et optime tractatum imperialibus ei plurimis datis muneribus ad regem Bohemiae remittit feliciter (Vinc.).

R. 1165 Vladislaus neptem suam, filiam Friderici filii sui, maximo Graecorum imperatoris rogatu, per comitem Sezimam reginae summum ca-

merarium, virum nobilem, vita et moribus honestum, nepoti ejus in conjugem transmittit; qui expletis feliciter nuptiis, pluribus pretiosis donatus muneribus ad propria revertitur. (Vinc.)

Pobídky k válkám byly rozličné, buďto aby se pomsta stala za urážky a úkory dávnější i novější, nebo aby kníže a národ jenž nedodržel smlouvy, přinucen byl k zachování smluv a k plnění toho což bylo slíbeno a ujednáno; též i obhajování vlastní země a zastávání vlastních práv proti nájezdům a požadavkům jiných.

Vypovídání míru t. j. ohlašování války nebývalo pravidlem; obyčejně vtrhlo vojsko pojednou do cizí země; příklad že válka napřed ohlášena, vyskytuje se r. 1074: Vratislav II. opověděl válku markrabímu rakouskému; nec celat marchionem dux adventum suum, sed mittit unum de satrapis, quasi per antiphrasin loquens ei mandat, ut sibi paret grande convivium, seque ipsum pollicetur aleam Martis cito venire lusum (Cosm.). Jinak také nastával stav válečný, byl-li mír na určitý čas toliko umluven, když rok takový minul.

Zhusta se stávalo, že vojska již stála proti sobě, když jedna strana neb druhá pokusila se ještě o zprostředkování míru. V takovém případu učiněno předchozí příměří (treugae).

R. 1100 dux Bracislaus valde iratus coadunato exercitu movit castra in Moraviam, volens ulcisci fratris injuriam; sed prius mittit ad Gottfridum obtestans eum per antiquae amicitiae foedera, quo sibi Liutoldum aut vinctum mittat sine mora aut de castello suo Rakouz eum expellat eadem hora. (Cosm.)

R. 1126 Postquam Soběslaus cognovit regem Lotharium cum valida manu Saxonum Boemicis appropiare terminis, festinavit ei occurrere ad castrum quod Chlmec dicitur. Mox fit clamor in castris, ut sit unusquisque paratus. Praemittit interim dux Soběslaus legatos ad regem, haec verba deferens. (Cont.)

R. 1276 Cumque jam septem hebdomadis morarentur principes (Rudolfus et Přemysl) cum exercitibus suis ex utraque parte Danubii, per nuntios hinc inde missos treugis interpositis et securitate data sub juramenti interpositione, elegerunt locum, insulam quandam, ad tractandum pro amicabili compositione et reformatione pacis. (Cont.)

R. 1249 uložil král Václav I. příměří na den svátečný Nanebevzetí Panny Marie (militibus suis et castri defensoribus imposuit, ut nullus de suis vel adversariis tam solemni die aliquid molestiae vel alicujus dolorem laesionis pateretur. Cont.).

Bitvu pokládáno namnoze ještě za prostředek vyššího soudu, soudu Božího; ve výsledku bitvy mělo se totiž zračiti, kdo ve sporu má pravdu a právo. R. 1126 vzkázal Soběslav I. králi Lotharovi: Omnipotentis Dei judicium inter nos in posterum memorabile seculis ostendat prodigium. A po bitvě: Ecce divinum judicium utriusque nostrum justitiae manifestum dedit indicium et indebitae dissensionis omnemque utrarumque partium ademit occasionem. (Cont).

Válka sama vedena ještě velmi krutě; vojsko na pochodu nešetřilo ani vlastních krajanů, tím méně společníkův, nejméně pak poddaných toho knížete, s kterýmž válčeno. Strach býval jmenovitě z vojsk českých, neboť jakž byli Čechové udatní v bitvě a neohrožení v zápasu, tak měli pověst plenitelův a násilníkův, kterýmž nesnadno co odolalo.

Války se končily mírem. Mír takový stal se základem nového poměru právního mezi stranami, ježto se ve smlouvě znova ustanovovaly povinnosti i práva. Během XIII. stol. zavedena jest i pokuta peněžitá, kdoby míru zrušil, kdežto dávání rukojmí (obsides), za starších dob obyčejné, minulo. Mír formalně svršoval se vzájemným políbením knížat a přísahou jak knížat tak i předních pánův zemských.

R. 1042 zavázal se Břetislav I., donucen jsa k tomu vítězným pochodem cís. Jindřicha až ke Praze, že znova bude dávat starodávný poplatek k říši. (Cosm.)

R. 1054 vrátil Břetislav I. hrad Vratislav a jiné hrady polské r. 1039 dobyté, knížeti polskému, ale za výročný tribut 500 hř. stříbra a 30 hřiven zlata. (Cosm.)

R. 1093 zavázal se kníže polský Vladislav přísahou, že pořádně bude odvádět řečený tribut (dat sacramentum, quod tributum annuatim pro concessa pace solveret determinato tempore. Cosm.).

R. 1126 stalo se narovnání mezi Soběslavem I. a Lotharem po bitvě u Chlumce: Et haec dicens L. transdidit ei per manum insigne ducatus, vexillum, et ita datis invicem osculis dux rediens potitus est solio. (Cont.)

R. 1164 Ex utraque parte crebro mittuntur nuntii pacem fabricantes, rege Boemiae mediante et consulente; quaedam pars Hungariae fratri regis Hungariae datur, pax componitur et juramenta ex utraque parte confirmantur. (Vinc.)

R. 1261 Facta est concordia et pax inter regem Hungariae et principem Boemiae et vallata poena pecuniaria, vid. XI millibus marcarum argenti. (Cont.)

Práva cizí.

§. 44. Počátky práva hornického.

Dobývání rud, kterýmžto slovem rozumějí se netoliko drahé kovy, zlato, stříbro, ale i ruda železná, ba poněkud i uhlí kamenné, bylo v Čechách a na Moravě dvojí: Jílování t. j. těžení z jílu neb písku, a dolování t. j. těžení z dolů. Viz názvy osadní Jílové, Jílovice, Jílovci, Písek, Rudníky, Dolo-plazy, Stříbro (Argentaria super Mzea 1188), Jamnice, Jemníky.

Jaká pravidla právní ten čas platnost měla, o tom svědectví podrobného nemáme; zdá se však, že dobývání rud vůbec vyhraděno bylo knížatům jakožto regale. Rudníci, o kterých je řeč r. 1088 v list. Vyšehradské, v Knovizi o v Úhošťanech, byli sluhové knížecí, ministeriales; s výtěžkem stříbrných dolů Stříberských nakládal kníže po své vůli (r. 1188 dal tam Fridrich 12 hřiven do roka řádu Johanitův, XII marcas argenti solvendas de argentaria super Msea singulis annis in die Ascensionis Domini jure hereditario. Erb.). Dobývání zlata v Jílovém, jenž za krále Václava I. znamenitě kvetlo, dálo se tuším k rukoum komory královské, a to tak, že dílo v nájem dáno soukromým podnikatelům; tak sobě vykládáme poměr Sloigerův (cum auriſodinae in J. tunc temporis vigerent et bene provenirent, quidam ibidem cultor et fossor auri cognomine St. unam massam auri bene X marcas ponderantem regi obtulit et praesentavit. Franc. lib. I.)

Jiné zprávy k tomu vedou, že rudy pokládáno za příslušenství dědin, kde se nacházely, jmenovitě co do jílování v potocích a co do kopání rudy železné. R. 1087 darovala kněžna Eufemie Olomúcká klášteru Hradištskému silvam spatiosam villae Kněnic juxta Úsobrn adjacentem cum omnibus proventibus, sive in agris locatis ibidem sive in rivulis, sive mellificiis vel metallo existant. (Erb. 173). R. 1215 soudil se opat Hradištský s paní

markrabinou o les u Laštan a Domašova a o tamní požitky horské (pro quadam silva secus L. et D. et montibus ubi metallum ferri foditur et aliis montibus in quibus molares lapides acquiruntur, et rivulis in quibus aurum foditur et omnibus aliis utilitatibus); i přiřčeno jest právo opatovi a on uveden znova v držení (ejusdem silvae cum utilitatibus supradictis nomine sui monasterii pleno jure fecimus possessorem. Erb. 562).

Případ vypravovaný v listině Dúbravnické z r. 1243 představuje konečně spor mezi právem královským a požadavky majetníků půdy v příčině hor stříbrných; bylo totiž v oboru kláštera Dubravnického objeveno ložisko stříbra (mons argenti); Jimram z rodu Boskoviců, hlavních zakladatelů kláštera toho, opanoval horu o své prý ujmě proti právům královským a prodal ji několika měšťanům Brněnským (quem montem E. cum socero suo Sifrido contra jura regalia violenter occupantes, quibusdam civibus de Brenna vendiderunt); i nařizuje král svému purkrabímu na Veveří, aby horu potáhl na krále (de eorum potestate eripias et omnem utilitatem et jus quod ad nos pertinere noscitur, dimittas monasterium pacifice possidere. Erb. 1092).

Ve právích hornických vydaných r. 1247—1249 za krále Václava I. horníkům Jihlavským a jiným v zemi české i moravské, vyrčena konečně zásada volného těžení, v mezích pravidel, jenž pokládati se mohou a také pokládají za základ všeho zákonodárstva hornického. Právo toto Jihlavské otištěno jest v dvojí recensí v Reg. Erb. č. 1226.

Právo druhé hornické Jihlavskému přispůsobené, jest Německo-Brodské; pánové z Lichtemburka propůjčili je těžířům na svých horách v okolí Německého Brodu, dne 8. junia 1278. Otisk v Urkundenbuchu hr. Sternberka.

Třetí sepsání práv hornických stalo se za krále Václava II., jenž tu práci jak se zdá, poručil učiteli práva římského a církevního, mistrovi Gozzi de Urbe Veteri, povolanému původně ke složení psaného právo zemského. Sepsání toto prohlášeno jest r. 1300 na Horách Kutných, i slove Jus regale montanorum neb obecněji Constitutiones juris metallici Wenceslai II. Nadchnuto jest duchem práva římského; záleží ze knih čtvera. Pozdější překlad český lepší jest než německý.

§. 45. Počátky práva německého.

Názvem práva německého rozumíme povýtečně právo **městské** a právo **veské**, pokud do Čech a na Moravu přinešeno jest jakožto právo národní od osadníků německých.

Počátky práva městského byly nejednostejné; někde se vyvinulo samostatně, jinde přijato jako hotové právo odjinud; kde pak hotové právo přijato, nestalo se to hned při založení města, ale příležitostně; ano jsou i případy, že město zanechavši právo jedno, přijalo druhé. Připomenouti se musí, že v Čechách a na Moravě nejvíce bylo měst královských, méně klášterních, nejméně biskupských. Právo městské naproti právu zemskému obecnému jevilo se co výminka, jakož města vůbec byla útvar nový, nedomácí.

Práva městská původu domácího jsou tato:

Právo Pražské staroměstské. Němci Pražští měli hned tehdá když sídlo jejich bylo ještě v podhradí na Poříčí v končinách kostela Petrského (vicus Theutonicorum), svoje právo, kterým se spravovali z dopuštění Vratislava II. Sicut iidem Theutonici sunt a Boemis natione diversi, sic etiam a Boemis eorumque lege et consuetudine sunt divisi; concedo itaque eisdem Theutonicis vivere secundum legem et justitiam Theutonicorum, quam habent a tempore regis Wratislai (Priv. Soběsl.). Privilej Němcům těmto od Soběslava II. ok. r. 1178 daný dílem starší pravidla potvrzuje, dílem nová schvaluje; základní rysy pravidel těch jsou Svobodné volení jak faráře tak rychtáře; volnost od mnohých břemen vylehajících na obyvatelstvo domácí; volné vstupování hostí (kupců) ve společnost a pod právo Němcův; širší jistota osobní a j.

Vzejitím Starého města, v němž ponejvíce seděli obyvatelé Němci ze staré střídy německé, rozvilo se právo městské v míře takové, že již r. 1264 propůjčeno jest městu Doksům, jakož i jiným v zemi české (jura civitatis Pragensis). Zdali Právo tak zvané Otakarovské skutečně náleží Starému Městu, posud není rozhodnuto. Z r. 1287 pochodí úřad šestipanský v Praze a pravidla jemu od krále vydaná (Voigt Urk.); r. 1341 učiněno snešení přísežných a celé obce s přisvědčením královým, aby se na místo postavilo právo psané (daz eyn gescrieben recht gemacht vnd getichtet werde), kteréžby mělo platnost netoliko pro Prahu, ale pro všecka města v Čechách kromě těch jenž požívají práv hornických (bey der Prager stat vnd in allen steten cze Beheim, ane die im berk-

rechte siczen); avšak sepsání takové ve formě závazné nepřišlo k místu.

Právo Hlubčické, ustanovené v městě Hlubčici na pomezí moravsko-polském, v první polovici XIII. stol. Obsah znám jest z potvrzení a rozšíření, za krále Přemysla II. r. 1270 učiněného: Antiquatum quoddam ipsorum privilegium et jam pro senio maceratum eis a nostris concessum praedecessoribus. Nejprvé vypisuje se vysazení města, potom pak běh práva. Otisk v Diplom. Bočkově IV. 43. Dle úsudku právníků německých uchyluje se právo Hlubčické ve mnohých kusích od práva Magdeburského, na městech slezských i moravských rozšířeného, z čehož soudíme, že se vyvinulo samostatně na půdě moravské. Prodlením XIII. věku přenešeno jest r. 1272 na Brod Uherský (Boč. IV. 68), r. 1276 na Hranici (Ib. IV. 122), r. 1293 na Dírnou (Ib. IV. 314).

Právo Hodoninské. Králová Konstantie, zakladajíc r. 1228 na starém hradě Hodonině město nové a povolavši do něho osadníky Němce, vyměřila jim zároveň řadu pravidel, v celku samostatných. Text viz u Erb. I. 737.

Právo Jihlavské. Jihlava, město založené při starém hradě slovanském téhož jména, vzalo počátek svůj od horníkův německých na počátku XIII. věku tam přišlých. I vzešlo tam jednak slavné právo hornické (jus montium), jednak i neméně důležité právo městské. Sepsání práva toho i onoho stalo se za Václava I. ok. r. 1247—49, jakž snešeno jest od měšťanův i horníkův samostatně. Jemu věnováno jest vědecké dílo dra. J. A. Tomaschka: Deutsches Recht in Österreich im XIII. auf Grundlage des Stadtrechtes von Iglau, kdež i text věrně otištěn. Právo Jihlavské přenešeno jest na města mnohá, zvláště hornická v Čechách i na Moravě, jako r. 1278 na Brod Německý, pak na nové město Chrudim (cives jure Yglauiensi vivere decernimus. Voigt Urk. 113), počátkem XIV. věku na Brno, ač ne výslovně a ne bez proměn.

Práva z měst cizích přinešená:

Právo Magdeburské. Takové uděleno na počátku XIII. stol. městu Freudenthalu; r. 1223 Unišovu (in summa idem jus Meidburgense et eas consuetudines quas habent cives nostri de Freudental, eisdem volumus indulgere); r. 1269 městu biskupskému Brunsberku (jus eis et omnibus civibus confero Meydburgense. Boč. IV. 28). Také Novému Městu (Malé Straně) za Přemysla II. pod hradem Pražským založenému a Němci osazenému dáno právo oto, dle list. z r. 1312 (Tomek, Praha 265). Též i města Litomě-

řice a Hradec nad Labem vzrostlá v 1. pol. XIII. věku, měla ve XIV. stol. právo Magdeburské (Gaupp's Stadtrechte).

Právo Jihoněmecké. Takové propůjčeno r. 1243 městu Brnu; shoduje se s Vídenským od r. 1221, kteréž se zase opírá o Enžské z r. 1212. Na Moravě potkalo se tedy právo severoněmecké (saské) s jihoněmeckým (švabským).

Některá města konečně obdržela právo z ciziny, ale teprvé od nich přenešeno jest dále na města jiná:

Právo Olomúcké. Toho dostalo se r. 1243 městu Litovli (civitas ipsa locabitur secundum jus et libertatem, qua cives nostri in Olomucz hactenus sunt gavisi); r. 1156 Přerovu (quod in eodem jure ac libertate sedeant et morentur, quo civitatenses nostri in Olomucz hactenus e nostrae concessionis gratia sunt gavisi. Boč. III. 228); r. 1292 Hranici, na místě Hlubčického (volumus ut cives in jure Olom. civitatis debeant residere. Boč. IV. 302).

Právo Hradecké. O tom poprvé se mluví r. 1259, ještě je král propůjčuje klášterskému městu Litomyšli jakožto prý obecné městům v Čechách (quod civitas L. jure fori, jure civili, jure judicii caeterisque juribus ac libertatibus gaudeat, quibus civitas nostra Gretz et aliae civitates nostrae per regnum Bohemiae sunt contentae. Boč. III. 281, 352). Bylo to prvotně tak jako v Litoměřicích, právo Magdeburské, kteréhož se držela i jiná města: Kladsko, Mýto Vysoké, Chrudim (proměniv Jihlavské na Magdeburské), Broumov (Gaupp's Stadtr.)

Právo Brněnské. R. 1290 propůjčeno právo toto biskupskému Kroměžíři (licet eos secundum jus civitatis Brunensis in suis causis et negotiis regi et dirigi. Boč. IV. 291), avšak již s proměnami dosti vážnými, na př. v příčině volení rychtáře a přísežných.

Vysazování vesnic podle práva německého začalo se počátkem XIII. stol., skoro současně s vysazováním měst, napřed na Moravě, pak v Čechách. Jediný rozdíl ten byl, že při městech bezprostřední původcové práva německého byli knížata sami, kdežto při vsech první příčina byli někteří klášterové, jmenovitě ti, kteří měli převahou řeholníky Němce, jako řádové rytířští, Johanité, rytíři němečtí a j.

Samo vysazení právem německým nesouviselo nutně s proměnou obyvatelstva; proměněno toliko právo české ve právo německé; proměna taková stala se a výslovně připomíná se na př. r. 1274 ve vsi Týnci na Moravě: Te (Henricum civem Olomucensis civitatis dictum de Ivaniz) in

eadem villa Tynec judicem constituimus perpetuum, ut ipse bohemici juris conditione mutata in omnibus, quae ibidem judicanda seu ordinanda fuerint, jus theutonicum studeas conservare (Boč. IV. 79). R. 1204 udělil Vladislav Jindřich markrabě moravský Johanitům výsadu takovou (tantam in principatu suo contulit libertatem): Ut liceat eis in quascunque hereditates suas locare quos voluerint, ita ut vocati jure Theutonicorum quiete et sine vexatione utantur. S tím zároveň spojeno osvobození od břemen zemských, kterýmiž posavadní obyvatelé byli zavázáni: Exactiones in tributo terrae, et omnes alias ad usus nostros spectantes indulgemus, sed habeant in omnibus sicut habent Theutonici securam libertatem, jus stabile et firmum, secundum quod fratres cum eis ordinaverint. (Erb. 487.) R. 1226 dovoluje král Přemysl I. klášteru Doksanskému, aby vesnici svou Mury u Doksan vysadili právem německým (villam in Mur jure theutonico decrevimus roborari, propter malitiam et instabilitatem moderni temporis, quia se defensare non valentes, mordacitati quorumlibet subjacere videbantur. Erb. 705), kdežto král Václav I. podobné povolení jim udělil r. 1234 v příčině dědiny Jakubova v župě Sedlecko-Loketské: Bona ecclesiae D. circa Loket constituta, vid. Jakubov villam, sub jure Teutonicali locandam concedit et alias dudum locatas ab omni vexatione et servitute omnimoda castri jam dicti eximit. (Erb. 831.) R. 1252 měl klášter Želivský osadníky německé na svých vesnicích (prout Teutonici excolunt villas monasterii in Seleu. Erb. 1316).

Německé právo na vesnicích zaváděné záleželo v tom že osadníci zavírali smlouvy, jichžto povšechná ustanovení bývala, že povinni byli 1. dávati úrok v určité summě peněz z každé míry polí, obyčejně z lánu jisté velikosti, kterýžto úrok pravidelně vyčten v půl hřivně nebo ve čtvrt hřivně stříbra; 2. odváděti z každé míry polí po korci obilí všeho čtverého druhu, pšenice, žita, ječmena i ovsa, což slulo desátek.

Okolo roku 1240 koupil Slávek, dokud byl opatem v Oseku, vesnici Libkovice tali pacto: Ut rustici ejusdem villae domui Osecensi dimidiam marcam argenti, quatuor modios, vid. unum tritici, unum siliginis, unum ordei, unum avenae, de singulis mansis solverent annuatim; mensura vero tam agrorum quam frumenti solvendi talis erit, qualis in Doksan haberi consuevit (Erb. 1015). R. 1252 prodali kanovníci Vyšehradští dědiny své u Zahrádky mincmistrovi Jindřichovi Humpoleckému, s tím vyměněním, aby osadníci platili decimam de messe quatuor generum grani, tritici vid., siliginis, ordei et avenae et in die b. Martini de quolibet laneo fertonem unum argenti; laneus talis erit in lon-

gitudine et latitudine, quemadmodum in locis vicinis, prout Teutonici excolunt terras monasterii in Seleu (Erb. 1316).

Kromě toho vymiňováno v těch smluvách roboty, jako k orání, ke žním (na př. tenentur bis in anno aratra concedere domui, messores uno die mittere tempore messionis 1240 v Libkovicích; messura, falcatura, vectigalibus et aliis servitiorum generibus 1279 v Topolanech), pak jiné služby osobní neb věcné (ad expeditionum subsidia tenebuntur, u Libkovic).

Obyčejně propůjčovali vlastníci vesnici podnikatelovi, jenž maje název vojta (advocata), šoltyse neb rychtáře dědičného v závazky podrobně umluvené vešel, v čemž vysazování vesnic rovnalo se vysazování měst; neboť i toto namnoze podobně se dálo.

§. 46. Počátky práva manského.

Právo manské uvedeno do země československé skrze osoby německé, a to teprvé během XIII. věku; což samo sebou nejjasněji svědčí, že zde předtím práva toho neměli a neznali.

R. 1220 oznamuje se, kterak Kunrat hrabě z Hardeka obdržev jakožto výsluhu vesnice Uršice a Skoršice od krále Přemysla I. a Vladislava markraběte právem dědickým (jure hereditario possidendas), jednu z nich, Skoršice, Bertherovi jistému dal v držení manské (quidam miles a nobis infeudatus de villa Sk.), čehož se však tento onedlouho dobrovolně odřekl (sed ipse nobis voluntarie resignavit); i dána jest potom darem klášteru Velehradskému (Erb. 628). — Jistý měšťan Opavský Ekhart oddal r. 1222 dva mansy u Opavy, koupiv je za své peníze, markr. Vladislavovi a ten daroval je klášteru Velehradskému; i propůjčil opat oba mansy tyto jménem manství témuž Ekhartovi a synovi jeho zase, s tím vymíněním, že mají oni a potomci jejich ročně dávati půl věrdunku zlata (quos mansos abbas eidem E. in beneficium concessit et filio ejus Jacobo ea conditione subnexa, ut tam ipsi quam omnes posteri eorum ecclesiae W. annuatim solvant dimidium fertonem auri. Erb. 648). Hlavním zakladatelem manství byl ostatně biskup Olomúcký Bruno, rodilý hrabě z Schaumburka a z Holštejna (1245—1281); při tom dařilo se mu lépe na Moravě nežli v Čechách; r. 1249 dal vesnice biskupské v Čechách, Chotúň a Přietoku, panu Havlovi z Löwenberka, v držení manské (jure feodali), ale již r. 1250 prodal Přietoku právem dědickým klášteru Sedleckému (jure hereditario perpetuo possidendum), Chotúň pak novým právem manským utvrzena Havlovi teprvé r. 1268. (Boč. IV. 9.)

Na Moravě začalo se množiti zboží manské při biskupství Olomúckém rokem 1251. Položíme zde nejprvé výčet statků pod právo manské daných, potom pravidla, kterými se manové spravovali.

R. 1251 proměněno jest dědické dědictví Bertholda, sluhy biskupova, kteréž v 8 lánech měl ve vsi Hersicích, v dědictví manské (ut villam per te ac heredes tuos, filios dumtaxat et non filias, titulo feodi teneas et possideas ac ratione ipsius feodi jus vasallorum ecclesiae Magdeburgensis habeas. Erb.) — R. 1255 dány jsou vesnice Glesin a Thomaz se 24 mansy v Polsku, pak Rudolfeswald se 40, Godefridesdorf se 35 a Slavkov se 35 mansy s polovicí zámku Fullemšteina stolníkovi biskupovu, Herbortovi z Fullemšteina a mužským potomkům jeho; přitom vdali se synové Herbortovi, Jan, Herbort a Děthrich, byvše posud many kláštera Molebeckého v diecesí Mindenské, za many kostelu Olomúckému, který posud žádných neměl (filios suos dedit et obtulit ministeriales ecclesiae nostrae, quae prius nullos habebat, ut sibi devotione, obsequio, fideque debita ipsi et heredes eorum nec non et tota posteritas jure ministerialium Magd. ecclesiae perpetuo sint astricti. Boč. III. 222). — R. 1256 obdržel Helmbert od Věže, man biskupův, 210 mansů v okresu Slavičínském, kdež Slavičín, Bílovice, Biskupice a Prakšice (Boč. III. 232). — R. 1263 dal biskup vesnici Choriň u Kelče právem manským Mikuláši manovi svému se $2\frac{1}{2}$ mansy v Miloticích. — R. 1268 obnovil manství Havlovi z Löwenberka na vsi Chotúni v Čechách. — R. 1268 dal Meinartovi z Modřic, manovi svému, pět mansů v Žalči, čtyři v Žatčanech a dva v Modřicích. — R. 1270 vdově Kateřině po manovi Albertovi Komarovice, Novou ves Bráneč, Babice, Tučapy, Pačetluky, dva mlýny u Kelče a osm dvorečkův. — R. 1270 Eberhartovi manovi 15 mansů ve Špičkách a 18 v Nové Vsi. — R. 1270 bratřím Gotfridovi, Henrichovi a Bertoltovi z Emse vesnici Tlustomasty s 15 mansy. — R. 1270 Kunrátovi z Landšberka Kovalovice s 6 lany a s alódem o 3 lánech. — R. 1272 bratřím Helmboldovi, Otovi a Guntherovi z Velína, 30 mansů ve vsi Bělé. — R. 1273 Meingotovi měšťanu Olomúckému ves Krakovice o 4 a alód v Mošanech o 2 mansech. — R. 1273 Janovi Frolenvesskému dědinu Keterskou o 10 mansích, kterou sice v tu chvíli držela ještě vdova po Albertovi manovi. — R. 1274 manovi Mravíkovi a ženě jeho Muriště atd.

Obecné schválení a ztvrzení závodu manskému od biskupa Brunova tak úsilně podporovanému uděleno jest od krále Přemysla II. listem z r. 1274. (Boč. IV. 78).

Manové (milites, famuli) povinni byli obvyklými závazky manskými, zejména věrností (devotione, obsequio, fideque debita) a

službou vojenskou jak biskupovi tak i králi v potřebách jejich (servitia militaria cum armis).

Pravidlo, kterým se manové kostela Olomúckého spravovali, bylo Jus vasallorum či ministerialium ecclesiae Magdeburgensis (R. 1251 ut ratione ipsius feodi jus v. eccl. M. habeas in omnibus indistinctum, quod omnibus infeodatis a nobis concedimus.)

Statky manské udělovány netoliko prvnímu obdržiteli osobně jemu, než i všemu potomstvu jeho, kteréž stejnými závazky povinno bylo jako první obdržitel; avšak toliko synové, ne pak dcery, v držení manstva vcházeli (1251 ut villam per te et heredes tuos, filios dumtaxat et non filias, titulo feodi teneas et possideas, 1263 bona quae tibi collata sunt, ad heredes tuos tantum filios transferentur, et nunquam ad filias ecc.); nicméně ze zvláštní přízně dopouštěno i vdovám po manech, aby do života zůstaly v držení statku manského (1270, 1273: mansos quos relicta quondam Alberti Stangonis militis nostri, a nobis et ab ecclesia nostra in feudum tenet temporibus vitae suae). R. 1268 vysloveno, že v manské statky, původně penězi manovými zjednané, i dcery mohou vcházeti, illaque non solum ad filios, verum etiam ad filias transferentur.

Na uznání vrchního panství (in recognitionem bonorum) platívali manové každého roku buď jistou částku peněz anebo jistou míru obilí, což v listu propůjčovacím zejména bývalo vyrčeno; r. 1251, 1263 vyrčeno, že z každého mansu povinen bude man ročně dávati měřici pšenice (dabis annis singulis de quolibet manso tibi serviente mensuram tritici, quemadmodum alii infeodati dare tenentur). R. 1256 vysloveno, že man dávati bude vůbec jednu hřivnu zlata, s polovice biskupovi, s polovice kapitole (marcam auri unam).

R. 1281 uděleno manům nové právo, a to od nástupce Brunonova, biskupa Dětřicha ze Hradce, totiž že v potřebě své smějí prodati statek manský s přisvědčením biskupa, v ten spůsob, aby kupitel statku v týž poměr manský vešel, ve kterém byl prodavatel (injungentes, ut si qui ex ipsis hominibus nostris ad tantam necessitatem devenerit quod nobis et ecclesiae nostrae juxta institutionem et consuetudinem hucusque servatam servire aliquatenus non valerent, quod eis aliquibus personis, statui suo comparibus, bonae famae, nobis prius super hoc specialiter requisitis, feuda ipsorum vendere liceat, et talibus praecipue qui nobis ea servitia de ipsis bonis exhibeant, quae is exhibere deberet, qui ea vendit, si ea sine alienatione aliqua possideret. Boč. IV. 185).

Manských statků biskupství Olomúckého vrchní pán byl král český, tak že biskup byl manem krále českého, jakž Bruno sám praví: De praedictis bonis omnibus in his, quibus tenemur domino nostro regi ad honoris sui et terrae suae defensionem (Boč. III. 353), kdežto král, dávaje r. 1274 biskupovi moc, udělovati statky pod právo manské, vyjadřuje se takto: Tales qui militaria nobis praestent obsequia pro defensione terrarum nostrarum et ad resistendum adversariis nostris (ut temporis conditio praesentis exposcit), volentes habere mansione stabili infra dominii nostri rete: consensum nostrum super infeodationibus hujusmodi — adhibemus. (Boč. IV. 78).

Seznam terminologický.

Ambitus, vid. újezd.
Animatores II. 77.
Appretiati II. 77.
Asyl I. 190. II. 241.
Avia (vetula) II. 183.
Batja I. 71.
Berně II. 143.
Běsi I. 98.
Biřic (praeco) II. 183.
Bozi I. 98.
Brány zemské I. 92.
Burgenses II. 83.
Čeleď I. 70.
Čěška I. 186.
Circuitus, viz újezd.
Čistotné II. 239.
Cives (hradčané) II. 83, měšťané II, 83.
Cizinci (extranei) II. 267.
Cla II. 145.
Čtvrtné I. 86.
Cuda (soud župní) II. 199.
Cudař II. 183, 203.
Daň II. 142.
Dání II. 283.
Dar II. 283.
Děd I. 154.
Dědicí I. 155. II. 74.
Dědictví II. 276.
Dědina I. 67, 77, 154, 158. II. 268.
Dědinná léta I. 77. II. 272.
Dědky I. 98.
Desky (dsky) I. 151. II. 230.
Děvojstva otjetí II. 255.
Díly (údoly) II. 108.
Dlaň I. 85.
Domácí roky II. 199.
Dušníci (proanimati) II. 77.
Dvory (týny) II. 26.
Hlava I. 171. II. 253. (pokuta) II. 246.
Hod I. 166.
Holoty II. 162.
Hon I. 85.
Hospites censuales II. 76.
Hospites mercatores I. 81. II. 56.
Hospoda, hospodář I. 72. páni hospodáři II. 133.
Hosté I. 82.
Hostinné II. 146.
Hradce II. 26.
Hrady I. 41. II. 21.
Hranica I. 175.
Hrdost II. 257, (pokuta) II. 247.
Hřebi I. 190.
Hřivna I. 87. II. 60.
Hrnečné II. 146.
Hrst I. 86.
Hvozd I. 4.
Chodové I. 92.
Chomútové, chomútné II. 146.
Chudý I. 68, 156.
Jitro I. 86. II. 274.
Jmění II. 276.
Juger II. 274.
Kámen I. 87.
Kladské dědiny II. 184.
Kletva II. 234.
Kmetí I. 199, vesní II. 186, sedláci II. 75, radda zemská II. 133, 135.
Kněz (kniže) I. 74, 146, 199.
Kobylé pole II. 272.

Kop II. 275.
Kopa I. 86.
Kopka, kopec I. 76. II. 275.
Korec I. 87.
Krádež II. 258.
Křivda I. 145.
Krosna I. 87.
Kup I. 166.
Kyj, za kyje sedati II. 234.
Ladó I. 77.
Lán (laneus) II. 274.
Látro I. 85.
Lech I. 73, 196. II. 62.
Léta dědinná či zemská I. 77. II. 272.
Léto I. 88.
Lhota II. 293.
Lice I. 183.
Liha I. 76.
Lichva II. 288.
Lichý I. 156.
Listiny II. 230.
Ližné II. 148.
Loket I. 85.
Lukno I. 87.
Lúpež II. 257.
Manses, mansiones II. 273.
Mansus II. 274.
Marca (merica, mähringe, gelachiet, újezd, ambitus)
Meče, za meče sedání II. 234.
Měna II. 285.
Mensura regalis, viz čtvrtně.
Měřice I. 87.
Měsíc I. 88.
Města II. 36.
Měšťané II. 83.
Meze I. 76. II. 275.
Mezní súd II. 207.
Mezní vůl II. 207.
Milites II. 63.
Ministeriales II. 78.
Mír II. 142.
Moneta II. 149.
Mýto II. 146.
Mzda II. 290.
Nábytek II. 270.
Nadání II. 282.
Nádvoří i. e. výboj.
Nájem I. 167.
Najetí I. 167. II. 290.
Nález I. 146, 190. II. 236.
Nářez II. 161.
Nárok I. 182, II. 257, pokuta II. 247.
Nastojte II. 215.
Nedilnost II. 278.
Nedoperné II. 247.
Nevolnici II. 270.
Nobiles II. 63.
Nocleh II. 161.
Obec I. 77, 158. II. 268.
Obraz II. 60.
Obuzstvo II. 255.
Obvěnění II. 281.
Očista I. 183.
Očistnici II. 235.
Odhádání II. 248.
Odboj II. 249.
Odchodné II. 146.
Oheň, očista I. 189. II. 233, zločin II. 258.
Ohledání II. 223.
Ohništanín I. 198. II. 82.
Ohřeb II. 219.
Ochoz II. 269.
Okov I. 87.
Opověď II. 223.
Osada II. 225.
Osep II. 161.
Osoba II. 264.
Ostroh I. 94.
Ot I. 71.
Otročí II. 146.
Otrok I. 197.
Památné II. 239.
Páni II. 62.
Panování II. 248.
Pečeť soudní II. 224.
Penize I. 202. II. 59.
Pěst I. 85.
Pid I. 85.
Plémě I. 70.
Plen II. 117, 258.
Plennik I. 197.
Pluk I. 70.
Podávení ženy II. 255.
Podhradí, předhradí (suburbium) II. 24.
Pohlaví II. 264.

Pohaný I. 182.
Póhon I. 181. II. 223.
Póhonné II. 226.
Póhončí (komorník) II. 183.
Pójčka (požička) I. 167, II. 288.
Pojezda II. 161.
Poklona I. 252.
Pokuta obecná II. 151, 246.
Pomoc II. 144.
Pomocné II. 239.
Popluži I. 86. II. 273.
Poprava I. 146.
Porota II. 213.
Potaz II. 237.
Póvod I. 182.
Povoz II. 161.
Praeco II. 183.
Právo I. 139. stané II. 227.
Přeboj II. 257.
Předěl I. 4.
Přéseka II. 159.
Přídědění II. 248.
Přisaha II. 234.
Příslušenství II. 272.
Přísloví I. 153.
Přísudné II. 239.
Proanimati II. 77.
Provazec I. 86.
Próvod II. 161.
Prst I. 85.
Prut I. 86.
Průvody II. 228.
Prvenství II. 89.
Psanec II. 245
Psáři II. 162.
Quatuordecim nummi II. 162.
Radlice, očista II. 233.
Rannik viz nedoperné.
Rány, zranění II. 254.
Řemeslo I. 80.
Rod I. 71, II. 261.
Rok I. 89. 169, II. 199.
Rokovnici domáci II. 199.
Rov I. 76. II. 275.
Rozdíl II. 278.
Rozsudi (arbitri) II. 206.
Ruka společná I. 161, ruka věrná I. 166.
Rukojmě (obsides) I. 227.
Rudník I. 79.
Sádek I. 76. II. 275.
Sáh I. 85.
Sědání I. 131, 187. II. 234.
Sédlo (sidlo) I. 157.
Servi II. 89.
Šestné II 148.
Shoda I. 166. II. 294.
Šibenice II. 244.
Sirotčí právo II. 235.
Šlechta II. 62, 72.
Sled I. 174. II. 216.
Slib I. 166.
Slibný súd II. 199.
Sluhy II. 78.
Směna II. 285.
Smír II. 294.
Sněm II. 129.
Sok I. 177. II. 216.
Spolek II. 279, 280.
Starešina, stařešinstvo I. 71. II. 86.
Starosta I. 71.
Statek I. 156. II. 270.
Stav II. 266.
Stětí II. 244.
Stol I. 127.
Stopa I. 174. II. 216.
Stráže I. 93.
Súd I. 146.
Svatý I. 166.
Svědomí (svědectví) II. 228.
Svod I. 173. II. 215, pokuta II. 247.
Svrchky II. 271.
Tenetné II. 162.
Trh (forum) II. 189, 229, koupě II. 287.
Tributum pacis II. 142.
Tržné II. 147.
Týny II. 26.
Údóly II. 108.
Úhor I. 77.
Újezd II. 269.
Úmluva II. 248.
Unosba I. 138, II. 255.
Urbani I. 76.
Úročiště I. 76. II. 275.
Útočiště I. 190. II. 241.
Váha I. 87.
Vdání I. 178. II. 217.

Vděděni II. 248.
Věc II. 267.
Vedeni práva. II. 240.
Věk II. 266.
Věno I. 157. II. 281.
Věra I. 167.
Věžby vítězovy I. 152.
Vetula (avia) II. 184.
Vina II. 249.
Vira I. 163.
Viselec II. 246.
Vládarství I. 195. II. 96. 260.
Vládyka I. 72, 196. II. 62.
Voda (očista) I. 189. II. 268.
Vojevoda I. 72.
Vojska I. 70.
Vóle (zvůle) II. 271.
Vomeres, očista II. 233.
Vražda II. 250.
Vřez II. 226.
Výboj II. 256.
Výmluva I. 182.
Vypovězení (relegatio) II. 245.
Výsluha II. 283.
Vyznání II. 228.
Vzetí své věci I. 173. II. 214.
Vzvod II. 248.
Zádruha I. 154.
Zajedin I. 154.
Základ I. 167. II. 289.
Zákon I. 144, 145, 150.
Záruba I. 89.
Zastava I. 167. II. 289.
Zboží I. 156. II. 289.
Zemané II. 62.
Železo, právo železo II. 233.
Žitné II. 146.
Zlá-dci I. 156.
Zlato II. 258.
Zloděj I. 169.
Zlodějství II. 258.
Zlý-syn I. 157.
Znaky II. 230.
Župa I. 69. II. 7, 13.

Připomenutí k mappě. Mappa podávajíc obraz země, jaký byl do konce XII. stol., představuje rozdělení župní; hrady župní vypsány jsou písmem vynikavějším; jména v závorkách ukazují místa z doby předchozí známá; ostatní jména, ač jsou psána menší nebo větší, jednostejně představují místa v kronikách neb jinak povýtečně jmenovaná.

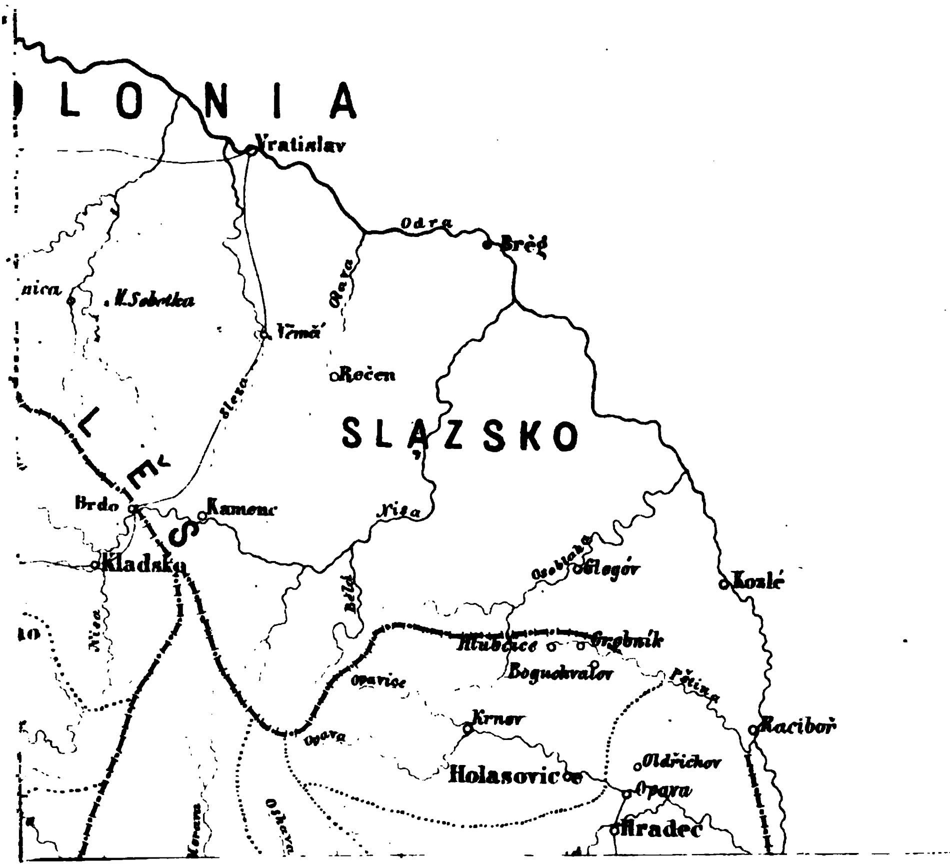
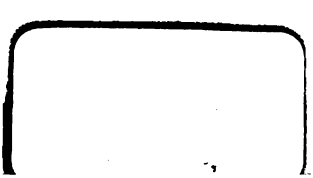
LONIA
Vratislav
Odra
Brěg
K. Sobotka
Ročen
SLĄZSKO
Brdo
Kamenc
Nisa
Kladsko
Glogóv
Kozlé
Grebník
Boguchvalov
Krnov
Holasovic
Oldřichov
Opava
Hradec
Ratiboř